Louis Fischer

Lenin

Engelskspråkigt original: *The Life of Lenin* (1964)
Publicerad på svenska 1967. Översättning: Claës Gripenberg

Fischer besökte Sovjetunionen första gången 1922 och tillbringade sammanlagt 14 år där. Han skrev flera böcker och många artiklar om Sovjetunionen och dess politik. Han verkade även som korrespondent under inbördeskriget i Spanien. Hela tiden stödde han den officiella stalinistiska politiken.

Men utrensningarna, den sovjetiska pakten med Nazityskland, anfallet på Finland m m under 2:a världskrigets inledning, fick honom att omvärdera sin ståndpunkt och han bröt till slut helt med kommunismen. Han redogör själv för detta i boken *The God That Failed* (1949), svensk titel *Vi trodde på kommunismen* (1950), där ett antal f d kommunistiska författare redogör för sina erfarenheter av och brytning med stalinismen. Därefter verkade Fischer som historiker. Lenin-biografin kan givetvis inte undgå att avspegla Fischers anti-kommunism, men boken är ändå läsvärd.

MF

Innehåll

1. Två bröder 1
2. En ledare föds 11
3. Gnistan och elden 29
4. Lenin sådan han var 37
5. Kapitalismens dödsdom 61
6. Kommunisterna och staten 71
7. Freden är ett problem 82
8. Slutet och början 91
9. En man gör historia 96
10. En ödesdiger dag 100
11. Julen och den 28 december 1917 107
12. Generalerna och kommissarien 118
13. Lenins viljestyrka 129
14. Lenin och vänstern 136
15. Ett mord i Moskva 146
16. Resa utan Baedeker 154
17. Att bygga upp en stat 161
18. Lenin och Tjitjerin 166
19. Attentatet mot Lenin 172
20. Inbördeskriget tar form 176
21. Den långa armen 185
22. Freden är ett vapen 195
23. Ett stänk av idealism 204
24. Kall seger 211
25. Ryssland mot Polen: den stora planen 218
26. Flitig företagare 233
27. Den ”nya” diplomatin 239
28. Stalin, Lenin och Trotskij 244
29. På tröskeln till kapitalism 255
30. Böjligt stål 269
31. Lenin om Marx 276
32. Partiet 283
33. Statsmannens salt 292
34. Tredje internationalen 296
35. Sovjetisk utrikespolitik 300
36. En dröm grusas 312
37. Hur man använder guld 320
38. Framtiden var närvarande 326
39. Stalin mot Lenin 352
40. Ett möte med Lenin 362
41. Klockan ringer för andra gången 373
42. Lenins sista vilja och testamente 379
43. Den olycklige Lenin 391
44. Slutet 408
Tillägg. ”Förgiftade Stalin Lenin?” 410

1. Två bröder

Det var Lenin som grundade sovjetstaten och drog upp riktlinjerna för sovjetpolitiken. Det kommunistiska tänkandet och de kommunistiska metoderna präglas av hans livliga och kraftfulla personlighet. Han föddes den 10 april 1870 och dog barnlös den 21 januari 1924, men han lämnade efter sig många ideologiska arvtagare och miljoner politiska avkomlingar i alla delar av världen.

Lenin skulle ha kunnat bli professor i nationalekonomi, en framgångsrik advokat eller schackmästare. Det finns ingenting i hans härstamning, barndom eller ungdom som tyder på en blivande karriär som revolutionär och diktator. Men han var ett barn av Ryssland – häftig och oregerlig – och frukten av ett träd med djupa rötter i landets mångskiftande jord.

Det nationalistiska draget i kommunismen fordrar att Lenin skall beskrivas som en etniskt ren storryss. Hans icke-ryska förfäder döljs därför för alla utom de allra nyfiknaste. En officiell biografi på 602 sidor av P. P. Pospelov och åtta andra författare som på försorg av Sovjetiska institutet för marxism-leninism publicerades 1960 i Moskva (*Vladimir Iljitj Lenin, Biografija*) innehåller bara åtta ord om Lenins förfäder: hans farföräldrar var ”fattiga människor av lägre medelklass i Astrachan”, hans morfar var ”läkare”. 2:a upplagan (1963) är lika fåordig.

Mera detaljerade upplysningar låg förvisso inom räckhåll för författarna. Marietta Sjaginjan, en välkänd sovjetförfattarinna av armeniskt ursprung publicerade 1937 efter genomgång av multnande lokala arkiv och gulnade skattekvitton en artikel i novembernumret av Moskvatidskriften *Novyj Mir*, inkluderande faksimiler av vissa dokument, som visar att Lenins farfar var en viss Nikolaj Vasiljevitj Uljanov, en fattig skräddare, troligen före detta livegen, i den illaluktande fiskarstaden Astrachan vid Volgas utlopp i Svarta havet. I femtioårsåldern gifte sig Nikolaj Vasiljevitj (som var storryss) med Anna Aleksejevna Smirnov, en kalmuck-flicka som var analfabet. Dessa fakta återfinns ingenstans i den rikliga sovjetlitteraturen om den store ledaren. Kalmuckerna är buddhister med stora, runda, platta, gulbruna ansikten och mongoliska ögon. Lenins höga kindknotor och sneda ögon tyder på asiatiskt blod.

Ilja Nikolajevitj Uljanov, parets fjärde och siste son, kom till världen när fadern var 67 och modern 43. Fem år senare dog fadern. Iljas 12 år äldre ogifte bror Vasilij som var forman och handelsbiträde tog hand om Ilja och bekostade hans utbildning. Ilja blev Lenins far.

På moderns sida hade Lenin tyskt blod. Detta pikanta faktum förtigs omsorgsfullt av de flesta sovjetiska publikationer. Den 19 sidor långa artikeln om Lenin i den stora sovjetencyklopedin nämner Lenins far men inte hans mor, och i övriga biografier får man på sin höjd veta att hon var ”dotter till en läkare”. Och detta i ett land – likgiltigt om det är tsaristiskt eller sovjetiskt – där varje födelse, dop, skolgång och flyttning antecknas och bevaras i arkiven, och där alla måste vara försedda med ett pass som utvisar deras nationalitet. Det enda omnämnandet finner vi en bok om familjen Uljanov, utgiven och kommenterad av Lenins äldsta syster Anna, som helt enkelt konstaterar: Maria Aleksandrovna Blank, Lenins mor, ”var dotter till en läkare; hennes mor var tyska”.[1]

Lenins tyska mormor dog ung, och hans mor, skrev Anna, blev strängt uppfostrad av en tysk moster.[2]

---

[1] V. Aleksejev och A. Sjver, *Semja Uljanovych v Simbirske, 1869-1887* (Familjen Uljanov i Simbirsk 1869-1887), utgiven och kommenterad av A. I. Uljanova-Elizarova, Leningrad 1925.

[2] A. I. Uljanova-Elizarova, *Vospominanija o Aleksandre Iljitje Uljanove* (Minnen av Aleksandr Iljitj Uljanov) Moskva, 1930, s. 33. Aleksandr Iljitj Uljanov var Lenins bror.

Dessa två omnämnanden av Lenins tyska mormor och Marietta Sjaginjans omnämnande av hans kalmuckiska farmor är mångordiga jämförda med den tystnad som omger morfaderns, doktor Aleksandr Dmitrijevitj Blanks etniska ursprung. Somliga hävdar att han var jude.

När Lenin vid folkräkningen 1922 tillfrågades om sin morfar, svarade han enligt Marietta Sjaginjan: ”Jag vet inte.” I ett land med många raser som Ryssland brukar rastillhörigheten vara känd, och den förnekas inte. Men denna och andra upplysningar om doktor Blank är undvikande och oklara. Maria, Lenins syster, skriver att hennes far, Ilja N. Uljanov, ”blev bekant med sin blivande hustru, Maria Aleksandrovna Blank, i början av 1860-talet. Maria Aleksandrovna var dotter till en läkare av småborgerligt ursprung, en progressiv människa med intresse för idéer, kraftfull och självständig, främmande för karriärism och kryperi. När doktor Blank drog sig tillbaka, köpte han en liten egendom i guvernementet Kazan ...” En antologi om Lenins ungdom som kom ut i Moskva 1958 citerar dessa rader och tillfogar en fotnot: ”Maria Aleksandrovna Blank [Lenins mor] föddes 1835. Hennes mor dog kort därpå. Hennes far, Aleksandr Dmitrijevitj Blank, tog sin examen vid medicinska fakulteten i S:t Petersburg och verkade som läkare i guvernementen Smolensk, Perm och Kazan. Efter hustruns död drog han sig tillbaka.”[1] Han fortsatte emellertid att praktisera när han dragit sig tillbaka till sin egendom i Kokusjkino. Namnet på hans tyska hustru, Lenins mormor, nämns inte, men vi vet av andra källor att hon hette Anna Großschopf. Vi återkommer till henne längre fram.

I en artikel i *Bolsjevik*, ett kommunistiskt partiorgan, i juni 1938, bidrog Nadezjda K. Krupskaja, Lenins änka, med en detalj om doktor Blank: han var född i Ukraina. Karl Radek, den mest kände sovjetiske publicisten och kommunistiske partiledaren, kallade i en artikel i *Izvestija* den 23 april 1923 doktor Blank ”regementsläkare” och tillfogade slugt: ”I tillgängliga källor får man inte veta mycket om Lenins morfar. Liksom alla sin tids läkare kände han sig förmodligen dragen mot den primitiva materialismen, eftersom den råkade vara förenlig med religionen. I sitt hem uppfostrades Lenins mor i en religiös anda, men inte enligt Domostrojs regler.” Domostroj, den ortodoxa kyrkans hustavla från 1500-talet, förpliktade alla familjens medlemmar till obetingad lydnad för hushållets feodalt-religiöse herre. ”Inte enligt Domostroj” betyder alltså ”inte ortodox”. Lenins mormor var lutheran och hans mor uppfostrades som lutheran.

I en artikel i *Izvestija* några veckor efter Hitlers maktillträde förklarade Radek, som själv var jude, att Lenins ”föräldrar, Uljanovs, inte bara fysiskt bidrog till att forma den Messias som ledde proletariatet ur den egyptiska fångenskapen. Både Ilja Nikolajevitj Iljanov och Maria Aleksandrovna Blank bidrog i hög grad till vår andlige ledares karaktär.”

De som kände den okynnige Radek personligen kom säkert till den uppfattningen att han menade mer än han sade. Var det en tillfällighet att han valde liknelsen med Moses? Antydde han att otillgängliga källor innehöll en hemlighet? Kreml har inte besvarat frågan.

Gåtan kring doktor Blank har gett upphov till en häftig polemik bland ryska emigrantexperter. N. Valentinov som gav ut en bok om sina minnen av Lenin i New York 1953, skrev i *Novyj Zjournal* (New York, vol. 61, 1960): ”Jag vet inte var han föddes och var han var hemma; men ett är jag säker på, och det har jag redan skrivit, Blank var inte jude.” Å andra sidan bemötte David A. Shub, författare till *Lenin – a Biography* (New York 1948), Valentinov i ett senare nummer av *Novyj Zjournal*. Han påpekade att Blank inte är ett ryskt utan ett judiskt namn och att Aleksandr Blank, Lenins morfar var en kristnad jude från Odessa. I samma nummer (vol. 63) intar signaturen ”Historian” samma ståndpunkt. I ett brev av den 9 april 1961 till *Novoje russkoje slovo*, en ryskspråkig daglig tidning i New York, tog emellertid

[1] *Molodye gody V. I. Lenina* (Lenins ungdomsår), Moskva, 1958, s. 13.

Anna M. Bourgina avstånd från dessa åsikter. Hon nämnde flera ryssar med namnet Blank som absolut inte var judar. Shub försvarade sin ståndpunkt i ett svar av den 23 april 1961, och Valentinov gick till förnyat angrepp i majnumret av *Sotsialistitjeskij vestnik* (Socialistisk kurir, New York), där han bestämt påstod att Aleksandr D. Blank varken var döpt jude eller läkarassistent i Odessa.

Den enda slutsats man kan dra är att inga tillförlitliga fakta om doktor Blanks härstamning har publicerats. Uppgifterna måste finnas i de överfulla ryska arkiven, men bolsjevikerna fann det bäst att dölja dem. Detta stöder misstanken att det finns något att dölja.

Detta kan förklaras med en önskan att skapa en nationalistisk bild av Lenin som hundraprocentig storryss. Dessutom var det inte ett litet hemman som doktor Blank köpte utan en egendom, och ända till 1861 hade han många livegna. Inte heller detta drag passar in i den populära bilden av Rysslands befriare.

Doktor Blanks maka hette som sagt Anna Großschopf och var, som namnet anger, av tysk härkomst på fädernet. Hennes far hette Johann Gottlieb Großschopf och kom 1766 till världen i Lübeck inom en av stadens patricierfamiljer. Han utvandrade som ung till S:t Petersburg, levde där som framgångsrik affärsman på stor fot och gifte sig 1793 med Anna Beata Öhrstedt. Namnet låter svenskt, och Anna Beata Öhrstedt (Lenins mormors mor) härstammade i verkligheten inte bara på fädernet utan också på mödernet från svenskar Hennes far, Carl Fredrik Öhrstedt, var född 1741 i Uppsala som son till en där verksam handskmakare vid namn Carl Reinhold Öhrstedt, som avled 1749. Carl Fredrik slog sig ner. i S:t Petersburg, etablerade sig där som guldsmed och ingick 1772 äktenskap med Anna Christina Borg, som även hon var född i Uppsala (1745). Anna Christinas far Carl Borg var hattmakare i Uppsala men utvandrade av för oss icke känd anledning till S:t Petersburg och avled 1750 i Lovisa i Finland. Även hans hustru Anna Brita, f. Novelia 1713, kom från Uppsala, och hennes far var liksom maken hattmakare. Hattmakaren Simon Novelius avled i Uppsala 1733 och var gift med Catharina Arnberg – Lenins mormors mormors mormor.[1]

Även om det inte kan bevisas att Lenins morfar var jude, omspänner hans härstamning Eurasien från Centralasien till Centraleuropa. I detta avseende var Lenin detsamma som Ryssland, en brygga mellan öst och väst, med drag från båda, men strävande till att inte vara någondera.

”Lenin” är en pseudonym. Som författare, utgivare, journalist och ledare skrev han ofta under pseudonymen ”N. Lenin”, men han använde också V. Ilin, V. Frei, K. Tulin, Karpov och andra. ”N” betyder ingenting. Som sovjetledare undertecknade han med sitt verkliga namn, Vladimir Iljitj Uljanov, och tillfogade ofta Lenin inom parentes.

Det är osäkert varifrån namnet Lenin härstammar. Ett förslag är att när han först använde det i december 1901, tänkte han på en skolkamrat som hette Lena. Den officiella biografin säger i sin andra upplaga (s. 81) att när man frågade Lenins släktingar, svarade de att ”han förmodligen valde det av en händelse, men att det också är möjligt att namnet kommer från floden Lena i Sibirien.” Det skulle ha fallit sig naturligare för honom att använda ”Volgin” efter Volga, i vars floddal han tillbragte sin barndom och ungdom. Georgij Plechanov, den ryska socialismens fader, hade emellertid redan lagt beslag på ”Volgin”, och därför blickade Vladimir Iljitj längre öster ut. Hur annorlunda skulle inte det ryska språket, Rysslands och världens politiska litteratur se ut i dag om de avhandlade ”volginismen” och sovjetpolitiken var ”volginistisk”!

[1] Om Lenins tyska anor berättar Georg von Rauch i uppsatsen ”Lenins Lübecker Ahnen”, *Zeitschrift des Vereins för Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*, bd 40, Lübeck 1960. Lenins svenska stamträd har utretts av förstebibliotekarien Olof von Feilitzen.

Lenins far Ilja tillbragte hela sitt liv vid Volga, Moder Rysslands pulsåder. Han inträdde i gymnasiet i Astrachan 1843 och belönades vid sin examen 1850 med en silvermedalj. Samma år skrevs han in vid universitetet i Kazan. I maj 1855 blev han lärare i fysik och matematik för de högre klasserna vid adelsinstitutet i Penza. När flera medlemmar fakulteten avskedades för framstegsvänliga och sålunda omstörtande åsikter, fick Ilja stanna kvar. I en rapport från institutet lovordades han för sin studieflit och sin undervisning. I november 1861 höll han ett föredrag, ”Om åska och blixtar”. Åtta månader tidigare hade Alexander II upphävt livegenskapen, men Iljas titel som kunde ha varit en träffande kommentar till reformens otillräcklighet och ändamål hade ingen politisk udd.

Ilja gifte sig med Maria Aleksandrovna Blank i Penza 1863 och flyttade till Nizjnij Novgorod, där den berömda årliga Volga-marknaden hölls. Där undervisade han till 1869, då han blev utnämnd till skolinspektör i guvernementet Simbirsk med säte i staden Simbirsk. Här föddes Lenin, och här tillbragte han den första tredjedelen av sitt liv.

Simbirsk hade ursprungligen varit en fästning som skulle skydda det moskovitiska väldets sydöstra flank mot asiatiska inkräktare. Men 1870, när Lenin föddes, hade den ryska expansionen i Sibirien och Turkestan berövat staden all militär betydelse. Den utvecklades i stället till ett utskeppningscentrum för spannmål, fisk, ull och pottaska, och största delen av de 30 000 invånarna var mordviner, tjuvasjer och andra asiater – prångdragarna på Volga och arbetarna i varumagasinen.

Simbirsk står med ena foten på den låga asiatiska Volga-stranden och den andra på den höga europeiska, och de båda delarna förenas av en järnvägsbro. Stadens centrum på högra stranden ligger mellan Volga och den mindre floden Svjaga. Som pojke simmade och fiskade Lenin ofta i den slingande Svjaga.

De flesta husen i Simbirsk var låga, mörkgråa envåningshus, men några hade vindar och ett fåtal kunde skryta med två våningar. Lenin föddes i flygeln till ett hus som ägdes av en viss Pribilovskij. Senare flyttade familjen till övervåningen i samma hus, och efter att Ilja 1874 hade blivit befordrad till skoldirektör, flyttade Uljanovs flera gånger, tills de 1878 köpte trähuset vid Moskvagatan 48. Där bodde Lenin tills han fyllde 17 år.

Vladimir (som inom familjen kallades Volodja), var den yngste av sex syskon: Anna, som var född 1864, Aleksandr (Sasja) 1866, Vladimir, Olga 1871, Dmitrij 1874, och Maria 1878.

Vladimir var mycket lik fadern. Båda hade höga och välvda pannor, rödaktigt skägg, kala huvuden och korta ben. Båda hade svårt att uttala ”r” efter vissa konsonanter. Båda var synnerligen energiska och arbetsamma. Båda dog tidigt, vid några och femtio års ålder. Ilja blev aldrig obducerad, men läkaren förklarade att han dog av hjärnblödning, medan Lenin dog av skleros i hjärnan.

När Ilja tillträdde sin befattning som skolinspektor 1874, fanns det i hela guvernementet Simbirsk tjugo skolor, alla i eländigt skick. Han arbetade outtröttligen på att bygga nya och reparera gamla skolor samt på att utbilda lärare. För sitt framgångsrika arbete utnämndes han till ”verkligt statsråd”, en titel som gav honom generalmajors rang och ärftligt adelskap. När han dog 1886 hade guvernementet Simbirsk 20 000 elever i små förberedande skolor och hundratals i flera förträffliga gymnasier.

Ilja var veckor, ibland månader borta hemifrån, han färdades med tåg, vagn och släde till de avlägsnaste delarna av sitt distrikt. Man också när han var i staden gjorde han ett imponerande och reserverat intryck på barnen. Den dominerande gestalten i familjen var alltid hans hustru Maria Aleksandrovna, en märklig kvinna. De fåtaliga sovjetiska omnämnandena säger att hon hade ”stark vilja och bestämd karaktär”. I sin bok om brodern Sasja skriver Lenins syster Anna att modern, som hade vuxit upp i en by på landet, under sina tidigare år ”inte visste vad

nervositet ville säga”. Doktor Blank, säger Anna i ett uttalande som döljer lika mycket som det säger, ”kunde inte anställa hemlärare för sina yngre döttrar som han hade gjort för de äldre när han innehade en annan ställning. Han ville inte heller att de skulle uppfostras i ett institut.” Marias uppfostran anförtroddes därför en tysk moster som förbjöd te och kaffe, vilka ansågs skadliga, men som tog väl hand om hennes studier. Fast Maria Aleksandrovna aldrig gick i skola, avlade hon en skriftlig lärarinneexamen. Hon lärde sig själv engelska och franska och talade en litterär tyska och ryska. På hennes bord stod en komplett Shakespeare-upplaga på engelska och Thiers vidlyftiga opus om franska revolutionen på originalspråket. Under hennes ledning gav barnen ut en handskriven veckotidning för familjen som hette Sabbaten. De sydde sina kläder på en Singer symaskin. Mamma Maria lärde också Volodja att spela piano och att sjunga till hennes eller systern Olgas ackompanjemang. Dmitrij, Lenins yngre bror, minns att han sjöng Heines lyriska sånger och Valentins aria ur Gounods Faust.

Anna berättade i sina memoarer att Volodja som barn var ”livlig, näsvis och glad, han älskade vilda lekar och att rusa omkring.” Han log ständigt och var förtjust i att retas och spela barnsliga spratt. Han hade oftare sönder sina leksaker än han lekte med dem. Han lärde sig läsa vid fem års ålder, och sedan fick han en informator som förberedde honom för gymnasiet dit han kom vid nio och ett halvt års ålder.

Volodjas bästa lekkamrat var den tjugo månader yngre systern Olga. Hon lärde sig läsa tillsammans med honom och kunde det som fyraåring. Enligt Anna var Olga ”ytterst flitig. Jag minns att när Volodja under ett av de sista gymnasieåren lyssnade till Olgas evinnerliga pianoövningar i rummet bredvid, sade han till mig: 'Där har du en vars flit du kan avundas.' När Volodja insåg detta, började han utveckla sin egen flit, som förvånade oss alla under hans senare år.”

Fliten var ett familjedrag. Fadern Ilja övertog ett underutvecklat skolsystem och byggde upp det till något helt nytt. Mamma Maria härskade i hemmet som var hennes värld. Båda hade sinne för ordning och älskade arbete. Alla barnen ärvde dessa egenskaper.

Med ringa ansträngning fick Volodja goda betyg. I sista gymnasieklassen var hans medeltal 4 10/11; det högsta vitsordet var 5. På examensdagen kom han hem och ropade: ”Grekiska 5, latin 5, religion 5, matematik 5 och så vidare”, och skyndade upp till sitt eget rum eller till rummet bredvid där han följde med Sasjas kemiska experiment.

Pappa Uljanov spelade krocket med de två äldsta pojkarna, Sasja och Volodja. Han lärde dem också att spela schack. Han hade svarvat pjäserna själv. Senare han gav dem åt Volodja, som förlorade dem flera tiotal år senare. Det dröjde inte länge förrän pojkarna lärde sig besegra fadern.

Enligt Dmitrij som ägnade ett helt avsnitt av sina memoarer åt schack, ägnade sig den unge Lenin med stort allvar åt spelet. Han beviljade svagare motståndare ett handicap på en pjäs, och om de protesterade, sade han att det inte var något nöje med att spela ett spel som inte tvingade honom att tänka intensivt och ”frigöra sig”. Men han intresserade sig för schacklitteraturen endast för att lära sig vissa klassiska öppningar och slutspel.

Anna säger i sina memoarer att varken Sasja eller Volodja intresserade sig för politik under gymnasieåren. Båda föräldrarna var liberalt konservativa. Modern gick inte i kyrkan, men det gjorde Ilja. Lenin berättade en gång hur Ilja efter mordet på Alexander II 1881 sorgsen drog på sig sin ämbetsmannauniform och gick till katedralen i Simbirsk för att sörja självhärskaren som han betraktade som ”tsaren-befriaren”. I dessa jäsningstider hände det ibland att terrorister satte upp plakat på telegrafstolparna som krävde ”död åt tsaren”, och alltemellanåt brände missnöjda bönder sina herrars hus eller skördar. Man vet inte om barnen Uljanov ägnade dessa händelser någon uppmärksamhet. Det finns inga anteckningar i tsartidens arkiv,

som omsorgsfullt har undersökts av sovjetforskare, om att familjen Uljanov skulle ha tilldragit sig polisens uppmärksamhet.

Yttervärlden inkräktade sällan på denna anspråkslösa familj. Ilja bjöd ibland hem kolleger för att diskutera skolproblem. Maria gjorde sällan visiter, hon hade tillräckligt arbete hemma. Hon var kanske också medveten om klyftan mellan den självlärda, kulturella kvinnan med tysk och luthersk bakgrund, och de småborgerliga köpmansfruarna i provinsstaden Simbirsk med sin av skvaller präglade miljö. Samma kvava atmosfär rådde såväl i staden som på landsbygden, och den var tydligt dekadent. Ty fast tsaren hade befriat de livegna kallade godsägarna dem fortfarande sina ”själar” och anställde dem i hundratal för en obetydlig lön. Vissa godsägare samlade magnifika bibliotek, men som klass hade de stagnerat. De avskydde arbete och hängav sig uteslutande åt sina nöjen.

Det sömniga Simbirsk hade emellertid en berömd son, Ivan Aleksandrovitj Gontjarov (1812-1891), vars roman Oblomov kom ut 1859. Sedan dess har ”Oblomov” varit synonymen för en uttråkad, obeslutsam, flegmatisk ryss som inte vet hur han skall fördriva tiden och som avskyr att anstränga sig. Oblomovismen betraktades som ryssens andra natur, men i vilken mån en ryss hemföll åt oblomovism berodde på hans temperament och hans erfarenheter. Lenin hade ett lidelsefullt temperament. Han hade en skakande erfarenhet: brodern Sasjas avrättning.

Ilja Uljanov dog den 12 januari 1886. Sasja som studerade vid universitetet i S:t Petersburg var inte närvarande vid begravningen. Kunde den stränge faderns bortgång ha verkat befriande på båda sönerna? I sitt svar på folkräkningsfrågorna 1922 skrev Lenin: ”Icketroende [avseende Gud] sedan 16-årsåldern” – det vill säga efter faderns död. (Detta borde ta död på en ofta refererad historia att han slet av sig korset när han hörde en präst säga till fadern att pojken borde få stryk för att han var ateist. Men den fortlever i den sovjetiska mytologin.) Ungefär samtidigt slöt sig Sasja till Narodnaja Volja, Folkets frihetsparti, vars medlemmar kastade den bomb som dödade Alexander II den 1 mars 1881. Livegenskapens upphävande tjugo år tidigare hade inte dämpat terroristernas hat till den absoluta monarkin. Inte heller tsarens våldsamma död lugnade dem. De hade knappt dödat honom, förrän de började planera ett attentat mot hans son, den storväxte, korpulente Alexander III. Sasja Uljanov, som nu hade ärvt faderns adelskap, anmälde sig frivilligt för att utföra dådet. Men förberedelserna hade inte hunnit långt då han och hans syster Anna, som inte var inblandad, samt flera av deras kamrater blev arresterade den i mars 1887.

Så snart deras mor hade underrättats om detta red hon hals över huvud till Syzran – en sträcka på 100 kilometer, och hon var femtitvå år gammal – och fortsatte därifrån med tåg till S:t Petersburg där hon bönföll tsaren om att få besöka Sasja i det fruktade fängelset Schliisselburg. Alexander III gav sitt skriftliga tillstånd. Vid sammanträffandet den 30 mars föll Sasja på knä, omfamnade hennes knän och grät. Höga ämbetsmän hade sagt henne att om han ångrade sig och bad monarken om nåd, skulle hans liv skonas. Sasja vägrade. Han skulle i så fall bli tvungen att röja konspirationens hemligheter. ”Jag tycker synd om dig, mor, förlåt mig”, berättade hon senare att han hade sagt. ”Och efter detta”, tillfogade hon, ”försökte jag inte längre övertala honom. Jag visste att det skulle kännas svårt för honom.”

Modern var med vid rättegången. Av de femton anklagade blev fem, bland dem Sasja, dömda till döden, två till livstids fängelse och de andra till deportering av olika längd till Sibirien och Sachalin.

Efter rättegången bönföll modern ännu en gång Sasja om att be tsaren om en mildare dom, vilket flera av hans kamrater gjort. ”Det kan jag inte efter allt vad jag har sagt under rättegången”, svarade han. ”Det skulle vara hyckleri. Jag vill dö för mitt land.” När hon gick bad han om en liten volym med Heines dikter. Hon hade den med sig vid sitt sista besök och kysste honom till farväl. Han avrättades den 8 maj 1887. Modern följde honom till galgen och

sade: ”Mod, mod.” Han hade nyss fyllt tjugoett år.[1] En sovjetisk legend som refereras i alla officiella biografier säger att när Lenin hörde om broderns arrestering för en konspiration mot tsarens liv, yttrade han: ”Nej, vi skall gå en annan väg.

Detta är inte den rätta vägen.”[2] Detta grundar sig på den nioåriga Marias minnesbild. Hon berättade historien på ett möte i februari 1924, strax efter Lenins död.[3] Säkerligen har det ohyggliga i Sasjas hängning skärpt hennes minne, men för att minnas måste hon ha förstått vad dessa ord innebar. De var avsedda att ge intrycket att Lenin, redan då marxist, skulle ha motsatt sig narodnikernas terror, och att han önskade en arbetarnas revolution, inte individuella bombattentat.

Vad Maria än har sagt, är historien inte sann. I själva verket var förhållandet mellan Sasja och hans bror Vladimir ganska spänt. Enligt Anna brukade denne som barn ofta härma Sasja, och när han fick välja mellan olika alternativ svarade han oföränderligen: ”Lika som Sasja.” Men i själva verket var bröderna mycket olika, både till temperament, uppförande, etik och utseende, faktiskt så olika att det finns skäl att tro att Sasja liksom Anna rent av tyckte illa om Volodja.

I sin skildring av den äldre brodern skriver Anna att syskonen grupperade sig parvis: hon och Sasja, Volodja och Olga, Dmitrij och Maria. En antropolog som studerade fotografier kom till en annan indelning: modern, Anna, Sasja och Dmitrij var långskalliga, fadern, Volodja, Olga och Maria kortskalliga.

Anna berättar hur fadern en gång karakteriserade några av barnen: Anna var sangviniker – glad, livsbejakande – Volodja koleriker och Olga melankoliker. Anna kallar Volodja ”den där ostyrige pojken”. Under vintern 1885-86, skriver hon, ”promenerade och pratade jag en hel del med Volodja. Detta fortsatte också följande sommar.” Volodja, förklarar hon, ”befann sig då i en övergångsperiod då pojkar blir speciellt sträva och envisa. Hos honom som alltid hade varit pigg och självsäker var detta speciellt framträdande, i synnerhet efter att fadern, som alltid hade haft en dämpande inverkan på gossarna, hade dött.

På hösten 1886 frågade Anna Sasja om hans åsikt om Volodja. Sasja svarade: ”Han är otvivelaktigt mycket begåvad, men vi kommer inte överens.” Detta, minns hon, sades ”säkert och bestämt”, så att det nästan lät som ”vi kommer inte alls överens”. ”Varför?” frågade hon. – ”Inget särskilt”, svarade Sasja undvikande, ”och lämnade åt mig”, skriver Anna, ”att räkna ut det själv. Jag förklarade det så att Sasja ogillade de sårande dragen i Volodjas karaktär – hans hånfullhet, näsvishet och arrogans, i synnerhet när de riktades mot modern, med vilken han ibland talade på ett sätt som han aldrig hade vågat göra så länge fadern levde. Jag minns Sasjas ogillande min när han hörde broderns svar.”

Efter Sasjas död, på sommaren 1887, sade modern till Anna ”att hon en gång när Volodja och Sasja spelade schack påminde Volodja om en order som han inte hade verkställt. Volodja svarade oförskämt och dröjde med utförandet. Och när modern insisterade, svarade Volodja återigen med ett ohövligt skämt.” Då vände sig Sasja lugnt till Volodja: ”Antingen gör du som mamma säger, eller också spelar jag aldrig mer med dig.”

---

[1] Anna berättar detta i sina minnen av brodern Sasja, och detsamma meddelar Lenins yngre syster Maria i en artikel i *Pravda* den 18 febr. 1963. Denna artikel skrevs enligt redaktionen i början av 1937, några månader före Marias död, för att publiceras till femtiårsminnet av Sasjas hängning. Av okända skäl publicerades den först 26 år senare. Kanske Stalin inte ville att en potentiell mördare skulle förhärligas. Stalin levde i ständig skräck för lönnmördare, och meddelanden om politiska mord utomlands undertrycktes eller avfärdades på två rader. Att konspiratören var Lenins bror ökade ytterligare Stalins betänkligheter. Han ville dra uppmärksamheten från Lenin till sig själv.

[2] Se till exempel *Vladimir Iljitj Lenin, Biografija*, av P. P. Pospelov m fl., s. 9.

[3] Några utdrag publicerades i *Izvestija* den 19 april 1963.

Volodja reste sig genast och gjorde som modern hade sagt.

”Det var dessa drag i Volodjas karaktär”, skrev Anna 1930, och också ”de saker som på den tiden intresserade Volodja”, som skapade den äldre broderns uppfattning om honom. Hån och ironi, säger hon, var ”absolut främmande för Sasjas natur”, medan ”hånet var något helt naturligt för Volodja, i synnerhet under hans övergångsperiod”.

Fast Volodja alltsedan barndomen hade härmat Sasja och respekterade honom, ”stod de aldrig nära varandra”, säger Anna. Det som vidgade klyftan under Sasjas sista år var politiken. ”Den vintern – – – var Volodja fientligt inställt mot gymnasiets ledning, gymnasiestudierna och religionen, och han hade ingenting emot att skymfa lärarna – – – Han befann sig så att säga i en period då han tog avstånd från auktoriteten.” Men de diskuterade aldrig politik.

”På sommaren 1886”, skriver hon, ”minns jag hur förvånade Sasja och jag var över att Volodja kunde läsa Turgenjev om och om igen. Han låg på sin säng och läste och läste – och detta medan han delade rum med Sasja som flitigt studerade Marx och annan politisk och ekonomisk litteratur – – – Volodja började läsa Marx på ryska först 1888-89 i Kazan. På den tiden hade Volodja alltså inga bestämda politiska åsikter.”

Volodja kunde därför inte ha fördömt terrorn och sagt sig föredra ”en annan väg”. I själva verket var det Sasja som var marxist eller näst intill. Detta vet man i dagens Ryssland. Sålunda sägs i en liten bok som publicerades i Moskva 1956: ”1885-86 fanns det bland hans [Sasjas] böcker också *Kapitalet* av Marx. Aleksandr Iljitj stod i vägskälet mellan Narodnaja Volja och marxisterna. Han godkände det programutkast som Plechanovs marxistiska grupp Arbetarklassens befrielse hade gjort upp.”[1] Samma bok röjer för första gången i Sovjetunionen att Sasja kort före sin död översatte en lång artikel av Karl Marx. Översättningen som trycktes som en ryskspråkig pamflett på 47 sidor i Genève 1887 ligger framför mig, gulnad av ålder.

Några år senare förstod Lenin hur det hade stått till med brodern och meddelade en god vän, Isaak Christoforovitj Lalajants, att Sasja ”hade betraktat sig som marxist.”[2]

Hur som helst förblir Leninmytologin i Ryssland oförändrad, Lenin var den marxistiske tonåringen, brodern en icke-marxistisk terrorist.

I den mån domarna tillät, klargjorde Sasja sin politiska inställning under rättegången. Här följer ett utdrag ur det stenografiska protokollet.[3]

Rättens ordförande till A. Uljanov: ”Ni studerade vid universitetet i S:t Petersburg?”

Svar: ”Ja.”
Fråga: ”Redan på fjärde året?”
Svar: ”Ja.”
Fråga: ”Trots er ungdom?”
Svar: ”Ja, jag studerade på fjärde året.”

---

[1] B. Volin, *Lenin v Povolzje 1870-1893* (Lenin i Volgatrakten 1870-1893), s. 33-34.
[2] I. Ch. Lalajants, *Om mina sammanträffanden med V. I. Lenin 1893-1900*. Moskva, tidskr. *Proletarskaja revolutsija*, nr 1, 1929. Cit. efter *Novyj Mir*, nr 4, 1963, sid. 159.
[3] *Pervoje marta 1887 goda. Djelo P. Sjevivirjov, A. Uljanov. P. Andrejusjkin, V. Generalov i drugije* (1 mars 1887. Rättegången mot P. Sjevirjov, A. Uljanov, P. Andrejusjkin och andra). Med inledning av A. I. Elizarova (Lenins syster Anna). Texten tillrättalagd för trycket av A. A. Sjikov (Moskva 1927). Materialet från Centrala sovjetarkivet. Boken gavs ut i 2 000 ex. – i sovjetiska verk står alltid upplagans storlek angiven – inte i tio- och hundratusentals ex. som de flesta sovjetböcker. Dessa 2 000 ex. har antagligen gått till bibliotek som ställer dem till speciellt pålitliga personers och ett begränsat antal högre tjänstemäns förfogande.

Som svar på ytterligare frågor meddelade Sasja att hans far hade hjälpt honom ända till sin död. En tid gav han lektioner. Sedan togs frågan om gruppens duplicerade proklamation upp.

Fråga: ”Vem hektograferade den?”
[Sasja svarade att det hade han gjort.]
Fråga: ”Deltog ingen annan?”
Svar: ”Nej, men det var en som hjälpte mig.”
Fråga: ”Vem?”
Svar: ”Jag vägrar att uppge något namn.”

Under rättegången viskade Sasja som hade varit isolerad från sina kamrater i fängelset till dem att de skulle skylla allt på honom. Han var beredd att dö för att frita de andra. En av konspiratörerna, Orest Makarovitj Govoruchin, son till en donkosack, flydde utomlands strax före attentatsförsöket mot tsaren. När rätten frågade Uljanov varför inte han hade flytt, svarade han: ”Jag ville inte fly. Jag ville dö för mitt land.” I Västeuropa berättade Govoruchin om komplotten.[1] ”Aleksandr Iljitj Uljanov var den störste personligheten bland dem”, sade han. ”Som student var han flitig och begåvad – – – Han deltog i en tävling med en essä och fick en guldmedalj. Framgången uppmuntrade honom. Han funderade redan på att bli professor. – – – Men hur lidelsefullt intresserad han än var av vetenskapen var intet mänskligt främmande för honom – – – På den tiden, under hans tredje år, verkade han ännu inte i några revolutionära organisationer.” Hans inställning till Narodnaja Voljas studiecirklar var negativ. ”De pratar en massa och studerar mycket litet”, sade han. Han hade alltid fotografier av sina föräldrar framme i sitt rum. När fadern dog, berättade Anna enligt Govoruchin, sörjde Sasja så djupt att han ville begå självmord. ”Jag såg honom aldrig livad och glad”, fortsatte Govoruchin. ”Han var alltid dyster och tankfull. Han älskade teatern, förstod sig på poesi och var speciellt förtjust i musik, men när han lyssnade till den blev han ännu dystrare och tankfullare.” Till slut anslöt han sig till en Narodnaja Voljacirkel för att, som han sade, pröva de revolutionära idéer han hade diskuterat mot bakgrund av livets verklighet. Den 19 februari 1886 deltog han i en demonstration på Volkov-kyrkogården i S:t Petersburg för att hedra skalderna Nekrasov, Dobroljubov och andra som hade arbetat för livegenskapens upphävande. Polisen förbjöd vidare demonstrationer. De beslöt då att döda tsaren. När en deltagare i en illegal demonstration arresterades och ett papper med Sasjas namn återfanns hos honom fruktade Sasja att bli deporterad till Simbirsk, hans hemstad. ”Det är ju fruktansvärda utsikter”, utbrast han, ”att leva i provinsen, i Simbirsk, till exempel, där man blir helt förslöad. Inga böcker, inga människor.”

Den ryska kapitalismens, den ryska byns framtid: kunde kommunen, *mir*, överleva – det var frågor som enligt Govoruchin bekymrade Sasja. ”Med en sådan inställning passade han inte i Narodnaja Volja, eftersom han förnekade möjligheten att gripa makten efter ett mord och förnekade bykommunens betydelse som aktiv faktor vid Rysslands övergång till socialism. Han var övertygad om att det inte fanns några substantiella skillnader mellan Narodnaja Volja och Plechanovs socialdemokrater, till vilka Lenin senare slöt sig. ”Flera medlemmar av terroristgruppen var socialdemokrater, den omfattade däremot inga medlemmar av Narodnaja Volja”, men de behöll namnet därför att det förmedlade ett budskap. Detta budskap var: ”systematisk terror” för att störta tsarregimen eller tvinga den till betydande eftergifter. Sasja trodde inte på individuell terror utan på mord i stor skala.

[1] Berättelsen upptecknades på sin tid och fann sin väg till Vladimir L. Burtsevs (1862-1942), en av den ryska revolutionens historikers arkiv, där den förblev, tills den publicerades in extenso med en inledning av den mensjevikiske författaren Boris I. Nikolajevskij i *Golos minuvsjogo na tjuzjoj stranje* (Röster från flydda dagar i ett främmande land) Paris, nr 4 1928. Långa utdrag trycktes tidigare i *Proletarskaja revolutsija. Istoritjeskij zjurnal istparta* (Den proletära revolutionen. Historisk tidskrift om partiets historia), nr 7 (juli 1925) med inledning av Anna Elizarova.

Sida 289 i den stenografiska uppteckningen lyder:

Den åtalade Uljanov:

> ”Vad mitt försvar beträffar, är jag i samma ställning som Generalov och Andrejusjkin. Fakta är till fullo fastslagna och jag förnekar dem inte. Därför innebär rätten att försvara sig endast rätten att framlägga motiven för brottet, det vill säga att redogöra för den tankeprocess som övertygade mig om nödvändigheten att begå detta brott. Jag kan till min tidigaste ungdom spåra den obestämda känsla av missnöje med samhällssystemet som trängde allt djupare in i mitt medvetande och skänkte mig en övertygelse som inspirerade mig i det aktuella fallet. Men först efter mina studier av de sociala och ekonomiska vetenskaperna befästes denna övertygelse om det onormala i det rådande systemet och de obestämda drömmarna om frihet, jämlikhet och broderskap tog hos mig form som en strikt vetenskaplig socialism – – – Det finns bara en riktig utvecklingsväg, och det är ordets och pressens, den vetenskapliga tryckta propagandans väg, ty varje förändring i samhällssystemet är resultatet av en förändring i samhällets uppfattning. Detta framhålls klart och tydligt i Narodnaja Voljas terroristfraktions program, och det är raka motsatsen till vad herr åklagaren nyss sade.”

Åklagaren, påstod Sasja, hade falskeligen sagt att den lilla gruppen av terrorister hade för avsikt att pracka sina åsikter på samhället. Sasjas åsikt var diametralt motsatt: ”I betraktande av regeringens inställning till det intellektuella livet är inte bara den socialistiska utan också den allmänna kulturella propagandan omöjliggjord. Till och med den vetenskapliga behandlingen av olika frågor är allvarligt försvårad. Regeringen är så stark, intelligentsian så svag och så koncentrerad till några få städer att regeringen kan beröva den dess enda möjlighet – de sista resterna av yttrandefrihet – – – Sedan jag hade blivit övertygad om det absoluta subjektiva behovet av tanke- och yttrandefrihet, blev det nödvändigt att undersöka den objektiva möjligheten, det vill säga att undersöka om det i det ryska samhället finns de element som behövs för en kamp [för friheten]. Det ryska samhället skiljer sig i två avseenden från Västeuropa. Det står intellektuellt sett lägre och vi har inga fast sammansvetsade klasser som kan lägga band på regeringen – – – För en intellektuell människa är rätten att tänka fritt och att dela sina tankar med dem som är mindre utvecklade inte bara en oförytterlig rätt utan också ett krav och en plikt.”

Här avbröt domaren och uppmanade Sasja att inte ”framlägga allmänna teorier som är mer eller mindre bekanta för oss” utan att förklara hur detta inverkade på honom.

Uljanov: ”Allt detta inverkade på mig personligen, så från den synpunkten sett kan jag inte framlägga subjektiva motiv.”

Domaren uppmanade honom att fatta sig så kort som möjligt.

Uljanov: ”Nåväl – – – Vår intelligentsia är fysiskt så svag och så oorganiserad att den för närvarande inte kan inleda en öppen kamp. Det är bara genom terror som den kan försvara sin rätt att tänka och att delta intellektuellt i samhällslivet. Terror är den av 1800-talet skapade kampformen, det enda möjliga försvaret för en minoritet som endast är andligen stark och övertygad om att den har rätt mot majoritetens känsla av sin fysiska styrka.

Det ryska samhället lever i sådana omständigheter att det bara är med sådana enskilda kamphandlingar mot regeringen som det kan försvara sina rättigheter – – – Inom det ryska folket kommer det alltid att finnas tio personer som är så trogna sina idéer och så uppfyllda av sitt lands olyckor att det inte innebär någon uppoffring för dem att dö för sin sak. Ingenting kan skrämma sådana människor.”

Domaren: ”Ni talar om det som var, inte om det som kommer att ske.”

Uljanov: ”Det kan jag inte gå in på. För att till fullo demonstrera min tro på nödvändigheten av terror måste jag förklara om den kan eller inte kan leda till resultat. Detta är alltså en så nödvändig del av min förklaring att jag ber att få säga några ord ...”

Domaren: ”Nej. Det räcker – – – Med andra ord begrundade ni under inflytande av dessa tankar möjligheten att delta i detta illdåd?”

Den åtalade: ”Ja, under deras inflytande. Jag var övertygad om att man kunde nå resultat med terror, så detta var inte bara en personlig angelägenhet. Jag säger allt detta inte för att rättfärdiga mitt handlingssätt moraliskt eller bevisa att det var politiskt effektivt. Jag ville visa att det var den oundvikliga följden av de rådande förhållandena, av de rådande motsättningarna i livet. Man vet att vi kan utveckla vår intellektuella förmåga, men vi har ingen möjlighet att ställa den i vårt lands tjänst. En sådan objektivt-vetenskaplig granskning av orsakerna, hur egendomliga de än kan förefalla åklagaren, måste vara till större hjälp, också för dem som avvisar terrorn, än blott och bart indignation. Det är allt jag ville säga.”

Detta var Aleksandr Iljitj Uljanovs sista ord.

Han hade inte förnekat sin skuld. Han hade erkänt den och rättfärdigat den. Han hade undertecknat sin egen dödsdom.

När en ung människa som just börjar utveckla sina rika gåvor döms till döden och avrättas, innebär det en bestående chock för de överlevande. Hans död i galgen på befallning av en hatad självhärskare fogade hat till chocken. Aleksandr Uljanov blev en hjälte för ryssar som aldrig hade sett honom eller hört talas om honom. Han blev också en hjälte för Vladimir Uljanov, vars chock och raseri ökades av den ohyggligaste av alla känslor: ånger, ånger över att han inte hade stått brodern tillräckligt nära, att han inte hade uppskattat honom, att han hade undervärderat honom. När Lenin för första gången arresterades som universitetsstudent, frågade en cellkamrat vad han skulle göra efter frigivningen. ”Vad skall jag tänka?” svarade Lenin. ”Min väg har utstakats av min äldre bror.”[1]

Lenins hustru minns att den kväll hon träffade sin blivande make tog de en promenad, och uppvaktningen började med att han berättade för henne om Sasjas avrättning. ”Broderns öde hade utan tvivel ett djupt inflytande på Vladimir Iljitj”, skriver hon.[2]

När Lenin vid sin återkomst till Ryssland 1917 ombads att skriva en liten skiss om sig själv, författade han en ”Oavslutad självbiografi” på åtta rader som först publicerades i *Pravda* den 16 april 1927 och omtrycktes i aprilnumret av *Novyj Mir* 1963. ”Mitt namn är Vladimir Iljitj Uljanov. Jag föddes i Simbirsk den 10 april 1870. På våren 1887 blev min äldre bror Aleksandr dömd till döden av Alexander III för ett attentat (den i mars 1887) mot hans liv – – –”

2. En ledare föds

Aleksandr (Sasja) Uljanov slöt sig i förtvivlan till revolutionen, fast ingen av hans bröder hade blivit avrättad. Lenin skulle kanske ha vandrat vägen till Kreml, också om Sasjas nacke inte hade knäckts i galgmannens snara. Men med hänsyn till den sociala jäsningen bland intelligentsian i Ryssland och den omständigheten att självhärskardömet trängde in i det uljanovska hemmet och släckte ut dess klaraste ljus, står det klart att Lenins kurs var utstakad.

De tsaristiska myndigheterna lät inte Sasjas synd gå ut över hans yngre bror. Samma vår Sasja dog fick Volodja guldmedalj vid slutexamen i gymnasiet i Simbirsk. Följande termin skrevs

[1] Citerat i *Novyj Mir*, april 1963, ur en bok av B. Volin, *Student Vladimir Uljanov*, Moskva, 1958.
[2] Nadezhda Krupskaya, *Memories of Lenin* Översatt av E. Verney, New York 1930, del I, s. 5. [Finns även i svensk översättning under titeln *Lenin*]

han in vid universitetet i Kazan, faderns *alma mater*. Modern, som troligen avskydde provinsialismen i Simbirsk lika intensivt som Sasja hade gjort, flyttade nu till det större och mera kosmopolitiska Kazan. Två av hennes gifta systrar bodde där: Anna Blank, numera madame Veretennikova, och Ljubov Blank, först gift med en Ardasjev, och i sitt andra äktenskap madame Ponomarova.

Lenins mor Maria Aleksandrovna hade pengar. När hennes man dog uppmanade myndigheterna i Kazan henne att acceptera den ordensdekoration som hon var berättigad att bära. Hon vägrade kanske den inte betydde något för henne, och hon skulle också betala lösen för den. Men två dagar efter mannens frånfälle anhöll hon om pension, och beviljades en frikostig summa. Hon fick också en del av inkomsterna från faderns, doktor Blanks, egendom. Med dessa resurser kunde hon bekosta Volodjas studier, betala räkningar och underhålla familjen. Senare skickade hon pengar till Lenin i Sibirien, och när han hade blivit en känd revolutionär skickade hon honom på hans begäran guldrubler genom den tsaristiska posten.

Volodjas studier behövde hon inte bekosta länge. Den 4 december 1887, under sin första termin i Kazan, slöt han sig till flera hundra studenter som deltog i en anspråkslös demonstration mot universitetets inspektor. Han och några andra arresterades och satt i fängelse flera dagar. Den 5 december skildes han från universitetet, och den 7 förvisade polisen honom till morfaderns egendom i Kokusjkino i guvernementet Kazan – ett inte alltför oangenämt straff – dit den äldre systern Anna också hade förvisats efter sin arrestering i S:t Petersburg.

Vladimir Iljitj läste glupskt, spelade schack, åkte skidor och jagade. Den 9 maj 1888, dagen efter årsdagen av broderns avrättning, anhöll han om att få återuppta studierna vid universitetet i Kazan, men fick avslag. Därpå anhöll han om att få resa utomlands för en kur och för att studera. Inte heller detta bifölls. I september 1888 fick hela familjen Uljanov, också Anna och Vladimir, tillstånd att bosätta sig i Kazan. Här tillbragte han sju månader under vilka han, enligt den sovjetiska helgonlegenden, aktivt verkade i marxistiska kretsar. Men under denna tid mötte han aldrig den ledande anden i dessa kretsar Nikolaj E. Fjodosejev som Maksim Gorkij, på den tiden kringvandrande författare, en gång träffade vid ett öppet kvällsmöte och då frågade om han kunde skapa kontakt mellan dessa kretsar och några arbetare.

Den 3 maj 1889 reste familjen Uljanov för att tillbringa sommaren i byn Alakejevka i guvernementet Samara där Maria Aleksandrovna hade köpt ett hus. I oktober 1889 flyttade familjen till staden Samara vid Volga. Ända till augusti 1893 tillbragte nu familjen somrarna i huset i byn och resten av året i Samara. Lenin läste juridik, odlade ett rödaktigt skägg och började bli skallig.

Under denna period besökte Lenin två gånger S:t Petersburg, på hösten 1890 och från den 7 september till den 12 november 1891, för att förhöra sig om villkoren för att avlägga juridisk examen utan att bedriva universitetsstudier och för att läsa i Vetenskapsakademiens bibliotek. Ingen i familjen Uljanov förvärvsarbetade. Familjens tillgångar räckte till resor och till livet i staden och på landet.

Den 14 januari 1892 anhöll ”adelsmannen Vladimir Uljanov”, som den blivande Lenin tecknade sig, hos undervisningsministern om tillstånd att avlägga juridisk examen.[1] Han blev godkänd och fick officiell fullmakt att praktisera, men blott som advokatbiträde och i vissa, begränsade mål. Han besvärade sig hos domstolen. Denna förfrågade sig hos polisen som

[1] *Molodye gody V. I. Lenina*, s. 372 och 385.

meddelade att den inte hade något emot att häva restriktionerna. Lenin godkändes sålunda som fullfjädrad advokat.[1]

I Samara tog Lenin sitt första steg mot marxismen. Sovjetbiograferna påstår att han började läsa *Kapitalet* när den äldre brodern Sasja hade den med sig hem under en sommarferie. Men som hans syster Anna berättar, läste han Turgenjev om och om igen, vilket var helt naturligt för en tonåring i en provinsstad. Man påstår vidare att han blev övertygad marxist i Kazan. Men V. V. Adoratskij, som kände Lenin i Kazan och senare blev en av redaktörerna för hans samlade verk, försäkrar att ”medlemmar av Narodnaja Volja utan tvivel utövade ett visst inflytande på Lenin” i Kazan. I de avlägsna provinserna var detta parti fortfarande en terroristorganisation.

Själv säger Lenin 1902 i *Vad bör göras?* om sin tids revolutionärer: ”Många av dem började tänka revolutionärt som anhängare av Narodnaja Volja. Nästan alla dyrkade entusiastiskt terrorns hjältar. Avsvärjandet av den hämmande känslan för denna heroiska tradition kom först efter en hård kamp och åtföljdes av en brytning med personer som till varje pris ville förbli Narodnaja Volja trogna och som de unga socialdemokraterna [marxisterna] skattade högt.”

”Detta uttalande”, skriver Krupskaja i sina minnen, ”är en del av Lenins biografi.”

I Samara började Lenin emellertid studera Marx' *Kapitalet* med den flit som delvis förklarar hans storhet. Här var, återigen enligt Adoratskij, ”Lenin redan marxist, ehuru vissa drag av Narodnaja Volja [en speciell inställning till terrorn] kvarstod.” Var det ett speciellt band med den döde brodern?

Dessa drag fortlevde länge. 1902 dödade den nittonårige ryske socialistrevolutionäre terroristen Stepan V. Balmasjov (socialistrevolutionärerna, ”SR”, var arvtagare till Narodnaja Volja) den tsaristiske inrikesministern Dmitrij S. Sipjagin. När Lenin, som bodde i London, hörde detta, utbrast han: ”Ett snyggt arbete.”[2] Visserligen skrev han senare att en revolutionärs liv var mera värt än en skurks som Sipjagins. Men det spontana gillandet säger lika mycket som den senkomna eftertanken.

Den 20 augusti 1893 flyttade Lenin till S:t Petersburg. På vägen stannade han i Nizjnij Novgorod, och där, berättar Adoratskij, ”talade han på möten som marxist”. En av hans biografer säger att ”marxisterna i Ryssland” på den tiden ”bokstavligen kunde räknas på fingrarna”.

Vladimir Iljitj Uljanov, adelsman och advokat, tjugotre år gammal, anlände till S:t Petersburg den 31 augusti 1893 för att inleda sitt liv som aktiv revolutionär. Han slöt sig till en strålande vintergata av unga marxister, som reflekterade glansen från den stora stjärnan på det socialistiska firmamentet, Georgij V. Plechanov. Bland dem märktes Aleksandr N. Potresov, son till en artilleriofficer, ett år äldre än Lenin, Vasilij V. Starkov, en jämnårig ingenjör, Gleb M. Krzjizjanov, en tjugoettårig ingenjör och framför allt Peter B. Struve, sonson till den berömde tyske astronomen Friedrich Struve och son till guvernören i Astrachan. Peter Struve som var född samma år som Lenin hade redan varit utomlands två gånger och skrivit en artikel om ryska missväxtår till en tysk tidskrift. Han var västerlänning, marxist och motståndare till det terroristiska, bykommunorienterade Narodnaja Volja. Lenin rök ihop med honom.

Förklaringen till sammandrabbningen var en tilltrasslad härva av personliga och politiska motiv. Struve var en liberal anhängare av legal marxism. Lenin hade ännu inte avsvurit sig sin ”speciella inställning till terrorn” och förordade därför illegal verksamhet. Lenins sätt skärpte

[1] *Leninskij sbornik* (Leninsamlingen), del II, utg. av L. B. Kamenjev, Leningrad, 1924, s. 444.
[2] *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine* (Minnen av V. I. L.), del I, s. 215.

antagonismen. Vasilij Starkov skrev 1925 minnen som ger kvintessensen i debatten mellan Lenin och Struve:

> ”Vladimir Iljitj förvånade oss inte mindre genom sin praktiska mognad än genom sina teoretiska kunskaper och, skulle jag vilja säga, sitt nyktra sätt att tänka. Denna senare egenskap framhävdes speciellt av hans orubbliga och oföränderliga inställning till principer som kunde betraktas som 'stenhårda', ett uttryck som vi snart använde. Han gav aldrig efter när det gällde att formulera allmänna principer, men visade sig relativt smidig när det gällde taktiken från dag till dag – – – Jag minns hur ihärdigt han försvarade sin åsikt om terrorn som politisk kampmetod – – – Han utvecklade den enligt vår åsikt kätterska tanken, att socialdemokratin inte i princip tar avstånd från terrorn som kampmetod. Huvudsaken är ändamålet, och varje kampmetod, också terrorn, är bra eller dålig, beroende på om den under givna förhållanden bidrar till uppnåendet av detta ändamål eller tvärtom skadar det. För oss, som var uppfostrade med Plechanovs artiklar som skarpt kritiserade Narodnaja Voljas på terrorn baserade program och taktik – – – föreföll sådana åsikter kätterska. Jag minns inte längre hur vapenvilan kom till stånd, men hur som helst förblev Vladimir Iljitj alltid densamme. I besittning av den borne ledarens beslutsamhet och klarsynthet, kunde han tillåta sig lyxen av att i viss utsträckning vara opportunistisk beträffande kampmetoderna, ty han visste alltid hur långt man kunde gå i sådana fall och i vilket ögonblick de taktiska frågorna började inverka på rent programmistiska problem som erfordrade absolut intransingens – – – Jag tror att Vladimir Iljitj i detta avseende förblev oförändrad till den sista dagen av sitt liv.”

Starkovs minnen som först publicerades i Moskva-tidskriften *Krasnaja Nov* i november 1925, återgavs på nytt i tredje volymen av den tidigare nämnda ”Minnen av Lenin”[1], men utan ovan citerade utdrag.

Lenin hade gjort sitt första penndrag i den ryska revolutionära rörelsens historia. Han var flitig, bildad, beläst och en strålande debattör. Han var självsäker och stridbar. Han fäste en allt överskuggande uppmärksamhet vid den politiska metoden.

Innan Lenin lämnade Samara betalade han med egna eller moderns medel för tryckningen av ett par hundra formulär med talrika frågor som skulle besvaras av Volga-bönder. Han gav A. A. Preobrazjenskij, en idealist som hade grundat en jordbrukskommun i Samaradistriktet, i uppdrag att samla in svaren. Han fick dem i S:t Petersburg. Lenin blev nu så upptagen av sin national-ekonomiska och statistiska forskning att han misskötte sitt arbete som biträde åt advokaten M. F. Folkenstein.

På våren 1894 skrev Lenin en artikel med statistiska tablåer på omkring 3 000 ord, men ingen ville trycka den – före 1927. En andra, ännu längre artikel om marknader, som skrevs på hösten 1893, cirkulerade bland marxisterna i S: t Petersburg men trycktes inte. I själva verket byggde den på felaktiga förutsättningar och publicerades först 1937. Ingenting avskräckte 23-åringen. Från 1893 till 1923, då åderförkalkning i hjärnan tystade hans tunga och hejdade hans penna, skrev Lenin omkring tio miljoner ord. De finns alla i hans samlade verk på ryska. De blottar i detalj en man med järnvilja, förslavande självdisciplin, förakt för motståndare och hinder, en fanatikers kalla beslutsamhet och framåtanda, och förmågan att övertyga eller kujonera svagare karaktärer genom sin målmedvetenhet, sin intensitet, sin böjelse för teoretiserande, sin personliga offervilja, sin politiska förslagenhet och sin absoluta övertygelse att han besatt sanningen. Hans liv blev bolsjevismens historia. När svårigheterna tryckte ner de obeslutsamma gick han vidare mot framgången och förde kommunismen till makten i Ryssland. Det som dittills hade varit en ensam flyktings polemik förvandlades nu till en stormakts politik.

En av de marxister i S:t Petersburg som läste Lenins artikel om marknaderna var Nadezjda Konstantinova Krupskaja som var född ett år före författaren. Trettio år senare mindes hon

[1] Del 3, s. 18-20.

ännu vilket intryck artikeln gjorde på henne: ”Hela stilen tydde på en ivrig marxist som fattar situationerna konkret sådana de är och sådana de utvecklas. Jag ville bli närmare bekant med nykomlingen för att få en klarare uppfattning om hans åsikter.”

Denna långa, bleka, allvarliga lärarinna med knut i nacken träffade Lenin för första gången på en bjudning i fastan där marxisterna åt blinier och diskuterade Rysslands framtid. Någon framhöll behovet av kommittéer som skulle lära massorna att läsa. ”Vladimir Iljitj skrattade”, skrev Krupskaja i sina memoarer, ”och på något vis lät skrattet elakt och torrt. Jag hörde honom aldrig mer skratta på det viset.”

”Nåja”, sade han, ”om det finns någon som vill rädda fäderneslandet med en sådan kommitté, skall vi inte hindra honom.” Hon förstod, att han föredrog kraftigare metoder.

Fyra år senare var dessa två marxister gifta med varandra.

Det finns anledning att tro – fast det inte kan dokumenteras att Lenin hade ett misslyckat frieri bakom sig. Han friade till Apollinaria Jakubova, också hon lärarinna och medlem av hans marxistiska grupp. Krupskaja skrev i sina memoarer: ”Jag hade varit intim vän med henne när vi arbetade i samma söndagsskola för vuxna bortom Nevskij” i S: t Petersburg. Apollinaria avvisade Lenin och gifte sig med professor K. M. Tachterev, redaktören för den revolutionära tidskriften *Rabotjaja mysl* (Arbetarens tanke). I sin besvikelse började Lenin uppvakta Krupskaja och vann henne. Senare – det var 1900 – brevväxlade Apollinaria i London och Lenin i München, men deras långa brev behandlade uteslutande ideologiska och strategiska frågor, vilka emellertid vad honom beträffar också hade en personlig anstrykning. Han beklagade hennes ”giftiga” anmärkningar och vädjade till ”vår gamla vänskap”. Hon bad om ursäkt.[1] 1902 flyttade Lenin och Krupskaja från München till London där de först hyrde en mycket anspråkslös bostad nära King's Cross Road. Värdinnan beklagade sig emellertid över att Krupskaja varken satte upp gardiner eller hade någon vigselring. Apollinaria som talade bättre engelska än Lenin och Krupskaja meddelade värdinnan att nykomlingarna var lagligen gifta och att hon skulle stämmas för förtal, om hon upprepade sina insinuationer. Hon inställde fientligheterna.[2]

Lenin var uppmärksam mot sin familj och sina kamrater. Men med undantag för dem frossade han i det hat som utgjorde en säkerhetsventil för hans outtömliga förråd av bitterhet och stridslust. Han var lika intolerant mot den moderata oppositionen som mot det tsaristiska självhärskardömet. Dessa båda antidemokratiska benägenheter splittrade den ryska revolutionära rörelsen med katastrofala följder för dess utveckling. En enad rörelse kunde ha räddat detta begåvade folk (som inte förtjänade de regeringar det fick) från den röda terrorns och diktaturens fasor. Men oppositionen mot en regering speglar i allmänhet denna regerings allmänna beskaffenhet, och Lenins inre spänningar, nervositeten som han inte hade ärvt av modern, skärpte kritiken.

Den djupaste klyftan inom den revolutionära rörelsen gapade mellan socialdemokraterna, dvs. marxisterna, och socialistrevolutionärerna (SR), som följde i Narodnaja Voljas fotspår. Det var för att understryka skillnaderna och utplåna likheterna mellan dem som Kremls skribenter uppfann Lenins avståndstagande från broderns terrorism och dolde Sasjas marxism och Lenins terroristiska åsikter. Det är där som den kommunistiska historieförvrängningen börjar.

Socialdemokraterna och SR eller narodnikerna var oense i en viktig fråga: hur skulle muzijken, bonden, bedömas?

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XIII, utg. av V. V. Adoratskij, V. M. Molotov och M. A. Savelev, Moskva-Leningrad, 1930, s. 93-111.

[2] *Vospominanija o Vladimire Lenine Iljitje*, del I, s. 215-216.

Stenka Razins bondeuppror på 1600-talet och Pugatjovs på 1700-talet hade en betydande inverkan på de ryska marxisternas syn på sitt lands framtid. Bönderna, hävdade de, kunde plundra, stjäla och mörda, men de kunde inte störta en regering eller gripa makten. Pugatjov spelade lika mycket på muzjikens tsartrohet därför uppträdde han som tronpretendent – som på deras missnöje med fattigdom och livegenskap. Därför riktade Lenin blicken mot en annan klass, arbetarna. Marx' och Engels' kommunistiska manifest av 1848 talade om ”lantlivets idioti”. Marxismen har alltid varit en tankeriktning för stadsbor. Den vände sig till arbetare och fabriker. Godsägaren var en naturlig och bonden en potentiell fiende, därför att han drömde om att äga jord. Om drömmen förverkligades skulle han förvandlas till en små-kapitalist som tillämpade ineffektiva jordbruksmetoder i liten skala. Många ryssar betraktade emellertid byn som idyllisk, hur smutsig och eländig den än var. Den gudfruktige, hederlige, lidande bonden, klädd i hemvävt och bast- eller filtskor, ofördärvad av det förfall som hade vunnit insteg i städerna och av materialistisk korruption, var ingen kapitalist. Han slet för att skaffa mat, kläder och hem åt sin familj och bedrev handel endast i den mån det var nödvändigt för att lyckas med detta. Byns ekonomi var förvisso efterbliven, till och med primitiv, men den var också primitivt socialistisk. Redan på 1500-talet hade de enkla ryska bönderna utvecklat mir-samhället vars sociala mål var jämlikhet. Förhållandena växlade med tid och plats, men åtminstone en del av jorden och egendomen, vanligen skogar och beten, var gemensamma. Gemenskapen beslöt om växtföljden. Den jord som bönderna fick efter livegenskapens upphävande 1861 delades av byförsamlingen enligt familjernas storlek och arbetsförmåga, och vid behov skedde en omfördelning. Alla skulle få sin del av både den goda, den medelmåttiga och den dåliga jorden. Detta ledde till en uppdelning i smålotter som bestod ända till kollektiviseringen 1929, och fast den inskränkte produktionen visade den en jämlikhetskänsla som 1800-talets narodniker betraktade som huvudsaken i sina drömmars socialistiska Ryssland.

Narodnikrörelsen genomgick flera utvecklingsstadier från 1860-talets rent terroristiska Narodnaja Volja till sin sista inkarnation som vänster- och högersocialistrevolutionärer, vilka inte föraktade fredlig politisk verksamhet och som friade till sovjetregimen också sedan den hade undertryckt dem 1918. Narodnikernas firmament gnistrade av stjärnor. Leo Tolstoj var narodnik med hänsyn till sitt tänkande, även om han inte formellt tillhörde rörelsen. 1884 övergav han vid 56 års ålder den aristokratiska societeten i S:t Petersburg och Moskva och drog sig tillbaka till sina förfäders by. Han förhärligade kroppsarbetet, plöjde, harvade och sådde tillsammans med muzjikerna, gick barfota klädd i bondeblus (som städernas intellektuella hånfullt kallade ”tolstovka”), avstod från sina rikedomar, fördömde den statsdirigerade ortodoxa kyrkan, ägnade sig åt att förbättra förhållandena i byn och predikade återgång till naturen och avståndstagandena från våldet. Enligt Ernest J. Simmons, Tolstojs biograf, sade han: ”En ekonomisk revolution inte bara kan utan måste komma”. 1886 förklarade Tolstoj, att om inte den ryska fattigdomens problem löstes, skulle ”en arbetarrevolution med förstörelse och mord” bryta ut. Tolstoj, den kristne anarkisten-narodniken, fruktade folkets vrede.

Bakunin förordade våldet. Michail Bakunin (1814-1876), godsägare och gardesofficer som hade blivit anarkist och ateist, predikade sina radikala idéer i hela Europa, framför allt i Spanien – Medelhavets Ryssland. Hans fiende var staten, hans politik störtandet av alla regeringar, hans hjälte Stenka Razin, hans mål ett folk av självförsörjande bondesamhällen och små industriarteler eller kooperativer med ett minimum av lokal förvaltning.

Liksom Bakunin trodde furst Pjotr Kropotkin, vilken som ung hade varit page vid tsarens hov, på anarkismen och nihilismen och formulerade ”det ömsesidiga biståndets” doktrin: en frivillig bondekommunism, baserad på mirsystemet. Även Georgij V. Plechanov (1857-1918), som härstammade från en rik adelsfamilj, började som narodnik. Senare slöt han sig till det marxistiska ryska socialdemokratiska arbetarpartiet och blev dess ledande teoretiker och som

sådan Lenins aktade mentor – tills den briljante men stridslystne Lenin först detroniserade och sedan nedsvärtade honom. Dessa var några av de relativt få som i sin förbittring över den grymma, slösaktiga, okänsliga tsarregimen krävde en annan och slöt sig till revolutionärernas glesa led. Många ifrågasatte allt, nihilisterna förnekade allt, några ville riva ner allt.

Revolutionärernas raseri var jämförbart med monarkins dårskap. Fåväldet uppmuntrade ett annat fåtal att inta dess plats med hjälp av mord eller revolution. Den av kyrkan stödda tsarismen gav upphov till ateism. Det var tsaren som möjliggjorde revolutionen. Emedan Ryssland var ett underutvecklat land var dess intelligens, som Sasja sade under rättegången, svag och klasserna inte fullt utvecklade. Revolutionärerna utgick därför i sitt tänkande från bomber eller statskupper – två inte alltför vitt skilda former av våld.

Det var ingen mur av stål som skilde narodnikerna från marxisterna. De lånade av varandra. Men de förra koncentrerade sig på folket – och dess överväldigande majoritet var bönder. Den ryska kapitalismen låg alltjämt i sin linda; 1881 fanns omkring en miljon industriarbetare och 75 miljoner bönder.[1] Narodnikerna tog avstånd från den västerländska kapitalismen med slummar och exploatering och hoppades att deras älskade Ryssland skulle hoppa över kapitalismen och utan klasskrig gå direkt från underutveckling till agrar socialism. Detta sociala innehåll anpassade de till sin mystiska, messianska slavofili.

Marx själv beundrade de icke-marxistiska narodnik-terroristerna ”som själva bar sina skinn till marknaden” (hans torra uttryck för deras idealistiska beredvillighet att offra sina liv) och ansåg att de fördelaktigt skilde sig från 1880-talets ryska marxister, ”som kommer till Genve för att göra propaganda i Ryssland”. Han studerade det ryska bysamhället på avstånd och ville inte definitivt motarbeta dess anhängare. När Vera Zasulitj, en prominent rysk marxist och tidigare terrorist, frågade Marx om hans åsikt om kommunen, svarade han på franska den 8 mars 1881 (han dog 1883):

”Den analys som läggs fram i Kapitalet erbjuder sålunda varken argument för eller emot den agrara kommunen. Den specialstudie som jag har utarbetat i ämnet – – – har dock övertygat mig om att kommunen är utgångspunkten för Rysslands sociala pånyttfödelse. Men om den skall kunna fungera som sådan, måste de skadliga inflytanden som påverkar den elimineras. Den måste vidare tillförsäkras en spontan utvecklings normala villkor.”[2]

Också Friedrich Engels såg en klar österländsk glans i kommunen i Ryssland där, framkastade han 1885, ”en handfull” beslutsamma män kunde ”göra revolution”. Men hungersnöden 1891 och Rysslands snabba industriella utveckling kom honom att ändra åsikt. Hungriga, i damm insvepta kommuner framstod inte längre som en lämplig grogrund för kommunismen utan ”som en dröm från det förgångna”. Ryssland bromsade den i världen i övrigt rådande tendensen mot kapitalistisk ekonomisk utveckling, menade Engels.

Lenin accepterade villigt Engels' nya syn och vidarebefordrade den med skoningslös upprepning i en hektograferad liten skrift.[3] Detta angrepp mot narodnikerna och försvar av. marxisterna, som inleddes i juli 1894, var en spärreld av förgiftade pilar, som i första hand riktades mot Nikolaj K. Michailovskij (1842-1904) och Nikolaj F. Danielson (1844-1918),

---

[1] Den första folkräkningen i Ryssland (utom Finland) företogs 1897 och visade en total befolkning av 128 924 289 invånare, av vilka 16 785 212 i städer och köpingar. En officiell uppskattning 1881 angav antalet fabriksarbetare till 770 842, en siffra som inte innefattar gruvarbetare. ”Omkring en miljon” kommer man till om man lägger till dessa och fabriksarbetarna i det asiatiska Ryssland.

[2] Dietrich Geyer, *Lenin in der russischen Sozialdemokratie. Die Arbeiterbewegung im Zarenreich als Organisationsproblem der revolutionären Intelligenz*. 1890-1903, Köln-Graz, 1962, s. 8.

[3] Lenin, *Sjto takoje 'Druzja Naroda' i kaki oni vojujet protiv sotsial-demokratov* (Vad 'Folkets Vänner' är, och hur de bekämpar socialdemokraterna), i Lenin, *Sotjinenija* (Samlade verk), 2:a uppl., del I, Moskva-Leningrad, 1927, s. 55-221.

som den 24-årige Lenin smädade och ”avrättade”. Han kallade narodnikledarna” subjektiva sociologer” som analyserade en individs motigheter utan att inse att det var klasskampen allena som bestämde människans öde. Det var en virtuos prestation av ett underbarn som brann av ungdomlig längtan att döda med föraktfull sarkasm. Essäen är absolut osentimental och opåverkad av tvivel. Marxismen hade för all framtid satt sin prägel på Lenin. Han fnös åt narodnikernas uppfattning att man kunde rädda Ryssland genom att slå en bro mellan kapitalismen och socialismen. *Mir*-institutionen skulle upplösas under trycket från industrialismen, förutspådde han. Bonden skulle antingen bli småbrukare eller arbetare i en stad.

Lenin välkomnade den ryska kapitalismens utveckling. Den skulle föra med sig en ökning av antalet arbetare, kapitalismens framtida ”dödgrävare”. Ryssland, hävdade han, levde inte enligt sina egna sociala lagar, Marx' läror hade universell giltighet, den ryska kapitalismen måste möta samma öde som den västeuropeiska, båda skulle först växa och sedan duka under för det revolutionära proletariatet, enat under den internationella kommunismens baner.

”En samfälld aktion, åtminstone från de ledande civiliserade ländernas sida”, förklarade Marx och Engels i *Kommunistiska manifestet*, ”är ett av de första villkoren för proletariatets frigörelse.” Och detta var möjligt därför att ”arbetarna inte har något fosterland. Vi kan inte frånta dem något som de inte äger”. ”De nationella skillnaderna och antagonismerna mellan folken”, förklarade de båda författarna, ”försvinner mer och mer för var dag.” – ”Nationell ensidighet och trångsynthet blir allt omöjligare, och ur de många nationella och lokala litteraturerna skall en världslitteratur uppstå.”

Marx' och Engels' misstag att förutspå nationalismens död härrörde ur det antagande som utgör grunden för allt marxistiskt tänkande: att den politiska, kulturella och psykologiska utvecklingen går jämsides med de ekonomiska förändringarna. ”Bourgeoisien”, säger manifestet, ”har genom sin exploatering av världsmarknaden givit produktionen och konsumtionen i alla länder en kosmopolitisk karaktär – – – Genom den snabba utvecklingen av alla produktionsmedel, genom de i hög grad underlättade kommunikationerna – – – tvingar bourgeoisien, vid hot om utplånande, alla folk att tillämpa de borgerliga produktionsmetoderna.” Eftersom produktionen och konsumtionen har blivit kosmopolitiska, måste, förutsätter manifestet optimistiskt, världslitteraturen, folkens känslor och proletariatets strävanden följa samma utveckling.

”Av alla klasser som i dag står öga mot öga med bourgeoisien”, förklarade manifestet, ”är endast proletariatet en verkligt revolutionär klass. De andra klasserna försvagas, och kommer att till slut uppslukas av den moderna industrin, medan däremot proletariatet är dess speciella och mest betydande produkt.”

Bönderna var för konservativa för att göra revolution, sade Marx och Engels. ”Och mer än så”, fortsatte de: ”De är reaktionära, eftersom de försöker vrida historiens hjul tillbaka.” Därmed stämplades narodnikerna som reaktionära förkämpar för de reaktionära bönderna. Men arbetarna var tvärtom funktionella revolutionärer.

När Marx och Engels studerade sin tids förhållanden drog de slutsatser som dyrkande lärjungar har försökt göra allmängiltiga. ”Den nutida arbetaren”, skrev de i manifestet, ”sjunker djupare och djupare i stället för att höja sig i samma takt som industrin – – – Han blir ett fattighjon, och fattigdomen utvecklas snabbare än befolkningen och rikedomarna. Detta visar tydligt, att bourgeoisien inte längre duger till härskande klass i samhället.”

Detta leder till klasskrig. ”Alla hittills existerande samhällens historia är en historia om klasskrig”, försäkrar manifestet. När en klass inte längre är nyttig för samhället måste den ge vika för en annan. Eftersom denna klass gör motstånd, måste den krossas. ”Kommunisterna

försmår att dölja sina åsikter och sin målsättning", bekänner manifestet i avslutningen. "De förklarar öppet att de kan nå sitt mål endast genom att med våld störta alla existerande samhällsformer. Må den härskande klassen darra inför den kommunistiska revolutionen! Proletärerna har ingenting annat att förlora än sina fjättrar. De har en hel värld att vinna. Proletärer i alla länder, förena er!"

Detta är den marxistiska lagen. Lenin höll sig under sina tjugofyra år – 1893 till 1917 – som agitator, publicist och organisatör så nära den marxistiska linjen som möjligt. Men han gjorde avsteg därifrån när livet så fordrade. Han började emellertid som en internationalist och västerlänning med den fasta övertygelsen att Ryssland, som rörde sig i världskapitalismens huvudström, influerades av utvecklingen i Europa, Asien och Amerika och i sin tur skulle inverka på denna. Narodnikerna tog avstånd från Europa, Lenin anslöt sig till det. De var russocentriska, han var det till att börja med inte.

Narodnikerna och marxisterna bekämpade varandra bittert under 1870-, 80- och 90-talen. Men i och med att den ryska industrin utvecklades, upptäckte de förra arbetarklassen, och de insåg också att *mir*-institutionen var dömd till undergång. Sent omsider insåg Lenin också att proletariatet ensamt aldrig kunde inleda och ännu mindre konsolidera hans efterlängtade revolution. Följaktligen bör- j jade han fria till bönderna. Om narodnikerna och marxisterna hade verkat i en demokrati som slipar av ideologiernas skarpa kanter, skulle de kanske ha enats för att tillsammans bekämpa den gemensamma tsaristiska fienden i stället för att försöka förgöra varandra. Exilen är dessutom ett drivhus där konflikterna skärps och hårklyvande dogmatiker frodas. De flesta ledande ryska revolutionärer av båda skolorna tillbragte år av förvisning i Sibirien och Västeuropa. Men Sibirien dämpade inte motsättningarna, lika litet som Europa lärde dem demokrati. Som landsflyktingar bosatta i England, Tyskland, Frankrike och Schweiz levde de i verkligheten kvar i Ryssland.

Inget folk kan undfly sitt förflutna. Den kan endast bygga vidare på det förgångna. Narodnikerna återspeglade Rysslands förflutna. Renässansen hade inte nått till Ryssland. Ryssland berördes inte heller av reformationen på 1500-talet, det var bundet till den österländska bysantinska kyrkan. I slutet av 1600-talet och på 1700-talet försökte Peter den store och Katarina den stora öppna fönster till den europeiska tekniken och kulturen. Men när Europa i Napoleons skepnad uppenbarade sig på de ryska vidderna, besegrade Kutuzov med "general vinters" hjälp inkräktaren. Genom detta fjärmade sig Ryssland liksom Spanien från den borgerligt-kapitalistiska franska revolutionen och reste en mur mot Västeuropa. Västeuropa var alltför framstegsvänligt och mäktigt för att kunna appellera till det tsaristiska samhällets övre skikt.

När den unge Lenin 1895 skrev om Friedrich Engels' död i London framhöll han att både Marx och Engels kunde ryska, att de läste ryska böcker, att de "med sympati följde med den ryska revolutionära rörelsen och upprätthöll kontakter med ryska revolutionärer – – – Marx och Engels insåg klart, att en politisk revolution i Ryssland skulle ha en väldig betydelse för den västeuropeiska arbetarrörelsen. Det autokratiska Ryssland har alltid tjänat som ett reaktionens bålverk åt hela Europa – – – Endast ett fritt Ryssland som inte har behov av att förtrycka polacker, finnar, tyskar, armenier och andra små folk eller av att ständigt egga upp Frankrike mot Tyskland kan befria dagens Europa från dess militära bördor, försvaga dess reaktionära element och stärka den europeiska arbetarklassen. Det var därför som Engels för att främja arbetarrörelsen i Västerlandet så varmt hoppades på politisk frihet i Ryssland."[1]

Den 25 april 1895 reste den unge Lenin till Schweiz, Paris och Berlin där han sammanträffade med landsflyktiga ryska marxister och studerade europeiska förhållanden. Från Salzburg,

[1] Lenin, *Sotjinenija, 1895-1897* (Samlade verk), 4:e uppl., del II, Moskva, 1950, s. 13.

Paris och Berlin skrev han alldagliga brev till modern, beskrev sevärdheterna, klagade över ”plågsamma magbesvär”, bad henne skicka ”ytterligare” hundra rubel och berättade att han dagligen hade badat i Spree (i Berlin). I september var han tillbaka i S:t Petersburg där han intensifierade sin illegala politiska verksamhet, skrev broschyrer för underjordiska arbetarcirklar, organiserade strejker, undervisade fabriksarbetare i marxism och gjorde sig bekant med arbetarnas förhållanden. Han assisterades av Krupskaja som arbetade som kontorist på järnvägsstyrelsen. Till följd av broderns rykte och hans egen verksamhet höll den tsaristiska polisen ett skarpt öga på honom. Det var inte lätt att göra propaganda bland arbetarna.

I en artikel med titeln ”Vad tänker våra ministrar på?” i november 1895 framhöll Lenin lämpligheten av att hålla tsaren utanför diskussionen och att i stället tala om de nya lagar som gynnade arbetsgivarna och om de ministrar som var fientliga mot arbetarna. ”Vi”, sade han enligt systern Anna (*Novyj mir*, juni 1963), ”har för avsikt att tala om ministrarna, inte om tsaren.” Monarken var fortfarande ”lillefar” för arbetarna och bönderna. ”Om man börjar tala mot tsaren och den rådande samhällsordningen får man bara arbetarna mot sig”, förklarade Lenin.

I flera veckor lyckades Lenin undgå polisen. ”I allmänhet var det lätt att se vilken god utbildning han hade fått i Narodnaja Volja” (när det gällde att lura detektiverna), skriver Krupskaja i sina memoarer. Men natten den 8 december 1895 blev han äntligen gripen. I fängelset inledde han arbetet på ett stort verk med titeln *Den ryska kapitalismens utveckling,* [1]som helt legalt gavs ut i S:t Petersburg 1899. Han använde fängelsets bibliotek och böcker som hans anhöriga hade skickat honom; detta tillät nämligen lagen. De skickade också matpaket och pengar. Till systern Anna skrev Lenin den 12 januari 1896: ”Min hälsa är tillfredsställande. Jag kan få mineralvatten här; det skickas från ett apotek samma dag jag beställer det. Jag sover tio timmar per dygn och drömmer om de olika kapitlen i mina kommande böcker.” Han sov så gott, förklarade han i ett annat brev, därför att han gymnastiserade alla kvällar innan han gick till sängs, han gjorde ”ett femtital djupa bugningar” i snabb följd och vidrörde varje gång golvet ”utan att böja knäna”. Vakten som kikade in måste ha blivit häpen, trodde Lenin, över att ”denne man plötsligt hade blivit så from, fast han inte en enda gång hade bett att få gå i fängelsekyrkan”. På kvällarna läste han också romaner ”för att koppla av”. Han upprätthöll också kontakten med sina cellgrannar med hjälp av knackningar enligt en hemlig kod. V. V. Starkov, en medlem av Lenins marxistiska grupp, som arresterades tillsammans med honom, skriver i sina memoarer att de till och med spelade schack med denna kod.

När Lenin en gång gick genom korridoren på väg ut till sin dagliga promenad, märkte han att han under bråkdelen av en sekund kunde se en bit av gatan nedanför. Han skrev då ett brev till Krupskaja (referat i *Novyj mir*, juni 1963) och bad henne och Apollinaria ställa sig på denna punkt så att han kunde se dem. Men ”av någon orsak” kunde Apollinaria inte komma, och planen gick om intet.

Fängelsevistelsen var inte så oangenäm. Enligt brodern Dmitrijs opublicerade memoarer som citeras i juninumret 1963 av Novyj mir, uttryckte Lenin faktiskt ”ett slags beklagande över att han blev frigiven för tidigt. 'Om jag hade suttit längre i fängelse, hade jag fått boken färdig'.”

Efter ett år i fängelset fick Lenin sin dom: deportering till Sibirien. Men först beviljades han fem dagar i frihet i S:t Petersburg, under vilken tid han talade vid ett kamratmöte, och fyra dagar i Moskva, som han tillbragte med modern. Sedan for han till förvisningsorten, fri och på egen bekostnad. Resan var äventyrlig. Han reste flera dagar med den långsamma transsibiriska järnvägen, över den kalla floden Ob vadade han till häst, och övergången tog en

[1] Ibid., del 3, 1951, 8. 3-359.

timme. ”Jag lämnade mina nerver i Moskva”, skrev han till modern från stationen Ob den 2 mars 1897. ”Orsaken till min nervositet var den ständiga osäkerheten, ingenting annat. Men nu när det inte är så osäkert längre, är jag väl till mods.”[1] Det säkra var tre år i Sibirien. Från Ob fortsatte Lenin med tåg till Krasnojarsk där han väntade på att myndigheterna skulle anvisa honom en exilort. Han använde tiden på bästa sätt. ”I går”, skrev han till sin syster Maria, ”gick jag till Judins berömda bibliotek här i staden, och han tog vänligt emot mig och visade mig sina bokskatter.” Gennadij Vasilevitj Judin var en prominent affärsman och bibliofil; 1907 sålde han 80 000 volymer av sin samling till kongressbiblioteket i Washington för 100 000 rubel. Lenin stannade fem veckor i Krasnojarsk, och den mesta tiden tillbragte han i Judins bibliotek, en timmes promenad från sitt kvarter (”Jag njuter av denna promenad, fast jag ofta blir sömnig av den”), och i stadsbiblioteket där han samlade uppgifter om den ryska kapitalismens utveckling.

Till slut fick han sig anvisad byn Sjusjenskoje på Jenisejs högra strand, nära staden Minusinsk. I sin korrespondens döpte han byn till ”Sju-sju-sju” och sade att det ”inte var ett så tokigt ställe”. Floden Sjusj flöt förbi den, skogen var inte långt borta, och vid horisonten i söder skymtade Sajanbergens utlöpare. Trakten stämde Lenin poetiskt: ”I Susja, vid Sajans fot ...” Men han kom aldrig längre, berättade han för modern i ett brev.

Lenin hyrde ett rum i en bondstuga och åtnjöt full rörelsefrihet. Han vandrade miltals från stugan för att skjuta gäss och beckasiner, simmade i Jenisej och brevväxlade med andra revolutionära deporterade av vilka några också besökte honom. Han gjorde långa resor för att återgälda besöken. Hans post var omfattande. ”I dag fick jag en hel packe brev från alla hörn av Ryssland, och därför var jag på bästa humör hela dagen”, skrev han till modern den 24 februari 1898. Han fick också brev, tidskrifter och böcker från utlandet. Han korresponderade med marxistiska ledare i Ryssland och Europa. För övrigt skrev han artiklar, som han hoppades kunna publicera i ryska tidskrifter, och arbetade på sin bok. Han hade ständigt nya böner till familjen. ”Synd att jag inte tog med mig en regnkappa”, skrev han till modern, ”här reder man sig inte utan. Kan du skicka mig en i ett litet paket?” Och till systern Anna: ”Jag skulle gärna vilja ha de klassiska verken om nationalekonomi och filosofi – – – Skicka mig din tidning när du har läst den!” Han funderade på att be om en jakthund, men skaffade sig i stället en valp, varför han ”hoppas ha en bra jakthund nästa år. Att skicka en från Ryssland skulle bli förfärligt dyrt.” På vintern 1898 skrev han till modern: ”Du kan skicka mig några strumpor”. Han ville också ha en konfektionskostym och sin halmhatt, ”om den ännu existerar – – – Och sedan, en sak till: ett par glacéhandskar, om du kan köpa dem utan att veta storleken (jag betvivlar det). Jag har aldrig gått med sådana, varken i Petersburg eller Paris, men nu vill jag försöka i Sju-sju-Sju – på sommaren, mot myggen. Man kan dra ett nät över huvudet, men händerna är alltid illa utsatta – – – Jag vill också ha lite papper, rutat”.

Det var Krupskaja som kom till honom med papperet, handskarna, hatten, kostymen och många böcker. Hon hade arresterats den 12 augusti 1896, för att hon hade organiserat en strejk, men frigavs tillsammans med andra kvinnor när en kvinnlig fånge, Maria Vetrov, tände eld på sig själv i Peter-Pauls-fästningen i S:t Petersburg. Men kort därpå blev Krupskaja deporterad till guvernementet Ufa. Hon bad emellertid om förflyttning till Sjusjenskoje, ”för vilket ändamål”, skrev hon i sina memoarer, ”jag förklarade att jag var hans [Lenins] 'fästmö'.” Det var hon av allt att döma. Lenin väntade henne, och när hennes anhållan bifölls for hon till Moskva, samlade ihop presenterna till Lenin, anträdde resan tillsammans med sin mor och kom till Krasnojarsk den 1 maj 1898 och till Sjusjenskoje kort därpå. När hon kom till Lenins stockhydda var han ute på jakt. Bonden gav de två kvinnorna den del av hyddan

[1] Detta och andra brev från fängelset och exilen återfinns i *The Letters of Lenin*, översatta av Elisabeth Hill och Doris Mudie, New York, 1937.

som inte var upptagen av Lenin och inrättade sig själv i ett uthus. ”Till slut kom Vladimir Iljitj hem från jakten. Han undrade över att det brann ljus i hans rum. Bonden berättade att Oskar Aleksandrovitj [en deporterad arbetare från Petersburg] hade gått dit in berusad och slängt omkring sig alla böckerna. Iljitj rusade mot dörren och jag rusade ut för att möta honom. Vi pratade länge den natten.”

”Som du vet”, skrev Lenin till modern den 10 maj 1898, ”är N. K. [Krupskaja] bunden av ett tragikomiskt villkor: Om hon inte gifter sig *omedelbart*, måste hon återvända till Ufa.” Men hans egna papper hade ännu inte nått distriktets polischef. ”Sibiriska metoder!” sade Lenin. ”Fast det redan är mitt andra år i exil!” Men utan prästbetyget ”vet polischef en ingenting om mig och kan inte utfärda något dokument” som tillät honom att gifta sig.

Svårigheterna övervanns emellertid, och Krupskaja gifte sig med Lenin den 10 juli 1898. De nygifta började genast översätta Sidney och Beatrice Webbs *The History of Trade Unionism* (1894). ”Jag är rädd för att göra fel”, skrev han till systern Anna. ”Jag borde få 1) en engelsk grammatik, särskilt en syntax och speciellt en avdelning om dialekter, 2) en ordbok med geografiska och egennamn. Transkriptionen och översättningen från engelskan är mycket svår”. översättningen var färdig i slutet av augusti och postades till en förläggare i S:t Petersburg.

Krupskaja – under detta namn blev hon känd i Sovjetunionen har lämnat en detaljerad beskrivning av sitt liv med Lenin i Sibirien. För de åtta rubel i månaden som regeringen betalade honom fick han ”ett snyggt rum, kost, tvätt och lappning av linneläder, och denna summa betraktades som hög. Måltiderna var visserligen enkla: en vecka slaktade de ett får för Vladimir Iljitj, och det fick han äta ända tills det var uppätet. Sedan köpte de nötkött för en vecka, och tjänarinnan styckade köttet i tråget ute på gården där boskapen utfordrades och stekte kotletter åt Vladimir Iljitj för en hel vecka.” Mjölk och smör fanns rikligt ”för Vladimir Iljitj och hans hund” Sjenka. Men männen i bonden Zirjanovs familj var ofta berusade, och därför och av andra orsaker hyrde Lenin och Krupskaja ett halvt hus med en kökstäppa för fyra rubel i månaden. ”Vi började leva familjeliv.” I början spillde Krupskaja ut soppan och köttbullarna. ”Småningom lärde jag mig.” Hon skulle laga maten, skriva rent kapitlen i *Den ryska kapitalismens utveckling* och hjälpa till med att översätta tyska småskrifter till ryska. Efter arbetet promenerade de. ”Vladimir Iljitj var en passionerad jägare”, han skaffade sig ett par skinnbyxor och vadade i kärren för att skjuta fågel. Lenin hade också nytta av sin juridik. Han gav gratis råd åt bönderna och drog till sig nybyggare från när och fjärran. Detta gav honom tillfälle att studera jordbruksförhållandena i Sibirien. ”I själva verket”, skrev Krupskaja, ”hade Vladimir Iljitj som deporterad inte rätt att praktisera som advokat, men på den tiden var man liberal i Minusinsk-distriktet. Det förekom faktiskt ingen övervakning.”

Som avkoppling läste Lenin en tysk grammatik och Turgenjev i tysk översättning, som Anna hade skickat honom. I april 1899 fick han ett hagelgevär av sin mor. Han hade lugnat henne beträffande jakten: ”Du behöver inte vara orolig för att jag jagar. Det är inte alls farligt.” Han bad familjen skicka: ”1) En Hardmuthpenna nr 6. 2) En liten ask med sigillvax och något slags sigill för att sigillera brev. 3) En penntorkare. 4) En liten sax – – – I stället för penn-torkare använder jag nu rockskörtet, som jag har fläckat ner ordentligt. Jag lånar värdens sax – en fårsax.” På vintern åkte han skridsko. ”Det påminner mig om gamla tider”, skrev han till modern och Anna, ”och jag tycks inte ha glömt hur man åker skridsko, fast jag inte har gjort det på tio år. Nadja [Krupskaja] vill också lära sig, men jag vet inte om hon lyckas.”

Det bekymmerslösa livet i exil tog slut i februari 1900, då Lenin, sedan han hade fått avslag på sin anhållan om att bosätta sig i S:t Petersburg, slog sig ner i Pskov, en stad nära huvud-staden, dit han kom den 26 februari. Krupskaja, vars tid ännu inte var ute, återvände till Ufa. Hon var sjuk. Lenins anhållan till inrikesministern att låta henne flytta till Pskov blev

avslagen. Samma öde mötte hans anhållan av den 20 februari 1900 att få tillbringa sex veckor i Ufa. Men Lenins mor ingrep till hans förmån, och han, hon och Anna fick tillstånd att vistas en månad hos Krupskaja i Ufa. Där ansökte han om utrikespass och fick det två dagar efter att hans anhållan hade beviljats. Tsarismen var autokratisk men inte totalitär. Lenins levnadsöden visar, att tsarens hemliga polis inte var lika hänsynslös som sin sovjetiska efterträdare.

I stället för att ta passet och skynda väster ut, lämnade Lenin Pskov tillsammans med den blivande mensjevikledaren Julius Martov och for till S:t Petersburg, där han inte fick vistas, medtagande en resväska full med omstörtande litteratur och en stor summa pengar. För att vilseleda polisen steg de två konspiratörerna av fjärrtåget och bytte till ett lokaltåg i Tsarskoje Selo, där tsaren bodde. ”Visste ni inte att det finns en detektiv bakom varje buske i Tsarskoje?” frågade poliskommissarien, när Lenin och Martov följande morgon hade arresterats i storstaden. Lenin förklarade sig oskyldig, och båda släpptes. Sedan for Lenin till Ufa. Krupskaja uppger att han stannade där ungefär en vecka. Han avkortade besöket hos hustrun för att hålla hemliga sammankomster med kamrater i Samara, Syzran och andra städer. Till slut reste han utomlands.

Lenin var redan känd ute i Europa som författare, journalist och underjordisk organisatör. Han fick därför utan svårighet tillträde till de kolonier av ryska revolutionära flyktingar vilkas nit och intelligens uppvägde deras ringa numerär. I Tyskland och Schweiz hade han samtal med framstående äldre marxister, bland dem Georgij Plechanov, vilka ledde till utgivandet av en ryskspråkig tidskrift utomlands som sedan skulle smugglas in i Ryssland – en gammal rysk tradition. Första numret av I skra (Gnistan), organ för ”Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet”, kom ut den 11 december 1900. Det innehöll en artikel av Lenin om ”Kriget i Kina”.[1] Boxarupproret hade börjat. Lenin följde förbittrad med händelserna. ”Den europeiska kapitalismens giriga labbar har sträckts ut mot Kina”, utbrast han, ”och nästan de första som ingrep var den ryska regeringen, som nu svär på sin osjälviskhet. Den tog 'osjälviskt' Port Arthur från Kina och började bygga en järnväg genom Manchuriet under skydd av ryska trupper – – – Om man vill kalla saker och ting vid deras rätta namn, måste man säga att de europeiska regeringarna (och kanske främst den ryska) redan har inlett Kinas delning. De inledde denna delning inte öppet, utan i hemlighet, som tjuvar. De började plundra ut Kina som man plundrar ett lik, när detta förmodade lik reste sig till motstånd – kastade de sig över det som vilddjur, satte eld på hela byar, dränkte människor i Amurfloden, sköt och stack ner obeväpnade människor, deras hustrur och barn. Och alla dessa kristliga handlingar åtföljs av höga rop om de vilda kineserna, som vågar lyfta en hand mot civiliserade européer.”

Tsarregeringen hade meddelat att dess åtgärder var temporära och vidtagna ”enbart för att göra slut på de kinesiska rebellernas aggressiva verksamhet”. ”De är”, fortsatte Lenin att citera, ”på intet sätt bevis på själviska planer som är fullständigt främmande för den kejserliga regeringen.”

”Stackars kejserliga regering”, hånade Lenin. ”Den är så kristligt osjälvisk, och ändå blir den så orättvist baktalad! Den bemäktigade sig osjälviskt Port Arthur för flera år sedan, och nu besätter den osjälviskt Manchuriet. Osjälviskt översvämmar den de kinesiska provinser som gränsar mot Ryssland med svärmar av entreprenörer, ingenjörer och officerare, vilkas uppträdande till och med har väckt harm hos de undergivna kineserna. De kineser som arbetar vid järnvägsbygget får tio kopek om dagen till sina levnadskostnader. Är det osjälviskt handlat av Ryssland?”

”Tsarregeringen”, försäkrade Lenin, ”håller inte bara vårt folk i slaveri, den skickar vårt folk för att pacificera andra folk som reser sig mot sitt slaveri (som den gjorde när ryska trupper

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 4, s. 347-352.

1849 undertryckte revolutionen i Ungern).” Den enda räddningen, avslutade Lenin, låg i ”att sammankalla folkets representanter, göra slut på autokratin och tvinga regeringen att ta i betraktande också deras intressen som inte tillhör rövarbanden vid hovet.”

Från München, där Lenin hade slagit sig ner för en tid och där han vidtog åtgärder för att smuggla in *Iskra* i Ryssland (ibland lyckades tsarens gränspolis lägga beslag på en packe och arrestera budbäraren), skrev han till sin mor den 7 februari 1901. Han hade ingen överrock:

> ”Om jag stannar här måste jag nästa vinter skriva efter min vadderade rock. Med en sådan behöver man varken ha västar eller två kostymer, som jag nu går i. Först var det inte så bekvämt, men nu har jag vant mig – – – Karnevalen här tog slut härom dagen. Det var första gången jag såg sista dagen av en karneval utomlands – processioner av utklädda människor som rörde sig längs gatorna och spelade pajas, moln av konfetti (små kulörta pappersbitar) som de slängde i ansiktet på varandra, pappersormar med mera. De kan leva fritt, roa sig på gatorna!
>
> Jag mår rätt bra, förmodligen för att jag rör mig en hel del och sitter rätt lite stilla. Mitt liv går som vanligt. Nadjas exil är snart slut – enligt vår kalender här den 24 mars, och enligt er den 11. Jag skall i dagarna anhålla om ett pass åt henne – – –
>
> Går du på teatern? Hurdan är Tjechovs nya pjäs 'De tre systrarna'?”

Som han hade lovat for Lenin genom Wien till Prag för att anhålla om pass åt Krupskaja på ryska konsulatet. Hon lämnade Ufa och for till Moskva med sin mor för att slå sig ner hos Maria Aleksandrovna, Lenins mor. Lenins syster Maria satt i fängelse för revolutionär verksamhet. Anna var utomlands. ”Jag var mycket fäst vid Maria Aleksandrovna”, skrev Krupskaja senare i sina memoarer. ”Hon var så känslig och uppmärksam. Vladimir Iljitj ärvde moderns viljestyrka, och också hennes känslighet och uppmärksamhet.”

Krupskaja reste med sitt ryska pass till Prag och sökte upp sin man hos en tjeckisk arbetare, där han hade bott. Men Lenin hade återvänt till München. Till slut hittade hon till hans adress, knackade på och fann honom sittande vid ett bord med sin syster Anna och Julius Martov, en av *Iskra*s redaktörer. Hon hade inte fått det brev där han meddelade sin nya adress. Här var han ”herr Meyer”.

I München, i London, i Paris, i Loguivy – den lilla badort på Frankrikes nordkust där modern och Anna tillbragte en del av sommaren med honom – i Genève, Lausanne och Zürich gjorde Lenin upp ett program för det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, kämpade med ideologiska sekterister inom de egna leden och med yttre politiska fiender, samt kommenterade händelser i vilka Ryssland var inblandat. Han kallade tsaren helst ”Nikolaj Obmanov” (bedragaren), ”Nikolaj den blodige”, ”Nikolaj bödeln”, och liknande öknamn. Den 2 februari 1902 publicerade *Iskra* en artikel av Lenin med titeln ”Tecken till bankrutt”.[1]

”Ja”, försäkrade han, ”autokratins bankrutt står utom allt tvivel.” Terrorn blev allt värre, men ändå lyckades man inte pacificera landet. ”Hungern har blivit det normala tillståndet i våra byar – – – Hur länge kommer denna bankrutt att kunna leva vidare från dag till dag genom att lappa hålen i sin politiska och finansiella budget med skinnet från den nationella organismens levande kropp?” Ryssland levde intensivt. Slutet skulle komma genom en politisk mobilisering av massorna, och bäst skulle detta ske genom de revolutionära socialdemokraternas försorg: ”Endast de förmår tilldela autokratin dråpslaget.”

Strejker hade förekommit både vid universiteten och bland arbetarna. Nu vände sig Lenin till bönderna, vilkas betydelse i frihetskampen han började fatta. I en stridsskrift som trycktes i Genève 1902 och tillägnades ”byarnas fattiga”[2], presenterade han sitt parti för dem: ”De ryska

[1] Ibid., del 6, s. 62-68.
[2] Ibid., s. 327-392.

socialdemokraterna strävar först och främst till politisk frihet.” Livegenskapens upphävande hade endast givit bönderna ofullständig frihet:

> ”Förr var bönderna godsägarnas slavar, nu är de byråkraternas. Under livegenskapen hade bönderna inga civila rättigheter, nu har de inga politiska. Politisk frihet innebär folkets rätt att självt sköta sina nationella politiska angelägenheter. Politisk frihet innebär rätten att välja representanter till den nationella duman [parlamentet]. Alla lagar måste debatteras och godkännas, skatter och pålagor får bestämmas endast av denna folkvalda nationella duma. Politisk frihet innebär folkets rätt att välja sina ämbetsmän, att sammankalla alla slags möten för att diskutera statsangelägenheter, att utan tillstånd ge ut vilka böcker och tidningar man vill.
>
> Alla övriga europeiska folk har för länge sedan uppnått politisk frihet. Endast i Turkiet och Ryssland är folken politiskt förslavade, av sultanens regering och den autokratiska tsarregeringen. Tsaristisk autokrati innebär tsarens obegränsade makt – – – I alla andra europeiska länder kan fabriksarbetare och lantarbetare utan egen jord väljas in i duman, och de har talat fritt inför hela folket om arbetarnas utblottade liv – – – Ingen polis vågar röra dem med ett finger. I Ryssland finns det inga valda ämbetsmän – – – Det är därför som arbetarna tågar genom gatorna och skriver 'Ner med autokratin!' på sina baner. Det är därför som tiotals miljoner fattiga i byarna måste stödja städernas arbetares stridsrop och göra det till sitt eget.”

Världshistorien ger besked om hur svårt det är att nå samstämmighet mellan övertygelse och handling.

I *Iskra* av den 15 juli 1903 citerade Lenin Marx: ”Upprättandet av ett demokratiskt Polen är den första förutsättningen för upprättandet av ett demokratiskt Tyskland.”[1] Lenin överförde detta till rysk politik och tillfogade: ”Den tiden är förbi när en borgerlig revolution kunde skapa ett oberoende Polen. I dag är Polens åter upprättande möjligt endast genom en social revolution under vilken proletariatet bryter sina fjättrar.”[2]

En kandidats brutna löften förvandlar hans omdömen till en anklagelse.

1902 och 1903 tillbragte Lenin och Krupskaja delvis i London. Eftersom polisen inte fordrade några identitetspapper använde de namnet mr och mrs Richter och hade i flera månader en våning vid Holford Square 30. De fann de brittiska arbetarledarna reserverade och svåra att komma till tals med. Lenin tillbragte sin mesta tid på British Museum, och mycket av sin fritid med Krupskaja på bussutfärder till förstäderna, som de föredrog framför Londons centrum. Speciellt gillade de en utflykt till Primrose Hill där de var nära Karl Marx' grav, och om söndagarna gick de till Hyde Park för att höra friluftstalarna. De fnyste åt frälsningsarmén och föredrog ateisterna. Ibland gick de i kyrkan, en socialistisk kyrka; det roade dem att höra prästen be Gud ”flytta oss från kapitalismens rike till socialismens”.

På sommaren 1903 samlades 43 partidelegater först i Bryssel och sedan, till följd av svårigheter med polisen, i London – i en kyrka – för att slå fast en uppsättning principer och diskutera organisationsproblem. I ett antal frågor delade mötet upp sig mellan en fraktion som leddes av Plechanov och Lenin som vann fler (*bolsje*) röster och en annan, ledd av Julius Martov som fick färre (*mensje*), och alltsedan dess var de kända som bolsjeviker och mensjeviker. Meningsskiljaktigheterna var en invecklad väv av tillfälliga, personliga och politiska synpunkter. En huvudfråga var Lenins krav på ett fast sammanfogat parti av professionella revolutionärer som inte bara skänkte sin lojalitet och sin sympati, vilket mensjevikerna föredrog, utan hela sin tid åt det politiska arbetet och som sålunda skulle fungera som soldater och officerare i en armé under en enda mans befäl.

---

[1] Ibid., s. 415.
[2] Ibid., s. 417.

Lenin försökte inte hindra brytningen. Tvärtom välkomnade och befordrade han den. Han förutsåg den i den voluminösa stridsskriften *Vad bör göras?* som gavs ut 1902 och därefter tjänade som de bolsjevikiska organisatörernas bibel.[1] Boken riktade sig mot ”ekonomismen” och ”ekonomisterna” som koncentrerade sig på att förbättra förhållandena i fabrikerna och försummade de nationella politiska problemen. Men den var i lika hög grad riktad mot mensjevikerna och alla andra ryska partier som tog avstånd från Lenins organisationsprinciper. ”Socialdemokraterna”, betonade Lenin, ”får inte helt ägna sig åt den ekonomiska kampen, de får inte ens låta förbättrandet av de ekonomiska förhållandena bli den dominerande delen av deras verksamhet – – – Den revolutionära socialdemokratin – – – underordnar kampen för reformer den revolutionära kampen för frihet och socialism – – – Varför”, frågade Lenin, ”har de ryska arbetarna hittills utvecklat så ringa revolutionär aktivitet i samband med polisens brutala sätt att behandla folket exempelvis vid förföljelserna mot religiösa sekter, med piskandet av bönder etc. – – –? Det beror på att den ekonomiska kampen inte 'stimulerar dem' till detta – – – Om vi, likgiltigt med vilka metoder, drar ner den socialdemokratiska politiken till den spontana fackföreningspolitikens nivå, spelar vi den borgerliga demokratin i händerna.” Lenin ville inte ha spontanitet, han ville ha organisation. Han tänkte sig ”en organisation av revolutionärer som en oundgänglig faktor för att utlösa den politiska revolutionen – – – En socialdemokrat måste först och främst sträva till en organisation av revolutionärer som förmår leda proletariatets hela kamp för frigörelse – – – Endast en oförbätterlig utopist vill ha en *omfattande* organisation av arbetare, med val, rapporter, allmän rösträtt osv. under autokratin”. Det skulle bara hjälpa gendarmerna, ”göra revolutionärerna mera tillgängliga för polisen”. Organisationens salt och ledare, förklarade han, måste vara intellektuella. ”Ett sådant 'tryck utifrån' kan aldrig bli för starkt, tvärtom, än så länge har det varit för svagt, alldeles för svagt i vår organisation. Vi har bugat oss alltför slaviskt inför 'arbetarnas spontana ekonomiska kamp mot arbetasgivarna och regeringen'. Vi professionella revolutionärer måste fortsätta och kommer att fortsätta med detta slags 'tryck' – – – Ingen rörelse kan bli bestående utan en fast organisation av ledare som bibehåller kontinuiteten – – – Organisationen måste främst bestå av professionella revolutionärer – – – Ju mer vi i ett land med en despotisk organisation *begränsar* medlemskapet i denna organisation” till professionella, ”desto svårare blir det att krossa organisationen.” Här koncentrerade Lenin sin revolutionära strategi i en enda mening. Med en travestering av Arkimedes skrev han: ”Ge oss en organisation av revolutionärer, och vi skall kasta hela Ryssland över ända.”

Lenin var den födde organisatören. Män som gav sig åt en uppgift, hävdade han, kunde förändra förutsättningarna, svänga om massornas opinion och göra historia. Lenin såg aldrig till antalet. Han ville ha en disciplinerad mänsklig murbräcka. Organisationen var viktigare än det politiska programmet. Metoden var det viktigaste, viktigare än politiken. Visserligen var det just organisationen som var hans politik. I detta avseende, och därför att han utformade sitt program med tanke på väpnad aktion i ett tidigt skede, liknade Lenin, som professorn vid Harvard Michael Karpovich påpekade i julinumret 1944 av *Review of Reviews*, den hetsige narodnikern Pjotr N. Tkatjov (1844-1886). Han liknade honom men stod inte i skuld till honom. Men båda var söner av Ryssland, och om Tkatjov hade fått leva längre skulle han kanske som Lenin ha ställt sina förhoppningar, inte till bönderna utan till proletariatet. Men proletariatet måste ledas, sade Lenin. Partiet måste vara dess ledare, och partiet måste tjäna sina ledare. Denna inställning är grunden till Lenins av dirigerad handling präglade tänkande.

Den reflekterade också Lenins psykologiska behov. När han kom till London 1902, därför att *Iskra*s redaktion hade flyttats dit, meddelade han enligt Nikolaj A. Aleksejev partiets representant i England att fast de andra redaktörerna skulle leva som en kommun, var han ”absolut oförmögen att leva i en kommun; han ville inte hela tiden ha folk omkring sig”.

[1] *Collected Works of V. I. Lenin*, del IV, The Iskra Period, 1900/902, bok II, New York, 1929, s. 89-258.

Lenin var en spänd människa. Krupskaja skriver: ”De trätor och det käbbel som var så typiska för livet i exil hindrade i hög grad hans arbete”.[1] Lenin ”lugnade nerverna” genom att ligga flera timmar i sin säng och läsa fransk grammatik. En gång när Maxim Gorkij inbjöd Lenin till Capri för att träffa några marxister som hyste oortodoxa filosofiska åsikter, svarade Lenin: ”Det skulle vara lönlöst och skadligt för mig att resa. Jag kan inte och vill inte ha något att göra med människor som predikar enighet mellan den vetenskapliga socialismen och religionen. Det lönar sig inte att diskutera saken, och det är dumt att reta upp sig för småsaker.”[2] Krupskaja berättar hur gräl inverkade på Lenins nerver, han blev grön i ansiktet och kunde inte sova. Ofta lockade hon bort honom från de käbblande emigranterna för att bada i havet eller klättra i berg.

För att kunna hålla sig frisk och bevara sin politiska effektivitet behövde Lenin en liten grupp som förenades av lydnaden snarare än en större organisation med oeniga element under en täckmantel av enighet.

I denna fråga stödde Londonkongressen 1903 Lenin – sedan den judiska socialdemokratiska sammanslutningen Bund hade hoppat av. Med Plechanovs hjälp genomdrev han också en punkt till förmån för ”proletariatets revolutionära diktatur” som Marx hade förkunnat i sin ”Kritik av Gothaprogrammet” men som de mera demokratiska mensjevikerna motsatte sig. Lenin lyckades också eliminera mensjevikerna Paul Axelrod, Aleksandr Potresov och Vera Zasulitj från *Iskra*s redaktionsstab, varefter han själv tillsammans med Plechanov och Julius Martov skötte tidningen. Men Plechanov insåg snart att Lenin väntade att han skulle vända sig mot mensjeviken Martov. Leo Trotskij, en litterär komet som hade flammat upp på den västerländska himlen från de sibiriska tundrorna, dit han hade deporterats för revolutionär verksamhet i Ukraina, ställde sig på Martovs sida. Han betraktade Lenin som ”despot och terrorist”.

Till slut vägrade Plechanov att fungera som gummistämpel för Lenin och återanställde Axelrod, Potresov och Vera Zasulitj. Lenin tog då avsked för att undvika själsliga kval och nederlag beträffande den redaktionella politiken.

Men en så brinnande ande som Lenin kunde inte länge finna sig i tystnad. Han behövde en tidskrift där han fick utlopp för sitt överflöd av idéer. Pengar inflöt från hemliga källor, delvis från Maksim Gorkij. Resten kom måhända från ryska kapitalister, sådana som Pavel Morozov, en textilmagnat och konstsamlare i Moskva som ofta understödde fiender till sin klass. Snart satt Lenin i Genève som redaktör för *Vperjod* (”Framåt”), vars första nummer kom ut den 22 december 1904 med en artikel av honom om ”Autokratin och proletariatet”.[3] ”Den absoluta monarkin har bragts i gungning”, skrev Lenin. Vjatjeslav K. von Plehve dödades av en terroristbomb den 15 juli 1904. ”V. K. von Plehve”, skriver Hugh Seton Watson[4], ”trodde framför allt på förtrycket. Han trodde också att 'ett litet segerrikt krig' skulle ha en gynnsam inverkan på den allmänna opinionen i Ryssland och avvända folkets tankar från revolutionen.” Bomben var ett straff för förtrycket, och kriget som blev långt ifrån litet och segerrikt, antog väldiga proportioner och ledde till det ena ryska nederlaget efter det andra. ”Största delen av ryska flottan”, konstaterade Lenin i sin artikel, ”är redan förintad, Port Arthurs läge är hopplöst, eskadern [amiral Rozjdestvenskijs] som är på väg till dess undsättning [från Östersjön till Stilla havet] har inte den minsta chans att lyckas, inte ens att komma fram. Kuropatkins huvudarmé har förlorat 200 000 man – – – Ett militärt

[1] Nadezhda K. Krupskaya, *Memoirs of Lenin*, del II, s. 28.
[2] Ibid., s. 23.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 8, s. 5-12.
[4] *The Decline of Imperial Russia*, New York, 1952, s. 138.

sammanbrott är oundvikligt, och lika oundvikligen kommer missnöjet, jäsningen och förbittringen att växa tiofalt.”

Japan var ”konstitutionellt”, Ryssland ”autokratiskt”. I denna skillnad låg enligt Lenin hemligheten med seger och nederlag. De ryska liberalerna protesterade mot den dåliga ledningen av kriget och krävde en konstitution som begränsade monarkens makt. De insåg liksom Lenin, att Ryssland ”måste bli ett europeiskt land”. Denna inställning måste stödas av proletariatet, framhöll han. Han förutspådde ännu värre förhållanden som måste ge upphov till spontana utbrott av folkets raseri. ”Och då”, förklarade han trosvisst, ”kommer proletariatet att resa sig och inta sin plats i spetsen för resningen för att vinna frihet åt hela folket, för att ge arbetarklassen möjlighet att inleda en öppen kamp för socialism på bred bas, berikad av Europas hela erfarenhet.”

Lenin hatade tsarismen. Han hatade också narodnikerna. Mensjevikerna hatade han lite mindre, men eftersom de fortfarande var medlemmar av det socialdemokratiska partiet tillsammans med bolsjevikerna, var de till ständig förargelse för honom.

I Genève hyrde Lenin, Krupskaja och hennes mor en våning. Den var mycket liten, men trots detta inbjöd de en ung judisk revolutionär, Maria Essen, att bo hos dem. I början av seklet hade hon förvisats till det avlägsna Jakutien, men 1902 rymde hon och lyckades fly till Genève. Hon träffade där Lenin, som hon kände från de exemplar av *Iskra* som hade nått henne och hennes kamrater i Sibiriens arktiska vildmarker. Snart uppmanade emellertid Lenin henne att återvända till S:t Petersburg för att hjälpa till med distributionen av *Iskra*. Hon utförde detta uppdrag från slutet av 1902 till maj 1903 då hon arresterades på ett möte. Efter en kort fängelsevistelse arbetade hon i Kiev och uppenbarade sig sen i Genève, där hon blev inneboende i det trånga uljanovska hemmet. Hennes tryckta memoarer[1] återspeglar hennes intima bekantskap med Lenin.

”Jag skulle gärna vilja återge ett egendomligt drag hos Vladimir Iljitj”, skrev hon. ”Han stod knappt ut med att besöka muséer och utställningar. Han älskade livliga folksamlingar, tal och sång, och han ville känna sig som en del av massan.

På utfärder var Lenin outtröttlig. Jag minns speciellt en utfärd. Det var på våren 1904. Jag skulle återvända till Ryssland, och vi beslöt att anordna en avskedsutflykt i bergen. Vladimir Iljitj, Nadezjda Konstantinovna och jag for med båt till Montreux. Vi besökte det dystra slottet Chillon – det av Byron så vackert beskrivna Bonnivards fängelse – – – Vi såg pelaren vid vilken Bonnivard hade varit fjättrad och Byrons inskription.

Vi kom ut från det mörka fängelset och bländades av det skarpa solskenet och det livliga, jublande sceneriet. Man ville röra på sig. Vi beslöt att klättra upp på en snöhöljd bergstopp. Först gick det bra, men ju längre upp vi kom, desto besvärligare blev vägen. Vi beslöt att Nadezjda Konstantinovna skulle vänta på oss på ett hotell.

För att komma snabbare till toppen lämnade vi vägen och stretade ihärdigt uppåt. För varje steg blev det svårare. Vladimir Iljitj gick där stark och säker och skrattade åt mina ansträngningar att inte bli efter. Snart kröp jag på alla fyra, och snön smalt i händerna på mig, men jag blev inte efter Vladimir Iljitj. Till slut var vi uppe. Ett ändlöst landskap, en obeskrivlig rikedom på färger. Framför oss låg utbredda alla zoner, alla klimat, som på en bricka. Snön glittrade, lite längre ner såg man nordliga växter, ännu längre ner saftiga alpängar och Söderns yppiga vegetation. Jag var i hög stämning och beredd att deklamera något ur Shakespeare eller Byron. Jag sneglade på Vladimir Iljitj: han satt fördjupad i tankar, och plötsligt utbrast han: 'Mensjevikerna har sannerligen en förmåga att trassla till alltsamman'.”

[1] *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenina* (Minnen av V. I. L.), del I, s. 244-261.

3. Gnistan och elden

Lenin gick rakt på sak och talade ett enkelt språk. Hans ord tolkades sällan fel, ingen kunde ta miste på hans ståndpunkt. Han tillät inte heller tvetydigheter hos andra, antingen var man för eller emot honom. Fronderande partikamrater angreps våldsamt, men när de återvände till hans ortodoxi, välkomnade han dem. Han blandade aldrig känslor i politiken. Han hade nerver men inga känslor. Han var fri från både personlig fåfänga och undergivenhet, han kände en enda ”sanning” – sin egen. Han var grälsjuk, intolerant och irritabel. Han strävade mot revolutionen lika ihärdigt som jägaren följer ett spår. Han betraktade våldet som en tillåten, ja, en rekommendabel metod och erkände det öppet. Ändamålet helgade alla medel. Pengar och andra hjälpmedel smutsades inte av sitt ursprung, den goda saken renade dem. Han levde inte för sig själv eller för sin hustru eller sina vänner och kamrater utan för en idé. Han var en marxistisk munk. Men denna idé hade ingenting gemensamt med ett ideal eller en vision eller en religion. Han drömde inte om en rosenröd himmel på jorden, för utopister hade han bara förakt till övers. Han var en krigisk politiker. Liksom en bra truppbefälhavare planerade han att krossa den fientliga armén, inte bara att besätta dess fästningar. Rekonstruktionsplaner intresserade honom först efter segern. ”On s'engage, et puis on voit”, sade han som Napoleon. Inleda striden, binda fienden, förskaffa sig makt, och sedan ser man vad man kan göra. Han var en maktmänniska. Det ryska ordet för makt är *vlast*. Det ryska ordet för regering är också *vlast*. Lenins mål var att förinta de makthavande och själv bli den makthavande, regeringen. Han avskydde tsarregeringen med iskallt hat och gladdes över dess nederlag.

Den 1 januari 1905 fick han goda nyheter. ”Port Arthur har kapitulerat”, utropade han glatt. Rysslands militära makt, ”länge ansedd som den europeiska reaktionens starkaste bålverk”, hade krossats i Manchuriets damm och på Stilla havets böljor. ”Ja”, skrev Lenin, ”Europas bourgeoisie har skäl att frukta. Proletariatet har skäl att glädjas. Vår vidrigaste fiendes sammanbrott innebär inte bara att Rysslands frihet närmar sig. Det förebådar också en ny revolutionär resning av det europeiska proletariatet.” Han betonade den ryska och den europeiska revolutionens nära sammanhang.

”Det progressiva, utvecklade Asien”, tillfogade han, ”har utdelat ett slag från vilket det efterblivna, reaktionära Europa inte kan hämta sig.” Han identifierade Japans militära framgångar med framsteg. De japanska militärerna hade tjänat frihetens sak. ”Port Arthurs kapitulation”, förklarade Lenin, ”är prologen till tsarismens kapitulation.” Därför hade det ryska folket ”vunnit på autokratins nederlag.” [1]

De ryska arméernas eländiga prestationer i Fjärran Östern utlöste revolutionen 1905 då arbetare i Moskva och andra städer kämpade på barrikaderna och för första gången organiserade kortlivade sovjeter. Regeringen eggade dem ytterligare genom den ”blodiga söndagens” meningslösa massaker (22 januari 1905) varvid tusentals arbetare i S:t Petersburg med sina familjer under ledning av fader Georgij Gapon, en ortodox präst, bärande ikoner och bilder av tsaren samt sjungande psalmer och nationalsången fredligt tågade till torget framför Vinterpalatset där de beskötts av soldater och kosacker. Enligt Lenin uppgav regeringen förlusterna[2] till 96 döda och 330 sårade. Tidningarna uppskattade de döda och sårade till 4 600. Lenin ansåg att även detta antal var för litet.

De ryska städerna reste sig. Lenin följde med utvecklingen på avstånd och gav instruktioner. Revolutionära grupper skulle inleda självständiga militära operationer, bestämde han. Två eller tre personer kunde bilda en grupp. ”Grupperna”, skrev han, ”måste själva skaffa vapen, vad de kan få tag på (gevär, revolvrar, knivar, påkar, fotogendränkta trasor för att anlägga

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl. del 8, s. 31-39.
[2] Ibid., s. 101.

eldsvådor, rep eller repstegar, bomullskrut, spikar – mot kavalleri – och så vidare).”[1] Han bifogade detaljerade instruktioner för gruppernas organiserande och verksamhet. De kunde klättra upp på tak eller till husens översta våningar och kasta ner stenar och kokande vatten på trupperna eller angripa små isolerade grupper av soldater och poliser för att befria fångar och sårade rebeller och skaffa sig vapen. ”Givetvis är alla ytterligheter av ondo”, varnade han. ”Allt gott och önskvärt blir ont och skadligt om det drivs till ytterlighet. Oordnade, oförberedda små terrordåd kan, om de drivs för långt, endast splittra och minska vår styrka. Detta är sant, och det får inte glömmas. Men å andra sidan får man under inga omständigheter glömma att ordern om resning redan är given, att resningen redan har börjat. Att inleda ett anfall under gynnsamma omständigheter är inte bara varje revolutionärs rättighet, det är hans absoluta skyldighet. Mord på spioner, poliser, gendarmer, uppbrännandet av polisstationer, befriandet av fångar, beslagtagandet av regeringens pengar och deras användande för revolutionära ändamål sådana operationer pågår varhelst upproret bryter ut, i Polen lika väl som i Kaukasus.”

Lenin hoppades att de revolutionära grupperna skulle ta hand om medlemmar av de Svarta sotnierna (reaktionära monarkister och progromister), ”piska upp dem, döda dem och bränna deras högkvarter”. Ibland måste en ensam person göra detta ”på egen risk”. Detta var det rätta sättet att kämpa för friheten, hävdade han. Alla andra demokrater var bara ”kvasidemokrater” och ”liberala skrävlare”.

Man kan sålunda säga att Lenin besvarade regeringens terror med revolutionär terror. Men som förklaring på hans politik skulle detta bara vara en del av sanningen och därför så gott som en osanning. Lenin hade varken en emotionell dragning till terrorn eller motvilja för den. Det finns ingenting som talar för att han var en anhängare av Tkatjov, som han omnämner en enda gång – negativt – eller att han var påverkad av Sergej Netjajev (1847-1882), en konspiratorisk anarkist vars namn aldrig förekommer i Lenins skrifter, tal eller brev. Våldet låg i luften, det var rysk tradition, men medan våldet för Tkatjov och Netjajev var en princip och det främsta politiska vapnet, var det för Lenin av underordnad betydelse. Lenins främsta filosofiska förpliktelse var revolutionen, samt våld och terror i samband med revolutionen. En mördad tsar och en mördad minister efterträddes av en annan, som ibland kunde vara ännu värre. Enbart mord kunde inte störta regeringen. Därför blev en sådan Netjajev-terrorist som Vera Zasulitj, född 1849, marxistisk revolutionär 1883. Tiden hade åstadkommit denna förändring. Lenin kom senare än Tkatjov och ännu senare än Netjajev. De gångna åren hade inneburit förändringar både för de härskande och de förtryckta. Lenin insåg möjligheten till massaktioner bland arbetarna och de besvikna soldaterna. För honom var de mord som utfördes av grupperna inte isolerade våldsdåd utan en övning för revolutionen, och därför berättigade. I juni 1913 försvarade han på samma sätt böndernas våldsdåd: ”Bitterheten i byarna är oerhörd. Det som kallas huliganism är framför allt följden av böndernas otroliga bitterhet och de inledande formerna för deras protester.” Dessa skulle förmodligen efterträdas av ett revolutionärt uttryck för böndernas raseri. Därav kom sig hans gillande. I dessa frågor var Lenin en god marxist-engelsist. Engels skrev 1889: ”Varje metod som leder till målet passar mig som revolutionär, vare sig den är ytterligt våldsam eller förefaller extremt fredlig”. Också Lenin ansåg att våldet var ett vapen som skulle användas vid behov. Fast han varnade grupperna för ytterligheter, avvisade han i princip halvhjärtade åtgärder. En fullständig triumf förutsatte motståndarens förintande. Detta klargjorde Lenin vid ett möte i Genève den 18 mars 1908 där 25-årsminnet av Marx' död och 37-årsminnet av Pariskommunen firades.

”Två misstag förstörde den lysande segerns frukter”, sade Lenin. ”Proletariatet stannade halvvägs; i stället för att expropriera de exproprierande lät det locka sig av drömmen om en

[1] Ibid., del 9, s. 389-393.

högsta rättvisa – – – Bankerna exproprierades inte – – – Det andra misstaget var proletariatets överdrivna storsinthet; det borde ha avlivat sina fiender men försökte i stället utöva moraliska påtryckningar på dem, det underskattade betydelsen av militär aktion i ett inbördeskrig, och i stället för att kröna segern i Paris med ett avgörande anfall mot Versailles förhalade man tiden och gav på så sätt regeringen den respit den behövde för att samla sina styrkor och bereda sig för den blodiga veckan i maj."

Dessutom var det franska proletariatet "förblindat av patriotiska illusioner". Patriotismen från den stora franska revolutionen levde kvar hos socialisterna, till och med hos en så sann revolutionär som Louis Blanc. De lyssnade till "borgarnas klagan: 'Fäderneslandet är i fara'."

Inte desto mindre, fortsatte Lenin, hade Pariskommunen tjänat till att "skingra patriotiska illusioner och göra slut på den naiva tron på bourgeoisiens nationella strävanden".[1] De ryska arbetarna lärde sig en läxa av kommunen och sin egen autokratiska regerings handlingar. Därför tog de 1905 sin tillflykt till inbördeskriget. "Det finns stunder", förklarade Lenin, "då proletariatets intressen kräver fiendens skoningslösa förintande i öppen strid." Kommunen och revolutionen 1905 krossades. "Men det kommer nya revolter då proletariatets fiender är den svagare parten och ur vilka det socialistiska proletariatet skall framgå som slutlig segrare."

Revolutionen var Lenins första och sista kärlek. "Revolutionerna är historiens lokomotiv", sade Lenin med ett citat från Marx. Men detta verkade alltför tekniskt. "Revolutionerna är de förtrycktas och exploaterades helgdagar", tillfogade Lenin i nästa mening. Han tänkte ständigt på revolutionen, inte som historiker eller samhällsvetare utan som en älskare, en älskare av radikala förändringar och maximala omvälvningar. Han hatade det närvarande.

Det var emellertid inte Lenin och bolsjevikerna som utlöste revolutionen 1905. Den var spontan. Mycket elände hade ackumulerats i de klyftor som karakteriserade det ryska samhället. Ett svalg skilde hovet från landet, adeln från den slösaktiga köpmannaklassen, de nyrika industriidkarna från det utarbetade och fattiga proletariatet, storryssarna från de otaliga folkminoriteterna, de exploaterade bönderna från godsägarna, arbetarna och alla andra. Ryssland var inte så mycket ett klasskampens som ett klassöarnas land, ett folk uppdelat i segment som iakttog varandra på avstånd, med avund och oförståelse. Analfabetismen och de dåliga kommunikationerna fördjupade skillnaderna. Bristen på jämlikhet försvårade fattigdomen. De få demokratiska institutionerna kunde inte överbrygga klyftorna. Japans segrar, som var en följd av Rysslands efterblivenhet och sociala klyftor, fyllde liberalerna med vrede och patrioterna med förtvivlan. De som insåg nödvändigheten av en konstitutionell reform var antingen rasande eller förtvivlade över tsarens vägran. Andra krafter ville genomföra förändringen med en våldsam omvälvning.

Revolutionen 1905 kan sägas ha börjat i januari med gatudemonstrationer, strejker och protestmöten. Stora ting skedde i Ryssland, och Lenin som satt i Genève ville veta allt. När han många år senare satt vid makten i Kreml skulle han besvara ett frågeformulär som delades ut till alla deltagare i partikongresserna. På frågan "Yrke?" skrev han alltid: "Journalist". Som journalist och redaktör för den nya veckotidskriften *Vperjod* ville han ha alla fakta om revolutionen. I ett brev av den 15 februari 1905 till sekreteraren i bolsjevikkommittén i S:t Petersburg, S. I. Gusev, skrev Lenin: "Glöm inte att en revolutionär organisations styrka ligger i antalet länkar – – – Men hittills har ingen i Petersburg (skam över dem!) gett oss någon ny länk – – – Det är en skandal, det är mord, det är ruin. För Guds skull, ta lärdom av mensjevikerna! I Iskra [som gavs ut av mensjevikerna efter partiets delning] finns det massor med skriverier" om den blodiga söndagen. "Ni har ju läst *Vperjod* för unga människor, inte

[1] Ibid., del 13, s. 437-440.

sant? Varför har ni då inte satt oss i förbindelse med dessa unga människor?" Han besvor Gusev om att "skaffa oss tio nya, unga och lojala vänner av *Vperjod* som kan arbeta, som vet att skapa förbindelser och som sedan kan korrespondera med er. Minns detta!" I nästa brev, i mars 1905, fortsatte Lenin på samma tema: "För Guds skull, skaffa brev från arbetarna själva. Varför skriver de inte? Det är ju rena skandalen! – – – En annan fråga: har ni accepterat de sex utvalda arbetarna i kommittén [bolsjevikkommittén i S:t Petersburg]? Svara utan dröjsmål! Vi råder er enträget att ta in arbetare i kommittén, åtminstone hälften. Utan detta kan ni inte hävda er mot mensjevikerna som kommer att skicka betydande förstärkningar härifrån."

Bolsjevikerna och mensjevikerna planerade rivaliserande kongresser utomlands. I samma brev skrev Lenin därför:

"Jag tillråder på det bestämdaste en agitation bland de trehundra organiserade [bolsjevik]arbetarna i S:t Petersburg för att de på egen bekostnad måtte skicka en eller två delegater med konsultativ rösträtt till kongressen. Detta kommer förmodligen att smickra arbetarna som entusiastiskt tar upp saken till behandling. Glöm inte att mensjevikerna kommer att göra sitt yttersta för att misskreditera kongressen hos arbetarna genom att säga att inga arbetare deltog! Detta måste tas i betraktande – – – Arbetarna i S:t Petersburg måste kunna samla ihop trehundra rubel för två arbetardelegater (eller kanske det finns någon mecenat som skänker pengarna)." [1]

Dessa brev ger en viss uppfattning om Lenins inställning och bolsjevikernas verksamhet i början av revolutionen 1905. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna var fortfarande obetydligt starkare. Revolutionen hade utlösts av en kraft långt större än alla partier tillsammans: det tsaristiska systemet. Varje revolution avlas av revolutionens fiender.

Revolutionen 1905 föddes i Rysslands sjunkna slagskepp och skingrade bataljoner. Nederlaget i Fjärran Östern förlamade tsarregimen. Eftersom den inte visste hur den skulle kunna lugna folket, gjorde den ingenting. Eller också tog den emot oskyldiga män, kvinnor och barn som föll på knä i snön och bad om hjälp i sin nöd, med kulor. Medvetandet om regeringens tvekan och dårskap förmedlades genom social telepati till folket. När kaptenens hand darrar, tar sig besättningen friheter. Ryssland revolterade.

Det är påfallande hur ofta namnet Warszawa, Lódz, Vilna, Riga, Tiflis, Kutais (i Georgien) och Baku nämns i redogörelserna för händelserna från oktober 1904 till januari 1906. Arbetarnas endemiska missnöje, parat med förhoppningar om självbestämmanderätt och självständighet, gav upphov till långvariga och allvarliga oroligheter i Polen, Baltikum och det multinationella Kaukasus. Här och där begagnade sig bönderna av den allmänna villervallan för att plundra egendomar och bemäktiga sig jord. Liberalerna krävde en konstitutionell reform. Studenterna demonstrerade. Den 20 januari 1905 stängde myndigheterna universiteten i Kiev, Warszawa, Charkov och Kazan. Den 4 februari mördade socialistrevolutionären I. P. Kaljajev generalguvernören i Moskva storfurst Sergej Aleksandrovitj. Den 15 mars blev polischefen i Warszawa Nolcken skadad vid en bombkrevad. Samma dag som japanerna intog Mukden förstörde demonstranter polisstationen i Chiaturi i Georgien. Den 2 april ställdes Kurland under krigslagarna. I april utbröt järnvägsstrejk i Kaukasus.

I april 1905 inkallade Lenin en socialdemokratisk kongress till London, vars deltagare begränsades till hans anhängare bland bolsjevikerna. Ungefär samtidigt kongressade mensjevikerna i Genève. Lenins öppet framförda krav på en partidelning ignorerade behovet av enhet i Ryssland inför den kommande politiska krisen.

---

[1] *The Letters of Lenin*, övers. av Elizabeth Hill och Doris Mudie, s. 235-238.

Den i i maj blev guvernören i Baku mördad av en armenisk nationalist. Tsarregimen tog sin tillflykt till en beprövad rysk metod: när man blir angripen, skall man så ut oenighet bland angriparna. I Kaukasien ledde den avtagande respekten för lag och ordning till att armenier mördade muhammedaner och muhammedaner anställde blodbad på armenier. Myndigheterna antingen underblåste eller översåg med våldsdåden. Talrika judepogromer föranstaltades också i Ukraina, Bessarabien, Vitryssland och Polen. Tsarismen försökte stilla den sociala oron med rasmassakrer.

Den 14 juni gjorde besättningen på pansarkryssaren Potemkin myteri och tog fartyget i besittning. Lenin, som nu krävde ställningen som centralorgan för hela partiet för sina nya i Genève utgivna tidskrift *Proletarij*, fäste mycket riktigt stor uppmärksamhet vid *Potemkins* myteri och flykt från ryska vatten till Rumänien. Han antecknade en utlännings påpekande att detta var ett unikt fenomen: revolutionen hade kommit i besittning av en pansarkryssare och visste inte vad den skulle ta sig till med7 den. En revolution kunde inte existera utan revolutionär administration, hävdade Lenin. Han framhöll därför behovet av ”en provisorisk revolutionär regering”. Kampen på liv och död var ”endast i sin början”. Han ställde sina förhoppningar till Potemkin. ”Länge leve den revolutionära armén”, slutade han, ”länge leve den revolutionära regeringen!” [1]

Potemkin som väntade sig en snabb utveckling i Ryssland, ångade faktiskt tillbaka till Feodosija på Krim för att kola, men myndigheterna erbjöd bröd i stället för kol. Sedan öppnade lojala trupper eld mot kryssaren, som återvände till Contanta, där den internerades med sin besättning på fyrahundra man.

Revoltens lågor flammade högre. Kosacker, dragoner och polis hade fullt upp med att skingra demonstranter med skott och knutpiskor. Varje begravning av offren förorsakade nya dödsfall.

Med president Theodore Roosevelt som medlare möttes de ryska och japanska förhandlarna i Portsmouth, USA, där fredsfördraget undertecknades den 5 september 1905.

I augusti meddelade den ryska regeringen sin avsikt att inkalla en riksduma, och den 17 oktober utfärdade tsaren sitt manifest om valen till denna församling. Under tiden hade arbetarna i S:t Petersburg bildat en sovjet, den första organisationen av detta slag. Innan årets slut hade liknande stadssovjeter skjutit upp i Sevastopol, Kiev, Rostov, Moskva, Samara, Charkov, Vladikavkaz och andra städer.

Den förste ordföranden i Petersburg-sovjeten var G. S. Chrustaljov-Nosar, en partilös advokat. När han arresterades den 26 november och skickades till Sibirien, valdes Leo Trotskij till hans efterträdare. Trotskij, född Leo Bronstein den 26 oktober 1878, gjorde som yngling uppror mot fadern, en obildad lantbrukare, mot föräldrarnas judendom och mot deras lantliga miljö i det ledsamma Ukraina. Som rikt begåvad sjuttonåring kom han i kontakt med en forskande, argumentativ revolutionär grupp i den ukrainska staden Nikolajev. Liksom alla antitsarister var de uppdelade i narodniker och marxister. Leo anslöt sig till de förra. En ung kvinna, Aleksandra Sokolovskaja, försökte ivrigt vinna honom för marxismen, men han var ståndaktig. På nyårskvällen 1897 hölls en fest, och Leo berättade för sina vänner att han hade blivit marxist, men när han ombads att utbringa en skål, utbrast han: ”Förbannelse över alla marxister och alla som vill göra livet torrt och hårt.” Detta var riktat mot Sokolovskaja. Senare gifte han sig med henne, omfattade marxismen, deporterades till Sibirien tillsammans

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 8. s. 533-537.

med henne, fick två barn och flydde på hennes självuppoffrande begäran utomlands 1902. Han återupptog aldrig samlivet med henne.[1]

Den oerhört begåvade, envetne och jagiske Trotskij – det var hans litterär-revolutionära pseudonym – hade under sin vistelse i Sibirien börjat skicka recensioner och artiklar till ryska revolutionära emigrantpublikationer ute i Europa, också till Lenins Iskra. Efter sin flykt reste den utfattige Trotskij över Engelska kanalen och knackade en morgon på i Lenins anspråkslösa bostad i London. Krupskaja öppnade och utbrast: ”Nej, men se! Pennan tycks ha kommit!” Hans talang hade redan tillvunnit honom detta namn. ”De bjöd mig på te i köket, tror jag”, berättade Trotskij senare. ”Under tiden klädde sig Lenin.” [2]

I Sibirien hade Trotskij fördjupat sig i västerländska klassiker och rysk revolutionär litteratur och slukat de stora ryska 800-tals-författarna och kritikerna, jättar som växte i försummad jord. Han läste och dissekerade också Nietzsche och Ibsen. På tåget under flykten från Sibirien, ”läste jag Iliaden”, berättade han senare.[3] Han hungrade efter kultur. I London ledsagade Lenin honom genom gatorna och pekade ut sevärdheterna. ”Jag kommer inte ihåg ordalydelsen”, skrev Trotskij, ”men innebörden var: 'Där är deras berömda Westminster Cathedral'. Och med 'deras' menade han naturligtvis inte engelsmännen utan fienden.” När Lenin talade om British Museum eller Times' höga kvalitet, talade han alltid om ”de” – ”alltid som fiender”, berättar Trotskij.[4] Lenin anade förmodligen den unge Trotskijs hunger och fruktade, att han okritiskt skulle svälja ”deras” civilisation.

Under de följande tre åren gav Trotskijs penna honom en framskjuten ställning i den socialistiska rörelsen. Revolutionen 1905 gav också hans tunga fritt spelrum. Han kom till Ryssland i februari, och inom kort hade han tack vare sin lidelsefulla talekonst förflyttats till den sociala orons epicentrum. I oktober 1905, då revolutionen nådde sin kulmen, blev Trotskij vid tjugosex års ålder dess ledare.

I början av november reste Lenin över Stockholm och Helsingfors till S: t Petersburg, dit han kom den 7 eller 8. Han hade varit borta från Ryssland över fem år. När han reste var han en ung agitator och organisatör. Han återvände som bolsjevikernas ledare, men han stannade i bakgrunden. Den 27 oktober hade första numret av en bolsjevikisk daglig tidning, *Novaja Zjizn* (”Det nya livet”) kommit ut i S: t Petersburg. Detta förverkligade en av Lenins varmaste önskningar, i Vad bör göras? och andra skrifter som höjde sin röst varje morgon. Lenin skrev artiklar för tidningen, konfererade med partikommittéer, sammanträffade privat med parti-arbetare och talade den 13 november till S:t Petersburgs sovjet om arbetsgivarnas lockout mot arbetare som genom sittstrejker hade försökt framtvinga åtta timmars arbetsdag. Polisen var honom nu på spåren, och han och Krupskaja gick därför under jorden den 6 december.

Revolutionen 1905 blottade en betydelsefull skillnad mellan Trotskij och Lenin. Trotskij var vid denna tid först och främst en man som vädjade till massorna, medan Lenin först och främst var organisatör. Trotskij behövde en scen, Lenin ett kontor. Trotskij ville ha anhängare, Lenin hårt arbetande, lydiga tjänstemän. Partibanden hade ringa betydelse för Trotskij, han föredrog rollen som den ensamma vargen utom flocken, han ville varken subordinera sig under en grupp eller subordinera en grupp under sig annat än med pennans och tungans makt. Lenin däremot kämpade av alla krafter för sitt partis övermakt över andra socialistpartier. I själva verket var bolsjevikerna mycket svaga. Deras organisation kunde knappt kallas ett

[1] Detta berättas med målande detaljer i Isaac Deutscher, *The Prophet Armed, Trotsky: 1897-1921*, New York och London 1954.
[2] Leon Trotsky, *Lenin*, New York 1925, s. 7.
[3] Ibid., s. 12.
[4] Ibid., s. 7-8.

skelett. De enskilda benen skulle fortfarande sammanfogas och kläs med kött och blod. Lenins roll i Ryssland 1905 var därför inte grundläggande. Hans tid hade ännu inte kommit.

Revolutionen saknade samordning och kraft. Sedan regeringen hade fått fred med Japan kände den sig mäktig att etablera fred med sitt eget folk med hjälp av stål, bly och läder. Men innan proteströrelsen dränktes i blod höjde den sig till en heroisk klimax i Moskva, där arbetarna i fem dagar kämpade på barrikaderna mot trupperna. Till slut skickade tsaren Semjonovska gardet per järnväg till Moskva. Rebellerna dukade under för granaterna.

Så hade inte Lenin tänkt sig revolutionen. I juni eller juli 1905 hade han haft en dröm i Genève. Det var en dagdröm om ett revolutionärt krig, och eftersom han var en militant politiker, skisserade han anfallsplanen. De tänkta omständigheterna var följande: tsaren var avsatt, men fast tsarregimen var besegrad, ”var den inte förintad, inte uppdragen med rötterna”. En konkurrerande provisorisk regering hade bildats. Den vädjade till folket och erbjöd ”fullständig frihet”. Folket fick självt ordna sitt liv. Fullständiga republikanska fri- och rättigheter, bondekommittéer för en fullständig nyordning av jordbruksförhållandena. Socialdemokraterna ingår i den provisoriska regeringen. Dessutom en konstituerande församling. I den kunde ”folket ha majoritet (arbetare och bönder). Följaktligen proletariatets och böndernas revolutionära diktatur”. Detta utlöser ”fanatiskt motstånd från de mörka krafterna”. Men ”bönderna har tagit alla jordbruksfrågor i sina egna händer, all jord. Sedan genomfördes nationaliseringen – – – Krig – – – Antingen störtar bourgeoisien proletariatets och böndernas revolutionära diktatur, eller också tänder denna diktatur Europa, och då ...” [1]

Här hejdade han sig. Ryssland ”tänder Europa”. Utsikten vädjade till hans fantasi. Ordet tänder, tanken på något tändande ligger till grund för Lenins uppfattning om den revolutionära strategin. Iskra (”Gnistan”) hette den partitidskrift som han först redigerade. Antingen skulle en rysk gnista tända den europeiska revolutionen eller också skulle revolutionen i Europa slunga en gnista i det autokratiska Rysslands sociala fnöske.

Det enda som entusiasmerade Lenin var revolutionen. När Nikolaj II tog emot representanter för de lokala zemstvoerna (ett slags självstyrelseorgan) och högre hovkretsarna i augusti 1905 och lovade sammankalla en duma, kallade Lenin föraktfullt denna delegation ”revolutionärer i vita handskar”. Han varnade arbetarna för att tsaren och den liberala bourgeoisien skulle utlämna dem åt reaktionen. Han uppmanade sitt parti att bojkotta duman och dumavalen. Han fruktade de demokratiska reformernas inverkan på de obetydliga revolutionära organisationerna. Fria val till duman kunde endast garanteras av ”en väpnad nation som organiserar sig till en revolutionär armé, drar till sig allt levande i tsarens armé, besegrar tsarens styrkor och sätter sig i stället för den tsaristiska autokratin”.[2] Allt eller intet, var hans lösen. Och när han såg den ryska verkligheten vid sin ankomst till S:t Petersburg 1905 i november, stod det genast klart för honom att det inte skulle bli allt. Följaktligen intresserade han sig mera för sitt lilla parti än för sovjeterna.

I december 1905 for Lenin till en partikongress i Finland, men i januari 1906 var han tillbaka i Moskva, förklarade varför dumavalen skulle bojkottas, deltog i en partikonferens i S:t Petersburg i februari, for tillbaka till Finland i slutet av februari, återvände till Moskva i mars för hemliga partimöten, konfererade med ”bolsjevikernas ledande kärna” i Petersburg i mitten av mars[3], ledde bolsjevikpartiets fjärde kongress i Stockholm i april, tog risken att resa till Ryssland under namnet Karpov i maj, och reste mellan Ryssland och Finland hela slutet av 1906 och största delen av 1907 – förutom att han deltog i kongresser i London och Stuttgart.

---

[1] Lenin skrev ner dessa fantasier 1905, men de publicerades först 1926. Återgivna i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del VII, 1931, s. 330-332 och 4:e uppl., del 8, s. 499-501.
[2] Ibid., 4:e uppl., del 9, s. 173. Skrivet den 16 aug. 1905.
[3] Ibid., 2:a uppl., del IX, utg. not. s. 602.

Leonid I. Roozer, en partikamrat, minns ett möte i Petersburg 1906 där han första gången träffade Lenin och hörde honom tala till de tjugo församlade partimedlemmarna. ”Vi, partiets ungdomar – – – stod fortfarande i rätt stor utsträckning under inflytande av Narodnaja-Volja-periodens revolutionära romantik.”

I november 1907 emigrerade Lenin frivilligt från Ryssland dit han återvände först i april 1917. I början av januari 1908 slog han sig ner i Genève.

I ett brev till modern från Styrsudd i Finland den 27 juni 1907, skrev Lenin: ”Jag återvände fruktansvärt trött – – – nu unnar jag mig en underbar vila: bad, promenader, inga människor, ingenting att göra. Inga människor och ingenting att göra är det bästa för mig.”[1] Själslig trötthet var den naturliga följden av det oklara partisplitet, och de sorgliga erfarenheterna av revolutionen 1905. Tsarismen hade ännu en elva års nådatid under vilken den snabba industriella expansionen fortsatte och premiärministern Peter A. Stolypin inledde sin agrarreform vars syfte var att skapa en klass av självägande jordbrukare och försvaga det patriarkaliska *mir*-systemet. Lenin anade av allt att döma denna utveckling. ”I detta skede”, skrev han i ett uttalande som publicerades först 1926, ”kommer alltså den liberala bourgeoisien och de välbärgade (plus en del av de mindre välbärgade) bönderna att organisera kontrarevolutionen.” Men motdraget kommer inte att utebli: ”Det ryska proletariatet plus det europeiska proletariatet skall organisera revolutionen – – – De europeiska arbetarna visar oss hur det skall göras, och sedan inleder vi tillsammans med dem den socialistiska resningen.”[2] Vid ett annat tillfälle sade Lenin: ”Vi får inte heller glömma att revolutionens fullständiga seger fordrar ett förbund mellan det ryska proletariatet och arbetarna i alla länder.”

”Fortsätt att skjuta”, utbrast Lenin i den legala bolsjeviktidningen *Echo* den 7 juli 1906, när skjutandet hade upphört. ”Uppbåda de österrikiska och preussiska regementena mot de ryska bönderna och arbetarna. Vi är för en breddning av kampen, för en internationell revolution.” Den ryska reaktionen hade reserver i den europeiska reaktionen, förklarade han. ”Men också vi har en mäktig internationell reserv: Europas socialistiska proletariat, ett organiserat parti med tre miljoner medlemmar i Tyskland och starka partier i alla Europas länder.” [3]

Detta var huvudpunkten i Lenins internationalism. Man finner sällan några spår av broderskap eller kärlek till folken i den. Det skulle ha varit subjektivt och sentimentalt. Hans internationalism var funktionell. Det var politisk fysik; ett folks inverkan på ett annat för att utlösa revolutionen. Ensamma kunde de små, oeniga ryska revolutionära partierna inte störta tsarväldet. Den ryska marxismen behövde utländska hjälptrupper. Detta kom Lenin att överdriva den revolutionära utvecklingen i väster, till och med att uppfinna den där den inte fanns. ”Att den socialistiska revolutionen är i antågande i Storbritannien måste man vara blind för att inte se”, skrev han den 16 oktober 1908.[4] Han väntade sig också stora händelser i Förenta staterna. Den 18 september 1912 konstaterade han att *Appeal to Reason*, en Haldemann-Julius-tidskrift som gavs ut i Girard, Kansas, hade nått en upplaga av 984 000 och enligt utgivarna snart skulle överskrida en miljon. ”Denna siffra – en miljon exemplar av en socialistisk tidning som på det skamlösaste hetsas och förföljs av de amerikanska domstolarna och som växer sig stark under

[1] *The Letters of Lenin*, s. 247.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 10, s. 74.
[3] Ibid., del II, s. 88.
[4] Ibid., 2:a uppl., del XII, utg. av N. L. Bucharin, V. M. Molotov och M. A. Savelev, Moskva-Leningrad, 1929, s. 349.

förföljelsens eld – visar tydligare än långa utredningar att revolten närmar sig i Amerika", förklarade Lenin.[1]

Lenin väntade också hjälp från Asien. Den 20 november 1911 bevistade han två franska socialisters, Paul och Laura Lafargues, begravning i Paris. Paul hade varit medlem av Pariskommunen och Laura var Karl Marx' dotter. Vid sjuttio års ålder hade Lafargue fått nog av sin sociala onyttighet och beslöt tillsammans med hustrun att begå självmord. Lenin gillade beslutet, skriver Krupskaja i sina memoarer. "Om man inte längre kan arbeta för partiet", sade han, "måste man se sanningen i vitögat och dö som Lafargues." På begravningen höll Lenin ett absolut opersonligt tal. "För oss ryska socialdemokrater", förklarade han, "som har lidit under en absolutism som förvärras av asiatiskt barbari och som har haft den förmånen att i Lafargues och hans vänners skrifter stifta bekantskap med de europeiska arbetarnas revolutionära erfarenheter och tänkande, för oss framstår det nu speciellt tydligt hur snabbt vi närmar oss segern för den sak åt vilken Lafargue ägnade hela sitt liv. Den ryska revolutionen [1905] inledde den demokratiska revolutionens epok i hela Asien, och dess åttahundra miljoner invånare har nu blivit deltagare i hela den civiliserade världens demokratiska rörelse. I Europa", avslutade Lenin, "syns allt flera tecken på att det är slut på den såkallade borgerliga parlamentarismen och att den snart kommer att ersättas av proletariatets revolutionära kampepok, ett proletariat som organiserat och utbildat i marxistisk anda skall störta bourgeoisien och etablera det kommunistiska systemet." [2]

Trots dessa profetior ville Lenin i allmänhet ogärna profetera. Han vägrade att projicera sig själv i framtiden. "Om jag säger", skrev han den 16 september 1912, "att det nya Ryssland borde byggas upp så-och-så, från, låt oss säga, sanningens, rättvisans, arbetarnas jämlikhets- och andra synpunkter, skulle det vara en yttring av subjektivitet, och jag skulle framstå som skapare av inbillningsfoster. I själva verket är det klasskampen, inte mina innersta önskningar, som kommer att bestämma hur det nya Ryssland skall se ut."[3] Denna avsky för subjektivitet och för "innersta önskningar" och högre aspirationer kom Lenin och alla marxister att uppresa sig mot utopier. "Utopi", förklarade han, är ett grekiskt ord. 'U' på grekiska betyder 'ingen', 'topos' betyder 'plats'. Utopia är en plats som inte existerar, en fantasi, en uppfinning, en saga. En utopi i politiken är en önskan som varken kan uppfyllas nu eller senare." [4] En sådan utopi, konstaterade Lenin, var narodnikernas dröm att göra socialismen onödig genom en jordreform.

Efter jäsningen 1905 hämtade sig tsarregimen från sitt militära nederlag och undertryckte kallblodigt de omstörtande elementen. Inga gnistor tändes, vare sig i Ryssland eller Asien, Amerika eller Europa. Men den eld som flammade upp på Balkan svepte hela världen i krigets lågor. Ur dem reste sig en ny rysk revolution för vilken 1905 bara hade varit en repetition.

4. Lenin sådan han var

I december 1903 blev Nikolaj Volskij (den litterära pseudonymen N. Valentinov), en tjugonioårig bolsjevik, arresterad i Kiev. Han inledde hungerstrejk, frigavs på elfte dagen, och flydde genast per "underjordisk järnväg" till Genève, dit han anlände beväpnad med ett introduktionsbrev till Lenin från Gleb Krzjizjanovskij, medlem av partiets centralkommitté.

---

[1] Ibid., del XVI (1930), s. 148. (Anm.: betr. perioden från och med 1907 är 2:a uppl. av Lenins samlade verk, redigerad av framstående bolsjeviker och utg. 1929-1931, innan betydande, politiskt betingade ändringar hade gjorts i texten och i synnerhet i de omfattande redaktionella noterna, pålitligare än den senare 4:e upplagan.)
[2] Ibid., del XV (1929), s. 264-265.
[3] Ibid., del XVI, s. 143.
[4] Ibid., s. 163.

När han kom till Lenins hem vid Rue du Foyer to, sprättade Krupskaja upp fodret till hans rock, drog fram brevet och framkallade den osynliga skriften. Under de följande månaderna tillbragte nykomlingen en stor del av tiden med samtal, promenader och utfärder med familjen Uljanov. Flera decennier senare gav han ut en skildring av sina erfarenheter.[1] Han mindes Lenin som en skicklig roddare, simmare, cyklist och skytt – som en sportsman som också övade sig på trapets och i ringar. Han beundrade också Lenins biljardspel. Elizaveta Vasiljevna, Lenins svärmor, berättade en gång för besökaren att Lenin själv sydde i sina knappar och gjorde det ”bättre än Nadja”. Lenin övade sin kropp för revolutionens skull, säger Valentinov. En revolutionär vet aldrig när hans fysiska styrka sätts på prov – i fängelset eller under en flykt från fängelset.

Krzjizjanovskij, Valentinovs beskyddare, skrev också om sina minnen av Lenin. ”Vi kan börja med Vladimir Iljitjs enkla, anspråkslösa yttre”, säger han. ”Den lilla gestalten, krönt av den sedvanliga skärmmössan, skulle inte ha väckt någon uppmärksamhet i ett fabrikskvarter. Ett behagligt, mörkhyat ansikte med lite orientaliska drag – det är nästan allt man kan säga om hans yttre. Klädd i klädesrock skulle Vladimir Iljitj ha förblivit lika obemärkt bland Volga-bönder – – – Men man behövde bara blicka in i Vladimir Iljitjs ögon, dessa ovanliga, genomträngande, mycket mörkt bruna ögon, fulla av inre kraft och energi, för att fatta att man stod inför en långt ifrån vanlig människa. Porträtten av Vladimir Iljitj kan i allmänhet inte förmedla detta intryck av ovanliga gåvor som snabbt ersatte det första intrycket av en obetydlig person.”

Krzjizjanovskij träffade Lenin i S:t Petersburg 1893 när den unge Uljanov kom dit från sitt hem vid Volga. ”Redan den omständigheten”, skrev han, ”att han var bror till Alexander Iljitj Uljanov, en av de sista berömda narodnikerna, som avrättades 1887, skulle ha tillförsäkrat honom ett gynnsamt mottagande i vår [marxistiska] krets.” Senare träffade Krzjizjanovskij Lenin många gånger, i Sibirien, i Paris och som hög sovjettjänsteman, han var nämligen en tid ordförande i Gosplan, den statliga planeringskommissionen. Lenin, skrev han, hade en kraftig kropp. Under exilen talade han en gång med Lenin om hur en människas goda hälsa reflekteras i klara, distinkta känslor. ”Det är sant”, sade Lenin. ”Om en frisk människa vill äta, vill hon faktiskt äta, och om hon vill sova, grubblar hon inte på om hon kan eller inte kan sova i en mjuk säng. Om hon hatar, hatar hon av hela sitt hjärta.”[2]

I Paris sade en välkänd fransk skulptör till Krzjizjanovskij att ”han såg en häpnadsväckande likhet mellan Lenins panna och skulpturer av Sokrates”. Maksim Gorkij fäste sig vid samma likhet.

Gorkij, som ekonomiskt hade understött Lenins publikationsverksamhet, arresterades för revolutionär verksamhet i januari 1905 och slöt sig till det ryska socialdemokratiska partiet senare samma år. Den 27 november 1905 samlades partiets centralkommitté i Gorkijs hem i S:t Petersburg, och i Lenins närvaro diskuterades också förberedelserna för en väpnad resning.[3] Under 1906 och början av 1907 träffades Gorkij och Lenin flera gånger, men dessa sammanträffanden tycks ha fallit Gorkij ur minnet, eftersom han i sina minnen av Lenin säger sig ha träffat honom för första gången vid ryska socialistpartiets kongress i London i maj 1907. ”Det gläder mig att ni kom”, sade Lenin när de skakade hand i den kyrka där kongressen hölls. ”Jag tror att ni tycker om dispyter? Här får ni vara med om en riktigt ordentlig dispyt.”[4]

---

[1] *Vstretji s Leninym* (Möten med Lenin), New York 1953.
[2] *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenina* (Minnen av V. I. L.), del I, s. 146-164.
[3] Dessa och följande detaljer om Gorkijs relationer med Lenin och bolsjevikerna är tagna från *V. I. Lenin i A. M. Gorkij, Vospominanija, dokumenty* (V. I. L. och A. M. G., brev, minnen och dokument) 2:a uppl., Moskva 1961.
[4] *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine*, del I, s. 365-392.

Gorkij såg Lenin med en romanförfattares ögon och hörde honom med en dramatikers öra. ”Jag väntade mig inte att Lenin skulle vara sådan”, skrev han. ”Någonting fattades hos honom.

Han rullade på 'r'-en och hade ett nonchalant sätt att stå med händerna uppdragna i armhålorna. Han var på något vis för ordinär. Han gjorde inte intryck av att vara en ledare. Framför mig stod en skallig, satt, stadig gestalt – – – som höll min hand i en av sina, medan den andra torkade en panna som kunde ha tillhört Sokrates och stirrade tillgivet på mig med sina egendomligt klara ögon. Han började genast tala om bristerna i min bok En mor ...”

Kongressen började ”med ett livligt meningsutbyte om dagordningen. De häftiga dispyterna dämpade genast min entusiasm”, säger Gorkij. ”Det berodde inte så mycket på att jag kände hur skarpt partiet var uppdelat i reformvänliga och revolutionärer det hade jag redan insett 1903 – utan på de reformvänligas fientliga inställning till Lenin.”

Partiets nestor, Georgij Plechanov, höll det första talet. Gorkij säger att han talade ”som en predikant som var övertygad om att hans idéer var ovederläggliga, att varje ord och paus hade det allra största värde”. Den som ”fjantade mest på bolsjevikernas bänkar”, under Plechanovs tal var Lenin: ”Han satt hopkrupen, som om han hade frusit, och sträckte på sig som om han hade haft för varmt. Han körde in tummarna i armhålorna gned sig på hakan, ruskade på huvudet och viskade någonting till M. P. Tomskij. När Plechanov förklarade att 'det finns inga revisionister i partiet', böjde sig Lenin ner, den kala hjässan blev röd och han skakade av tyst skratt”.

Mensjeviken Julius Martov talade också. ”Denna ovanligt tilldragande människa”, skrev Gorkij, ”talade med ungdomlig glöd, och framför allt tycktes han känna djupt för splittringens tragik, för den beklagansvärda oenigheten.” – ”Vi måste få ett slut på kivet”, vädjade Martov. ”Partiet är för svagt för att delas. I slutet av talet började Martov fara ut mot den militanta gruppen och mot alla förberedelser för en väpnad resning.

Kongressen pågick tjugo dagar, och resultatet var en ödesdiger oenighet. Orsakerna var många. Strax före kongressen hade Plechanov beskyllt Lenin för att vilja tillvälla sig ledarskapet över partiet. Denna kamp mellan generalerna – Lenin, Martov, Plechanov, Potresov, Axelrod, Zasulitj – hade djupa rötter och resulterade i Lenins avgång från *Iskras* redaktion. I själva verket var Lenin inte personligen ärelysten, men han var halsstarrig. ”Ta dig en titt på den där mannen”, sade Rosa Luxemburg till Clara Zetkin vid den internationella kongressen i Stuttgart 1907. ”Det är Lenin. Titta på hans obstinata, egensinniga huvud!”[1]

Tvivel hade ingen plats i Lenins mentala utrustning. Han avvisade dem omsorgsfullt och undvek tvivlare. 1905 lyckades han övertala bolsjevikerna – men inte mensjevikerna – att bojkotta den första duman. 1920 medgav han sitt misstag.[2] Han förordade ivrigt deltagande i duman 1906. Denna frontförändring gav upphov till en av de häftigaste sammanstötningarna på kongressen i London 1907. Nu var nämligen den stora frågan hur partierna skulle förhålla sig till duman. Lenin avvisade mensjevikernas strategi att tillåta tillfälligt samarbete med liberala borgerliga partier. Han ville inte samarbeta med centern ens mot den reaktionära högern.

Samarbete fordrar ömsesidighet, och Lenin ville endast ta, aldrig ge. Han var en politisk isolationist som helst plöjde sin egen ensamma fåra. Han hade inte heller mycket förståelse för demokratisk parlamentarism. Han betraktade parlamentet som en institution som skulle utnyttjas för revolutionära ändamål, inte för demokratiska. Detta berodde på hans uppfattning om de revolutionära utsikterna. 1907 ansåg han fortfarande att ryska revolutionen var nära

[1] Ibid., del II, s. 451-476.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, Moskva 1920, s. 171-250.

förestående. Han trodde på en ny resning, och när den inte inträffade, sviktade hans logik. Sålunda skrev han i en artikel i maj 1907: ”I en viss bemärkelse kan endast en hela landet omfattande revolution bli framgångsrik. Detta är sant i den bemärkelsen att för en segerrik revolution är de samlade ansträngningarna av en stor majoritet av befolkningen nödvändiga.” För säkerhets skull upprepade han: ”Endast en stark majoritet kan besegra den organiserade, härskande minoriteten.” Detta kallade han ”en truism”. Men under en revolution förändras förutsättningarna snabbt. Före revolutionen och under dess första skede stöder alla – arbetare, bönder, småborgare och den liberala bourgeoisien ”politisk frihet” och ”nationella intressen”. Men när de borgerligt-kapitalistiska elementen senare inser vad som menas med ”politisk frihet”, tvekar de och vänder sig mot revolutionen. Då ”måste socialdemokratin isolera sig från småborgarna”. Antingen visar småborgarnas tvekan hur svårt det är att göra en revolution, utan att dock innebära dess slut (”det är vad vi tror”), och i det fallet ”måste socialdemokraterna, proletariatet, *uppfostra* dessa människor för kampen – – – utvecklas deras klassmedvetande, beslutsamhet och fasthet”, eller också har detta skede av den borgerliga revolutionen avslutats: ”men vi tror att den åsikten är fel”. Emellertid kan den under vissa ”ofördelaktiga” omständigheter vara riktig. ”Det skulle vara nationell feghet. – – – Det socialdemokratiska proletariatet *isolerar* sig från den [fegheten] i hela arbetarrörelsens intresse.” Här satte Lenin punkt, i det han lämnade många lösa trådar hängande i dimman.[1]

Han återvände därför till ämnet vid partiets femte kongress i London 1907 under diskussionen om socialisternas inställning till de borgerliga partierna i duman. ”Vår revolution”, sade han, ”är utan tvivel borgerlig till sitt socialt-ekonomiska innehåll – – Inte ens den mest fullständiga seger för den pågående revolutionen, det vill säga inrättandet av den mest demokratiska republik och konfiskeringen av all jord för böndernas räkning skulle rubba grundvalarna för det borgerliga samhället. Enskild äganderätt till produktionsmedlen”, samt till jorden, lika väl som marknadshushållningen, ”skulle bestå”. Kapitalismens motsägelser och friktioner skulle till och med förvärras. ”Allt detta borde stå utom varje tvivel för alla marxister.” Men härav följde inte att borgarna skulle leda den borgerliga revolutionen. ”Endast proletariatet förmår fullfölja den, uppnå dess fullständiga seger.” Varför? Därför att den ryska revolutionens stora problem var jordfrågan: ”Längtan efter jord driver ofrånkomligen den stora massan av bönder mot en demokratisk revolt, eftersom endast demokratin kan ge dem jord – efter att först ha givit dem den dominerande makten i staten. – – – Seger i den pågående ryska revolutionen är möjlig endast genom upprättande av en proletariatets och böndernas revolutionärt-demokratiska diktatur.” Detta bör vara socialisternas mål, inte ett samgående med borgerliga partier. ”Vår bourgeoisie är kontrarevolutionär.” Också böndernas målsättning var utopisk:

”I vad består då främst denna utopi? Otvivelaktigt i tanken på nivellering, i övertygelsen om att upphävandet av den privata äganderätten och den lika delningen av jorden (eller dess nyttjanderätt) kan avlägsna orsakerna till umbäranden, fattigdom, arbetslöshet och exploatering. Från socialismens synpunkt står det klart att detta är en utopi – en småborgerlig utopi. Från *socialismens* synpunkt är det en reaktionär fördom, eftersom den proletära revolutionen ser idealet, inte i små jordägares jämlikhet utan i en stor socialiserad produktion.”

Hur som helst skulle böndernas önskemål – privat äganderätt till lika jordlotter – stimulera den ryska kapitalismen. ”Och detta är till fördel, inte bara för bönderna utan också för proletariatet.” – ”Proletariatets och böndernas revolutionärt-demokratiska diktatur” skulle sålunda befrämja kapitalismen med hjälp av en borgerlig revolution som bourgeoisien och bönderna motsatte sig. Bonden, sade Lenin med ett citat från Marx, drömmer om att avskilja

[1] Ibid., del XI, s. 204-207.

sig från samhället ”på sin egen jordbit – – – på sin egen dynghög”. Och ”denna strävan till privat äganderätt fjärmar bönderna från proletariatet”.

Hur skulle då denna proletärernas och böndernas diktatur etableras? Utsikterna var minst sagt bistra. ”Vår revolution upplever hårda tider. Vi behöver ett enat proletärpartis hela viljestyrka, fasthet och beslutsamhet för att kunna stå emot skepticismen, modstulenheten, apatin och lusten att ge upp kampen.”[1]

Slutsats: ”Vi bör inte ens tänka på att i detta skede stöda liberalerna.” [2]

Lenin hade gett en beundransvärd beskrivning av sina stridiga tankar. En framgångsrik revolution erfordrade stöd av en majoritet, och denna – industrin, affärslivet och bönderna – var kontrarevolutionär. Men ändå var revolutionen inte slut. Och eftersom den fortsatte, måste ett revolutionärt parti undvika förbindelser med kontrarevolutionära partier. Det måste främja revolutionen, inte driva parlamentarisk politik. Lenin förblev förmäld med revolutionen och avvisade alla alternativ. Men revolutionen tynade, och det gjorde också Lenin och hans lilla bolsjevikgrupp. De förblev i stiltje, tills de under det första världskriget fick vind i seglen. Då kom en minoritet till makten.

Organisationsproblemen förvärrade Lenins besvikelse. Han hade alltid hävdat att frågor som centraliserad auktoritet kontra de djupa ledens demokrati, yrkesrevolutionärer kontra en löst sammanfogad skara av sympatisatörer inte var tekniska, utan att de reflekterade ideologiska klyftor. 1902 hade han skrivit en bok, *Vad bör göras?*, om dessa frågor. 1904 behandlade han dem i en ny bok, *Ett steg framåt, två tillbaka. Krisen inom vårt parti*[3], omkring 50 000 ord som i detalj dissekerade tidigare debatter. ”Obetydliga misstag i organisationsfrågor” ledde till allvarliga politiska motsättningar, menade Lenin. Det han kallade organisatoriskt ”svansande” eller sölande, ”var det naturliga och ofrånkomliga resultatet av en anarkistisk individualism” som upphöjdes till livsfilosofi.

Här gjorde Lenin själv ett långt hopp från form till filosofi. Han angrep de intellektuella. Under termerna ”intellektuella” och ”intelligentsia”, skrev han, innefattade han ”alla bildade människor, fria yrkesutövare i allmänhet, tankearbetare, till skillnad från kroppsarbetare”. ”Fabriken”, förklarade Lenin, ”som för många är det värsta spöket, är den högsta formen av kapitalistiskt samarbete som har enat och disciplinerat proletariatet, lärt det organisation, ställt det i spetsen för alla övriga lager av den arbetande och exploaterade befolkningen.” Fabriken var proletariatets ”skola”. I sin strävan till makt har proletariatet inget annat vapen än organisationen. De intellektuella å sin sida hyste en ”dödlig fruktan” för denna ”skola”. Deras småborgerliga liv formade deras anarkistiska medvetande. ”Denna högdragna anarkism är speciellt typisk för den ryske nihilisten. En partiorganisation framstår för honom som en hemsk 'fabrik', minoritetens subordination under majoriteten som ett slaveri, ledningens fördelning av arbetskraften framkallar tragikomiska protester mot att mänskliga varelser förvandlas till 'små hjul och skruvar'.”

Själv var Lenin borgerlig intellektuell och adelsman. Men han ville inte vara en människa med högtravande tankar som inte gjorde någonting. Han föraktade nihilisten som förnekade allt. Han hånade salongsrevolutionärerna, av vilka det hade funnits tusentals i 1800-talets Ryssland. Han felciterade Tjernysjevskij: ”Den som inte vill smutsa sina händer, skall inte syssla med politik.”[4] Han ville inte bara tänka på och tala om revolution, han ville smutsa sina

[1] Ibid., s. 245-254.
[2] Ibid., s. 257.
[3] Ibid., del VI, s. 159-328.
[4] Ibid., del X, s. 264. Tjernysjevskij hade skrivit: ”Den som är rädd för att bli dammig och smutsa ner sina skor, skall inte syssla med politik.” Ibid., utg. not, s. 503.

händer och organisera en revolution – med arbetarnas hjälp. Narodnikerna ägnade bonden sin kult. Lenins kult var arbetaren. Därför att den typiske ryske intellektuelle ostentativt tryckte Oblomov-märket i sin panna, hade han en benägenhet att glorifiera massan, folket, jordens och svarvstolarnas folk. Den ryska överklassen var indolent och sofistikerad. Därför ställde Lenin enkelhet framför sofistikering, muskler framför hjärna, organisation framför individ. I detta fanns det ett visst mått av självförnekelse och självkuvande. I själva verket betvingade Lenin sitt bättre jag. (Det sade han själv under sovjetperioden.) Vare sig Plechanov hade rätt eller inte när han beskyllde Lenin för att vilja gripa ”kommandostaven” och leda partiet, tycks Lenin åtminstone ha haft en kommandostav som var inbyggd i honom själv. Han försökte medvetet leda och organisera sig själv.

Bolsjevikerna och mensjevikerna fjärmade sig nu alltmera från varandra i alla frågor. Lenin blev allt bittrare. Han tolererade allt färre människor. Under dessa omständigheter skulle det ha varit bättre att inte sammankalla Londonkongressen 1907. Men Lenin välkomnade den. Han föredrog en klart etiketterad klyfta framför en nödtorftigt överbryggad sådan.

Efter kongressen inbjöd Gorkij Lenin till Capri. Först efter mycken tvekan accepterade han denna inbjudan i april 1908 men utan Krupskaja. Strax innan han lämnade Genève meddelade han Gorkij: ”Jag skall komma – – – men jag upprepar: bara på det villkoret att jag inte behöver diskutera filosofi eller religion”.[1] Tillsammans med Gorkij besökte Lenin Neapels nationalmuseum, Neapels omgivningar, Pompejis ruiner, samt åkte uppför Vesuvius' sluttningar. Ett fotografi visar Gorkij och hans hustru Maria Fjodorevna Andrejevna som tittar på när Lenin och filosofen Bogdanov spelar schack på Gorkijs terrass. Lenin förlorade partiet, ”och när han förlorade”, skrev Gorkij, ”blev han arg och modfälld som ett barn.” Annars kom Lenin och Bogdanov inte överens. En gång sade Lenin: ”Förklara i ett par meningar vad er inställning ger arbetarklassen och varför machismen är mera revolutionär än marxismen.” Bogdanov började, men han hade inte kommit långt när Lenin avbröt honom: ”Låt det vara.”

”Naturligtvis kom någon sammanjämkning med Bogdanovs filosofiska åsikter inte till stånd”, säger Krupskaja som stöder sig på Lenins brev. ”Efteråt berättade Iljitj att han hade sagt till Bogdanov och Bazarov: 'Vi måste helt enkelt skiljas åt ett par, tre år – – – Det var alltid mycket folk och livligt hos Gorkijs. Många spelade schack, andra gjorde båtutflykter. Iljitj berättade inte mycket om resan. Han talade mest om landskapets skönhet och om det lokala vinets egenskaper men var tystlåten om de stora frågor som avhandlades. Det var ett alltför pinsamt ämne. Iljitj fördjupade sig åter i filosofiska studier.” [2]

Bolsjevikerna, som fortfarande var en fraktion av det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet (de andra fraktionerna var mensjevikerna, det lettiska partiet, det judiska Bund, den trotskistiska centern, m. fl.), hotade nu att delas i två fraktioner – på en filosofisk fråga. Marx' filosofi ifrågasattes av Mach; Bogdanov, Bazarov, Lunatjarskij, och många andra bolsjeviker var machister. De påstod sig också vara marxister. Lenin hånade dem. Men för att besegra dem måste han veta mer om machismen och om filosofi i allmänhet. Han hade läst en del skrifter av Marx, Engels, Feuerbach, Plechanov och Kant. 1906 hade han också läst en bok med titeln *Empiro-Monism* av den ledande ryske machisten Aleksandr A. Bogdanov och skrev om den till Gorkij: ”Jag blev sällsynt uppretad och förargad.” Bogdanov ”intog en ytterst felaktig icke-marxistisk linje”.[3] Lenin började skriva en bok som bemötte honom. 1908 intensifierades hans missnöje med Bogdanov av politiska meningsskiljaktigheter. ”Det var en svår tid”, säger Krupskaja. ”I Ryssland föll organisationen sönder. Med hjälp av provokatörer arresterade polisen största delen av de bästa partiarbetarna – – – Massorna drog sig så att säga inom sitt

[1] *V. I. Lenin i A. M. Gorkij*, s. 38.
[2] Krupskaja, a. a., s. 23. Krupskaja förlägger felaktigt besöket till maj.
[3] Ibid., s. 19.

skal. De ville tänka över allt som hade hänt [revolutionen 1905-1906], alla hade tröttnat på den allmänna oron – – – Denna situation favoriserade otzovismens tillväxt."[1] Otzovisterna eller "återkallarna" ville återkalla de socialistiska deputerade och bojkotta duman, som Lenin hade krävt 1905. Nu var han för att utnyttja duman. Bogdanov hade slutit sig till otzovisterna, vilket fördubblade Lenins motvilja mot honom. "Det var tydligt", skrev Krupskaja, "att bolsjevikfraktionens forna solidaritet var försvunnen, att en brytning, framför allt med Bogdanov, var nära."[2]

Med karakteristisk energi samlade Lenin material till sin bok mot machisterna. Men vissa verk fanns inte tillgängliga i Genève. "Han beslöt därför att resa till London och arbeta på British Museum och avsluta boken där."[3]

Lenins forskningar resulterade 1909 i boken *Materialism och empirio-kriticism*.[4] Den är ett försvar för Marx' och Engels' historiska materialism och ett med invektiv späckat angrepp mot de ryska machisternas tankar.

Ernst Mach (1838-1916) var en österrikisk fysiker och filosof 'som strävade till att "ekonomisera tänkandet" genom att stryka dualismen mellan det psykiska och det fysiska och ersätta den 'med den monistiska teorin att det fysiska – ett bord, ett äpple inte existerade utanför våra sinnen och vår erfarenhets räckvidd. Bordet hade ingen hårdhet, ingen färg, äpplet hade ingen smak, utom för människans sinnen. Med andra ord underordnade Mach materien den mänskliga tanken. Men enligt Marx–Engels' materialism är det den fysiska världen som har skapat vår medvetenhet. Mach vände upp och ner på materialismen, han hävdade att det var vår medvetenhet som gav materien dess egenskaper – färg, smak, storlek, form och så vidare.

Lenin tog klar ställning i sin stridsskrift: "Sålunda är materien det primära och tanke, medvetenhet, förnimmelse produkter av en mycket hög utveckling. Sådan är den materialistiska kunskapsteori som naturvetenskapen instinktivt intar." Med en "mycket hög utveckling" menade Lenin människans uppkomst. Förvisso, hävdade marxisterna, existerade materien före människorna. Det fanns träd, stenar, sjöar, vilda djur med mera, innan någon levande människa existerade som förmådde uppfatta dem. "Existens" eller omgivning eller existensen av materia kom först. "Medvetenhet reflekterar i allmänhet existens", skrev Lenin, enligt Marx och Engels. Människans förnimmelser reflekterar den omgivande världen. Detta var betydelsefullt, ty av detta följde Marx'–Engels' grundläggande definition av den historiska materialismen. "Social medvetenhet *reflekterar* social tillvaro", som Lenin uttryckte det. Materialismen hänför sig till relationen mellan materien och människan som individ. Den historiska materialismen hänför sig till förhållandet mellan samhället och människan. Individernas förhållande till samhället, till sin gemenskap, är inte någonting som finns inom dem, inte något självalstrat: det reflekterar "social tillvaro", det vill säga sociala förhållanden. Och de sociala förhållandena växlar. De är ett för kapitalismen, ett annat för arbetaren och bonden. Hela argumenteringen koncentrerade sig alltså kring klasskampen och revolutionen.

Bogdanov hävdade emellertid: "Det kan inte finnas någon gemenskap utan medvetenhet. Därför *är det sociala livet i alla dess uppenbarelseformer ett medvetet psykiskt liv*." Det var inte nog för människan att ha uppenbarat sig på jorden. Hon måste ha viljan att associera sig, att bilda en gemenskap. Detta var "empirio-monism" eller "empirio-kriticism" som integrerade materien och tanken och gjorde dem till ett med tanken som kontrollerande, primärt organ.

---

[1] Ibid., s. 23.
[2] Ibid., s. 18.
[3] Ibid., s. 28.
[4] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XIII, s. 11-292.

Lenin invände: ”Materialismen erkänner i allmänhet att den objektiva reella tillvaron (materien) existerar oberoende av tanke, förnimmelse, erfarenhet, m. fl. Den historiska materialismen erkänner att den sociala tillvaron existerar oberoende av mänsklighetens sociala medvetande.” De är inte ett, invände Lenin, de är oberoende och därför mångfaldiga. ”Man kan inte eliminera ett enda grundläggande antagande, en enda substantiell del av detta marxistiska tänkande, vilket liknar ett solitt block av stål”, säger doktrinären Lenin, ”utan att frångå den objektiva sanningen, utan att hänge sig åt de borgerligt-reaktionära osanningarna.” Han kallade det machistiska försöket att förena materia och medvetenhet ”konciliant kvacksalveri”. Machisterna, skrev han, ”är alla erbarmligt mjuka, en föraktlig samling av *mellanvägare* inom filosofin som i varje fråga sammanblandar de materialistiska och idealistiska synpunkterna.” Dessa herrar påstod, att de höjer sig över både materialism och idealism, ”medan de *i själva verket ständigt* avviker från idealismen och kämpar en oupphörlig kamp mot materialismen”. Uttrycket ”teismens kvalificerade lakejer” hävdade Lenin, ”passar bäst på Mach, Avenarius och deras skola.”

Machismen gjorde de materialistiska marxisterna rasande, därför att den hotade deras socialism, deras revolution. Marxisterna ville ändra de materiella förhållandena, de ekonomiska och sociala institutionerna, staten. Machisterna hävdade att alla dessa fysiska ting endast existerade i betraktarens öga. Människan är tinget, inte människan som kött och ben, hud och organ, utan människan i hennes egenskap av tanke. Materialisten kallade detta idealism, materialismens motsats och fiende. Detta leder till religion, kapitulation för bourgeoisien och förräderi mot revolutionen.

Lenin arbetade hårt för att krossa de idealistiska machisterna och deras ryska anhängare. Han lånade många citat från Berkeley för att visa att Mach hade plagierat vad denne engelske biskop skrev 1710. Han studerade Hume, Huxley, Hegel, Diderot, Fichte och allt som hade skrivits av och om Mach, både i Europa och Ryssland. När man ser på allt detta i dag, verkar det som en storm i en rysk emigrantsamovar. Lenin själv säger att emigranterna diskuterade filosofi, därför att läget i Ryssland inte tillät dem att uträtta någonting av praktiskt värde där. Hela denna kontrovers reflekterar det patologiska tillståndet hos ett litet parti under ledning av en stridslysten och intolerant talang som var besviken för att hans organisation, som var avskuren från sina baser i hemlandet, smälte bort i brist på resultat.

Lenin och Krupskaja hade hyrt en liten våning i Genève och etablerade ett hushåll. Lenins syster Maria, som hade lämnat Ryssland, och Krupskajas mor bodde hos dem. Zinovjev och Kamenjev bosatte sig också i Genève. Men ändå tyckte Krupskaja att ”livet i den lilla, lugna, småborgerliga staden Genève var obeskrivligt enformigt. Vi ville flytta till något stort kulturcentrum. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna hade redan flyttat till Paris. Iljitj tvekade. I Genève var det billigare att leva och man hade bättre möjligheter att studera, sade han – – – Till slut kom Ljadov och Zjitomirskij från Paris och övertalade oss att flytta dit. De framhöll att: 1) det skulle ge oss möjlighet att delta i den franska rörelsen; 2) Paris var en storstad där det spionerades mindre. Det senare argumentet övertygade Iljitj.”[1] David Zjitomirskij, medlem av bolsjevikpartiet, verkade emellertid själv som kunskapare åt tsarens hemliga polis.

”Varför tusan flyttade vi till Paris?” frågade Lenin efter tre och ett halvt år i denna stad på sommaren 1912. Han avskydde den, liksom Krupskaja. Hon har lämnat några intima uppgifter om sitt liv där. ”Vladimir Iljitj intresserade sig föga för våra försök att inreda vår nya bostad. Han hade viktigare saker att tänka på. Vi hyrde en våning i utkanten av staden – – – inte långt från Parc Montsouris – – – Där fanns ett rum för min mor, ett för Maria Iljinisjna – – – ett för Vladimir Iljitj och mig, och ett vardagsrum – – – Portvaktens förakt när hon tittade på våra

[1] Krupskaja, a. a., s. 51.

omålade bord, enkla stolar och fåtöljer, var pengar värt. I vår 'salong' hade vi bara ett par stolar och ett litet bord. Det var allt annat än hemtrevligt – – – På den tiden kom ryska emigranter till Paris från alla håll. Det året var Lenin sällan hemma. Våra landsmän satt på kaféerna till sent på natten – – – Konflikterna inom [bolsjevik]fraktionen var ytterst enerverande. Jag minns när Iljitj en gång kom hem efter en het debatt med otzovisterna. Jag kände knappt igen honom, hans uttryck var så spänt och han kunde knappt tala. Vi beslöt att han måste ta en veckas semester i Nice – – – Det var mycket svårt att studera i Paris. Vi hade lång väg till Bibliothèque Nationale. Vladimir Iljitj cyklade i allmänhet dit, men det var inte lika enkelt att cykla i Paris som i Genève – – – Biblioteket stängdes under lunchen. Dessutom var det mycket besvärligt att låna hem böcker."

Oftast hade de ont om pengar. Krupskaja minns att de åt hästkött. Lenin försökte förtjäna på sitt författarskap, men han hade svårt att finna förläggare för sina artiklar och böcker. I sådana lägen accepterade han en liten lön från partiet. En gång skickade hans mor stör och kaviar från Saratov. Han tackade henne översvallande. Gåvan påminde honom om Volga, sade han.

Lenin och hans damer semestrade sommaren 1909 i den lilla byn Bonbon (Seine-et-Marne). "I Bonbon arbetade Iljitj inte, och vi försökte undvika att diskutera partiets angelägenheter", skrev Krupskaja. Värdshusets gäster var franska småborgare, "denna medelmåttighet tråkade ut oss. Det var skönt att vi kunde hålla oss på avstånd från dem – – – På det hela taget fick Iljitj en hälsosam vila."

Men snart var han återigen engagerad i partistriderna. Det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet var splittrat i många fraktioner. Under tre veckor, från den 15 januari till den 5 februari 1910 hade partiets centralkommitté ett plenarmöte i Paris med avsikt att återställa enheten. "Tre veckors lidande", skrev Lenin till Gorkij den i 1 april 1910, "varje nerv är överansträngd, hundratusen djävlar! Till de allvarliga och djupt liggande faktorerna, som många inte fattar, kommer en massa småsaker, en stämning av 'allmän försoning' (utan klar uppfattning och med vem, varför och hur), hat till den bolsjevikiska centern och dess skoningslösa ideologiska krig, bland mensjevikernas käbbel och lusten att göra skandal och resultatet är ett barn med bölder. Nu sitter vi här och lider. Antingen – om allt går bra – sticker vi hål på bölderna, tömmer ut varet samt botar och uppfostrar barnet. Eller – i värsta fall dör barnet. Då lever vi en tid utan barn (det vill säga, vi skapar en ny bolsjevikfraktion) och ger livet åt ett friskare barn."[1]

Vad Lenin räknade med var att partiet som sådant skulle dö. Bolsjevikfraktionen skulle emellertid överleva, och senare skulle ett nytt parti bildas. Men utsikterna att bota barnet, partiet, genom att ena det, tedde sig osäkra. Lenin avskydde kompromisser. I själva verket vidgade han medvetet klyftorna. När han skrev till Gorkij att han "skulle sätta upp en ny bolsjevikfraktion" om barnet, partiet, dog, förvrängde han sanningen. Bolsjevikfraktionen existerade och dess ledare ville antingen förslava barnet eller medvetet döda det. Det som enerverade Lenin mest var den strävan till försoning och enhet som vid det långa plenumet hade visats av majoriteten, bestående av mensjevikerna och några bolsjeviker. "Utan klar uppfattning om med vem, varför, hur", utbrast han i sitt brev till Gorkij. Bara "försoning i allmänhet". Men inte med honom, framhöll han. Han kunde leva en tid utan det motspänstiga, oregerliga barnet. "Sedan ger vi livet åt ett friskare barn", vars undergivenhet skulle ge Lenin friskare nerver. Lenin skred nu till artificiell inseminering för frambringande av den nya telningen. Det skedde i Prag i januari 1912.

Lenins mor tillbragte sommaren 1910 i Finland. Själv deltog han i augusti i Socialistiska internationalens åttonde kongress i Köpenhamn. Han ordnade med ett sammanträffande med

[1] *V. I. Lenin i A. M. Gorkij*, s. 49-52.

modern i Stockholm. Det var sista gången han såg henne. Det var ett ömt och sentimentalt tio dagars möte, ett angenämt avbrott i ett hårt liv där pengarna spelade en betydande roll. Organisatören Lenin underskattade aldrig pengarnas betydelse. De gav honom möjlighet att ge ut tidningar och tidskrifter, att upprätthålla partiskolor och -kontor och att bekosta emissariers resor till och från Ryssland.

Medlemsavgifterna var obetydliga. Rika anhängare bidrog med smärre summor. Bolsjevikerna behövde betydande medel för att kunna hävda sig mot andra fraktioner utomlands och i Ryssland. De gjorde en stor finansiell kupp genom att förskaffa sig större delen av den Schmidtska förmögenheten.[1] Nikolaj Pavlovitj Schmidt, systerson till Pavel Morozov, rysk textilmagnat och en av bolsjevismens varmaste anhängare, arresterades 1906 med anledning av att hans möbelfabrik hade spelat en viss roll för den väpnade resningen i Moskva 1905. Polisen torterade Schmidt, och enligt Krupskaja blev han till slut mördad. Bertram D. Wolfe säger att Schmidt ”antingen dog av tortyr eller begick självmord”, och bestämmer sig till slut för självmordsteorin. Leonard Schapiro kallar det självmord.[2] Krupskaja skriver att Schmidt lämnade ”sin förmögenhet åt bolsjevikerna”. Det socialdemokratiska eller bolsjevikerna? Om partiet var arvtagare, borde mensjevikerna ha fått dela pengarna med bolsjevikerna och andra fraktioner, och eftersom mensjevikerna på den tiden kontrollerade partiet, skulle bolsjevikerna få litet eller ingenting alls.

Eftersom Schmidt officiellt inte hade upprättat testamente, var hans två systrar legala arvingar, och de fick hans förmögenhet. Bolsjevikerna gjorde nu en djärv kupp. En bolsjevik som handlade på befallning gifte sig med den äldre systern för att överföra pengarna till sina uppdragsgivare. Rikedomen tärde emellertid på hans sociala samvete, och han vägrade att lämna ifrån sig pengarna. Under hot tvangs han dock att överlåta en del till bolsjevikernas kassa. Den yngre systern, Elizaveta Pavlovna, var ännu inte myndig. Bolsjevikerna skickade henne en älskare, Viktor Taratuta, en partitjänsteman. Han ordnade ett fiktivt äktenskap mellan Elizaveta och en annan bolsjevik, kamrat Ignatjev. Enligt Krupskaja var ”Elizaveta Pavlovna i själva verket hustru till en annan bolsjevik, Viktor Taratuta”.[3] Det fiktiva äktenskapet var alltså bigami. De flesta myndigheter kallar Taratuta ”älskaren”. Hur som helst lyckades manipulationen, och bolsjevikerna fick – enligt Schapiro, som citerar en bok av en ledande kommunist – 280 000 rubel, en väldig summa för en så liten organisation. Operationen kunde inte ha genomförts utan Lenin som blandade sig i de minsta organisationsdetaljer.

För att utöka sitt kapital iscensatte bolsjevikpartiet 1907 en vildavästernkupp mot en tsaristisk penningtransport som eskorterades av beridna soldater genom Tiflis' gator. Josef Stalin ledde kuppen bakom kulisserna. Bytet var häpnadsväckande, men en stor del var i 500-rubelssedlar som var svåra att växla, därför att numren hade telegraferats till de utländska bankerna. Partiets bästa hjärnor, bland dem den blivande utrikeskommissarien Maksim Litvinov, mobiliserades, och man lyckades växla en del av sedlarna. Flera år senare ”förstördes de 500-rubelssedlar som inte hade växlats”.[4]

Dessa penningtransaktioner gav bolsjevikerna dåligt rykte. I januari 1910 hade centralkommitténs antileninistiska majoritet röstat för försoning och enhet. På detta orealistiska villkor gick Lenin med på att överlämna pengarna åt tre tyska förvaltare, Karl Kautsky, Frans Mehring och Clara Zetkin. Men eftersom fraktionerna trots allt kvarstod,

---

[1] Bertram D. Wolfe, *Three Who made a Revolution. A Biographical History*, New York 1948, innehåller den mest detaljerade redogörelsen för denna affär, kap. XXII.
[2] Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Sovjet Union*, New York 1959, s. 107.
[3] Krupskaja, a. a., s. 25.
[4] Ibid., s. 51.

behöll Lenin pengarna. När förvaltarna föreslog en fredskonferens för att ena de stridande ryssarna, stämplade Rosa Luxemburg, en ursprungligen polsk, sedermera tysk vänstersocialist som hade deltagit i den ryska partikongressen i London 1907, tanken som ”idiotisk” och tillfogade: ”Vid denna konferens skulle givetvis endast några få stridstuppar, som *lever utomlands*, tävla om de tyska förvaltarnas öra, och att vänta sig något av *dessa* tuppar är rena villfarelsen. De är redan så fullt uppe i sina gräl och så bittra att allmänna överläggningar endast kan ge dem ett tillfälle att häva ur sig sina gamla, äldsta och nyaste förolämpningar.”[1]

”Fredskonferensen” sammanträdde aldrig. Men hur som helst utsattes Lenin för starka påtryckningar både från det ryska partiet och den internationella, i synnerhet den tyska, socialismen, när det blev bekant att hans pengar var ”heta”. I juli 1911 krävde förvaltarna att medlen skulle överföras till dem, och då överlät Lenin en del.[2]

Lenin hade nu fått nog av det ryska partiets opposition och sammankallade en bolsjevik-konferens till Prag i januari 1912, med fjorton av honom själv utvalda röstande deltagare. Två av dem var f. ö. polisagenter i tsarens sold. Efter en lång debatt förkunnade konferensen att den ensam representerade det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet och valde en ny centralkommitté. Konferensen bad också de tyska förvaltarna återställa de pengar som Lenin hade överlämnat åt dem. Alla andra ryska socialister – mensjevikerna, det judiska Bund och den enhetskrävande centern som leddes av Trotskij och utgav tidningen *Pravda* i Wien – skrek om våld och statskupp. Men Lenin slog dövörat till och for till Berlin för att få tillbaka pengarna. Han träffade August Bebel, den främste tyske socialdemokratiske ledaren, som tog ovänligt emot honom. Lenin talade ”mycket respektlöst” om Kautsky, skriver Adoratskij i sina memoarer.[3] Innan han lämnade Berlin beslöt han att stämma Kautsky och bad Adoratskij skaffa honom en advokat. Adoratskij fick emellertid aldrig veta om rättegången faktiskt inleddes. En stor del av pengarna stannade hos förvaltarna.

I detta skede vidtog Lenin en avgörande åtgärd. Han lämnade Paris och bosatte sig i Kraków i Österrike-Ungern. ”Nästan Ryssland”, skrev han till modern den 4 juli 1912. ”Judarna liknar ryssarna, och till ryska gränsen är det bara nio verst. Kvinnorna går barfota och i granna dräkter – precis som i Ryssland.” På hösten skrev han till systern Anna: ”Vi lever bättre här än i Paris. Mina nerver får vila, mer litterärt arbete. Mindre käbbel, det blir lättare för oss att träffas – om det inte blir krig, och det tror jag inte”.[4]

Ett fotografi av Lenin[5] som togs i Zakopane i Galizien 1913 – han var fyrtiotre år – visar en äldre herre som förtjänar namnet ”Starik” (gubben), med vilket han ibland undertecknade brev till kamraterna. Han hade bara tio år kvar att leva.

Från Kraków och andra platser i utlandet korresponderade Lenin regelbundet med modern, systern Anna och hennes man Mark Elizarov, systern Maria (Olga, den syster som stod honom närmast, hade dött i tyfus och ros den 8 maj 1891), och sin bror Dmitrij (Nitja). Dessa brev var korta, banala och plikttrogna, inte utan värme men helt utan litterära förtjänster. Ett av dem, skrivet den 21 december 1912 i Kraków till modern i Saratov visar ungefär stilen i dem alla:

---

[1] Luise Kautsky (red.), *Rosa Luxemburg Letters to Karl and Luise Kautsky from 1896 to 1918*, New York 1925, s. 163-164. Citerat från *The Bolsheviks and the World War: The Origin of the Third International*, av Olga Hess Gankin och H. H. Fisher, Stanford, Calif., 1960, s. 25.
[2] Leonard Schapiro, a. a., s. 121-122.
[3] *Vospominanija o Vladimire Iljitje Lenine*, del I, s. 271-272.
[4] Alla personliga brev från denna period är från Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 37, Moskva 1957, Brev till släktingar, s. 400 och följ.
[5] *Vospominnanija o Vladimire Iljitje Lenine*, del I, vid s. 288.

> ”Kära Mamotjka! I dag fick jag ditt och Annas brev. Tack så mycket! Mina bästa hälsningar till er alla! Jag önskar en angenäm helg med god hälsa och gott humör. I dag fick jag ett kort från Maria [hon hade arresterats och deporterats till Vologda i norra Ryssland] med en vy av Vologdafloden. Att döma av kortet är det inte en så tokig liten stad. Hon skriver att hon har inrättat sig rätt bekvämt. Bästa hälsningar till Mitja om han är hos dig! Likaså till Mark. Jag hoppas han redan är frisk. Annas handstil är fortfarande dålig. Så tråkigt med hennes finger! Vi mår alla bra. Vi tänker fira de ryska helgdagarna, inte de lokala. En stor kram, och jag önskar er allt gott. Din V. Ul.”[1]

Han var frisk och vid gott mod, men det var inte Nadja Krupskaja. Hon berättade om sin sjukdom i ett brev till Lenins mor av den 3 maj 1913 från Kraków, strax innan de for till Poronin, en by nära Zakopane där de skulle tillbringa sommaren. ”Jag är konvalescent och blir fort trött. Jag tog elektrisk behandling en hel månad, min hals har inte smalnat, men ögonen har blivit normala och hjärtklappningen har avtagit. Här på nervkliniken får man gratis behandling, och läkarna är mycket uppmärksamma – – –

Jag vill fara till byn så fort som möjligt. Fast vi bor i utkanten av staden och det finns köksträdgårdar mittemot vårt hus, och en näktergal sjöng härom dagen, är det ändå en stad, barnen skriker, soldater rider fram och tillbaka, kärror ...” Tio dagar senare berättade Lenin för modern att Krupskaja hade fått basedowska sjukan, ”vilket gör mig rätt orolig”. Byn, tillade han, ”är nästan typiskt rysk: halmtak, fattigdom, kvinnor och barn går barfota – – – Jag hoppas att lugnet och bergsluften skall förbättra Nadjas hälsa. Vi lever lantliv – tidigt i säng och uppe med tuppen. Jag går till postkontoret och stationen varje dag.”

Krupskaja fick elektrisk behandling och järn, men sjukdomen var envis. Lenin skrev till sin läkarbror Dmitrij, som utförde en långdistansdiagnos och sade, att operation inte behövdes. Men Lenin fick höra att hans hustru kanske skulle bli blind, kanske måste ligga i sängen ett eller ett och ett halvt år utan att röra sig. När Krupskaja förmedlade dessa rapporter till Lenins mor, påstod hon att hon inte alls var sjuk och att hon skulle bli frisk under sommaren. Till detta brev av den 25 maj 1913 skrev Lenin ett postskriptum: ”Kära Mamotjka! En stor kram till dig och hälsningar till er alla! Stor tack till Mitja för hans brev! Jag försöker övertala Nadja att fara till Bern. Hon vill inte. Men nu är hon lite bättre. Din V. U.”

I Bern verkade professor Theodor Kocher, en schweizisk specialist på basedowoperationer. Denna sjukdom förorsakar utstående ögon, förstoring av sköldkörteln och halsen, ytterlig nervositet, växlande aptit, hjärtklappning och bristande energi. I juni for emellertid Lenin med hustrun till Bern. Operationen tog nära tre timmar utan bedövning, skrev Lenin till modern den 26 juli. ”Medan jag låg på sjukhuset”, skrev Krupskaja i sina memoarer, ”föreläste Lenin i Zürich, Genève, Lausanne och Bern om de nationella minoriteternas problem, som alltid hade intresserat honom.” Sedan återvände man och hustru till bergsbyn Poronin, men hennes struma blev aldrig helt botad.

Den 16 juni 1875 föddes ett flickebarn i Paris vid Seines stränder. Hennes far Theodor Stephan, som var en känd fransk operasångare, och hennes mor Natalie, en fransk-skotsk skådespelerska, kallade barnet Inessa-Elizabeth. Theodor dog ung och lämnade hustrun med tre döttrar och inga pengar. En faster, som hade varit lärarinna i musik och franska i Moskva, tog Inessa och Inessas mormor till Ryssland, där flickan växte upp. Vid sjutton års ålder utexaminerades hon som lärarinna, och vid aderton gifte hon sig med Aleksandr Jevgenjevitj Armand, son till en rik yllefabrikant med en stor fabrik i Pusjkino, en by norr om Moskva. Armands var en russificerad fransk familj som hade övergått till den ortodoxa läran. Vigselattesten är daterad den 3 oktober 1893 och upptar kyrkans och prästens namn samt meddelar att Inessa var anglikan och brudgummen ortodox. Den förvaras nu i Marx-Lenin-institutet i Moskva.

[1] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 37, s. 406.

Dessa och flera andra väldokumenterade papper refereras i en biografi med namnet *Kamrat Inessa* av Pavel Podljasjtjuk[1], som inte bara gick igenom högar med gamla papper i hela Ryssland utan också intervjuade tre av Inessas överlevande barn som själva hade barnbarn när han talade med dem. I boken finns också fotografier av Inessa. Som tjugoåring var hon en stor skönhet: ett vackert ovalt ansikte, lockigt hår, intellektuell panna, stora, långt från varandra sittande ögon, vackert kurvade ögonbryn, kraftig näsa, sensuell mun och en rund haka som talade om lidelse och beslutsamhet.

Armands tillhörde Moskvas högsta kapitalistiska skikt tillsammans med Morozovs, Rjabusjinskijs och Gutjkovs. Inessas man Aleksandr sysslade med välgörenhet och var medlem av Moskvas provinszemstvo, som gynnades av liberalerna. Han grundade en skola för bybarnen där Inessa var lärarinna.

I sin ungdom var Inessa mycket religiös och mycket upprorisk. När hon som femtonåring läste *Krig och fred*, protesterade hon i sitt hjärta mot Natasjas roll att producera barn. Men fem år efter bröllopet var hon mor till en son och två döttrar. Det året var hon på semester på Krim och läste då en bok av Peter L. Lavrov, narodnikernas ledande ideolog. ”Det är länge sedan jag läste en bok som i så hög grad överensstämmer med mina egna åsikter”, skrev hon i ett brev till familjen. 1901 gav hon livet åt ännu en dotter och 1903 i Schweiz åt en son. Vid Genèvesjön läste hon Lenins *Den ryska kapitalismens utveckling*.

Inessas läsning utlöste en inre storm. 1903 lämnade hon sin man och flyttade till hans yngre bror Vladimir, medtagande de fem barnen. Hon stödde revolutionen 1905, och den 7 februari blev hon arresterad. När hennes våning genomsöktes, fann polisen en browning med ammunition ”förutom socialistrevolutionära och socialdemokratiska publikationer”. Inessa gavs emellertid fri den 3 juni och blev nu en aktiv revolutionär propagandist bland kvinnorna. Hennes älskare Vladimir följde henne i exilen till Mezen i guvernementet Archangelsk. Aleksandr, som alltjämt var hennes laglige make, tog hand om barnen och försåg henne och Vladimir med pengar. Men när Vladimir insjuknade i tuberkulos och for till Schweiz, flydde Inessa från Ryssland och reste till honom. Han dog två veckor efter hennes ankomst. 1910 skrevs hon in som student vid Sorbonne, och det var där Lenin träffade henne. Han var fyrtio, hon trettiofem. Hon var djärv och stark, en otämjd rebell, och hennes skulpturala ansikte hade ett drag av besvikelse, av sorg och resignation, men också av iver, nit och förundran. Hon var mycket attraktiv, och Lenin drogs till henne. Inessa började söka Lenins hem i Paris och blev snart vän med familjen.

Krupskaja nämner henne ofta i sina memoarer. Inessa undervisade i nationalekonomi i en bolsjevikisk partiskola nära Paris. ”Vladimir skrev ut det tal” som han skulle hålla på Lafargues begravning, ”och Inessa översatte det” till franska 1912. ”Alla våra landsmän i Paris längtade på den tiden hem till Ryssland, både Inessa, Safarov och andra. Vi skulle flytta [till Kraków] lite närmare Ryssland – – – Inessa besökte oss och stannade två dagar – – – Hon och Iljitj diskuterade planerna för vad hon skulle göra [i S:t Petersburg]. Medan konferensen pågick [i Poronin i september 1913] anlände Inessa. Hon blev arresterad i september 1912 med ett falskt pass. Förhållandena i fängelset var svåra och undergrävde hennes hälsa; hon visade symptom på tuberkulos men hade inte förlorat något av sin energi – – – Hela Krakówgruppen blev mycket fäst vid Inessa. Hon var alltid vid gott humör och full av kraft – – – Det var livligare och trevligare när Inessa var närvarande – – – Vi var mycket glada över att ha henne – – – hon tycktes utstråla värme och eld – – – Inessa älskade musik och lockade oss med sig på Beethovenkonserter. Hon – – – spelade själv många Beethovenkompositioner mycket bra. Iljitj var speciellt förtjust i *Sonate pathétique* och bad henne alltid spela den – – – I Kraków kunde Inessa inte få utlopp för sin väldiga energi. Hon beslöt att göra en rundresa

[1] Moskva 1963.

till våra grupper utomlands och hålla en serie föredrag, samt sedan bosätta sig i Paris – – – I januari 1914 kom Malinovskij till Kraków, och han och Iljitj for till Paris.” Lenin återvände till Poronin en månad senare.

35:e delen av Lenins samlade verk upptar ett urval av hans brev och telegram från 1912 till 1922[1], bland dem två som han skrev till Inessa 1913, fyra 1914, två 1915, sex 1916 och nio under de tre första månaderna 1917, innan han återvände till Ryssland. Inget av dessa innehåller någon kärleksförklaring eller något annat avslöjande av varmare känslor. Men i de två breven 1913 och det första 1954 duar Lenin Inessa; i det andra brevet från 1914 insmyger sig dock det ryska ordet för ”ni”. Det tredje har inga personliga pronomen i andra person, men i det fjärde återfinner vi det ryska ordet för ”du”, medan alla senare brev är skrivna i ni-form. För övrigt duade Lenin aldrig någon i sin publicerade korrespondens utom den närmaste familjen. Inessa var det enda undantaget. Med ett enda undantag är breven mycket långa, allvarliga och politiska. Hon måste ha känt sig smickrad av de uppgifter Lenin gav henne, och det avseende han fäste vid hennes förslag och arbete. Medan han var i Kraków och hon i Paris i december 1913, var hon hans representant där. När Lenin for ut mot mensjevikerna och de bolsjeviker som 1911 hade börjat yrka på likvideringen av det hemliga, underjordiska partiarbetet och bildandet av ett legalt, stort arbetarparti (”likvidatorer” kallade han dem) utbrast han i ett brev: ”Komedianter! De jagar efter ord och fattar inte hur djävulskt invecklat och svårbemästrat livet är, och hur det skapar helt nya former – – – De flesta människor (99 procent av bourgeoisien, 98 procent av likvidatorerna och 60-70 procent av bolsjevikerna) kan inte *tänka*, de bara lär sig *ord* utantill. De lärde sig ordet 'underjordisk' – – – Men hur *dess former* [metoderna för det underjordiska arbetet] skall förändras i det rådande läget, hur nödvändigt det är att studera och tänka om, det förstår vi inte ... Jag skulle gärna höra om du kan få våra anhängare att fatta det. Skriv i detalj!”

I ett annat brev från Kraków uppmanade Lenin Inessa att ta upp kampen mot ”dessa lumpna, nationalistiska småborgare som under marxismens flagg predikar *uppdelningen* av arbetarna enligt nationalitet, en egen organisation för ukrainska arbetare. Du förstår varför jag inte kan tillåta att ett sådant angrepp görs i mitt namn.” Han var storryss, och det skulle ha sett ut som chauvinism, om han fördömde en ukrainare. Han ville att Inessa skulle finna en ukrainsk talesman. ”Skriv om mitt utkast (jag går givetvis med på alla ändringar, men min direkta protest mot delningen enligt nationalitet måste kvarstå) – – – Detta måste göras taktfullt och snabbt mot Jurkevitj, och *utan hans vetskap*, annars fördärvar den skurken alltsamman.”

I juli 1914 hölls en konferens för de ryska socialisternas enande i Bryssel, men Lenin, som var i Galicien, kunde inte delta. ”Jag är säker på”, skrev han till Inessa, ”att du hör till dem som blommar upp, blir fastare, starkare och djärvare när de innehar en ansvarsfull ställning. Därför *vägrar jag att tro* på de pessimister som säger att du knappast kan. Dumheter, dumheter! Jag tror det inte. Du kommer att klara dig fint.”

Hans instruktioner lydde: ”Det viktigaste är enligt min åsikt att visa, att vi [bolsjevikerna] är partiet – – – I januari 1912 ute slöt vi en grupp likvidatorer från partiet. Bildade de ett *bättre* parti? Inget parti alls – – – Antingen accepterar de våra villkor, eller också inget närmande, för att inte tala om enhet.” Detta var Lenin i ett nötskal: koexistens på hans villkor.

Senare skickade Inessa honom utkastet till en skrift om kvinnans rättigheter som hon tänkte utge. Lenin kritiserade den i ett brev från Bern av den 17 januari 1915. Han rådde henne att inte yrka på ”fri kärlek för kvinnor”. Det var ett ”borgerligt krav”, inte ett proletärt. ”Fri

[1] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 35, Moskva 1950. Lenins brev till Inessa av den 17 och 24 januari 1915 från Bern publicerades först i moskvatidskriften *Bolsjevik*, nr 13, 1939; hans brev till henne av den 20 och 30 nov. 1916, 19 jan. 1917, två brev av den 30 jan. 1917 och ett av den 19 febr. 1917, alla från Zürich, publicerades i *Bolsjevik*, nr 1 1949.

kärlek” var ett vagt angrepp, ansåg han. Läsarna skulle uppfatta det som ”frihet från en allvarlig inställning till kärleken”, ”frihet från att föda barn” och ”frihet till äktenskapsbrott”; det var vad han kallade ”borgerlig fri kärlek”. Hans sista mening löd: ”Det viktiga är inte vad ni subjektivt” förstår med fri kärlek. Det viktiga är ”den *objektiva logiken* i förhållandet klasserna emellan i kärleksfrågor”.

Lenin återvände till ämnet en vecka efter att Inessa hade opponerat sig mot hans kritik. ”Bra”, skrev han, ”låt oss titta på denna fråga igen!” Han hade fastställt den borgerliga fria kärlekens tre friheter. De proletära villkoren skulle vara: frihet från finansiella synpunkter i kärleken, från ekonomiska bekymmer, från religiösa fördomar osv. I sitt brev hade hon skrivit: ”Till och med en flyktig passion med könsumgänge – – – är mera poetisk och renare” än ”en kyss utan kärlek” mellan man och hustru. ”Jag instämmer”, svarade han. ”Men ni jämför en 'flyktig' (varför flyktig?) 'passion' (varför inte kärlek?)” med ett dåligt förhållande mellan man och hustru. ”En (flyktig) kyss utan kärlek jämförs med en äktenskaplig kyss utan kärlek. Egendomligt!” Han föredrog ”skillnaden mellan ett vulgärt och smutsigt småborgerligt-intelligentsia-bondeäktenskap utan kärlek och ett civilt proletärt äktenskap med kärlek (plus, om ni *absolut insisterar*, konstaterandet att en flyktig passion kan vara både smutsig och ren)”. I själva verket föredrog Lenin något annat: ”Sanningen är att jag inte gärna vill engagera mig i kontroverser. Jag skulle helst slänga bort detta brev och uppskjuta saken, tills vi kan prata om den.” Hon bodde då i Sörenberg, kantonen Luzern, ungefär två timmars resa från Bern. Det är inte bekant, om samtalet ägde rum. Från juni till september 1915 bodde Lenin och Krupskaja i Sörenberg.

När det gällde förhållandet mellan man och kvinna var Lenin i själva verket en återhållsam 1800-talsviktorian. Han kom att sätta denna prägel på Sovjetunionen. Bolsjevismen hade visserligen gjort honom politiskt radikal, men politisk radikalism kan förenas med personlig konservatism. Lenin gav utlopp för sin lidelse i politiken, och det finns inga tecken på att han hade mycket till övers för kärlek. Krupskaja kunde knappt väcka några romantiska känslor, i synnerhet inte sedan hon hade blivit sjuk. Han och hon levde som goda kamrater. Sedan uppenbarade sig den attraktiva och eggande Inessa, ryska men ändå fransyska, som delade hans politiska intressen, arbetade för honom, fanns i hans närhet. Att hon var en ljuspunkt i hans liv är säkert – det ser man både av Krupskajas memoarer och hans egna brev.

Lenin hade inte många vänner men talrika kamrater. Politiken inverkade ofta på vänskapen. I ett brev till Gorkij av den 10 januari 1913 om sina filosofiska meningsskiljaktigheter med Bogdanov, Barzarov och Lunatjarskij, förklarade Lenin: ”*Marxismen* är någonting allvarligare och djupare än de tror, man kan inte rynka på näsan åt den, som Alexinskij gjorde, eller nonchalera den som något dött, som de andra gjorde. Om de har förstått – tusen hälsningar till dem, och allt personligt (som ofrånkomligen blir aktuellt under en skarp strid) förflyktigas på ett ögonblick. Nåväl, men om de inte har förstått, inte lärt sig något, kan de inte heller ställa några fordringar: vänskap är vänskap, och plikt är plikt. Mot varje försök att smäda marxismen eller förvirra arbetarpartiets politik kommer vi att kämpa utan att spara liv.” I slutet av 1916 antydde Inessa Armand, att hon ansåg att man bör försvara sitt land. För Lenin var detta rena giftet. Han försökte rädda deras förhållande genom att övertyga henne. ”Beträffande fosterlandsförsvaret”, skrev han i december 1916, ”skulle det vara ytterst oangenämt för mig om vi drev ifrån varandra. Låt oss ännu en gång försöka komma till en uppgörelse!” Det lyckades. Hon gav efter.

Aprilnumret 1952 av den politiska tidskriften *Preuves* innehöll en artikel om Aleksandra Kollontaj av Marcel Body. Madame Kollontaj var en framstående bolsjevik som Lenin korresponderade med före revolutionen. Han utnämnde henne till folkkommissarie för den statliga välgörenheten i sitt första kabinett. 1923 blev hon sovjetiskt sändebud i Norge. Marcel Body var förste sekreterare å legationen och träffade madame Kollontaj nästan varje dag.

Artikeln i *Preuves* handlar om hans minnen av henne. Hon och Body tog ofta promenader i Oslos omgivningar. En gång talade de om Lenins tidiga död. ”Han kunde inte överleva Inessa Armand”, sade Kollontaj. ”Inessas död påskyndade den ödesdigra sjukdomen.”

”Inessa?” utbrast Body. Han hade aldrig hört namnet.

”Ja”, sade Kollontaj, ”när hennes lik 1921 kom från Kaukasien (där hon året förut hade dött i tyfus) var Lenin inte att känna gen. Han gick med slutna ögon, och vi trodde att han skulle falla hop när som helst.”

Kollontaj tillfogade att Krupskaja hade varit ”au courant”, hon visste att Lenin ”var mycket fäst vid Inessa och många gånger uttryckte sin avsikt att dra sig tillbaka. 'Nej, stanna' ”, sade Lenin. Krupskaja skall ha stannat av samma skäl som kommer många hustrur i liknande situationer att stanna men också därför att Lenin inte bara var hennes man utan också hennes politiske ledare. Hon offrade sig för hans behov, även om de också innefattade Inessa. Att stanna innebar att tjäna den kommunistiska rörelsen, Krupskajas största passion. Om Lenin hade bett henne gå, skulle hon ha gjort det utan ett ord av klagan i hans närvaro, sådan var partidisciplinen.

Även Angelica Balabanov, tredje internationalens (Kominterns) sekreterare har (i sin lilla minnesskrift) beskrivit Lenins beteende vid anblicken av Inessas kvarlevor: ”Hela hans gestalt, inte bara hans drag, uttryckte en sådan sorg, att man inte ens vågade hälsa på honom med en nick. Det var tydligt att han ville vara ensam med sin tragedi. Han tycktes ha blivit mindre, mössan var nerdragen i pannan, ögonen tycktes ha försvunnit i de med möda tillbakahållna tårarna. Och när vår grupp knuffades av folkmassan, lät han sig motståndslöst knuffas, som om han hade varit tacksam över att komma närmare hennes döda kropp.”

Inessa dog den 24 september 1920 i den förtjusande bergsstaden Naltjik i norra Kaukasien, dit hon hade farit för att sköta sin hälsa. Hon ligger begravd på Röda torget vid Kremlmuren nära John Reed och nära Zjdanov, Frunze, Sverdlov, Djerzjinskij och Stalin. Så framstående var hon inte – utom kanske i Lenins ögon. Hennes grav ligger nu i skuggan av hans mausoleum.

Den 24 mars 1908 skrev Lenin ett brev från Genève till Maksim Gorkij och tillfogade ett postskriptum: ”Jag innesluter *viktiga* upplysningar om spionerandet i ert hem”, på Capri. Tsarens hemliga polis ville naturligtvis gärna veta vad författarens revolutionära vänner hade att säga. Lenin, som själv var på sin vakt, ville varna Gorkij.

”På våren 1911 lyckades vi till slut upprätta vår egen partiskola nära Paris”, skriver Krupskaja i sina memoarer. Avsikten var att rivalisera med otzovisternas skola i Bologna, där mensjeviker som Plechanov och Theodor Dan föreläste, och machisternas filosofiska skola på Capri. ”Vår egen partiskola” ville ha arbetare från Ryssland som elever. En av dem var Roman Malinovskij från Kiev, berättar Krupskaja. ”Han hade en vacker röst.” Han var metallarbetare och fackföreningsman. Lenin ville hålla sig väl med denna typ av proletära yrkesrevolutionärer.

Malinovskij steg snabbt i graderna. Lenin valde honom till en av de tolv delegaterna vid Prag-konferensen 1912, som usurperade ledarskapet för det ryska socialistpartiet och för all framtid omöjliggjorde enandet. Vid denna konferens invaldes Roman Malinovskij i bolsjevikernas sju man starka centralkommitté Hans inflytande var nu betydande. 1912 valde bolsjevikerna honom till en av sina sex representanter i den fjärde duman.

I december 1912 kallade Lenin de bolsjevikiska dumamedlemmarna till en konferens i Kraków. ”Malinovskij kom först – – – Han gjorde intrycket av att vara en mycket intelligent och inflytelserik arbetare”, säger Krupskaja. ”Malinovskij, Petrovskij och Badajev sänder er sina bästa hälsningar”, skrev Lenin till Gorkij den i januari 1913. ”Kraków-basen har visat sig

nyttig.” Malinovskij kom ofta till Kraków och bodde då hos Lenin. 1914 reste Lenin och han tillsammans till Paris och Bryssel till en lettisk socialistkongress. ”I Paris gav Malinovskij en enligt Iljitj mycket bra rapport om [den bolsjevikiska] dumagruppens arbete”, säger Krupskaja.

Den 8 maj 1913 avsade sig Malinovskij sin plats i duman och for till Tyskland men undvek Kraków. Det visade sig nu, att han under hela sin tid i bolsjevikpartiet hade varit ochranans, hemliga polisens, agent och informerat den om Lenins och gruppen verksamhet och skrifter. Malinovskij hade sin bolsjevikiska förklädnad alltid varit extremist, förordat brytning med mensjevikerna och ”likvidatorerna”, och det var därför som Lenin hade favoriserat honom. Men tsarens polis favoriserade också denna politik. Den ansågs försvaga revolutionsrörelsen. Dussintals bolsjeviker, mensjeviker och andra som motarbetade splittringen angavs av Malinovskij och arresterades.

Många hade antytt för Lenin att Malinovskij var spion, bland dem Bucharin, men Lenin vände dövörat till. Krupskaja skriver: ”Vladimir Iljitj ansåg det absolut omöjligt att Malinovskij kunde vara provokatör. En enda gång greps han av tvivel. Jag minns en dag i Poronin då vi återvände från Zinovjevs och pratade om dessa rykten. Plötsligt stannade Lenin på en liten bro och sade med bekymrad min: 'Det kan vara sant.' Men jag lugnade honom: 'Vad talar du om, det är bara dumheter.' Då lugnade sig Iljitj och började smäda mensjevikerna för deras skrupelfria metoder i kampen mot bolsjevikerna. I den frågan hyste han inga tvivel.”

Efter tsarens fall studerade den provisoriska regeringen och sedan bolsjevikregeringen ochranans arkiv. Förhör hölls, och det konstaterades, att Malinovskij ovedersägligen hade verkat som väl betald agent inom det bolsjevikiska ledarskiktet. ”Jag genomskådade aldrig den skurken Malinovskij. Det var en mystisk affär”, sade Lenin senare, berättar Gorkij i sin bok *Dagar med Lenin*.

Den var sannerligen mystisk, ty 1918 återvände Malinovskij som hade levat gott i Europa på ochranans slutlikvid, frivilligt till Sovjetryssland och överlämnade sig åt sovjetmyndigheterna. Han rannsakades och arkebuserades.

Varför återvände han? Han var ju redan officiellt stämplad som spion.

Fader Georgij Gapon, som i januari 1905 organiserade den fredliga arbetardemonstrationen i S:t Petersburg som slutade med ett blodbad, handlade på tsarregeringens uppdrag. Han hade blivit uppmanad att organisera av regeringen godkända fackföreningar som motvikt mot de verkliga fackföreningarna. Planen som hade gjorts upp för hela landet av en hög polistjänsteman, S. B. Zubatov, kallades av motståndarna ”polissocialism” och ”zubatovism”. Men den ”blodiga söndagen” skakade fader Gapon, och enligt Lenin sade han: ”Vi har ingen tsar längre. Strömmar av blod skiljer tsaren från folket. Länge leve friheten!” Lenin trodde på Gapons förbindelser med polisen, men det, tillade han, uteslöt inte att han kunde vara ”en uppriktig kristen socialist” som den blodiga söndagen omvände till revolutionen.[1] Lenin lyssnade till de skeptiker som betvivlade Gapons hederlighet men sade att ”endast fakta och åter fakta kunde avgöra saken, och fakta talade till förmån för Gapon”.[2] Några veckor senare skrev Lenin: ”Proletariatet har brutit igenom zubatovismens ram, och de legala arbetarorganisationernas samlade massor som har grundats för att bekämpa revolutionen har tillsammans med Gapon slagit in på revolutionens väg.”[3]

Kort efter den blodiga söndagen lämnade Gapon Ryssland och anslöt sig till det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet. Han hade flera samtal med Lenin i Genève. ”Han gjorde på

[1] Lenin, a. a., 2:a uppl., del VII, s. 80.
[2] Ibid., s. 84-85.
[3] Ibid., s. 89.

mig intryck av en klok och företagsam människa som utan tvivel var tillgiven revolutionen fast han tyvärr inte bekände sig till någon revolutionär filosofi", förklarade Lenin i ett tal den 23 april 1905.[1] Gapon talade också med Plechanov och landsflyktiga socialistrevolutionärer och sammankallade en konferens i Genève till den 2 april 1905 med deltagare från aderton ryska revolutionära partier och med avsikt att skapa en enad front för en resning. Lenin deltog. Senare återvände Gapon till Ryssland och beskylldes för att ha återupptagit sina förbindelser med polisen. Det socialistrevolutionära partiet dömde honom till döden som förrädare, och domen verkställdes genom hängning i april 1906 under överinseende av Pinhas Rutenberg, senare framträdande sionist i Amerika och vattenbyggnadsingenjör i Palestina.

Tänkte Malinovskij på Gapon när han frivilligt återvände till Ryssland 1918? Kom han ihåg Lenins fördelaktiga omdöme om polisprästen som hade blivit revolutionär? När bolsjevikerna började undersöka ryktena om Malinovskijs spionkarriär, irrade han "i ett tillstånd av spänning – – – omkring i Poronin", berättar Krupskaja. Bekände Malinovskij för Lenin? Han hade begått våldtäkt eller något annat brott i sin ungdom, och hade polisen med detta som påtryckningsmedel engagerat honom som spion? Men revolutionen hade omvänt honom liksom Gapon, kunde han ha hävdat, kontakten med Lenin och revolutionärerna hade förvandlat honom till en hederlig revolutionär. Lenin, som var så övertygad om revolutionens allmakt, skulle kanske ha gett honom en nick av förståelse. Lenin angav honom inte. Litade Malinovskij på Lenins nåd, när han återvände till Ryssland 1918? Under första världskriget var han internerad i Tyskland. Lenin och Krupskaja som var fullt medvetna om att han hade dragit sig tillbaka från partiet och duman, skickade honom mat och kläder i och revolutionär litteratur att dela ut bland de andra fångarna. Var det detta som kom Malinovskij att vänta sig vänlig behandling av Lenin? Vid rättegången hävdade han att Lenin inte kunde ha varit omedveten om hans förbindelser med polisen och bad att bli konfronterad med honom. Men bolsjevikledaren uppenbarade sig inte.

Infiltrerat av spioner och skakat av tvister var bolsjevikpartiet ett brutet rö. I Kraków försökte Lenin upprepade gånger rätta till partiorganet *Pravdas* linje; men lika ofta som tidningen närmade sig honom, fjärmade den sig igen i riktning mot laglighet och förbund med andra socialistiska grupper. Och socialisterna förblev splittrade.

Det var i detta upplösningstillstånd som de revolutionära krafterna ställdes inför det första världskriget, den största katastrofen i Rysslands historia.

Tsardömet var förfallet, och godsägarklassen bromsade utvecklingen. Men ändå hade Ryssland gjort betydande framsteg. Industrin utvecklades snabbt med hjälp av utländska investeringar. Premiärminister Stolypins jordreform 1906, som skulle genomföras i hela riket under en generation, skulle ha skapat en stabiliserande medelklass av jordbrukare, effektivare än de illa utrustade bönderna och mera ambitiösa än godsägarna med sin oblomovism. De verkliga och potentiella ekonomiska framstegen tillsammans med regimens stränga åtgärder efter revolutionen 1905 var ödesdigra för revolutionärerna. I en artikel av den 12 december 1914 berörde Lenin den ryska kapitalismens tillväxt och medgav att det "just nu" inte fanns mycken revolutionär anda, "men den existerar".[2] Leonard Schapiros *The Communist Party of the Soviet Union* uppger enligt en rysk källa det förenade ryska socialdemokratiska arbetarpartiets medlemsantal 1905 till 8 400. Besvikelser, avfall och förföljelser under de närmast följande åren förorsakade en ytterligare minskning.

Kriget gav Lenin nytt hopp. Han önskade sitt lands nederlag. "För oss ryssar, sett från den ryska arbetarklassens synpunkt", skrev han den 17 oktober 1914, "finns det inget tvivel om att

[1] Ibid., s. 106
[2] Ibid., 1914-1915, 2:a uppl., del XVIII, s. 81.

det minst onda skulle vara tsarismens snabba nederlag i detta krig. Ty tsarismen är hundra gånger värre än kaiserismen.[1]

Ett decennium tidigare hade Lenin hoppats på Rysslands nederlag mot det ”progressiva” Japan. Nu föredrog han Tyskland framför tsaren. I båda fallen ansåg han att ett militärt nederlag var en nödvändig inledning till revolutionen. Revolutionärerna själva kunde inte störta monarkin, eftersom, sade Lenin, Ryssland är ”ett så efterblivet land att en omedelbar social revolution är omöjlig”.[2] Ett yttre verktyg – den yttre fienden måste först lamslå tsarstaten. Här har vi åter Lenins teori om ”gnistan”. Men i detta fall var det inte det europeiska proletariatet utan en europeisk autokrat som skulle tända den ryska revolutionen mot autokratin.

För övrigt var Lenin likgiltig för krigets utgång. ”Kriget förs för att fördela kolonier och röva främmande jord”, förklarade han. ”Tjuvar har råkat i tvist.”[3] Men ändå vägrade han att predika fred. Marxismen hade lärt honom, sade han ”omöjligheten av att avskaffa klasserna och införa socialismen”. Naturligtvis ”känner historien många krig som trots alla de ohyggligheter, den brutalitet och de olyckor som ofrånkomligen är förenade med varje krig, ändå hade framstegsvänlig innebörd, därför att de främjade människosläktets utveckling”.[4] Kriget 1914 var inte ett sådant krig. Men ”för ögonblicket är det enligt min åsikt fel att tala om fred”, skrev han. ”Det är ett filistrarnas och prästernas slagord. Proletärernas slagord borde vara: inbördeskrig.”

För att främja inbördeskriget rekommenderade Lenin fraternisering med fientliga trupper vid fronten samt nya illegala revolutionära organisationer och strejker. Inbördeskriget erfordrade en energisk förberedande propaganda, det visste han, ty ”i Ryssland står åtminstone majoriteten av de välbärgade och medelklass' bönderna samt en betydande del av de fattiga bönderna under den borgerliga imperialismens trollmakt”. Bönderna utgjorde huvuddelen av tsarens arméer. Agitationen måste riktas mot den nationella patriotismen och ”chauvinismen”. Så länge soldaterna och medborgarna hyste nationella känslor och trodde att de försvarade fosterlandet skulle de inte kasta sig i ett inbördeskrig. Lenin, riktade därför sitt polemiska artilleri mot nationalismen. Han identifierade kriget med ”det samtida 'patriotiska' barbariets fasor”.[5] Arbetarna skulle akta sig för detta. Socialismens grundläggande sanning återfanns i det kommunistiska manifestet: ”Arbetarna har inget fosterland.” [6]

Varje dag visade arbetarna i skyttegravarna att de ville kämpa och dö för sitt land. Lenin upprepade texterna. Socialisterna i det tyska parlamentet förklarade den 4 augusti 1914: ”I farans stund vill vi inte lämna fäderneslandet utan skydd” – och röstade enhälligt för Kaiserns krigskrediter. De franska och belgiska socialisterna stödde sina regeringar. Lenin kallade detta den ”opportunistiska” internationalens ”kollaps”. Utan att låta sig bekomma, krävde han att ”de arbetande massorna skulle övervinna alla hinder och skapa en ny international”.[7] Ty ”ju större krigets offer var, desto klarare skulle de arbetande massorna inse att opportunisterna har förrått deras sak och att vapnen måste vändas mot regeringarna och bourgeoisin i alla länder”.[8]

---

[1] Ibid., s. 55-56.
[2] Ibid., s. 170.
[3] Ibid., s. 147.
[4] Ibid., s. 193.
[5] Ibid., s. 66.
[6] Ibid., s. 65.
[7] Ibid., s. 66.
[8] Ibid., s. 66.

Lenin insåg av allt att döma att han hade väckt frågor på vilka framför allt ryssarna väntade svar. Hade han inga känslor för sitt fädernesland?

”Är nationalstoltheten främmande för oss klassmedvetna storryska proletärer?” frågade Lenin retoriskt. ”Naturligtvis inte”, svarade han. ”Vi älskar vårt språk och vårt hemland.” Visserligen kallades Ryssland fullt riktigt ett ”nationaliteternas fängelse”. Storryssarna förtryckte ett hundratal nationella minoriteter. ”Vi är fulla av nationalstolthet, och därför hatar vi speciellt vår förra slavtillvaro (då godsägare–adelsmän förde musjikerna i krig för att krossa Ungerns, Polens, Persiens och Kinas frihet) och vår nuvarande slavtillvaro, då samma godsägare, kapitalisternas allierade, för oss i krig för att strypa Polen och Ukraina.” Han uppmanade ryssarna att kasta av sig oket: ”Ingen klandras för att han är född slav. Men en slav som inte längtar efter frihet och som till och med rättfärdigar och upphöjer slaveri (som till exempel betraktar Polens, Ukrainas och andra länders våldförande som ett försvar av storryssarnas fosterland), en sådan slav är i dag en krypare och bracka som är värd förakt och indignation.”[1]

Lenin hade givit sitt svar: ingen patriotism för en slavstat! Han citerade Marx och Engels: ”En nation kan inte vara fritt, om det förtrycker främmande folk.” Ryssland förtryckte Polen, Ukraina och många andra nationaliteter.

I sin egen omgivning fann Lenin anhängare till sin nederlags-politik. Lenins lärdom, intensitet och fanatism hypnotiserade ofta dem som kom i kontakt med honom. Hans enkla levnadssätt, målmedvetenhet och förkrossande polemik gav honom auktoritet. Glimten i de sneda ögonen och hans enkelhet förlänade honom en viss dragningskraft. Andra stöttes bort av hans intransigenta fasthållande vid sin avvikande mening, ångvältstaktiken mot motståndare och hänsynslösheten vid valet av medel; till och med rån tillgreps för att fylla partikassan. Dessutom minskade förtrollningen med avståndet, och i Sibirien slöt sig till och med några bolsjeviker till de deporterade mensjevikerna och bildade grupper för fosterlandets försvar. Här och där var fosterlandsförsvararna fler än Lenins defaitister och förordade ett samgående mellan bolsjeviker och mensjeviker.

Inom hans lilla fraktion stod striden het om nationalismen och de nationella minoriteterna. Det var självbestämmandets era, och många trodde uppriktigt att det var Österrikes angrepp på det lilla Serbien som hade förorsakat kriget. Kaiserns oprovocerade angrepp på Belgien väckte sympati för detta lilla land. Västmakterna hoppades kunna rätta till denna oförrätt. President Wilson förkunnade 1917 och 1918 doktrinen om självbestämmanderätt för Polen och för Österrike-Ungerns etniska minoriteter. Detta innebar drastiska förändringar på Europas karta.

Samma princip tjänade bolsjevismen som vapen mot tsarregimen. *Socialismen och kriget,* en skrift av Lenin och Zinovjev som gavs ut 1915 i Genève på ryska och tyska, försäkrade: ”Folkets majoritet lider ingenstans i världen under ett så svårt förtryck som i Ryssland. Storryssarna utgör bara 43 procent av befolkningen – – – och alla andra saknar medborgerliga rättigheter, som om de var utlänningar. Av Rysslands 170 miljoner invånare är *närmare 100 miljoner* förtryckta och rättslösa.” Dessutom utkämpade tsarismen detta krig ”för att erövra Galizien och slutgiltigt krossa Ukrainas frihet, för att erövra Armenien, Konstantinopel m. m.”.[2] Därför, förklarade Lenin, måste var och en som ville vara ”nationell”, också vara socialist, han måste erkänna ”de förtryckta folkens rätt till självständighet, till frigörelse från de stormakter som förtrycker dem.” [3]

[1] Ibid., s. 80-81.
[2] Ibid., s. 198.
[3] Ibid., s. 164.

Lenin med sin förkärlek för det absoluta predikade ”självbestämmanderätt för alla folk och upphävande av alla erövringar, dvs. av allt våldförande av denna rätt – – – Om man erkänner alla folks rätt, är det fel att välja till exempel Belgien allena: man måste ta med alla förtryckta folk i Europa (irländarna i England, italienarna i Nice, danskarna *och andra i Tyskland, 57 procent av Rysslands befolkning osv.), och även alla utanför* Europa, dvs. kolonialfolken”. De belgiska socialisterna som bara krävde frihet för Belgien ”försvarar i själva verket den belgiska bourgeoisins krav på att få fortsätta att suga ut Kongos 15 miljoner invånare och förskaffa sig privilegier och koncessioner i andra länder”.[1]

Ändå ansåg sig Lenin kunna säga: ”Vi är inte på något vis oförbehållsamma anhängare av småstater.” Inte heller gynnade han ”den småborgerliga förkärleken för federalism”. Som anhängare av diktaturen förklarade han: 'Vi är förvisso för centralisering, i fall alla andra förutsättningar är desamma.” Men det var inte så, centraliseringens förespråkare var tsaren, och varför, frågade Lenin, skulle demokrater och socialister hjälpa tsarismen att ”strypa Ukraina, etc?” Men ”om historien fäller avgörandet till förmån för den storryska stormaktskapitalismen [vilket visar Lenins tvivel på en snabb bolsjevikseger] kommer det storryska proletariatets roll som den främsta pådrivande kraften i den av kapitalismen framtvingade kommunistiska revolutionen att bli så mycket större”. Men innan proletariatet kunde överta ledningen i Ryssland, måste det fostras ”i en anda av fullständig nationell jämlikhet och broderskap”. Och denna fostran skulle ta tid; Lenin kände de ryska massorna. ”Vår modell”, förklarade Lenin. ”är och förblir Marx, som efter decennier i England blev halvt engelsman och krävde frihet och nationell självständighet för Irland i den socialistiska brittiska arbetarrörelsens intresse.” [2]

Men varför skulle man kräva självbestämmanderätt för de små nationerna om ”arbetarna inte hade något fosterland”? Eftersom socialismen, med Lenins egna ord, krävde ”internationell enhet efter nedrivandet av dagens nationella barriärer”, varför då sätta upp nya sådana? I själva verket tänkte han om: efter att den november 1914 ha talat för ett Europas förenta stater, uppfört på de tyska, österrikisk-ungerska och ryska monarkiernas spillror[3] lät han sovjetregimens blivande utrikespolitiske rådgivare Karl Radek och Inessa Armand påverka sig i motsatt riktning – ett sällsynt fall – och förkunnade den 23 augusti 1915 att slagordet ”Europas förenta stater” var ”felaktigt”.[4] Från politisk synpunkt, sade han, var tanken ”oantastlig”; ”Men i betraktande av imperialismens ekonomiska villkor – – – är ett Europas förenta stater under kapitalismen antingen omöjligt eller reaktionärt.” Han föredrog nu begreppet ”Världens förenta stater”.[5]

Vilken tanke låg då bakom Lenins krav på koloniernas befriande och de små folkens själv-bestämmanderätt? Hur kunde Lenin i samma andetag yrka på den mest omfattande internationalism och den mest inskränkta nationalism? Hans egna bolsjevikkamrater, framför allt Nikolaj Bucharin, satte sig till motvärn.

Bucharin var bara tjugosju, när han 1917 opponerade sig mot Lenin i denna fråga. Bucharin beundrade Lenin, men han var inte blind. I oktober 1916, strax före en resa till USA, där Bucharin stannade till maj 1917, skrev han till Lenin: ”Jag ber er om en sak: Om ni engagerar er i polemiker etc., håll då en ton som inte leder till splittring! Det skulle vara över måttan smärtsamt för mig om vårt samarbete i framtiden omöjliggjordes. Jag har den största respekt för er, jag betraktar er som min revolutionäre lärare och älskar er.”

---

[1] Ibid., s. 227.
[2] Ibid., 1. 82-83.
[3] Ibid., s. 65.
[4] Ibid., s. 233.
[5] Ibid., s. 230-233.

Ju längre kriget led, desto nervösare blev Lenin. Fattigdomen ökade irritationen. ”Vad mig själv beträffar”, skrev han i ett brev på hösten 1916, ”måste jag säga att jag behöver en inkomst, i annat fall går jag under. Det är så sant som det är sagt. Levnadskostnaderna är skyhöga – och jag har ingenting att leva på.” Lenins mor som hade en frikostig änkepension på 1 200 guldrubel och hade skickat en del till sonen i Sibirien och Europa, hade varit död i tre månader, vilket var orsaken till de finansiella svårigheterna. Efter att ha bett mottagaren ”med våld tvinga fram pengar” av ett antal förläggare, slutar Lenin dystert: ”Om detta inte kan ordnas, står jag inte ut. Det är säkert. Detta är mycket, mycket allvarligt.” I samma brev beklagade han sig över den avbrutna kontakten med rörelsen i Ryssland: ”Den ömmaste punkten är nu den svaga kontakten mellan oss och de ledande partiarbetarna i Ryssland. Ingen som helst korrespondens!! – – – Det kan inte fortgå så här.”[1]

Trots den respekt som Lenin åtnjöt, förkastade en grupp av bolsjeviker i Norge, bland dem Bucharin och Jurij L. Pjatakov, Lenins teser. ”Begreppet nationernas 'självbestämmanderätt' ”, förklarade de i ett manifest, ”är för det första *utopiskt* (det kan inte realiseras *inom kapitalismens ram)* och för det andra skadligt som slagord, därför att det ger *upphov till illusioner*. I detta avseende skiljer det sig inte från slagorden om skiljedomstolar, avrustning etc., som förutsätter existensen av såkallad 'fredlig kapitalism' ” Den enda självbestämmanderätt som de sanktionerade var i kolonier där socialismen och sålunda också en proletär internationalistisk revolution till följd av underutveckling var uteslutna. Manifestet slutade med ett skarpt postskriptum: ”För övrigt har alla *vänsterradikaler* en väl utformad teori *mot* [slagordet om självbestämmande]. Är de alla 'förrädare'?”[2] De anticiperade Lenins ilskna reaktion.

Lenins svar var verkligen giftigt: ”De har *glidit ner i ett moras* – – – Deras 'idéer' har ingenting gemensamt vare sig med marxismen eller den revolutionära socialdemokratin – – – Varje mening är felaktig.”

A. G. Sljapnikov skrev till Lenin och förebrådde honom milt hans ”oförsonliga inställning” och ”taktlöshet” mot Bucharins grupp. Lenin förblev personligen orubblig. I själva verket var han emellertid moderat. Han insåg att så länge Bucharin och han satt på sina höga hästar skulle de aldrig komma någon vart. Lenin satt alltså av och intog en ställning som i allmänhet betecknas som ”reformism”. Han medgav att ”inte bara folkens rätt till självbestämmande utan alla den politiska demokratins krav är 'möjliga att förverkliga' under imperialismen, låt vara i en ofullständig, förvrängd form endast i undantagsfall”. Detta var ett medgivande insvept i motsägelser. ”Vi måste – – – kräva de förtryckta folkens befrielse”, sade Lenin, ”inte i allmänna, oklara fraser – – – inte genom att 'uppskjuta' frågan tills socialismen är etablerad.”

Lenins mål förblev ”nationernas oundvikliga sammansmältande” under den revolutionära socialismen. Men detta mål kunde nås endast ”via en övergångsperiod av alla de förtryckta folkens fullständiga frigörelse, dvs. deras frihet att separera.” Övergångsperioden kunde vara kapitalistisk eller ”den förtryckta klassens diktatur”. Secessionen, antingen från en kapitalistisk eller en socialistisk stat, innebar vissa följder. ”Konkret uttryckt”, förklarade Lenin, ”innebär detta politiska, demokratiska krav fullständig frihet att göra propaganda för secessionen och frihet att avgöra frågan med folkomröstning inom den nation som önskar separera.”

För att skydda sin utsatta teoretiska flank vred Lenin om den ideologiska skruven ännu ett varv. Han hade just försvarat rätten att separera. Nu talade han mot den. ”Detta krav” på självbestämmanderätt, skrev han, ”är på intet sätt identiskt med kravet på secession, på delning, på bildande av små stater. Det är helt enkelt det logiska uttrycket för kampen mot

[1] Ibid., 2:a uppl., del XIX, s. 273-276.
[2] Gankin och Fisher, a. a., s. 219 f.

nationellt förtryck i alla dess former. Ju närmare det demokratiska statssystemet ansluter sig till den fullständiga secessionsfriheten, desto sällsyntare och svagare blir strävan till secession i praktiken.” Sålunda behöver ledaren för en ”demokratisk” diktatur bara försäkra att hans regering godkänner den obegränsade secessionsrätten för att till sin tillfredsställelse konstatera att ingen ”i praktiken” önskar begagna sig av den. Chrusjtjov begagnade sig av denna spelöppning i New York 1960 för att hävda att ingen nationell minoritet önskade lösgöra sig från Sovjetunionen.

Lenin bedömde alla frågor med hänsyn till om de kunde bidra till den slutliga socialistiska revolutionen och till klasskampens intensifiering. ”Den socialistiska revolutionen börjar kanske i en mycket nära framtid”, sade han i mars 1916.[1] Men det kan också förflyta ”fem, tio, kanske ännu fler år innan den börjar”. Väntetiden, lång eller kort, måste uppfyllas med åtgärder som försvagade kapitalismen, imperialismen och den opportunistiska socialismen. Därför innefattade Lenins politik befrielsen av tidigare annekterade ryska områden: ”Finland, Polen, Kurland, Ukraina, Chiva, Bochara, Estland och andra områden som inte bebos av storryssar.”[2] ”Vi”, förklarade Lenin, ”motsätter oss ingalunda kampen för reformer.”[3] Självbestämmanderätten var en av de reformer som de kapitalistiska staterna kunde genomföra.

Lenin var en praktisk politiker, också när han inte kunde betala hyran på sitt schweiziska pensionat. Som praktisk politiker blandade han upp teori med ändamålsenlighet och kastade obesvärat om från internationalism till nationalism och tillbaka igen. I teorin gynnade han stora internationella stater, men i själva verket hoppades han kunna dela upp existerande stora stater för att desto lättare kunna kuva dem.

Lenins beredvillighet att räkna med nationalismen som en emotionell realitet och en potentiell revolutionär kraftkälla irriterade inte bara Bucharin och andra ryska vänsterbolsjeviker utan också tyska vänstersocialister, i synnerhet Rosa Luxemburg, vars skrift *Krisen inom socialdemokratin* gavs ut illegalt i Tyskland 1916 under pseudonymen ”Junius”. Lenin upptäckte ”fel och misstag” i skriften och började ”för självkritikens skull” kritisera Junius och alla andra – utom sig själv.

Junius största misstag var påståendet att eftersom man levde i imperialismens era, ”kunde det inte längre finnas några nationella krig”. Härav följde, sade Lenin, att varje krig, även om det började som ett nationellt krig, ”förvandlas till ett imperialistiskt krig”. Det var tydligt att detta argument var en halvsanning. Det motsatta var också sant. ”Ett nationellt krig”, förklarade Lenin, ”kan förvandlas till ett imperialistiskt och vice versa. Den franska revolutionens krig började till exempel som nationella krig, men efter att Napoleon hade grundat kejsardömet genom att kuva ett antal stora, starka och gamla stater i Europa, blev Frankrikes krig imperialistiska, vilket *i sin tur* gav upphov till nationella befrielsekrig mot Napoleons imperialism.”[4]

Lenins dialektiska inställning och hans exempel från det förgångna hjälper oss att reda ut en nyare tids historia. Andra världskriget började en vecka efter undertecknandet av den sovjet-nazistiska pakten. Denna överenskommelse sanktionerade både tyska och ryska annexioner. Både för Tyskland och för Ryssland – som dock var icke-krigförande – var kriget således imperialistiskt.

---

[1] Lenin, *Collected Works*, 2:a uppl., del XIX, New York, 1942, s. 57.
[2] Ibid., s. 84.
[3] Ibid., s. 369.
[4] Ibid., a. 199-213.

I juni 1941 invaderade Hitler Sovjetunionen, tog tillbaka de områden som Stalin hade annekterat och riktade en stöt mot Rysslands hjärta. För ryssarna blev kriget en kamp för den nationella existensen. Senare erövrade Röda armén främmande territorier, och Kreml annekterade dem eller kuvade deras folk, varigenom kriget återigen blev imperialistiskt. Detta gav i sin tur upphov till nationella revolter mot sovjetimperialismen i Östtyskland, Polen och Ungern.

Lenin ansåg att självbestämmande- och secessionsrätten var önskvärda under socialismen, uppnåeliga under kapitalismen och möjliga trots imperialismen. Alla andra åsikter var ”rena annexionismen” och sålunda imperialism.[1] Till detta sade de polska socialisterna: ”Socialdemokratin – – – kan under inga omständigheter godkänna uppsättandet av nya gränspålar i Europa”, därför att det skulle vara detsamma som att ”återupprätta de barriärer som imperialismen har svept bort.” Imperierna skapade stora stater. Socialisterna skulle överta dem. Varför skulle man dela upp imperier för att befria underkuvade områden?

Liksom Lenin motsatte sig polackerna fäderneslandets försvar i ett imperialistiskt krig, och därför kunde de inte försvara sitt polska fosterland med avsikt att befria Polen. Det skulle ha varit att sluta sig till de polska nationella kapitalisterna. Ett oberoende Polen, hävdade de, skulle alltid vara ett stridsäpple mellan Ryssland och Tyskland. Då var det bättre att förena sig med det tyska och ryska proletariatet för att störta alla kapitalister och skapa en stor rysk-polsk-tysk socialistisk stat. Men samma polska socialister krävde självbestämmanderätt för Europas länder och för kolonierna i Asien och Afrika.

Lenin medgav att situationen var ”mycket förvirrad.” Följaktligen föreslog han två helt olika typer av politik: en för de ryska och tyska socialisterna som ”måste kräva ovillkorlig självbestämmanderätt för Polen”, och en annan för de polska socialisterna, som ”måste kämpa för enad proletär kamp i stora och små länder, utan att för närvarande ta upp frågan om Polens självständighet”.[2]

Om de tyska och ryska arbetarna deltog i en ny delning av Polen, förklarade Lenin, skulle det vara att fostra dem och bönderna i ”en anda av den föraktligaste servilitet', och göra dem till sina kapitalistiska regeringars nationalistiska anhängare. Om de polska socialisterna krävde självständighet för sitt land, skulle de hjälpa sina dödsfiender, bourgeoisin. Detta skulle skada klasskampen, och för Lenin var klasskampen viktigare än principerna. Han ville hålla den levande också under kriget, till och med på bekostnad av självbestämmanderätten och förbudet mot annexioner. Men han lämnade ett betecknande reformistiskt kryphål: ”Detta är inte ett argument mot större politisk frihet (och följaktligen mot politisk självständighet) under perioder mellan krigen.”

En polsk nationalistisk resning skulle ha påskyndat det kapitalistiska Rysslands nederlag. Men ändå avrådde han från den. Var han rädd för att uppmuntra de nationella känslorna bland de polska arbetarna? Politisk självständighet efter kriget kunde ha samma effekt – det såg man 1920. Lenin insåg inte detta.

Lenin skrev så mycket, att han i många frågor kan citeras på två helt olika sätt. De som i dag försvarar självbestämmanderättens förvägrande inom kommunistiska imperier kan finna teoretiskt stöd någonstans i Lenins skrifter. Hans ställning med ena foten på internationalismens och världsstatens vänstra, den andra på nationalismens, självbestämmandets och secessionens högra strand, är en bro under vilken många skepp kan segla. Men Lenins flesta deklarationer var till förmån för självbestämmande som ett vapen

[1] Ibid., s. 280.
[2] Ibid., s. 297. Förvirringen kvarstod i Lenins tankar och bidrog till det sovjetiska nederlaget i kriget mot Polen 1920 då han intog Radeks ställning 1916 och Radek intog Lenins ståndpunkt från samma år.

mot kapitalistisk imperialism. Och eftersom Lenin var oböjlig, jordbunden och praktisk, insåg han faran för socialistisk imperialism, om inte socialisterna förblev sina försäkringar trogna. ”Om”, sade han, ”ett socialistparti förklarar sig vara emot att ett förtryckt folk med våld hålls kvar inom en annekterande stats gränser, förbinder sig partiet härmed att avstå från kvarhållande med våld när det kommer till makten.” [1]

I detta sammanhang citerade Lenin från ett brev som Friedrich Engels skrev till Karl Kautsky den 12 september 1882. Engels erbjöd Europas socialistiska regeringar råd: ”En sak är nästan säker”, förklarade han: ”Det segerrika proletariatet kan inte tvinga välsignelser av något slag på något folk utan att underminera sin egen seger genom att göra så.” Lenin kallade detta ”den absolut internationalistiska principen”. Han visste att också en socialistisk regim kunde synda. På hösten 1916 förklarade han t. ex.: ”Proletariatet blir inte heligt eller immunt mot misstag eller svagheter, bara därför att det har genomfört en revolution.” Och mer än så: en segerrik socialistisk och proletär revolution kunde vara framsprungen ur ”själviska intressen”. Den kunde försöka ”rida på någon annans rygg”.[2] Lenin bortsåg inte från möjligheten att en socialistisk, bolsjevistisk eller kommunistisk regering kunde bli imperialistisk. Han förutsåg de fallgropar som kunde följa med en framgångsrik proletär revolution i ett enda land. ”Alla känner till svårigheterna med en revolution”, sade han. ”Efter att ha inletts med lysande framgångar i ett land, måste den kanske genomgå smärtsamma skeden, ty den slutliga segern är möjlig endast i världsomfattande skala och endast som en gemensam ansträngning av arbetarna i alla länder.”[3]

En revolution *i ett land* är en nationell revolution och ger upphov till nationalism. Stormakts-nationalism föder imperialism. Lenin förutsatte inte att ett proletärt, socialistiskt land skulle bli automatiskt demokratiskt eller internationalistiskt eller anti-imperialistiskt. För att hindra det från att ”rida på andras rygg” förordade han självbestämmande, med frihet att agitera för secession och separera från socialistiska länder under de ”smärtsamma skedena” före världsrevolutionen. Rysslands ”smärtsamma skede” har varat i decennier.

5. Kapitalismens dödsdom

I Kraków arbetade Lenin som korrespondent för Petersburg-tidningar. Han var en bra journalist, fast inte lika bra som Karl Marx i *New York Tribune*. Bäst lyckades han som författare till polemiska småskrifter. En gång citerade han från Napoleons *Pensées*: ”Kanonen dödade feodalismen. Bläcket kommer att döda det moderna samhället.” Lenin bidrog till detta mord. Han föredrog skrifter som byggde på statistik. Men biblioteken i Kraków var illa försedda, och han var strängt upptagen, han fick ständigt besök av ledande bolsjeviker, Bucharin, Stalin och andra. Bucharin var gladlynt och roade sig med att måla, Stalin en bister bergsbo som med Lenin som mentor skrev en broschyr om nationalitetsproblemen.

Bland dessa besökare var också en ung partimedlem vid namn Anna N. Nikoforova, som blev varmt välkomnad av Krupskaja. ”Vladimir Iljitj och jag har inga barn”, sade hon. ”Stanna hos oss i en dotters ställe.” Anna stannade tjugo dagar, från den 16 juni till den 5 juli 1914. Det var ett livligt hem. Lenin skrev brev och artiklar, och när Krupskaja och hennes mor var färdiga med hushållsarbetet, kopierade de hans manuskript och korrespondens för hand för vidarebefordran till S:t Petersburg. Anna Nikoforova hjälpte till. Några brev kopierades med vanligt bläck, andra med osynligt bläck mellan raderna. När posten var klar stoppade Lenin den i en ryggsäck och cyklade till postkontoret.[4] De hemligaste instruktionerna överfördes

[1] Ibid., s. 276.
[2] Ibid., s. 298-299.
[3] Ibid., 1918-1919, 2:a uppl., del XXIII, s. 22.
[4] *Vospominanija*, del 4, s. 64-172.

muntligen eller i en dubbelbottnad resväska eller i fållen på något klädesplagg av pålitliga budbärare som Anna. Krupskaja skulle gärna ha sett henne stanna, men plikten tog överhanden över dottern.

Den 7 augusti 1914 blev Lenin arresterad för spioneri. Första världskriget hade börjat, och han var ryss i fiendeland. Men efter ett ingripande av den socialistiske österrikiske riksdagsmannen Victor Adler blev han frigiven; han hade då tillbragt tolv dagar i fängelset. Lenin reste sen via Wien med Krupskaja till det neutrala Schweiz, där de slog sig ner i Bern.

De två första i en lång serie av internationella fredskonferenser hölls i september och oktober 1915 i Zimmerwald och i april 1916 i Kienthal i Schweiz. Lenin deltog i båda och förordade där tanken att förvandla det imperialistiska kriget till inbördeskrig i så många länder som möjligt. Ingenting hände.

Lenin misstänkte att han skulle få gå sysslolös så länge kriget varade. Med tillgång till de utmärkta schweiziska biblioteken hade han nu möjlighet att författa stridsskrifter. Han hade en färdig i januari 1916 och postade den till Gorkij. Följebrevet var det första som han hade skrivit till Gorkij på två år, men nu skickade han honom broschyren *Nya data om lagarna för kapitalismens utveckling inom jordbruket. Del ett. Kapitalismen inom jordbruket i Förenta staterna*.[1] Gorkij publicerade den inte. Den kom ut 1917 i Petrograd på partiets förlag. I samma brev meddelade Lenin Gorkij: ”Jag sätter mig nu för att arbeta på en stridsskrift om imperialismen”. Han fick den färdig i juni 1916.

Lenin var en väldig samlare av siffror och citat. Hans forskningsarbete för boken om imperialismen var ett gigantiskt företag. Han fyllde 760 sidor i tjugo anteckningsböcker med statistik från många länder och långa utdrag från engelska, franska och tyska böcker. Detta material med hans marginalanteckningar har bevarats och tryckts.[2] Under Lenins ledning hjälpte Krupskaja till med att kopiera långa utdrag ur J. A. Hobsons *Imperialism*.

Lenins *Imperialismen, det högsta stadiet av kapitalism*[3], är fortfarande ett ofta använt vapen i den kommunistiska arsenalen. Den blottar Lenins tankegångar och har skapat sovjetpolitiken. Boken var avsedd för legal utgivning i Tsarryssland. Men strax innan den kom ut, anlände Lenin till det republikanska Petrograd, och fast han inte hade tid att revidera texten skrev han ett företal, daterat den 26 april 1917, i vilket han förklarade att han för att få tsarcensurens godkännande hade använt vissa ”fördömda æsopiska vändningar”. Han hade till exempel nämnt Korea som exempel på japansk imperialism när han ville tala om Finland, Polen, de baltiska staterna och Rysslands asiatiska provinser som illustrationer till tsaristisk imperialism. Detta förord liksom det som han den 6 juli 1920 skrev till de tyska och franska upplagorna betonar den centrala tesen ”imperialismen är den socialistiska revolutionens gryning”. Resultatet blev en bok som dömde världskapitalismen till döden. Första världskriget var ett imperialistiskt krig, menade Lenin. Han gjorde ”imperialist” till synonym med ”annexionist, rövare, plundrare”. Imperialism var enligt honom detsamma som kapitalism. Imperialismen var dömd, kapitalismen likaså.

Lenin inledde sin dissertation genom att hopa massor av statistik och citat för att bevisa att industriproduktionens koncentrering till allt större monopolföretag ”är en allmän och fundamental lag i den kapitalistiska utvecklingens nuvarande ståndpunkt”. Kartellerna var ”en av

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 22, s. 5-89.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXII, Moskva, 1933, s. 22-390; del XXVII, Moskva 1934, s. 16-482; del XXVIII, Moskva 1936, s. 19-405.
[3] Alla citat är från Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 22 Moskva-Leningrad 1948, s. 175-290, eller Lenin, *Collected Works*, del XIX, 1916-1917, New York 1942, s. 83-196.

det ekonomiska livets pelare”. Härav följde att ”kapitalismen hade förvandlats till imperialism”.

Därför blev ett kapitalistiskt land, vare sig det hade kolonier eller inte, automatiskt imperialistiskt genom att slå in på monopolkapitalismens väg. Lenin kom till detta genom flera logiska hopp: Jämsides med kartelliseringen av industrin expanderade bankerna och köpte upp karteller. Härigenom ”förvandlades spridda kapitalister till en enda kollektiv kapitalist – jättebanken”. Och ”den gamla kapitalismen, den fria konkurrensens kapitalism jämte dess nödvändiga regulator aktiemarknaden, förlorar sin betydelse”. Alltså, ”mot sin vilja tvingas kapitalisterna så att säga in i en ny social ordning, ett övergångsstadium från helt fri konkurrens till komplett socialisering.” Men ”mänsklighetens väldiga framsteg som gav upphov till denna socialisering, kommer spekulanterna till godo”. Dessa spekulanter belönas med en ”väldig ökning av kapitalet, som flödar över bräddarna, så att säga, flyter ut ur landet etc.”. Stora utländska investeringar förutsatte imperialism.

Den nya eran introducerade en ny gestalt på scenen: rentiern, aktie- och obligationsägaren som inte producerade någonting utan levde på att ”klippa kuponger”. Han levde helt avskild från skapande verksamhet. ”Imperialismen, eller herraväldet över finanskapitalet”, skrev Lenin, ”är detta högsta stadium av kapitalism där denna skilsmässa antar väldiga proportioner.”

Rentiern ställde sina pengar till bankernas förfogande. Dessa sökte nya verksamhetsfält utomlands. Det ”mest typiska draget” för den gamla kapitalismen var varuexporten. Men ”under den moderna monopolkapitalismen”, fortsatte Lenin, ”har exporten av *kapital* blivit det typiska draget.” Detta berodde på det väldiga ”överflödet av kapital i alla utvecklade länder”.

Varför användes inte detta överflöd till utveckling hemma? ”Det säger sig själv”, säger Lenin, ”att om kapitalismen kunde utveckla jordbruket som i dag släpar efter industrin överallt, om den kunde höja massornas levnadsstandard – – – skulle det inte finnas något överflöd på kapital.” Men ”så länge kapitalismen förblir vad den är, kommer överflödskapitalet aldrig att utnyttjas till att höja massornas levnadsstandard i ett visst land, eftersom det skulle innebära minskade vinster för kapitalisterna. Det kommer i stället att utnyttjas till att öka dessa vinster genom att exportera kapital till efterblivna länder där vinsterna i allmänhet är stora, därför att det råder brist på kapital, markpriserna är relativt låga, lönerna också låga och råvarorna billiga.”

Lenin var övertygad om att situationen endast kunde förvärras. ”Var”, frågade han, ”förutom i sentimentala reformvänners fantasi, finns truster som intresserar sig för massornas villkor i stället för erövringen av nya kolonier?” När John A. Hobson i sin bok *Imperialism*, som Lenin satte mycket högt, krävde större konsumtionsförmåga för folket, gav Lenin uttryck för sin skepticism i en parentes (”under kapitalismen!”). Han avvisade alla förslag till förbättringar antingen genom att höja jordbrukets produktivitet eller köpa råvaror på öppna marknaden i stället för att ta dem från kolonierna. Att öka jordbruksproduktionen, sade han, skulle höja massornas levnadsstandard och minska profiterna. Kapitalisterna hade inget intresse av en sådan utveckling. Köpa råvaror på öppna marknaden? ”Ju mer kapitalismen utvecklas, ju mer behovet av råvaror gör sig kännbart – – – ju febrilare blir jakten efter råvaror i hela världen, ju häftigare bli kampen för att förvärva nya kolonier.”

”Vi har till exempel”, sade Lenin, ”en allt större brist på timmer – priserna stiger ständigt – på läder och på råvaror för textilindustrin.” Lenin accepterade också en förutsägelse om att Amerikas oljekällor snart skulle sina. Bristens tidevarv hade grytt. Härav uppstod imperialism.

Kapital från Europa flödade till andra kontinenter. 1914 hade Storbritanniens totala kapitalexport nått upp någonstans mellan 75 och 100 miljarder guldfrancs, Frankrikes till 60 och Tysklands till 44 miljarder. Lenin antog felaktigt att England hade skickat största delen till sina vidsträckta kolonier, medan Frankrike sades investera ”huvudsakligen i Europa, framför allt i Ryssland (minst tio miljarder)”. Tyskland delade sin finansiella verksamhet ”lika mellan Amerika och Europa”. Lenin talade därför om brittisk ”kolonialimperialism” och fransk ”ockrarimperialism”. Den tyska imperialismen hörde till den senare kategorin. Trots sin efterblivenhet hade också Ryssland nått stadiet av ”modern kapitalistisk imperialism”. Övriga kolonialmakter var Förenta staterna, Japan, Holland, Belgien och Portugal. Tillsammans hade de genomfört ”besittningstagandet av de icke ockuperade territorierna på vår planet”. Detta innebar inte att världens delning var definitiv, ”tvärtom var nya delningar möjliga och oundvikliga”.

”Finanskapitalet intresserar sig inte bara för redan kända råvarukällor”, säger Lenin, ”det intresserar sig också för potentiella råvarukällor.” Detta gav upphov till en ”vansinnig kamp för de sista bitarna av odelade territorier eller för en ny uppdelning av dem som redan är delade”. De ”sinande amerikanska oljekällorna” hade till exempel utlöst ett oljekrig för en ”nyuppdelning” av de globala oljeförekomsterna. Oljeimperialismen var ett hjul inom kolonialimperialismens hjul.

Så snart ett område är taget i besittning, börjar utvecklingen: ”De brittiska kapitalisterna gör allt för att befordra bomullsodlingen i sin koloni Egypten. Ryssarna gör detsamma i sin koloni Turkestan – och det gör de för att på det sättet bättre kunna besegra sina utländska konkurrenter, monopolisera råvarorna och bilda en mera ekonomisk och lönsam textiltrust i vilken alla skeden av bomullsproduktionen och -förädlingen 'kombineras' och koncentreras i händerna på en enda ägare.” Det är vad Lenin kallar ”socialisering”, fast det inte var den typ som han gynnade. Han ville ha samma koncentrering, men i statlig regi.

Storbritannien gick redan längre än till att exploatera sina kolonier. Argentina var ”så finansiellt beroende av London” enligt en av Lenin citerad tysk expert, ”att landet nästan kan kallas en brittisk kommersiell koloni”. Portugal, som själv var imperialistiskt, var enligt Lenin ett brittiskt protektorat.

Den tyske socialistledaren och tänkaren Karl Kautsky trodde att de nationella imperialismerna skulle förenas till en ”superimperialism, en union av världsimperialismer”. I detta skede, förutspådde han, ”skulle krigen upphöra under kapitalismen”, och ”det internationellt förenade finanskapitalet skulle gemensamt exploatera världen”. Lenin kallade Kautskys superimperialism ”ultranonsens – – – vatten på imperialismens apologeters kvarn”. Enligt Lenin skulle de kapitalistiska ländernas ojämna utveckling intensifiera konkurrensen dem emellan. Det skulle inte bara kämpa om kontrollen över underutvecklade kolonier utan också om herraväldet över och om landområden i Europa. Tyskland ville ha Belgien ”som operationsbas mot England”, och England behövde Bagdad ”som operationsbas mot Tyskland”. Alla imperialistiska länder strävade mot hegemoni. Trusternas krav på koloniala råvaror och livsmedel ledde till den politiska erövringen av områden i Asien och Afrika för att de inte skulle ockuperas av rivaliserande makter. Lenin förutspådde ett krig.

Flaggan följde investeringarna, påstod Lenin. Aktie- och obligationsägarna, rentierna eller ”kupongklipparna”, begagnade sig av sin regerings försvarsmakt. Han citerade den lärde tyske författaren Schulze-Gävernitz som skrev: ”Storbritannien beviljar Egypten, Japan, Kina och Sydamerika lån. Dess flotta spelar vid behov rollen av fogde. Storbritanniens politiska makt skyddar det för gäldenärernas vrede.” Samme tyske författare förklarade också att England ”håller på att gradvis förvandlas från industristat till långivarstat”.

Detta sorgliga öde hade också drabbat Holland, ”modellen för en rentierstat”, samt Frankrike, Tyskland, Schweiz och Belgien. Dessa länders kapitalister slog dank, medan koloniala kulier slavade för dem. Kapitalismen hade enligt Lenin inträtt i sin högsta, parasitiska fas. ”Rentierstaten är den parasitiska, förfallande kapitaliststaten.” Den var förspelet till döden, uvertyren till socialismen.

I stället för att glädja sig åt ”en kapitalism i dödsryckningarna” upptäckte Lenin ett moln, inte större än en fackföreningsledares hand. Kapitalisterna var nu så rika att ”det var ekonomiskt möjligt för dem att korrumpera vissa delar av arbetarklassen – – – Imperialismen skapar vissa privilegierade grupper bland arbetarna för att skilja dem från de proletära massorna – – – En del av det brittiska proletariatet håller på att bli borgerligt – – – Den imperialistiska ideologin tränger också in hos arbetarklassen”, suckade Lenin. ”Det finns ingen kinesisk mur mellan den och de andra klasserna.” Hur gick det då med klasskampen och kapitalisternas störtande och socialismen?

Lenin fann emellertid tröst i det som kommunisterna kallar ”historiens objektiva krafter”. De tyska nationalekonomer som Lenin stödde sig på använde begreppet ”sammankoppling”: sammankoppling av olika industriföretag med varandra, med banker etc. ”Men vad innebär detta ord 'sammankoppling'?” frågade Lenin. Det innebär ”de föränderliga sociala förhållandena inom produktionen”. Stora företag får ”gigantiska proportioner”, samlar in och behandlar massor av ekonomiska data och planerar sedan för tiotals miljoner människor. Råvaror transporteras ”ibland tusentals kilometer – – – på ett systematiskt och organiserat sätt – – ett enda centrum dirigerar alla successiva arbetsfaser ända till tillverkningen av talrika färdiga artiklar – – – Dessa produkter distribueras enligt en enhetlig plan bland tiotals eller hundratals miljoner konsumenter (som till exempel den amerikanska oljetrustens oljedistribution i Amerika och Tyskland)”. Är inte detta ”en socialisering av produktionen”? Och följer inte därav att ”privata ekonomiska förhållanden och privata egendomsförhållanden utgör ett skal som inte längre passar sitt innehåll, ett skal som oundvikligen måste förmultna”? Den nya ”socialiserade” kapitalismen kan visserligen ”fortleva ganska länge i ett tillstånd av förfall (i synnerhet om botandet av den opportunistiska [labour-socialistiska] bölden fördröjs)”. Men inte desto mindre måste privatkapitalismens förmultnande skal avlägsnas. Doktor Schulze-Gävernitz, den tyske imperialist som Lenin så ofta citerade, påpekade också: ”Vi är på väg mot – – – en form av marxism, som inte är sådan Marx tänkte sig den men som är annorlunda endast till formen”.

”I sanning en förkrossande 'vederläggning av marxismen'”, utbrast Lenin. Allt som blev kvar av den parasitiska, förfallande kapitalismen var formen, skalet – och även det multnade. Om nu bara ”arbetararistokratin” – de ”förborgerligade arbetarna som är småborgare både till levnadssättet och förtjänsten”, kunde vinnas för revolutionen!

Men efter två och ett halvt år som Sovjetrysslands herre, sviktade Lenins optimism. I sitt företal till de tyska och franska upplagorna av sin *Imperialism* stämplade han denna välbetalda ”arbetararistokrati” som ”bourgeoisiens verkliga agenter inom arbetarrörelsen, kapitalistklassens arbetarmedhjälpare, sannskyldiga kanaler för reformism och chauvinism”. Från maktens tinnar trodde han sig se hur dessa i det världsomfattande ”inbördeskriget mellan proletariatet och bourgeoisin oundvikligen, och i rätt stort antal, står vid bourgeoisins sida”. Kapitalismen hade därför en längre nådatid än Lenin hade trott fyra år tidigare. Men Lenins bok förblev en helig text.

Lenin genomförde inte en undersökning för att undanröja ett tvivel. Han skrev för att demonstrera en intensivt fasthållen trosartikel: att kapitalismen var oförbätterlig och socialismen oundviklig. Kapitalismen skulle ”aldrig” förbättra massornas lott, det var inte deras sak. Dess främsta strävan var att förskaffa sig allt fetare vinster i kolonierna. Men

begreppen ”oundviklig” och ”aldrig” hör till profetiorna, inte till socialvetenskapen. En teori är en idé med långt liv. En teori är en allmängiltig lag eller princip, härledd från olika företeelser, som leder till förståelsen av andra företeelser, förgångna, närvarande eller kommande. Lenins teori om imperialismen var emellertid ett önsketänkande – en önskan som aldrig uppfylldes, en svärmares önskan, inte en vetenskapsmans omsorgsfulla slutledning.

Lenin åberopade vissa fakta för att stödja sin tes om imperialismen. Men upplysningar som inte förenas med fantasi är sterila. Att tro på ”de sinande amerikanska oljekällorna” (1916!) och på en kommande brist på trävaror, läder och bomull blottar en låg uppfattning om människans fyndighet och jordens resurser. Sedan Lenin skrev har oändliga mängder olja tappats i Nord- och Sydamerika, Ryssland, Mellanöstern, Sydöstasien och Nordafrika. Nya fält har upptäckts och utvecklats. Om oljereserverna någonsin blir uttömda kommer atomenergin, solen, havsvågorna, tidvattnet och hittills okända kraftkällor att fylla behovet. Vem kan i dag på allvar frukta en hotande brist på bränsle, för att inte tala om läder, trävaror, bomull eller deras syntetiska ersättare?

Lenins färgade glasögon förvrängde hans uppfattning om världens materiella rikedomar. De gav honom också en falsk uppfattning om människorna; hur skulle han annars ha accepterat uppfattningen att Holland var ”modellen för en rentierstat” med kupongklippande parasiter ”vilkas yrke är sysslolöshet”? Fliten hos både rika och fattiga i Holland är allmänt känd, och detsamma gäller schweizare och tyskar. Fastän Lenin bodde många år i Central- och Västeuropa kunde han inte se pudelns kärna: att livskraft, teknisk skicklighet och ledarförmåga är såväl roten som stammen till välståndets träd. Holland och Schweiz som knappt hade några naturtillgångar hade dock med intelligens och flit blivit rika. Och den holländska levnadsstandarden skulle stiga ytterligare efter att landet 1949 slutgiltigt hade avstått från Indonesien, som var 99 procent av dess imperium och en sannskyldig skattkammare för olja, gummi, tobak, tenn och andra metaller.

Lenins hela behandling av frågan om imperialismen var minst sagt primitiv, jämförd t. ex. med J. A. Hobsons. I sitt ryska förord till *Imperialismen, kapitalismens högsta stadium*, skrev Lenin: ”Jag använde mig av det förnämsta engelska verket, J. A. Hobsons *Imperialism*,[1] med all den försiktighet som detta verk enligt min åsikt kräver.” Men av allt att döma var det inte mycket av Hobsons förmåga till förfinad analys som smittade av sig på Lenin. Tvärtom kan man säga att Hobson, den icke-marxistiske socialisten, var den känslige dialektikern, Lenin den primitive doktrinären. Av Hobsons analys framgår, utan att han själv påpekar det, tydligt varför och hur de borgerliga nationerna borde befria sig från imperialismens gissel och att de i själva verket höll på att göra det, medan Lenins broschyr förutsätter en enda och förenklad möjlighet: kapitalismens förfall och död eller socialism. Detta gjorde socialismen ”oundviklig” men gav inget hopp förrän det oundvikliga skedde. Historien var visat att Hobson var en reformistisk verklighetsmänniska, Lenin en dogmatisk drömmare.

Hobson och Lenin var inte oense i huvudfrågan. Men de stod oändligt långt från varandra i detaljer, och det var dessa som i sista hand gav upphov till de avgörande antiimperialistiska händelserna på 1940-, 1950- och 1960-talen. Hobson skrev: ”Det är inte för mycket om man säger att Storbritanniens utrikespolitik i dag främst har varit en kamp om lönsamma investeringsmarknader. För vart år som går har Storbritannien i allt högre grad blivit ett land som lever på utländska bidrag, och de klasser som njuter av dessa bidrag strävar i allt högre grad till att begagna sig av den officiella politiken, statskassan och de offentliga maktmedlen för att utsträcka fältet för sina privata investeringar och förbättra sina redan existerande investeringar.”[2] Här är samstämmigheten med Lenin total. ”Den aggressiva imperialismen”,

[1] *Imperialism. A. Study*, 1:a uppl. 1902; 2:a uppl. 1905, 3:e helt omarb. uppl. 1938, London.
[2] Ibid., s. 53-54.

säger Hobson, ”medför stora vinster för den som vill investera men inte i hemlandet kan finna vinstgivande användning för sitt kapital och kräver att hans regering skall hjälpa honom att finna lönsamma och säkra investeringar utomlands.”[1]

Här både börjar och slutar Lenins granskning av imperialismen. Hobson gick djupare. För det första drog han en gräns mellan imperialism och kolonialism: ”Kolonialism i dess bästa bemärkelse är ett naturligt utflöde av nationalitet” genom emigration, och han nämnde Australien och Canada som brittiska exempel. Han kunde ha tillfogat de tretton nordamerikanska kolonierna. Hobson nämnde också Rysslands expansion i Asien genom tvångskolonisation av storryssar bland den infödda befolkningen. Imperialismen å sin sida innebär i de flesta fall att ”en liten minoritet griper den politiska och ekonomiska makten över en majoritet av främmande och underkuvade folk.” Det fanns endast få fall av kolonialism. Imperialismen var vanligare. Hobson betecknade den som en ”sämre form” av västerländsk nationalism.

Hobson föredrog internationalismen framför nationalismen. Han citerade ett engelskt uttalande: ”Strax före franska revolutionen var varenda vis man i Europa – Lessing, Kant, Goethe, Rousseau, Lavater, Condorcet, Priestley, Gibbon, Franklin, snarare världsmedborgare än medborgare i ett enskilt land. Goethe erkände att han inte förstod vad patriotism innebar och att han var glad för det. Kultiverade människor från alla länder var överallt hemmastadda i bildat sällskap. Kant var långt mera intresserad av händelserna i Paris än av livet i Preussen.”[2]

Den aggressiva imperialismen, säger Hobson, förintar inte bara ”strävan mot internationalism genom att ge upphov till animositet mellan rivaliserande imperier; dess angrepp på friheterna och existensen av svagare och lägre stående raser stimulerar hos dem en motsvarande överbetoning av den nationella självmedvetenheten”.

I sin inledning till 1938 års upplaga talade Hobson om ”emotioner som ger upphov till aggressiv nationell aktivitet”. Han skrev: ”Den typ av patriotism som i Italien, Tyskland och Japan främjar en sådan aggression har i själva verket inte sitt upphov i det ekonomiska nödtvång som dras fram till dess försvar. Den har sin rot i ett slags outrotlig stridslust och rovgirighet som kännetecknar djuret människan.” Vare sig man accepterar denna åsikt eller inte – och Hobson själv tvivlade, eftersom han tillägger: ”Denna patriotism får näring och ledning av ekonomiska motiv” – var den engelske författaren åtminstone medveten om den psykologiska faktorn i imperialismen. Men det var inte Lenin.

I de tidigare och i sista upplagan av sitt standardverk fäste Hobson också uppmärksamheten på ”officerskårens strävan efter ära och äventyr – – – Detta har varit en mycket fruktbar källa till expansionen i Indien”. Försvarsmakten, försäkrade Hobson. var ”imperialistisk av övertygelse och av yrkesintresse”. Dess inflytande på regeringspolitiken stärktes av ”sympatiskt stöd från aristokratin och de burgna klasserna som ville att deras söner skulle göra karriär inom de väpnade styrkorna”. Här citerades John Milis beskrivning av de brittiska kolonierna som ”ett vidsträckt system av nödhjälpsarbete i det fria för de högre klasserna”. Antalet sålunda anställda var litet men väckte ”det oproportionerliga intresse som alltid ägnas onödiga befattningar; att öka deras antal är ett kraftigt motiv för imperialismen”.[3] Hobson betraktar inte ”kupongklippandet” som den enda ekonomiska synpunkten.

Inte heller trodde den icke-marxistiske Hobson att alla kapitalister hade ett gemensamt intresse av imperialismen. Inom kapitalistklassen fanns grupper med motstridiga intressen.

---

[1] Ibid., s. 55.
[2] Ibid., s. 7.
[3] Ibid., s. 50-51.

Hobson visade 'med statistiska tabeller att ”de industri- och handelsidkande kretsarna har föga nytta av sina nya marknader, eftersom de, vilket de inte vet, betalar mycket mer i skatter än de kan få ut av dem på sin handel”. Den aggressiva imperialismen, upprepade han, var en ”källa till stora vinster för den som inte hemma kan finna lönsam användning för sitt kapital”, men den stod skattebetalaren dyrt: ”Den är av föga värde för industrimannen och affärsmannen”, och var ”förknippad med allvarliga och svårberäkneliga faror för den vanlige medborgaren”.

Med dessa ord, som skrevs i seklets början, gav den brittiske socialvetenskapsmannen nyckeln till det som hände 1946 och senare. Efter andra världskriget krympte det kapital som England hade till sitt förfogande för investeringar i kolonierna. Brittiska industrimän och affärsmän trodde sig kunna göra bättre affärer i ett fritt Indien. Och framför allt var det inte svårt att se vilka ”allvarliga och svårberäkneliga faror” det kunde innebära för den enskilde medborgaren, om det av krigsansträngningarna försvagade England satt kvar på locket till den kokande indiska grytan.

Dessutom var det så att just den faktor som enligt Lenin befordrade imperialismen, i själva verket lemlästade den. Ty 1945 övertog ”labouraristokratin” – ”opportunisterna”, ”bourgeoisiens verkliga agenter”, ”kapitalistklassens labourhantlangare”, som Lenin också kallade denna grupp – regeringsmakten i England under premiärminister Clement Attlee. En av hans första åtgärder var att inleda underhandlingar som inom två år gav Indien, Pakistan, Ceylon och Burma självständighet samt att igångsätta en trend som 1960 hade fogat Israel, Ghana, Sudan, Malaya, Nigeria och Sierra Leone till den långa lista på kolonier som redan hade fått sin frihet av Storbritannien, Holland, Frankrike, Belgien och Förenta staterna (Japan förlorade sitt imperium efter sitt militära nederlag).

Lenin hade föreställt sig en oemotståndlig utveckling från den gamla typen av konkurrerande kapitalism till monopolkapitalism och imperialism och sedan oundvikligen vidare till en dekadent, parasitisk kapitalism, som proletariatet lätt kunde krossa i en revolt som ledde till socialistisk diktatur – förutsatt att det inte hindrades av ”opportunisterna”. Historien gick emellertid en annan väg. Demokratin i form av allmän opinion, politiska partier, fackföreningar, kämpande grupper och individuella reformatorer, plus nationella intressen och kapitalisternas eget intresse, lika väl som vetenskapen och den nya produktions-, förvaltnings- och distributionsmetoderna har höjt levnadsstandarden så att massorna i de utvecklade kapitalistländerna inte längre är ”fattiga och undernärda”. Jordbruksproduktionen har ökat så att de utvecklade kapitalistländerna inte bara kan försörja sig själva utan också hjälpa forna kolonier. Den ökade jordbruks- och industriproduktionen samt den starka ökningen av dem som är sysselsatta inom serviceyrken har i hög grad utökat hemmamarknaden. Resultatet är att kapital som förr flöt ut till kolonier och främmande länder kan investeras säkrare och mera vinstgivande i hemlandet. Detta medför ytterligare ökning av produktionen och höjning av levnadsstandarden, följaktligen en rikare marknad och större investeringar hemma.

I dag är sålunda den situationen som Lenin – och Hobson beskrev (och fördömde) helt omkastad. Privatkapitalisterna i de utvecklade länderna investerar sina pengar i hemlandet, och endast en obetydlighet går till tidigare eller nuvarande kolonier. Före detta besittningar får betydande summor, främst av politiska skäl, i form av hjälp från regering till regering; men kapitalisternas placerar huvuddelen av sina pengar – som de alltid har gjort, också under imperialismens glansperiod – i utvecklade länder med stabil ekonomi och stabila politiska system. Följden är att de forna kolonierna klagar över att privatkapitalisterna inte investerar tillräckligt. Sålunda berättade ambassadör B. N. Nehru, Indiens generalkommissarie för ekonomiska ärenden, den 15 november 1960 i Ekonomiska klubben i New York: ”Tillflödet av [amerikanskt] privatkapital till Indien har under de senaste åren inte varit mer än 10-20

miljoner dollar per år, inklusive innehållen profit. Det är en löjligt liten summa."[1] En orsak till den kapitalistiska skyggheten, sade Nehru, var "misstro". Så många av de nya regimerna har nationaliserat utländsk egendom och utländska investeringar, att man drar sig för att riskera nytt kapital. En mera tungt vägande orsak är den stigande standarden i de utvecklade länderna och det allt större kapitalbehovet hemma och i vänskapligt sinnade främmande länder.

Koncentrationen av kapital på utvecklingen hemma ställer Lenins teser om imperialismen på huvudet. Det gör också det allt större antalet kolonier som har fått sin självständighet genom parlamentariska beslut av de forna "moderländerna".

De imperialistiska makter som fordom gjorde sig skyldiga till att exploatera och försumma sina kolonier har blomstrat sedan de avstod från dem. Förlusten av imperierna har inbragt de västerländska kapitalistiska makterna en materiell vinst (ehuru vissa grupper har blivit lidande). Det har också berikat friheten, ty, som Marx och Lenin ständigt framhöll: ett folk kan inte beröva andra folk friheten utan att inskränka sin egen.

Den västerländska imperialismens fall kom sig inte av negativt förfall och parasitism. Det framgick ur tre skapande processer: de revolutionära strömningarna i kolonierna, den tekniska revolutionen samt alla västerländska folks oemotståndliga krav på en höjning av levnadsstandarden.

Det vore orättvist att klandra Lenin för att han inte förutsåg denna utveckling. Framtiden är alltid gäckande. Man kan endast kritisera honom för att han uteslöt möjligheten av en sådan utveckling. Oböjligheten i hans egen ideologi kom honom att tro att det samhällssystem som han ville krossa var lika oböjligt.

Men den västerländska världen visade sig vara anpassningsbar och smidig. Den brittiska labourregeringen nationaliserade Bank of England och flera av de största industrierna, införde fri sjukvård för alla. De flesta av dessa nyheter bibehölls av senare klart kapitalistiska torykabinett. I Förenta staterna, som av kommunisterna betraktades som den orubbliga kapitalismens citadell, inledde Franklin D. Roosevelt en ännu inte avslutad era som karakteriseras av användandet av federala, delstatliga och lokala allmänna medel till att upprätthålla, stöda, lappa ihop, friska upp och förnya privata företag och hela näringsgrenar, som till exempel jordbruket. Den federala regeringen har också byggt jättelika kraftverk och bevattningsanläggningar och subsidierat några av landets största privata företag. Den österrikiska staten, som länge styrdes av en katolsk-socialistisk koalition, äger och förvaltar mer än 50 procent av landets industrier och banker. I Israel ägs 60 procent av landets kapital av de socialistiska fackföreningarna, resten innehas av privatpersoner. Även Indien och många andra nyss befriade underutvecklade länder har utvecklat en blandekonomi, i vilken privatkapitalism och statskapitalism existerar jämsides i fredligt samarbete, som om de inte alls var de dogmatiska leninisternas olja och vatten. Statskapitalismen, den sovjetiska synonymen för socialism, intar en betydande plats i nästan alla kapitalistiska länder.

Denna syntes av motsatser är det väsentliga i dialektiken. Men det kunde inte en renodlad dialektiker som Lenin föreställa sig.

Lenin upptäckte ett element av elasticitet i kapitalismen när han under första världskriget försökte övertyga den bolsjevikiska vänstern – Bucharins anhängare – om att självbestämmanderätt för nationer av alla minoriteter var möjlig under kapitalismen. En sådan självbestämmanderätt skulle bryta sönder imperierna, menade han. Detta skedde också. Den av Gandhi och Nehru ledda rörelsens styrka erkändes i själva verket av Storbritannien i form av en folkomröstning om självbestämmandet, och London drog de riktiga konsekvenserna och

[1] *Indiagram*, utg. av indiska ambassadens informationstjänst, Washington, D. C., 15 nov. 1960.

beviljade Indien självständighet. Men trots att Lenin dunkelt anade möjligheten av en sådan utveckling påstod han envist att imperialismen stod ”inför den socialistiska revolutionen”, och att den döende, dekadenta kapitalismen skulle gå under i en socialistisk omvälvning. Den förvandlade kapitalismens fortbestånd och många forna koloniers återuppståndelse som fria stater inom FN visar att han hade fel.

Framför allt hade Lenin fel beträffande proletariatets roll. Liksom alla 1800-talsmarxister betraktade han proletariatet som kapitalismens dödgrävare. Dödgrävaren är en illa betald kroppsarbetare, som ryssarna kallar ”svart arbetare”. De svarta arbetarna har emellertid blivit arbetare i blåställ, och manschettarbetarna har i allt större utsträckning förenat sig med dem. Tredje internationalens eller Kominterns emblem framställde en kraftfull arbetare som höjde en väldig hammare för att krossa de kedjor som omslöt jordklotet. Privat brukade Karl Radek säga: ”En mejsel skulle vara effektivare.” När yrkesskickligheten ersatte den råa styrkan, åtminstone i Västerns länder, ville arbetarna inte längre se sig som ett proletariat. I stället för att fungera som kapitalismens dödgrävare, valde arbetarklassen att bli kapitalismens plastikkirurger – i England genom att frige kolonierna, och där och annorstädes (i Förenta staterna tack vare de mäktiga fackföreningarnas och väljarskarornas påtryckningar) genom att hjälpa intelligenta kapitalister att stöpa om kapitalismen i välfärdsstatens, blandekonomins och internationalismens moderna form.

Det fanns många orsaker till Lenins misstag: en medfödd benägenhet att betrakta motståndarens sjukdomar som obotliga, en brinnande tro på världsrevolutionen och socialismen och på kapitalismens störtande som en inledning till detta; en överdriven tro på möjligheten för en internationell revolution; en benägenhet att se förhållandena ute i världen som en kopia av förhållandena i Ryssland; en ömtålig, intensivt ställningstagande, häftigt smädande hållning till alla frågor som han endast kunde se i svart eller vitt; och till slut, vilket kanske var det viktigaste, en undervärdering av vad den moderna staten kan göra genom att planera, befordra individernas trygghet, moderera antagonismen mellan klasserna och bota med hjälp av reformer.

1940 skrev två sovjetiska nationalekonomer en bok,[1] full med statistik om monopolens tillväxt, för att stöda Lenins tes om imperialismens och därmed också kapitalismens snara fall. De framhåller att Hitler var gynnsamt stämd mot kolonialismen. Den 11 februari 1933 förklarade han för *Sunday Express* i London:

”Tyskland behöver en hel del varor som vi måste få från kolonierna, och vi behöver kolonier lika väl som andra makter.” I riksdagen förklarade Hitler den 23 mars 1933: ”Vi vet, att det råvarufattiga Tysklands geografiska läge inte garanterar självförsörjning för vår stat.” [2]

Att citera Hitler för att bevisa att Lenin hade rätt förefaller att vara ett egendomligt förfarande av kommunister. Ett kvartsekel av frigörelse för de västeuropeiska kolonierna efter kriget visar att Hitler representerar den kapitalistiska imperialismens döda förflutna. På höjden av makt var han redan föråldrad – därför att hans idéer var det. Han trodde på erövringar. Det gör också sovjetryssarna: de annekterade områden och förstorade sitt rike under och efter det andra världskriget. Men trots ”monopolen” har Västerns länder vänt imperialismen och sålunda också kriget ryggen. De övergår långsamt från nationalism till internationalism, sålunda inledande en ny, skapande historisk epok. Lenin förnekade att detta kunde ske. Hans efterträdare som är blinda i sin trohet till hans föråldrade teorier kan inte inse detta.

---

[1] *New Data for V. I. Lenin's Imperialism, the Highest State of Capitalism*, redigerad av E. Varga och L. Mendelsohn, New York, 1940.
[2] Ibid., s. 175.

Inte heller inser de att imperialismen långt ifrån att vara kapitalismens högsta (sista) skede i själva verket var dess första: den hörde till kapitalismens primitiva, infantila fas. De första imperiebyggarna var ju de djärva spanska, portugisiska och holländska sjöfarande som kretsade kring det okända jordklotet på jakt efter guld, kryddor, siden och kristna konvertiter. Holländska ostindiska kompaniet behärskade det som i dag är Indonesien redan 1613. Och 1600-talets Holland hade förvisso inte inträtt i den moderna kapitalismens era. Så sent som i början av 1800-talet var England ovilligt att annektera Holländska Ostindien, efter att ha erövrat det under napoleonkrigen. Sir Thomas Stamford Raffles, den tillförordnade brittiske styresmannen, hoppades kunna göra Indonesien till ett nytt Indien. Men köpmännen i London och jämviktspolitikerna i Whitehall snäste av honom. Öarna tycktes inte erbjuda goda handelsförtjänster, och England återställde dem åt Holland.

Lenin skulle ha varit närmare sanningen om han hade påstått, att ju mindre utvecklad kapitalismen i ett land är (exempel Portugal), ju envisare håller det fast vid sina kolonier, och att avståndet från kolonierna leder till välstånd och utsikter till internationalism och sålunda till moderniserad kapitalism.

Imperialismen är inte en funktion eller en fas av kapitalismen. Den kom före kapitalismen. Den kännetecknar underutvecklade men militärt starka länder som behärskas av en kast som strävar till att utöva autokrati både utomlands och hemma.

Gorkij beundrade Lenins bok om imperialismen, i ett brev kallade han den *Vår tids kapitalism*. ”Den har gått till trycket”, skrev han den 25 oktober 1916 till historikern M. N. Pokrovskij, ”och vi skickar författaren hans honorar. Jag sände honom nyss femhundra rubel genom hans syster.” Det var tydligen ett förskott.

Boken kom ut först i september 1917. Det långa dröjsmålet tycks ha berott på det allmänna kaos som rådde i Ryssland detta ödesdigra år.

6. Kommunisterna och staten

I februari 1917 flyttade Lenin till Zürich därför att där fanns bättre bibliotek. Där nåddes han av nyheten om tsarens fall, som han läste i de schweiziska tidningarna av den 14 och 15 mars 1917. Följande dag skrev han till Inessa Armand, ”Jag är utom mig för att jag inte kan resa till Skandinavien. Jag förlåter mig aldrig för att jag inte tog risken 1915.”[1]

När nyheten följande dag bekräftades, skrev Lenin till Aleksandra Kollontaj i Stockholm: ”Nåja, där hade vi det! Detta 'första stadium av den första revolutionen (född av kriget)' blir inte det sista och inte heller den sista ryska revolutionen.” Han planerade redan en annan – sin egen – förutom revolutioner utanför Ryssland. Han måste absolut komma till Ryssland. ”Från det ögonblick nyheten om revolutionen nådde Iljitj, kunde han inte sova, och på nätterna gjorde han upp alla möjliga otroliga planer”, skriver Krupskaja. ”Vi kunde fara med flygplan. Men sådant kunde man bara tänka i nattens halvdelirium.” Lenin tänkte be svenska kamrater förfalska ett pass åt honom; han skulle lära sig några ord svenska. Krupskaja skämtade bort det. ”Du kommer att somna och se mensjeviker i dina drömmar, och sedan börjar du svära och skrika: 'Skurkar, skurkar', och blottar hela konspirationen.” [2] Hon kände sin man.

Men Lenin smidde ännu mera fantastiska planer. Han skrev till bolsjevikernas representant i Stockholm J. S. Ganetskij: ”Det är omöjligt att vänta längre. Det finns inget hopp om en legal resa.” Biljetten som var insatt i en bok som Lenin skickade från Schweiz fortsatte: ”Ta reda på

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 35, Moskva 1950, s. 237.
[2] Nadeshda K. Krupskaya, *Memories of Lenin*, del II, New York, s. 200-201.

en svensk som liknar mig! Men jag kan ingen svenska. Han måste därför vara dövstum. Hur som helst skickar jag mitt fotografi" – för det falska passet.

Ett skratt spräckte såpbubblan.

Lenin planerade nu att resa genom Frankrike och England. Den 19 mars 1917 skrev han till bolsjevikernas chef i Genève Vjatjeslav A. Karpinskij: "Skaffa dokument i ert namn för transit genom England (och Holland) till Ryssland! Jag kan ha peruk. Ett fotografi tas av mig i peruk, och sedan uppenbarar jag mig på [ryska] konsulatet i Bern, också i peruk, med era papper. Ni måste sedan i hemlighet lämna Genève, minst några veckor (tills jag skickar er ett telegram från Skandinavien). Karpinskij skulle gömma sig i bergen, och Lenin lovade stå för kostnaderna.[1] Lenin som var ett år äldre än Karpinskij hoppades av allt att döma att likheten var tillräckligt stor för att förklädnaden skulle lyckas.

Också denna plan gick om intet, Lenin nämnde den aldrig mer fast han fortfarande korresponderade med Karpinskij. Den 24 mars skrev han till exempel: "Vi motsätter oss närmanden till andra partier." Följande dag preciserade han på franska: "Vår taktik: komplett misstro, inget stöd åt den nya regeringen, Kerenskij är speciellt suspekt, proletariatets väpnande enda garantin, val till Petrograd-duman nu genast, inget närmande till andra partier." Detta, underströk Lenin, var conditio sine qua non.[2] Bolsjevikerna, som stod ensamma, skulle inrikta sig på att störta Kerenskij.

Ett ögonblick förtvivlade Lenin. "Vi tycks aldrig komma till Ryssland", skrev han till Inessa i slutet av mars. "England släpper inte in oss. Transitresa genom Tyskland kan inte ordnas."[3] Men plötsligt fick han nytt hopp. "Så reser vi genom Tyskland på onsdag", meddelade han Karpinskij den 2 eller 3 april 1917.[4]

Rysslands deltagande i första världskriget splittrade Tysklands militära kraft och hotade det med nederlag. Kaisern försökte ingå separatfred med tsaren men avvisades. Aleksandr F. Kerenskij berättade 1963 i New York för mig, att den ryska provisoriska regeringen strax efter tsarens fall genom inofficiella tyska källor i Köpenhamn mottog ett anbud om separatfred. Petrograd reagerade genom att föreslå de allierade att de skulle tillkännage sina krigsmål för att stimulera fredsviljan i Tyskland. England och Frankrike gjorde emellertid invändningar.

Det var då tyskarna vände sig till Lenin. Redan i september 1914 hade en estländare vid namn Alexander Kesküla i allmänna ordalag talat med tyske ministern i Bern friherre Gisbert von Romberg om de outnyttjade ryska revolutionärerna i Schweiz. Kesküla presenterade ett memorandum, daterat den 25 mars 1915, för Romberg i vilket han skisserade Lenins närmaste politiska program: det imperialistiska krigets förvandlande till ett inbördeskrig. Romberg vidarebefordrade dokumentet till rikskansler Bethmann Hollweg.

Kort därpå – i augusti 1915 – meddelade tyske ministern i Köpenhamn greve Ulrich von und zu Brockdorff-Rantzau sitt utrikesdepartement upplysningar som han hade fått av Parvus om den revolutionära oron i Ryssland. A. L. Helphand-Parvus var en av de ryska 1890-talsmarxisterna. Efter att ha emigrerat till Tyskland blev han en av det tyska socialdemokratiska partiets antirevisionistiska ledare. Han upprätthöll emellertid sina förbindelser med de ryska revolutionärerna. När revolutionen 1905 bröt ut, for han till S:t Petersburg, blev medlem av stadssovjeten och samarbetade intimt med dess ordförande Trotskij under dess korta existens. Senare stödde han Kaiserns krigsansträngningar och lyckades övertala de tyska

[1] Lenin, a. a., del 35, s. 242.
[2] Ibid., s. 243-247
[3] Ibid., s. 248.
[4] Ibid., s. 254.

myndigheterna att låta Lenin resa till Petrograd genom Tyskland. Han kan med rätta tillsammans med Brockdorff-Rantzau kallas denna berömda och ödesdigra tågresas upphovsman. Någon har sagt att han hade ”en elefants kropp och en Sokrates' huvud”,[1] en synnerligen lämplig förmedlare mellan Kaisern och Lenin. Han önskade både tsarismens och den västeuropeiska imperialismens undergång, skrev han 1919. Han ansåg vidare, att en stark socialdemokratisk rörelse skulle förändra Tysklands politik och fredsvillkor.[2] Ludendorff, den tyska arméns hjärna, gick med på att transportera Lenin och hans kamrater genom Tyskland, revolutionär oro i Ryssland skulle ju tillåta honom att flytta över trupper till västfronten. Vilhelm II gav sitt medgivande. Ludendorff medgav i oktober 1937, att han 1917 inte hade en aning om vad Lenin gick för (troligen brydde han sig inte heller om det), när han ordnade genomresan. Kaisern var minst lika okunnig.

För Lenin var problemet enkelt, han ville arbeta i Ryssland, och alla andra kanaler var stängda. Hur västeuropeiska och ryska fiender skulle reagera, brydde han sig inte om. Och mensjevikerna skulle inte angripa honom, Julius Martov och hans kamrater tog samma väg något senare.

Den schweiziske socialisten Fritz Platten vidtog med hjälp av baron Romberg snabbt alla förberedelser för resan. Lenin var utom sig av glädje. Han betalade sin räkning hos hyresvärdinnan och återställde alla lånade böcker till biblioteket. Krupskaja packade. Tiden gick och hon var inte färdig.

”Far ensam”, uppmanade hon Lenin. ”Jag reser i morgon.” ”Nej”, sade han, ”vi far tillsammans.”

Planerade Krupskaja att stanna kvar för att Lenin skulle få Inessa?

De resande från olika delar av Schweiz samlades i Bern: Lenin och Krupskaja, Inessa Armand, Zinovjev med hustru, Gregorij Sokolnikov, Karl Radek, som inte var ryss, och andra – tillsammans 31 vuxna och en lockig 4-årig gosse som hette Robert, son till en medlem av det judiska Bund.

Vagnen som de äntrade i Bern var inte förseglad. Ryssarna reste i en egen vagn och hade en bra kock, men de fick inte lämna vagnen under genomresan. Villkoren för resan hade gjorts upp i Zürich av Lenin och accepterats av Romberg[3]. Någon granskning av pass eller bagage skulle inte få förekomma, och tyskarna skulle inte få blanda sig i valet av passagerare, som i själva verket åtnjöt diplomatisk immunitet. Det var i detta avseende som vagnen var ”förseglad” eller neutral. Kaisern själv befallde att revolutionärerna skulle få gå genom frontlinjen om de inte fick inresetillstånd till Sverige. Han gick också med på ytterligare transporter av ryska emigranter via Tyskland.[4] I Halle uppehölls tyske kronprinsens tåg nära två timmar för att Lenins skulle få passera. I Berlin äntrade tyska socialdemokrater tåget, men Lenin tog inte emot dem.

Den 7 april telegraferade Lenin till Ganetskij i Stockholm: ”I morgon anländer tjugo personer.” Detta avser förmodligen de tjugo bolsjevikerna i transporten. Lenin bad att Ganetskij skulle ordna gruppens mottagande i Trelleborg samt kalla två bolsjeviker, Leo Kamenjev och Aleksandr G. Sljapnikov, känd som ”Belenin”, till Stockholm.[5]

---

[1] Werner Hahlweg, *Lenins Rückkehr nach Russland 1917*, Leiden 1957, s. 13.
[2] Ibid., s. 14.
[3] *Leninskij sbornik*, del II, s. 389-390.
[4] Werner Hahlweg, a. a., s. 23. Denna bok omfattar, förutom förf. inledn., den tyska texten till de tyska dokument som hänför sig till Lenins resa genom Tyskland till Sverige.
[5] *Leninskij sbornik*, del II, s. 394.

Den 1 april hade Lenin telegraferat till Ganetskij: ”Reservera 2 000, helst 3 000 kronor för vår resa. Minst tio personer avser att resa på onsdag. Telegrafera! Uljanov.” [1]

Det var en betydande summa. Det har påstått att Ganetskij fick tyska pengar för Lenins och hans sällskaps räkning.

Jakov Stanislavovitj Ganetskij hette egentligen Jakob Fürstenberg och var född i Polen 1879. Han hade i unga år anslutit sig till den socialistiska rörelsen i Polen och Litauen. Den femte ryska socialistkongressen i London 1907 valde in honom i centralkommittén. Han var energisk, idérik och en skicklig affärsman. Under kriget gjorde han affärer i preventivmedel i Stockholm. Michael Futrell har studerat fakturorna och gjort en ingående undersökning av Ganetskij-Fürstenberg-fallet, vars resultat han sedan presenterade vid seminarier i S:t Anthonys College i Oxford.[2]

Med stor möda fick Futrell tag på Kesküla, esten som först hade kommit på idén med resan genom Tyskland, och talade med honom ”flera nätter”. Han upptäckte att Kesküla efter att ha träffat Romberg i september 1914 hade haft sitt enda samtal med Lenin samma månad eller i oktober. Keskülas motiv var som vanligt – i synnerhet när det gäller underjordisk verksamhet – komplicerade. Han var en estnisk patriot som hoppades att ett av revolutionen försvagat Ryssland kunde förhjälpa hans land till självständighet. Han hade också varit aktiv bolsjevik i den revolutionära rörelsen 1905-1907. Senare studerade han vid tyska och schweiziska universitetet. Dessa erfarenheter gjorde honom till en förträfflig mellanhand. ”Det var jag som lanserade Lenin”, påstod han.[3]

”Ett dokument i de tyska arkiven meddelar”, skriver Futrell, ”att Kesküla har beräknat den av tyskarna mottagna summan till mellan 200 000 och 300 000 riksmark.” Han tröstade sig med illusionen att han hade lånat pengarna, och i själva verket återbetalade han summan med ränta i september 1923, då den var värd knappt en dollar. Han hade använt pengarna till att trycka bolsjeviklitteratur i Tyskland under kriget och annorstädes för distribution i Ryssland före bolsjevikernas maktövertagande.

Med en politisk Sherlock Holmes' näsa och en allvarlig vetenskapsmans enträgenhet följde Futrell också Ganetskij-Fürstenbergs spår.

Futrell ger inte texten till ett brev, daterat ”1917, senare än den 29 november (12 december nya stilen)”, det vill säga omkring fem veckor efter bolsjevikernas maktövertagande, som Lenin skrev till partiets centralkommitté för att försvara Ganetskij. I Lenins frånvaro hade kommittén beslutat att inte utnämna Ganetskij till partiets representant i Stockholm. ”Ni annullerade med andra ord ett tidigare beslut av centralkommittén.” Lenin kallade beskyllningarna mot Ganetskij ”borgerligt skvaller”. Ingen dom utan bevis, sade Lenin. ”' Men Ganetskij var invecklad i affärer med Parvus' säger 'alla'”, citerade Lenin. Han svarade: ”Ganetskij förtjänade sitt uppehälle *som anställd* i en handelsfirma där Parvus var aktieägare. Det är vad Ganetskij berättade för mig. Det har inte jävats.” Lenin förklarade att ”de upprörda kamraterna” kunde förfråga sig hos vittnen som hade varit i Köpenhamn, om de tog det på allvar. Men han tog avstånd från ”Ganetskijs anonyma åklagare”. Deras uppförande var ”höjden av orättvisa”.[4] Givetvis segrade Lenin. Ganetskij behöll sin post i Stockholm och var senare andre direktör i den sovjetiska statsbanken och medlem av utrikeskommissariatets

[1] Ibid., del XIV, s. 263.
[2] Michael Futrell, *Northern Underground. Episodes of Russian Revolutionary Transport and Communications through Scandinavia and Finland 1863-1917*, London 1963.
[3] Ibid., s. 18.
[4] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, Moskva 1959, s. 18-20.

styrelse och utrikeshandelskommissariatet. ”1937 föll han offer för elakt förtal” – eller blev med andra ord utrensad av Stalin – ”men blev senare rehabiliterad.”[1]

Fürstenberg-Ganetskij arresterades i Köpenhamn den 17 januari 1917 för olaga export av termometrar, injektionssprutor och andra sjukvårdsartiklar på vilka det rådde brist i Tyskland och Ryssland. Futrell fick tillåtelse att studera rättegångsprotokollen. Fürstenberg var styrelseordförande i Dansk Handels- och Eksportkompagnie vars omsättning steg till tiotusentals pund, främst kontraband till Tyskland och Ryssland. Han betalade böter och utvisades till Stockholm där han verkade som Lenins agent och möjligen fortsatte med sina affärer.

Efter noggranna undersökningar kommer Futrell till följande slutsats: ”Med tanke på Fürstenbergs tidigare karriär har man svårt att tänka sig att han skulle ha ägnat sig åt penninganskaffning för andra ändamål än att befordra den revolutionära saken – – – Om han finansierade de ryska bolsjevikerna före våren 1917, kan det inte ha varit i stor skala, eftersom bolsjevikernas penningbrist före april 1917 (trots tidigare bidrag från Kesküla) står utom allt tvivel – – – Vad Lenin än visste om Fürstenberg som firmachef värderade han honom som bolsjevik, och det är inte ägnat att förvåna att han kämpade för honom i centralkommittén.”

Att Lenin telegraferade till Ganetskij i Stockholm den 1 april 1917 och bad honom ”reservera” 2- eller 3 000 svenska kronor visar, att han visste att Ganetskij kunde skaffa fram pengar. Det finns inga bevis för att dessa pengar var tyska. Men Parvus och Kesküla hade förmodligen tillgång till tyska medel.

Under de åtta, tio timmar som Lenin och hans sällskap tillbragte i Stockholm, samtalade han en hel del med Ganetskij. Sedan fortsatte sällskapet från Sverige till Finland med tåg och släde samt vidare till Petrograd med tåg. Krupskaja minns att Lenin var orolig och retlig; han fruktade att den provisoriska regeringen skulle arrestera honom.

Men när han anlände till Finska stationen i Petrograd den 16 april kl. 11, dagen före sin fyrtiosjunde födelsedag, blev han i stället förd till tsarens väntrum där han officiellt välkomnades av N. C. Tjcheidze, Petrograd-sovjetens ordförande, och arbetsministern M. T. Skobolev, båda mensjeviker. Lenin ”stod där”, berättar en van iakttagare, ”som om ingenting av det som hände hade haft något att göra med honom – han såg sig omkring, tittade på människorna som omgav honom och till och med upp i taket i det kejserliga väntrummet, han fingrade på blomsterbuketten (som föga passade ihop med hans allmänna uppsyn), varpå han vände sig bort från” den officiella mottagningskommittén och talade till ”mina kära kamrater”, soldater, matroser och arbetare”.[2] Dessa var hans väljare, och han hoppades kunna utnyttja dem för att störta dem som välkomnade honom och införa kommunismen. När han hade fått makten i sina händer tänkte han utplåna staten. Han förebådade detta i sitt verk *Staten och revolutionen*.

Lenin hade börjat skriva boken i Zürich. Den 4 mars 1917 skrev han till S. N. Ravitj, en bolsjevik i Genève och bad honom skaffa ett exempelar av *La Commune de Paris et la Nation de l'Etat* av Mihail Bakunin. ”Skaffa den av anarkisterna om ni inte kan låna eller köpa den någon annanstans”, rådde Lenin.

Under de stormiga veckorna efter sin ankomst till Petrograd lade Lenin manuskriptet åt sidan. Efter ”julidagarna” då flera bolsjevikledare blev arresterade, gick han ”under jorden”, först i Petrograd och sedan i Finland. Från sitt gömställe skrev han den 18 juli 1917 till Leo Kamenjev: ”Entre nous: om jag blir mördad ber jag er publicera mina anteckningar, *Marxismen och staten* som jag gjorde på väg från Tyskland till Ryssland [han hade lämnat dem i Stockholm]. I dem har jag samlat alla citat från Marx och Engels”, m. fl. ”I dem finns

[1] *Vospominanija*, del 2, s. 713.
[2] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917. Eyewitness Account*, ut., förk. och översatt av Joel Carmichael, del 1, New York, 1962, s. 273

många kommentarer, anmärkningar och formuleringar. Jag betraktar det som viktigt, därför att inte bara Plechanov utan också Kautsky har skapat förvirring. Men, allt detta måste stanna mellan oss."[1] Han blev inte mördad. Sedan han hade fått sina anteckningar från Stockholm, avslutade han dem snabbt och ändrade titeln.

Boken publicerades i Ryssland i augusti 1917, knappt tre månader före bolsjevikrevolutionen, och hör fortfarande till kommunismens heliga skrifter. Den visar Lenins förkärlek för det absoluta, som han gav i arv åt generationer av politiska efterföljare. Dess ledande tes lyder: ”Så länge staten existerar, finns ingen frihet. Där frihet finns, finns ingen stat.” [2]

I alla länder rör sig mängden av frihet och fruktan upp och ner som en feberkurva. Den registrerar samhällets hälsa. Sovjetmedborgarna åtnjöt större frihet på Lenins än på Stalins tid och mer under Chrusjtjov än under Stalin. Att underskatta gradens betydelse är att vara dogmatisk i stället för dialektisk. Mängden av frihet bestämmer en stats kvalitet, om den är mer eller mindre demokratisk, mer eller mindre diktatorisk.

Varje stat begränsar individens frihet. Den kan också skydda och sålunda öka den. Lenins totala ”ingen frihet” kunde rättfärdiga totalitarismens totala ofrihet.

I *Staten och revolutionen* hävdar Lenin att staten kommer att försvinna och friheten gry, först när klasserna är avskaffade. Staten, citerade Lenin Engels, kommer en dag att ligga ”på ett antikvitetsmuseum, bredvid spinnrocken och bronsyxan”.

”Enligt Marx”, skrev Lenin, ”är staten ett organ för klassdominans, ett organ för en klass' förtryck av en annan.” Klasskonflikterna kan inte avskaffas av staten: ”Statens existens visar att klassmotsättningarna är oöverkomliga”, sade Lenin. Därför, förkunnade han med osedvanlig hetta, måste proletariatet inleda ”en våldsam revolution” och ”skaka, bryta sönder, bränna upp – – – hela statsmaskineriet.” I stället för den gamla borgerliga staten, förkunnade han, skulle det segerrika proletariatet bygga upp en ny stat som till sitt väsen och sin funktion skilde sig från alla tidigare kapitalistiska regeringar i och utanför Ryssland.

Engels hade aldrig uttryckt sig så klart och bestämt om statens natur som Lenin vill göra gällande. Som han citeras av Lenin, säger han att samhället ”i ett visst utvecklingsstadium – – – invecklas i en olöslig motsägelse med sig själv – – – splittras av oförenliga motsättningar som den inte förmår eliminera”. Detta accepterade Lenin, liksom allt av Marx. ”Enligt Marx”, var hans kommentar till Engels' konstaterande, ”är staten ett organ för klassdominans, ett organ för en klass' förtryck av en annan.” Engels stannade inte vid detta: ”Men”, tillfogade han, ”för att dessa antagonismer, klasser med motstridiga ekonomiska intressen inte skall förtära sig själva och samhället i en steril kamp, blir en kraft som tydligt står över samhället nödvändig, en kraft vars ändamål är att moderera motsättningarna och hålla dem inom rimliga gränser. Och denna makt som utgår från samhället och placerar sig ovanför det, denna makt som i allt högre grad avskiljer sig från samhället, är staten.”

Engels skymtade sålunda åtminstone de oklara konturerna av den moderna staten. Han var skeptisk: staten stod ”av allt att döma” över samhället. Men ändå strävade den att ”moderera konflikten” och fjärmade sig allt mer från samhället. Ingen stats-hatare, varken Proudhon eller Thomas Paine eller Marx eller Engels, kunde förmå sig att sätta likhetstecken mellan stat och samhälle. ”Samhället”, skrev Paine i *Common Sense*, ”är en välsignelse”, regeringen ”ett nödvändigt ont”. Men staten är hopplöst intrasslad i samhället, och fast den ”alltmer fjärmar sig” från samhället kan den inte helt skilja sig från detta – annat än under en totalitär diktatur.

---

[1] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 36, s. 414.

[2] Alla citat är från *The State and Revolution, Marxist Teaching about the Theory of the State and the Task of the Proletariat in the Revolution*, inkluderad i Lenin, *Toward the Seizure of Power. The Revolution of 1917: From the July Days to the October Revolution*, del II, New York, 1932, s. 149-347.

Annorstädes reflekteras intressemotsättningarna i staten. Den tvekar mellan dem, den försvarar samtidigt det nationella och det samhälleliga intresset och försöker försona motstridiga intressen för hela gemenskapens skull. Lenin förkastade denna av Engels tydligt uttryckta tanke som ”småborgerliga politikers åsikt”. Att moderera sammanstötningar”, förklarade han i sin bok, innebar att ”de förtryckta klasserna berövas vissa medel och metoder att störta förtryckarna”. Han hävdade dessutom: ”Om den [staten] är en makt som står över samhället”, blir en våldsam revolution och förintandet av statsmaskineriet så mycket nödvändigare.

Staten och revolutionen, Lenins mest betydande litterära verk, blev kommunismens revolutionära handbok. Den befattar sig med två problem: 1) hur man gör revolution, 2) vilket slags stat som skall etableras efter revolutionen.

Den första uppgiften har kommunisterna visat sig förstå. Men jämfört med den existerande sovjetstaten, visar Lenins anvisningar för efterrevolutionärt statsbyggande, att leninismen ingenstans är så svag som beträffande sina idéer om regeringens natur och funktion.

Först talas om våld. Lenin prisade Engels' ”panegyrik av den våldsamma revolutionen”. Friedrich Engels, Marx' tyske medarbetare, hade sagt att ”våldet – – – spelar – – – en revolutionär roll – – – För att tala med Marx är våldet barnmorska åt varje gammalt samhälle som håller på att föda fram ett nytt”. Enligt Engels gav segerrika revolutioner samhället en ”väldig moralisk och andlig kraft”.

Lenin skrev: ”Alla hittillsvarande revolutioner har bidragit till att fullkomna statsmaskineriet, medan det i själva verket bör upplösas, brytas sönder. Denna slutsats är den viktigaste och fundamentala tesen i marxismens teori om staten.”

Lenins två bud var: (1) öka den parlamentariska styrkan för att kunna avskaffa parlamentet; (2) stärk regeringen för att kunna avskaffa den. ”Den proletära staten”, förkunnade Lenin, ”börjar förvittra genast efter segern, därför att i ett samhälle utan klassmotsättningar är staten onödig och omöjlig.”

Revolutionens första regel – stärkandet av parlamentet för att sedan krossa det – följdes av bolsjevikerna i Ryssland 1917-1918 och har förblivit en fundamental regel för kommunisterna. Dessa försöker alltid utnyttja parlamenten för utomparlamentariska ändamål.

Kommunismen i Ryssland och annorstädes har delvis också följt den andra regeln: den har stärkt statsmaskineriet. Men ingenstans vittrade den proletära staten ner genast efter segern. Tvärtom: den sköt djupare rötter och sträckte ut nya och kraftiga grenar med mörka löv och bitter frukt.

Detta härleder sig av Lenins felaktiga uppfattning att en proletär revolution måste skapa ”ett samhälle utan klassmotsättningar”. Inbördeskriget i Ryssland 1918-21, de antisovjetiska resningarna 1920 och 1921, det nya uppskov som Lenins nya ekonomiska politik (NEP) 1921 gav den fria företagsamheten, det envisa och vitt-utgrenade motståndet mot kollektiviseringen efter 1929 jämte massor av andra företeelser visar att klassmotsättningarna inte bara kvarstår i årtionden i en proletär stat, utan att de också närs av den.

Så sent som i januari 1963 konstaterade det sovjetiska kommunistpartiets politiska och teoretiska tidskrift *Kommunist*: ”I sovjetsamhället har vissa spår av klasskillnaden mellan arbetare och kollektivbönder levat kvar.” Dessutom har vi ovedersägliga bevis på häftiga och bestående motsättningar mellan olika kaster, grupper och stater i Sovjetunionen: officerskåren, teknokraterna, nationella minoriteter, kolchozledare som strävar efter ekonomiskt armbågsrum, partiledare som vill genomdriva sina politiska åsikter eller uppnå personlig makt – alla kommunister som trots detta tävlar sinsemellan och försöker forma

staten efter sina åsikter. Lenin tog inte dessa mänskliga faktorer i betraktande och fastställde helt enkelt, att kapitalismens fall skulle innebära slutet på motsättningarna och sålunda början till slutet för staten.

Inte heller tog *Staten och revolutionen* hänsyn till den internationella klasskampen. Världsrevolutionen, den uppgift som Lenin gav Komintern, innebar ett världsomfattande inbördeskrig. Lenin var en oförsonlig fiende till bourgeoisin i alla länder och insåg att kapitalismen också hyste en oförsonlig fiendeskap till proletärstaten. Ändå utelämnade han denna internationella faktor från sin mest auktoritativa avhandling om staten. I den underströk han ständigt, utan att ta det interna eller över gränserna gående klasskriget i betraktande, lika litet som spänningarna staterna emellan, den oundvikliga förvittringsprocessen, så snart arbetarna hade detroniserat klassfienden och skapat en nationalstat.

Staten och revolutionen innehåller talrika bevis på att dess måltavlor först och främst var de socialistiska reformisterna och i andra hand anarkisterna. Det är möjligt att Lenin inte såg de skyhöga hindren för statens försvinnande just för att han ställde in siktet på motståndarna. Den polemiska hettan begränsade hans teoretiska klarsyn.

Han smädade ”de småborgerliga demokraterna” – inkluderande de ryska socialistrevolutionärerna och mensjevikerna och deras ”tvillingbröder, Central- och Västeuropas socialchauvinister och opportunister” – som hyste ”den felaktiga åsikten att allmän rösträtt 'i den moderna staten' verkligen kan ge uttryck för de arbetande massornas vilja och trygga dess förverkligande”. Han kritiserade de tyska socialdemokraterna, främst deras ideologiske ledare Karl Kautsky, för att de krävde en ”folkets fria stat”. Lenin försäkrade: ”Det finns *ingen* vare sig fri eller folklig stat. Marx och Engels klargjorde detta upprepade gånger för sina partikamrater på 1870-talet.” Dessutom tog Lenin heder och ära av ”humbugs-socialisterna” som trodde på ”[den borgerliga] minoritetens fred-lika underkastelse under en målmedveten [arbetar]majoritet”. Den exploaterande klassen, försäkrade han, måste störtas och kastas ut med våld. Detta kunde endast göras av proletariatet: ty medan kapitalismen smulade sönder bondeklassen och alla ”småborgerliga grupper” svetsade den samman arbetarklassen. ”Endast proletariatet kan till följd av sin roll inom massproduktionen leda alla de arbetande och exploaterande massor som – – – är oförmögna att självständigt föra sin frihetskamp.”

Lenin talade också med förakt om de anarkistiska ”drömmarna” och ”utopierna” att avskaffa staten. Denna inställning kunde bara uppskjuta den proletära revolutionen. Den borgerliga staten kunde inte avskaffas, inte heller förvittrade den, den måste ”rivas upp”.

I dag skulle ingen kommunistledare diskutera upphävandet av staten eller dess sönder-vittrande med anarkisterna eller någon annan riktning. Både den kommunistiska och den ickekommunistiska världen rör sig i rakt motsatt riktning, mot utvidgandet av statens makt. Ändå var det den anarkistiske narodniken Bakunin som först översatte det kommunistiska manifestet till ryska, förvisso inte som litterär övning, utan därför att han där fann en viss samstämmighet i målsättningen om också inte i metoderna. Alla revolutionärer betraktade staten som sina förtryckares allierade och agent. I *Familjens, privategendomens och statens ursprung* hade Engels presenterat den fascinerande tesen att staten (liksom familjen) var en rätt ny och tillfällig institution. Anarkisterna instämde. Frågan var alltså: anarkistiskt upphävande eller bolsjevikiskt förvittrande? Denna abstrakta fråga och den häftiga polemiken kring den irriterade Lenin. Den är nu överförd till ett museum för 1900-talsantikviteter. För närvarande förs kampen mellan mäktiga stater som strävar efter ännu större makt – allt annat än den atrofiering av staten som Lenin ännu några veckor innan han själv kom till makten ville förverkliga så snart proletariatet hade segrat.

Lenin påstod, att Marx förändrade och empiriskt utvecklade sina teorier beträffande staten efter att ingående ha studerat 1848 års februarirevolution och Pariskommunen av 1871.

”Kommunens första dekret”, skrev Marx i *Pariskommunen*, ”var indragandet av den stående armén och dess ersättande med ett folk i vapen.” Dessutom bestod själva kommunen av en i allmänna val utsedd stadsstyrelse vars medlemmar kunde avsättas med kort varsel. Majoriteten av dessa medlemmar var givetvis ”arbetare eller erkända representanter för arbetarklassen”. Alla kommunens medlemmar och alla stadstjänstemän åtnjöt ”arbetarlöner”. Inga ”höga dignitärer” med ”feta representationsanslag” skulle få finnas. Domarna skulle förlora sin ”humbugssjälvständighet”. Alla tjänstemän ”skulle utses genom val, vara ansvariga och kunna avsättas”.

Demokratin skulle således enligt Lenin ”förvandlas från en kapitalistisk till en proletär demokrati, från en stat (dvs. ett organ med uppgift att förtrycka en viss klass) till någonting som inte längre är en stat i ordets vedertagna bemärkelse”.

Lenin fäste speciell uppmärksamhet vid Marx' iakttagelse att Pariskommunen hade ”avskaffat alla finansiella förmåner för ämbetsmän, samt att alla statstjänstemän avlönades med 'arbetarlöner'. Detta visar”, fortsatte han, ”den definitiva övergången från borgerlig till proletär demokrati – – – Och det är just i denna viktigaste punkt, kanske den viktigaste vad statsproblemet beträffar, som Marx' läror har råkat i glömska”.

Marx' läror har sannerligen råkat i glömska. Vad skulle Lenin säga nu när höga sovjetdignitärer som varken är ansvariga eller kan avsättas, lever som kungar på monarkins tid, och när en överklass av statstjänstemän har mellan fyrti och femti gånger högre löner än arbetarna?

Lenin citerade Marx: ”Kommunen gjorde en realitet av de billiga slagorden om borgerliga revolutioner och sparsam regering genom att förinta de två stora utgiftskällorna – armén och byråkratin.” Den gjorde det genast. Alla, kommenterade Lenin ”vill ha en billig regering”, och en sådan kunde åvägabringas ”endast av proletariatet”, förklarade han. Den har varken förverkligats i Ryssland eller något annat kommuniststyrt land. Militären och byråkratin lyder tvärtom den bibliska uppmaningen: ”Föröken eder och uppfyllen jorden!” Sovjetarmén och -byråkratin har många miljoner människor i sin tjänst, och de intar en privilegierad social och ekonomisk ställning.

Lenin – var han faktiskt så naiv? – trodde: ”Den kapitalistiska kulturen har *skapat* massproduktion, fabriker, järnvägar, postväsende, telefoner etc. och därmed gjort den gamla statsmaktens funktioner så förenklade och de kan reduceras till ett enkelt registrerande, arkiverande och kontrollerande. De kan därför gott och väl utföras av varje läskunnig person, och det blir möjligt att utföra dem för 'arbetarlöner', vilket kan (och måste) beröva dessa funktioner varje skugga av privilegium och dominans”. Dessa självklara” demokratiska åtgärder utgjorde ”den bro som leder rån kapitalism till socialism”.

Alla tjänstemän i kommunistiska länder kan verkligen avsättas utan varning – av partibossar som inte väljs av folket. Stalin 'återkallade” hundratusentals tjänstemän från deras sängar till exekutionskällarna. Återkallanden sker fortfarande på Kremls order.

Lenins drömstat utan privilegier och utan dominans skulle bli vad Marx kallade ”folket samlat i kommuner”. Kommunen var inte en ”parlamentarisk grupp” utan en ”arbetande grupp”, ”samtidigt verkställande och lagstiftande”. Lenin godkände dessa definitioner. ”I parlamenten”, skrev han, ”pladdrar de uteslutande för att föra det 'enkla folket' bakom ljuset – – – Vi kan och *måste* tänka oss en demokrati utan parlamentarism.”

När parlamentet var avskaffat skulle den nedbantade staten ”gradvis helt avskaffa all byråkrati – och detta är ingen utopi”. Den nya ordningen skulle också avskaffa ”löneslaveriet” och införa ”allt enklare metoder för kontroll och bokföring” som kunde utföras av varje medborgare

”i tur och ordning”, så att dessa sysslor ”blev en vana och till slut dog ut som specialsysslor för ett speciellt befolkningsskikt”. Inga ordinarie byråkrater, ingen stående armé.

Lenin summerade sitt enkla program sålunda: ”Störta kapitalisterna, krossa dessa exploatörers motstånd med de väpnade arbetarnas järnhand, tillintetgör den nuvarande statens byråkratiska maskineri – och vi har en från parasiter befriad mekanism med den högsta tekniska utrustning som kan sättas i gång av de enade arbetarna själva – vilka anställer teknikerna, övervakarna och bokhållarna, och betalar *alla utan undantag* en arbetares lön.”

”Hela folket i vapen” var Lenins svar på den kapitalistiska militarismens stående arméer och hans recept för arbetarnas maktinnehav. ”Under socialismen”, upprepade han, ”deltar alla i tur och ordning i styrelsen, och snart vänjer de sig vid tanken på ingen styrelse alls.”

”Också den minsta by”, förklarade Marx, ”skulle ha sin autonoma kommun.” Men Marx avvisade anklagelsen att kommunerna skulle rubba nationens enhet. ”Marx är centralist”, konstaterade Lenin. Marx och Engels motsatte sig federalismen. Centralismen skulle emellertid vara frivillig, skrev Lenin, ”en frivillig union mellan landets kommuner, ett kommunernas frivilliga samgående till en nation – ingenting påtvingat och upprätthållet endast tack vare byråkratism och militarism”.

Före revolutionen tvekade Lenin inte att motsätta sig tvång. I *Proletarskaja Pravda* den 18 januari 1914 klandrade han de ryska ”liberalerna” och ”reaktionärerna” för att de ville införa obligatorisk undervisning i ryska i skolor som besöktes av ickeryska barn. ”Vi vet bättre än ni”, meddelade han liberalerna, ”att Turgenjevs, Tolstojs, Dobroljubovs och Tjernysjevskijs språk är stort och mäktigt – – – Och givetvis vill vi att var och en som bor i Ryssland skall ha möjlighet att studera ryska. Men en sak vill vi inte ha: ett inslag av tvång. Vi vill inte jaga folk till paradiset med en knölpåk.”

Efter Lenin och i synnerhet efter Stalin, då alla Lenins visdomsord citerades och citerades om igen, förbigicks av någon anledning dessa ord. Ingen knölpåk? Inget tvång? Frivillig centralism? Hur många av sovjetregimens åtgärder inom ekonomi, kultur och politik kunde ha genomförts utan knölpåk och hårdare medel än så? Hur många dagar skulle Sovjetunionen, som också är en federation av nationella republiker, ha kunnat existera som centraliserad stat, cm centralismen, som Lenin krävde, hade varit ”baserad på 'det fullständiga förintandet' av den centraliserade statsapparaten – armén, polisen och byråkratin”?

I *Staten och revolutionen* säger Lenin: ”Engels liksom Marx kräver demokratisk centralism, en odelbar republik. Den federala republiken betraktar han antingen som ett undantag eller ett hinder för utvecklingen, eller en övergångsform från monarki till centraliserad republik, som 'ett steg framåt' under vissa speciella omständigheter. Bland dessa speciella omständigheter märks den nationella frågan.” Det olösta nationalitetsproblemet är orsaken till att Sovjet-unionen fortfarande är en icke-marxistisk, icke-leninistisk federation. I själva verket är den det odelade Ryssland, en enhetsstat som förvaltas av en jättelik byråkrati och styrs centralt av en liten kommunistisk partioligarki, som regerar med tvång.

De kommunistiska grymheternas långa rad har knappast något gemensamt med Lenins skallande försäkran i *Staten och revolutionen*: ”Vårt mål är att förinta staten, det vill säga varje organiserat och systematiskt våld, varje användande av våld mot människan i allmänhet.” En tid, fortsatte han, måste minoriteten underkasta sig majoriteten: ”Men när vi strävar mot socialismen är vi övertygade om att den kommer att utvecklas till kommunism, att jämsides med detta allt behov av våld, av att en människa underkastar sig en annan och en del av befolkningen en annan kommer att försvinna, eftersom människorna småningom vänjer sig vid att iaktta de elementära villkoren *utan våld och utan underkastelse*.”

Fortsättningen lyder: ”För att understryka denna tillvänjningsfaktor, talar Engels om en *ny generation*, 'fostrad under nya och fria sociala förhållanden', som 'kan slänga allt det här statsskräpet på sophögen'”, däribland också, tillfogar Lenin, den socialistiska staten.

Sovjetunionen har fostrat flera nya generationer. De har inte vant sig vid icke-våldet. De har tvärtom levat i en konstant atmosfär av våld och förtryck – inom sitt eget land under Stalins mördarregering, inom och utom sitt land efter Stalin. Makt är rätt på åtskilliga håll men i synnerhet i den kommunistiska världen. De ryska härskarna har vant sig själva och sina undersåtar vid både potentiell och utövad makt. I praktiken har kommunismen färdats ett oräkneligt antal miljoner ljusår från *Staten och revolutionen* – som trots detta fortfarande hör till de heliga skrifterna.

Ingen har berättat, om Lenin skrattade åt sig själv när han skrev *Staten och revolutionen*. Kanske han var för bitter för att vara road.

Sedan Lenin hade blivit herre över sovjetstaten, började vittrandet genast. Men vad som först vittrade bort var tanken på att vittra bort. Detta visade sig i både små och stora frågor. En sådan ”obetydlig” fråga kom i dagen 1960 i en sovjettidskrift som publicerade Petrograd-arbetaren P. Sjumjakovs minnen av sina sammanträffanden med Lenin 1918.[1] Hungersnöd hotade den stora staden. Den dagliga ransonen uppgick till mellan 100 och 125 gram bröd och ibland ett fiskhuvud eller en bit härsken torkad fisk. Aktiva kommunister med viktiga politiska uppdrag orkade inte utföra dem. Kommunisterna i Viborgsdistriktet diskuterade därför frågan om att upprätta en sluten restaurang där partimedlemmar kunde inta närande måltider. Några av dem, skriver Sjumjakov, ansåg att partiarbetarna skulle svälta precis som vanliga arbetare, ”men majoriteten intog en annan ståndpunkt”: om kommunisterna blev fysiskt försvagade skulle det resultera i ”en oundviklig för tidig kollaps med förödande inverkan på revolutionen”, ty utan organisatörer och ledare ”skulle arbetarklassen misslyckas som revolutionens kraftkälla och skapare av det nya samhället”. Frågan underställdes Lenin.

Lenin lyssnade till dem som motsatte sig privilegier och underkände deras argument. ”Heroismen i en personlig uppoffring, som är deras utgångspunkt, är, framför allt i rådande läge, väsentligen småborgerlig och härleder sig från socialistrevolutionärerna. Arbetarklassen kan inte marschera som revolutionens förtrupp utan sina aktivister, sina organisatörer. Aktivisterna måste omhuldas, och under den rådande knappheten måste de inom möjligheternas gränser stödas fysiskt. En sluten restaurang borde alltså upprättas. Arbetarna kommer att förstå varför.” Några dagar senare skedde detta.

Sjumjakov träffade Lenin på nytt i Moskva i september 1918. I augusti hade en arbetarpatrull arresterat två personer, en ”excellens, bror till 'hans excellens' greve Witte”, en före detta tsaristisk premiärminister, och ”Voronin, verkställande direktör i bankirfirman Voronin, Ljutj och Tjesser”. De arresterades och överlämnades åt tjekan anklagade för att ha gömt stora kvantiteter konserver, guld, obligationer etc. ”Senare fick vi veta, att när arbetarna fick höra om deras förflyttning till tjekans fängelse samlades de där och lynchade fångarna.” Sjumjakov rapporterade detta för Lenin. ”Lenin var särskilt belåten med min redogörelse för hur vi tillämpade den röda terrorn i vårt distrikt, och framför allt med arbetarnas våldsdåd mot 'hans excellens Witte' och fabrikören Voronin”, skriver Sjumjakov. ”När jag framhöll vårt slarv, som resulterade i lynchningen, sade Vladimir Iljitj: 'Nå, skadan var inte stor. Arbetarna visste vem de straffade. Under en revolution är sådana intermezzon inte önskvärda men oundvikliga'.”

[1] *Istoritjeskij Archiv*, sept.–okt. 1960, Moskva, artikeln ”Mina sammanträffanden med V. I. Lenin” av P. Sjumjakov, s. 140-147.

Lenin medgav: ”Det *kommande* förvittrandet måste av allt att döma bli en långvarig process.” Men den skulle börja genast efter bourgeoisins störtande. ”Så snart folkets majoritet själv oskadliggör sina förtryckare, är en 'specialstyrka' för förtryck inte längre nödvändig. I den bemärkelsen *börjar staten vittra bort*.”

Så snart Lenin hade kommit till makten ledde inbördeskriget och den utländska interventionen till utökandet av statens makt. Från november 1917 till sin slutliga sjukdom demonstrerade Lenin också i gärning, att han trodde på största möjliga maktkoncentration hos det enda parti som kontrollerade staten. Detta var hans mål före och praxis efter revolutionen. Partienväldet överensstämde med hans principer och passade hans viljestarka personlighet. Roten till det onda låg kanske i det faktum att det var en minoritet, inte en majoritet av folket som kuvade sina förtryckare. Därvid kvarstod ”specialstyrkan”, staten.

Tjugo månader efter det kommunistiska maktövertagandet höll Lenin en föreläsning ”Om staten” vid Sverdlovuniversitetet i Moskva.[1] Nu var det den erfarne statsmannen som talade. Vad hade han lärt sig? Lenin beskrev staten, alla stater: ”Den har alltid varit ett särskilt slag av maskineri som avskiljer sig från samhället och som består av grupper av personer som uteslutande eller nästan uteslutande sysslar med förvaltning. Folket indelas i de administrerade och specialisterna som administrerar, som höjer sig över samhället och som kallas ledarna, statens ledare. Detta maskineri, denna grupp av människor som administrerar andra, övertar alltid maktmedlen, den fysiska styrkan.”

Till slut gjorde Lenin en helomvändning och avfärdade sin teori om statens förvittrande. Detta skedde, synnerligen lämpligt, då Moskvas stadssovjet den 6 mars 1920 firade ettårsminnet av Kominterns grundande. Lenin meddelade de församlade kommunisterna att det var ”omöjligt att ställa frågan om staten på det gamla sättet. I stället för den gamla kammarlärda formuleringen av denna fråga, hade en ny, praktisk formulering uppenbarat sig som resultat av den revolutionära rörelsen – – – Nu har alltså frågan om staten hamnat i ett nytt spår – – – Att förneka nödvändigheten av en centralregering, av diktatur, av en enhetlig vilja, har blivit omöjligt.”[2]

Staten och revolutionen hade, sviken av revolutionen, förkastats av sin författare – en modig handling! Livet hade tagit död på en vacker teori. Vad hade hänt?

Lenin visste av historien att den ryska staten och det ryska folket var två fientliga, isolerade och inkongruenta storheter. För honom var staten därför ett absolut, obotligt ont. Men när han kom till makten övermannades han av historien. Trots hans försök att vinna folkets stöd, blev partistaten liksom monarkin genom själva sin natur en främmande, icke representativ kraft som sålunda måste tilltvinga sig lydnad.

7. Freden är ett problem

Det som människorna vill, formar deras öden. Den återspeglar också deras dimensioner. På tröskeln till bolsjevikrevolutionen var Lenins målsättning enkel och stor: att bemäktiga sig den ryska staten. Vid sin ankomst till Petrograd i april 1917 talade Lenin till folkmassan från taket på sin vagn och slutade med orden: ”Länge leve den socialistiska revolutionen!”[3]

Åt detta mål ägnade han hela sin väldiga energi. Han förkunnade sin strävan. Den andra sovjetkongressen inleddes i Petrograd den 3 juni. Följande dag fick Lenin ordet i femton

[1] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXIV, s. 362-377.
[2] Ibid., 2:a uppl., del XXV, s. 71-77.
[3] *Vladimir Iljitj Lenin. Biografija*. Institutet för marxism-leninism. Utg. av P. H. Pospelov m. fl., Moskva, 1960, s. 300.

minuter. Han gjorde detta historiska uttalande: ”Kamrat ministern för post och telegraf har förklarat, att det inte finns något politiskt parti i Ryssland som skulle gå med på att överta hela makten. Men det finns ett.” Det var bolsjevikerna. Alla partier tävlade om makten, sade Lenin, ”och vårt parti försmår den inte. Det är berett att i vilket ögonblick som helst överta regeringen.” [1]

Detta uttalande var ett program. Lenin följde det under de stormiga månaderna före och efter den 7 november 1917, han strävade inte bara efter makt utan efter monopoliserad makt, inte till kommunistisk medverkan i en koalition utan till en kommunistisk stat. Detta fast bolsjevikpartiet fortfarande var obetydligt.

Ten Days That Shook the World, utgiven i New York 1919, är en reporters bidrag till historien. Författaren, en amerikansk socialist, var där under Kerenskij-regimen då Ryssland var havande med bolsjevismen. Han var där som öppen sympatisör när bolsjevik-revolutionen föddes, och hade ögon som såg och en penna som livfullt återgav vad han såg och hörde ur soldaters, kvinnors, arbetares och inflytelserika ledares mun. Lenin läste John Reeds bok två gånger och skrev en inledning till den.

Den 16 och 17 juli 1917 inledde arbetarna i Petrograd en revolt mot Kerenskij-regeringen. Reed skriver: ”Bolsjevikerna, på den tiden en obetydlig politisk sekt, ställde sig i spetsen för rörelsen. Resultatet av denna katastrofalt misslyckade resning var att allmänheten vände sig mot dem.” Trotskij, Anatolij Lunatjarskij, Aleksandra Kollontaj och andra ledare arresterades. Lenin gick i peruk och med sminkat ansikte under jorden och försågs med ett falskt identitetskort för K. P. Ivanov, arbetare vid gevärsfaktoriet i Systerbäck.

Den ”obetydliga politiska sekten” blev ännu obetydligare. Men den 7 november, fyra månader efter detta misslyckande, behärskade sekten Ryssland.

Två i varandra ingripande omständigheter förklarar denna plötsliga omsvängning. I september 1917 tågade överbefälhavaren general Lavr G. Kornilov mot huvudstaden med avsikt att etablera militärdiktatur. Försöket misslyckades, garnisonen i Petrograd gick emot honom. Sedan gick det som det brukar gå: hot från extrema reaktionärer ger de extrema revolutionärerna vind i seglen. Bolsjevikerna hävdade nu att de var det bästa, det enda skyddet mot de tsaristiska generalerna. Arbetarna, bönderna och medelklassen, som avskydde den ruttna monarkin fruktade en restauration. De ville ha en fast hand. Framför allt vägrade den stora massan av soldater att slåss. Arméns missnöje förde bolsjevikerna till makten.

Den intima förbindelsen mellan kriget och den ryska revolutionen är uppenbar. Tsarismen mobiliserade 14 miljoner man men gav dem inget tungt artilleri, endast 4 100 kulsprutor och begränsade mängder lätt artilleri med otillräcklig ammunition. Generalstabsofficerarna föraktade den moderna krigsvetenskapen. Generalerna vid fronten kunde inte samarbeta till följd av aldrig glömda kontroverser från rysk-japanska kriget. Under de fem första krigsmånaderna förlorade ryska armén 300 000 man och 650 lätta fältpjäser. 1915 var förlusterna ännu större: 2 miljoner döda och sårade och 1 300 000 fångar. Oskolade rekryter och oerfarna officerare fyllde de gapande luckorna bara för att gå lemlästning och död till mötes i samma väldiga proportioner. 1916 hade den ryska armén 2 miljoner stupade och sårade och 350 000 fångar. När Ryssland 1917 drog sig ur kriget var de stupades antal 1 700 000.

I slutet av 1914 skrev brittiske ambassadören i Ryssland sir George Buchanan: ”Pessimismen har redan slagit rot i Petrograd!”[2] Om de ryska nederlagen 1915 sade han: ”Det enda undret är att armén alltjämt är intakt.” Den förblev inte intakt. ”Långt före tsarregimens störtande hade

[1] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917. Eyewitness account*, del II, s. 380
[2] The Right Honourable Sir George Buchan, *My Mission to Russia and other Diplomatic Memoires*, Boston, 1923, del I, s. 220.

armén visat akuta tecken på upplösning", skrev Kerenskij i *New York Times* den 22 maj 1927. "I januari 1917 strövade mer än en miljon desertörer omkring bakom linjerna."

Arméns förbittring fortplantades till hela landet. Männen skrev hem, att de ofta gick till anfall till och med utan gevär som de fick först när sidokamraten hade stupat. Ju längre kriget led, i desto högre grad lades ansvaret för den dåliga ledningen på Nikolaj II, som var välmenande men svag, och framför allt på kejsarinnan Alexandra, en tysk prinsessa som hade fallit för den hypnotiska trollkraften hos Gregorij Rasputin, en utsvävande, obildad sibirisk bondepräst som ansågs inneha den terapeutiska förmåga som räddade tsarevitj, tsarens ende son, från att dö i blödarsjuka.

I september 1915 övertog kejsaren efter nederlag på nederlag själv det högsta befälet. "Resultatet var" skrev sir George Buchanan, "att det i själva verket var kejsarinnan som regerade i Ryssland, i synnerhet sedan Stürmer hade blivit konseljpresident i februari 1916." Och genom att dominera kejsarinnan, regerade Rasputin i Ryssland – det trodde åtminstone de flesta diplomater, många politiker och folket. Den försupne munken till- och avsatte medlemmar av riksrådet och kabinettet och hypnotiserade hovets damer. Kejsarinnans publicerade brev till tsaren[1] visar att det var genom henne som Rasputin, i vida kretsar betraktad som protysk eller för en separatfred med Tyskland, påverkade Nikolaj i politiska och strategiska frågor. Till slut sammansvor sig en furste, en storfurste och en politiker för att mörda Rasputin och inbjöd honom till middag den 30 december 1916. De droppade i honom förgiftat vin och förgiftade bakverk. När han överlevde behandlingen och försökte rusa ut från palatset, sköt de honom och kastade liket i en vak i den isbelagda Neva. Men han sjönk inte. Kejsarinnan lät begrava Rasputin med pomp och ståt i närvaro av tsaren, deras tre döttrar, henne själv och medlemmar av regeringen.

Ett dödligt gift rann genom det ryska samhällets ådror.

I ett brev till tsaren av den 8 augusti 1916, i vilket tsaritsan som vanligt kallade Rasputin "vår vän", skrev hon: "Vår vän hoppas att vi inte skall försöka klättra uppför Karpaterna och ta dem. Han säger att förlusterna återigen kommer att bli alltför stora." Vilken skurk denne bonde vid hovet än var, visste han vad det lägre folket tänkte: förlusterna var redan för stora.

Mellan den vita monarkin och det röda sovjetväldet inföll ett åtta månaders republikanskt interregnum med frihet. Lenin kallade det nya Ryssland "det friaste, mest framskridna landet i världen".[2] Men ur tiotusen sår ropade detta fria men olyckliga land förtvivlat på fred, och det blev ingen fred. Krigets förlängning var preludiet till bolsjevismen.

Eftertanken, alltid hjälpsam och ofta orättvis, säger att den nya republiken utan dröjsmål borde ha vidtagit mått och steg för att dra Ryssland ur kriget. Den provisoriska regeringen borde ha varit medveten om de omständigheter som rådde vid dess tillträde.

I början av mars 1917 bevittnade Petrograd och andra städer en följd av strejker och bröd-upplopp. Trupper skingrade massorna i huvudstaden med gevärssalvor. På söndagseftermiddagen den 11 mars vägrade emellertid Pavlovska gardet att skjuta och avväpnades av Preobrazjenska gardet. Följande dag vägrade också Preobrazjenska gardet att skjuta på folket och dödade sina officerare. Volynska gardet, som fick order att ingripa, gjorde saminaledes.[3]

På söndagsmorgonen spred sig myteriet. Beridna kosacker fraterniserade med demonstranterna. De 215 000 soldaterna i och omkring Petrograd liksom Östersjöflottans 80

[1] *Letters of the Tsaritsa to the Tsar, 1914–1916*, New York, 1924.
[2] Lenin, *The Revolution of 1917*, s. 98. Detta tal är utelämnat från 4:e uppl. av Lenins verk som publicerades under Stalintiden, men finns i 5:e uppl., som utkom 1962. [sv. övers. "Referat på en sammankomst med bolsjevikiska ombud vid arbetar- och soldatdeputeradesovjeternas allryska konferens"]
[3] Buchanan, a. a. del II, s. 60-61

000 matroser vägrade att stöda monarkin. En utvald styrka som tsaren skickade från fronten för att kväva resningen skingrades och deserterade när den mötte rebelltrupper i Petrograds förstäder. På eftermiddagen den 12 mars hade tsarregimen upphört att existera. Den provisoriska regeringen, ett moderat revolutionärt kabinett tillsattes med furst Georgij Lvov som konseljpresident, Paul N. Miljukov som utrikesminister och Alexander F. Kerenskij som justitieminister. Två dagar senare telegraferade generalguvernören i Moskva till högkvarteret: ”I Moskva fullständig resning. Militära förband övergår till revolutionärerna.” Detsamma hände i hela Ryssland. Övergiven av armén abdikerade Nikolaj II den 15 mars. Samma dag förkunnade den provisoriska regeringen sin tillkomst.

Trotskij skriver: ”Det råder inget tvivel om att varje revolutions öde i ett visst skede avgörs av en sinnesförändring inom armén.”[1] Det var soldaterna som beseglade domen över tsaren.

När Lenin anlände den 16 april 1917 till Petrograd, steg han genast upp på taket av en pansarbil för att tala till en stor skara anhängare. Sedan for han till Ksjensinkajapalatset, bolsjevikpartiets högkvarter. Det hade inte förekommit någon oordning, han använde inte detta fordon av omsorg om sin personliga säkerhet. Den militära bilden symboliserade den politiska makten.

Lenin övertog genast befälet över den kommunistiska rörelsen. Hans första uppgift var att skärpa bolsjevikernas toleranta inställning till den provisoriska regeringen. I betraktande av ”regeringens kapitalistiska natur”, förklarade han i sina s. k. aprilteser[2], ”är kriget, vad Ryssland beträffar, fortfarande ett imperialistiskt rövarkrig”. Han kritiserade *Pravda*, som redigerades av Stalin och Kamenjev: ”*Pravda* kräver att regeringen skall avstå från annekteringarna. Att be en kapitalistregering avstå från annekteringar är nonsens.” Han ville inte ha en ”parlamentarisk republik” utan en sovjetrepublik” och krävde ”avskaffandet av polisen, armén och byråkratin”. Hans slagord var: ”All makt åt sovjeterna!” Det betydde: ”Ner med den provisoriska regeringen!”

Många bolsjeviker ansåg ännu på den tiden att Ryssland först måste uppleva en borgerligt-demokratisk revolution under den provisoriska regeringen, innan landet blev moget för arbetarrevolutionen och diktaturen. Men Lenin hade bråttom.

Det behövdes Lenins hela envishet, uthållighet, självskhet och prestige bara för att övertala det högsta skiktet inom partiet att svälja hans revoltprogram. Så snart han trodde sig göra framsteg, vände han sig till armén. Sex dagar efter sin ankomst till Petrograd talade han till det församlade Ismailovska gardesregementet och krävde fred utan dröjsmål och hela regeringsmaktens överförande på ”soldaternas och arbetarnas sovjeter”. Fem dagar senare talade han till soldaterna vid Michailovska pansardivisionen, och två dagar senare var han huvudtalare vid Petrograd-sovjetens soldatavdelnings möte.

Lenin glömde inte heller den stora allmänheten. Ingen publik var för liten eller obetydlig. Kort efter sin ankomst begav han sig till ett möte i grannskapet vid Officersgatan (numera Dekrabristgatan). Han satt bland publiken, en borgerlig publik med insprängda grupper av soldater och arbetare samt kommunister som hade fått order att göra sig hörda. Apotekaren och partimedlemmen Evgenija Levitas har skildrat förloppet.[3] En talare angrep bolsjevikerna. ”Ni, mina herrar bolsjeviker”, utbrast han, ”agiterar här. Varför beger ni er inte till fronten för att försvara Rysslands, vårt fäderneslands intressen?”

Applåder.

---

[1] Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, Ann Arbor, Mich., 1932, s. 120-125.
[2] Lenin, a. a., s. 95-103.
[3] *Vospominanija*, del 4, 1. 253-254.

Plötsligt tog en häcklare till orda. ”Vad är det i själva verket som vi ska kämpa för?” frågade han. ”För Dardanellerna? Eller för de ryska och utländska borgarna, som blir rika på våra soldaters blod?”

Alla vände sig om. Det var Lenin. Han hade rest sig. Bredvid honom stod Aleksandra Kollontaj och en grupp bolsjeviker. Lenin gick till plattformen, tog av sig rock och mössa och började tala. Ingen avbröt honom. Ryssland var fritt. Han återkom till sitt tema: ”Vem behöver Dardanellerna – arbetarna eller bourgeoisin? Vem äger jorden – bönderna som befruktar den med svett och blod – eller godsägarna, som suger ut bönderna till sista droppen? Vem äger fabrikerna och verkstäderna? Vem äger bankerna och all rikedom i landet: arbetarna eller den ryska och utländska bourgeoisin?”

Soldaterna och arbetarna applåderade, skriver fröken Levitas.

Genom sin propaganda bland soldaterna och de civila åstadkom Lenin en maktförflyttning från den provisoriska regeringen, som han avskydde, till sovjeterna som han hoppades kunna vinna. Regeringens auktoritet ifrågasattes redan av Petrograd-sovjeten. Lenin kallade detta system ”dubbelt regerande”. Men en dubbel regering är ingen regering alls. Den är en inledning till revolution.

Efter tsarens fall följde en period av förvirring, under vilken Petrogradsovjeten med representanter för fabriksarbetare och soldater konkurrerade med den nationella regeringen. Den 14 mars utfärdade sålunda Petrograd-sovjeten sin berömda ”order nr t” som instruerade alla arméförband att välja soldatråd (soldatsovjeter), som var ansvariga inför Petrograd-sovjeten. Råden skulle utöva kontroll över vapnen som ”i inget fall skall överlämnas åt officeren”. Soldaterna var medborgare. Hälsningsplikten utom tjänsten avskaffades. Officerarna tillhölls att vid tilltal byta det förödmjukande ”du” mot det likhetsfrämjande ”ni”.[1]

”Det här är döden för armén”, utbrast monarkisten V. V. Sjulgin, när han läste order nr 1.[2] Det var det inte, den var bara ett tecken på att patienten behövde en drastisk kur. Den bästa medicinen skulle ha varit att göra slut på slaktandet. I stället sände utrikesministern Miljukov den t maj 1917 en not till de allierade regeringarna som publicerades i den ryska pressen, där han lovade att Ryssland inte skulle ”försvagas i den gemensamma kampen” och att dess ”åtaganden gentemot sina allierade” skulle ”uppfyllas”.[3] Detta i förening med Miljukovs tidigare uttalanden om kriget gav upphov till en folkstorm som tvingade honom att avgå.

Miljukovs inställning väckte harm hos den politiskt medvetna delen av befolkningen, men ändå medgav en bolsjevikisk bok, som kom ut 1957: ”Den stora massan av soldater fattade [ännu i maj 19,7] inte klasskaraktären hos den provisoriska regeringens politik – – – I motsats till soldaterna hade största delen av arbetarna en klar uppfattning om Miljukovs not och stödde bolsjevikernas slagord.”[4]

Upplösningen framskred raskt, men den hade ännu inte förintat armén. Fred kunde ännu ha ställt allt till rätta. Den provisoriska regeringen valde emellertid denna tidpunkt för att inleda en stor offensiv i Galizien under general Alexej A. Brusilov.

De konservativa generaler som tjänade republiken hade påpekat att den dåliga andan och beväpningen gjorde en offensiv till ett osäkert företag. Kerenskij, som nu var konseljpresident och krigsminister i det ombildade kabinettet, kände till stämningarna. När han en dag hade bearbetat soldaterna vid Rigafronten med sin lysande talekonst, tog en bondesoldat till orda:

---

[1] Leo Trotskij, a. a., s. 276.
[2] W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution 1917-1921*, New York, 1935, del I, s. 86.
[3] Curtiss, a. a., s. 124-125.
[4] *Petrogradskie bolsjeviki v oktjabrskoj revolutsii*, sammanställd av Leningrads provinsiella kommunispartis institut för partihistoria, Leningrad, 1957, s. 96.

”Herr minister, ni säger att vi måste kämpa för vårt land och vår frihet. Vad har jag för nytta av jord, om jag stupar? Allt vad jag får är tre alnar till en grav.” Muzjikerna där hemma lade beslag på och delade upp jorden. Bondesoldaterna ville också ha sin del. De skulle kanske bli lurade, om de stannade i skyttegravarna. En offensiv kunde innebära förlust av både jord, liv och lem.

Vad kunde det vara som under sådana förhållanden förmådde den provisoriska regeringen till att aktivera kriget?

Människorna leddes av blandade, ofta motsägande motiv. Till och med den framträdande bolsjeviken Lev Kamenjev skrev i *Pravda* den 28 mars 1917: ”När två arméer står mot varandra skulle det vara den enfaldigaste politik att låta den ena lägga ner vapnen och återvända till sina hem. Detta skulle inte leda till frihet utan till slaveri, och ett fritt folk måste med harm fördöma en sådan politik. Nej, den måste beslutsamt stå på sin post och besvara kula med kula, granat med granat.”[1] Ja, om den har kulor och granater – och vilja. Lenins ankomst till Petrograd gjorde slut på sådana patriotiska utgjutelser från bolsjevikernas sida, men stämningen kvarstod. Den besjälade också många icke-kommunistiska revolutionärer som fruktade att militär upplösning skulle ge Kaiserns legioner tillfälle att krossa revolutionen och kanske återinsätta tsaren. Utrikesminister Miljukov hade i ett av nationell mysticism genomsyrat manifest sagt: ”Det ryska folket kommer inte att tillåta att fäderneslandet drar sig ur den stora kampen förödmjukat och försvagat.”[2] På frågan varför han inte hade dragit Ryssland ur kriget, svarade Kerenskij många år senare i New York: ”Vi ville vara lojala mot våra allierade.” Frankrike och England var hårt trängda, generationer av deras ungdom gick under i Flanderns och Frankrikes blod och gyttja. Hur skulle det gå med den liberala revolutionen, för att inte tala om det självständiga Ryssland, om Tyskland segrade? Politiker som sitter i kratern av en vulkan och leder sitt lands öden kan knappast tänka klart. Marken bävade under den provisoriska regeringens fötter, Petrograd var en delad stad, stäpperna och slätterna var i jäsning, regimen visste inte hur lång tid den hade kvar att leva. Men intet av detta ledde till insikt eller förutseende.

Tsarens efterträdare kände sig osäkra. De hade formell makt men små möjligheter att utöva den. Svagheten, det löje som den väckte och besvikelsen var stor. Lenin visste att driva in sin skarpa dolk där han fann sprickor i motståndarens rustning. Han erbjöd sig själv och sitt parti som ett alternativ till den härskande gruppen. Detta gjorde regeringen rasande. Han hade rest till Ryssland genom Tyskland enligt en överenskommelse med tyska generalstaben. Nu anklagades han för att vara tysk agent. Den nationalistiska bourgeoisin fick ytterligare en orsak att hata de antikapitalistiska bolsjevikerna. Om de makthavande politikerna hade gått in för separatfred, skulle också de ha stämplats som tyska agenter. Lenin ropade: ”Ner med den provisoriska regeringen! Fred!” Den provisoriska regeringen kunde helt enkelt inte instämma i fredsropet, det skulle ha varit att ge efter för Lenin i dagens viktigaste fråga. De ville inte släppa in hans parti i regeringen, en åtgärd som, det insåg alla, skulle ha varit detsamma som att släppa in en människoätande tiger i familjens vardagsrum.

Den provisoriska regeringen utsattes för ständiga påtryckningar från sina allierade för att öka sina krigsansträngningar. Eftersom socialister satt i denna regering, placerades också socialister i västmaktsdelegationerna i Petrograd, också i den av president Wilson utsända Elihu Roots delegation. Få av dessa utsända visste vad som tilldrog sig omkring dem. Den brittiske generalkonsuln i Moskva 1917, R. H. Bruce Lockhart, som talade ryska, citerar gillande monsieur Grenard, fransk generalkonsul i samma stad: ”De allierade var förblindade i sin strävan att till varje pris förlänga det militära samarbetet med Ryssland. De hade ingen

[1] Cit. av Chamberlin, a. a., del I, s. 115.
[2] Miljukov, a. a. s. 64.

uppfattning om vad som var möjligt eller omöjligt. Sålunda spelade de helt enkelt Lenin i händerna och fjärmade Kerenskij från folket.” I sin 1957 utgivna bok, *The Two Revolutions, An Eyewitness Study of Russia*, 1917, säger Lockhart att de franska och engelska delegationerna var ungefär lika effektiva som ”en droppe sötvatten i det saltaste hav”. Den amerikanska delegationen tillförde varken en droppe vatten eller en gnutta sunt förnuft. Alla beredde Kerenskij huvudbry, när han försökte infria förväntningarna hos de stormaktsregeringar som hyllade honom.

I det självbiografiska arbetet *The Catastrophe*, som gavs ut 1927, förklarade Kerenskij behovet av en offensiv: ”Ingen armé kan ständigt förbli i overksamhet – – – Återställandet av den ryska arméns stridsberedskap och återupptagandet av offensiven var det fria Rysslands första och nödvändiga uppgift. För sin framtids skull måste Ryssland påta sig denna heroiska uppoffring.”

Den kostade flera hundratusen man.

Julioffensiven i Galizien 1917 mot de demoraliserade österrikisk-ungerska styrkorna var i början framgångsrik. Ryssarna tog tusentals fångar och erövrade några städer. Men när tyskarna skickade förstärkningar måste de utmattade ryssarna dra sig tillbaka. Kerenskijs armé var nu i upplösningstillstånd, och ju mindre de olika partiklarnas militära värde var, desto större var deras politiska rörlighet. För de flesta soldaterna var politik liktydigt med fred, och fred med jord.

Kort efter offensivens sammanbrott hade Kerenskij en hemlig konferens i högkvarteret. General Anton I. Denikin, befälhavare på den ryska västfronten, ”nämnde fall då regementen hade lovat gå till anfall efter att ha lyssnat till ett tal av Kerenskij eller när de hade fått en röd fana, men sedan ändrat sig och vägrat att anfalla när tiden var inne. 'Officerarnas situation är fruktansvärd', sade Denikin med darrande röst. 'De blir förolämpade, slagna, mördade.' ” General Klembovskij, befälhavare för nordfronten, beskrev liknande fall. ”Vad skulle man göra?” frågade han. ”Dödsstraff? Men kan man verkligen hänga hela divisioner? Krigsrätt? Då blir halva armén skickad till Sibirien. Man kan inte skrämma soldaten med fängelse och straffarbete. 'Straffarbete? Än sen?' säger de. 'Jag kommer ut om fem år. Och då är jag åtminstone helskinnad.' ”[1]

General Kornilovs försök i september 1917 att bota en sjuk civil regering med en sjuk armé gav spridning åt smittan. Nu kunde Ryssland inte längre spela någon effektiv roll i kriget. Nu var det hög tid att inleda fredsunderhandlingar.

De åtgärder som vidtogs för att återställa disciplinen gav anarkin ny näring. Misstänksamhet och förtal florerade. När det viktiga Riga föll utan strid, beskyllde vänstern kapitalisterna för att ha överlåtit staden, därför att de föredrog Kaisern framför kommunismen. Lenin gick ännu längre. I en hemlig skrivelse till kommunistpartiets konferens i Petrograd, som inleddes den 7 oktober 1917, skrev han: ”Bevisar inte den brittiska flottans och de brittiska ubåtarnas fullständiga passivitet när tyskarna erövrade Dagö och Ösel, tillsammans med regeringens plan att flytta huvudstaden till Moskva att Kerenskij och de engelska-franska kapitalisterna har kommit överens om att överlämna Petrograd åt tyskarna och på detta sätt krossa den ryska revolutionen? Jag tror, att det är bevisat.”

Något mera lögnaktigt kan man knappt tänka sig. Lenin ville helt enkelt egga partiet i Petrograd till att utan dröjsmål störta Kerenskij-regeringen. Och eftersom motståndarna kallade honom Ludendorffs agent, ville han återgälda komplimangen. Det politiska moraset sopade bort de sista resterna av soldatmoral. Hela förband av armén och flottan lydde

[1] Cit. av Chamberlin, a. a., del I, s. 221-233, från *Krasnaja letopis* (Röd krönika), nr 6, 1923, s. 9-64.

bolsjevikpartiets order – inte för att de omfattade marxismen eller kommunismen, utan för att de hatade kriget.

Den provisoriska regeringen kunde inte längre föra krig. Dag för dag blev den svagare. På sin höjd kunde den sluta fred, men inte ens till det tycktes dess kraft räcka. Den 31 augusti 1917 skrev sir George Buchanan i sin dagbok[1]:

> ”Jag träffade Kerenskij i morse – – – Jag sade, att ehuru jag hörde till de få som inte hade förlorat allt hopp om att Ryssland skulle förmå ta sig samman, kunde jag inte ta ansvaret att skicka fördelaktiga rapporter till min regering, om han inte kunde ge mig tillfredsställande försäkringar beträffande ordningens upprätthållande bakom fronten samt livsmedels- och transportfrågorna – – – Jag sade att det som bekymrade mig mest var den omständigheten att regeringens socialistiska [ickekommunistiska] medlemmar inte ville göra armén till en verkligt effektiv stridande styrka, av fruktan för att den en dag skulle användas mot revolutionen – – – Jag kunde inte dölja – – – hur pinsamt det var för mig att bevittna vad som försiggick i Petrograd. Medan brittiska soldater göt sitt blod för Ryssland, strövade ryska soldater omkring på gatorna eller fiskade i floden och åkte på tågen, och tyska agenter fanns överallt. Kerenskij kunde inte förneka detta men sade att åtgärder genast skulle vidtas för att komma till rätta med dessa missbruk.”

Den 3 september gjorde Buchanan ytterligare några anteckningar om detta samma samtal: ”Kerenskij talade mer än en gång om nödvändigheten att göra vårt yttersta för att förkorta kriget, som om han hade fruktat att Ryssland inte kunde hålla ut hur länge som helst – – – Om han ville förkorta kriget, måste han hjälpa oss genom att återställa den ryska arméns slagkraft – – – Han gav mig positiva försäkringar i alla dessa punkter, men jag kan inte avgöra om han förmår uppfylla dem.”

Åtföljd av franska och italienska ambassadörerna avlade Buchanan ett nytt besök hos Kerenskij den 9 oktober, varvid denne sade: ”Det måste också finnas kontinuitet i politiken, och trots alla svårigheter var Ryssland beslutet att föra kriget till slutet. Han skulle fara till fronten samma eftermiddag för att genast sätta i gång arbetet med arméns reorganisation. Han slutade med att påminna oss om att Ryssland fortfarande var en stormakt.” En stormakt med en döende regering och en döende armé.

Buchanan konfererade ännu en gång med Kerenskij och utrikesminister Teresjtjenko den 25 oktober, tretton dagar innan Lenin och Trotskij störtade dem. Kerenskij sade att man i vissa kretsar fruktade att de allierade ”skulle göra fred på Rysslands bekostnad. Jag svarade att vi redan kategoriskt hade bemött denna beskyllning, och att han kunde vara övertygad om att vi aldrig skulle överge Ryssland, om inte Ryssland övergav sig självt”. Buchanans dagbok för den 3 november börjar: ”Krigsminister Verchovskij har avgått – – – Vid den provisoriska regeringens möte i går kväll tycks han fullständigt ha tappat huvudet och förklarat, att Ryssland genast måste sluta fred.” Tappat huvudet? Han hade tvärtom tagit sitt förnuft till fånga. Men det var för sent.

Kunde Kerenskij ha lotsat Ryssland ur kriget? När? Och hur? Ryssland var inte det enda land som led av krigströtthet och fredshunger. I en översikt av läget för de fyra centralmakterna på senhösten 1917 skrev general Ludendorff: ”Den österrikisk-ungerska armén var trött – – – Dess slagkraft var liten, den räckte praktiskt taget bara mot Italien – – – Det var bara armén som höll samman dubbelmonarkin.” Beträffande Bulgarien förklarade han: ”Nationen och armén var trötta på kriget – – – Bulgarien skulle förbli lojalt, så länge det gick bra för oss.” Turkiet ”var slut”. I Tyskland ”var andan bättre än hos våra allierade”, hävdade Ludendorff, ”men den hade också tydligt försämrats; även den allmänna stämningen hade försämrats”.[2] Winston Churchill hade en lika ofördelaktig uppfattning om förhållandena inom västalliansen.

---

[1] Buchanan, a. a., del II, s. 168 f.

[2] Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, s. 433.

Han skrev om läget i slutet av 1917: ”Det var otvivelaktigt en fördelaktig tidpunkt för förhandlingar. Ryssland krossat, Italien flämtande, Frankrike utmattat, de brittiska arméerna förblödda, ubåtarna ännu inte besegrade och Förenta staterna på 5 000 kilometers avstånd innebar ett läge i vilket den tyska statskonsten kunde ha ingripit på ett avgörande sätt.”[1]

Innan bolsjevikerna övertog makten dignade alltså båda de krigförande parterna under krigets bördor. De behövde fred. Men deras statskonst räckte inte till, det fanns ingen som stod över kampen och på så sätt blev i stånd att sammanföra dem vid förhandlingsbordet, innan massmördandet nådde sin höjdpunkt på västfronten 1918.

De flesta krig i historien har avslutats, innan en fullständig seger har lett till en dålig fred. Men med kriget följer förtegenhet, avbrott i de mänskliga förbindelserna och viljan att segra oberoende av konsekvenser och kostnader. Om de västallierade regeringarna, även den amerikanska, hade insett att endast fred kunde rädda Kerenskij, om vidare Ludendorff i stället för att skicka Lenin till Ryssland hade varit klok nog att fatta den potentiella inverkan som detta skulle ha på Tyskland under de kommande årtiondena – då kunde kriget ha varit slut ett år före vapenvilan den 11 november 1918. Vem vet, om inte detta hade hindrat Hitlers makttillträde och det andra världskriget?

Churchill, som aldrig led någon brist på stridslust, ansåg tiden mogen för fredsförhandlingar – om blott Ludendorff ville ta initiativet. Och i betraktande av Lundendorffs uppfattning om centralmakternas avtagande styrka, skulle han också ha välkomnat fredstrevare från den regering av vilken Churchill var en prominent medlem. I alla krigförande länder höjdes röster för att göra slut på massmördandet. Den kanske främsta av dem var engelsk. Lord Lansdowne – tidigare generalguvernör i Canada och vicekonung i Indien, krigs- och utrikesminister, medlem av en av Englands äldsta adliga familjer – var en man som hade gjort sig bemärkt såväl socialt som politiskt. Han hade uppmanat England att inträda i kriget. I oktober 1914 stupade hans andre son i Frankrike. I oktober 1916, medan lord Lansdowne var medlem av koalitionsregeringen, bad premiärminister Asquith krigsutskottets medlemmar ”uttrycka sin åsikt om möjliga fredsvillkor”. Lansdowne framhöll de väldiga förlusterna och skrev den 13 november 1916: ”Det är olyckligt att – – – det skall vara möjligt att framställa oss och våra allierade som bundna vid en dels hämndlysten, dels självisk politik, och dessutom så ohjälpligt bundna – – – att vi skulle betrakta varje försök, hur uppriktigt det än är, att lotsa oss ur återvändsgränden som en ovänlig handling”. Lord Lansdowne var då ledare för koalitionspartiet i överhuset, och sålunda av allt att döma väl informerad om den militära återvändsgränden.

Detta hemliga memorandum fick inga återverkningar. Lansdowne väntade ett år. Den 29 november 1917 publicerade *Daily Telegraph* hans berömda brev.[2] ”Min tro är den”, heter det bland annat, ”om kriget skall bringas till ett slut i tid för att undvika en världskatastrof, kommer det att sluta, därför att befolkningen i de krigförande länderna på båda sidor inser att det redan har pågått för länge.” Han uttalade sig sedan mot kravet på Tysklands villkorslösa kapitulation – som skulle följas av en straffande fred. Han överhöljdes givetvis med smädelser, men han berättade senare: ”Ärkebiskopen sade, att han stod på min sida – – – Jag är förvånad – eller är jag egentligen det? – över det stora antal officerare vid fronten som har skrivit till mig för att säga, att de välkomnade brevet.”[3]

I alla läger förspordes längtan efter ett slut på dödandet. Ett hederligt fredsanbud från England eller Tyskland eller en grupp av neutrala stater eller från president Wilson just som USA började kasta sin avgörande militära makt i vågskålen (och just som Ryssland var på glid mot

[1] Winston S. Churchill, *The World Crisis*, del II, s. 123-124.
[2] Ibid., s. 463 f.
[3] Ibid., s. 472.

bolsjevismen) kunde ha lett till handling. Men blodbadet hade gett upphov till mental anemi. Fred var en populär önskan men inte en populär politik.

Ett allmänt upphörande av fientligheterna kunde ha varit till gagn för Kerenskijs regering och kanske gett Ryssland, ”världens friaste, mest progressiva land”, möjlighet att fortsätta sitt experiment med demokrati. Alternativet var rysk separatfred med eller utan västmakternas medgivande.

Det skulle ha varit klokt men nästan övermänskligt, om västmakterna, som var osäkra om segern och räknade sina förluster i miljoner, hade uppmanat Ryssland att dra sig ur spelet och sålunda gett Tyskland möjlighet att flytta hela arméer från öst- till västfronten. Några månader senare, under Lenin och Trotskij, skedde dock just detta trots de allierades ogillande.

Kunde Kerenskij ha gjort det som Lenin gjorde – underteckna en separatfred med Kaisern? Måste man här medge att en enda man gjorde historia? Trotskij skriver: ”Om varken Lenin eller jag hade befunnit oss i Petersburg, skulle det inte ha blivit någon oktoberrevolution. Bolsjevikpartiets ledare skulle ha förhindrat den, därom råder inte minsta tvivel. Om Lenin inte hade varit i Petersburg, undrar jag, om jag hade kunnat övervinna bolsjevikledarnas motstånd.” [1]

8. Slutet och början

”Armén är med oss”, förklarade Leo Trotskij för John Reed den 30 oktober 1917, efter att han hade blivit frigiven från fängelset och vald till Petrograd-sovjetens ordförande. ”Den provisoriska regeringen är absolut maktlös. Bourgeoisin har nu makten – – – Men den saknar styrka. Armén är med oss.”[2]

”Armén är med oss” var en halvsanning. Armén var inte med den provisoriska regeringen, som ville fortsätta kriget. Många soldater var ”med oss”. Men arméns, folkets och intelligentsians majoritet var inte bolsjevikisk.

Tiden efter 1919 har gett oss talrika exempel på att medborgare ofta ställer sig på kommunismens sida, inte av kommunistisk övertygelse eller kunskap om marxismen-leninismen, utan för att de motsätter sig de rådande förhållandena och den sittande regeringen. De många miljonerna illitterata bönder i Indien, Indonesien och andra asiatiska länder, till och med de många miljonerna läskunniga arbetare i Italien och Frankrike som röstar på kommunisterna, röstar så för att de är olyckliga och rädda, inte av ideologisk övertygelse. På samma sätt stödde talrika soldater, arbetare, bönder och intellektuella Lenin och Trotskij 1917 för att få utlopp för sitt hat till kriget och till dem som ville förlänga det.

Men bara en minoritet röstade på bolsjevikerna i de riksomfattande demokratiska valen till den konstituerande nationalförsamlingen.

Detta val, det enda fria allmänna valet i Rysslands historia, hölls ironiskt nog den 25, 26 och 27 november 1917, alltså efter sovjetregeringens tillblivelse. Att detta val över huvud taget genomfördes och att det resulterade i ett bolsjevikiskt nederlag visade en liberalism som sovjetregeringen snart övervann. Detta gjorde valet så mycket intressantare som unik opinionsundersökning just som Ryssland överskred gränsen mellan demokrati och diktatur.

Från det ögonblick Lenin anlände till Petrograd (april 1917) till november underströk han och hans parti nödvändigheten av att inkalla en nationalförsamling för att fastställa republikens författning och bestämma vem som skulle härska. Valen tilldrog sig stort intresse och

---

[1] *Trotsky's Diary in Exile* 1935, London, 1959, s. 54.
[2] John Reed, *Ten Days That Shook the World*, s. 50-51.

återspeglade folkstämningen. Bolsjevikerna arbetade hårt för att segra. *Rabotjij put*, deras dagliga tidning, som hade ersatt den indragna *Pravda*, skrev den 21 oktober: ”Det proletära revolutionära partiet – det enda konsekventa och oböjliga revolutionspartiet – bolsjevikerna – måste inväljas i den konstituerande församlingen i massiva led.” Den 8 november, dagen efter det bolsjevikiska maktövertagandet, talade Lenin offentligt om den konstituerande församlingen som det beslutmässiga organet i utrikespolitiken.

Enligt kommunisternas siffror vann socialistrevolutionärerna 410 av de 707 platserna – en klar majoritet.[1] Bolsjevikerna fick 175, mensjevikerna 16, kadetterna (de konstitutionella demokraterna) 17, olika nationalitetsgrupper 86 och smärre organisationer resten. Sålunda röstade 24,7 procent eller ungefär en fjärdedel av väljarna på bolsjevikerna när dessa redan härskade i Ryssland i november 1917.[2]

Detta visar att bolsjevikerna då Lenin och Trotskij bildade regering inte bara var ett parti med 25 000 medlemmar, som det ofta påstås. De hade förskaffat sig en ansenlig popularitet men ingen majoritet. Jämfört med socialistrevolutionärernas (SR) 17 490 837 röster fick bolsjevikerna 9 562 358 av de sammanlagt nära 40 miljonerna. Hur skall deras styrka förklaras?

”Det är allmänt erkänt”, skriver Oliver Henry Radkey, ”att soldaterna behärskade massorna och utövade ett starkt inflytande på valets utgång.” Han nämner flera distrikt i guvernementet Tver, ”där en enda agitator skingrade fientligheten mot bolsjevikerna och vann befolkningen för deras sak”. Men i ett annat distrikt i samma guvernement fick SR 12 000 röster och bolsjevikerna bara i 400 – troligen, som Radkey säger, för att ”de hemvändande soldaterna i detta distrikt i allmänhet rekommenderade SR-listan”.

I ett brev av den 10 oktober till I. T. Smilga, en finsk bolsjevik som förde befälet över de röda styrkorna kring Helsingfors, skrev Lenin: ”Naturligtvis skall matroserna och soldaterna få permission. Män som far på hempermission till byarna skall organiseras som propaganda-grupper, systematiskt resa omkring i provinserna och i byarna göra propaganda i allmänhet och för den konstituerande församlingen i synnerhet.” Lenin godkände också Smilgas förslag att splittra SR genom att sammansluta sig i ett block med detta partis vänster. ”Endast detta”, påpekade Lenin, ”kan ge oss bestående makt i Ryssland och majoritet i den konstituerande församlingen.”

SR betraktade sig som socialister, utopiska socialister som hoppades att Ryssland kunde ta språnget från underutvecklad kapitalism till ett himmelrike av bykommuner. Fast Lenin hade kallat deras narodnik-socialism ”ett ruttet och stinkande as”, hade de starkt stöd i jordbruks-bygderna. I guvernementet Kursk till exempel hade SR en majoritet av 7 mot i över bolsjevikerna. ”Men ändå”, säger Radkey, ”intog Lenins parti andra platsen med över 100 000 röster, av vilka relativt få kan ha varit proletärer.” Vem avgav dessa röster? ”Svaret är att soldater – antingen från hemortsgarnisonerna eller de som återvände från fronten – överallt bedrev en ivrig agitation för bolsjevikerna – – – Sålunda fick bolsjevikerna anhängare också i distrikt med ringa eller ingen industri.”

Efter att ha studerat tidningarna i Petrograd, Moskva och småstäderna, konstaterar Radkey: ”Bolsjevikernas effektivaste och allestädes närvarande propagandister var soldaterna från fronten och matroserna från Östersjö-flottan.” En soldat sade till den dagliga tidningen i Saratov: ”Det enda som betyder något är att få slut på det förbannade kriget och komma hem.”

---

[1] Oliver Hendy Radkey, *The Elections to Russian Constituent Assembly of 1917*, Cambridge, Mass., 1950.
[2] I vissa trakter ägde valet rum senare på hösten eller i början av 1918. Också dessa resultat är medräknade.

De bolsjevikiska kandidaternas namn stod på lista nr 7. Leninistiska agitatorer turnerade på stäpperna och upprepade ett slagkraftigt argument för kvinnorna: ”Om ni inte röstar på nr 7, får ni se hur det går när er man kommer hem: han piskar djävulen ur kroppen på er.”

I ett stort land som Ryssland inverkar avstånden på politiken. I Vjazma röstade sålunda ”kommuner nära järnvägen på bolsjevikerna och de längre bort belägna på SR, helt enkelt därför att soldaterna hade preparerat byarna nära stationerna men inte trängt längre in i landet”. Av samma orsak fick bolsjevikerna 653 430 röster vid västfronten i närheten av deras högkvarter i Petrograd mot 180 582 för SR men bara 167 000 på den avlägsnare rumänska fronten mot 670 471 för SR. Vid den ännu avlägsnare kaukasiska fronten var förhållandet mellan SR och bolsjevikerna 5 till 1.

I Petrograd fick leninisterna 424 027 röster av 942 333, SR 152 230, mensjevikerna 29 167, kadetterna 246 506. I Moskva var fördelningen av de 764 763 rösterna: bolsjevikerna 366 148, SR 62 260, mensjevikerna 21 597, kadetterna 263 859. Rysslands två största städer föredrog sålunda bolsjevikerna framför det bonde-orienterade SR. Kadetterna, dvs. medel- och överklassen, representerade visserligen en betydande minoritet; men den reducerades snart av emigration och avrättningar och kuvades av terror.

Överallt var valdeltagandet livligt. ”Valen försiggick i det stora hela normalt”, skriver Radkey. ”Ingen blev dödad, och de som blev piskade hörde till flera olika partier.”

Ryssland hade valt sitt första representativa parlament – den konstituerande församlingen. Innan det kunde samlas arresterade bolsjevikerna ett antal av kadetternas och SR:s deputerade. Sedan förbjöd sovjeterna kadettpartiet helt och hållet. Kadettdeputeradena Kokosjkin och Sjingarev, en före detta finansminister, mördades i sina sjukhussängar natten till den 18 januari 1918 av några soldater och matroser.

Den dagen sammanträdde den decimerade nationalförsamlingen i Tauriska palatset i Petrograd. Innan ens talmansvalet var förrättat, uppmanade bolsjeviken Jakov Sverdlov förgäves församlingen att sanktionera de av Lenin-Trotskij-regeringen fattade besluten. Senare blev Viktor M. Tjernov vald till talman med 244 röster mot 153 för den ryktbara vänstersocialistrevolutionären Maria Spiridonova (SR:s vänster samarbetade med bolsjevikerna). Hans inledningstal kastade ett skarpt ljus över den rådande splittringen. Nedhyssjad och smädad av leninisterna skisserade Tjernov, som tillhörde SR:s höger, ett politiskt program som gick ut på att bolsjevikerna skulle överlåta den nyss förvärvade makten åt ett block innefattande deras fiender mensjevikerna och SR:s höger och underkasta sig ett parlament som säkert skulle rösta ner dem och till slut avsätta dem. Det var lönlöst att vänta sig att nitiska kommunister så lätt skulle kunna förmås avstå från makten. Debatten fortsatte till långt in på natten. Bolsjeviken Nikolaj Bucharin och mensjeviken Irakli Tsereteli tog båda hem poäng i en lysande oratorisk duell. Till slut läste talmannen långt efter midnatt upp ett dekret som nationaliserade jorden. Innan röstningen kunde inledas närmade sig en kraftig matros från Kronstadt vid namn Sjeleznjakov talmannen med en laddad pistol och sade att församlingen måste upplösas därför att ”vakten var trött”.

Rop från salen: ”Vi behöver ingen vakt.” Tjernov: ”Vems instruktioner, från vem?” Matrosen svarade att kommissarien Dybenko, en kommunistisk sjöofficer, hade skickat honom för att avbryta sessionen. Det oaktat läste Tjernov upp ett annat dekret som också godkändes, och som uppmanade Rysslands medkrigförande att i samarbete med Ryssland fastställa villkoren för ett omedelbart fredsanbud. Därpå ajournerades församlingen kl. 4.40 på morgonen (vakten

hade en viss rätt att vara trött), sedan den hade beslutat att återsamlas samma dag, den 19 januari kl. 5 på eftermiddagen.[1] Beväpnade bolsjevikpatruller förhindrade vidare sessioner.

Så slutade Rysslands korta parlamentariska försöksperiod. Vad skulle ha hänt, om bolsjevikerna hade fått majoritet i konstituerande församlingen? Kanske parlamentet hade bestått. Senare skulle kanske ledarna ha försökt rättfärdiga församlingens upplösning med verkliga sakskäl. Orsaken var mycket enklare: den bolsjevikiska minoriteten stod inför en resolut men vapenlös majoritet. Därför skingrade de sina motståndare med vapenmakt.

Valen endast underströk en omständighet som Lenin redan hade klar för sig, när han i april 1917 beträdde Rysslands jord: de krigströtta soldaterna var en avgörande faktor i detta politiska läge. Kerenskij föll av samma skäl och ungefär på samma sätt som tsaren hade fallit: ingen soldat – utom i Vinterpalatset och i Moskva där officerskadetter kämpade mot de röda – ville lyfta ett finger för honom. ”De tio dagarna” kom till slut att ”skaka världen”. Men i Petrograd, som var stormcentrum, gav de knappt upphov till en krusning på ytan.

Kerenskij ger det bästa vittnesbördet om händelserna den 7 november 1917: ”Mitt kontor (i Vinterpalatset), midnatt den 6 november – – – Kosacktruppernas soldatråd, som hade varit samlat hela natten, proklamerade kosackernas *neutralitet* i den provisoriska regeringens kamp mot bolsjevikresningen – – – Regeringens kommissarie vid stadsförvaltningen, Rogovskij, uppenbarade sig – – – Vi hörde av Rogovskij bland annat, att ett stort antal örlogsfartyg från Östersjöflottan hade seglat in i Neva i stridsformering, att några av dessa fartyg hade gått ända upp till Nikolajevskijbron och att denna bro i sin tur hade besatts av upproriska som redan ryckte vidare mot [Vinter] palatsbron. Rogovskij fäste vår uppmärksamhet speciellt på förhållandet att bolsjevikerna genomförde sina planer – – – utan att möta motstånd från regeringstruppernas sida – – – Petersburgska militärdistriktets stab följde utvecklingen med yttersta likgiltighet – – – Natten släpade sig oroligt vidare. Vi väntade förstärkningar från alla håll, men inga kom.”[2]

Utmattad av sömnlöshet, men med ett mod som kom sig av övertygelse, förvirring och förtvivlan, lämnade Kerenskij Vinterpalatset i en konfiskerad bil, följd av en annan bil med USA:s flagga. Han var på väg till fronten för att finna trupper som kunde återföra honom till Petrograd och jaga bort bolsjevikerna.

I Gattjina samlade han några soldater och officerare och försökte sätta sig till motvärn, men förgäves. ”Styrkan” smalt bort. Kerenskij själv kom undan.

I själva Petrograd blev regeringen, för att tala med en fransk kommentator, ”störtad innan den ens hann säga 'usch'.” Trotskij som i sin egenskap av ordförande i den militära revolutionskommittén personligen ledde resningen, konstaterade senare: ”Demonstrationer, gatustrider, barrikader – allt som tillhör den vanliga uppfattningen om en resning – saknades nästan helt och hållet.[3]

I sitt högkvarter i Smolnyjinstitutet, tidigare en skola för adliga unga flickor, opererade den revolutionära militärkommittén helt öppet som en generalstab. ”Det var”, skrev Trotskij, ”som om Vinterpalatset och Smolnyj hade bytt plats.” Den 6 november, dagen före revolutionen, dekreterade kommittén: ”Alla regements-, kompani- och stabsråd tillika med sovjetkommissarierna, alla revolutionära organisationer, måste sitta i *permanent sammanträde* – – – Ingen soldat får lämna sitt förband utan rådets tillstånd – – – Skicka genast två representanter

[1] *Utjreditelnoe sobranije. Stenografitjeskij otjot. 5-6 janvarja 1918 g., petjataetsa po rasporjazjeniju predsedatelija utjreditelnogo sobranija* (Konstituerande församlingen, stenografiskt protokoll, 5-6 jan. 1918, tryckt på order av församlingens talman), Petrograd, 1918, 100 sidor.
[2] Alexander Kerensky, *The Catastrophe*, s. 326 f.
[3] Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, Ann Arbor, Mich., s. 292.

för varje förband till Smolnyj.” Samtidigt fick garnisonerna i Petrograds omgivningar order att bevaka vägar och järnvägar och hindra Kerenskij från att marschera mot staden.

Den 6 november. ”Klockan 17.00”, säger den officiella kommunistiska historiken, ”ockuperade soldater från Kexholmska regementet huvudtelegrafkontoret.” Den kvällen gav Kerenskij order om att de broar som förband Petrograd med förstäderna skulle öppnas, ”men tack vare de revolutionära Petrograd-truppernas och matrosernas i Östersjöflottan beslutsamma motåtgärder gick dessa planer om intet – – – Klockan 21.00 ockuperade matroserna telegrafkontoret i Petrograd.”[1]

Klockan 22.45 anlände Lenin, som alltsedan juli hade gömt sig i Finland och i Petrograds omgivningar, till Smolnyj, förklädd till arbetare och fortfarande maskerad. ”På torget framför Smolnyj rasslade pansarbilar, en tre tums kanon stod beredd, och ved hade travats upp för eventuella barrikader”, skrev Krupskaja flera år senare. ”I entrén stod kulsprutor och fältkanoner.”[2] Smolnyj och tillfarterna bevakades av lettiska skarpskyttar under befäl av Jan Berzin, som 1936 blev högste sovjetofficer i det röda Spanien.

Den 6 november. ”Midnatt. Medlemmen av den militära revolutionskommittén, Jakov M. Sverlov, sände ett telegram till ordföranden för Centrala Östersjöflottan, P. E. Dybenko, med order att skicka slagskepp och en landstigningsavdelning från Helsingfors till Petrograd. Den 7 november klockan 1.25 ockuperade en avdelning av Röda gardet från Viborg, soldater från Kexholmska regementet och revolutionära matroser under befäl av M. D. Gortjajev huvudpostkontoret.” (Enligt John Reed var dessa rödgardister ”beväpnade fabriksarbetare – – – oövade och odisciplinerade, men fulla av revolutionärt nit”.)

Klockan 2 på morgonen den 7 intog första kompaniet av 6: e reservsappörbataljonen Nikolajevska järnvägsstationen. Samtidigt besatte rödgardister Baltiska järnvägsstationen, huvudelektricitets-verket och andra viktiga punkter. Klockan 3 ”anlände den första echelongen östersjömatroser från Helsingfors med järnväg. Klockan 3.30 kastade kryssaren *Aurora* ankar vid Nikolajevskij-bron. Omkring klockan 6 – – – besatte matroser Statsbanken.” En timme senare kämpade sig rödgardister och soldater fram till telefoncentralen och skar av ledningarna till Vinterpalatset.

Hela dagen den 7 november fortsatte de militära operationerna utan att möta motstånd. Sedan en stor flotta hade seglat från Kronstadt uppför Neva och landsatt trupper på stadens gator, meddelade Lenin klockan 10: ”Den provisoriska regeringen är störtad.”

Också Josef Stalin har beskrivit händelserna den 6 och 7 november i rent militära ordalag.[3] Ett enda motståndsnäste kvarstod, nämligen Vinterpalatset, den demokratiska republikens sista bålverk. Det var starkt försvarat och hölls envist. Först omringades palatset av probolsjevikiska enheter. Kryssare, kanonbåtar och minutläggare lade sig på skjutavstånd. Klockan 21.45 sköt Aurora ett löst skott med en 6 tums kanon som angreppssignal. Peter-Paulsfästningens tunga artilleri avsköt ett trettiotal skott mot palatset utan att göra mycken skada. Därpå inleddes stormingen. Den fortsatte tills officerskadetterna, kvinnornas ”dödsbataljon” och de andra försvararna kl 2.10 den 8 november gav upp. När ”arbetaren K. P. Ivanov” hörde detta tog han av sig peruken och förvandlade sig till Lenin.

Den jagade, förklädde konspiratören var nu regeringschef. Hur reagerade han? Hela natten, medan ordonnanserna kom med rapporter om striderna vid Vinterpalatset, hade Lenin och

---

[1] *Petrogradskije bolsjeviki v Oktjabrskoj revolutsii* (Petrogradbolsjevikerna under Oktoberrevolutionen), sammanst. av Provinsiella kommunistpartiets i Leningrad institut för partihistoria, Leningrad, 1957, s. 375.
[2] Ibid., s. 377.
[3] *Pravda*, den 6 nov. 1918, återgivet på engelska i *The October Revolution, A Collection of Articles and Speeches*, av Josef Stalin, *Marxist Library, Works of Marxism-Leninism*, del XXI, New York, 1934.

Trotskij legat på golvet i ett rum i Smolnyj och försökt få lite sömn. ”Någon lade ut mattor på golvet och täckte över dem med två kuddar.” När palatset var taget log den trötte Lenin mot Trotskij och sade: ”Övergången från ett illegalt tillstånd, när man jagas överallt, till makt var litet för våldsam.” – ”Det gör en virrig”, tillfogade Lenin på tyska och gjorde korstecknet. ”Efter denna enda mer eller mindre personliga anmärkning som jag hörde honom fälla efter maktövertagandet, återgick han till dagens uppgifter.” [1]

Korstecknet! I ett ögonblick av djup rörelse fungerade det undermedvetna. Lenin uppförde sig som en from ryss.

Så ändade Kerenskijs makt och började Lenins. Kanonerna och gevären hade talat. Politiken utformades i kasernerna och på slagskeppen.

Den provisoriska regeringen blev offer för första världskriget, sovjetregimen var en naturlig följd av samma kamp. Ryssland längtade efter fred. Soldaterna och matroserna bestämde sig för bolsjevismen, därför att de ville hem. Därför var det inte att undra på att bolsjevikstatens första ord efter tillblivelsen var ”Fred!”.

9. En man gör historia

Så länge Lenin strävade efter den makt som han vann den 7 november 1917, avvisade han tanken på en förhandlingsfred med centralmakterna. I stället betraktade han den internationella revolutionen som fredens siamesiska tvilling. I ”Krigsresolution” som han gjorde upp till en partikonferens i maj 1917 skrev Lenin: ”Denna konferens protesterar på det bestämdaste mot det illvilliga kapitalistiska förtalet mot vårt parti, att vi skulle vara för en separatfred med Tyskland.” Blotta tanken var honom motbjudande. ”Vi betraktar de tyska kapitalisterna som lika stora rövare som brittiska, franska, ryska och andra kapitalister och kejsar Vilhelm som samma sorts krönte rövare som Nikolaj II och monarkerna i England, Italien, Rumänien etc.” Därpå formulerade Lenin sitt recept: ”Detta krig kan avslutas *endast* om all politisk makt i ett flertal krigförande länder överförs till proletariatet och semiproletariatet” [de fattiga bönderna]. Han förklarade hur detta skulle ske: Rysslands revolutionära klass skulle eliminera kapitalisternas ekonomiska dominans och ”omedelbart och offentligen” föreslå ”alla folk en demokratisk fred, baserad på fullständigt avståndstagande från alla annekteringar och skadestånd. Dessa åtgärder och detta öppna fredsanbud skulle skapa fullständigt förtroende hos arbetarna i alla krigförande länder för varandra och oundvikligen leda till resningar mot de imperialistiska regeringar som motsätter sig den erbjudna freden”.[2]

Proletära väpnade resningar, inte underhandlingar om separatfred, var sättet att få slut på kriget. Till dess förordade Lenin fraternisering mellan ryska och fientliga soldater vid fronten. Plechanov, tidigare Lenins marxistiske mentor, var betänksam. ”Nej, herr ex-socialist”, svarade Lenin den 11 maj 1917, ”fraterniseringen, som vi förordar vid *alla* fronter, leder inte till en 'separatfred' mellan kapitalisterna i några länder utan till en universell fred mellan de revolutionära arbetarna i alla länder, trots kapitalisterna i alla länder, mot kapitalisterna, med syftet att kasta av deras ok.”

Men anklagelserna att bolsjevikerna ville ha separatfred tystnade inte, och det harmade Lenin. Han välkomnade den ”faktiska vapenvilan” på den ryska fronten och frågade vad det var för fel med den. Invändningen att den kunde resultera i separatfred ”är uppenbarligen verklighetsfrämmande” sade Lenin. ”Ty om den ryska regeringen, de ryska arbetarna och bönderna *inte vill ha* separatfred med de tyska kapitalisterna (vårt parti har som bekant mer än en gång

[1] Leon Trotsky, *Lenin*, New York, 1925, 102.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XX, s. 263-265.

protesterat mot en sådan fred) – – – om ingen i Ryssland vill ha separatfred med separata kapitalister, hur, när och genom vilket underverk skall då en sådan fred komma till? Vem kan proklamera den?” [1]

Den 27 maj 1917 höll Lenin en föreläsning om ”Krig och revolution”, först publicerad i *Pravda* i Moskva den 23 april 1929.[2] Här kastade han en blick på krigets ursprung. ”Vi marxister”, sade han, ”är inte ovillkorliga motståndare till alla krig – – Det finns krig och krig. Man måste förstå vilka historiska förhållanden som ger upphov till ett givet krig, vilken klass som leder det, i vems namn det förs. Ty”, förklarade han med ett citat från en av sina favoriter, den tyske militärfilosofen Clausewitz, ”kriget är en fortsättning av politiken med andra medel”. Om kriget är berättigat eller inte, beror på vilken klass som härskar. Om det är kapitalisterna, är kriget imperialistiskt.

Det imperialistiska första världskriget fördes för gamla och nya erövringar. Lenin definierade begreppet: ”Varje folk som har varit förenat med ett annat, inte till följd av ett beslut av dess majoritet utan till följd av ett beslut av dess tsar eller regering, är ett erövrat folk.” Han definierade inte begreppet ”majoritet”. Han sade inte en majoritet av bönder och arbetare. En majoritet är ingenting som kan konstateras officiellt. Den kan fastställas endast i fria val.

Lenin nämnde Polen som exempel på erövringar. Han sade: ”Tillsammans delade dessa tre krönta rövare Rysslands, Preussens och Österrikes härskare Polen. De har behållit det delade området i mer än ett sekel, de slet sönder det levande köttet, och den ryske rövaren slet till sig den största biten, därför att han då var starkast.” Nu ifrågasatte ett starkare Tyskland denna delning. På hela jordklotet förekommer liknande rivalitet, förklarade Lenin. ”Om detta rör sig kriget.”

”Här”, fortsatte han, ”övergår jag till den sista frågan. Och det är – frågan om hur man skall få slut på kriget – – – Vad är det för dumheter att vi skulle vilja avsluta kriget med en separatfred? Ett krig som förs av kapitalisterna i alla de rikaste makterna, ett krig som förorsakas av decenniers ekonomiska utveckling, kan inte avslutas genom att en part avstår från militär verksamhet. Det är så dumt att man knappt vill bemöta det – – – Ett krig som förs av kapitalisterna i alla länder kan inte avslutas utan en arbetarrevolution mot dessa kapitalister – – – Arbetarrevolutionen närmar sig i hela världen – – – Naturligtvis är en revolution svårare [att utlösa] i andra länder. Där har de inte sådana halvdårar som Nikolaj och Rasputin. Där står de bästa männen i sin klass i spetsen för regeringen.” Men ändå är revolutionen ”oundviklig”. Ty framtiden står på revolutionärernas sida, ”och arbetarna måste segra i alla länder”.

Men Lenin föreslog inte en våldsam revolution. ”Vi önskar inte 'maktövertagande' ”, försäkrade han, ”ty all erfarenhet av revolutionen lär oss, att endast en sådan regering sitter säkert som stöds av befolkningens majoritet. Därför är ett 'maktövertagande' alltid äventyrligt, och vårt parti går inte på den linjen.” Men ”om regeringen vore en majoritetsregering – – – om arbetar- och soldatråden övertog makten och tyskarna fortsatte att kämpa – vad skulle vi då göra?” Lenin upprepade sin förklaring från 1915: ”Om den revolutionära klassen i Ryssland kommer till makten, måste den föreslå fred. Och om kapitalisterna i Tyskland eller något annat land avvisar vårt anbud, måste de [revolutionärerna] helt och fullt gå in för kriget. Vi tror inte att vi med ett slag kan göra slut på kriget. Det kan vi inte lova. Vi predikar inte något 'så omöjligt och ogenomförbart som ett ensidigt avslutande av kriget.”

---

[1] Ibid., s. 354.

[2] *Lenin o mezjdunarodnoj politike i mezjdunarodnom prave* (Lenin om internationell politik och internationell lag). Institutet för internationella relationer, Moskva, 1958 s. 283-302.

Den 8 september 1917 kan man spåra nya tongångar i en av Lenins tidningsartiklar. Han fann att ”de engelsk-franska imperialisterna inte är beredda till fredsförhandlingar *nu*; men det är däremot de tyska.” Orsaken var att tyskarna tänkte sig en överenskommelse med väst-makterna genom att ”byta ut erövringar”.[1] Miljukovs tidning påstod att ”den tyska regeringen hade instruerat Lenin att propagera för fred”. Lenin svarade med att kalla sina åklagare ”det illvilliga förtalets riddare”.

Efter Kornilovs kuppförsök i september 1917, väcktes frågan om inte bolsjevikerna i betraktande av den spända inrikespolitiska situationen skulle förena sig med regeringen och försvara landet. Lenin förblev emellertid fientlig mot Kerenskij. Bolsjevikerna skulle fortsätta sin agitation mot den provisoriska regeringen: ”Men man måste noga beräkna tiden: vi skall inte störta Kerenskij nu.” Dessutom skulle bolsjevikerna försvara Ryssland ”*först efter* att makten har övergått till proletariatet, efter fredsanbudet, efter upphävandet av de hemliga [internationella] fördragen och förbindelserna med bankerna, först *efter detta*. Varken erövringen av Riga *eller ens Petrograd* gör oss till försvarare.” Innan proletariatet härskar, ”är vi mot kriget, vi är inte försvarare”.[2]

Sista veckan i september skrev Lenin en broschyr med titeln *Den hotande katastrofen och hur man bör bekämpa den*.[3] Han svartmålade det ekonomiska läget, hungersnöd hotade. Men regeringen gjorde ingenting. Lenin föreslog nu Kerenskij ”(1) Förenandet av alla banker till en bank, regeringskontroll över dess operationer eller nationalisering av bankerna. (2) Nationalisering av syndikaten, det vill säga de stora monopolistiska kapitalist-kombinaten [socker, petroleum, kol, metall osv.]. (3) Upphävande av den kommersiella sekretessen. (4) Tvångsorganiserande av industriidkare, köpmän och egendomsägare i allmänhet. (5) Befolkningens obligatoriska sammanslutning i konsumentk00perativer eller uppmuntrande av sådana organisationer och kontroll över dem.”

Lenin förstod att han inte kunde lura någon. Detta program, sade han, skulle betecknas som ”inte demokratiskt utan socialistiskt”, och den borgerliga, mensjevikiska och SR-pressen skulle hävda, att ”vi inte är mogna för socialism”. Men svarade han, den ryska kapitalismen är en monopolkapitalism. I krig hade monopolkapitalismen en benägenhet att förvandlas till statskapitalism. ”Detta är utan tvivel ett steg mot socialism”, förklarade Lenin. Ty ”socialismen är ingenting annat än statskapitalism som utövas *för hela* folkets bästa och därför icke är något kapitalistiskt monopol”.

Hur kan socialismen vara ett statskapitalistiskt monopol om staten under socialismen genast börjar vittra bort? Den kan inte vittra bort, om den skall leda och kontrollera handeln och industrin. ”Hela folket” betydde antagligen i Lenins mun alla individer inom detta folk, inte bara en klass med uteslutande av de andra, inte folket som stat utan folket som en samling mänskliga varelser. Hur de har betjänats visar Sovjetunionens hela historia sedan 1917. Hur som helst fastställde Lenin: ”Socialism är ingenting annat än statskapitalistiskt monopol.” Socialism är statskapitalism, och även om statskapitalismen har andra målsättningar än privatkapitalismen och når bättre resultat är den till sin uppbyggnad och väsentliga innehåll ändå kapitalism.

Sedan Lenin hade fastställt detta, framförde han en åsikt som blottar hans innersta natur: ”Här”, sade han, ”finns inga medel – – – Det är omöjligt att gå vidare från *monopol* – – utan att övergå till socialismen. Antingen vill man vara revolutionär demokrat – – – och då får man inte frukta ett steg mot socialismen. Eller också fruktar man ett steg mot socialismen – – – och då måste man oundvikligen, genom reaktionärt-byråkratiska åtgärder undertrycka arbetar- och

[1] Ibid., del XXI, s. 102-105.
[2] Ibid., s. 116-119.
[3] Ibid., s. 159-192.

bondemassornas revolutionärt-demokratiska strävanden. Det finns ingen medelväg.” För Lenin fanns aldrig någon medelväg. Är det emellertid inte möjligt att vara både röd och svart, att gå mot statskapitalism (”socialism”) och samtidigt inlåta sig i ett reaktionärt-byråkratiskt undertryckande av folkets demokratiska strävanden? Detta kan vara ett sätt att läsa de gångna decenniernas sovjethistoria. Nu kom Lenin till pudelns kärna. Kriget, förklarade han, förvandlade monopolkapitalismen till statsmonopolkapitalism, ”sålunda ledande människosläktet allt närmare socialismen. Det imperialistiska kriget är den socialistiska revolutionens gryning.”

Ungefär samtidigt utarbetade Lenin en hemlig deklaration med namnet *Bolsjevikerna måste överta makten*.[1] ”Folkets majoritet är för oss”, konstaterade han utan bevis. ”Varför måste bolsjevikerna överta makten nu?” frågade han. ”Därför att Petrograds snara kapitulation [för tyskarna] kommer att minska våra chanser till en hundradel – – – Och det är omöjligt 'att vänta' på den konstituerande församlingen, ty Petrograds kapitulation kan ge Kerenskij et consortes en förevändning att torpedera den. Det är bara vårt parti som efter maktövertagandet kan garantera sammankallandet av den konstituerande församlingen – – – En separatfred mellan de brittiska och tyska imperialisterna måste och kan förhindras, men endast genom ett snabbt handlande.”

I detta skede ändrade Lenin ton i en viktig fråga. Han föreslog partiet en ”*väpnad resning* i Petrograd och Moskva (inklusive Moskva-guvernementet), maktövertagande, regeringens störtande. Det är nödvändigt att minnas och tillämpa Marx' ord om resningar: 'En revolt är en konstart' – – – Att vänta på 'formell' bolsjevikisk majoritet är naivt, ingen revolution väntar på något sådant.”

Lenin var nu beredd att inleda den bolsjevikinka minoritetens våldsamma revolution. På hans uppmaning inleddes förberedelserna.

Lenins konstaterande att de västerländska folken var mindre mottagliga för revolutionen, därför att deras ledare inte var halvgalna som Nikolaj II och Rasputin låter ana att människan enligt hans åsikter hade sin betydelse. E. H Carr säger om bolsjevikernas seger i november 1917: ”Partiets triumf bör nästan enbart tillskrivas Lenins ständiga framgångar med att prägla det med sin personliga vilja och släpa sina ofta motvilliga kolleger med sig.”[2]

Dagen före bolsjevikupproret skrev Lenin, som alltjämt höll sig gömd, ett otåligt, grinigt brev till partiets centralkommitté: ”Det står klarare än någonsin att ytterligare uppskov med resningen är liktydigt med undergång – – – I kväll måste till varje pris regeringens medlemmar arresteras och officerskadetterna och andra avväpnas (och besegras om de gör motstånd). Vi får inte bida. Vi kan förlora allt.”[3]

Leo Trotskij hade samma uppfattning om Lenins roll. ”Om vi inte hade gripit makten i oktober [november enligt nya tideräkningen] skulle vi aldrig ha gripit den. Vår styrka före oktober låg i det oavbrutna tillflödet av dessa massor som trodde att vårt parti skulle göra vad de andra inte hade gjort. Om de vid denna tidpunkt hade sett någon tvekan från vår sida, någon skillnad mellan ord och gärningar, skulle de inom två eller tre månader ha fjärmat sig från oss, som de redan tidigare hade gjort från socialistrevolutionärerna och mensjevikerna. Bourgeoisin skulle ha fått en andhämtningspaus och begagnat den till att sluta fred – – Det var just detta som förmådde Lenin till handling. På detta berodde hans oro, hans ångest, hans misstro och hans oupphörliga brådska – vilken räddade revolutionen.”[4]

---

[1] Ibid., s. 193-194.
[2] Edward Hallett Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, London 1950, del I, s. 99.
[3] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 26, s. 203.
[4] Leon Trotsky, *Lenin*, New York, 1925, s. 87.

Kamenjev och Zinovjev var emot en omvälvning just då. Andra framstående bolsjeviker ansåg att den inleddes för tidigt. Om Kamenjev eller hans anhängare hade lett partiet, skulle revolutionen kanske inte ha blivit av. Inom politiken är det viktigt att man väljer det rätta ögonblicket för handling. Lenin förstod den konsten.

Historien skapar tillfället. Kriget skapade kommunismens tillfälle. Lenin begagnade sig av detta unika tillfälle.

Lenin fann ingen trollformel i marxismen. Den 11 september 1917 sade han: ”Vi vill inte påstå att Marx eller marxisterna kände i detalj den väg som leder till socialismen. Det är dumt att påstå någonting sådant. Vi vet i vilken riktning vägen går, vi vet vilka klasströmningar som leder till den, men konkret, praktiskt stakas den ut av *miljonernas erfarenheter*, när de skrider till handling.”

Lenin trevade sig fram, som alla gör i politiken, han anpassade teorin till praktiken. Hans storhet låg i förmågan att se tillfället och att utnyttja det. Han var sålunda en monumental opportunist. Först sade han, att han var för majoritetsvälde och ämnade stödja den konstituerande församlingen, som skulle förkroppsliga majoritetens vilja. Följaktligen sade han att han motsatte sig ett maktövertagande med våld. Sedan meddelade han, utan att kunna framlägga bevis för sitt påstående, att han hade majoriteten bakom sig, grep makten med en militärkupp och upplöste den konstituerande församlingen därför att dess majoritet var emot honom.

Hycklade Lenin när han lovade att inte störta Kerenskij-regeringen med våld? Kamouflerade han förberedelserna för statskuppen för att skydda sitt parti mot upplösning? Trodde han att hans stöd för majoritetsväldet skulle dra den majoritet som var för demokratin till bolsjevikerna?

Från tsarens störtande till Kerenskijs underströk Lenin den ena gången efter den andra att han var emot separatfred. Gjorde han det för att beskyllningarna för att vara tyskarnas agent kunde skada hans parti?

Å andra sidan trodde Lenin på den ”oundvikliga” världsrevolutionen och betraktade kriget som dess tillskyndare. Men vare sig ans tro på den var uppriktig eller inte, var hans propaganda för en inte fri från beräkning. Det ryska folket behövde fred. Freden kunde uppstå på två sätt: genom separatfred eller genom en allmän fred, som gjorde slut på kriget. Att kräva separatfred var genant och opraktiskt. I det revolutionära Ryssland framstod en allmän fred som en följd av revolutioner i åtminstone Frankrike och Tyskland som en logisk utveckling. För Lenin var den bästa möjliga politiska plattformen en bolsjevikrevolution i Ryssland, som utlöste en europeisk revolution, som ledde till fred.

10. En ödesdiger dag

Bolsjevismen hade sitt upphov i ett krig som hade utmattat det ryska folket. Det ärvde och utvecklade dettas svaghet. Hela Lenins era var en period av nationell maktlöshet. I själva verket återtog Sovjetryssland sin ställning som stormakt först under det andra världskriget. Detta kunde Lenin inte förutse 1917, men från sin första dag vid makten försökte han råda bot för det. Det nio rader långa meddelande om Kerenskij-regeringens störtande som han klottrade ner på en papperslapp den 7 november 1917 var ett politiskt frieri. Soldaterna lovade han fred, bönderna jord och arbetarna ”kontroll” över produktionen. ”Leve arbetarnas, soldaternas och böndernas revolution!” [1]

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, s. 3. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 348]

Lenin kunde inte heller veta om hans parti skulle kunna behålla makten. Två dagar efter statskuppen ringde han till armé- och marinkommittén i Helsingfors och bad om förstärkningar. Kerenskij försökte göra motstånd i Gattjina, och ”en del av trupperna i Petrograd är trötta”. Lenin sade att han ville ha ”lojala och stridsberedda” män. Sådana soldater var det ont om. Han ville också att dessa trupper skulle ha med sig egen proviant. ”Har ni några reserver av gevär och patroner? Skicka så mycket som möjligt!” [1]

Lenin förbisåg inte heller det prekära lägets politiska aspekter. Upprepade gånger försäkrade han sina sviktande anhängare och landet, att han ville undvika inbördeskrig. Han förordnade ”en koalition med bönderna”. Som bevis nämnde han ”vår regerings jordlag, som har helt och hållet kopierats på SR:s motsvarande projekt”, vilken ”konkret visade bolsjevikernas beredvillighet att skapa en koalition med den stora majoriteten av Rysslands folk”. [2]

Det kan inte ha varit angenämt för Lenin att medge att han hade lånat något av SR, bolsjevikernas traditionella fiende, och att detta parti representerade bondemajoriteten. Nödvändigheten dikterade hans uppriktighet. Han refererade fortfarande till den ännu inte valda konstituerande församlingen som högsta myndighet. [3]

Lenin fördömde de kamrater som kritiserade hans fredsanbud, därför att det inte var ett ultimatum till de krigförande makterna att upphöra med fientligheterna. En alltför bestämd hållning kunde vara ett hinder för accepterandet, hävdade han. [4]

Den nya regeringens existens berodde framför allt på Rysslands utträde ur världskriget. Ett stort antal olika skäl – varav ett, lusten att stanna vid makten, var tillräckligt – förklarar bolsjevikernas strävan till ett allmänt inställande av fientligheterna. Ändå var det ”dekret om fred” som antogs av den 2:a sovjetkongressen den 8 november 1917[5], redan innan det nya kabinettet, eller ”folkkommissariernas råd” var officiellt utnämnt, så genomsyrat av propaganda, att det väckte mottagarnas misstro och gav dem intrycket att dess ändamål var att värva proselyter bland proletärerna, inte att förbättra de internationella relationerna. Om, som Lenin upprepade gånger hade framhållit, de kapitalistiska länderna kämpade för att utvidga sina imperier, hur kunde han då vänta sig att de krigförande regeringarna ”omedelbart skulle inleda förhandlingar för en rättvis, demokratisk fred” – i dokumentet definierad som en ”fred utan erövringar – – – och utan skadestånd”?

Denna mening var inledningen till två stycken som handlade om imperialistiska erövringar och ett som hävdade: ”Det skulle vara det grövsta brott mot mänskligheten att fortsätta detta krig, bara för att bestämma hur de starka rika länderna mellan sig skall dela de svaga folk som de har underkuvat.” Hur som helst meddelade sovjetregeringen sin avsikt att genast underteckna en fred som ”gör slut på detta krig på de uppskisserade villkoren”. Med vem?

Fredsdekretet konstaterade vidare att Petrograd ”utan dröjsmål skulle skrida till att publicera de hemliga fördrag som godsägarnas och kapitalisternas regering ratificerade eller ingick mellan mars och den 7 november 1917”. Man undrar, om det aldrig gick upp för Lenin, den nya ordföranden i folkkommissariernas råd, eller Trotskij, den förste utrikeskommissarien, att ingen av de kapitalistiska regeringar till vilka fredsappellen riktades någonsin hade tagit emot ett dokument med socialistisk terminologi och att de kanske skulle anse fraseringen oförskämd. Någon hade dock fått in den förmildrande meningen, att sovjetregeringen ”på intet sätt betraktar ovannämnda villkor som ett ultimatum; den är alltså beredd att studera alla freds-

[1] Ibid., s. 27-29.
[2] Ibid., s. 36-37.
[3] Ibid., s. 17-19.
[4] Ibid., s. 17-19.
[5] Ibid., s. 13-15. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 353-57]

villkor”, förutsatt att de ”är fullt tydliga, att varje form av tvetydighet och sekretess är uteslutna”. I fortsättningen återkom emellertid den propagandistiska tonen: dekretet föreslog en vapenvila på inte mindre än tre månader som skulle ge tid att genomföra ”fredsunderhandlingarna med deltagare från alla berörda folk och nationalitetsgrupper utan undantag”. Betydde detta att den brittiska delegationen skulle omfatta irländare, skottar, indier, australier, beduiner och sudaneser och den franska marockaner, senegaleser och annamiter? Dessutom ville dekretet undervisa de krigförande makterna i demokrati och konstitutionalism, eftersom det krävde att fredsvillkoren skulle ”ratificeras av befullmäktigade ombud för folken i alla länder”.

Till slut vädjade den ”provisoriska arbetar- och bonderegeringen”, som den fortfarande anspråkslöst kallade sig, ”speciellt till de klassmedvetna arbetarna bland världens tre ledande folk, de stora stater som deltar i kriget: England, Frankrike och Tyskland. Arbetarna i dessa länder har gjort socialismens och framåtskridandets sak de allra största tjänster.” Regeringen specificerade dessa tjänster och i en avslutning uttalade den förhoppningen: ”Må arbetarna i dessa länder – – – framgångsrikt kunna slutföra arbetet för freden och därmed också uppgiften att befria de arbetande och exploaterade massorna från varje form av slaveri och exploatering!”

Så slutade detta historiska dokument. Man tycker sig spåra en viss tvetydighet: en strävan till fred, eller åtminstone en kortare vapenvila, men samtidigt förakt och brännmärkande av de politiska institutioner och sociala krafter till vilka denna vädjan var riktad och på vilka underhandlingarna berodde.

Hemligheten med denna dualism ligger inte i den oklara tanken utan i ovissheten om framtiden. I början hade bolsjevikregimen inte stora förhoppningar om långt liv. När sovjetregeringen var sjuttiotre dagar gammal, en dag äldre än Pariskommunen av 1871, jublade Lenin, som i allmänhet inte hängav sig åt glädjeyttringar, och talade om för Arthur Ransome från *Manchester Guardian*, att han var lycklig. Om sovjetregimen gick under hade den i alla fall bestått längre än Pariskommunen och givit ett ännu större bidrag till den kommande världsrevolutionen. Dessa motsägande motiveringar reflekterades i fredsdekretets text. De inverkade också på Brest-Litovsk-förhandlingarnas förlopp. Visserligen var världsrevolutionens oundviklighet en kardinalsats och ett djupt inrotat tänkesätt. Men sett mot bakgrunden av läget i slutet av 1917 och början av 1918 stöder detta endast tesen om sovjetregimens uppfattning om sin korta livstid. Lenin och hans vänner såg små möjligheter för sin regering att överleva utan den revolution utomlands som enligt deras åsikt ensam kunde ge Ryssland fred och bolsjevismen styrka att överleva. Följaktligen avslutade Lenin sin presentation av fredsdekretet för sovjetkongressen med denna djärva profetia: ”Arbetarrörelsen kommer att segra och bana väg till fred och socialism”. [1]

Sir George Buchanan skrev i andra delen av sina memoarer, att han notifierades om sovjetregeringens bildande och mottog texten till fredsdekretet först den 21 november 1917. Dekretet hade radierats ut i världen men inte meddelats de utländska regeringarna förrän tretton dagar efter tillkomsten. Buchanan vidarebefordrade meddelandet till London och rekommenderade att de inte skulle besvaras. I stället föreslog han ett uttalande i underhuset. Den 23 november förklarade statssekreteraren i utrikesdepartementet lord Robert Cecil, som talade på kabinettets vägnar: ”De beslut som extremisterna i Petrograd har fattat skulle givetvis innebära ett brott mot överenskommelsen av den 5 september 1914 [de allierades överenskommelse att inte underhandla om separatfred], och om de godkänns av det ryska

[1] Lenin., a. a., del XXII, s. 16. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 357]

folket ställer de praktiska taget detta utanför Europas rådslag – – – Vi har inte för avsikt att erkänna en sådan regering.” [1]

Dessa ord var upptakten till den linje som relationerna mellan stormakterna och Sovjetryssland skulle följa till och efter Lenins död.

Buchanan tänkte emellertid om, inspirerad, som han själv medger, av generalen sir Alfred Knox, som vistades i Petrograd, och telegraferade den 27 november till sitt utrikesdepartement: ”Det enda rätta för oss är att lösa Ryssland från dess givna ord och meddela dess folk att vi, inseende hur utmattat landet är av kriget och av den upplösning som oundvikligen följer på en stor revolution, lämnar åt det att avgöra om det vill köpa sig fred på Tysklands villkor eller kämpa vidare med de allierade, som är beslutna att inte lägga ner vapnen, förrän de har fått bindande garantier för fred i världen – – – Om vi håller på vår rätt och fordrar, att Ryssland uppfyller sina åtaganden enligt överenskommelsen 1914, kommer vi att gagna Tyskland.”

Om ambassadören hade skickat en sådan depesch sex månader tidigare och övertygat sina överordnade om förnuftet i den, och om de andra västmaktsambassadörerna i Petrograd hade gjort detsamma, skulle det kanske aldrig ha blivit någon sovjetregering. Historien eller högre makter hade ingalunda förutbestämt det som hände. Men från sommaren 1917 till november 1918 hade de antityska allierade ett enda mål: att vinna kriget. Fast Buchanans förslag diskuterades vid den interallierade konferens som började i Paris den 30 november 1917 och fick ett visst stöd premiärminister Lloyd George, utrikesminister Arthur Balfour och president Wilsons specielle representant överste Edward House, ledde det inte till något resultat. Västmakterna betraktade det ryska folkets varma intresse för freden som ett förräderi. Ingen kan klandra dem, deras offer i liv och lem och rikedomar hade varit så väldiga, att allt utom en seger framstod som en skymf mot de döda och lemlästade. Förnuftet hade lagts på hyllan, och politiken leddes av känslorna. När man är omgiven av blod och stridslarm är det alltid svårt att tänka ett decennium eller bara ett år framåt i tiden.

Den tyska inställningen var diametralt motsatt. Kejsar Vilhelm och hans allierade skulle vinna på en fred med Ryssland, och varje liten fördel tycktes betydelsefull i betraktande av de svåra förlusterna, det långa kriget och dess osäkra utgång. Eftersom närsynthet är den vanligaste yrkessjukdomen hos politiker som är överhopade med dagens bekymmer, var det mycket lättare för tyskarna att tänka sig fredsunderhandlingar med Ryssland än för västmakterna att föreställa sig kommande decennier av Rysslands historia och planera att ändra den. Medan västmakterna rasade och ändå försökte hålla Ryssland kvar i kriget, gick alltså Tyskland med på att underhandla.

Den största faran för sovjetregeringen låg i möjligheten att dess förhandlingsvilja skulle leda till separatfred mellan västmakterna och Tyskland på Rysslands bekostnad. Winston Churchill skisserade upp en sådan byteshandelsfred:

> ”De väldiga tyska erövringarna i Ryssland och de allierades hat till och förakt för bolsjevikerna kunde ha gjort det möjligt för Tyskland att avträda betydande områden till Frankrike och att erbjuda England ett fullständigt återupprättande av Belgien. Sovjetrysslands svek mot de allierade med ty åtföljande eliminering av de ryska kraven skapade en liknande lättnad för både Österrike och Turkiet. Sådana var grunderna för detta enastående tillfälle. Det var det sista.”

Men Ludendorff brydde sig inte om detta. ”I stället”, säger Churchill, beslöt han sig för en ”slutgiltig offensiv i väster” för att vinna kriget på slagfältet.[2] Men det fanns ett inflytelserikt

[1] Judah L. Magne, *Russia and Germany at Brest-Litovsk. A Documentary History of the Peace Negotiations*, New York 1919, s. 14.
[2] Winston Churchill, *The World Crisis*, 1916-1918, del II, s. 123.124.

fredsparti i Berlin. Wien längtade efter en fred som kunde rädda det vacklande kejsardömet. Den österrikisk-ungerske utrikesministern greve Czernin hotade att ingå separatfred, hans kejsare uppmuntrade hemliga österrikiska fredskonversationer med Frankrike och England.[1]

Lenin och Trotskij kunde givetvis inte läsa Churchills tankar eller känna till Wiens avsikter. Men rykten om en överenskommelse bakom Rysslands rygg och på dess bekostnad surrade. Den dagliga bolsjeviktidningen *Rabotjij put* (”Arbetarens väg”) publicerade den 2, 4 och 7 oktober 1917 en artikelserie av Gregorij Sokolnikov, ”Inför fredsunderhandlingar”, i vilken han talade om ”rykten om en ‘separat’ fred mellan England och Frankrike och Tyskland på Rysslands bekostnad. Påven hade yrkat på fred, sade Sokolnikov, den tyske utrikesministern Richard von Kühlmann hade erbjudit sig att befria Belgien, och Czernin hade sagt att han ville avstå från Österrikes erövringar och ”återuppbygga Europa efter kriget på en ny internationell grund”. Enligt Sokolnikov innebar detta ”de kapitalistiska förslavarnas varaktiga internationella dominans över de förtryckta massorna”. Påven ivrade för liknande reformer, försäkrade han. Samma reformer ”föreslås av president Wilson och alla den hemliga diplomatins skurkar i de allierade länderna. Det är bara en viktig ‘reform’ som inte föreslås av dem: upphävandet av kapitalisternas monopolmakt”. Sokolnikovs slutsats var: ”Köpslåendet har kommit i gång. Diplomatin bakom scenen bedrivs med feberaktig brådska – – – Imperialisterna förbereder fred.”

En fred mellan de två krigförande blocken utan Ryssland skulle givetvis ha inneburit sovjetregeringens fall. Sokolnikov fruktade det. Lenin fruktade det. Ludendorff och Hindenburg var lika negativt inställda till en förhandlingsfred med västmakterna, de hoppades kunna vinna kriget, behålla de områden som de hade erövrat av Ryssland och västmakterna samt behärska Europa. Västmakterna var också ovilliga att i krigets fjärde år ingå fred utan seger över den tyska militarismen. Dessa faktorer bidrog till att uppskjuta den välbehövliga allmänna freden – och blev en livboj för bolsjevismen.

Det blev alltså bara tyskarna och ryssarna som möttes i den obetydliga provinsstaden Brest-Litovsk för att underhandla om fred. För ögonblicket glömde Tyskland det blod som hade spillts och ännu skulle spillas. Utsikten att förvandla östfrontens faktiska vapenvila till en överenskommelse skulle ge möjlighet till ytterligare bortdragande av trupper, stötta upp den sjunkande moralen, oroa folken i väster och kanske tillåta ytterligare erövringar från Ryssland. Kaiserns krigsherrar var optimistiska nog att drömma om att avsluta kriget med en väldig triumf.

Bolsjevikerna å sin sida kände sig obehagligt isolerade. Ludendorff hade dem i sitt våld. Om de visade sig motspänstiga kunde till och med hans uttunnade styrkor erövra Petrograd, Ukraina och vad han för övrigt ville. I en återblick på Brest-Litovsk sade Lenin den december 1920: ”I militärt avseende var vi en nolla”.[2] Sovjetregeringen var inte i stånd att försvara landet. Som en försiktighetsåtgärd flyttade Lenin i mars 1918 huvudstaden från Petrograd till Moskva, och efter detta blev Kreml, inte längre Smolnyj, synonym för sovjetregeringen.

Med alla odds – och vapen – emot sig beslöt bolsjevikerna av allt att döma att handla med förtvivlans mod. Att visa eftergift för den tyske Molok skulle ge upphov till kritik och hopplöshet hemma, fientlighet i väster och brutalitet från de pickelhuvade militaristernas sida. Följaktligen uppträdde sovjetdelegationen med aggressivt trots. Den försökte vinna tid. Den ställde krav. Den chockerade och irriterade den mäktiga fienden. Bolsjevikerna, som inte

[1] Prins Sixtus av Bourbon, *L’Offre de paix séparée de l’Autriche* (5 decembre 1916-12 octobre 1917) *avec deux lettres autographes de l’Empereur Charles et une note autographe du Comte Czernin*, Paris 1920. Även August Demblin, *Czernin und die Sixtus-Affaire*, München 1920.
[2] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXV, s. 499.

kunde tävla med tyskarna i fråga om makt, lurade in deras representanter i en ordduell där de med sina idéer som vapen kastade dem ur sadeln.

För ryssarna var konferensen i Brest-Litovsk en övning både i den för dem okända diplomatin och den välkända propagandan. Som en inledning till fredsunderhandlingarna talade Lenin, nationalitetskommissarien Josef Stalin och Nikolaj Krylenko den 20 november i två och en halv timme per telegraf med general Nikolaj Duchonin i högkvarteret i Mogiljov och krävde att han omedelbart skulle sluta vapenvila på alla fronter med de tyska, österrikiska och turkiska trupperna. Då Duchonin ifrågasatte den nya regeringens auktoritet utnämndes Krylenko till hans efterträdare. När Krylenko med en eskort av matroser anlände till Mogilev, gjorde Duchonin motstånd. Soldaterna och matroserna ställde sig bakom kommissarien och lynchade generalen. Krylenko gav därpå order om att ”eldgivningen och fraterniseringen skulle upphöra” och disciplinen återställas. Med förbundna ögon fördes de ryska befullmäktigade genom de tyska linjerna den 27 november; de gick med på ett eld-upphör och på att underhandlingarna skulle inledas den 2 december i Brest-Litovsk.

Vid den ryska fronten rådde förvirring och upplösning. Armén var starkt decimerad genom deserteringar och kunde inte längre betraktas som stridsduglig. Varför frysa i skyttegravarna, när ett stillestånd snart skulle slutas? Soldaterna, av vilka de flesta var bönder, ville hem för att tillförsäkra sig sin del av den nationaliserade jorden. Arbetarna ville se en skymt av den nya arbetarregimen och slippa de nerlusade uniformerna och kylan. För det ryska folket var kriget numera rena vansinnet.

Invånarna i bolsjevikernas huvudstad gick ständigt hungriga i iskalla bostäder. Förhållandena i Moskva och andra städer var likadana eller värre. Inbördeskriget mellan vita och röda hade redan delvis avskurit norra och mellersta Ryssland från livsmedels- och bränsleleveranserna från landets södra delar.

Bolsjevikpartiet mötte motstånd både från monarkister, mensjeviker och socialistrevolutionärer samt skakades dessutom av inre schismer i frågorna om krig och fred, socialism eller icke-socialism. Sovjeterna hade föga makt och många problem.

Petrograd var en stad i förvirring. De gamla tjänstemännen i utrikesdepartementet vägrade att arbeta för Trotskij, den nye utrikeskommissarien. Vid allryska centrala exekutivkommitténs, ett slags sovjetparlament, session den 17 november 1917 gick stenograferna i strejk; det var i själva verket en politisk bojkott – bolsjevikerna kallade det sabotage. Enligt fullmaktskommittén var bolsjevikdelegaterna 300, vänstersocialistrevolutionärerna 169, högersocialistrevolutionärerna 24, mensjevikerna 68 etc., av det totala antalet 670. Bolsjevikerna var i minoritet.

Under denna session väckte socialistrevolutionären Zaks, som talade för sitt partis vänsterflygel, en fråga som lade grunden till kontroversen mellan Stalin och Trotskij och som i själva verket inverkade på mycket av sovjetrysk historia och utrikespolitik. Nu inverkade den på Brest-Litovsk-konferensen. Zaks anklagade Lenin-Trotskij-regeringen för att styra kurs mot socialistisk revolution: ”Blir vi inte isolerade, om vi bränner bron till den andra stranden? Hittills har vi inte fått hjälp från något håll. Västeuropa är skamligt tyst. Socialismen kan inte dekreteras.” [1]

Kunde en sovjetregering som hade uteslutit alla icke-bolsjevikiska partier och som inte fick någon hjälp från de europeiska revolutionärerna etablera en socialistisk stat med en ukas? frågade Zaks. Han betvivlade bolsjevikernas förmåga att bygga upp socialismen i ett enda land.

[1] Ibid., del XXII, utg. not, s. 582.

Lenin svarade mycket förbittrad. Hans grundläggande uppfattning, teorin om gnistan, på vilken den sovjetiska strategin vilade, blev på detta sätt ifrågasatt. ”I en internationalists mun”, utbrast Lenin, ”är uttrycket ‘Västeuropa är skamligt tyst’ otillåtligt. Man måste vara blind för att inte se den jäsning som pågår bland arbetarna i Tyskland och Västeuropa.” Visserligen handlade Europas socialistledare som nationalistiska patrioter. ”Men massorna”, framhöll Lenin, ”är beredda att mot sina ledares önskningar efterkomma vår kallelse.” Han förklarade varför han trodde detta: i juli-augusti 1917 hade ett myteri ägt rum i tyska flottan; spartakisterna intensifierade sin revolutionära aktivitet i Tyskland, där Karl Liebknecht för var dag blev populärare. Därför ”tror vi på en revolution i väster”.[1]

Lenin trodde att gnistan från Ryssland skulle antända revolutionens fnöske i Central- och Västeuropa och att den socialistiska revolutionen i väster skulle stärka och rädda den nya regimen i Ryssland. Men hurudan skulle denna nya regim bli? Dittills bestod sovjetregeringen enbart av bolsjeviker. Den stöddes inte av alla fackföreningar och socialistiska partier. Vissa mensjeviker krävde en sovjetregering utan Lenin och Trotskij. Den mäktiga järnvägsarbetarnas fackförening yrkade genom sin exekutivkommitté, VIKZJEL, en regering av alla socialistpartier. Bolsjevikerna skickade representanter för att underhandla med VIKZJEL.[2] De icke-bolsjevikiska socialisterna hävdade att regeringens bas var för smal för att kunna förebygga det hotande inbördeskriget och de allt större ekonomiska och politiska svårigheterna. Lenin och Trotskij var av annan åsikt. På sin höjd kunde de gå med på en koalition med socialistrevolutionärernas vänsterflygel – ett försök att splittra det pålitligt antileninistiska socialistrevolutionära partiet.

Denna fråga gav upphov till en kris inom bolsjevikpartiet. Den 17 november 1917 avgick fyra medlemmar av bolsjevikkabinettet: handels- och industrikommissarien Nogin, inrikeskommissarien Rykov, jordbrukskommissarien Miljutin och livsmedelskommissarien Teorodovitj. Fem andra framträdande bolsjeviker förenade sig med dem om ett manifest där de proklamerade: ”Vi är av den åsikten att bildandet av en socialistisk regering av alla sovjetpartier är absolut nödvändigt – – – Vi tror att det annars bara finns en väg: upprätthållandet av en ren bolsjevikregering med hjälp av politisk terror.” Uteslutandet av ”proletära massorganisationer från det politiska livets ledning”, tillfogade manifestet, skulle leda till ”en oansvarig regim”.[3] Samma dag offentliggjorde Nogin, Rykov, Miljutin, Kamenev och Zinovjev ett liknande uttalande i vilket de fördömde försvaret av enpartiregeringen som ”en katastrofpolitik, för vilken de inte kunde ta ansvaret”.[4] De avgick därför från bolsjevikpartiets centralkommitté, vilket av Lenin betecknades som ”sabotage” mot revolutionen.[5] När flera av dessa liberala bolsjeviker protesterade mot sovjetregeringens indragning av antisovjetiska tidningar, hånade Lenin dem.

Kontroversen blev ett fiasko. Rebellerna återvände till partiet. Lenin segrade. Men segern i dag kunde förvandlas till nederlag i morgon. I denna kontrovers kan man redan ana de fasor som ett enpartityranni för med sig. G. Zaks, som fann Västeuropa ”skamligt tyst”, och de fronderande bolsjevikerna, som konstaterade samma fenomen, anade att en svag Lenin-Trotskij-regering skulle ta sin tillflykt till terror för att kunna fortleva, tills den europeiska socialismen, eggad av Ryssland, kom till hjälp. Därför föredrog de en starkare koalition med mindre illusioner om en röd omstörtning i väster. Lenin beskyllde de tvivlande för svaghet i

[1] Ibid., s. 47.
[2] VIKZJEL-episoden skildras i detalj i Raphael R. Abramovitch, *The Sovjet Revolution, 1917-1939*, med inledning av Sidney Hook, New York, 1962, kap. 5
[3] Lenin, a. a., del XXI, s. 511.
[4] Ibid., s. 551-552.
[5] Ibid., s. 38-39.

tron. Men också han tvivlade på att sovjetregimen skulle kunna bestå utan revolutionär aktion i Europa.

Följaktligen konfererade sovjetrepresentanterna med de främmande diplomaterna i Brest-Litovsk, samtidigt som de spejade mot horisonten i väster efter röda lågor. Bolsjevikernas ögon var inställda på två mål.

11. Julen och den 28 december 1917

1919 hade Arthur Ransome från *Manchester Guardian* ett samtal med Lenin i Kreml. ”Ryssland var faktiskt det enda land där revolutionen kunde börja”, sade Lenin. Ransome sade då att ”ett skäl till att den var möjlig i Ryssland [och omöjlig i England] var att de hade plats att retirera”. – ”Ja”, medgav Lenin, ”avstånden räddade oss. Tyskarna var dödsförskräckta för dem.” 1918, tillfogade Lenin, kunde tyskarna ”ha ätit upp oss och vunnit en fred som de allierade glatt skulle ha unnat dem för att de störtade oss”.[1] Men de tyska militärerna hade studerat Napoleons marsch till och från Moskva. Bortom Moskva fanns den vidsträckta Volgaregionen som Lenin kände väl till, och bortom Volga låg Ural och det oändliga Sibirien, som Lenin, Trotskij, Stalin, Kamenev och nästan alla bolsjeviker kände efter sin exil där. De ryska avstånden ingav Lenin en känsla av trygghet. Om det värsta skedde, om Tyskland satte sig över ett ofördelaktigt Brest-Litovsk-fördrag och angrep bolsjevismen, kunde sovjetregeringen med sina magra arkiv flytta bort, byta ut avstånd mot tid, vänta och uppbåda vinterkölden och den brända jorden till sina bundsförvanter i stället för de västerländska kapitalisterna.

Freden innebar ingen terror, kriget ingen förtjänst. Detta var grunderna för Lenins politik i Brest-Litovsk. Det fanns också en annan synpunkt. ”Det är ännu inte slut med våra bekymmer med bönderna”, sade Lenin till Ransome 1919.[2] Volgadalen, Sibirien, mellersta Ryssland och framför allt Ukraina beboddes av potentiellt upproriska bönder. För Lenin innebar detta att fredsförhandlingarna absolut måste föras i hamn.

Revolutionen vände människornas tankar från yttervärlden till de egna problemen: jordfördelningen och maktens omfördelning i byar och städer. Här utvecklade sovjetregimen en inre motsägelse: för att vinna folket måste den koncentrera sig på de inre problemen, för att överleva måste den befordra revolutionen i utlandet. Lenin trodde att freden, hur kostsam den än blev, skulle främja båda dessa mål. Andra kommunister hävdade att en separatfred med Tyskland skulle vara döden för världsrevolutionen och sålunda också för den ryska. Denna fråga skakade konferensen i Brest-Litovsk och splittrade temporärt bolsjevikpartiet, där Lenin befann sig i minoritet.

Bekymren började då flera ryska divisioner genast efter det sovjetiska maktövertagandet etablerade kontakt med de tyska trupperna och föreslog lokala vapenvilor. G. I. Tjudnovskij, en vältalig kommunist och kommendant i Vinterpalatset, klandrade Lenin för att han tillät detta. Det skulle förstöra armén. ”Det som Lenin gör nu”, skrev *Pravda* den 25 november 1917 enligt Tjudnovskij, ”gör slut på våra soldaters förmåga att återuppta kampen, om tyska regeringen vägrar att ta upp fredsförhandlingar och det blir nödvändigt för oss att fortsätta kriget och skänka det tyska proletariatet frihet på våra bajonettspetsar.” Lenin avvisade anklagelsen, men diskussionen visar vilken strategi det revolutionära krigets anhängare följde. De skulle marschera mot Tyskland för att hjälpa till att störta Kaisern. Ludendorff, Hindenburg och Hoffmann skulle förmodligen buga sig och låta dem passera.

Lenin hade lika naiva idéer om den förestående freden. Den 23 november 1917 meddelade han att sovjetiska radiobudskap som manade till fred förmedlades till Europa utan att tyskarna

[1] Arthur Ransome, *Russia in 1919*, New York, 1919, s. 119.
[2] Ibid.

störde sändningarna. Han fortsatte: ”Vi kan etablera radioförbindelse med Paris, och när fredsfördraget är utarbetat, har vi möjlighet att upplysa franska folket om att det kan undertecknas och att det är franska folkets sak att inom två timmar sluta vapenvila. Då får vi se vad Clemenceau säger!” Fördraget skulle främja revolutionen. Visserligen insåg Lenin att kampen för freden skulle bli svår. ”Den internationella imperialismen kommer att mobilisera hela sin makt mot oss, men hur stark den än är, är våra möjligheter mycket gynnsamma.” [1] Kanske han sade detta för att föra kamraterna bakom ljuset. Kanske han överskattade möjligheterna till revolution. Det hade han alltid gjort.

Lenin föreslog: revolutionär propaganda; ett fredsfördrag med alla krigförande eller, om det var omöjligt, endast med de fyra centralmakterna; sedan revolution. Hans motståndare föreslog revolution men inget fördrag. Resultatet var att tre operationer försiggick samtidigt. Sovjet förhandlade med centralmakterna i Brest-Litovsk, försökte övertala västmakterna till förhandlingar och propagerade både mot centralmakterna och de allierade.

Kommunisterna ville ogärna förhandla ensamma med Tyskland. Den 28 november meddelade sovjetpressen att det tyskledda fyrmaktsförbundet hade accepterat det ryska förslaget att sluta vapenvila men tillfogade att förhandlingarna skulle uppskjutas till den 2 december för att ge tid till en vädjan till västmakterna ”att identifiera sig med vår fredsplattform och inleda gemensamma förhandlingar med fienden för slutandet av vapenvila på alla de krigförande staternas fronter”. Utrikeskommissarien Trotskij bekräftade detta i en not till alla de allierade beskickningarna i Petrograd. Sir George Buchanan skrev i sin dagbok den 27 november: ”Trotskij har överlämnat en not åt de allierade militärattachéerna i vilken han säger att hans regering aldrig har önskat separatfred, men att den ‘var fast besluten att sluta fred. Det är’, slutar noten, ‘de allierade regeringarnas fel att Ryssland när allt kommer omkring blir tvunget att sluta separatfred.’ ” [2]

De allierade besvarade inte noten.

Den andra december anlände den ryska delegationen en halvtimme försenad till Brest-Litovsk. Den bestod av en arbetare, en bonde och en matros som symboliska representanter för den nya regeringens valmanskår samt Adolf Joffe, ordförande, Leo Karachin, sekreterare, Leo Kamanjev, Gregorij Sokolnikov, madame Anastasia Bitsenko, kapten S. D. Maslovskij-Mstislavskij och andra militära experter.

”Min kusin furst Ernst Hohenlohe”, skrev prins Max av Baden, ”placerades vid middagsbordet bredvid madame Bitsenko som hade kvalificerat sig genom att mörda en minister. Den 5 december 1905 mördade hon generalen och före detta krigsministern Viktor Viktorovitj Sacharov.” [3]

”Jag skall aldrig glömma den första middagen med ryssarna”, skrev general Max Hoffmann. ”Jag satt mellan Joffe och Sokolnikov, den nuvarande finanskommissarien. Mittemot mig satt arbetaren som var tydligt förvirrad av den stora mängden bordssilver. Han försökte spetsa det ena och det andra på sina verktyg, men gaffeln använde han bara till att peta sig i tänderna. Mittemot, bredvid furst Hohenlohe, satt madame Bitsenko, och bredvid henne bonden [R. I. Stasjkov], en typisk rysk uppenbarelse med långa gråa lockar och en urskog av skägg. Ordonnansen kunde inte hålla sig för skratt, när bonden tillfrågades om han ville ha rött eller vitt vin och han frågade vilket som var starkast. Det var det starkaste han ville ha.” [4]

---

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, s. 74-75.
[2] Sir George Buchanan, *My Mission to Russia and Other Diplomatic Memoirs*, Boston 1923, del II, s. 225.
[3] Prins Max av Baden, *Erinnerungen und Dokumente*, Berlin och Leipzig 1927, s. 186.
[4] General Max Hoffmann, *Der Krieg der versäumten Gelegenheiten*, München, 1923, s. 193.

Å andra sidan ”gjorde Joffe, Kamenev och Sokolnikov, framför allt den förstnämnde, ett exceptionellt intelligent intryck. De talade med entusiasm om sin uppgift att leda det ryska proletariatet till lycka och välstånd”. De anförtrodde också Hoffmann sina planer på världsrevolution. Uppriktigt, men knappast diplomatiskt. Vid konferensens öppningssession den 2 december höll först Joffe och sedan Kamenev långa tal om bolsjevikernas fredsprinciper, föreslog förhandlingar med de västallierade samt framlade enligt en sovjetkommuniké av den 5 december ”ett utkast till vapenvila på alla fronter”, vars huvudvillkor var 1) ”förbud mot alla trupptransporter från vår front till de allierades”, och 2) ”tysk evakuering av öarna Dagö och Ösel”. Från dessa punkter i Riga-bukten kunde Petrograd hotas.

Den tyska delegationen gick inte med på att evakuera öarna men att inställa fientligheterna på dem samt på att inte förflytta trupper till Frankrike, Flandern och Italien, om inte orderna hade givits före den 5 december. Sådana order hade i själva verket redan givits åt flera divisioner, varför bestämmelsen saknade betydelse. Ryssarna ville ha sex månaders vapenvila, men de accepterade det tyska motbudet om tio dagar (7 till 17 december) med tre dagars uppsägningstid. Sovjetdelegationen yrkade på och fick sju dagars uppsägning. Trotskij informerade därpå de brittiska, franska, amerikanska, kinesiska, italienska, japanska, rumänska, belgiska och serbiska beskickningarna i Petrograd: ”Förhandlingarna – – – har inställts på en vecka på initiativ av vår delegation för att sovjetregeringen skall få tillfälle att informera de allierade ländernas folk och regeringar.” Han uppmanade respektive folk att ”ge uttryck för sin beredvillighet eller vägran att delta i förhandlingarna om vapenvila och fred, och att i fall av vägran inför världen klart, bestämt och sanningsenligt förklara varför Europas folk ännu måste blöda under ett fjärde krigsår”.

Beskickningarna svarade inte.

Vid allryska centrala exekutivkommitténs [VTSIK], en församling med delegater från stads- och landsortssovjeter, session den 23 november, hade Lev Kamenev förklarat varför bolsjevikerna fäste så stor vikt vid förbudet mot att flytta trupper från öst- till västfronten. Det var ”nödvändigt”, förklarade han, ”för att de franska, brittiska och italienska arbetarna inte skulle missförstå oss och tro att vi övergav dem” [1] genom att tillåta tyska förstärkningar till de fronter där dessa arbetare kämpade. Den officiella sovjetkommunikén meddelade, att trupper inte skulle förflyttas till ”våra allierades” front. Ryssland hade allierade, landet var inte helt hjälplöst, ville bolsjevikerna antyda.

En förlängd vapenvila mellan sovjetregeringen och centralmakterna undertecknades den 15 december 1917. Den skulle vara till den 12 januari 1918 och förlängas automatiskt, om ingendera parten sade upp den med en veckas varsel. Också detta dokument förbjöd tyska truppförflyttningar till västfronten. Förutom omsorgen om sina allierade ville bolsjevikerna att de tyska soldaterna skulle stanna i öster där de var utsatta för deras propaganda. Vapenvilan tillät nämligen fraterniserande mellan tyska och ryska soldater ”fast inte mer än tjugofem obeväpnade personer från vardera sidan samtidigt får vara närvarande”. Tjugofem var tillräckligt för att driva bolsjevikpropaganda, och Ludendorff klagade senare – vilket bekräftades av Churchill – att propagandan faktiskt hade demoraliserat vissa delar av den tyska armén på östfronten. Ryssarna övertygade fienden och sig själva om att vidare krigföring var fruktlös. Militär disciplinlöshet gav ryssarna möjlighet att återvända hem. Tyskarna stannade.

Följande punkt på dagordningen var freden. Fredskonferensen inleddes i Brest-Litovsk den 22 december. Fem dagar senare klagade *Izvestija*: ”De allierades vägran att delta i fredsdiskussionerna binder den ryska revolutionen till händer och fötter i dess kamp för en allmän, demokratisk fred.” Men väst var fientligt inställt. En brittisk diplomat skrev den 12 november

[1] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 584.

1917, fem dagar efter Lenins och Trotskijs maktövertagande, till sina överordnade: ”Bolsjevismen är väsentligen en rysk sjukdom. Den är en förvrängd tolstojism, driven till sin yttersta gräns.” (Den var ungefär lika tolstojansk som Djingis Khans härjningar och Stalins blodiga utrensningar.) ”Det är för tidigt att spekulera om den närmaste framtiden i Ryssland”, fortsatte han men förklarade i alla fall: ”Det kan betraktas som säkert att bolsjevikregeringen sjunger på sista versen.” [1]

Fastän de västallierade avstod från deltagande i Brest-förhandlingarna, insåg de att en alltför stor omedgörlighet var oklok. Diplomati är konsten att kompromissa. Vad skulle ske, om förhandlingarna bröt samman och ryssarna i sin förtvivlan bad om allierad hjälp för att hejda en tysk framryckning? Eller om motståndarna till en separatfred fick överhanden bland bolsjevikerna? Inom den internationella politiken är det klokt att bevara kontakten, att finnas till hands som alternativ, att vara tillgänglig för information eller förhandlingar. Men eftersom förbindelser mellan västambassaderna och sovjetregeringen kunde ha tolkats som ett de-facto-erkännande – vilket de ville undvika – använde de sig av inofficiella mellanhänder eller lägre tjänstemän för att hålla kontakt med bolsjevikerna och erbjuda sig att på nytt ta emot dem i den kämpande skaran.

Situationen var som skräddarsydd för västerländska förmedlare som var besvikna över sina regeringars oskickliga handhavande av det ryska problemet och som här såg ett tillfälle att ge utlopp åt sin patriotism, idealism, ärelystnad och självtillräcklighet. Ingenting är så smickrande för en obetydlig gestalt som ett förtroendefullt och av allt att döma betydelsefullt förhållande till en statschef. Lenin och Trotskij ägnade mycken tid åt kapten Jacques Sadoul, en yngre medlem av den franska militärmissionen i Ryssland, R. H. Lockhart, förre brittiske generalkonsuln i Moskva, och Raymond Robins från amerikanska Röda korset. Alla tre frossade i sina roller. De innefattade allt som man kan fordra av det stora äventyret: sekretess, angelägenhet, intimitet med de högsta ämbetsmännen och diskussioner som kunde avgöra nationernas öden. De trodde att de skrev historia. Hur som helst skrev de in sig själva i historien.

Arthur Ransome, en godmodig engelsman med valrossmustasch som skrev barnböcker, volymer med litteraturkritik och förträffliga korrespondenser till *Manchester Guardian*, hade fritt tillträde till Lenin, Trotskij och andra kommunistledare. Lenin frågade honom en gång om överste Robins: ”Har han verkligen varit så vändigt inställd till sovjetregeringen som han vill göra gällande?” ”Ja”, svarade Ransome, ”även om det bara är som sportsman han beundrar er käckhet och mod i svåra lägen”, varpå han citerade vad Robins en gång hade sagt: ”Jag kan inte gå mot en baby som jag har vakat med i sex månader. Men om det fanns en bolsjevikrörelse i Amerika skulle jag gå ut med mitt gevär och kämpa mot den utan förbarmande.”

”Det är en hederlig man och mera framsynt än de flesta”, sade Lenin. ”Jag har alltid tyckt om honom.” [2]

Robins träffade Lenin ofta och Trotskij ännu oftare. Sadoul och Lockhart rörde sig också hemvant i Trotskijs lilla tjänsterum. Efter ett besök hos Lloyd George hade Lockhart blivit utnämnd till ”chef för en speciell mission med uppgift att etablera inofficiella förbindelser med bolsjevikerna”. Bolsjevikerna brydde sig inte om denna formalitet. Innan Lockhart reste till Ryssland åt han lunch med Maksim Litvinov, sovjets representant i London, på en Lyons-restaurang där Litvinov skrev ett brev som meddelade Trotskij att Lockhart ”for till Ryssland

[1] Cit. av Richard H. Ullman, *Intervention and the War. Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, Princeton 1961, s. 26.
[2] Arthur Ransome, a. a., s. 120.

med ett officiellt uppdrag".[1] Dagen före Lockharts avresa meddelade lord Milner, som hade besökt Ryssland 1917 och var medlem av krigskabinettet och krigsminister 1918, Lockhart: "Er huvuduppgift är att göra tyskarna så stor skada som möjligt, att sätta en käpp i hjulet för förhandlingarna om separatfred". [2]

Lockhart anlände till Petrograd den 31 januari 1918. Följande dag träffade han Georgij Tjitjerin, ställföreträdande utrikeskommissarie medan Trotskij befann sig i Brest-Litovsk. Av detta och senare samtal fick Lockhart intrycket att bolsjevikernas "politik var att spela ut tyskarna mot de allierade och de allierade mot tyskarna". Tjitjerin meddelade engelsmannen, att förhandlingarna i Brest "gick dåligt och att England nu hade ett ypperligt tillfälle att göra en vänlig gest mot Ryssland".[3] (Vid Genua-konferensen 1920 använde Tjitjerin, som då var utrikeskommissarie, samma spelöppning, men på motsatt sätt: han meddelade tyskarna att underhandlingarna med engelsmännen som i själva verket gick dåligt, gick bra, och att om tyskarna satte värde på förbindelser med Ryssland, det var tid för dem att underteckna Rapallofördraget, vilket de gjorde.) Underhandlingarna i Brest-Litovsk gick faktiskt dåligt för bolsjevikerna. Men en vänlig brittisk gest skulle kanske bara ha påskyndat en separatfred med bättre villkor för bolsjevikerna – och det var inte separatfred som Lockhart, Robins och Saodul ville ha.

Under de följande månaderna samarbetade Lockhart intimt med Robins. "Robins, som var filantrop och humanist snarare än politiker", skrev Lockhart, "var en underbar talare. Hans konversation var, liksom Churchills, alltid en monolog, men den var aldrig ointressant. Med sitt svarta hår och örnprofil var han en imponerande uppenbarelse. Han var en indianhövding med bibeln som tomahawk – – – Fast han själv var rik, var han antikapitalist. Men trots sina sympatier för de fattiga satarna dyrkade han stora män. Dittills hade hans två stora hjältar varit Theodore Roosevelt och Cecil Rhodes – – – Lenin var road av hans hjältedyrkan, och av alla utlänningar var Robins den ende som alltid fick audiens hos Lenin och som lyckades imponera på den känslolöse ryske ledaren." [4]

Sadoul var advokat och medlem av deputeradekammaren och hade i början av kriget tjänstgjort som assistent åt den socialistiske ammunitionsministern Albert Thomas. Lockhart kallade Sadoul "den franske Robins", men George Kennan skriver: "Robins och Sadoul tycks inte ha känt dragning till varandra eller upprätthållit intimare relationer. Detta kan delvis ha berott på språksvårigheter, men endast delvis. Båda var egoister och upptagna av sig själva. Båda var benägna att tillskriva sina egna kontakter med sovjetmyndigheterna en oerhörd betydelse som inte kunde överträffas av någon annan".[5]

Däremot samarbetade Robins och Lockhart. "Jag tyckte om Robins", förklarade Lockhart. "Under de följande fyra månaderna [februari–maj 1918] var vi dagligen och stundligen i kontakt." [6] Båda var romantiker, och spänningen i en oväntad kärlekshistoria blandades med det spännande i att göra historia. Lockhart var bara trettio år gammal.

Västmakterna hade två strategier: en officiell som utgick från London och Paris och ibland från Washington: att föra det gamla Ryssland tillbaka i kriget genom att uppmuntra anti-bolsjevikiska rebellregeringar, och en inofficiell: att övertala Lenin och Trotskij att inte sluta fred. Medan de tre regeringarna och deras ambassader intrigerade mot bolsjevikerna tilläts

[1] R. H. Bruce Lockhart, *British Agent*, med inledning av Hugh Walpole, New York och London 1933, s. 201-202.
[2] Ibid., s. 205.
[3] Ibid., s. 219.
[4] Ibid., s. 220.
[5] Kennan, a. a., s. 383.
[6] Lockhart, a. a., s. 220.

och inspirerades de tre optimistiska mellanhänderna av sina ambassader att förhindra att fred slöts i Brest-Litovsk. Den starkt antibolsjevikiske amerikanske ambassadören Francis, som aldrig gick i närheten av en sovjetisk befattningshavare, skrev sålunda till Robins och rekommenderade hans tjänster ”som inofficiell förbindelsekanal med sovjetregeringen”.[1] Lockhart och Foreign Office utväxlade kodtelegram. Sadoul mötte större svårigheter, och stod snart på bättre fot med sovjetmyndigheterna än med sina franska uppdragsgivare.

Vidden av Robins’ misslyckande kan mätas med en av hans största framgångar. Han var en av fäderna till Wilsons fjorton punkter. Åtminstone hävdar han det själv.

Texten visar att bolsjevik-Ryssland upptog Wilsons tankar när han skrev den. Ett antal amerikaner med erfarenhet av det revolutionära Ryssland hade placerat förslag på presidentens bord, i vilka de yrkade på ett offentliggörande av krigsmålen som genom att visa hur de sammanföll med bolsjevikernas fredsmål skulle inverka på deras uppträdande i Brest. Den 3 januari 1918 inlämnade överste William B. Thompson ett memorandum till Wilson där han yrkade att ”presidenten – – – skulle tala till det ryska folket – – – genom ett budskap till amerikanska kongressen” och ”att USA skulle förklara sig acceptera sådana grundläggande ryska fredsvillkor som avståndstagande från punitiva skadestånd etc.”[2] Thompson antog att bolsjevikerna skulle avstå från en separatfred med Tyskland, ”om de fick intelligent hjälp eller stöd under förhandlingarna i Brest-Litovsk”. För övrigt ”är det redan nu möjligt att helt och hållet behärska läget i Ryssland och bringa det i absolut samklang med våra synpunkter”.[3] Detta ”absolut” återspeglar en absolut missuppfattning av den bolsjevikiska mentaliteten ävensom Thompsons absoluta optimism, en missionärsegenskap som han delade med Robins.

Av Wilsons tal i senaten den 22 januari 1918 framgår emellertid tydligt att de fjorton punkternas grundläggande principer hade stått klara för honom långt innan Thompson, ambassadör Francis, Robins och andra försökte påverka honom. De amerikanska rösterna från Ryssland kunde endast ha inverkat på tiden och föremålet för talet om de fjorton punkterna. Det var riktat direkt mot sovjetregeringens politik under konferensen i Brest-Litovsk.

Utrikeskommissarien Leo Trotskijs vädjan till ”de allierade ländernas folk och regeringar” av den 30 december 1917 påskyndade förmodligen Wilsons beslut att delge världen sina fjorton punkter. Utrikesminister Lansing var imponerad av ”författarens skicklighet”. Han kallade Trotskijs vädjan ”detta försåtliga tal”. ”Jag anser”, lydde hans sista mening, ”att det inte skulle anstå Förenta staternas värdighet att avge något som helst svar och att det skulle ge upphov till ytterligare förolämpningar och hotelser. Härmed vill jag dock inte säga, att det inte skulle vara lämpligt att någon gång i den närmaste framtiden förklara våra fredsvillkor mera i detalj än vi hittills har gjort.”

Trotskij hade inlett sin appell med att säga att förhandlingarna i Brest hade uppskjutits på tio dagar för att ge de allierade länderna ”en sista möjlighet att delta i de kommande samtalen och sålunda gardera sig mot alla konsekvenser av en separatfred mellan Ryssland och fiendeländerna”. Två program hade presenterats i Brest, fortsatte han, det sovjetiska programmet för ”varje nationalitet oberoende av dess styrka och utvecklingsståndpunkt” och alla länders förening i ”ekonomiskt och kulturellt samarbete”. Det andra fredsprogrammet, som hade presenterats av Tyskland, Österrike-Ungern, Turkiet och Bulgarien, var däremot inte tillfredsställande:

> ”Det är nu nödvändigt att klart och tydligt definiera Frankrikes, Italiens, Storbritanniens och Förenta staternas fredsprogram. Kräver de liksom vi självbestämmanderätt för befolkningen i

[1] Hard, a. a., s. 72.
[2] Kennan, a. a., s. 245.
[3] Hard, a. a., s. 72.

> Elsass-Lothringen, Galizien, Poznan, Böhmen och de sydslaviska områdena? Om så är, går de då med på att bevilja befolkningen i Irland, Egypten, Indien, Madagaskar, Indokina etc. självbestämmanderätt, på samma sätt som den ryska revolutionen har beviljat folken i Finland, Ukraina, Vitryssland etc. denna rätt? Ty det står klart att kravet på självbestämmande för folken på de fientliga ländernas territorium, medan den förvägras folken i det egna landet och kolonierna, skulle vara den mest oförställda, cyniska form av imperialism – – – Hittills har de allierade regeringarna absolut inte visat någon beredvillighet, och till följd av sin klassnatur kan de inte visa någon beredvillighet att sluta en verkligt demokratisk fred. De är inte mindre misstänksamma och fientligt inställda mot principen om nationell självbestämmanderätt än Tysklands och Österrike-Ungerns regeringar. I denna fråga hyser det klassmedvetna proletariatet i de allierade länderna lika små förhoppningar som vi."

När förhandlingarna i Brest återupptogs, fortsatte Trotskij, skulle sovjetregeringen inte vänta på de allierade:

> "Om de senare fortsätter att sabotera en allmän fred, kommer den ryska delegationen ändå att fortsätta samtalen. En av Ryssland undertecknad separatfred skulle utan tvivel rikta ett hårt slag mot de allierade länderna, framför allt Frankrike och Italien – – – Men om de allierade regeringarna med den blinda halsstarrighet som är så utmärkande för tynande och utdöende klasser, återigen vägrar att delta i förhandlingarna, kommer arbetarklassen att ställas inför det järnhårda tvånget att rycka regeringstyglarna ur händerna på dem som inte kan eller inte vill ge dess folk fred. I dessa dagar avgörs hundratusendens, kanske miljoners öden. Om vapenvila inte sluts på de franska och italienska fronterna kommer nya anfall, lika meningslösa, obarmhärtiga och oavgjorda som de tidigare att fordra oräkneliga offer på båda sidor. Den automatiska följden av dessa av de härskande klasserna igångsatta massakrer måste bli det fullständiga utrotandet av de europeiska folkens blomma. Men folken vill leva, och det har de rätt till. De är både berättigade och förpliktade att skjuta åt sidan allt som hindrar dem från att leva."

Ännu en gång uppmanade Trotskij de allierade att komma till Brest-Litovsk, och ännu en gång lovade han i en högtravande avslutning hjälp "åt de arbetande klasserna i alla länder som revolterar mot dessas nationella imperialister, deras chauvinister och militarister – under fredens, folkförbrödringens och samhällets socialistiska omdanings baner".[1]

Lansing blev förargad över Trotskijs provokativa appell. Han meddelade Wilson att den utgjorde "ett direkt hot mot den bestående ordningen i alla länder". Dokumentet diskuterade nationaliteternas rättigheter

> "utan att definiera vad som menas med en nationalitet – – – Är bolsjevikernas uppfattning om nationalitet baserad på blod, boplats inom ett bestämt område, språk eller politisk tillhörighet? – – – Bolsjevikernas förslag beträffande Irland, Indien och andra länder – – – är enligt min åsikt fullkomligt ohållbara, om det anses önskvärt att bevara den nuvarande uppfattningen om suveräna stater – – – Dokumentet är en appell till proletariatet i alla länder, till de okunniga och mentalt outvecklade, som till följd av sitt antal uppmanas att tillskansa sig herraväldet. I detta tycks mig den verkliga faran ligga med hänsyn till den nuvarande sociala oron i världen – – – Jag anser att man med all rätt kan fråga varför bolsjevikerna anser sig kunna tala i det ryska folkets namn. De tillskansade sig makten i Petrograd med våld, de bröt ner oppositionen inom armén genom att desorganisera den, de hindrade den folkvalda konstituerande församlingen att sammanträda därför att de inte vann kontroll över den, de har bemäktigat sig nationens egendom och konfiskerat privategendomen." [2]

---

[1] *Dokumenty vnesjne j politiki SSSR, Ministerstvo inostrannych del SSSR* (Dokument rörande Sovjetunionens utrikespolitik, SSSR:s utrikesministerium), Moskva 1957, s. 7-70. Dokumentet är daterat den 17 dec. gamla stilen (30 dec. nya stilen) 1917 och undertecknat "Folkkommissarien för utrikes ärenden". Enligt en fotnot i volymen av 1957 är det återgivet enligt *Izvestija* av den 17 (30) dec. 1917, där det är undertecknat: "Folkkommissarien för utrikes ärenden, L. Trotskij". I boken är Trotskijs namn utelämnat.

[2] *Papers Relating to the Foreign Relations of the Unites States. The Lansing Papers 1954-1920,* del II (Washington 1940, s. 346-349.

De två inledande styckena i president Wilsons tal om de fjorton punkterna den 9 januari 1918[1] sysslade med den första stora krisen under förhandlingarna i Brest-Litovsk. Den 25 december – var det julstämningen? – hade fyrmaktsförbundets representanter ivrigt accepterat bolsjevikernas favoritformulering: ”Inga erövringar, inga skadestånd.” Den 27 december frågade en av de ryska militära representanterna general Max Hoffmann hur mycket av det ockuperade ryska områdena tyskarna hade tänkt evakuera. ”Inte en millimeter”, svarade Hoffmann.[2]

Vid lunchen följande dag, säger Hoffmann i sina memoarer, ”sade jag till Joffe, som satt bredvid mig, att jag hade det intrycket att den ryska delegationen fattade begreppet ‘fred utan erövringar’ på ett annat sätt än centralmakternas representanter. De senare hade den inställningen att det inte kunde betraktas som erövringar, när delar av det forna ryska kejsardömet frivilligt och enligt beslut av auktoriserade politiska församlingar kungjorde sin frigörelse från den ryska staten och sin union med Tyskland eller något annat land – – – Joffe såg ut som om han hade fått ett slag i huvudet. Efter lunchen konfererade Joffe, Kamenev och Pokrovskij å ena sidan och utrikesministern [Kühlmann], Czernin och jag å den andra i flera timmar, varvid ryssarna fritt gav uttryck för sin besvikelse och indignation. Pokrovskij förklarade under tårar av ilska att man inte kunde tala om fred utan erövringar om aderton provinser skulle avskiljas från Ryssland.” [3]

Den 10 december 1917 gjorde Lenin några anteckningar för att definiera begreppet ”erövringar”. Inte bara krigstida erövringar utan varje område som var taget ”sedan andra hälften av 1800-talet” skulle betraktas som erövrat, om befolkningen hade gett uttryck för sitt missnöje ”i litteraturen, i beslut av parlament, stadsmyndigheter, möten eller liknande institutioner, i regerings- eller diplomatiska handlingar som var inspirerade av dessa områdens nationalrörelser, i nationalistiska dispyter, sammanstötningar, resningar etc.”. Vid denna punkt övergav Lenin försöket att definiera och överlät tydligen papperet åt Josef V. Stalin, nationalistkommissarien, som borde vara expert på underkuvade folks öden. Stalin tillfogade följande intressanta preciseringar om självbestämmandet: ”1. Varje [statslös] nationalitet som utgör en del av ett visst krigförande land tillerkänns officiellt rätten till självbestämmande, inkluderande rätten till utträde och upprättande av en oberoende stat; 2. Självbestämmanderätten utövas genom referendum för hela befolkningen i det självbestämmande området.” Stalin stipulerade vidare ”de senare villkor som garanterar fullföljandet av ett folks rätt till självbestämmande”. Dessa innefattade ”bortdragandet av trupper från det självbestämmande folkets område” och ”återinsättande av tjänstemän och andra som har förvisats av ockupationsstyrkorna”.[4]

Varken general Hoffmann eller Kühlmann eller Czernin hade någon nytta av detta klarläggande av den bolsjevikiska doktrinen, ty den fick ligga opublicerad i sovjetarkiven ända till 1929. Hur som helst skulle den ha ignorerats, som Stalin själv ignorerade den när han i sin tur blev erövrare efter Hitlerpakten 1939.

Full av harm över de perfida tyskarna som på juldagen accepterade självbestämmandet och gjorde det till en tolkningsfråga tre dagar senare, kallade *Izvestija* dem ”ulvar i fårakläder”. Sovjetregeringens dagliga organ som inte hade fått riktiga upplysningar insåg inte vad det rörde sig om. Centralmakternas politik i Brest utformades av ulvar i ulvakläder och får i fårakläder. Fåren gick i fårakläder under julen, men tvingades sedan av ulvarna att byta till ulvakläder.

---

[1] Leonard, a. a., s. 92-101. Alla senare utdrag ur talet är från denna källa och jämförda med andra.
[2] M. N. Pokrovskij, *Vnesjnaja politika rossii v 20. veke* (Rysk utrikespolitik under 1900-talet), Moskva 1926, s. 74.
[3] Max Hoffmann, a. a., s. 201-202.
[4] *Leninskij sbornik*, 2:a uppl., del XI, Moskva-Leningrad 1931, s. 15-16. Också i Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 26, s.313.314

Richard von Kühlmann hörde till fåren. Han var född i Konstantinopel 1873, gjorde karriär inom tyska utrikesdepartementet under första världskriget och dog först 1948, efterlämnande det färdiga manuskriptet till sina memoarer.[1] Kühlmann var mycket intelligent och hade bakom sig grundliga studier i social teori, juridik och historia. Efter att ha beklätt olika sändebudsposter kallades han i juli 1917 till utrikesminister av Georg Michaelis, som hade efterträtt Bethmann-Hollweg som rikskansler. ”Jag har redan förklarat”, skriver han med anledning av utnämningen, ”att jag från krigets första dag har sett på de tyska utsikterna med föga optimism – – – Om centralmakterna går ur denna väldiga kraftmätning utan territoriella förluster, kommer jag att betrakta det som en stor framgång.” [2]

Kühlman erkände att hans ställning som huvudförhandlare var ”ytterligt svår”.[3] Han måste ständigt ta hänsyn till Ludendorff och Hindenburg – ”de båda halvgudarna”, som han kallade dem – i högkvarteret i Kreuznach. Det motsatte sig Sovjets förslag om självbestämmande och evakuering av de ockuperade områdena. ”Att den första punkten på den tyska dagordningen var Rysslands frigörelse från dess förpliktelser mot sina allierade hade halvgudarna i högkvarteret inte den ringaste förståelse för”, [4] förklarade Kühlmann. Deras synvinkel var inte Kühlmanns. På tal om förhandlingarna i Brest, sade Ludendorff:

> ”Det verkligt viktiga var om de skulle bedrivas så att vi kunde anfalla [i väster] och avsluta den gigantiska kampen till vår fördel – – – Den 25 december förklarade den österrikiske utrikesministern greve Czernin i de fyra allierades namn, att han gick med på de ryska förslagen om fred utan erövringar och utan skadestånd – – – Självbestämmanderätten tolkades på ett sätt som brast i klarhet och inte var förenligt med Tysklands intressen – – – Ingenting överensstämde med de beslut som hade fattats [vid ett kronråd i Kreuznach] den 18 december under kejsarens ordförandeskap. Vår framtid i öster blev tvivelaktig – – – Jag talade med general Hoffmann och beklagade mig över den vändning som underhandlingarna hade tagit – – – Vi fick nu veta, att greve von Hertling [den nye tyske rikskanslern] hade uttalat sitt gillande av Czernins jultal – – – Vi gjorde långtgående eftergifter för principen om självbestämmande. Vi strök vårt påstående att befolkningen i – – – Kurland och Litauen redan hade tillåtits att begagna sig av denna rätt och medgav att den skulle konsulteras på nytt. Det enda vi krävde var att detta skulle ske under vår ockupation. Trotskij vidhöll att vi först måste evakuera landet, och att befolkningen först sedan skulle begagna sig av sin rätt. Att evakuera landet var en militär orimlighet, vi behövde det för vår existens och hade inte för avsikt att utlämna det år de skrupelfria bolsjevikerna.” [5]

Händelserna utvecklades snabbt: samtidigt som ”glädjeexplosionen” över centralmakternas juldeklaration hade lockat ut ”hundratusentals arbetare och soldater på Petrograds gator för att demonstrera för en demokratisk fred”,[6] var sovjetdelegationen tillbaka från Brest med den sorgliga nyheten om den tyska helomvändningen av den 28 december.

Några månader efter Brest-Litovsk-fredens undertecknande frågade Trotskij sig ”varför den tyska diplomatin två eller tre dagar innan den blottade sin vargaptit hade talat i demokratiska ordalag. Vad hoppades Tyskland uppnå med detta?” Han drog den slutsatsen att Czernins förklaring på juldagen 1917 gjordes på ”Kühlmanns eget initiativ”. Trotskij skriver:

> ”Hemligheten i Kühlmanns diplomatiska steg låg i den omständigheten att han trodde sig kunna spela ett fyrhändigt spel med oss. Han resonerade av allt att döma som så: Ryssland behöver fred, bolsjevikerna kom till makten för att de kämpade för fred; bolsjevikerna vill behålla makten, och det kan de bara om de verkligen lyckas sluta ett fredsfördrag. Naturligtvis har de bundit sig för ett konkret fredsprogram – men vad är vi för diplomater, om vi inte kan inbilla folk att svart är vitt? Vi

[1] Richard von Kühlmann, *Erinnnerungen*, Heidelberg 1948.
[2] Kühlmann, a. a., s. 471.
[3] Kühlmann, a. a., s. 523.
[4] Ibid., s. 535.
[5] Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin, 1919.
[6] Karl Radek, *Vnesnaja politika sovjetskoj Rossii*, Moskva 1923, s. 15.

> tyskar skall göra det lättare för bolsjevikerna genom att linda in vårt rofferi i demokratiska formler – – – Med andra ord var Kühlmann beroende av en tyst överenskommelse med oss: Vi får tillbaka vår vackra formel oförändrad, och i gengäld ger vi dem tillfälle utan protester att förvärva provinser och nationer åt Tyskland." [1]

Karl Radek kom till samma resultat.[2]

Givetvis kan Kühlmann ha resonerat så. Kanske han trodde att bolsjevikerna i sin oenighet skulle bli tvungna att sanktionera den snabba tyska omkastningen. Troligare är dock att den Kühlmann-Czernin-Hertlingska fårflocken såg en framgångsrik, försonlig konferens i Brest som ett långt steg mot en förhandlingsfred också i väster men att de röstades ner av de två ”halvgudarna”, vilka betraktade förhandlingarna som ett väldigt språng mot militär triumf över västmakterna.

Detta förstod president Wilson. I sitt tal om de fjorton punkterna den 8 januari 1918, sade han i kongressen:

> ”De ryska representanterna [i Brest-Litovsk] lade inte bara fram en fullständigt definierad förklaring av de principer enligt vilka de var villiga att sluta fred, utan också ett lika definierat program beträffande tillämpningen av dessa principer. Centralmakternas representanter å sin sida skisserade en överenskommelse, som även om den var oklarare tycktes kunna tolkas liberalt, tills de tillfogade sitt program för den praktiska tillämpningen. Detta program innefattade inga eftergifter – – – Centralmakterna skulle behålla varje fot av de områden som deras arméer hade ockuperat – – – Det är rimligt att anta att de allmänna principer för en överenskommelse som först lades fram härstammade från Tysklands och Österrikes liberalare statsmän – – – medan de konkreta villkoren för överenskommelsen härstammade från militärerna – – – Förhandlingarna är nu avbrutna. De ryska representanterna var uppriktiga och allvarliga. De kunde inte gå med på sådana förslag om erövring och dominans.”

Wilsons avsikt var att fjärma Turkiet och Bulgarien, de svagaste länkarna i fyrmaktsförbundet, från Tyskland, att vidga klyftan mellan de tyska civila och militärerna och framför allt att göra slut på den avbrutna Brest-Litovsk-konferensen genom att rikta komplimanger till bolsjevikerna och erbjuda sig att hjälpa dem om de stannade kvar i kriget.

För att främja dessa syften skred presidenten sedan till att skissera upp Förenta staternas freds- eller snarare krigsmål, de berömda fjorton punkterna, av vilka punkt sex var av speciellt intresse för ryssarna:

> ”Evakuering av alla ryska områden och ett sådant reglerande av alla frågor som rör Ryssland att det garanterar de andra folkens bästa och friaste samarbete för att förskaffa detta land ett obehindrat och ostört tillfälle att fritt bestämma om sin politiska utveckling och nationella politik, och tillförsäkra det ett uppriktigt välkomnande i Nationernas Förbund med dess självvalda institutioner. Och mer än ett välkomnande, också hjälp av varje slag som Ryssland självt behöver och önskar. Den behandling som under de kommande månaderna kommer Ryssland till del från dess systernationers sida skall bli en prövosten för deras goda vilja, deras förståelse för de ryska behoven, helt skilda från deras egna intressen, och för deras intelligenta och osjälviska sympati.”

En halv miljon exemplar av presidentens tal trycktes av bolsjevikerna i tysk översättning och delades ut i de tyska linjerna på östfronten. Tusentals exemplar på ryska klistrades upp på husväggarna i Petrograd och andra städer. Sovjetradion sände ut talet åt alla håll. ”Med bolsjevikernas hjälp distribuerade amerikanska KFUM en miljon exemplar i de ryska linjerna och ytterligare en miljon på tyska i de tyska linjerna på östfronten. Alla [sovjet-] tidningar återgav talet in extenso.” [3]

---

[1] Trotskij, a. a., s. 107-108.
[2] Radek, a. a., s 15.
[3] John W. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk, the Forgotten Peace, March 1918*, London 1938, s. 147.

”Trots denna rikliga distribution”, skriver Wheeler-Bennet, ”hade de fjorton punkterna föga eller ingen inverkan på förhandlingarna i Brest-Litovsk.” George F. Kennan instämmer.[1] Historien bekräftar dessa omdömen. Frågan är om inte talet snarare gjorde skada. Wilson och Förenta staterna följde inte rekommendationerna i den sjätte punkten. Under de följande månaderna inledde Förenta staterna en militär intervention mot sovjetregeringen. Ryssarna kunde med all rätt håna och begabba. De förhoppningar som Wilsons vänliga formuleringar hade givit upphov till förvandlades till bitter besvikelse.

Sexton dagar efter Wilsons tal om de fjorton punkterna telegraferade Raymond Robins från Petrograd till William Boyce Thompson i USA: ”Kan inte för kraftigt understryka vikten av omedelbart erkännande av bolsjevikmyndigheterna och etablerandet av modus vivendi som möjliggör generöst och välvilligt samarbete. Sisson godkänner denna text och föreslår att ni visar Creel telegrammet.” [2]

De fjorton punkterna fascinerade Robins. Han kunde inte ha drömt om en större seger i sitt korståg för att förskaffa Sovjetryssland Amerikas vänskap. Telegrammet till Thompson visar att han väntade sig konkreta resultat av talet, först och främst i form av Förenta staternas erkännande av bolsjevikregimen. Han blev emellertid besviken.

Robins misslyckades liksom Lockhart och Sadoul. Deras nit, som hos Sadoul kombinerades med ideologi (han blev ivrig stalinist), hos Robins med ett accepterande av revolutionen som en reformation, och hos Lockhart med förståelse och stark pliktkänsla, ledde till ingenting, därför att deras mål var att föra Ryssland tillbaka till kriget. De erbjöd bolsjevikerna möjlighet att fortleva med västerländsk militär hjälp. Detta framgick också tydligt av president Wilsons tal. Lenin insåg emellertid att detta var förenat med ett villkor: upprätthållandet av en front mot de mäktiga centralmakterna, vilket enligt honom var liktydigt med aktiv krigföring och således en dödlig fara för revolutionen.

När Wilson stod inför kongressen för att proklamera de fjorton punkterna, var Trotskij på väg tillbaka till Brest-Litovsk för att återuppta förhandlingarna. Det kritiska läget tvingade utrikeskommissarien att själv ta reda på vad som ännu kunde göras. Ludendorffs och Hindenburgs skuggor hängde tunga över den utplundrade fästningsstaden. Wilsons ord var oklara och förpliktade till intet. Trotskij trodde emellertid att hans egna ord till den europeiska arbetarklassen var konkreta och kunde frigöra sovjetregeringen från dess maktlöshet. Lenins inställning, som Wilson inte tog i betraktande, var självbestämmande, men inte på bekostnad av politiskt fortbestånd. Trotskij hade talat så mycket om självbestämmande, att Wilson trodde att bolsjevikerna var villiga att dö för denna princip. Han hade fel.

President Wilson visste att hans fjorton punkter inte hade givit något praktiskt resultat. Han insåg förmodligen att det praktiska hindret var erkännandet av sovjetregimen. Den 20 januari 1918 satte han sig vid sin skrivmaskin och knackade ner ett brev till utrikesminister Lansing:

> ”Här har vi den ständigt återkommande frågan: hur skall vi bära oss åt med bolsjevikerna? Det här förslaget förefaller mig värt att ta vara på, och jag skriver för att fråga vad ni anser. Eder [undertecknat med blyerts] W. W.”

Presidenten fogade texten till ett telegram, daterat den 14 januari i Köpenhamn, från en amerikansk diplomat som föreslog att en av de västallierade skulle upprätta diplomatiska förbindelser med sovjetregeringen för att ”bekämpa tyska intriger i Ryssland”. Av tradition, tack vare sitt nyliga uppträdande på scenen och ”framför allt sett mot bakgrunden av presidentens

[1] Kennan, a. a., s. 264.
[2] C. K. Cunning och Walter Pritt (red.), *Russian-American Relations: March 1917–March 1920, Documents and Papers*, New York 1920, s. 76-77.

senaste budskap [de fjorton punkterna] var Förenta staterna bäst lämpade – – – att åta sig denna uppgift”.[1] USA skulle tala till Ryssland på alliansens vägnar.

Detta var en av de idéer som flyter i strömmar från ämbetsmän och enskilda medborgare som försöker utöva inflytande på ledande män. Den kom fram till presidentens bord, redan detta en framgång, och väckte hans intresse, men kom på avvägar i regeringslabyrinten. De allierade diskuterade redan militär intervention i Ryssland. Något erkännande var inte aktuellt.

Västmakterna erbjöd ingenting. Tyskland bjöd fred. Ryssland måste få fred. Men på vilka villkor? Det var vad Trotskij nu skulle ta reda på i Brest-Litovsk.

12. Generalerna och kommissarien

När Lenin och Trotskij var landsflyktingar i Europa utväxlade de förolämpningar, som bruket var i det revolutionära ryska drivhuset. Trotskij kallade en gång Lenin ”skrupelfri”, och Lenin kallade Trotskij ”en tom frasmakare”. I krisens stund grävde de emellertid ner stridsyxan och marscherade tillsammans mot den 7 november 1917. När sovjetregeringen tillsattes, fick Trotskij den näst viktigaste uppgiften – att sluta fred så fort som möjligt. 1918, när inbördeskriget hotade, tog Trotskij befälet över Röda armén. Lenin som före revolutionen hade varit synnerligen lättretad och kunnat ilskna till om ett adjektiv eller ett komma syntes honom värt förlusten av en natts sömn, blev förlåtande sedan han vunnit makten. Han kunde fortfarande avlossa bredsidor mot oliktänkande. Han stämplade Zinovjev och Kamenev som ”strejkbrytare” när de tvekade inför oktoberrevolutionen. Men han utnämnde dem till höga poster inom sovjethierarkin. Han var en sträng härskare men inte hämndlysten mot frondörer. I Västeuropa hade han och Trotskij gett sig in i ideologiskt hårklyveri, men inom sovjetregeringen arbetade de trots sina trätor som kompanjoner i ledningen av revolutionen.

Sovjetiska författare har förvrängt Trotskijs del i revolutionen genom att ignorera honom eller förfalska fakta och utelämna dokument. Men det finns tillräckligt med material kvar för att teckna ett porträtt av människan och bedöma hans verk.

Leo Trotskij hade en biologisk magnetism som eggade dem som kom inom hans verkningssfär. Eggelsen var den nödvändiga förutsättningen för revolutionär verksamhet. Fostrad i den revolutionära polemikens skola, vars uppgift var att förinta snarare än övertyga, kunde han gissla sina fiender både med tungan och pennan. När fredskonferensen i Brest-Litovsk blev en plattform från vilken en bolsjevik kunde tala till världen, föll uppgiften på Trotskij tack vare hans litterära väderkorn, snabbtänkhet och intensitet. Han var trettioåtta år gammal.

Det har sagts att Trotskij hade ett mefistofelesansikte. I själva verket hade han den judiske ryske intellektuelles mörka, bleka ansikte: hög panna, tjocka läppar, lockigt hår, yvig mustasch, litet pipskägg och närsynta ögon bakom en pincenez. Det var elden i dem som kom honom att se ut som en uppbragd kämpe. Han älskade strid. Kanske han inbjöd till kamp genom sin ohöljda individualism. De upptrampade stigarna lockade honom inte. När han uppmanades att välja mellan två vägar, valde han en tredje. Före revolutionen accepterade och förkastade han Lenin, stödde och motsatte sig bolsjevismen, övergick till mensjevikerna och drog sig till slut från båda och byggde sitt eget lilla politiska hemvist – tills utsikterna till avgörande handling i Ryssland 1917 förde honom tillbaka till bolsjevikpartiet. 1905 var alternativet absolut monarki eller en borgerligt-demokratisk författning, men Trotskij som inte godkände någondera, präglade slagordet: ”Ingen tsar utan en arbetarregering.” [Här misstar sig LF. Denna paroll ställdes inte av Trotskij, utan Parvus – se Trotskijs redogörelse för detta i *Den permanenta revolutionen*. *MF anm*] Under kontroversen om Brest-Litovsk var Lenin för

[1] Båda dokumenten är från amerikanska utrikesdepartementets arkiv. Fotostatkopior ställdes vänligen till mitt förfogande av professor Arthur S. Link, utgivare av *The Papers of Woodrow Wilson.*

fred och Bucharin för krig. Men Trotskij sade: ”Varken fred eller krig.” För en antingen-eller-människa som Stalin måste han ha varit irriterande.

Trotskij var mångfacetterad. Spränglärd i politiken älskade han också litteraturen. Under 1920-talet räknades han bland Rysslands främsta litteraturkritiker. Med fötterna på slagfältet och handen på statsskeppets roder läste han nya romaner och poesi. Han skrev en underbar prosa. Medan han gjorde historia, skrev han historia.

Både Lenin och Trotskij var diktatorstyper. Deras öde blev därför att skiljas när de aspirerade på diktaturen och att mötas igen, när framgången var nådd och Trotskij måste välja mellan att spela andra fiolen eller ingenting alls, så mycket mer som de var av samma åsikt i grundläggande frågor. De var båda övertygade marxister och trodde på det intima sambandet mellan en livskraftig rysk revolution och den europeiska socialistiska revolutionen. De var internationalister av olika intensitet.

Under det första världskriget levde Trotskij som flykting. Han flyttade från Österrike till Frankrike, till Spanien, till Förenta staterna för att kunna skriva fritt. Han kunde då inte föreställa sig att han skulle komma att spela en ledande roll under fredsunderhandlingar. Men i själva verket sade han där detsamma som han hade skrivit redan 1914: ”Vi har aldrig sökt hjälp hos Habsburg eller den hohenzollernska militarismen och vi söker den inte nu heller – – – Vi skulle vägra att betrakta Hohenzollern inte bara som en objektiv utan också som en subjektiv allierad. Den ryska revolutionens öde är så oupplösligt förenat med den europeiska socialismens, och vi ryssar står så stadigt på internationalismens grund, att vi inte kan, inte för ett ögonblick får tänka på att köpa Rysslands tvivelaktiga frigörelse med den belgiska och franska frihetens säkra förintande – – – Vi är med många band förenade med den tyska socialdemokratin. Vi har genomgått den tyska socialistiska skolan.” [1] Av detta skäl och av geopolitiska orsaker förblev Tyskland huvudmålet för den sovjetiska utrikespolitiken långt efter 1917. Men i motsats till Lenin var Trotskij häftigt antitysk. När det såg ut som om Kaisern skulle vinna kriget, skrev Trotskij om ”Hindenburgarnas, Moltkarnas och Kluckarnas gamla släkte, ärftliga specialister på massmord”. Han vidhöll att en tysk seger över Frankrike ”skulle innebära den feodala monarkins seger över den demokratiska republiken”.[2] Lenin gjorde ingen sådan skillnad, hyste inga sådana känslor.

Lenin skrev flitigt, men han var egentligen inte litterär. Trotskij älskade ord. Han förstod deras värde under en revolution då de skingrade förtvivlan och tände hopp. Han förstod deras begränsning när de riktades till ”Hindenburgarnas, Moltkarnas och Kluckarnas gamla släkte, ärftliga specialister på massmord”. Han var för intelligent för att spilla tid på att försöka omvända generaler och fältmarskalkar. Han koncentrerade sig i stället på att göra slut på det imperialistiska kriget genom att sätta igång inbördeskrig i alla krigförande länder. Lenin hade formulerat denna tanke redan före bolsjevikrevolutionen. Denna revolution visade hur man gjorde slut på kriget i *ett* land. Trotskij ville att andra skulle följa exemplet. Det var hans starkaste kort, hans största illusion på väg till Brest-Litovsk i januari 1918.

När det första ryska erbjudandet om vapenvila radierades, ringde Ludendorff till general Max Hoffmann på östfronten. ”Kan man förhandla med dessa människor?” frågade han. ”Ja”, svarade Hoffmann, ”man kan förhandla. Ers excellens behöver trupper, och det här är de första ni får.” Det var därför tyskarna satte sig vid förhandlingsbordet i Brest. Men kommunisterna, inte ens en sofistikerad kommunist som Trotskij – för att inte tala om senare, enfaldigare varianter – kan aldrig hitta på någon annan förklaring till en förnuftig handling från en främmande regerings sida än ”påtryckningar från allmänheten”. Trotskij trodde att det oratoriska

[1] *War and the International*, Ibid., s. 31-32. [?]
[2] Ibid., s. 108. [?]

slipandet av detta demokratiska instrument var bästa sättet att trygga den ryska diktaturen. Det var inte bara personlig fåfänga. Det var en allmänt utbredd åsikt bland bolsjevikerna.

Trotskij kom till Brest-Litovsk, ”satte han sovjetdelegationen i kloster”, som Hoffmann uttryckte sig: Inga måltider med centralmaktsrepresentanterna, inga personliga samtal med dem fick förekomma. Man kunde inte samtidigt fraternisera med kejserliga dignitärer vid middagsbord och med soldater i hårdfrusna skyttegravar. Man kunde inte supera med generaler och samtidigt kräva deras störtande. Relationerna i Brest blev kyliga och formella. Ett svalg skilde förhandlingsparterna. Den militanta kommunismen stod emot den organiserade militarismen. Två världar stod i kamp i den härjade staden.

Tiden för förhandlingar var förbi. I duellen mellan vapenlösa revolutionärer och germanska krigsherrar var köpslående uteslutet. Sovjetplanen om en världsomfattande konferens mellan de krigförande var dödfödd. Freden skulle alltså bli till Tysklands fördel. En ekvation förändras inte om man subtraherar en militär nolla. Men anta att Kaisern lade embargo på Rysslands naturtillgångar och mobiliserade dess levande kraft? Å andra sidan kunde en förhandlingsfred mellan de två stridande lägren få lika ödesdigra följder. Tyskland kunde hämta sig från kriget, organisera Ryssland och på nytt falla över Västeuropa. Trots Wilson var västmakterna därför emot en fred utan seger. De tyska militaristerna, som insåg Rysslands vanmakt, blev arrogantare. Utsikterna i Brest pekade därför på en för Tyskland fördelaktig separatfred.

General Hoffmann tröttnade emellertid snart på att lyssna till den judiske bondeättlingen Trotskijs besvärliga haranger. ”Nu inleddes”, skrev han, ”en ordduell mellan Trotskij och Kühlmann som pågick i veckor och ledde till ingenting. Småningom stod det klart för deltagarna att Trotskijs huvudändamål var att sprida sina bolsjevikiska doktriner, att han talade ut genom fönstret och gav en god dag i det praktiska arbetet.” Dessutom ”blev Trotskijs ton allt aggressivare. En dag påpekade jag för utrikesminister Kühlmann och greve Czernin – – – att vi absolut måste återföra underhandlingarna till det praktiska planet”.[1]

Ordduellen mellan Trotskij och Kühlmann – första ronden – pågick i tio dagar. Varje detalj i varje centralmaktsförslag diskuterades all oändlighet tills general Hoffmann gäspade eller röt till. Den 18 januari 1918 sammanfattade Trotskij. Tyskland och Österrike-Ungern ville, sade han, ”från det forna ryska kejsardömets territorium avskilja 170 000 kvadratkilometer som innefattade det forna hertigdömet Polen, Litauen och betydande, av ukrainare och vitryssar bebodda områden”. Fyrmaktsförbundet vägrade att meddela, tillfogade han, när eller om de tänkte evakuera denna väldiga domän. ”I praktiken är detta liktydigt med att de tyska och österrikiska regeringarna övertar dessa folks öden. Vi betraktar det som vår politiska skyldighet att öppet konstatera detta. Jag föreslår ett uppehåll i delegationernas arbete som ger den ryska republikens regering möjlighet att fatta sitt definitiva beslut beträffande de framlagda fredsvillkoren.” [2] Något uppehåll beviljades inte men Trotskij och Kamenev for till Petrograd för att rapportera för partiet.

Bolsjevikerna hade hela skaror av fiender, från de konservativa till vänstersocialist-revolutionärerna. Alla insåg att ett fredsfördrag skulle stärka Lenins ställning. Också vissa bolsjeviker menade att en separatfred för att rädda den egna regimen skulle vara skamligt självisk och lämna en svart fläck på revolutionens gravsten när denna revolution oundvikligen måste gå under i sin isolering. I slutet av 1915 hade Lenin skrivit: ”Om revolutionen för [bolsjevikpartiet] till makten – skulle vi föreslå alla krigförande fred på villkor att alla kolonier samt alla beroende, förtryckta och inte helt självständiga folk befrias. Varken

[1] Hoffmann, a. a., s. 208.
[2] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, Moskva, 1927, 1:a uppl., del VII, spalt 447-448.

Tyskland, England eller Frankrike skulle under sina nuvarande regeringar acceptera ett sådant villkor. Då skulle vi bli tvungna att förbereda oss för ett revolutionärt krig.” [1] Det var precis vad många bolsjeviker ville göra 1918. De mötte häftigt motstånd från Lenins sida.

Lenin var ett geni både som organisatör och desorganisatör. I båda fallen använde han samma metod: splittring. Han splittrade det ursprungliga ryska socialdemokratiska arbetarpartiet och i skapade sin egen lydiga bolsjevikfraktion. Han splittrade den ryska politiken 1917 genom att dela makten mellan Kerenskijregeringen och sovjeterna, tills de senare störtade den förra. Han splittrade utländska socialistpartier, som inte följde Moskva. I fråga om Brest-Litovsk-freden splittrade han sitt eget parti, av vilket en del höll sig till de principer som han hade förkunnat, till exempel 1915, medan han själv åsidosatte principer för praktiska hänsynstaganden.

Den 10 januari 1918 antog partiets regionalbyrå i Moskva en resolution som krävde ”avbrytandet av fredsunderhandlingarna med det imperialistiska Tyskland”. Samma dag kände partiets Petrograd-kommitté en till innehållet likadan resolution.[2] Dessa var de två mest betydande partiavdelningarna i Ryssland, och de hade förmodligen ett visst inflytande på stämningen i landsorten. När Trotskij och hans svåger Kamenev återvände från Brest-Litovsk till Petrograd, motsatte sig en betydande del av partiet Lenins politik.

Revolutionen hade ännu inte börjat uppsluka eller ens terrorisera sina barn. En grupp bolsjeviker tog sig sålunda friheten att uppträda mot Lenin och förorda ett revolutionärt krig. Uppbådet av förmågor var imponerande: Bucharin, E. Preobrazjenskij, A. Bubnov, madame Kollontaj, Inessa Armand, professor M. Pokrovskij, Karl Radek, A Stoltz, S. Kossior. E. Jaroslavskij, J. Pjatakov, M. Uritskij, T. Sapronov, V. Kujbysjev, Bela Kun, V. Smirnov och många andra som innehade och fortsättningsvis skulle inneha nyckelposter i Sovjetryssland.[3] De gav snart ut en tidning i Petrograd och Moskva som hette *Kommunist*, och som klart tog ställning mot Lenin och fredsfördraget. ”Vi står på randen av kapitulation”, skrev Radek i första numret av Petrograd-upplagan, ”och detta för att proletärpartiet efter makttillträdet inte främst räknar med arbetarklassens intressen, utan med de trötta bondemassornas stämningar och påtryckningar.” I andra numret av Moskva-upplagan förklarade Radek: ”Det är omöjligt att införa socialismen i ett enda land, som dessutom är efterblivet”.[4] Radek beskyllde med andra ord Lenin för att förråda revolutionen genom att inte inleda ett revolutionärt krig mot den europeiska kapitalismen. Att sprida revolutionens gnista i Europa var inte bara Lenins program av 1915, det var också Trotskijs – ”den permanenta revolutionen”. Men nu motsatte sig båge Lenin och Trotskij det revolutionära kriget, Lenin för att det var ändamålsenligt med framtiden för ögonen, Trotskij för att Ryssland inte hade någon krigsduglig armé. ”Beträffande det revolutionära kriget fanns inte minsta meningsskiljaktighet mellan Vladimir Iljitj och mig”, skriver den senare.[5]

För att kuva och kanske övertala den vänsterkommunistiska oppositionen skrev Lenin tjugoen ”Teser om en omedelbar annexionistisk separatfred”.[6] Redan titeln visade att han ogillade fredsfördraget men förordade dess snabba godkännande. Lenins teser präglades av kompromissvilja. De vägde tid mot lojalitet mot principer och rådande förhållande mot trohet mot tidigare program. Den 11 september 1917 hade Lenin skrivit: ”Den politiska maktens överförande till proletariatet – det är hela frågan – – – Livet kommer att visa vilka modifikationer som är nödvändiga. Detta behöver man inte bekymra sig för. Vi är inga doktrinärer. Vår teori

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XVIII, s. 313.
[2] Ibid., del XXII, utg. not, s. 599.
[3] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del VII, spalt 452.
[4] Ibid., spalt 455.
[5] Trotsky, *Lenin*, s. 104. [och i *Mitt liv*]
[6] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXII s. 191-199. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 425-433]

är en vägledning till handling, inte en dogm."[1] Detta är den leninistiska grunden för sovjetpolitiken. På den byggde Lenin sina tjugoen teser. Dessa kännetecknas framförallt av ändamålsenlighet, av utsikterna till framgång. Det gör att sovjetpolitiken i stort sett har släktskap med alla andra länders politik.

Lenins ledande tes var en djärv förvrängning. "Den ryska revolutionens läge i detta ögonblick är sådant", skrev han, "att nära nog alla arbetare och det stora flertalet bönder otvivelaktigt står på sovjetmaktens och den av denna påbörjade socialistiska revolutionens sida. Såtillvida är den socialistiska revolutionens framgång i Ryssland säkerställd." Detta var milt sagt en överdrift, men Lenin måste visa djärv förtröstan för att få en solid grund för sin logiska pyramid. Varför skulle man offra liv för en chans om den ryska revolutionen var trygg och den europeiska långt avlägsen? För att visa detta insköt Lenin en annan tes – den sjätte: "Det råder inget tvivel om att en socialistisk revolution måste och kommer att bryta ut i Europa. Alla våra förhoppningar om en *slutgiltig* seger för socialismen är grundade på denna övertygelse och på detta vetenskapliga förutseende." Men när? "Eftersom detta inte kan fastställas på något sätt, så skulle alla sådana försök objektivt leda till ett blint hasardspel." Med andra ord är en fågel i handen värd två eventuellt obefruktade ägg i skogen.

Lenins återstående teser var pilar som riktades mot anhängare av det revolutionära kriget. Han sade att "de ägande klasserna" redan hade påskyndat inbördeskriget. Sovjetmakten skulle vinna det, men det skulle "oundvikligen" följas av "en period av starkt förfall och kaos". Dessutom hotade uppgiften att införa socialismen i Ryssland att bli "stor och svår", och den skulle kräva lång tid med hänsyn till överflödet av " småborgerliga medlöpare till det socialistiska proletariatet" [bönderna] och arbetarklassens "låga kulturnivå". Därför behövde revolutionen en andhämtningspaus "på minst några månader", sade Lenin optimistiskt, för att kunna besegra bourgeoisien i sitt land. Och till slut: de tyska militärerna hade tagit hem spelet i Brest-Litovsk och skulle annektera Rysslands gränsområden och pålägga landet krigsskadestånd. Frågan för bolsjevikerna var nu: "skall [vi] anta denna annexionistiska fred nu eller genast föra ett revolutionärt krig. Inga som helst mellanlösningar är i själva verket här möjliga." Om bolsjevikerna valde att kämpa skulle de, menade Lenin, "objektivt kämpa för att befria Polen, Litauen och Kurland".

Lenin läste upp dessa teser den 21 [8] januari för delegater från Petrograd, Moskva, Volga- och Uralområdena som skulle delta i den tredje sovjetkongressen. Efter att ha uttalat orden "Polen, Litauen och Kurland" tillfogade han ex tempore och avslöjande: "Men ingen enda marxist kan utan att bryta med marxismens och socialismens principer överhuvudtaget förneka, att socialismens intressen står högre än intresset av nationernas självbestämmanderätt."[2] Därpå satte han sig.

Trotskij föreslog nu en medelväg: avbryta förhandlingarna i Brest, förklara att Ryssland har dragit sig ur kriget men underteckna inte fredsfördraget.

Därpå röstade konferensen. Av de 63 delegaterna röstade 32 för revolutionärt krig, 16 stödde Trotskij och 15 Lenin.[3]

Tre dagar senare, den 24 [11] januari, debatterades samma problem i centralkommittén, kommunistpartiets högsta verkställande organ. Lenin, som var lyhörd för stämningen, ändrade nu ståndpunkt. Hans nya förslag löd: "Vi skall göra allt för att fördröja undertecknandet av freden." Han insisterade alltså inte längre på ett "omedelbart ingående av en annexionistisk

[1] Lenin, *Toward the Seizure of Power. The Revolution of 1917: From the July Days to the October Revolution*, del I. New York 1932, s. 133. [*Collected Works*, vol 25, sid 286]
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, s. 198. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 432]
[3] Ibid., utg. not, s. 600.

separatfred". Josef Stalin, Gregorij Zinovjev och Gregorij Sokolnikov stödde honom. "Det finns ingen revolutionär rörelse i väster", förklarade Stalin, "det finns inga fakta, det finns bara en möjlighet, och den kan vi inte räkna med." [1]

Trotskij däremot upprepade: "Vi avslutar kriget, vägrar att underteckna freden och demobiliserar armén." Bucharin och Uritskij instämde. Uritskij beskyllde Lenin för nationalism. "Kamrat Lenins misstag", framhöll han, "är – – – att han inte ser på denna fråga från internationell synpunkt." [2]

Lenin försvarade sig: armén var trött och de militära förråden uttömda. Om tyskarna ville, kunde de ta Reval och Petrograd "med blotta händerna". Genom att förlänga kriget "skulle vi bara stärka den tyska imperialismen, och det skulle ändå bli fred, men en sämre fred, därför att den skulle slutas av någon annan än vi. Utan tvivel är den fred som vi nu blir tvungna att sluta neslig, men om kriget börjar på nytt, sopas vår regering undan. Och freden sluts av en annan regering".

Detta var ett argument för fred utan dröjsmål. Men ändå rekommenderade Lenin förhalning.

De som talar för ett revolutionärt krig, fortsatte Lenin, tror att det skulle utlösa revolution i Tyskland. "Men Tyskland är bara havande med revolutionen, och hos oss har ett fullt friskt barn redan fötts – den socialistiska republiken som vi kanske tar död på, om vi inleder ett krig." Lenin instämde inte med Stalin beträffande de osäkra utsikterna till revolution i väster, inte eller med Zinovjev som ansåg att undertecknandet av freden tillfälligt skulle försvaga den revolutionära rörelsen i Västeuropa. "Men kärnpunkten är att där har rörelsen ännu inte börjat, medan vi har ett nyfött, glatt skrikande barn. Om vi inte nu klart säger ut att vi går med på fred, är vi förlorade. För oss är det viktigt att hålla ut, tills den allmänna socialistiska revolutionen bryter ut, och det kan vi bara om vi sluter fred." Trotskijs förslag var, sade Lenin, "en internationell politisk demonstration". [3]

På detta inspirerade tal följde omröstning. Tolv röstade för Lenins förhalningsförslag, en emot; två röstade för revolutionärt krig, elva emot, en avstod; nio röstade för och sju emot Trotskijs motion. [4]

Följande dag hade bolsjevikernas och den socialistrevolutionära vänsterns centralkommittéer en gemensam session. Här utföll röstningen så att den resolution som skulle föredras för sovjetkongressen lydde: "Inte föra krig, inte underteckna fred." Det var Trotskijs formulering. [5]

Den tredje sovjetkongressen sammankom i Petrograd mellan den 23 och 31 [10-18] januari 1918. Bland delegaterna fanns både mensjeviker, högersocialistrevolutionärer, förenade internationalister, vänstersocialistrevolutionärer och bolsjeviker, inalles 1 046 delegater. Lenin talade till dem den 24 januari och påpekade att sovjetregeringen hade suttit vid makten i två månader och femton dagar, "det vill säga fem dagar längre" än Pariskommunen. Han behandlade det allt sämre inhemska läget, men förklarade till slut: "den socialistiska revolutionen mognar fram i alla länder världen över för varje dag och timme som går". Han avslutade med en fanfar: "Ryssen har börjat – och tysken, fransmannen och engelsmannen kommer att slutföra det, och socialismen kommer att segra." [6]

---

[1] Ibid., utg. not, som citerar Stalin från *Protokoly tsenralnogo komiteta*, (Centralkommitténs protokoll).
[2] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del VII, spalt 451.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, del XXII, s. 200-202. [Ej i *Collected Works*]
[4] Ibid., utg. not, s. 600.
[5] Ibid., utg. not, s. 600.
[6] Ibid., s. 205-218. [*Valda verk i tio band*, bd 7, sid 434-451]

Trotskij rapporterade sedan frågan om ”krig och fred”. Efter en diskussion enades delegaterna om att godkänna sovjetregeringens skötsel av utrikespolitiken och beviljade den ”de vidsträcktaste fullmakter” beträffande fredsfördraget.[1]

Med dessa fullmakter for Trotskij till Brest-Litovsk sent på kvällen den 26 januari. Enligt omröstningarna i de olika församlingarna var hans uppgift utan tvivel att förhala tiden. Ingen kommitté, kongress eller konferens hade röstat för ett fredsfördrag. Trotskijs ”inget krig, ingen fred” hade fått majoritet i centralkommittén, vars beslut var lag under perioderna mellan kongresserna. Han var sålunda bemyndigad att meddela centralmakterna att Ryssland skulle dra sig ut ur kriget utan att underteckna fredsfördraget.

Trotskij reste från en dyster huvudstad. Det var ont om livsmedel i Petrograd, och ”spekulerandet så oerhört”, att Lenin beordrade väpnade patruller av arbetare och soldater att spåra upp spekulanterna. Var och en som vägrade att ansluta sig till en patrull skulle få sina ransoneringskort indragna. ”Så länge vi inte tillämpar terror mot spekulanterna, dvs. skjuter dem på stället” [2], förklarade Lenin, ”kommer ingenting att lyckas.” I övriga delar av landet var det ännu värre. Stora områden var invecklade i inbördeskrig. Att besegra de vita var en väldig uppgift. Ryssland var fortfarande militärt sett maktlöst. På väg till Brest såg Trotskij de övergivna ryska skyttegravarna. I januari demobiliserade regeringen officiellt alla soldater på över trettifem år[3]. Men yngre män hade också fötter, och, som Lenin sade, dessa fötter röstade mot kriget. De gick hem.

Under uppehållet i Brest-Litovsk hade greve Czernin varit i Wien. Där hade han i ett tal till parlamentet den 24 januari sagt: ”Jag fordrar inte en kvadratmeter, en groschen av Ryssland”. Hungerupplopp förekom allt oftare i den sviktande dubbelmonarkin. Kejsar Karl hade bakom Czernins rygg stått i kontakt med franska regeringen. Österrike, som var i lika stort behov av fred som Sovjetryssland, hotade Tyskland med att sluta separatfred med bolsjevikerna.

Kühlmann kunde skänka Czernin förståelse, men ingenting annat, han hade själv desavuerats av de tyska militärerna. I början av januari hade Hindenburg i ett långt brev till Kaisern beklagat sig över Kühlmanns förhalningstaktik, och också över general Hoffmann. ”General Hoffmann är min underlydande”, skrev fältmarskalken, ”och har inget ansvar för den polska frågan.” Men icke förty ”har Ers Majestät i den polska frågan föredragit general Hoffmanns åsikt framför min och general Ludendorffs”. Han och Ludendorff, fortsatte han, var övertygade om att deras politik skulle stärka monarkin, ”medan den motsatta endast kunde leda ner från det berg till vars topp Edra lysande förfäder har lett Preussen och Tyskland”. Kaisern, framhöll Hindenburg, kunde inte vänta sig att ”hederliga män som lojalt har tjänat Ers Majestät och Tyskland med sin auktoritet och sitt rykte skall delta i överenskommelser i vilka de inte kan delta, därför att de är övertygade om att de måste vara till skada för kronan och riket”. Naturligtvis var det kejsarens sak att besluta. ”Man behöver givetvis inte ta någon hänsyn till min och general Ludendorffs personer när landets väl står på spel.” [4] Detta var en antydan om att de kunde avgå – i ett ögonblick då den jättelika tyska ”segeroffensiven” i väster redan var under förberedelse – om Kaisern föredrog Hoffmanns synpunkter framför deras.

Kaisern sände Hindenburg ett svar ovan stridsvimlet. Fältmarskalkens brev visade återigen att han och generalkvartermästaren var ”män vilkas fullständiga lojalitet och förmåga är oumbärliga för mig för den fortsatta krigföringen. Mitt förtroende till er båda kan inte rubbas av den omständigheten att jag och min politiske rådgivare, rikskanslern, i vissa punkter avviker från er bedömning av läget”. Kaisern gav rikskanslern kopior av denna

[1] Ibid., utg. not, s. 601.
[2] Ibid., s. 243.
[3] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del 1, s. 103-104.
[4] Kühlmann, a. a., s. 536-539; den kompletta texten till hans brev och Kaiserns svar.

korrespondens. Rikskanslern gav dem åt Kühlmann. Den 12 januari sammanträffade Hertling med Ludendorff och Hindenburg i Berlin. ”Där förklarade Ludendorff emfatiskt, att han skulle be om avsked, om Kühlmann stannade på sin post.” [1]

Kühlmann stannade, och Ludendorff bad inte om avsked. Men spänningen inverkade på fredsunderhandlingarna. Ludendorff skriver i sina memoarer:

> ”Den 23 januari [en vecka före de förnyade underhandlingarna] förklarade fältmarskalken på min begäran vid konsultationerna i Berlin, att vi måste klara upp läget i öster. Innan det var gjort måste vi där kvarhålla goda divisioner, som skulle kunna användas i väster. Om ryssarna försökte förhala det hela ytterligare, måste vi återuppta fientligheterna. Detta skulle leda till bolsjevikregimens störtande, och de som efterträdde den måste sluta fred. [Lenin sade samma sak följande dag.]
>
> Vad skall väl ententens statsmän tänka om vårt behov av fred, om vi låter behandla oss på det viset av Trotskij och hans bolsjevikregering? Hur nödvändig framstår inte freden för Tyskland, när vi bokstavligen springer efter sådana människor och håller till godo med öppen propaganda mot oss och vår armé! [Vad skulle världen tänka] när vi låter behandla oss så av obeväpnade ryska anarkister? Under de återupptagna förhandlingarna ordnades allt i enlighet med Trotskijs önskningar.
>
> Men småningom tycktes också diplomaterna märka att diskussionerna med honom inte ledde till resultat. Utrikesminister von Kühlmann och greve Czernin beslöt att avbryta förhandlingarna och var tillbaka i Berlin den 4 februari – – – Jag hade farit till Berlin i början av februari för att diskutera läget med herr von Kühlmann och greve Czernin. Under våra samtal den 4 och 5 februari fick jag av den förre ett löfte att han skulle bryta med Trotskij 24 timmar efter undertecknandet av freden med Ukraina.” [2]

Czernins nerver var ”helt förstörda”, skrev Hoffmann i sin skildring av Brest-Litovsk-konferensen.[3] Ju längre tiden led, desto sämre blev läget i Österrike-Ungern och Czernins nerver. ”För att undvika hungersnöd, måste de be om hjälp från Berlin. Berlin hjälpte givetvis, trots sina egna svårigheter, men detta hindrade givetvis Czernin från vidare hotelser om separatfred med Trotskij.” [4] Tyskland som själv levde på kålrötter, kunde emellertid inte uppfylla Österrikes önskningar. Det kunde bara Ukraina, Rysslands kornbod, och om centralmakterna ville ha ukrainsk spannmål ”måste de hämta den själva”, sade Hoffmann.[5] Men förutsättningen var ett separat fördrag med ett ”självständigt” Ukraina. Denna fred var Hoffmanns dolda trumf gentemot Trotskij.

När Sovjet i december uppmanade all världens länder att skicka representanter till Brest-Litovsk för fredsdiskussioner accepterade inget – utom Ukraina. Lenin, som otaliga gånger hade talat om Ukraina som en fånge i tsar-Rysslands ”folkfängelse”, kunde inte motsätta sig att Ukraina blev representerat vid förhandlingsbordet.

Ukraina hade faktiskt skilt sig från Ryssland efter marsrevolutionen 1917 och tillsatt en egen regering under ordförandeskap av V. K. Vinnitjenko, en trettiåttaårig romanförfattare och medlem av Ukrainas socialdemokratiska parti som hade deltagit i revolutionen 1905. Senare organiserade han en nationalistisk resning mot den tyska ockupationsmakten, och till slut tjänade han Sovjetukrainas regering.[6]

Detta var enligt bolsjevikiskt synsätt ingen neslig karriär, och när representanterna för Vinnitjenkos regering, ”centrala radan”, i december 1917 anlände till Brest blev de vänligt

---

[1] Ibid., s. 537.
[2] Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen,* Berlin, 1919.
[3] Hoffmann, a. a., s. 197.
[4] Ibid., s. 211.
[5] Ibid., s. 217.
[6] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 632.

mottagna av den ryska delegationen. Trotskij skrev: ”Vid sitt första uppträdande i Brest-Litovsk beskrev delegationen från Kiev Ukraina som en integrerad del av den blivande ryska republiken.” [1]

Tyskarna och österrikarna inledde emellertid separata samtal med ukrainarna, antydde eventuellt diplomatiskt erkännande och uppmuntrade deras frihetssträvanden. Här stödde alltså centralmakterna självbestämmanderätten – i sitt eget intresse.

Samtidigt uppmanade sovjetdelegationen ukrainarna att förklara generalerna Kaledin och Kornilov för kontrarevolutionärer och att lova att inte ”hindra [Moskva] i kampen mot dem”.[2] Detta innebar att ryska trupper skulle få passera genom centrala radans område på väg mot generalerna. Ukrainarna förhalade tiden och påskyndade sina underhandlingar med tyskarna.

Bolsjevikerna betraktade inte sitt röda Ryssland som ett ”folkfängelse” och motsatte sig därför ukrainsk separatism. Sovjetstyrkor angrep och störtade centrala radan. När Trotskij i slutet av januari 1918 återvände till Brest hade han med sig V. M. Sjakry, krigsminister i Ukrainas sovjetregering, och I. G. Medvedjev, Ukrainas president. Brest-Litovsk hade förklarats som ukrainskt område. ”Förutom Brest-Litovsk”, skrev Trotskij, ”hade radan knappt några områden.” [3] Enligt Hoffmann meddelade Trotskij konferensen att ”radans makt var obefintlig och dess representanter hade bestämmanderätt endast över sina rum i Brest-Litovsk”. Hoffmanns kommentar löd: ”Tyvärr fanns det enligt mina informationer om läget i Ukraina skäl att tro att Trotskijs uttalande inte saknade grund.” [4]

Hur som helst undertecknade centralmakterna ett fördrag med den maktlösa ukrainska regeringen den 8 februari 1918. Denna regering hade inget territorium. Ändå ställde den territoriella krav. Den krävde det polska distriktet Cholm, och tyskarna gick den till mötes. I gengäld gav den Tyskland rätt att sända trupper till Ukraina.

Sovjetryssland stod inför en kris. Genom att lägga beslag på ukrainsk spannmål förvärrade tyskarna och österrikarna läget i det svältande Ryssland. Den tyska ockupationen skulle också göra det omöjligt för Lenin att skicka trupper mot de vita generalerna i norra Kaukasien. Dessutom var det fara värt att den tyska aptiten skulle växa och att själva Sovjetryssland snart skulle stå i tur.

Fördraget med Ukraina ställde Trotskij inför ett problem. Var det nu tid att tillämpa hans recept: ”Inget krig, ingen fred”? Visste han att Ludendorff den 4 och 5 februari hade avtvingat Kühlmann ett löfte ”att bryta med Trotskij 24 timmar efter undertecknandet av freden med Ukraina”? En brytning med Trotskij innebar slutet på Brest-konferensen (ingen fred) och ny tysk invasion i Ryssland (krig). Det finns inga bevis för vare sig att Trotskij visste eller inte visste; men en avsiktlig eller oavsiktlig tysk indiskretion *kan* ha förekommit. Han kan alternativt själv ha räknat ut att Tyskland inte skulle försumma att begagna sig av det ukrainska fördraget och ställa honom inför ett ultimatum: underteckna eller vi rycker in i Ryssland.

Men precis som Kühlmann hade gett Ludendorff ett löfte, hade Trotskij gett Lenin ett. Under första ronden mellan Trotskij och Kühlmann i januari hade Trotskij skrivit till Lenin om sin önskan att iscensätta en ”pedagogisk” demonstration genom att meddela: ”Vi skall avbryta kriget men utan att underteckna ett fredsfördrag.” ”Det var min åsikt”, förklarade Trotskij i sin bok *Lenin*,[5] ”att vi, kosta vad det kosta ville, före undertecknandet av freden måste ge

[1] Leo Trotzki, *Von Oktober bis nach Brest-Litovsk* (broschyr), s. 110 [på svenska: *Den ryska arbetarerevolutionen. Från novemberrevolutionen till Brestfreden*, Frams förlag, 1918. *MF anm*]
[2] Ibid., s. 117.
[3] Ibid., s. 118.
[4] Hoffmann, a. a., s. 213.
[5] s. 106.

Europas arbetare ett tydligt bevis på vår fiendskap mot de makthavande i Tyskland.” Detta visar att talet om ”tyska agenter” hade vållat smärta. Nu ville Trotskij inleda denna äventyrliga ”ingen-fred-inget-krig”-manöver för att bemöta beskyllningen för att vara tysk agent. Denna spelöppning skulle, trodde han, bana väg för den europeiska revolutionen. Lenin svarade: ”Kom hit, så skall vi diskutera saken.” [1]

Trotskij framlade saken för Lenin i Petrograd i slutet av januari. ”Det låter bestickande”, svarade Lenin enligt Trotskij, ”i synnerhet om Hoffmann inte kunde låta sina trupper marschera mot oss. Men om det har vi föga hopp. Han kommer att skicka speciellt utvalda regementen av bajerska bönder, och hur går det då?” Trotskij hade sagt att den tyska armén inte skulle marschera. .”Ni har själv sagt att skyttegravarna är tomma.”

”I så fall skulle vi vara tvungna att underteckna fördraget”, svarade Trotskij, ”och då skulle det stå klart för alla, att vi inte har någon annan möjlighet. Det skulle åtminstone ta död på legenden att vi bakom scenen står i förbund med Hohenzollarna.”

”Det finns givetvis mycket som talar för det”, svarade Lenin, ”men jag tror ändå att det är för djärvt. För ögonblicket är vår revolution viktigare än allt annat.”

Trotskij påpekade därpå att många inom partiet var emot undertecknandet av freden. Vänsterkommunisterna hade ”spelat en aktiv roll” under oktoberrevolutionen, och de hade många anhängare. Ett fredsfördrag skulle innebära splittring inom partiet.

”Bättre en splittring inom partiet än att revolutionen störtas med vapenmakt”, genmälde Lenin. Splittringen kunde helas, vänstern skulle återkomma, ”men om tyskarna störtar oss, kommer ingen av oss tillbaka”.

”Vi undertecknar freden under bajonetthot”, sade Trotskij. ”Sedan måste bilden stå klar för alla världens arbetare.”

”Men ni stöder alltså inte planen på ett revolutionärt krig?” frågade Lenin.

”Under inga omständigheter”, lovade Trotskij.

”I så fall”, sade Lenin enligt Trotskij, ”är experimentet kanske inte så farligt. Vi riskerar att förlora Estland och Lettland.” ”Lenins främsta bekymmer”, säger Trotskij, ”var att vi i händelse av ett förnyat tyskt anfall inte skulle få tid att underteckna fördraget, det vill säga att den tyska militarismen inte skulle ge oss någon tid. ‘Detta odjur tar sitt språng plötsligt’, påpekade Vladimir Iljitj ofta.” Det skulle inte bli något tillfälle att underteckna ”under bajonetthot”.

Trotskij insåg att Lenin gav efter för honom och hans medelvägsmetod, därför att majoriteten inom partiets högsta ledning annars skulle ha röstat på revolutionärt krig. Men vid det ryska kommunistpartiets sjunde kongress i mars 1918 avslöjade Lenin att han och Trotskij hade kommit till en överenskommelse: ”Vi håller ut, tills tyskarna ställer sitt ultimatum, och sedan kapitulerar vi.” [2]

Efter att tyskarna den 8 februari 1918 hade undertecknat sitt fredsfördrag med den ukrainska exilregeringen, beslöt Trotskij att hålla sitt löfte till Lenin att genomföra sin ”pedagogiska demonstration”, innan tyskarna ställde ultimatum. Vad Trotskij inte visste var förloppet av den tysta kamp som bakom scenen fördes mellan Kühlmann och Czernin å ena sidan och de tyska militärerna å den andra.

---

[1] Ibid., s. 107.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, del XXII, s. 333.

När det ukrainska fördraget var undertecknat, skrev Ludendorff: ”Jag uppmanade nu herr von Kühlmann att infria sina löften från den 5 och bryta med Trotskij, men han vägrade. Samma dag uppmanade ett radiobudskap från ryska regeringen den tyska armén att vägra lyda sin Allerhögste krigsherre”, kejsaren. Detta kom generalerna att resa borst. Nu ingrep Hindenburg. ”På fältmarskalkens begäran instruerade kejsaren nu herr von Kühlmann att ställa ett ultimatum till Trotskij som fordrade antagandet av våra tidigare villkor [tysk annektering av Polen, Litauen och Kurland] och vidare att kräva evakuering av Östersjökusten” [1] – Lettland, Estland och öarna i Moonsundet, uppmarschområdet mot Petrograd. Kaiserns telegram förutsatte ett tjugofyra timmars ultimatum.

”Men utrikesminister von Kühlmann”, säger Hoffmann med en stark förenkling, ”hade fått det intrycket att det just i detta ögonblick skulle vara möjligt att komma någon vart med förhandlingarna, eftersom Trotskij under intryck av den ukrainska freden för första gången praktiskt hade tagit itu med fredsproblemen. Han hade förfrågat sig hos Kühlmann om det inte fanns några möjligheter att bevara Riga och de närbelägna öarna [Moon, Ösel och Dagö] inom det ryska riket.” Detta drag av Trotskij kan ha varit Kühlmanns omedelbara ursäkt för att uppskjuta ställandet av ultimatum. Han kan också ha tänkt på möjligheten av fredsunderhandlingar med västmakterna.

Kühlmann handlade modigt. I stället för att följa kejsarens instruktioner, telegraferade han enligt Hoffmann till kejsaren: ”Om Hans Majestät insisterar på överlämnandet [av ultimatum] måste riket se sig om efter en ny utrikesminister. Han skulle vänta till klockan 16.30. Om han då inte hade fått någon ny order beträffande ultimatum, skulle han övergå till dagordningen.” Ingenting kom före 16.30, och Kühlmann behöll ultimatum i fickan.[2] Trotskij hade kanske på känn att ett ultimatum hängde i luften. Ett sådant måste han acceptera, det hade han lovat Lenin, och avstå från sin favoritidé. När Kühlmann, som förde ordet, sålunda inledde politiska utskottets session den 10 februari, reste sig Trotskij och sade:

> ”Om detta krig någonsin har varit defensivt, så har det för länge sedan upphört att vara det på båda sidor. När Storbritannien bemäktigar sig kolonier i Afrika, Bagdad och Jerusalem, så är det inget defensivt krig. När Tyskland ockuperar Serbien, Belgien, Polen, Litauen och Rumänien och tar öarna i Moonsundet i besittning, så är det inte heller ett defensivt krig. Detta är en kamp om världens uppdelning. I dag står det klarare än någonsin.
>
> Vi vill inte längre delta i detta rent imperialistiska krig – – –Vi är lika oförsonliga fiender till imperialismen i båda lägren – – – Föregripande den tid som vi tror snart skall komma då den förtryckta arbetarklassen i alla länder övertar makten, som Rysslands arbetande folk redan har gjort, drar vi vår armé och vårt folk ur kriget. Våra bondesoldater måste återvända till sina åkrar denna vår för att fredligt odla den jord som revolutionen överförde från godsägarna till bönderna. Våra arbetarsoldater måste återvända till sina fabriker för att producera, inte vapen utan produktiva verktyg och tillsammans med jordbrukarna bygga upp en ny socialistisk ekonomi.
>
> Vi drar oss ur kriget. Vi förkunnar detta för folk och alla regeringar. Vi utfärdar ett dekret om allmän demobilisering av våra arméer mot Tyskland, Österrike-Ungern, Turkiet och Bulgarien. Vi hoppas och tror av hela vårt hjärta, att andra folk snart följer vårt exempel. Samtidigt förklarar vi att de villkor som de tyska och österrikisk-ungerska regeringarna har erbjudit oss är i grunden motsatta alla folks intressen – – – Vi vägrar att godkänna de villkor som den tyska och österrikisk-ungerska imperialismen med sina svärd ristar in i levande nationers kroppar. Vi kan inte på ryska revolutionens vägnar underteckna villkor som medför förtryck, elände och olycka för miljoner mänskliga varelser. De tyska och österrikisk-ungerska regeringarna vill behålla andra folks

[1] Ludendorff, a. a.
[2] Hoffmann, a. a., s. 213-214. Märkligt nog nämner Kühlmanns egna memoarer ingenting om denna episod.

> områden med erövrarens rätt. Må de utföra sina dåd öppet! Vi kan inte hylla våldet. Vi drar oss ur kriget, men vi ser oss tvungna att vägra att underteckna fredsfördraget.” [1]

”Hela kongressen satt mållös efter Trotskijs tal”, säger Hoffmann.[2] ”Detta gjorde förvirringen i öster fullständig”, säger Ludendorff.[3]

Trotskij njöt förmodligen av den tyska besvikelsen. Han hade sinne för det dramatiska. Lenin var prosaisk. Trotskij ville demonstrera att han inte var påverkad av tyskarna. Lenin ogillade gester som kunde skada den ryska revolutionen. Trotskij höll emellertid sin överenskommelse med Lenin: kapitulation efter ett tyskt ultimatum, men ingen kapitulation utan föregående ultimatum. För Trotskij hade detta internationell betydelse. Lenin gav efter för att undvika en splittring inom partiet.

13. Lenins viljestyrka

Kühlmann hämtade sig snabbt efter Trotskijs tal och definierade det formella läget. ”Jag drar den slutsatsen”, sade han, att centralmakterna ”nu befinner sig i krig med Ryssland.” Trotskij svarade att väpnad aktion i detta läge inte skulle tjäna fäderneslandets försvar. Därför ”är jag djupt övertygad om att de tyska och österrikisk-ungerska folken inte kommer att tillåta den.” [4] Ryssarna lämnade Brest-Litovsk följande dag efter en kort och planlös diskussion med fienden.

Reaktionerna i centralmaktslägret varierade. ”Ambassadör von Wiesner, en av Czernins medhjälpare”, berättar Hoffmann, ”missförstod fullständigt situationen, vilket var regel hos denne diplomat, och telegraferade till Wien, att fred var sluten.” I tyska städer flaggades i flera timmar, tills order kom att hala flaggorna. Hoffmann å sin sida telegraferade till Ohl: ”Vapenvilan automatiskt till ända”. Ohl svarade att den delade generalens åsikt. Detta innebar ett återupptagande av fientligheterna i öster.[5]

Kühlmann motsatte sig dock nya strider. Han framlade sina synpunkter för ett möte av centralmaktsrepresentanter som sammankallades genast efter Trotskijs tal: det militärt impotenta Sovjetryssland kunde ignoreras. Alla tyska trupper och förråd kunde utan fara överföras till västfronten ”för att tillfoga västmakterna ett avgörande nederlag”. Han förordade denna strategi så mycket mer som han ”visste, att Österrike-Ungern – – – kraftigt skulle motsätta sig ett återupptagande av kriget i öster. Bulgarien var inte heller särskilt angeläget om en fortsättning av kriget, och Turkiet som väntade sig betydande erövringar skulle förmodligen föredra en undertecknad fred som gav stora möjligheter till annekteringar”.[6] Oeniga steg sålunda tyskarna på tåget till Berlin.

”Halvgudarna”, rikskanslern och mindre notabiliteter samlades nu i Homburg, kejsarens semesterort. De diskuterade hela dagen den 13 februari. Monarken kom och gick, han visste vem som skulle avgå med segern. Kühlmann, som själv gärna ville stanna, dels för att beröva dem tillfredsställelsen av en seger, dels för att fullfölja sin plan med hemliga fredssonderingar i London, framförde sina synpunkter med utstuderad mildhet. Sovjetregeringens underskrift

---

[1] *Mirnye peregovory v Brest-Litovske. S 22/9 dekabrja, 1917 po 3 marta 1918*. Del I, *Polnyj tekst stenogramm pod redaktsiej i s primetjanjami A. A. Joffe (V. Krimskogo) s predisloviem L. Trotskogo.* Izdatelstvo Narkomindela, Moskva 1920. (Fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk från den 22 december till den 3 mars 1918, del I, komplett stenografisk text, utg. och kommenterad av A. A. Joffe (V. Krimskij) med inledning av L. Trotskij. Utg. av utrikeskommissariatet, Moskva, 1920, s. 205-208.
[2] Hoffmann, a. a., s. 214.
[3] Ludendorff, a. a.
[4] *Mirnye peregovory v Brest-Litovske*, s. 210.
[5] Hoffmann, *Der Krieg der Versäumten Gelegenheiten*, s. 215.
[6] Kühlmann, *Erinnerungen*, s. 545-546.

på ett fredsfördrag hade föga konkret värde, sade han. Det enklaste vore att inte officiellt ta ställning till Trotskijs uttalande och överföra alla tillgängliga styrkor till västfronten.

En sådan slapp negativism var ingen match för den järnhårt beslutsamme Ludendorff med Hindenburg bakom sig. Med de tyska avstånden i gott minne tänkte han sig ”ingen vidlyftig operation”. Han ville ha ”ett kort men hårt slag”. Kaisern godkände invasionen.

Bolsjevikerna hade också en man med järnvilja – Lenin. Men hans motståndare var besvärligare än Ludendorffs, och den officiella skildringen av maktkampen utgör en obehaglig läsning.

> ”Partiets och regeringens fiender, förrädaren Trotskij och gruppen av ‘vänsterkommunister’, som var fientliga mot partiet, tillsammans med alla kontrarevolutionärer, börjande med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna och slutande med vitgardisterna, inledde en häftig kamp mot Lenin och Stalin, mot undertecknandet av freden – – – I själva verket spelade förrädaren Trotskij och ‘vänsterkommunisterna’ under täcket med de tyska imperialisterna och kontrarevolutionärerna inom landet – – –
>
> Den 27 januari (9 februari) 1918 avslöt Tyskland med förrädaren Trotskijs hjälp en separatfred med den kontrarevolutionära Centrala radan. Samma dag detta fördrag undertecknades lade de tyska imperialisterna fram ett ultimatum för sovjetdelegationen: antingen fortsatt krig eller en annexionistisk fred. Den 28 januari (10 februari) avbröt förrädaren Trotskij fredsförhandlingarna fastän V. I. Lenin och J. V. Stalin i centralkommitténs namn hade instruerat sovjetdelegationen att genast underteckna freden. Förrädaren Trotskij, ledaren för den sovjetiska fredsdelegationen, förklarade mot bolsjevikpartiets uttryckliga order för tyskarna att sovjetregeringen vägrade att underteckna freden och meddelade samtidigt de tyska imperialisterna att sovjetregeringen skulle fortsätta att demobilisera sin armé och att den inte avsåg att fortsätta kriget. Sålunda fick de tyska imperialisterna en ursäkt för väpnad intervention mot den unga men ännu inte starka sovjetrepubliken.” [1]

Sådan var historieskrivningen när Stalins ”personlighetskult” stod på sin höjdpunkt. Lögnerna i denna redogörelse är så många att de inte kan räknas upp. Några av dem är emellertid iögonfallande: Lenin och Stalin kunde inte i centralkommitténs namn ha instruerat Trotskij att genast underteckna freden, eftersom centralkommittén hade röstat *mot* ett undertecknande genast. Tyskarna hade inte lagt fram något ultimatum för sovjetdelegationen; varken den officiella ryska stenografiska uppteckningen (*Mirnye peregovory v Brest Litovske*) eller några andra samtida rapporter eller uppteckningar nämner något sådant ultimatum. Kühlmann hade motsatt sig kejsarens order att ställa ett ultimatum, och han ställde det inte heller. Men de som på Stalins order skrev historia behövde detta obefintliga ultimatum för att skapa intrycket att Trotskij hade brutit sitt löfte till Lenin att underteckna fredsfördraget, om han ställdes inför ett ultimatum.

En bok som gavs ut i Moskva 1955 (*Vnesjnopolititjeskaja dejatelnost V. I. Lenina*, Lenins utrikespolitiska verksamhet) upprepar historien om Trotskijs bristande lojalitet men motsäger sig själv. På sidan 91 citeras Lenins ord till Trotskij: ”Vi håller ut, tills vi får ett ultimatum, efter ultimatumet kapitulerar vi.” Men på sidan 112 förfalskas historien genom påståendet att Trotskij i Brest ”trots centralkommitténs beslut vägrade att underteckna fredsfördraget”.

> Det mottagande Trotskij fick när han återvände efter sin förklaring ”ingen fred, inget krig” skvallrar emellertid om fullständigt godkännande. Den 11 februari 1918 debatterade Petrogradsovjeten Trotskijs deklaration och godkände med endast en nejröst och tjugotre nedlagda det resolutionsförslag som ordföranden, Gregorij Zinovjev hade lagt fram: ”Petrogradsovjeten

[1] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 2:a uppl., Moskva 1935, del 6, s. 86. Artikeln *Brestskij mir* i 1:a uppl. (1927) av samma verk innehåller inga av dessa anklagelser mot Trotskij.

> godkänner tillfullo den deklaration som avgavs av den ryska delegationen i Brest den 10 februari 1918.”

Trotskijs tal publicerades in extenso i regeringsorganet *Izvestija* den 30 januari (12 februari). Följande dag hade samma tidning en ledare med titeln ”Frågor kring krig och fred” som började: ”Det har skett! Ryssland har dragit sig ur det imperialistiska kriget. Det var otänkbart för proletärernas och böndernas Ryssland att fortsätta att delta i ett världskrig där de båda krigförande parterna – – – öppet strävar till rov och erövringar – – – Men å andra sidan kan det socialistiska Ryssland inte heller gå med på de villkor som de österrikisk-tyska imperialisterna ville diktera.” *Izvestija* ställde sig med andra ord klart på Trotskijs sida.

Den 14 februari 1918 avgav Trotskij sin rapport för den allryska centrala exekutivkommittén (VTSIK), den högsta sovjetmyndigheten mellan kongresserna. Efter en analys av sitt uppträdande i Brest, utbrast han: ”Kamrater! Jag tror att vi gjorde det rätta.” Han tillfogade: ”Detta innebär inte att en tysk inmarsch i Ryssland är utesluten – – – Men jag tror att jag lugnt kan försäkra att vår inställning i denna fråga gör det långt svårare för den tyska militarismen att skrida till handling mot oss – – – Vi kan endast säga detta: om det i vårt fullständigt utmattade och förtvivlade land är möjligt att förbättra andan hos de revolutionära styrkorna, om försvaret av vår revolution och dess territorium över huvud taget är möjligt, så är det bara tack vare den nyss skapade situationen. Och denna situation är det direkta resultatet av vårt utträde ur kriget och vår vägran att underteckna fredsfördraget.” [1]

Efter en diskussion föreslog ordföranden Sverdlov följande resolution: ”Efter att ha hört och begrundat fredsdelegationens rapport uttalar centrala exekutivkommittén sitt fulla gillande av dess representanters åtgärder i Brest-Litovsk.” [2] Resolutionen godkändes enhälligt.

Den 18 februari 1918 satt Trotskij i Lenins ämbetsrum, inbegripen i en diskussion med folkkommissarien A. V. Karelin, som var medlem av sovjetdelegationen i Brest och vänstersocialistrevolutionär. Hans parti hade inträtt i Lenins regering i december 1917; en av dess ledare utnämndes till justitiekommissarie, en annan till jordbrukskommissarie. I första skedet av Brest-Litovsk-underhandlingarna stödde SR:s vänster Lenin. Partiet hade starkt stöd bland bönderna, och deras ledare Maria Spiridonova sade till Lenin: ”Bönderna vill inte ha krig och accepterar vilken fred som helst.” Trotskij säger att när han efter första ronden i Brest återvände till Petrograd, sade hon: ”Underteckna freden genast och upphäv spannmålsmonopolet!” [3] Småningom förändrades emellertid partiets inställning. En tid stödde det Trotskijs ”inget krig, ingen fred”, men senare drog de sig ännu längre från Lenin och biträdde vänsterkommunisternas agitation för ett revolutionärt krig. Lenin och Trotskij diskuterade detta problem med Karelin, när en sekreterare kom in med ett telegram. Lenin läste det med dyster min och räckte det åt Trotskij. De avslutade hastigt konferensen med Karelin och avfärdade honom. Telegrammet var från general Samojlo, som hade stannat kvar i Brest som kontaktman.

Telegrammet som var daterat den 16 februari meddelade: ”I dag klockan 19.30 fick jag officiellt meddelande av general Hoffmann om att vapenvilan med den ryska republiken upphör kl. 12.00 den 18 februari och att krigstillståndet återupptas. På morgonen den 17 februari avreser jag med den mig underställda kommissionen till Baranovice och Minsk.” [4]

Sovjetryssland befann sig sålunda åter i krig med det kejserliga Tyskland och hade att två dagars varsel i stället för de sju som hade överenskommits den 15 december. ”De har bedragit

---

[1] Leo Trotzki, *Von Oktober nach Brest-Litovsk*, s. 111-112.
[2] *Pravda*, Petrograd, den 15 och 16 februari 1918.
[3] Leo Trotskij, *Lenin*, s. 110–III. 7
[4] *Mirnye peregovory* ..., del I, s. 263!

oss och vunnit fem dagar", sade Lenin. "Det här odjuret låter inte ett tillfälle gå förlorat. Det enda vi kan göra är att underteckna på de gamla villkoren om Tyskland går med på det."

Trotskij talade för ett uppskov, tills de tyska trupperna verkligen anföll. De territoriella förluster som detta skulle medföra var enligt hans mening nödvändiga "för att den tyske arbetaren å ena sidan, den franske och engelske å den andra, skall förstå vad det rör sig om". Lenin opponerade sig skarpt.[1]

Några minuter senare var bolsjevikpartiets centralkommitté sammankallad. Lenin och Zinovjev var för ett omedelbart undertecknande av fredsfördraget, Trotskij och Bucharin emot.

Lenin röstade för ett återupptagande av förhandlingarna, Trotskij emot. Förslaget röstades ner med sju röster mot sex. På kvällen samlades centralkommittén igen. Trotskij rapporterade att tyskarna hade erövrat Dünaburg och ryckte fram på bred front. Han hade nu fått de bevis han behövde på tysk aggression. Detta ändrade hans inställning. Lenin, Stalin och Sverdlov yrkade på att fredsunderhandlingarna skulle återupptas. Uritskij, Lomov och Bucharin var emot det. Trotskij ville förhöra sig om Tysklands fredsvillkor. Ett förslag att genast underteckna freden fick sju röster (Lenin, Smilga, Stalin, Sverdlov, Sokolonikov, Trotskij och Zinovjev), medan fem (Uritskij, Lomov, Bucharin, Joffe och Krestinskij) röstade emot, och madame Stasova lade ner sin röst. Kommittén gav Lenin och Trotskij i uppdrag att utarbeta och avsända ett svar till Hoffmann.[2]

Lenin tog en penna och klottrade ner texten. Trotskij gjorde flera tillägg. Han protesterade mot den förkortade respittiden och förklarade att folkkommissariernas råd (kabinettet) "i det rådande läget kände sig tvunget" att underteckna "formellt".[3]

Meddelandet sändes ut från radiostationen i Tsarskoje Selo klockan 8.12 den 19 februari, undertecknat av Lenin och Trotskij. En dag senare telegraferade Hoffmann att det inte kunde betraktas som officiellt "emedan underskrifter i original saknades". Han ville ha skriftlig bekräftelse med kurir till högkvarteret i Dünaburg (Dvinsk).[4] Detta ombesörjdes.

Bolsjevikerna var emellertid fortfarande oeniga, och Lenins auktoritet var långt ifrån oomstridd. Starka krafter motsatte sig den inslagna kursen. *Pravda* förklarade till exempel den 20 februari i en ledare med titeln "beslut": "Någon överenskommelse kan inte slutas. Det finns ingen möjlighet till en överenskommelse mellan å ena sidan en arbetar- och bonderegering, som har rest sig mot Rysslands godsägare och bourgeoisi, och å andra sidan de tyska godsägarnas och borgarnas regering."

Under tiden beredde sig bolsjevikerna på att slåss. "Det socialistiska fosterlandet är i fara" utropade *Pravda* den 22 februari med jättestora rubriker och uppmanade arbetarna och soldaterna att försvara Petrograd, "världsrevolutionens röda fäste".

De talföra vänsterkommunisterna var anhängare av "ett revolutionärt krig". Också SR:s vänster hade övergått till en fördrags-fientlig hållning. Vid folkkommissariernas råds (Sovnarkoms) möte den 21 februari röstade de till och med mot att acceptera hjälp av västmakterna. Den franske ambassadören i Ryssland Joseph Noulens hade denna dag telegraferat till Trotskij: "I er kamp mot Tyskland kan ni räkna med militärt och finansiellt samarbete med Frankrike." SR:s vänster ropade i högan sky. De ville inte bekämpa en imperialism med materiel från en annan. Kabinettsmötet måste ajourneras. Följande dag bad Trotskij Jacques

[1] Trotskij, *Lenin*, s. 112.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XI, s. 26.
[3] Ibid., s. 260.
[4] *Leninskij sbornik*, del XI, s. 26.

Sadoul om en officiell not från Noulens med en upprepning av erbjudandet. Noulens fogade sig. När Trotskij samma kväll meddelade detta i centralkommittén motsatte sig Bucharin, Uritskij och Lomov i princip förhandlingar med imperialister över huvud taget; Sverdlov, Krestinskij och Smilga var inte emot transaktionen i princip men ansåg den mindre välbetänkt; Trotskij och Sokolnikov ville acceptera hjälpen. Lenin kunde inte närvara vid mötet men skickade en ironisk biljett! Var goda anteckna min röst för att ta emot vapen och potatis av de anglo-franska imperialistiska rövarna." Trotskijs förslag att hjälpen skulle tas emot fick sex röster, medan fem röstade emot. Trotskij konstaterade: "Det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet bevarar sin fulla utrikespolitiska självständighet och ger inte den kapitalistiska regeringen några garantier." Följden var att Bucharin avgick från centralkommittén. Den 22 februari röstade också Sovnarkom för främmande hjälp i form av livsmedel och utrustning.[1]

Lenin var som vanligt irriterad av opposition, i synnerhet när den i ett ögonblick av konkret kris på liv och död försvarade abstrakta principer, och han skrädde inte orden. I *Pravda* av den 21 februari hade han en artikel på 3 200 ord och följande dag en på 1 000 ord, båda under pseudonymen Karpov.[2]

Tyskarna ryckte allt närmare Petrograd. Huvudstadens erövring skulle ha skurit av det ena av regimens proletära ben och lämnat den osäkert balanserade på det andra, Moskva. Lenin arbetade outtröttligt med tanke, penna och tunga. Klockan 10.30 den 23 februari fick sovjetregeringen det tyska svaret på Lenins och Trotskijs radiomeddelande av den 18. Korrespondensen med tyskarna gick långsammare, än deras trupper ryckte fram. Ludendorff hade ännu inte nått sina anfallsmål. Hoffmanns länge väntade svar av den 23 skisserade hårdare villkor än de som framlades i Brest-Litovsk. Tysk "polis" skulle stationeras i Estland och Lettland, tills "stabila regeringar" hade upprättats där; Ryssland skulle sluta fred med det tyskockuperade Ukraina; de ryska väpnade styrkorna skulle evakuera Ukraina och Finland; Ryssland skulle betala dryga krigsskadestånd; Turkiet skulle annektera ryska områden; bolsjevikerna fick inte bedriva någon propaganda i Tyskland eller de ockuperade områdena.

Samma dag villkoren nådde Petrograd talade Lenin inför tre viktiga politiska församlingar: bolsjevikpartiets centralkommitté, ett gemensamt möte med bolsjevikpartiets och SR:s vänsters centralkommittéer, och till slut ett sammanträde hos VTSIK, den närmaste motsvarigheten till ett parlament, som förutom bolsjeviker alltjämt omfattade mensjeviker, anarkister och SR.

Inför bolsjevikernas centralkommitté sade Lenin att om man fortsatte att svänga sig med "revolutionära fraser", skulle han avgå ur både regeringen och centralkommittén. Han kallade detta "ett ultimatum. Jag ställer det i detta extrema fall." Lenin, Zinovjev, Sverdlov och Sokolnikov röstade för ett omedelbart godkännande av de tyska villkoren. (Tyskland hade fordrat god kännande inom 72 timmar.) Bucharin, Uritskij, Dzerzjinskij (en polack) och Lomov angrep förslaget. Trotskij sade att partiet var delat och att han därför inte kunde förorda det revolutionära kriget. Stalin var mot förmodan för förhalning. Det måste vara möjligt att inte underteckna men inleda fredsförhandlingar", hävdade han. "Stalin har fel när han säger att man inte behövde underteckna" [3], svarade Lenin. Därpå röstade Stalin med Lenin.

Lenin ställde tre frågor: "Skall vi omedelbart acceptera de tyska villkoren?" Han, Stasova, Zinovjev, Sverdlov, Stalin, Sokolnikov och Smilga röstade ja, Bubnov, Uritskij, Lomov och Bucharin nej, medan Trotskij lade ned sin röst tillsammans med Dzerzjinskij, Krestinskij och Joffe. Den andra frågan: "Skall vi bereda oss på ett revolutionärt krig?" fick i avsaknad av

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 607-608.
[2] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXII, sid. 261-269 och 272-274.
[3] Lenin, a.a., sid 277.

alternativ enhälligt stöd. Den tredje: ”Skall vi rådfråga befolkningen i Petrograd och Moskva?” fick elva ja, inget nej, fyra nedlagda.[1]

Vid bolsjevikernas och SR:s gemensamma möte sade Lenin: ”Man kan inte klandra vårt ryska proletariat för att den tyska revolutionen är försenad. Den kommer. ”Vi måste underteckna”, tillfogade han, och bygga järnvägar, organisera livsmedelsförsörjningen, skapa en god armé, ”och när det är klart, har den tyska socialistiska revolutionen utan tvivel hunnit ifatt oss”.[2] Ingen röstning förekom.

Till följd av den utdragna debatten samlades VTSIK först klockan 3 den 24. Alla var medvetna om historiens vingslag. Tiden var knapp. Lenin tog först till orda och upprepade med största intensitet samma argument som han hade använt de senaste dagarna.[3]

Mensjevikledaren Julius Martov och representanterna för SR:s höger motsatte sig undertecknandet. Ledare för ”anarko-kommunisterna” A. J. Geh meddelade, att hans grupp utlyste ”terror och partisankrig på två fronter” – förmodligen mot tyskarna och konservativa bolsjeviker som Lenin. ”Det är bättre att dö än att leva under tysk imperialism”, menade han. B. D. Kamkov, som var terroranhängare och tillhörde SR:s vänster hånade de svaga hjärtan som darrade för Tysklands villkor.

Ordföranden Sverdlov yrkade nu på votering. Majoriteten av bolsjevikerna som motsatte sig fördraget lämnade då salen. Resultatet blev: 116 för undertecknande, 86 emot, 26 nedlagda, 7 vägrade rösta.[4] Detta gav Sovnarkom fullmakt att sluta fred.

Den 24 februari lämnade en diplomatisk kurir Petrograd med officiellt meddelande till tyska regeringen, att Ryssland var villigt att underteckna. Tidigt följande morgon tog en delegation tåget till Brest; den bestod av Sokolnikov, ordförande, Adolf Joffe, G. K. Petrovskij, Leo M. Karachan och biträdande utrikeskommissarie Georgij V. Tjitjerin. Sokolnikov och Joffe hade först vägrat att resa, men till slut böjde de sig för centralkommitténs order. Delegationen hade inte kommit långt, när tåget hejdades av en sprängd bro. Delegaterna telegraferade till Lenin och bad honom underrätta tyska högkvarteret om deras predikament. Lenin, som missänkte att detta var en undanflykt som visade delegaternas ovilja att fortsätta, svarade: ”Förstår inte riktigt ert telegram. Om ni tvekar, är det otillåtligt. Skicka parlamentärer [för att informera tyskarna] och försök komma fram till tyskarna så fort som möjligt!” [5] Därpå bad han att av järnvägsstyrelsen få numren på de tåg som transporterade kuriren och delegationen samt exakta avgångstider.

Till fots och med handdressin kom delegaterna till slut till Pskov, 260 kilometer från Petrograd. Staden var mörklagd, och förvirring rådde, men inom kort upptäckte Sokolnikov och hans kamrater, att den var ockuperad av tyskarna. Och tyskarna upptäckte dem. Efter ett otal missförstånd och långa förklaringar fick de nattkvarter och lägenhet till Brest följande dag. I Brest bad sovjetrepresentanterna att den tyska framryckningen skulle hejdas, men enligt instruktioner från högkvarteret meddelade den tyske befullmäktigade underhandlaren ambassadör von Rosenberg, att det var omöjligt. Han meddelade också ryssarna att endast tre dagar hade beviljats för underhandlingar före undertecknandet. Bolsjevikdelegationen beslöt att underteckna utan diskussioner om villkoren. När den slutliga fördragstexten den 1 mars underställdes dem upptäckte de, att villkoren inte bara var strängare än de som centralmakterna hade lagt fram i Brest-Litovsk utan också strängare än de som Hoffmann hade

[1] Ibid., utg. not. sid 608.
[2] Ibid., sid 279.
[3] Ibid., sid 280-283.
[4] *Pravda* i Petrograd, den 25 febr. 1918.
[5] *Leninskij sbornik*, del XI, sid 29

framlagt den 23 februari. Men inte desto mindre gick ryssarna med på att underteckna för att hejda invasionen och understryka att freden hade framtvingats med svärdspetsen. Delegationens sekreterare Karachan skickade två telegram till Lenin; det ena meddelade att undertecknandet hade skett, det andra bad om ett tåg för hemresan. Det senare kom emellertid fram först. Lenin sände genast ut ett brådskande meddelande som upprepade Karachans telegram och tolkade det så att det ”med all sannolikhet innebar att tyskarna hade avbrutit förhandlingarna”, varför ”alla, alla, alla” i hela Ryssland borde vara ”beredda på en omedelbar tysk framryckning mot Petrograd och på alla andra fronter”.[1] Kort därpå anlände Karachans första telegram.

Fast ryssarna var villiga att underteckna redan den i mars, meddelade tyskarna att kopiorna av tekniska skäl inte var färdiga för undertecknande förrän den 3 mars. Under tiden fortsatte tyskarna sin framryckning utan att möta motstånd. Vid underteckningsceremonien den 3 mars påpekade Sokolnikov att villkoren hade skärpts samt protesterade mot provinserna Kars och Ardahans samt staden Batums överförande till Turkiet utan folkomröstning. Han framhöll ytterligare att överenskommelsen hade blivit Ryssland påtvingad med våld. Till slut sade han profetiskt: ”Vi betvivlar inte ett ögonblick att denna militarismens och imperialismens triumf över det internationella proletariatet skall visa sig vara tillfällig och övergående.”

General Hoffmann ruskade på huvudet och sade: ”Samma gamla galenskaper igen!”

Voronesj-Kursk-fronten den i aug 1919. Sovjetryssland är invecklat i inbördeskrig. Leo Trotskij är försvarskommissarie, ledare för landets väpnade styrkor. Adolf Joffe som redigerar den stenografiska rapporten om fredskonferensen i Brest-Litovsk, ber Trotskij skriva en inledning. Trotskij känner behov av att ge eftervärlden en klar bild av sig själv. Han skrev: ”Vi for till Brest-Litovsk för att sluta fred. Varför? Därför att vi inte kunde kämpa.” Tyskarna kunde ha dragit alla sina arméer från östfronten utan att hålla Brestkonferensen. Men ”de förstod oss inte”.

Trotskij gick igenom förhandlingarnas förlopp och förklarade skälen till sitt ”inget krig, ingen fred”-utspel den 10 februari. Sedan följde den tyska offensiven. ”Men vid en återblick kan man med visshet säga att det tillfälliga avbrottet i Brest-förhandlingarna och den tyska framryckningen när allt kom omkring inte skadade utan tvärtom främjade den europeiska revolutionen. Efter tyskarnas erövring av Dünaburg, Reval och Pskov kunde de engelska och franska arbetarna givetvis inte längre tro, att detta var resultatet av ett hemligt samförstånd mellan bolsjeviker och Hohenzollrar. Detta omöjliggjorde för en lång tid ett angrepp mot oss från de västallierade banditernas sida.” Trotskij överdrev resultatet av sin gest. Men slutklämmen var otvivelaktigt riktig: ”Slutet gott, allting gott.”

Trotskij var den allt överskuggande gestalten vid Brest-konferensen. Men dess verklige hjälte var Lenin. Hans politik beträffande fredsproblemet blottade hans storhet. Han hade förmågan att undertrycka en sida av sitt jag och låta en annan dominera. Som författare, propagandist och tänkare före revolutionen var Lenin aldrig induktiv, alltid deduktiv. Han accepterade sanningen i den form som den hade framlagts av Marx och valde data och argument som stödde denna sanning. Han ifrågasatte aldrig de gamla Marxska skrifterna, han nöjde sig med att kommentera dem – och kommentarerna blev heliga skrifter. Det var denna aspekt av Lenin som behärskade honom innan han själv började härska. Det kom sig av att en revolution förnekar erfarenheten, trotsar de rådande förhållandena. Men för att skydda revolutionen måste Lenin stå med båda fötterna på den hårda marken.

Som statsman iakttog Lenin, han vägde och resonerade och fattade sina beslut på realitetens grund. Makten steg honom inte åt huvudet, tvärtom tänkte han klarare. De flesta andra

[1] ibid., sid 31-32.

bolsjeviker försökte, åtminstone under den tidigaste sovjetperioden, sammanjämka sin för- och efterrevolutionära jag. Men för Lenin var makten för dyrbar för att den skulle riskeras genom följdriktighet. Hans ansvar erfordrade en kall, objektiv bedömning av omständligheterna, en nykter och praktisk brist på sentimentalitet, utan illusioner, slagord, jargong, stolthet, teoribundenhet och fasthållande vid gamla åsikter och yttranden. Utåt hyllade han det som Stalin kallade den europeiska revolutionens ”potentialitet”. Men han uteslöt den från sina beräkningar. Han bedömde det rådande läget. Och läget 1918 fordrade fred till högt pris. Han insåg det från början, och var beredd att betala. På det viset räddade han den stat som han hade skapat.

14. Lenin och vänstern

Brest-Litovsk-fördraget var förödmjukande för alla ryska fosterlandsvänner och smärtsamt för bolsjevikerna. Inga laboratorietester har visat hur mycket nationalism som verkligen var inblandad i bolsjevismen. I några ögon framstod Lenin 1917 som det ryska folkets räddare från förintelse. På tal om 1917 sade Nikita S. Chrusjtjov i sitt maratontal vid centralkommitténs plenarsession den 5 mars 1962: ”Man kan inte säga att Rysslands arbetare och bönder var insatta i den vetenskapliga kommunismens teori när de reste sig till revolt. Det var bara några få utvecklade människor – revolutionärer – som i grunden kände denna teori – – – De visste att bolsjevikerna var för freden, att de motsatte sig det imperialistiska kriget.”

Men den plötsliga tyska invasionen i Ryssland i februari och mars 1918, Brest-fördraget som berövade Ryssland vidsträckta områden med 55 miljoner invånare och fruktan för att Kaisern mot fördragets villkor skulle roffa åt sig ännu en stor bit var starka nationella argument mot Lenins politik. Kommunistiska puristeropponerade sig av andra orsaker. När fyrtiotvå guvernement rådfrågades – enligt centralkommitténs beslut den 24 februari att försäkra sig om befolkningens åsikt i Moskva och Petrograd – måste resultatet ha blivit en chock för leninisterna, som försvarade fördraget. Sex guvernementshuvudstäder röstade för fred, tjugo för krig, åttiåtta distriktshuvudorter röstade för fred, åttiofem för krig.[1] Detta var givetvis ingen folkomröstning. De som svarade på Sovnarkoms förfrågan var sovjeter i olika delar av Ryssland. Men i mars 1918 var sovjeterna representativa och rätt demokratiska, och som det långa telegrammet visar återgavs båda sidornas åsikter med opartisk noggrannhet. Den näst sista meningen bestod av följande halvsanning: ”Den förra ståndpunkten intas av bolsjevikernas centralkommitté och Lenin, den andra ståndpunkten av den socialistrevolutionära vänsterns centralkommitté.”

Omröstningens resultat visar att kampandan i Ryssland inte var död, att SR:s vänster hade starkt stöd inom befolkningen och behövdes i regeringen för att ge den stabilitet samt att Lenin inte hade lyckats övertyga på långt när alla sovjeter om fredsfördragets nödvändighet.

Det var inte bara sovjeterna som var demokratiska; partiet var det också. Den 24 februari antog bolsjevikpartiets byrå i Moskva en resolution i vilken den ”uttrycker sitt misstroende mot centralkommittén beträffande dess politik och dess sammansättning och kräver nyval så snart som möjligt. Dessutom anser sig inte regionalbyrån i Moskva förpliktad att absolut följa de åtgärder av centralkommittén som kan bero på tillämpandet av fredsfördraget med Österrike och Tyskland”.[2]

Misstroendevotum mot centralkommittén! Öppna protester mot dess beslut! På 1930-talet och senare skulle sådant ha varit otänkbart, och om det hade skett, skulle det ha resulterat i nack-

[1] *Leninskij sbornik*, del XI, s. 59-61.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, fotnot, s. 297.

skott för allesamman. Men i en artikel i två delar i *Pravda* den 28 februari och i mars 1918 sade Lenin om resolutionen i Moskva:

> ”I allt detta finns ingenting vidunderligt och inte heller något underligt. Det är helt naturligt att kamrater, som är starkt oense med CK:s ståndpunkt i frågan om en separatfred, skarpt fördömer CK och uttrycker sin övertygelse att en splittring är oundviklig. Allt detta tillhör partimedlemmarnas mest legitima rättigheter, det är helt förståeligt.”

Sovjetregimen stod till halsen i virvlande vatten som hotade att stiga den ända upp till ögonen. Men ändå betraktade Lenin olydnad inom partiets högsta skikt som något normalt och ”förståeligt”,

Det som däremot var egendomligt och vidunderligt, fortsatte Lenin, var den förtydligande not som lades till Moskva-resolutionen. ”I den internationella revolutionens intresse anser vi det ändamålsenligt att acceptera möjligheten att förlora sovjetmakten, som nu håller på att bli rent formell.” Detta, sade Lenin, bevisade hans ståndpunkt: om Ryssland inledde ett revolutionärt krig mot Tyskland, var det detsamma som att fria till döden. Ett våldsamt slut på den ryska revolutionen skulle inte vara till någon hjälp för den tyska revolutionen, hävdade han, det skulle bara hjälpa de tyska reaktionärerna. De tyska arbetarna skulle bli uppskrämda av den ryska sovjetregimens fall och dra sig för att börja en egen revolution. ”Kanske”, frågade Lenin, ”författarna tror, att den internationella revolutionens intresse kräver att den får en *knuff*, och att en sådan knuff bara kan ges av ett krig men aldrig av en fred, vilken kan ge massorna intryck av att imperialismen ’legitimeras’? En dylik ’teori’ skulle innebära en fullständig brytning med marxismen, som alltid har förnekat att det går att ’knuffa på’ revolutionerna, vilka utvecklar sig alltefter den tilltagande skärpan i de klassmotsättningar som föder revolutionerna.”

Lenin använde vanligen en påtaglig logik, hån, bitande uttryck, men knappast någon vältalighet. I slutet av sin andra artikel i *Pravda* blev han dock oratorisk: ”Varför”, utbrast han, ”skall inte de svåraste militära nederlag i kampen mot den nuvarande imperialismens giganter även i Ryssland kunna härda folkkaraktären, stärka självdisciplinen, ta död på skrävlet och frasmakeriet, lära oss uthållighet, leda massorna till den riktiga taktik som användes av preussarna, vilka hade krossats av Napoleon, nämligen att skriva under skymfliga fredsfördrag, då man inte har någon armé, samla krafter och sedan resa sig gång på gång? Varför skall vi hänge oss åt förtvivlan vid första fredsfördrag – det må vara exempellöst betungande – medan andra folk förmått envist uthärda än bittrare olyckor? – – – En erövring från utländsk sida kommer tvärtom att stärka folkets sympatier för sovjetmakten, om – ja, om inte den ger sig in på äventyr. En vägran att underteckna även den skymfligaste fred, då man inte har någon armé, är ett äventyr, för vilket folket skulle ha full rätt att fördöma den regering som gick in för en dylik vägran. – – – Vi kommer inte att gå under ens genom tio ytterst betungande fredsfördrag, om vi intar en *seriös* hållning till upproret och till kriget. Ingen erövrare kommer att få oss att gå under, om vi inte låter oss själva gå under genom förtvivlan och frasmakeri.” [Artikeln som har rubriken ”Egendomligt och vidunderligt” finns i Lenins *Valda verk i tio band*, bd 7, sid 486-494. Den finns också på MIA. *MF anm*]

Lenin hade arbetat upp sig till ett febrilt kamphumör. Den 1 mars, samma dag som hans andra artikel publicerades i *Pravda*, innehöll samma tidning ett osignerat bidrag av hans hand där guvernementen uppmanades att icke skicka spannmål till Petrograd. Lenin frågade hur många utbildade soldater som genast kunde skickas till fronten och hur många rödarmister som var under utbildning. ”Man måste hålla räkning på alla vapen och granater, produktionen av nya vapen och ammunition måste genast återupptas. Järnvägarna måste befrias från säckbärare [människor som reste ut till byarna för att byta ut sina skatter mot livsmedel] och huliganer.”

Lenin yrkade på ”strikt revolutionär disciplin”. Endast om dessa krav uppfylldes ”blir det möjligt att tala på allvar om krig”.

Huvudstaden flyttades till Moskva, utom räckhåll för tyskarna. Diplomatiska kåren hade farit från Petrograd till Vologda och andra avlägsna städer. Trotskij skulle stanna i den forna huvudstaden för att organisera dess försvar. Lenin förberedde sig för bolsjevikpartiets sjunde kongress. Skulle den stödja honom?

I februari 1918 skickades Leo Kamenev, en hög bolsjevik, senare ordförande i Sovnarkom via England till Frankrike. Syftet med resan är oklart och det enda sovjetmaterial som kastar ljus över den är utrikeskommissarien Georgij Tjitjerins uttalande 1919: ”Kamrat Kamenev som i februari skickades på ett extraordinarie uppdrag till Frankrike, dit han förvägrades inresetillstånd av vår värsta fiende – Clemencaus regering ...” [1]

Det kan tyckas egendomligt att sända en extraordinär emissarie till en regering som var så fientligt inställd till Sovjetryssland som Clemenceaus. Men franska ambassaden i Ryssland gav Kamenev ett diplomatpass, och i betraktande av bolsjevikernas klassbetonade inställning kan det tänkas att Lenin och Trotskij väntade sig, att Kamenev, då han väl hade kommit till Frankrike, skulle förskaffa sig proletariatets sympatier; åtminstone borde han genom sin närvaro visa att bolsjevikerna inte var till händer och fötter bundna vid Tyskland, och kanske skulle han till och med kunna utverka hjälp av Clemenceau, om Ryssland satte sig till motvärn vid en återupptagen tysk offensiv.

I slutet av februari och början av mars 1918 visade sovjetledarna, också Lenin, nytt intresse för de tre optimistiska västerländska förmedlarna, Robins, Lockhart och Sadoul. Regeringen visste inte om den tyska offensiven skulle avstanna i och med att Brest-fördraget var undertecknat, eller om partikongressen och den därpå följande sovjetkongressen skulle ratificera det. Om ratificeringen uteblev, kunde det betyda en ny militär framryckning. Och för att kunna motstå den behövde bolsjevikerna utländsk hjälp.

När USA-ambassadören Francis reste till Vologda den 27 februari, följde Robins med honom, och Lenin gav honom ett handskrivet brev till sovjeten i Vologda med en uppmaning att visa sig hjälpsamma mot ambassadören och hans personal. Francis kom till Vologda den 28 februari, och den 1 mars telegraferade han till utrikesministern i New York: ”Om sovjetregeringen störtas, vilket är mycket troligt, borde de allierade odla den nya regeringen för att undvika att den allierar sig med tyskarna.” [2] Robins hade andra synpunkter. Han var inte den som nöjde sig med att vegetera i en provinsstad, där strandsatta diplomater lyssnade till varandras rykten. Han återvände till Petrograd den 4 mars för att befinna sig i Trotskijs närhet.

Följande dag sökte han upp Trotskij i Smolnij. ”Överste Robins”. sade Trotskij, ”önskar ni fortfarande bryta freden?” [Fördraget hade undertecknats i Brest-Litovsk fyrtioåtta timmar tidigare.] ”Herr kommissarie”, sade Robins, ”ni vet svaret på den frågan.” ”Nu har tiden kommit att uttrycka sig bestämt”, förklarade Trotskij. ”Vi har pratat och pratat om hjälp från Amerika. Kan ni skaffa fram den? Kan ni få ett bindande löfte av er regering? Om så är, kan vi redan nu bryta freden. I Moskva kommer jag att motsätta mig ratificering och se till att freden bryts.”

Robins frågade om Lenins inställning till amerikansk hjälp. ”Lenin går med på den”, försäkrade Trotskij.

---

[1] Georgi Chicherin, *Two years of foreign Policy, The Relations of the Russian Socialist Federal Republic with Foreign Nations, from November 7, 1917, to November 1919*, broschyr, The Russian Soviet Government Bureau, New York 1920. Det ryska originalet i *Izvestija*, Moskva, 6-13 november 1919.

[2] *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1918. Russia*, del I, s. 389.

”Kommer han att säga det?” frågade Robins.

”Ja”, försäkrade Trotskij.

”Skriftligen?”

Trotskij reste borst. ”Vill ni att vi skall skänka er våra liv?” utbrast han. ”Tyskarna står femtio kilometer från Petrograd. Hur snart kan ert folk vara så nära?”

Robins ville i alla fall ha en skriftlig not.

”Kom tillbaka klockan fyra”, sade Trotskij.

Robins var tillbaka klockan fyra med sin ryske tolk och sekreterare, Alex Gumberg, senare en originell newyorkbo. Alla tre gick genom korridoren till Lenins ämbetsrum. Sedan gick alla fyra till kabinettets rum. Gumberg översatte det dokument som Trotskij hade författat.

Robins till Lenin: ”Herr ordförande-kommissarie! Om Förenta staterna besvarar denna not jakande, kommer ni då att motsätta er ratificeringen av Brest-Litovsk-freden vid allryska sovjetkongressen i Moskva?”

”Ja”, svarade Lenin.

”Förträffligt”, sade Robins och skyndade bort med Gumberg.[1]

Lenins ”ja” gjordes i dokumentet beroende av två serier av villkor. Den ena serien var denna: om sovjetkongressen vägrade att ratificera Brest-fördraget eller om tyskarna anföll trots fördraget eller om Sovjet upphävde fördraget till följd av någon tysk handling. Den andra var: om sovjetregeringen kunde lita på att få amerikansk, fransk och engelsk hjälp, och, vilket var viktigare än utrustning: ”Om Japan – – – skulle försöka erövra Vladivostok och östsibiriska järnvägen vilka mått och steg skulle då vidtas av de andra allierade, framför allt av USA, för att förhindra en japansk landstigning i ryska Fjärran östern?” Och till slut: skulle England skicka hjälp genom Rysslands nordliga hamnar – Archangelsk och Murmansk – och sålunda ”ta död på ryktena om att Storbritannien hyser planer på att inom den närmaste framtiden skrida till fientligheter mot Ryssland”? [2]

Det var inte svårt att se vad som oroade Lenin och Trotskij. En tysk offensiv i väster, kombinerad med en fientlig brittisk landstigning i norr och en japansk invasion i Sibirien skulle besegla sovjetregimens öde. Lenin planerade att retirera inför den tyska framryckningen, först till Moskva, sedan till Volga, sedan till Ural och till slut ännu längre öster ut, till Ural-Kuznetskij-bäckenet.[3] Det av Lenin och Trotskij uppgjorda dokument som Robins fick säger att en japansk aktion ”i hög grad skulle försvåra koncentrationen av sovjettrupper i öster kring Ural”. Lenin ville inte att revolutionen skulle dö i ett tyskt-japanskt järngrepp. Japan var USA:s allierade och rival. Vad skulle Wilson göra?

Lenin-Trotskij-dokumentet var en bluff, och det blev aldrig avsänt. Så här säger George Kennan:

> ”Med hjälp av konsul Tredwell och kapten Prince [som hade återvänt till Petrograd tillsammans med Robins], försökte Robins samma kväll telegrafera Trotskijs budskap till Francis. Tyvärr var de tvungna att använda den militära koden, eftersom de inte hade någon annan. Men eftersom Ruggles och Riggs, som nu var på väg till Petrograd, hade tagit de militära kodböckerna med sig, hade ambassadören i Vologda inga möjligheter att dechiffrera meddelandet. När amerikanerna i Petrograd fick veta detta senare på dagen, stod de inför ett svårt problem – – –

[1] William Hard, *Raymond Robin’s Own Story*, New York och London, 1920, s. 134-138.
[2] Ibid., s. 133-139.
[3] Leon Trotsky, *Lenin*, s. 116-117.

> Tredwell, som insåg vikten av detta budskap, uppmanade [eller snarare beordrade] kapten Prince från militärmissionen att sända meddelandet direkt till krigsdepartementet i Washington för vidare befordran till utrikesdepartementet 'med tillägget att vi försöker få fram det till ambassadören så fort som möjligt'. Tillsammans med en av officerarna från militärmissionen arbetade Tredwell hela natten på att överföra meddelandet till kod, med avsikt att skicka det till Washington på morgonen den 6. Meddelandet kvarhölls emellertid för att det skulle kollationeras av Ruggles, som anlände på kvällen. Av någon orsak måste denne ha beslutat att inte skicka av det den kvällen. Hans beslut hade förmodligen samband med den omständigheten att han snart skulle träffa Trotskij och att han ville skicka med sin egen version av dennes synpunkter. Han var också, liksom de andra allierade militärattachéerna, missnöjd med Robins och Lockharts fria underhandlingar. Hur som helst visar anteckningarna att han inte skickade meddelandet med Trotskijs förslag förrän närmare två veckor senare. Det kom till Washington först den 22 mars, då Brest-Litovsk-fördraget för länge sedan hade ratificerats."[1]

Robins hade ingen aning om detta och trodde att Trotskijs budskap och Lenins instämmande var kända i Washington. Medan han otåligt väntade på Wilsons svar, bad han Lenin vid personligt sammanträffande ha tålamod. Men händelseutvecklingen gick sin gilla gång. Det ryska kommunistpartiets sjunde partikongress var samlad i Petrograd från den 6 till den 8 mars 1918. I motsats till de tidigare kongresserna med tusentals deltagare räknade denna kongress endast fyrtiosex röstande delegater, var och en representerande 5 000 parti-medlemmar. Det var en rådplägande församling med fri debatt (tjugo talare uppträdde) där alla röstade fritt – för ratificeringen av Brest-fördraget. *Pravda* av den 9 mars 1918 uppgav att röstningen hade utfallit så att 30 röstade för, 12 emot och 4 nedlagda, medan Lenins samlade verk säger 28 för, 9 emot och en nedlagd.[2]

Ovsjannikov räknade 28 för och 12 emot.[3]

Lenins öppningstal vid kongressen var en vidlyftig översikt.[4] Han talade länge, mera som en lärare än som en ledare som eftersträvade majoritet. Han talade milt med sina "unga vänner som kallar sig vänstern" och försökte få dem att inse sina misstag. Samtidigt smulade han försiktigt och nedlåtande sönder också Trotskijs position. Han var hela tiden herre över sig själv och situationen. Lugnt fastställde han upprepade gånger några lagar för politiken och revolutionen som ännu i dag är relevanta för kommunisters och antikommunisters handlingar.

Bolsjevikernas politik – jord åt bönderna, fred åt alla och makten åt sovjeterna – gjorde det, sade Lenin, möjligt "för oss att vinna så lätt i Petrograd" i november 1917 och att göra "de följande månaderna av den ryska revolutionen till ett oavbrutet triumftåg". Nu hade svårigheterna börjat. "Ju mer efterblivet det land är som tack vare historiens slingerbultar råkade inleda den socialistiska revolutionen, desto svårare blir dess omdanande från de gamla kapitalistiska förhållandena till socialistiska förhållanden". "Historiens slingerbultar" var första världskriget, bolsjevismens moder. "Endast tack vare den omständigheten att vår revolution inträffade i det lyckliga ögonblick då två jättelika utplundrargrupper varken kunde förinta varandra eller förena sig mot oss", lyckades bolsjevikrevolutionen överta hela det europeiska Ryssland, sprida sig till "Finland och börja erövra Kaukasien och Rumänien".

Imponerade av detta "triumftåg" sade några av de "intellektuella supermännen" i partiets främsta led: "Vi kan sköta den internationella imperialismen, där kommer vi också att få bevittna ett triumftåg." Detta var en felbedömning: "I Väst- eller Centraleuropa är det oändligt

---

[1] Kennan, *Russia leaves the War*, Princeton, N. J. 1956, s. 499-500.
[2] Lenin, del XXII, utg. not, s. 613.
[3] *Lenin i Brestskij mir. Stati i retji V. Lenina v 1918 godu o Brest-kom mire – s vvodnoi statei i primetjanami N. Ovsjannikova* (Lenin och freden i Brest – Artiklar och tal av V. Lenin om Brest-freden – med inledande artikel och kommentarer av N. Ovsjannikov) , Moskva–Petrograd 1923.
[4] Lenin, del XXII, sid. 313-330.

mycket svårare att sätta i gång en revolution, och här var det oändligt mycket lättare att börja, men det blir svårare att fortsätta här än där.” Drömmen om det nära förestående triumftåget mot den västeuropeiska kapitalismen, förklarade Lenin, medförde en falsk inställning till Brest-Litovsk-förhandlingarna: ”Ett milt tamdjur låg bredvid en tiger och försökte övertala honom att sluta fred utan erövringar och skadestånd.” Detta, hånade Lenin, kunde man bara uppnå genom att anfalla tigern. Men inte desto mindre lindade ”intelligentsian och vissa av arbetarorganisationerna” in sin dårskap i fraser. De ville inte rulla ihop fanorna i sitt triumftåg, de ville inte acceptera förödmjukande fredsvillkor. Han omskrev deras yttranden så här: ”Vi är stolta revolutionärer. Och vi påstår framför allt: ‘Tyskarna förmår inte inleda en offensiv.’ ”

Detta påstående baserade sig på antagandet att den tyska revolutionen snart skulle bryta ut. ”Naturligtvis”, medgav Lenin, ”är det utan vidare klart att om vår revolution förblir den enda, om ingen revolution bryter ut i andra länder, är vårt läge hopplöst. Vi tog saken i bolsjevikpartiets, i våra egna händer, i förvissningen om att revolutionen höll på att mogna i alla länder – – – Vår räddning ur dessa svårigheter är, jag upprepar det, en alleuropeisk revolution.” Men detta var ”en absolut abstrakt sanning, och fast vi leds av den, måste vi akta oss för att förvandla den till blott en fras, ty varje abstrakt sanning blir en fras, om man tillämpar den utan någon som helst analys. Om man säger att revolutionens hydra döljer sig bakom varje strejk är det sant, och den som inte fattar det är ingen sann socialist. Ja, bakom varje strejk döljer sig den socialistiska revolutionen. Men om man säger att varje strejk är ett direkt steg mot en socialistisk revolution, så är det en tom fras.”

Lenin hade föredragit enpartivälde och trodde att det kunde upprätthållas med hjälp av utländska revolutioner. Han behagade glömma att den ryska revolutionens inledande triumftåg hade möjliggjorts av den snabba uppkomsten av mångpartisovjeter. Han hade offrat denna inre styrka för drömmen om krafttillskott utifrån, en dröm som hade sitt upphov i det evinnerliga mässandet om den abstrakta sanningen att den europeiska revolutionen ”höll på att mogna”. Refrängen förvandlades till en tom fras. Lenin sjöng med i refrängen men vägrade att hänge sig åt att ”anstifta” revolution, förrän frukten var mogen, inte bara höll på att mogna. Bucharin och hans anhängare var beredda att offra sovjetstaten för den europeiska revolten. Detta gav upphov till splittring. Lenin fruktade det inte. Det fanns ”en garanti för”, sade han, ”att vi inte kommer att bryta nacken på denna fråga”, därför att den före 1917 tillämpade metoden att debattera meningsskiljaktigheter med berg av litteratur och miljoner ord hade gett vika för ”en ny vetenskaplig metod”. Den innebar ”alltings prövande med hjälp av fakta, händelser och världshistoriens lärdomar”:

> ”Ni säger, att tyskarna inte kan angripa. Följden av er taktik var förklaringen att krigstillståndet hade upphört. Men historien lärde er en läxa, den gjorde slut på er illusion. Ja, den tyska revolutionen växer i styrka, men inte så som vi önskar, inte så snabbt som de ryska intellektuella vill, inte i samma tempo som i november 1917, när vi kunde komma till vilken stad som helst och utropa sovjetregeringen, varvid nio tiondelar av arbetarna inom några dagar hade anslutit sig till oss. Den tyska revolutionen framskrider tyvärr inte lika snabbt. Och vem måste ändra sig? Vi eller de? Vi ville att de skulle göra det, men historien lärde oss en läxa. Och denna läxa är, därför att den är en absolut sanning, att vi måste gå under utan den tyska revolutionen – kanske inte i Petrograd, inte i Moskva, men i Vladivostok och ännu avlägsnare platser – – – Hur som helst rubbar inte detta i minsta mån vår övertygelse att vi måste kunna överleva också de svåraste situationer utan skryt – – – Ryssland, i Nikolajs och Rasputins land, var det lätt att inleda en revolution, det var som att – lyfta en fjäder. Men att utan förberedelser börja en revolution i ett land där kapitalismen är utvecklad och har skapat en demokratisk miljö och organiserat varje människa – det är felaktigt och orimligt – – –
>
> Vi får uppleva den internationella världsrevolutionen, men för ögonblicket är den en mycket bra saga, en mycket vacker saga. Jag förstår mycket väl att det är naturligt för barn att älska vackra

> sagor. Men jag frågar: är det naturligt för allvarliga revolutionärer att tro på sagor? – – – Allt som jag förutspådde har slagit in: i stället för Brest-freden fick vi en ännu mera förödmjukande fred. Det var deras fel som inte ville acceptera den första. [En släng åt Trotskij.] När vi har lärt oss den läxan, kommer vi över vår splittring och vår kris – – – därför att en oändligt mycket trognare vän kommer till vår hjälp: världsrevolutionen."

Därför måste fördraget ratificeras. Lenin kallade det en "Tilsitfred", den fred som Napoleon dikterade för Preussen 1807. "Den tidens Hoffmann – Napoleon – ertappade tyskarna med att bryta mot fredsvillkoren, och Hoffmann kommer att ertappa oss med samma sak. Men vi skall se till att det inte går lika fort." Brest-fördraget förpliktade sovjetregeringen att dra bort sina trupper från Finland, Ukraina och Rumänien. Bolsjevikrevolutioner hade förekommit i alla dessa tre länder. Lenin sade: "Alla måste förstå, att vi inte avbryter vår militära hjälp efter undertecknandet av fredsfördraget med tyskarna. Vi skickar finnarna vapen, men inte trupper som har visat sig värdelösa." (Lenins tal publicerades först 1923, varför han inte avslöjade några hemligheter 1918.) Alla dessa tre revolutioner undertrycktes, helt eller delvis med tysk hjälp.

Lenin bad kongressen ratificera fördraget, för att få respit, om också bara några dagar. Redan genom att underteckna när tyska armén hade Petrograd inom skotthåll hade de åtminstone tillfälligt räddat staden. Men ingen visste för hur länge. "Detta djur tar väldiga språng. Det har det visat. Och det kommer att hoppa igen. Om detta råder intet tvivel. Därför måste vi vara beredda, inte skryta, och acceptera till och med en dags andhämtningspaus, ty också en enda dag kan användas till att evakuera Petrograd."

Lenins avslutning av den långa polemiken var kort och pessimistisk: "Avstå från era illusioner!" Vi står inför "en period av de mest prövande nederlag". Vi måste bereda oss på "ståndaktigt arbete under illegala förhållanden, i ohöljt tyskt slaveri – – – Om vi förmår detta skall vi trots våra nederlag utgå som segrare. Det kan man säga med absolut säkerhet."

Vänstern var förfärad över de defaitistiska medgivanden som Lenin var beredd att göra. De kände hans inställning. Vid partikongressens avslutningssession på kvällen den 8 mars sade Lenin att han inte ens skulle "avstå från utnyttjandet av borgerlig parlamentarism", om de blev störtade. "Att tro att vi inte blir störtade är en utopi." Om detta hände, försäkrade Lenin, om "fientliga krafter" inom Ryssland drev dem tillbaka och upprättade en parlamentarisk stat i gammal stil, skulle de utnyttja parlamentet och samtidigt eftersträva att återupprätta en stat av den nya typen, en sovjetstat. Detta stärkte vänstern i dess motstånd mot Lenin.

Oppositionen satte nu in sitt grova artilleri: dess endast 29-årige ledare Bucharin, Radek, Uritskij, D. B. Rjazanov, Bubnov och andra. Lenin gjorde anteckningar och förberedde sina svar. "Vi vänstermän har alltid rätt", sade Bucharin. "Han har gått förbi sin lärare, den där Bucharin", antecknade Lenin. (Lenin var mycket förtjust i den kvicke, häftige, satte, jovaliske, lärde och konstnärlige Bucharin och kallade honom vid smeknamnet Bukasjka, "liten insekt".) Andhämtningspausen skulle vara "bara några få dagar" menade Bucharin. "Kommer han att försöka göra den längre?" skrev Lenin på en hopvikt papperslapp som bevaras i arkiven.[1] Den tvekan som vårt parti visar, fortsatte Bucharin, demoraliserar folket, partiet och armén. "Stämmer", skrev Lenin, "men vem är det som tvekar? Centralkommittén – och vilka inom centralkommittén? Jo, ni, mina vänner i vänstern." Som god marxist försökte Bucharin skylla splittringen inom partiet på Rysslands klassuppbyggnad. "Kompromiss-vännerna", som leddes av Lenin, återspeglade stämningen hos småborgarna och de utmattade bönderna.

[1] *Leninskij sbornik*, del XI, s. 62-64.

Detta var vänsterns huvudargument. De fruktade att Lenins politik innebar fred med bönder och småborgare. Detta var liktydigt med ett slut på det inhemska klasskriget. De krävde klasskrig utomlands, eller med andra ord revolution.

I sin egenskap av ledare för delegationen i Brest måste Trotskij tala. Men han var förvirrad. I detta ögonblick stod Ryssland inför den första av de svårigheter som berodde på den för tidiga revolutionen, ett ”missfall” förorsakat av kriget och som fortlevde till följd av kriget. Vänstern var mindre intresserad av Brest-fördraget än av revolutionens karaktär. Om den blev borgerligt-demokratisk med nationalistiska övertoner, inte en proletariatets diktatur, var de beredda att offra den på världsrevolutionens altare. Trotskij instämde med Bucharin, men han instämde också med Lenin och opponerade sig mot båda. Följden blev ett dåligt tal. I mitten av februari hade han sagt i Petrograd-sovjeten, att om det blev nödvändigt att slåss, ”skulle vi förlora tio soldater per tysk”.[1] Han tillade emellertid: ”Jag anser en tysk offensiv mot oss synnerligen osannolik, och om man kunde uttrycka sannolikheten i procent, skulle den vara 90 % mot en offensiv och 10 % för.” [2] Nu erkände han sitt misstag: ”Jag hörde till dem som trodde att Tyskland inte skulle gripa till offensiv – – – Naturligtvis tog vi en stor risk [den 10 februari]. Skulle det europeiska proletariatet stöda oss eller inte? Om inte, skulle vi krossas – – – Kamrat Lenin tror att det i dag, efter att Tyskland har ockuperat Reval och andra städer, är nödvändigt att undersöka freden. Den andra flygeln, till vilken jag hör, anser att den enda möjligheten för oss i dag, så vitt det beror på vår vilja, är att verka som revolutionsbefrämjande kraft på det tyska proletariatet.” Trotskij motsatte sig dessutom en fred med Vinnitjenkos tyska marionettregering i Ukraina men visste att Lenin var beredd att gå till och med så långt, därför att fördraget krävde det. Trots sin oenighet med Lenin, ville Trotskij emellertid inte motsätta sig ratificeringen av Brest-fördraget: ”Jag föreslår inte en vägran att ratificera. Jag har stor respekt för den politik som tog sig uttryck i undertecknandet av fördraget, i dess ratificering och i den ena eller den andra respiten, även om de är av obestämda historiska dimensioner. Här visade speciellt kamrat Lenin fullt korrekt, att krig måste föras som sig bör.” Men för detta behövde Ryssland vapen. ”Om Amerika förser oss med sådana, accepterar vi dem för våra ändamål utan att bry oss om att de kommer från imperialister. Vi studerade denna fråga med kamrat Lenin och drog den slutsatsen att Amerika givetvis var berett att ge oss militär hjälp, därför att det tjänade deras intressen.” Bolsjevikerna skulle alltså ta emot denna hjälp därför att den tjänade deras intressen. Vid voteringen skulle Trotskij lägga ner sin röst för att inte Lenin skulle avgå som han hade hotat, förklarade han. Han kunde inte delta i eller bidra till en sådan splittring.[3]

I själva verket var det Trotskij som avgick. Redan den 24 februari hade han sagt att han ville avgå som utrikeskommissarie, men Lenin övertalade honom att stanna eller åtminstone att inte offentliggöra nyheten om sin avgång. Nyheten offentliggjordes först den 16 mars 1918, samtidigt som Trotskijs utnämning till folkkommissarie för armén och flottan kungjordes.[4]

De som känner de senaste årtiondenas sovjethistoria tror måhända att den sjunde partikongressens jakande svar undanröjde Lenins sista hinder på vägen till ratificeringen. Men 1918 hade den centrala sovjetregeringen och de lokala sovjeterna ännu inte förvandlats till gummistämplar för kommunistpartiets beslut. I Sovnarkom satt fortfarande medlemmar av den socialistrevolutionära vänstern, och den fjärde extraordinarie allryska sovjetkongressen, som hastigt sammankallades den 14 mars 1918 i Moskva för att rösta om ratificeringen, bestod av 795 bolsjeviker, 284 medlemmar av SR:s vänster, 14 anarkister, 3 ukrainska SR-medlemmar, 24 maximalister, 29 medlemmar av SR:s center, 11 mensjevikinternationalister,

[1] Leo Trotskij, *Sotjinenija*, del XVIII, s. 114.
[2] Ibid., s. 115.
[3] Ibid., s. 137-140.
[4] Ibid., utg. not, s. 675-676.

6 enade mensjeviker, 21 vanliga mensjeviker och 17 partilösa.[1] Bolsjevikerna hade alltså klar majoritet. Den socialistrevolutionära vänstern var emellertid lika klart emot fördraget som vänsterkommunisterna, och tillsammans eller separat kunde de göra mycket mer förfång än deras antal utvisade. I synnerhet SR:s vänster hade starkt stöd hos bönderna och stor benägenhet för terrorism. Mensjevikerna och anarkisterna var också mot fördraget. Det var sålunda fredsfördraget och sovjeternas öde som stod på spel. Om de partier som motsatte sig fördraget utträdde ur sovjeterna kunde Lenin nå sitt mål och mera därtill: ensamkontroll över sovjeterna och följaktligen stigande fientlighet klasserna emellan. Den ryska bourgeoisien var inte heller krossad. Denna sovjetkongress och dess efterspel var i själva verket en vändpunkt i Sovjetrysslands historia.

Kongressen nåddes av diplomatiskt muller i bakgrunden: det var Lockhart, Robins och Sadoul som konfererade med sina regeringar, med Lenin och Trotskij och sina vänner som övervintrade i Vologda. De tre optimistiska förmedlarna vädjade oförtrutet hos jäktade utrikesministrar och andra för att förhindra japansk intervention och för att med löften om vapen och livsmedel vinna bolsjevikerna för krig mot Tyskland. Krönet på deras prestationer och slutet på deras förhoppningar var ett telegram från president Wilson till sovjetkongressen:

> ”Jag begagnar mig av sovjetkongressens möte för att uttrycka den uppriktiga sympati som Förenta staternas folk känner för det ryska folket i ett ögonblick då Tysklands hela kraft har satts in för att avbryta och undertrycka frihetskampen och tillfredsställa Tysklands önskningar i stället för det ryska folkets strävanden. Fast Förenta staternas regering tyvärr inte är i stånd att ge den direkta och effektiva hjälp vi skulle önska, ber jag er genom kongressen försäkra Rysslands folk att den skall begagna sig av varje möjlighet att ännu en gång garantera Ryssland full suveränitet och självständighet i dess inre angelägenheter och ett fullständigt återupprättande av dess stora roll i Europas liv och den moderna världen. Förenta staternas folk är med hela sitt hjärta med Rysslands folk i dess försök att befria sig från en automatisk regim och själv råda över sitt liv.” [2]

Kongressdelegaterna var snart på det klara med att kärnan i Wilsons budskap var orden: ”Förenta staternas regering är tyvärr inte för ögonblicket i tillfälle att ge – – – hjälp.” De kunde därför ge sina bittra känslor fritt utlopp. Ordföranden Sverdlov läste sålunda upp det av Lenin avfattade svaret till Wilson: ”Den ryska federala sovjetrepubliken begagnar sig av president Wilsons budskap för att för alla folk som håller på att förintas eller lider av det imperialistiska krigets fasor uttrycka sin varma sympati och för sin fasta förhoppning att den lyckliga tid inte är långt avlägsen då de arbetande massorna i alla länder kastar av sig kapitalismens ok och grundar ett socialistiskt samhälle som ensamt förmår trygga en rättvis och varaktig fred, lika väl som det arbetande folkets kultur och välstånd.” [3] Sverdlov tog den applåd som hälsade uppläsningen till tecken på ”att ni alla förenar er om denna resolution”. Ostörda av det diplomatiska mullret bakom scenen tog delegaterna itu med sina uppgifter.

Ju större auditorium, desto mer frestas man till demagogi. Lenin som stod inför tolvhundra delegater i stället för fyrtisex upprepade sina argument från partikongressen men spädde på med lite nedsvärtande av intelligentsian och lite ris åt bourgeoisin. Flera gånger hånade han de intellektuella som satte sig emot honom, trots att han själv var intellektuell – och tycktes antyda att så snart en bonde och proletär fattade ståndpunkt på basis av det sunda förnuftet (det är bättre att ta till flykten när man är underlägsen till antalet, man kan inte kämpa utan vapen), var de intellektuellas goda egenskaper värdelösa. De ville kämpa mot alla odds och utsätta sig för förintelse för att bevara renheten i sin ideologiska uppfattning och för att de ansåg sin sak rättvis. Lenin påminde de intellektuella om att det var de ryska kapitalisterna som hade eggat regeringen att gå i krig mot Tyskland. ”Det var borgarklassens intressen som

[1] Lenin, a.a., utg not, s. 618.
[2] *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia*, del I, s. 395-396.
[3] Ibid., s. 339-400.

fordrade det.” Här hade man en intressant kombination av skuld genom samarbete insvept i slug dialektik. Vänstern hade gått så långt, att den hade glidit över till höger och råkat i sällskap med klassfienden. Lenin förstod den ryska bourgeoisin, ”den fyllde spalterna i sina kontrarevolutionära tidningar”.

”Ni har ju dragit in dem alla”, avbröt en röst.[1]

”Tyvärr ännu inte alla”, svarade Lenin. ”Jag skulle vilja se det proletariat som tillåter kontra-revolutionärer, bourgeoisins anhängare och deras medlöpare att fortsätta att utnyttja sin monopolrikedom till att förgifta folket med sitt borgerliga opium. Ett sådant proletariat har aldrig funnits.”

I Ukraina hade bourgeoisin gjort gemensam sak med tyskarna för att störta sovjetregimen. De ryska borgarna besjälades av samma strävan. Detta belyste den ”oändliga villfarelsen hos dem som i likhet med SR:s vänster [för att inte tala om vänsterkommunisterna] lät sig fängslas av en teori som till hälften är desperation, till hälften fraser, ett vanligt förhållande i svåra ögon-blick av revolutionernas historia, då man i stället för att nyktert se verkligheten i ögonen – – – avgör en svår och allvarlig fråga under tryck från känslorna, endast från känslornas synpunkt sett”.

Återigen vinkade Lenin med hoppet om räddning: ”Vi vet att Liebknecht på ett eller annat sätt kommer att segra. Det är ett oundvikligt led i arbetarrörelsens utveckling.” Under tiden skulle en andhämtningspaus osv.

Den därpå följande diskussionen stod inte på något högre plan. Mensjevikledaren Julius Martov förklarade att Lenin i själva verket försökte sälja dem grisen i säcken och att ingen bonde på marknad skulle köpa den. Det hade funnits en tid, fortsatte Martov, då ”slipade tjänstemän tvingade bönderna att underteckna dokument som utlämnade dem åt trettio års träldom.”

Kamkov som talade på SR:s vänsters vägnar frågade hur lång andhämtningspaus freds-fördraget skulle ge regimen. Hans parti kunde inte ta ansvaret för ett sådant fördrag. Han kallade bolsjevikerna ”den tyska imperialismens försäljare”.

Lenin hade meddelat att han inte skulle besvara hårda ord. Men han gjorde det ändå. Han kallade mensjevikerna ”bourgeoisins syndabockar”. Han gick till häftigt angrepp mot SR:s vänster. Han förnekade att de hade anhängare bland bönderna. ”Bland bönderna är de samma såpbubbla som de visade sig vara bland arbetarna.” Å ena sidan ”kastar” SR:s vänster ”ögonen på oss, å andra sidan vädjar de till kadetterna” och säger: ”Räkna på oss! Ni ser att vi i andanom är med er.”

”Det är lögn”, utbrast delegaterna.

Arbetarnas, soldaternas, böndernas och kosackernas fjärde extra ordinarie kongress – dess officiella namn – beslöt att ratificera Brest-Litovsk-freden med 784 röster för och 261 emot samt 115 nedlagda, bland dem 64 vänsterkommunister. Följden var att vänstersocialist-revolutionärerna avgick från Sovnarkom. Lenins tal hade praktiskt taget tvingat dem ur regeringen. Han hade kanske aldrig velat ha dem med, utom av taktiska, temporära skäl. Han hade aldrig givit dem några viktiga portföljer. Han litade inte på dem.

SR:s vänster planerade radikala åtgärder mot fredsfördraget och sovjetregeringen.

[1] I det officiella stenografiska protokollet över Lenins tal, Lenin, a.a., s. 388-402.

15. Ett mord i Moskva

Medan underhandlingar i Brest-Litovsk pågick, befann sig greve Wilhelm von Mirbach, som hade tjänstgjort vid tyska ambassaden i Ryssland före kriget, i Petrograd för att utväxla civila och militära fångar. Han lämnade Petrograd den 18 februari och anmälde sig för kejsaren i högkvarteret den 23. Efter ratificeringen av fredsfördraget återvände Mirbach till Ryssland den 26 april och överlämnade därpå sina kreditbrev till president Sverdlov. Officiellt var han minister, men han kallades ibland ambassadör.

Klockan tre på eftermiddagen den 6 juli 1918 uppenbarade sig två ryssar, Y. Blumkin och N. Andrejev, vid Mirbachs residens vid Denezjnyj Pereulok i Moskva. De visade upp ett pass, undertecknat av tjekachefen Felix Dzerzjinskij, för de nio lettiska soldater som Lenin hade avdelat för att skydda den ståtliga villan. Blumkin och Andrejev var höga tjekatjänstemän, och de hade förfalskat Dzerzjinskijs namnteckning. Stämpeln i passet hade satts dit av vänstersocialistrevolutionären Alexandrovskij. Även Blumkin och Andrejev tillhörde SR:s vänster. De togs emot av legationsrådet Riezler men fordrade att få träffa Mirbach personligen, förebärande att tjekan hade arresterat en tysk spion vid namn R. Mirbach. När de fördes in i ministerns tjänsterum i bottenvåningen, gick Blumkin fram till Mirbach, drog upp en liten revolver och sköt ner honom. Därpå rusade Blumkin och Andrejev till det öppna fönstret, men innan Blumkin hoppade, slängde han en handgranat mot den döende tysken. När han hoppade, bröt han benet. Båda mördarna undkom i en väntande bil, först till tjekans byggnad och därifrån till Popovbataljonens högkvarter. Popov var också en hög tjekatjänsteman som tillhörde SR:s vänster. Han hade flera hundra man under sitt befäl.

När Dzerzjinskij fick vetskap om mordet for han först med Karachan till Denezjnyj Pereulok och därifrån till Popovs högkvarter, där han sammanträffade med sin försteassistent, den f. lettiske skolläraren M. Y. Latsis. De krävde att mördarna skulle ge sig. Vänstersocialist-revolutionärerna svarade att de kunde leta efter dem. Dzerzjinskij och Latsis gick från rum till rum och bröt upp dörrarna, men när de inte fann sitt byte, hotade de att arrestera de närvarande vänstersocialistrevolutionärerna. I stället blev de ”tillfälligt anhållna” av dessa och instängda i källaren.[1]

Mordet på den tyska diplomaten var en på förhand avtalad signal till en SR-resning som skulle störta bolsjevikregeringen och påskynda utbrottet av nya fientligheter mot Tyskland.

Fredsfördraget var ratificerat, men få var nöjda, inte ens Lenin. Tjitjerin ansåg att Kaiserns politik efter ratificeringen innebar att den tyska armén ”gradvis gjorde intrång och infiltrerade sig långt in i Ryssland”. I början av april, sade Tjitjerin, hade tyskarna redan nått ”de storryska provinserna”. Den 26 april, fortsatte han, ”rörde sig tyska trupper längre norr ut och ryckte fram mot Orjol, Kursk och Voronezj”. Därifrån hotade de Moskva. ”Hela maj var en mycket orolig tid till följd av den framryckning mot norr och nordöst som utfördes dels av tyska trupper, dels av irreguljära band som stöddes av de förra. Men vid den tiden riktade tyskarna sina kraftigaste stötar mot sydöst – mot det spannmålsproducerande Kuban”. Samtidigt ryckte den turkiska armén ”i strid mot fördragen fram i Kaukasien och stödde de därvarande fiktiva kontrarevolutionära regeringarna”. Ännu mera oroande var det att den ”kokande vulkanen Ukraina, som var till bräddarna laddad med uppror”,[2] fortsatte att mata Moskva-politiken med gnistor. I stället för Trotskijs ”inget krig, ingen fred”, hade bolsjevikerna nu både fred och krig. Lenins politik, fred för att kunna överleva, omintetgjordes av

[1] Min redogörelse för mordet på Mirbach och den socialistrevolutionära vänsterns revolt är sammanställd ur Lockharts *British Agent*, Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXIII, s. 554-556 samt främst ur *Krasnaja kniga* (Röda boken), som publicerades av tjekan i Moskva 1919 och genast drogs in. 1928 tillät mig Vorobjov, utrikeskommissariets pedantiske bibliotekarie i Moskva, att läsa den och göra anteckningar.

[2] Georgi Chicherin, *Two Years of Soviet Policy*, s. 6-15.

tyskarnas politiska svekfullhet och militära aktivitet. Den socialistrevolutionära vänstern med sina starka förankringar i Ukraina rasade. Kommunistpartiet var i upplösningstillstånd.

Situationen blev ännu svårare när de allierade – japaner, tjecker och andra – inledde sin intervention. En skicklig politiker är emellertid också god psykolog. Lenin kände sina ryssar: de kan leva länge på en diet av hopp. För att skingra den på trängande dysterheten, som gav upphov till terror, predikade Lenin optimism – inte biologisk eller evangelisk optimism, det var främmande för honom. Han fann optimism i marxismen. Lenin förkunnade: ”Det är statens härskande klassers ekonomiska intressen och ekonomiska villkor som utgör de djupaste rötterna för vår stats inrikes- och utrikespolitik. Dessa förutsättningar, som utgör grunden för hela den marxistiska världsåskådningen – – – bör inte för ett ögonblick glömmas för att vi inte skall gå vilse i de diplomatiska konstgreppens djungel och labyrint – denna labyrint som ibland skapas och förvrängs på ett konstlat sätt av människor, klasser, partier och grupper som antingen älskar att eller måste fiska i grumligt vatten”. Lenin räknade upp dem: ”Kadetterna, bourgeoisin, godsägarna och deras ledande jasägare – den socialistrevolutionära högern och mensjevikerna.” Hans tystnad beträffande SR:s vänster var öronbedövande. Han ville inte fjärma dem: de kunde bli farliga fiender. ”För ögonblicket” förblev Ryssland ”en oas i den imperialistiska rovlystnadens stormiga hav.” Fast det var naturligt för alla imperialister att sammansluta sig till försvar för kapitalismen i ett förbund, ”som inte kände något fädernesland” och som ”ställde sig över fäderneslandets intressen”, hade de inte lyckats göra detta. ”Naturligtvis är detta fortfarande det kapitalistiska systemet grundläggande ekonomiska tendens”, och till slut skulle förbundet komma till stånd. Men tills vidare hade världskriget förhindrat det. Därför måste ”den imperialistiska reaktionens” vågor som kastar sig mot ”den socialistiska sovjetrepublikens lilla ö” och som tycks nära att översvämma den, i själva verket brytas mot varandra.

En annan kapitalistisk motsägelse var fiendskapen mellan USA och Japan. ”Det mot Sovjetrepubliken inledda korståget [landstigningen i Vladivostok och stödet åt Semjonovs band] har hejdats, därför att det hotar att förvandla den dolda konflikten mellan USA och Japan till öppet krig.” Detta kunde plötsligt förändras, ”om den privata äganderättens heliga intressen så fordrade”; men för ögonblicket var detta förklaringen till att bolsjevismen inte dukade under för imperialismen. Brest-Litovsk-fördraget var ”den yttre ramen, det yttre uttrycket” för Rysslands temporära förmåga att överleva som neutral makt. Men hur som helst: ”Ni vet vad fördrag och lagar betyder under brännande internationella konflikter. De är värdelösa papperslappar.”

Lenin räknade upp olika möjligheter: Amerika kunde komma överens med Japan om interventionen i Ryssland; den japanska bourgeoisin som nu kämpade mot Tyskland kunde alliera sig med denna makt. Läget i Fjärran Östern var därför fortfarande ”rätt osäkert”. Men sovjetregimens existens stimulerade arbetarna i alla länder att förhindra intervention.

Lenin var som en målare som målade ett mörkt moln och sedan en silverkant, därefter ett svart moln till och en ny silverkant. Hans bild balanserade mellan domedag och frälsning. Allt kunde hända, därför var det skäl att vänta sig de bästa och inte hänge sig åt förtvivlan.

I detta flytande läge, sade Lenin, måste sovjetregeringen handla med ”återhållsamhet och fattning. Jag vet att det finns folk som tror sig vara mycket kloka och kallar sig socialister och som påstår att det var fel att överta makten, innan revolutionen hade brutit ut i alla länder – – – Det där är dumheter. Alla vet vilka prövningar man måste utstå under en revolution. Efter att ha börjat med strålande framgång i ett land genomgår den kanske en tid av pina, ty den slutliga framgången måste vara världsomfattande, och den nås först genom förenade ansträngningar av arbetarna i alla länder”. Därför blir det nödvändigt att ”manövrera och retirera tills man får förstärkningar”.

Efter dessa ”allmänna uttalanden” övergick Lenin till den konkreta situationen som ”under de senaste dagarna hade gett upphov till oro och panik och gett kontrarevolutionärerna möjlighet att återuppta sin omstörtande verksamhet mot sovjetregeringen”. Relationerna till Finland, Turkiet och Ukraina, i synnerhet de två sistnämnda länderna, hade blivit farligt spända. För att få spannmål och råvaror måste tyskarna ”erövra varje meter” och övervinna folkets motstånd mot konfiskeringarna. I Ukraina hade ett gerillakrig inletts mot de tyska trupperna, och tyska trupper fanns överallt. Det existerade ingen demarkationslinje mellan Sovjetryssland och Ukraina, inte heller mellan Sovjetryssland och det tyskockuperade Georgien. Invasionen kunde börja vilken dag som helst. Lenin var mycket orolig. I april hade en mindre brittisk styrka landstigit i Murmansk och en japansk i Vladivostok. De extrema militaristerna hade vunnit kontroll över den tyska utrikespolitiken. Den 5 maj antog bolsjevikernas central-kommitté en av Lenin utarbetad resolution[1], som beordrade: ”Inled genast evakueringen av allt och alla till Ural!” Samt: ”Dirigera alla styrkor till försvaret av Ural-Kuznetskområdet mot såväl Japan som Tyskland!” Dessutom ombads Mirbach att underlätta fredsförhandlingarna med Ukraina och Finland, fast man insåg att en sådan fred ”måste innebära nya annekteringar”.

Detta förklarar Lenins tal den 54 maj. Frågan om krig och fred, förklarade han då, ”hänger i luften”. De måste mobilisera hela sin styrka, men långsamt, därför att ”de objektiva omständigheterna inte erbjuder någon möjlighet att vädja till universellt obevekligt motstånd” (en världsrevolution). Den ryska arbetarklassen var svag. Den hade emellertid inlett revolutionen, ”inte för att vi önskade det, utan därför att läget så fordrade. Och nu måste vi stanna på våra poster, tills vår bundsförvant, det internationella proletariatet, ingriper”. Under tiden måste ”oasen räddas”. Sedan den 7 november 1917, förklarade Lenin, ”försvarar vi fäderneslandet mot imperialisterna. Vi kämpar, och vi skall segra. Vi är för staten, det är inte vår stormaktsställning som vi försvarar. Av Ryssland finns bara Storryssland kvar, hjärtat av Ryssland utan Ukraina, Kaukasien, de baltiska staterna osv. Bolsjevikerna försvarar sålunda ”inte nationella intressen; vi förklarar att vi ställer socialismens, världssocialismens intressen högre än folkets och statens intressen. Vi är det socialistiska fäderneslandets försvarare”. Lenin bemötte anklagelser för ensidig rysk nationalism och omsorg om sovjetstatens fortbestånd.

”Min tid är ute”, sade Lenin, ”och jag tar mig friheten att avsluta med att läsa upp ett telegram från kamrat Joffe, vår ambassadör i Berlin.” Joffe hade fått försäkringar från tyska överkommandot att det inte skulle bli någon mera framryckning på ryskt territorium. Tyska regeringen skulle bidra till att etablera fredliga relationer mellan Moskva samt Kiev och Helsingfors. ”Den tyska regeringen förklarar officiellt att den önskar leva i fred med oss, att den inte har några aggressiva planer.”

Talet och telegrammet förorsakade en storm. Kamkov, som talade för SR:s vänster, krävde uppsägande av Brest-fördraget och angrepp mot de tyska styrkorna i Ukraina. Han följdes av E. Kogan-Bernstein från SR:s höger, som ville avsätta ”Lenin, revolutionären utan klass-medvetande”, och återkalla den konstituerande församlingen. Julius Martov förklarade, att mensjevikerna inte litade på Lenin. Därför krävde han också den konstituerande församlingens inkallande. ”Ner med diktaturen!” utbrast han som avslutning. ”Länge leve republiken!”[2]

Lenins politik godkändes med stor majoritet.

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XI, s. 76.
[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXIII, utg. not. s. 536.

Vänsterkommunisterna och SR:s vänster kunde inte förlika sig med Lenins reträtter, kompromisser och utspädda ideologi. Den 14 juni 1918 undertecknade emellertid Sovjetryssland ett fredsfördrag med det monarkistiska Ukraina, vilket togs mycket illa upp av många bolsjeviker och av icke-bolsjeviker som alltjämt var medlemmar av sovjeterna. För Lenin innebar emellertid fördraget den eventuella elimineringen av en farlig front.

De objektiva omständigheterna var långt ifrån gynnsamma. Storryssland som var avskuret från sina kornbodar, Ukraina samt Don-och Kuban-kosackernas områden, hungrade. Lenin skrev ett brev till arbetarna i Petrograd i vilket han erkände ”den ovanligt svåra hungersituationen” i deras stad, i Moskva och i många industricentra och provinser. Han talade också om ”det nesliga spekulerandet i spannmål och andra livsmedel”. Det fanns spannmål, men de rika, kulakerna (de bättre situerade bönderna) och spekulanterna gömde och lagrade den. ”Den som inte arbetar, skall inte heller äta”, citerade Lenin och tillade: ”Hur skall det göras?” Han föreslog för det första ett statligt spannmålsmonopol, det vill säga ”ovillkorligt förbud för all privat handel med spannmål och obligatorisk överlåtelse av allt överskott till fastställda priser”. För det andra korrekta uppgifter om allt överskott som sedan skulle transporteras till underskottstrakter. För det tredje en ”korrekt och rättvis” fördelning av bröd till alla medborgare under kontroll av ”arbetarnas proletärstat”.

Lenin visste att hans motståndare läste hans böcker och mindes innehållet. Därför bemötte han deras angrepp, innan de var gjorda: ”Man behöver bara ett ögonblick tänka på förutsättningarna för seger över hungersnöden för att inse vidden av anarkisternas enfald när de förnekar behovet av en statsmakt – – under övergångsperioden från kapitalism till socialism och för att befria arbetarna från varje form av förtryck och exploatering.”[1] *Staten och revolutionen* hade hamnat på museum.

Lenin uppmanade arbetarna att bilda grupper som begav sig till byarna för att tvinga fram spannmålen. Tanken förkastades på en stor konferens i Moskva. ”Spannmålsinsamlarna kommer att berusa sig”, varnade en talare, ”och själva förvandlas till hembrännare och rövare.” Lenin medgav att detta ”hände ofta”. Den nya socialistiska människan skapades inte på en dag. Men någonting måste göras. ”Vi har ingen polis, vi vill inte ha någon speciell militärkast, vi har ingen annan apparat än de enade klassmedvetna arbetarna.”[2] Arbetargrupperna var följaktligen det enda vapnet mot hungersnöden. De skulle kamma igenom landsorten på jakt efter spannmål, dela upp byarna mellan de fattiga bönderna och kulakerna, organisera de förra och avtvinga dem upplysningar om spannmålsupplag, langare och liknande.

SR:s vänster var utom sig av ilska. Lenin slängde in inbördeskrigets, klasskrigets fackla i byarna, där SR hade sitt främsta stöd. Resultatet skulle inte bli bröd för städerna utan tvister om jorden och de mindre skördarna.

Den 20 juni avsköt en medlem av SR:s höger, Sergejev, sex kulor mot V. Volodarskij, medlem av kommunistpartiets centralkommitté och kommissarie för press, propaganda och agitation i Moskva. Volodarskij dog senare samma dag.

Detta var en alarmsignal. Socialistrevolutionärerna tillgrep sitt gamla vapen, terrorn. En urladdning tycktes nära förestående. SR motsatte sig på det häftigaste Lenins politik, fred med Tyskland och krig mot bönderna.

I denna eldfängda atmosfär samlades den 4 juli 1918 arbetarnas, böndernas och soldaternas femte allryska kongress i Moskva. Den bestod av 745 bolsjeviker, 352 vänstersocialistrevolutionärer, 14 maximalister, 4 anarkister, 4 socialdemokratiska internationalister, 4 medlemmar

[1] Lenin, a.a., s. 26-31.
[2] Ibid., s. 57.

av den judiska Poalei Zion, 1 vänsterarmenier, 1 medlem av SR:s höger och 10 partilösa. SR:s vänster inledde med att beskylla bolsjevikerna för att ”konstlat ha ökat antalet av sina representanter”. Detta var uvertyren till fyrverkeriet. Under debatten om dagordningen föreslog ledaren för SR:s vänster, Maria Spiridonova, att kongressen skulle lyssna till provinsdelegaternas rapporter om de lokala förhållandena. ”Vår fraktion”, utbrast hon, ”uppmanar alla som har fått ryggraden bruten och halsen avskuren” av de obligatoriska spannmålsleveranserna att rösta för fullständiga upplysningar från provinserna. V. Karelin, SR:s vänster, ville ha en motion mot dödsstraffet, ”denna skamliga företeelse, ett arv från tsarismen och koalitionen [den provisoriska regeringen] ”. Båda förslagen röstades ner.[1]

Det var klokt av bolsjevikerna att inte godkänna några rapporter om förhållandena på landsbygden. De icke-bolsjevikiska tidningarna var överfulla med obehagliga nyheter. På de stora slätterna rådde upprorsstämning. I april blev en avdelning matroser som rekvirerade spannmål i byn Tisjanka överfallna av bönderna under ledning av den lokala sovjeten, och nitton av dem dödades. Samma månad dödades fyra rödgardister under ett liknande uppdrag i guvernementet Perm. Dylika händelser inträffade snart sagt varje dag, och nya strider bröt ut när den uppretade befolkningen krävde hederliga val till sovjeterna. Myndigheterna hade nämligen strukit alla kandidater utom kommunisterna och SR:s vänster.[2]

Den femte sovjetkongressen som samlades i Bolsjojteatern i Moskva hade mot SR:s vänsters protester godkänt fullmaktskommitténs rapport och gjort upp dagordningen. Nästa fråga var hälsningar från broderpartierna. A. Aleksandrov, representant för SR:s vänster i Ukraina, som var engagerad i dagliga väpnade skärmytslingar med tyskarna och Skoropadskijs trupper, steg upp i talarstolen, vände sig mot den loge där greve Mirbach satt och krävde att den tyske diplomaten skulle utvisas från Moskva. Han uppmanade också sovjetregeringen att sluta upp vid de ukrainska rebellernas sida i kriget mot Tyskland. Trotskij, som numera var krigskommissarie, bad om ordet. Han förordnade ”beslutsamma åtgärder” mot dem som samlades i de rysk-ukrainska gränsområdena och agiterade för krig, för brytandet av Brest-fördraget och gerillaangrepp mot tyskarna. SR:s vänster upphävde protestrop. I detta oväsen lade Trotskij fram ett resolutionsförslag som bemyndigade krigskommissariatet att rensa ut ”provokatörer och imperialistiska hantlangare” från armén och etablera ”revolutionär ordning”. Han fick svar av vänstersocialistrevolutionären B. Kamkov, som uppmanade kongressen att sända hälsningar till de arméförband som hade upphävt den militära disciplinen och uppförde sig som revolutionärer. Därpå lämnade SR:s vänster kongressen i samlad trupp. Trotskijs resolution antogs enhälligt.

Följande dag, den 5 juli, talade Maria Spiridonova. Lenin, som följde henne till podiet, betecknade hennes anförande som ”delvis mycket upprört”. Han överdrev inte. Denna unga tjugonioåriga kvinna var en överspänd natur. 1906 hade hon som sjuttonårig skolflicka väntat på en järnvägsstation med en revolver i muffen. När general Lusjenskij, som hade ”pacificerat” en bonderevolt i guvernementet Tambov, steg av tåget, dödade hon honom på partiets order. Därpå vände hon revolvern mot sig själv, men kosackerna grep henne, släpade bort henne och våldtog henne. Hon dömdes till döden, men reaktionen blev så stark att tsaren förvandlade straffet till livstids fängelse. Efter elva år i Sibirien återfick hon friheten under marsrevolutionen 1917 och blev ledare för SR:s vänster. Nu stod hon på den väldiga scenen i Moskvas plyschklädda operahus och protesterade mot bolsjevikernas politik att egga bönderna till uppror genom de hårda rekvisitionerna och de hänsynslösa straffexpeditionerna. I en enkel klänning, med bakåtstruket svart hår och pincené på näsan såg hon ut som den typiska hängivna ryska rebellen mot tsarens autokrati.

---

[1] Ibid., utg. not, s. 548-549.
[2] Raphael R. Abramovitch, *The Soviet Revolution 1917-1939*, med inledning av Sidney Hook, s. 146.

”Hon är av allt att döma nervös. Hennes framställning är monoton, men när hon rycks med av sitt ämne talar hon med en hysterisk lidelse som inte kan undgå att göra intryck”, skrev Bruce Lockhart, som satt i en av diplomatlogerna. ”Hon koncentrerar sina angrepp till 'fattigkommittéerna'. Med stolthet framhåller hon, att hon har ägnat hela sitt liv åt böndernas bästa – – – 'Jag anklagar er', sade hon, vänd till Lenin, 'för att förråda bönderna, för att utnyttja dem för era ändamål och inte tjäna deras intressen.' Hon vädjade till sina anhängare. 'I Lenins filosofi', skrek hon, 'är ni bara dynga – bara gödsel.' Sedan arbetade hon upp sig till en hysterisk avslutning och vände sig till bolsjevikerna: 'Våra andra meningsskiljaktigheter är bara temporära, men i bondefrågan är vi beredda att ta strid. När bönderna, de bolsjevikiska bönderna, de vänstersocialistrevolutionära, de partilösa bönderna alla blir lika förödmjukade, förtryckta och krossade krossade som bönder – kommer ni fortfarande att i min hand finna samma pistol, samma bomb, som en gång tvingade mig att försvara ...' Slutet av meningen dränktes i stormande applåder. En bolsjevikdelegat på parterren slungade en oanständig förolämpning mot talaren. Vild oordning råder. Kraftiga bönder reser sig på sina platser och hötter med näven åt bolsjevikerna. Trotskij tränger sig fram och försöker tala. Han tystas ner och står där likblek av vanmäktigt raseri. Förgäves ringer Sverdlov i klockan och hotar att utrymma salen. Enda möjligheten tycks vara att han verkställer sin hotelse. Då går Lenin långsamt fram till scenen. På vägen klappar han Sverdlov på axeln och ber honom lägga ifrån sig klockan. Med ett grepp om rockuppslagen vänder han sig mot auditoriet – leende, överlägset självsäker. Han möts med hånfulla tillmälen och visslingar. Han skrattar 'godmodigt. Sedan håller han upp handen, och med ett sista mullrande upphör tumultet.”[1]

Lenin hade goda skäl att vara lugn. Operahuset bevakades av pålitliga beväpnade kommunister. De 745 bolsjevikdelegaterna kunde rösta ner, överrösta och besegra sina knappt 400 motståndare. Vid ett partimöte före kongressen hade vänsterkommunisterna förnekat ett rykte, att de skulle stöda SR:s vänster. Framför allt var Lenin säker på styrkan i sina argument. Han kom genast till saken. Efter en kort anmärkning om tonen i Spiridonovas anförande, sade han att ”den viktigaste faktorn” som bestämde sovjetpolitiken var Brest-fördraget. Det hade varit klokt av hans parti att underteckna det, de hade fått en andhämtningspaus, varav följde att ”bönderna och proletariatet, de som inte exploaterar andra, som inte drar fördel av folkets hunger, helt och obetingat är på vår sida, och i alla fall är emot de dårar som vill inveckla oss i krig, som är emot Brest-fördraget”.

”Tumult”, står det i det stenografiska protokollet.

”Nio tiondelar är för oss”, återtog Lenin. Så länge båda de imperialistiska lägren var ”starkare än vi – – –, så länge Ryssland inte har hämtat sig tillräckligt för att bygga upp en ny typ av disciplinerad armé ...”

Rop på ”Kerenskij” från SR:s vänster. Lenin fortsatte att angripa kulakerna och deras försvarare. ”Ja, kamrater, de som – – – protesterar mot Brest-snaran inser inte att det var Kerenskij, godsägarna, kapitalisterna och kulakerna som lade snaran kring de ryska böndernas hals.”

En delegat ropade: ”Mirbach!” Nytt tumult.

”Det förvånar mig inte”, kommenterade Lenin, ”att det i dessa människors situation inte återstår annat än att svara med skrik, hysteri, förbannelser och vilda angrepp, när det inte finns några andra argument.”

Från auditoriet: ”Vi har argument.” – ”Tumult”, säger protokollet.

---

[1] R. H. Bruce Lockhart, *British Agent*, med inledning av Hugh Walpole, New York och London, 1933, s. 295-296.

”Nittio procent av soldaterna vet vilka otroliga lidanden det kostar att avsluta kriget”, fortsatte Lenin. ”De vet att för att föra krig på en ny socialistisk och ekonomisk basis ...”

”Det tillåter inte Mirbach”, vrålade en vänstersocialistrevolutionär.

Lenin upprepade sina föreskrifter: väntan, förberedelser. Folket ville inte kämpa mot imperialisterna nu, förklarade han. I förbifarten komplimenterade han Trotskij för att denne från Brest hade meddelat världens arbetare, att Ryssland ville ha en demokratisk fred som kapitalisterna avvisade. Efter att först ha kritiserat Trotskij strök Lenin nu balsam på såren. Men SR:s vänster gisslade han: när bolsjevikerna bad dem delta i novemberrevolutionen 1917, vägrade de. De medverkade i kabinettet först senare, när revolutionen hade genomförts med framgång.

Vid det här laget var larmet från SR-sidan så starkt att Lenin måste avbryta sig. ”Ja”, sade han när han kunde fortsätta, ”sanningen är alltid oförsynt.” Nya avbrott. Lenin påpekade att den bolsjevikiska majoriteten inte hade avbrutit Spiridonova. Hans politiska intuition sade honom att något var i görningen. ”Om dessa människor föredrar att lämna kongressen, ligger vägen öppen”, sade han. Men dessa människor hade andra planer.

Sedan återgick han till sitt gamla tema: ”Att nu tala om snaran från Brest är detsamma som att på nytt lägga godsägarnas snara kring böndernas hals.” Sovjetregeringen hade naturligtvis gjort misstag. Socialismen hade övergått ”från dogmer – – – till praktiskt arbete”. Arbetare och bönder ”gjorde socialism”. De var oerfarna. ”I Ryssland är den tiden oåterkalleligen förbi, då man diskuterade de socialistiska programmen enligt vad som stod i böckerna.” Före revolutionen gjorda spekulationer om vad som skulle ske efter revolutionen var föråldrade och opraktiska. ”Vi känner ännu inte den socialism som kan definieras i paragrafer”, i ett dekret eller en författning. Därför var det nödvändigt med disciplin och tålamod. Ifall frågan om ”fattigkommittéerna tas upp” och ”våra före detta kamrater vänstersocialistrevolutionärerna fullt uppriktigt, vilket vi inte vill betvivla, säger: 'Våra vägar har skilts', svarar vi bestämt: 'Så mycket värre för er, ty det innebär att ni har övergivit socialismen. '”

Och om dödsstraffet: ”Jag skulle vilja se den folkdomstol, den arbetar- eller bonde-domstol, som inte skulle arkebusera Krasnov [en tsargeneral som kämpade mot bolsjevikerna i söder], som låter skjuta arbetare och bönder. Vi har hört sägas att när Djerzjinskijs kommission [tjekan] avrättar så är det som sig bör men att när en domstol öppet och inför nationens ögon förklarar: 'Han är kontrarevolutionär och förtjänar att skjutas', så är det fel. Den som hänger sig åt ett sådant hyckleri är politiskt död.” (Applåder.) ”Nej, en revolutionär som inte vill hyckla kan inte ta avstånd från dödsstraffet. Det har aldrig funnits en revolution eller ett inbördeskrig utan avrättningar.”

Stormande ovationer från bolsjevikerna. SR:s vänster satt dödstyst.

Följande dag mördades Mirbach av deras hantlangare.

Kamkov från SR:s vänster, som efterträdde Lenin i talarstolen, utlöste ett nytt tumult. Han förutspådde att bolsjevikernas ”fattig-kommittéer” och arbetarnas rekvisitionsgrupper skulle ”gripas i nackskinnet och kastas ut från byarna”. Dessa grupper bestod, sade han, ”inte av de bästa, klassmedvetna arbetarna utan av sådana som ville plundra ut byarna”. Under Lenin ”hade proletariatets diktatur förvandlats till Mirbachs diktatur”. Bolsjevikerna var ”ingen självständig kraft utan lakejer åt de tyska imperialisterna som har fräckheten att visa sig på denna teater”.

Den socialistrevolutionära vänsterns representanter reste sig och vände sig mot Mirbachs loge. ”Ner med Mirbach!” skrek de. ”Bort med de tyska slaktarna! Bort med rännsnaran från Brest!” Sverdlov måste ajournera sessionen till följande dag.

Genast efter mordet lät SR:s vänster, som hade sitt högkvarter i Morozovska palatset vid Trjochsvjatitelskij Pereulok, beskjuta Kreml. De besatte huvudpostkontoret i Moskva och gav order om att två telegram skulle skickas ut över hela Ryssland. Det ena redogjorde för Mirbachs död, det andra löd: ”Hejda alla telegram, undertecknade av Lenin, Trotskij, Sverdlov!” Utsända patruller besatte en del av Moskva, barrikaderade gatorna och arresterade bolsjeviktjänstemän som åkte i regeringsbilar. Bland dem befann sig också Smidovitj, ordförande i Moskvas stadssovjet. Enligt Trotskijs redogörelse för den femte sovjet-kongressen den 10 juli förfogande SR:s vänster över artilleri, handgranater och ”mellan 800 och 2 000 soldater”. De hade beordrat sina medlemmar i Petrograd och Vitebsk att komma till Moskva. General M. A. Muravjov, Petrograds försvarare mot Kerenskij och Krasnov, tidigare sovjetbefälhavare i Ukraina, nu arméchef vid Volga, satte sig på marsch mot Moskva för att hjälpa SR:s vänster.

Trotskij fick i uppdrag att kväsa revolten. Han kallade in två lettiska bataljoner från Moskvas utkanter och belägrade Morozovska palatset. Huvudpostkontoret återtogs. Klockan 2 på morgonen den 7 juli var revolten undertrycket. En extraupplaga av *Pravda* den 8 juli återgav Lenins försäkran att vänstersocialistrevolutionärerna flydde från huvudstaden. Denna nyhet nådde general Muravjov den t i juli i Simbrisk. Han sköt sig i närvaro av stadssovjeten.

”Det var jag som från början till slut organiserade Mirbachaffären”, sade Maria Spiridonova under korsförhöret hos tjekan den 10 juli. ”Vårt beslut att mörda greve Mirbach var en del av vår plan att annullera Brest-fördraget.”[1]

Hennes ord lät sanna. Detta var det program som SR:s vänster hade godkänt. Hederligheten satt alltjämt i högsätet. Sålunda skrev Dzerzjinskij till sovnarkom: ”Eftersom jag är ett av huvudvittnena beträffande mordet på den tyske ambassadören, greve Mirbach, anser jag mig inte kunna kvarstå i allryska tjekan för kampen mot kontrarevolutionen.” Han kunde inte förbli dess chef eller delta i dess arbete, skrev han. Han kunde med andra ord inte samtidigt vara åklagare, domare och vittne. Sådana etiska hänsyn blev snart ett minne blott, och Dzerzjinskij återtog sin verksamhet ovanför dödscellerna i Lubjankafängelset.

När P. P. Prosjian, en vänstersocialistrevolutionär som hade tjänstgjort som post- och telegrafkommissarie i den kortlivade koalitionsregeringen, dog i slutet av 1918, gav detta Lenin anledning till en retrospektiv analys av SR-revolten. Lenin hade haft goda möjligheter att bli bekant med Prosjian, förklarade han. Före undertecknandet av Brest-fördraget ”framgick det att det inte fanns några avgörande meningsskiljaktigheter mellan oss. Prosjian började tala om att sammansmälta våra partier.” Lenin var skeptisk (han trodde på partirenheten) men välkomnade regeringssamarbetet med SR. Fördraget gjorde slut på detta. Men ”jag måste medge att jag aldrig hade trott att det skulle gå så långt som till uppror och förräderi av överbefälhavaren Muravjov, också han tillhörande SR:s vänster. Men Prosjians fall visade mig hur djupt *patriotismen* var rotad hos de mest uppriktiga och övertygade socialisterna bland SR:s vänster.” Det var denna ”narodnikernas subjektivism som ledde till och med de bästa bland dem till det fatala misstaget att låta sig bländas av det spöke som den tyska imperialismens väldiga makt utgjorde”.[2]

1918 betraktades den patriotism och nationalism, som berodde på den ”subjektivism” Lenin tyckte så illa om, som ideologiska rott i Sovjetryssland. Det var patriotism, klagade Lenin, som låg bakom SR:s motstånd mot Brest-fördraget och deras brytning ed kommunisterna. Men efter en tysk revolution, förklarade an i sista stycket av dödsrunan, ”skulle ett nytt

[1] *Krasnaja kniga*, s. 200.
[2] *Pravda*, den 20 dec. 1918.

närmande, fastare än det tidigare, oundvikligen ha skett mellan Prosjian och kommunismen, om inte hans död hade kommit emellan".

Dessa kärnfulla ord är suggestiva: den internationella revolutionen skulle detronisera partriotismen, medan den uteblivna revolutionen satte den liksom "narodnikernas subjektivism" i högsätet. En revolution i det industrialiserade Tyskland skulle befästa närmandet mellan kommunisterna och de ryska narodnikerna som förmådde skaka av sig sin nationalism. Narodnikerna skulle bli kommunister. Men om revolutionen i Tyskland eller annorstädes uteblev, skulle kanske kommunisterna bli patrioter och nationalister.

16. Resa utan Baedeker

Den 9 juli 1918 uteslöt femte allryska sovjetkongressen vänstersocialistrevolutionärerna från alla lokala, provins- och nationella sovjeter.[1] Eftersom de andra partierna redan tidigare var uteslutna, innebär detta datum införandet av enpartiväldet i Ryssland. Sovjeterna blev kommunistpartiets lydiga verktyg.

Under samma månad "likviderades" ledarna för SR:s vänster "av sovjetregeringens organ".[2] Maria Spiridonova, Kamkov och Karelin, de tre högsta, hörde till undantagen. Kamkov flydde till Vitebsk och därifrån till Kiev, och underblåste i båda dessa städer resningar mot tyskarna. När bolsjevikerna besatte Kiev blev han arresterad. Senare uppenbarade han sig i Berlin, där han redigerade sitt partis tidskrift Znamja (Fanan).[3] Karelin 'flydde också och blev medlem av Znamjas redaktion.[4] Maria 'Spiridonova stannade på Bolsjoj-teatern och lät sig lugnt arresteras av tjekan. "I november 1918 rannsakades hon av en revolutionsdomstol och dömdes till ett års fängelse men benådades några dagar senare. Efter frigivandet fortsatte hon att förbereda angrepp mot sovjetregeringen och blev snart arresterad på nytt. Numera [september 1929] har hon avstått från politisk verksamhet." [5]

Blumkin, Mirbachs mördare, ångrade sitt dåd enligt Isaac Deutscher, som citerar Trotskij-arkiven vid Harvarduniversitetet. Han "inträdde i bolsjevikpartiet, utmärkte sig under inbördeskriget och slöt sig till tjekan. På 1930-talet sympatiserade han med den trotskistiska oppositionen men fortsatte på Trotskijs inrådan att tjänstgöra inom GPU. Medan Trotskij levde i landsflykt på ön Prinkipo besökte Blumkin honom i hemlighet och återvände till Moskva med ett budskap från Trotskij till oppositionen. Men innan han hann avlämna det blev han arresterad och skjuten."[6]

SR:s vänsters revolt stärkte samarbetet mellan Lenin och Trotskij. Så snart Lenin fick höra om attentatet mot Mirbach, ringde han till Trotskij på krigskommissariatet och bad honom komma. Trotskij anlände några minuter senare. Samtalet avbröts av en telefonpåringning med nya detaljer. Mirbach var död, man fruktade repressalier, tyskarna kunde inleda en invasion. Lenin beslöt att tillsammans med Sverdlov och utrikeskommissarien Tjitjerin avlägga en kondoleansvisit på ambassaden.

"Vad skall vi säga?" undrade Lenin. "Jag har redan talat med Radek om saken. Jag ville säga 'Mitleid' [sympati] men vi måste säga 'Beileid' [beklagande]." Lenin skrattade, tog på sig överrocken och sade: "Låt oss fara!" – "Hans ansiktsuttryck förändrades och han blev askgrå.

---

[1] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 2:a uppl. 1953, del 24 sid 403 Uteslutandet skedde inte överallt samtidigt. I Baku, till exempel, satt SR-representanterna kvar i stadssovjeten, och i slutet av juli stödde flera av dem kommunisterna.
[2] Ibid.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXII, utg. not, s. 638 och del XXIII, utg. not, s. 611.
[4] Ibid, del XXII, utg. not, s. 638.
[5] Ibid., del XXIII, utg. not, s. 627-628.
[6] Isaac Deutscher, *The Prophet Armed. Trotsky: 1897-1921*, New York och London 1954, fotnot, s. 403.

Färden till Hohenzollern-ambassaden för att kondolera med anledning av greve Mirbachs död var inte lätt för Iljitj. Som själslig erfarenhet var det förmodligen en av de svåraste stunderna i hans liv."[1] Men hans politiska hjärna sade: "Far!"

Hela året 1918 var fyllt av svårigheter för Lenin. Men han förtvivlade aldrig. Den brittiske artisten och journalisten Arthur Ransome, sade med sin vänliga humor om Lenin: "Han gjorde på mig intryck av en lycklig människa; alla hans rynkor är skrattrynkor, de kommer sig inte av bekymmer. Orsaken måste vara att han är den förste store ledaren som inte sätter värde på personligheten." Lenin hade både skrattrynkor och rynkor som kom sig av alltför tidigt utvecklad skleros, och han bekymrade sig inte. Visserligen ställdes han inför massor av besvärligheter, men han gjorde någonting åt dem. Han var aktiv. I stället för att bekymra sig, arbetade han. Han älskade arbetet, och han behärskade både små detaljer och storstilade företag. Han hoppade från beslut om den ena eller den andra militära frontens förstärkande till att skriva en rekommendation åt en kamrat som behövde en bostad i det överbefolkade Moskva. Hans energi var outtömlig, och han använde den som om han hade vetat att hans tid inte skulle bli lång. Hans fåfänga var minimal, en egenskap som gav intrycket att han underskattade personligheten. Men han var för intelligent för att underskatta sin egen personlighet, och om han gjorde det, följdes exemplet varken av andra eller av historien.

Efter mordet på Mirbach avtog det tyska hotet, men det bevarade sin ödesdigra potentialitet. Västmakternas intervention tilltog i styrka. Bolsjevismens fiender som i många fall stöddes av utländska makter, gick från alla håll till angrepp mot sovjetryskt territorium. Om sovjets seger i inbördeskriget skulle definieras med ett enda ord, så var det "Lenin", om två ord tilläts, skulle de vara "Lenin" och "Trotskij". Detta innebär att dessa civila politiker besegrade tsar-Rysslands bästa generaler – Kaledin, Dutov, Krasnov, Judenitj, Wrangel, Denikin och en hel skara andra och amiral Koltjak.

Politiken spelar en avgörande roll i alla inbördeskrig. Kvantiteten och kvaliteten av män och vapen bestämmer utgången av striderna, men när striderna utkämpas i förstäder och på veteåkrar i stället för en fixerad front, och när medborgarna sålunda kan välja sida, finns det verkliga slagfältet i människornas själar. Det var där som tsargeneralerna förlorade inbördeskriget och Lenin vann det. De representerade det förgångna. Lenin gav löften för framtiden.

Men innan Lenin kunde ägna sig åt storpolitiken måste han börja mycket lågt och bygga upp grunderna för den nya staten på den gamlas rykande ruiner. Varje regering är efterträdare till en annan regering. Den tidigare regeringen hade sopats bort med soldater, officerare och tjänstemän. Lenin måste bokstavligen börja med portvakten. Andra dagen han var vid makten utarbetade han instruktioner för vakten utanför sitt ämbetsrum: Släpp endast in medlemmar av kabinettet, om vakten känner igen dem! Om inte, fordra identitetspapper! Alla andra måste skriva sina namn och ändamålet med besöket "med två ord" på ett papper. Vakten skulle sedan komma med detta papper till ordföranden (Lenin), och bara med hans tillstånd fick någon släppas in.[2]

Lenin skulle inte ha besvärat sig med dessa instruktioner, om de hade varit onödiga. Han kände det till buds stående människomaterialet. Hans egen natur drev honom också att syssla med otaliga detaljer, och det var en lycka för kommunismen, att han hanterade dem skickligt, vilket ofta innebar strängt. Finansdepartementets civila tjänstemän gick i strejk när bolsjevikerna övertog makten. "Om strejken fortsätter i någon avdelning av finansdepartementet", dekreterade Lenin den 12 november 1917, "kommer ifrågavarande avdelningars chefer genast att arresteras."[3] Den 5 januari undertecknade Lenin en proklamation som förpliktade män och

[1] Leon Trotsky, *Lenin*, s. 156-157. När Trotskij beskrev Lenins känslor, blottade han sina egna.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 7.
[3] Ibid., sid. 7-8.

kvinnor att skaffa bort snön från Petrograds gator och järnvägsspår. Den 16 januari skrev han till Röda gardets stab och bad att trettio revolvrar skulle delas ut åt vakterna i Tauriska palatset där kabinetts- och andra möten hölls. Vid ett kabinettsmöte i mars 1918 märkte Lenin att några personer var närvarande vilkas ärenden inte skulle behandlas. Han skickade en biljett till kabinettets sekreterare och sade: ”De måste kastas ut. Men jag tillfogar en skarp tillrättavisning åt er och de andra sekreterarna. Ni har minst hundra gånger hört att utomstående skall inbjudas *bara* i ärenden som angår dem.” [1]

Om Lenin hade haft tio hjärnor, tjugo ögon och fyrtio armar, skulle han ha haft användning för dem alla. Utan att lämna huvudstaden, utom för att vila eller jaga (han besökte av allt att döma aldrig någon front), fanns han överallt. Han förde befäl över armén, skötte ekonomin och förvaltningen, samtidigt som han byggde upp staten från grunden. Och framför allt måste han segra i inbördeskriget genom att vinna stöd hos arbetarna, de nationella minoriteterna och bönderna. Detta gjorde han med kall hänsynslöshet.

I december 1917, kort efter bolsjevikrevolutionen, var den i Petrograd befintliga ledningen för gruv-, järn- och stålindustrierna i Ural oförmögen eller ovillig att skicka pengar för arbetarnas löner till fabrikerna. Arbetarna skickade en delegat till Lenin. Efter femton minuters samtal befallde Lenin tjeckachefen Feliks Djerzjinskij och arbetskommissarien A. G. Siljapnikov att ”omedelbart *arrestera* fabriksledningen, hota dem med en [revolutionär] rättegång för att de hade gett upphov till en kris i Ural, och *konfiskera* alla fabriker i Ural. Utarbeta så fort som möjligt utkast till ett dekret! Lenin.” [2]

Den 1 januari 1918 dekreterade sovnarkom att de ”kapitalist-sabotörer” som hotade att skapa ”arbetslöshet och hunger” skulle skickas till gruvorna som slavarbetare. Några dagar senare fick stabschefen V. A. Antonov-Ovsjenko i Charkov klagomål från arbetarna över att deras julbonus inte hade utbetalats. Antonov lät genast arrestera femton av de största fabriksägarna, låste in dem i 2-klass järnvägsvagnar och sade, att om de inte inom 24 timmar hade skaffat fram en miljon rubel skulle vagnarna skickas till kolgruvorna. Fabriksägarna betalade och frigavs. Lenin telegraferade entusiastiska lyckönskningar till Antonov.[3] Kort därpå förstatligades fabrikerna.

Sådana episoder, som iscensattes eller uppmuntrades av Lenin, var legio. Hans inställning framgår av en skrivelse till samtliga folkkommissarier av den 29 augusti 1918. I den beordrade han: ”a) förbättrade livsbetingelser för massorna (höjda löner för arbetare, folkskollärare m. fl.) – – – b) arbetarnas deltagande i ledningen (personligt deltagande av framstående arbetare, arbetarorganisationer osv. – – – c) expropriering av godsägarnas, kapitalisternas, köpmännens, bankirernas osv. egendom.

Huvudsaken är att *konkret*, med fakta, *exakt visa* hur sovjetregeringen tar definitiva steg (*de första*) mot socialismen.” [4]

Man spårar mästarens hand. Ett exempel: stadssovjeten i Moskva telegraferade till Lenin och bad honom bekräfta avskedandet av guvernören i Moskva och utnämningen av hans efterträdare. Lenin svarade den 19 november 1917: ”Sovjeterna har all makt. Bekräftelse inte nödvändig. Era avskedanden och utnämningar är lag.” [5]

Uppriktig eller inte – och denna handling i detta inledande skede var antagligen uppriktig – visar den Lenins talang som lärare och ledare, som praktisk propagandist. Det är inte svårt att

[1] Ibid., s. 15.
[2] Lenin, a. a. 4:e uppl. del 36, s. 419.
[3] Ibid., s. 420.
[4] Ibid., s. 294.
[5] Ibid., s. 265.

föreställa sig vilken glädje detta telegram beredde arbetarna och soldaterna i Moskva. Det var de som hade makten, meddelade han dem, deras sovjet var något verkligt. Men snart var denna makt ett minne blott. Sovjeterna blev en myt. Men vad hade för ögonblicket tsar-generalerna att erbjuda i stället för Lenis kamp för arbetarna mot arbetstagarna? Generalerna var arbetsgivarnas bundsförvanter, de hade samma intressen, samma inställning och samma sociala status.

För att ytterligare ställa sig in hos arbetarna gav Lenin dem möjlighet att hämnas på dem de hatade. Lenin var besviken över repressalierna efter mordet på Volodarskij i Petrograd i juni 1918. Den 28 juni skrev han till stadens kommunistledare Zinovjev:

> ”Först i dag fick vi i centralkommittén veta att arbetarna i Petrograd ville besvara mordet på Volodarskij med massterror men att ni (inte ni personligen utan tjeckisterna och partikommittén i Petrograd) hindrade dem. Jag protesterar på det bestämdaste. Vi kompromitterar oss själva – – – *vi lägger en broms* på massornas *fullt legitima* revolutionära initiativ. Det är omöjligt. Terroristerna [de antibolsjevikiska terroristerna] kan få den uppfattningen att vi är svaga. Vi lever i den mest spända krigstid. Vi måste framkalla energisk handling och demonstrationer med massterror mot kontrarevolutionärerna, speciellt i Petrograd, vars exempel får avgörande betydelse.”[1]

Arbetarna var utan tvivel den del av befolkningen som var lättast att vinna. Rysslands oupplysta arbetsgivare betalade i vanliga fall så låga löner som möjligt och tog ut det mesta möjliga av sina arbetare. Följden var att dessa villigt lyssnade till bolsjevikernas arbetarvänliga uttalanden, i synnerhet som Lenin efter att ha eliminerat mensjevikerna och de andra socialisterna kunde erbjuda arbetarna ett lockande alternativ: antingen sovjeterna och ”proletariatets diktatur” eller också återupprättandet av den gamla kapitalismen under tsaristisk absolutism.

Sedan återstod två sektioner av den sovjetryska befolkningen att vinna: de nationella minoriteterna och bönderna. Under första världskriget konstaterade Lenin, att storryssarna utgjorde endast 43 procent av befolkningen. 57 procent tillhörde etniska eller nationella minoriteter: ukrainare, vitryssar, georgier, armenier, azerbeidjaner, uzbeker, tadjiker, turkmener, tatarer och många andra – minst ett hundratal.

Inbördeskrigets fronter var flytande, men i det stora hela behärskade bolsjevikerna landets storryska centrala delar, medan deras fiender av nödtvång opererade i de av nationella minoriteter bebodda periferierna. De tsaristiska generaler som ledde kampen mot bolsjevikerna var anhängare av ett ”odelat Ryssland”, samma centraliserade Ryssland som hade förtryckt de nationella minoriteterna före revolutionen. I maj 1919 närmade sig general Judenitj med en styrka av ryssar och ester Petrograd för att störta sovjetregimen. Men Judenitj motsatte sig Estlands självständighet. N. N. Ivanov, minister för allmänna arbeten i Judenitjs kabinett, redogör för ett avslöjande samtal med generalen i närheten av Petrograd. Generalen sade: ”Det finns inget Estland. Det är en bit rysk mark – en rysk provins. Den estniska regeringen är en samling banditer som har tillvällat sig makten, och jag vill inte inleda underhandlingar med dem.”[2] När den röda motoffensiven inleddes i augusti 1919, deserterade följaktligen esterna och gav sålunda bolsjevikerna möjlighet att avvärja hotet mot Petrograd.

I norra Kaukasien och i Don- och Kuban-kosackernas områden kände sig tsargeneralerna stå på fast mark därför att kosackatamanerna åtnjöt en speciell auktoritet direkt under tsaren och de stora kosackbyarna, stanitsorna, som var rika på hästar och boskap, och besatt ett visst välstånd. ”Kosack” hade dessutom i ryska radikala kretsar blivit synonym med monarkins

[1] Ibid., s. 275.
[2] N. N. Ivanov, *O sobitiach pod Petrogradom v 1919 godu* (Händelser utanför Petrograd 1919) Berlin 1921, s. 16.

ridande poliser, varför kosackerna inte kunde vänta sig något gott av revolutionen. I allmänhet var kosackerna konservativa och av storrysk härstamning.

Men i samma ögonblick som generalerna lämnade kosackernas naturliga bosättningsområden och rörde sig åt norr och nordväst, mot Moskva, blev stämningen fientligare.

Fast Lenin var en anhängare av ”demokratisk centralism”, vilket för honom innebar diktatur, utövad av ett enda maktcentrum, var han väl medveten om Rysslands heterogena struktur. En deklaration undertecknad av Stalin och Lenin den 15 november 1917, förkunnade ”emancipations”-principen och ”jämlikhet och suveränitet för Rysslands alla folk”, ävensom ”alla Rysslands folks rätt till obehindrat självbestämmande inklusive rätten till utträde och upprättandet av självständiga stater”. Tsartidens ”förtryck och godtycke” skulle nu ”ersättas av en politik som syftar till en frivillig och hederlig union mellan alla Rysslands folk”.[1]

Finland tövade inte att ta bolsjevikerna på det skrivna ordet och inledde ”uttåget” i december 1917. Ukrainarna, den största nationella minoriteten – omkring 37 miljoner – följde snart exemplet. I början av 1918 skapade mensjevikerna den oberoende republiken Georgien med omkring 3 miljoner invånare. Det nationalistiska agrarsocialistiska dasjnakpartiet gjorde samma sak i Armenien. Andra följde efter. Ryssland föll sönder längs de etniska sömmarna.

Den 10 juli 1918 antog femte sovjetkongressen bolsjevismens första författning vilken alltså grundade RSFSR (Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken); inom den skulle de talrika nationella minoriteternas områden vara autonoma. Dessa minoriteter tolkade detta antingen som en uppmaning att återvända eller ett hot om ”frivillig och hederlig union”. I december 1918 upprättade Lettland och Litauen, som numera var fria från den tyska dominansen, sovjetrepubliker som av Moskva erkändes som självständiga, ”tills nästa sovjetkongress sammankommer”. Av allt att döma skulle kongressen inlemma dem i RSFSR.

Den delikata frågan om de nationella minoriteterna skärptes ytterligare av utrikespolitiken. Främmande makter blandade sig i spelet. Tyskland stödde Finland; först Tyskland och sedan England stödde antibolsjevikerna i Georgien och Azerbejdzan; ryska Turkestan intresserade britterna, och efter den tyska och österrikiska reträtten från Ukraina riktade England och Frankrike sina blickar mot denna vitala del av det forna tsarriket. Den to november 1919 sade premiärminister Lloyd George i Guildhall: ”Ni får inte tro att jag tolkar det rådande läget så att bolsjevikerna kommer att erövra hela Ryssland. Det tror jag inte. De fria bönderna i söder hatar bolsjevismen innerligt, och jag tror inte att bolsjevikerna kan övervinna denna motvilja.”

Motviljan existerade. Lenin gjorde sitt bästa för att skingra den. ”För Guds skull”, telegraferade han den 21 januari 1918 till militärbefälhavaren i Charkov Antonov-Ovsejenko, ”gör vad ni kan för att eliminera alla friktioner med centrala exekutivkommittén i Charkov. Detta är av största betydelse ur det nationella intressets synpunkt. För Guds skull, slut fred med dem och bevilja dem alla suveräna rättigheter! Jag uppmanar er allvarligt att avskeda alla kommissarier som ni har utnämnt. Jag hoppas varmt att ni skall efterkomma denna bön och sluta absolut fred med TSIK i Charkov. I denna fråga erfordras *den allra största nationella takt*.”[2] Med andra ord får ni, Antonov-Ovsjenko, inte förolämpa ukrainarnas nationella känslor genom att utnämna kommissarier utan att rådfråga dem.

Den 22 april 1918 telegraferade Lenin och Stalin till den turkestanska sovjetkongressen i Tasjkent: ”Kamrater, ni kan vara övertygade om att Sovnarkom stöder autonomi för er region

[1] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del I s. 14-15.
[2] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 36, s. 433.

enligt sovjetprinciper.” Kongressen uppmanades att sända en kommission till Moskva för att definiera relationerna mellan ”er regionala verkställande makt och Sovnarkom”.[1]

Inte ens högt uppsatta kommunister som tillhörde de nationella minoriteterna tycks ha trott på Lenins nationalitetspolitik och varaktigheten av den beviljade autonomin. Den 21 juli 1921 skrev till exempel S. G. Said-Galijev, ordförande i TSIK i Tatariska autonoma socialistiska sovjetrepubliken ett brev till Lenin i vilket han ställde fyra frågor:

”1. Är existensen av de små autonoma republikerna inom RSFSR, och Tatariet i synnerhet, nödvändigt?”

Lenin svarade: ”Ja.”

”2. Om svaret blir ja, för hur länge, eller med andra ord, tills vilka uppgifter är fyllda och vilka mål nådda?” Lenin svarade: ”För lång tid framåt”.

”3. Är den uppfattningen riktig att 'kommunisterna av den tidigare härskande nationen' – storryssarna – som i alla avseenden är överlägsna, skall tjänstgöra som lärare och barnpigor åt kommunister och arbetare i de tidigare förtryckta nationaliteter vilkas namn är fästa vid dessa givna autonoma republiker (regioner eller kommuner), och, när dessa senare växer, överlåta sina platser åt dem?”

Lenin svarade: ”Inte lärare och barnpigor utan assistenter”. Han utsade dock inte om han misstänkte att den tartariske presidenten tänkte ett och sade ett annat.

”4. I alla nationella republiker, och i detta fall i Tatariet, finns det bland de infödda kommunisterna (tatarerna) två särskilda tendenser (grupperingar): den ena accepterar principen med klasskrig och befordrar den fortgående differentieringen av de olika skikten inom den infödda befolkningen, och den andra är behäftad med en anstrykning av småborgerlig nationalism ...” [Resten av meningen utelämnad i ryska texten].

Lenin svarade: ”Jag anhåller om exakta, korta, klara uppgifter om fakta rörande de 'två tendenserna'.”

Till slut ställde Said-Galijev en onumrerad fråga som Lenin inte besvarade: ”Är det riktigt att den första [grupperingen] skall erhålla fullt stöd av det ryska kommunistiska partiet och dess högsta organ, medan den senare (i den mån de är uppriktiga och brinner av iver att tjäna den proletära revolutionen och i den mån deras arbete är till hjälp) endast skall utnyttjas och samtidigt fostras i den rena internationalismens anda men inte föredras framför den förra [grupperingen] vilket på senare tider har hänt, inte bara i Tatariet?”[2] Detta var ett dämpat skri av smärta, ett milt klander: Moskva befordrade småborgerliga nationalister bland de etniska befolkningarna – därför att de hade fler anhängare – och sköt internationalistiska kommunister åt sidan. Det är sällan de sovjetiska myndigheterna tillåter en så djup inblick i Lenins strategi gentemot de nationella minoriteterna. Krig är krig, inbördeskrig är ännu värre, och Lenin sökte styrka där han fann den.

I stort sett accepterade minoriteternas politiker den fiktiva autonomin. De föredrog de höga poster som följde med den, hur betydelselösa de än var, framför den irriterande tsaristiska politiken med storrysk dominans. Lenin försökte förläna fiktionen så mycket verklighet som han ansåg lämpligt; men det var oftast rätt litet, när arméer, tjänstemän och kommunistiska funktionärer befann sig på de nationella minoriteternas område och, som naturligt var i krigstid, övertog ledningen. Lenin själv hyste inga fördomar mot minoriteterna, inte heller hans närmaste medarbetare, av vilka många – Trotskij, Zinovjev, Kamenjev, Rakovskij.

---

[1] Ibid., s. 445.
[2] Ibid., Said-Galijevs brev, s. 661, utg. not. Lenins svar s. 499.

Dzerzjinskij, Sverdlov, Stalin och andra – tillhörde dessa. Emellertid hände det, att vissa av dessa icke-storryssar (framför allt Stalin och Dzerzjinskij) försökte vara storryskare än storryssarna själva. Lenin förebrådde en gång Dzerzjinskij detta nit. Hur som helst fattade man i Rysslands periferiska områden att Kreml och framför allt Lenin hade en gynnsam inställning till minoriteterna, fastän de lokala myndigheterna inte var lika dygdiga som politikerna högre upp. Kreml kunde aldrig lita på minoriteternas lojalitet. Men säkert var att de hatade de vita generalerna – en inte föraktlig tillgång. Den fria Polens fruktan för de vitas strävan till ett ”odelat Ryssland” spelade förmodligen en avgörande roll för bolsjevismens seger över generalerna – och för segern över Polen 1920.

Alla ryska problem var små jämförda med bondeproblemet. 1913 levde 82 procent av Rysslands 159 miljoner invånare i byarna, 18 procent i städerna.[1] Under hela inbördeskriget drog sig arbetslösa medlemmar av arbetar- och den lägre medelklassen från de hungrande städerna till de livsmedelsproducerande jordbruksområdena. Dessutom var de flesta etniska grupper till övervägande delen bönder; av ukrainarna förmodligen 90 procent. Arbetarna, som nästan alla var för bolsjevikerna, utgjorde bara en liten minoritet.

Under inbördeskriget tjänade landsorten ett trefaldigt ändamål: den levererade största delen av manskapet till båda sidor; den försåg arméerna och städerna med livsmedel; den fungerade som slagfält. Städerna var priset, landsbygden arenan. Segern i detta brödrakrig var således en gåva av den anspråkslöse musjiken. Lenin blev allt klarare medveten om böndernas avgörande roll i den ryska politiken. Före revolutionen hade han skrivit mycket om agrara frågor. Men, ”jag känner Ryssland mycket obetydligt”, medgav han för Gorkij på Capri. ”Simbirsk, Kazan, Petersburg, förvisningen – det är ungefär allt.”[2] Hans erfarenhet av livet i de ryska byarna var ännu mera begränsad. Som pojke och tonåring på Kokusjkino, doktor Blanks egendom vid Volga, hade han lekt med sina kusiner men aldrig deltagit i jordbruksarbetet. Men han insåg jordfrågans politiska betydelse. När revolutionen började var det bara fredsfrågan som fick försteg framför böndernas problem. Redan första natten efter den lyckade novemberrevolutionen gjorde han ett utkast till en ny jordlag.[3] Följande kväll (efter att fredsdekretet hade antagits), läste han upp det för sovjetkongressen, som enhälligt godkände det.

Dekretet ”upphävde med omedelbar verkan godsägarnas äganderätt till jorden utan kompensation”. Egendomarna lika väl som den obrukade jorden, all jord som ägdes av kyrkor och kloster med boskap och inventarier skulle överföras på de lokala sovjeternas jordfördelningskommittéer, ”tills den konstituerande församlingen” bestämde hur de skulle disponeras. ”De vanliga böndernas och vanliga kosackernas jord kommer inte att konfiskeras”, hette det. Dekretet föreslog vidare, att den konstituerande församlingen senare skulle upphäva privat äganderätt till jorden för all framtid samt förbjuda försäljning, köp och arrendering av jord. Bönderna skulle bruka och nyttja sina nationaliserade lotter, liksom också de nuvarande ägarna till köks- och fruktträdgårdar i och nära städerna. Jorden skulle sedan vid behov omfördelas av bönderna i enlighet med deras förmåga att bruka den.

När Lenin hade läst färdigt, hörde han några delegater ropa, att detta var socialistrevolutionärernas politik. ”Låt så vara”, utbrast han. ”Det väsentliga är inte, om detta är vårt eller socialistrevolutionärernas program. Det väsentliga är att bönderna får en säker garanti för att godsägarna har försvunnit från byn, att bönderna själva kan avgöra alla frågor och ordna sitt eget liv.” [4]

---

[1] *SSSR v tsifrach v 1960 godu* (SSSR i siffror år 1960), Moskva 1961, s. 65.
[2] *Vospominanija* del 1, s. 381.
[3] Ibid., s 543-545.
[4] V. I. Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXII, s. 20-23.

Det hade bönderna redan gjort. Under Kerenskij-regeringen hade beväpnade bönder med hjälp av soldater drivit bort många godsägare, plundrat deras slott och fördelat deras egendom. Men jorden är inte den enda faktorn i en jordbruksreform. Bönderna behöver också kapital till redskap, boskap och utsäde – samt söner och arbetare. Trots omfördelningen av jorden fanns det alltså fortfarande vissa bönder som var fattiga, andra som hade det relativt bra, och en del som var ”mittemellan”. Bolsjevikerna använde sig av denna klassindelning för att egga till klasskamp i byarna. Resultatet blev ett inbördeskrig inom inbördeskriget. Bondesituationen var betydligt mera invecklad än man kunde tro. Den internationella politiken tillförde nya svårigheter. De ukrainska bönderna hade liksom många andra lagt beslag på egendomarna. Sedan centrala radan hade undertecknat sitt fredsfördrag med centralmakterna i Brest-Litovsk, återvände godsägarna. Bönderna skyllde detta på bolsjevikerna, som hade motsatt sig fördraget men inlett konferensen. De hade svårt att förstå att radan troligen under alla omständigheter skulle ha slutit en pakt med centralmakterna. Bönderna rasade: först bolsjevism, sedan Brest-Litovsk, och sedan godsägarna.

Bönderna, som var lika fientligt inställda mot radan och dess efterträdare, hetman Skoropadskijs regering, som mot bolsjevikerna, lämnade sina hem och sammanslöt sig till maroderande band, ofta inspirerade av SR och/eller anarkisterna, som plundrade och mördade. De tvekade inte att angripa förband av Röda armén och lade sig gärna i bakhåll för arbetargrupper som kom från städerna för att tilltvinga sig brödsäd.

Dessa grupper behövde allierade i byarna. De fann dem bland de fattiga bönder som hade organiserat såkallade ”fattigkommittéer”, vilka, av olika orsaker – avund, maktlystnad eller på uppmaning av inkräktarna från städerna – deltog i konfiskeringen av tillgängliga livsmedel, vanligen i de bättre situerade böndernas (kulakernas) lador, bodar och gömställen. Inbördeskriget inom inbördeskriget fick sålunda en allt bittrare prägel. De högre skikten bland bönderna började favorisera de vita generalerna, och i bästa fall intog de en attityd av måtte-det-gå-på-tok-för-er-båda. Eller också bytte de sida efter omständigheterna: när de vita kom för att rekvirera spannmål, slöt sig bönderna till de röda, och vice versa. Inga kartor kunde återspegla det kaos som rådde på landsbygden.

Medan denna villervalla rådde i Ryssland måste Lenin och hans medhjälpare utforma en politik och sträva mot segern. Det var en uppgift som krävde nästan övermänskliga krafter och trosvisshet, förlitan på fiendens svagheter och en del tur. På den resan dög inte Marx som Baedeker.

17. Att bygga upp en stat

Lenin byggde samtidigt upp sitt eget stöd och sovjetstaten med geväret, mursleven, piskan och pennan. Nyårsdagen 1918 utnämnde han georgiern Sergej Ordjonikidze till ”extra-ordinarie kommissarie i Ukraina”. Den 5 januari skrev han ett brev till en soldatkongress där han hävdade nödvändigheten av att skapa en röd armé. Den 14 januari tog han emot diplomatiska kåren. På eftermiddagen presiderade han vid ett kabinettssammanträde och höll sedan ett tal vid det första röda arméförbandets avfärd till fronten. Samma vecka förberedde han den konstituerande församlingens upplösning och författade upplösningsukasen. Samtidigt upprätthöll han telefonkontakt med Trotskij i Brest. Den 26 januari telegraferade han till Orjonekidze att en flaskhals mellan Ord och Kursk blockerade spannmåls- och kol-transporterna och sålunda hotade Petrograd med hungersnöd och stängda fabriker. ”Vi misstänker sabotage av järnvägsmän på denna punkt”, sade Lenin. ”Vi uppmanar er enträget att vidta de mest skoningslösa revolutionära åtgärder. Vi ber er skicka en grupp pålitliga män

– – – Stationera flera matroser eller rödgardister på varje lokomotiv! Minns att det är er uppgift att rädda Petrograd från hunger! Lenin.”[1]

Fyra dagar senare gratulerade Lenin Antonov-Ovsjenko i Charkov till att han hade lockat över kosackerna i söder till bolsjevikerna. ”Vad jordfrågan i Donauområdet beträffar, råder jag er att begrunda den text om federativa sovjetrepubliken som i förrgår antogs av sovjet-kongressen”.[2] Donkosackerna kunde åtnjuta autonomi och genomföra sin egen jordreform under förutsättning att de var prosovjetiska, antydde Lenin.

I februari 1918 fortsatte Lenin att jonglera med alla dessa bollar och slängde upp nya i luften. Han uppmanade krigskommissarien N. L Podvojskij att se till att det pappersmynt som skickades per järnväg nådde adressaterna. Om någon folkkommissarie var frånvarande från kabinettsmötena, kunde hans ställföreträdare delta och rösta, förutsatt att han var utnämnd av kabinettet. Telegram till överbefälhavaren i Kiev, M. A. Muravjov, den 11 februari 1918: ”Operera energiskt, om inte Antonov har gett andra instruktioner, på rumänska fronten i samarbete med Christian G. Rakovskij och hans kommission!” Detta visar att Lenin försökte undvika order från olika håll och därav följande avund. Muravjov skulle hindra rumänerna från att besätta Bessarabien. Han misslyckades. Kort därpå ryckte dessutom tyska och österrikiska trupper in i Ukraina, störtade sovjetregeringen där och drev ut Röda armén. Antonov utvecklade sina styrkor mot sydöst. Den 23 februari telegraferade Lenin till Antonov: ”Ni måste till varje pris erövra Rostov vid Don i dag.”[3] Efter Trotskijs deklaration om ”inget krig, ingen fred”, stötte tyska förband också fram mot västra Ryssland. Ordföranden i stadssovjeten i Driss bad Lenin om instruktioner. ”Gör motstånd varhelst det är möjligt”, svarade Lenin. ”För bort alla livsmedel och allt av värde! Förstör allt annat! Lämna ingenting åt fienden! Riv upp järnvägsskenorna – två verst på tio! Spräng broarna!”[4] Mellan kabinettssammanträdena skulle en femmannakommitté handha de löpande ärendena, och till den utsåg Lenin sig själv, Trotskij, Stalin, samt Karelin och Prosjian, som båda representerade SR:s vänster.

Under samma månad kämpade Lenin en hård kamp mot vänsterkommunister och SR:s vänster för att genomdriva fredsfördraget i Brest-Litovsk. Tillsammans med partikonferenser, sovjetkonferenser, privata samtal för att omvända motståndare, artiklar i *Pravda*, läsandet av rapporter från och sändandet av instruktioner till Brest, var redan detta ett heltidsjobb. Lenin letade i Karajevs *Västeuropas historia* och en annan bok om Napoleons krig mot Tyskland efter data som stödde hans påstående att historien inte tog slut i och med att man accepterade en av fienden påtvingad fred. Varje erövrare har sin uppgång och sitt fall. Han genomdrev sina synpunkter; den 20 februari talade han till exempel till de lettiska skarpskyttarna, på den tiden de röda styrkornas ryggrad, som öppet förklarat sitt motstånd mot fördraget och sin avsikt att inleda gerillakrig mot tyskarna.[5] De visste att deras land skulle bli ett offer för fördraget.

Antonov intog Rostov. Den 28 februari telegraferade Lenin till honom: ”Våra varma hälsningar till alla socialismens osjälviska hjältar, till de revolutionära kosackerna.” Medveten om den nyckelroll som kosackerna spelade i de vita generalernas strategi, instruerade Lenin återigen – han var en stor upprepare – Antonov att låta kosackerna utarbeta sin jordlag och

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 12.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 36, s. 431.
[3] Ibid., s. 441.
[4] Ibid., del 35, s. 269.
[5] Ibid., 2:a uppl., del XXII, s. 666.

föredra den för Sovnarkoms godkännande. ”Jag har ingenting att invända mot autonomi för Donområdet.” [1]

Sjunde partikongressen sammanträdde den 6-8 mars 1918. Lenin talade flera gånger varje dag och skrev de flesta resolutionerna. Han ställde upp två mål: godkännande av fredsfördraget och ett nytt partiprogram. Bolsjevikerna fäster stort avseende vid programmen. Partiets program är den teoretiska grund på vilken det står samt dess plan för framtiden. Maktövertagandet i Ryssland förändrade partiets roll. Lenin föreslog därför ett nytt program och ett nytt namn. ”Ryska socialdemokratiska arbetarpartiet” passade inte längre. De europeiska socialisternas verksamhet före kriget hade besudlat socialdemokratin, hävdade han. Dessutom – det var ett eko från *Staten och revolutionen* – innebar ju varje stat en form av förtryck, och därför kunde någon demokratisk stat eller någon demokrati inte finnas. Han föreslog sålunda ”Det ryska kommunistpartiet (bolsjevikerna)”. Yrkandet bifölls efter röstning.

Men när vänsterkommunisterna med Bucharin i spetsen krävde att det nya programmet skulle definiera kommunism och socialism, svarade Lenin att det var för tidigt. ”Materialet för en karakterisering av socialismen existerar inte ännu”, sade han. ”De tegel med vilka socialismen skall byggas är ännu inte slagna. Mer än så kan vi inte säga, och vi måste vara så försiktiga och exakta som möjligt.” Om de skisserade en framtid som inte var inom räckhåll skulle det väst- och centraleuropeiska proletariatet misstänka att ”vårt program bara är fantasier”. Ett program, hävdade han, är en deklaration om ”vad vi har börjat göra och de steg som vi närmast vill ta. Vi har inte någon möjlighet att beskriva socialismen.” [2]

Lenin föreslog därför endast två tillägg till det gamla partiprogrammet: för det första en definition av den imperialism som demonstrerades av alla de krigförande makterna, och här hänvisade han till sin bok *Imperialismen* som innehöll de nödvändiga idéerna, samt för det andra påståendet, försett med bevis, att sovjetsystemet var en ny form av regering, en ny typ av stat. Också i denna fråga uppmanade Bucharin Lenin att beskriva socialismen som ett samhälle utan stat. Lenin vägrade:

> ”Vi är nu reservationslöst för staten. Men om det krävs, att vi skall ge en detaljerad definition av ett socialistiskt system utan stat, kan vi endast svara, att det blir ett samhälle där principen 'åt var och en efter hans behov, från var och en enligt hans förmåga' kommer att tillämpas. Men den tiden är ännu långt avlägsen, och att säga detta är inte att säga någonting annat än att grunden under våra fötter är svag.”

”Att på förhand förkunna statens bortvittrande, skulle vara att förstöra det historiska perspektivet”, fortsatte Lenin. Men ändå hänvisade han delegaterna till sin bok *Staten och revolutionen*, i vilken han hade förkunnat, att staten skulle börja vittra bort så snart proletariatet hade övertagit makten. Detta hade skett i Ryssland exakt fyra månader innan kongressen samlades. Inget bortvittrande kunde konstateras. Denna motsägelse mellan för revolutionära fantasier och efter revolutionär verklighet invecklade Lenin i en snårskog av motsägelser. ”Staten är ett verktyg för förtryck”, meddelade han kongressen. ”Den måste undertrycka exploatörerna, men dessa skall inte undertryckas av polisen utan av massorna.” Det var emellertid Lenin, inte massorna som befallde tjekan att arrestera industriledarna i Ural och konfiskera deras egendom. Det var Sovnarkom under Lenins ledning som hotade kapitalisterna med straffarbete, och det var armén och polisen, inte massorna, som gav hotet kraft. Lenin förordade också ett orealistiskt landsomfattande system av ”social bokföring, inventering och undersökning, utarbetat av befolkningen själv” som förberedelse för ”ytterligare steg mot socialismen”. Denna tanke återgick till hans avhandling om staten men hade ingen likhet med de sovjetiska metoderna. Men hur som helst ”var sovjetregeringen en

[1] Ibid., 4:e uppl., del 36, s. 442.
[2] Ibid., 2:a uppl., del XXII, s. 347-365.

ny typ av stat, präglad av proletariatets diktatur", och åt den sovjetiska "demokratin anförtror vi nya uppgifter". I *Staten och revolutionen* hade Lenin sagt att ingen stat kunde vara demokratisk. Denna "demokratiska diktatur" hade godkänt "lagen om socialiseringen av jorden", men "vi skall fördela jorden rättvist, främst med beaktande av småböndernas intressen". Kapitalistiska jordbruk på socialiserad mark. Tydligen medveten om denna motsägelse sade Lenin avslutningsvis: "Vi gör kanske misstag, men vi hoppas att Västerns proletariat skall rätta till dem. Och vi vädjar till det europeiska proletariatet att hjälpa oss med vårt verk."

Sjunde partikongressen i mars 1918 gav Lenin vad han önskade: godkännande av Brest-fördraget samt av det nya partiprogrammet, vilket innehöll åtskilligt som hade lånats från hans två senaste böcker, *Imperialismen* och *Staten och revolutionen*. Han fortsatte kampen för fredsfördraget och mot byråkratisk "desorganisation" och ekonomisk bankrutt. Den 28 mars 1918 dikterade han ett utkast till en artikel om "Sovjetregeringens nuvarande uppgifter" som underströk det trängande behovet av "praktiskhet" och "effektivitet". För detta ändamål var det nödvändigt att anställa "borgerliga intellektuella" inom förvaltningen. Detta innebar emellertid inget brott mot de socialistiska principerna. Tvärtom skulle de borgerliga specialisterna hjälpa revolutionen.[1] Under tiden hade den ekonomiska situationen blivit katastrofal. En stabiliseringsplan lades fram. Lenin skrev den 18 april: "Inte ens den bästa finansplan kan genomföras nu, därför att vi inte har den apparat som behövs för att tillämpa den." Provins- och lokala sovjeter saknade kontakt med varandra och var "avskurna från centralregeringen". De saknade kraft att förbättra sin egen finansiella situation och dukade ofta under för "separata grupper, av vilka en del står i konflikt med sovjeterna och i alla händelser inte lyder sovjeterna och som tyvärr förfogar över en viss eldkraft".[2] Rivaliserande organisationer drev in skatter i samma trakt. Staten var i upplösningstillstånd, den hade faktiskt vittrat ner. Lenin beklagade detta tillstånd.

Hela mars och april 1918 koncentrerade Lenin sig på att rädda Ryssland från kaos och hand-hade personligen de mest olika problem. Men han planerade också för framtiden och tog itu med såväl princip- som personfrågor. Vänsterkommunisterna förordade t .ex. att arbetarna skulle ta hand om enskilda fabriker. Vid de nationella ekonomiska rådens konferens i maj–juni föreslog

V. V. Obolenskij (även känd som N. Osinskij) och V. M. Smirnov decentraliserad kontroll av industrin. Under ett kabinettsmöte skickade Lenin en biljett till Rykov med innehåll att G. D. Weinberg från allryska ekonomiska rådet hade ringt och berättat om vänsterns "enfaldiga åsikter" om den industriella ledningen. "Vad hände?" frågade Lenin. "Vad kan vi göra?"

"Smirnov och Obolenskij bokstavligen uppfinner 'vissa dårskaper", svarade Rykov. Vid plenarsessionen blev de nerröstade. Beträffande ledningen blev en kompromiss antagen: en tredjedel av styrelserna skulle bestå av fabrikens arbetare, en tredjedel av representanter för fackföreningarna och en tredjedel av den tekniska personalen. De centrala myndigheterna kunde upphäva beslut av denna trojka.[3]

Lenin offentliggjorde sina motsatta åsikter den 2 juni 1918: "Kommunismen kräver och förutsätter maximal centralisering av landets alla storföretag – – – Att beröva vårt allryska centrum rätten att direkt subordinera alla företag i en viss industrigren i hela landet, vilket

[1] Ibid., s. 412-425.
[2] Ibid., s. 428-429.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXI, s. 130-131.

skulle bli resultatet av kommitténs förslag, skulle vara anarko-syndikalism, inte kommunism.”[1]

Vänsteruppfattningen hade emellertid starkt stöd. Närmast efter bolsjevikrevolutionen dominerade den mot decentralisation riktade syndikalismen industriledningen. Arbetarna och fackföreningarna ledde sina företag, också järn- och vattenvägarna. De avskaffade staten. Enligt Lenin var detta inte kommunism. Han minskade småningom arbetarnas och fackföreningarnas inflytande, och den federala regeringen trädde i stället. Några kallade detta ”militant kommunism”, andra ”militärkommunism”. Den ryska termen kan översättas med ”militär kommunism” eller ”krigskommunism”.

Lenin tycktes samtidigt rusa iväg i många olika riktningar, men det var metod i hans rörelser. Han byggde medvetet upp en ny stat i en administrativ öken, han byggde den med gamla kapitalistiska byggnadsspillror, inte med nytt socialistiskt tegel. Han sysslade inte bara med problem som krävde omedelbar uppmärksamhet (armén, fredsfördraget, försörjningen, förvaltningen osv.) utan också med frågor som förskönar ett samhälle. Redan i november 1917 skrev han en promemoria om biblioteken i Petrograd. Han ville ha dem reorganiserade enligt ”principer som länge har tillämpats i de fria länderna i väster, framför allt i Schweiz och Förenta staterna”. Han bestämde att böcker utan ersättning skulle bytas mellan biblioteken i Ryssland och med utländska bibliotek. Läsrummet i stadsbiblioteket i Petrograd, det förra kejserliga biblioteket, ”måste liksom *privata* bibliotek och läsrummen för de rika i civiliserade länder stå öppna alla dagar, också på sön- och helgdagar, från klockan 8 fm. till 11 em”.[2] Den 25 maj 1918 utarbetade Lenin en plan för grundandet av en socialistisk akademi för socialvetenskaperna, vilken skulle ha en förlagsavdelning för marxistiska böcker.

Lenin var också angelägen om att avlägsna monarkistiska minnesmärken och om att lämpliga inskriptioner, (sådana som ”Religionen är opium för folket”) skulle anbringas på vägar och byggnader i Petrograd och Moskva. ”Jag är förvånad och förbittrad”, skrev han till undervisningskommissarien Lunatjarskij, över att detta ännu inte hade gjorts. I augusti 1918 instruerade han undervisningskommissariatet att främja inskrivningen av studenter vid universiteten och att gynna barn till arbetare och fattiga bönder. I september 1918 förebrådde Lenin Lunatjarskij att han inte hade satt upp byster av Marx och anbragt lämpliga propagandatexter på stadens gator. ”Jag kräver att namnen på de ansvariga skall sändas till mig, så att de kan åtalas. Skam över sabotörer och dagdrivare!” Den 19 november 1918 befallde Lenin att statliga hem för föräldralösa och andra barn skulle inrättas. När en hög tjänsteman på ett kabinettsmöte sade att Bolsjoj- och Malyj-teatrarna var onödiga i en arbetarstat, att de bara slösade med bränsle och spelade gamla borgerliga pjäser som *Traviata*, *Carmen* och *Eugen Onegin*, brusade Lenin upp och sade att mannen i fråga hade ”en naiv uppfattning om teaterns uppgift och betydelse”. Teatrarna räddades.[3]

Lenin intresserade sig också för det nya rättskipningssystemet. Han var benägen för stränghet. Han klandrade de domare som den 2 juni 1918 dömde mutkolvar till sex månaders fängelse i stället för till arkebusering. Dessa domare skulle uteslutas ur kommunistpartiet: ”Deras plats är vid sidan av Kerenskij och Martov, inte bland revolutionära kommunister.”[4] Under en diskussion om tjekans uppgifter föreslog han att ”falska angivare skulle avrättas”. (Falska angivelser för att tillskansa sig offrets tjänst eller våning eller hustru blev en vanlig företeelse i Sovjetunionen). Men det hände också att Lenin inskred till förmån för orättvist anklagade, arresterade och dömda personer.

---

[1] Ibid., del XXXVI, s. 47-48.
[2] Ibid., del XXI. Lenins tidiga uttalanden i kulturella frågor återfinns på s. 204-215.
[3] *Vospominanija*, del 1, s. 171-172.
[4] Ibid., s. 223.

Lenin och bolsjevikerna möblerade ett varaktigt hem. De vita uppförde sig som tillfälliga hyresgäster. De rekryterade soldater, konfiskerade spannmål, fördelade ministerportföljer och tryckte sedlar, men i det stora hela kunde de betraktas som en ockupationsstyrka, inte som en regering. Deras mål var Moskva. Där hoppades de grunda en stat, inte i Taganrog eller Irkutsk eller Novotjerkassk eller Omsk eller Archangelsk. En bidragande orsak till sovjetisk seger över otaliga fiender 1917-1921 var innehavet av Rysslands båda huvudstäder, Moskva och Petrograd. Men detta övertag skulle ha varit av ringa värde, om inte Lenin hade begagnat sig av det för att oförtröttligt bygga upp sovjetstaten. En revolution inträffar, när förvaltningen bryter samman. Sovjetrevolutionen segrade i november 1917, därför att Lenins taktik att dela makten mellan Kerenskij och sovjeterna gjorde regeringen maktlös. En förvaltning som fungerar, en stat alltså, ger armén styrka, även om den själv är behäftad med svåra brister, och leder till seger i eventuella inbördeskrig.

18. Lenin och Tjitjerin

Sovjetkommunismen skulle ha råkat in i ett inbördeskrig, även om de utländska makterna inte hade intervenerat. Omvänt skulle interventionen ha ägt rum även utan inbördeskriget. Men kombinationen av inre resningar och yttre ingripanden mot den svaga och nya sovjetregeringen hotade dennas liv. Dessutom fördubblade den omständigheten att de västallierade intervenerade, medan tyskarna och österrikarna alltjämt befann sig i Ryssland, Lenins bekymmer. Det gav honom också tillfälle att experimentera med sin politik att splittra och överleva.

Motiven för den allierade politiken gentemot Ryssland varierade hos de olika allierade och vid olika tidpunkter. De officiella skälen var sanna i vissa fall och rena undanflykter i andra. När de verkliga skälen var undanröjda, upphörde inte interventionen. Regeringar hittar alltid på förklaringar till vad de gör.

Först betraktades den allierade interventionen i Sovjetryssland som en åtgärd för att vinna kriget. I ett långt memorandum till krigskabinettet den 22 juni 1918 skrev Winston Churchill: ”Det finns två mycket enkla saker att göra – – – 1) Framför allt återupprätta den kämpande fronten i öster; 2) Göra upp en plan för en offensiv kamp i Frankrike 1919.”[1] Denna pessimism ingen seger före 1919 och de extra ansträngningar som behövdes för att återupprätta fronten mot tyskarna i Ryssland – väckte de allierades bitterhet mot ryssarna för att de hade lämnat kriget. Att de hade gjort det för att rädda sig själva var ingen tröst för de miljoner familjer som hade offrat sina söner åt Mars.

En faktor som ytterligare ökade bitterheten var att Lenin och Trotskij hade inlett separata förhandlingar med Tyskland. Var de kanske verkligen tyska agenter? undrade många. Bara ett litet fåtal i väster sympatiserade med den ryska politiken. För den stora majoriteten var bolsjevism liktydigt med förräderi.

Bolsjevikerna gjorde ingenting för att minska antagonismen. Alla deras åtgärder gav den ny näring. Den 3 december 1917 utfärdade Lenin och nationalitetskommissarien Stalin ett manifest till alla kämpande muselmaner i Ryssland och Orienten med de osanna upplysningarna att ”arbetarna och soldaterna i Västerns länder redan samlas under socialismens baner och stormar imperialismens fästningar” och att Indien ”har höjt resningens baner och organiserar sina sovjeter”. Araber, perser och turkar uppmanades att följa exemplet. ”Vi förklarar”, fortsatte manifestet, ”att den avsatte tsarens hemliga fördrag om besittningstagandet av Konstantinopel – – – nu är sönderrivna och förstörda. Folkkommissariernas råd motsätter sig erövringen av främmande territorier, Konstantinopel måste förbli i muhammedanska händer.”

[1] Winston Churchill, *The World Crisis, 1916-18*, London 1927, del 2, s. 191.

Fördraget av 1907 med England om Persiens delning i intressesfärer upphävdes. ”Muhammedaner i Ryssland! Muhammedaner i Orienten! – – – Vi väntar oss er sympati och ert stöd.”[1] De brittiska makthavande upphävde vilda rop av vrede. Den 9 december 1917 avskedade utrikeskommissarien Trotskij de ryska sändebuden i London, Tokio, Washington, Rom, Peking, Madrid, Paris, Stockholm, Haag, Bern, Bryssel, Lissabon, Buenos Aires, Kairo, Bukarest och Aten tillika med många andra ryska diplomatiska och konsulära representanter utomlands.[2] Alla dessa började givetvis intrigera mot Ryssland. Den 28 december 1917 beordrade Sovnarkom konfiskering av den rysk-belgiska metallurgiska föreningens tillgångar ...[3] Den 19 januari 1918 upphävde regeringen alla utländska lån och förklarade sig inte ämna betala ränta på dem.[4] Denna åtgärd upprörde tiotusental innehavare av ryska obligationer utomlands, speciellt i Frankrike. Den 22 april 1918 nationaliserade sovjetregeringen utrikeshandeln och etablerade statsmonopol på import och export som småningom avskar sovjetekonomin från världsekonomin och försvårade eller paralyserade de utländska företags verksamhet som handlade med Ryssland.[5]

Skulle de allierade ha intervenerat i Ryssland, om sovjetregeringen inte hade blottat sina drömmar om en världsrevolution och inte hade undertryckt, konfiskerat och nationaliserat? Eller om Aleksandr Kerenskij, den moderate demokraten, hade dragit sitt vacklande land ur kriget och slutit fred med Tyskland utan de allierades medgivande?

Man kan endast våga sig på en gissning. De västallierade var inte från början ovilliga att hjälpa bolsjevikerna att organisera en röd armé som kunde kämpa mot tyskarna. I mars, april och maj 1918 bad Trotskij om allierad personal för att hjälpa till med utbildningen av Rysslands nya styrkor. Kreml hade grundat Röda armén i januari och en officersskola i februari. En del tsargeneraler, överstar och lägre officerare erbjöd sina tjänster antingen av patriotism, tyskfientlighet, behov av inkomster eller kärlek till kriget. Men Trotskij behövde skicklig och modern ledning och nya vapen. Västmakterna tycktes villiga. Den i i mars 1918 hade chefen för USA:s militärmission överste James A. Ruggles ”ett tillfredsställande samtal med Trotskij”, rapporterade ambassadör Francis, ”men inget bestämt program blev fastställt.” Biträdande amerikanske militärattachén kapten E. F. Riggs, ”som nu är i Moskva” (telegraferade Francis den 26 mars till utrikesminister Lansing) ”rapporterar att de allierade ställer sig välvilliga till vädjan om hjälp med arméns organisation, att de har avdelat trettioåtta [officerare] och att italienarna har avsänt tio från Italien. Har auktoriserat militärattachén att göra sammaledes, eftersom inte rådligt att vägra.” Francis tillfogade, att även om den nya ryska armén ”nominellt är avsedd för försvar, är dess verkliga uppgift kamp mot alla existerande regeringar och främjandet av socialismen i hela världen”. Men, fortsatte han, armén ”är den enda tillgången för europeiska Rysslands skydd mot Tyskland”. Till slut blottade ambassadören sina ”verkliga men strängt konfidentiella skäl” för att hjälpa sovjetarmén: ”En sålunda organiserad armé kan med lämpliga metoder undandras bolsjevikernas kontroll och användas mot tyskarna, och även [mot] sina grundare, om det visar sig att [de är] tyskarnas allierade. Jag tänker inte meddela Robins eller Riggs detta skäl”.[6]

Att föra en främmande regering och en av sina egna tjänstemän bakom ljuset kan vara tillåtet i krig, men frukten blir bitter. Underhandlingarna om att utbilda sovjetarmén ledde inte till resultat. De allierade hade andra planer. Eftersom ingen i hast sammanrafsad röd styrka skulle kunna motstå en ny tysk framryckning i Ryssland, planerade de allierade militär intervention i

[1] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del I, s. 34-35.
[2] Ibid., s. 43-44.
[3] Ibid., s. 66.
[4] Ibid., s. 97.
[5] Ibid., s. 255-256.
[6] *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia*, del I, s. 487-488.

norr, i hamnarna Archangelsk och Murmansk, i söder och i Fjärran östern kring Vladivostok – där det inte fanns några tyskar.

Var en sådan intervention möjlig utan bolsjevikernas samtycke? frågade man sig, i synnerhet i London. Bruce Lockhart, den engelske agenten i Moskva, svarade jakande i ett telegram till utrikesminister Balfour.[1]

Det brittiska krigskabinettet under ordförandeskap av premiärminister Lloyd George beslöt den 22 april att ”[general] Smuts skulle fara till Kola [Murmansk] för att sammanträffa med Trotskij”.[2] Det finns inga anteckningar om att Trotskij hade rådfrågats eller varför Smuts aldrig gav sig in på detta äventyr.

Den 5 april telegraferade ambassadör Francis till utrikesminister Lansing om sin plan ”att förmå sovjetregeringen att be om allierad hjälp, så att de allierade inte möter sovjetregeringens vägran utan blir välkomnade när de rycker in i Ryssland”.[3] Den 2 maj frågade han Raymond Robins: ”Tror ni att sovjetregeringen skulle motsätta sig allierad intervention, om den visste att den var oundviklig?”[4] Dagen förut hade överste Ruggles telegraferat till amerikanska krigsdepartementet från Vologda: ”Vi borde förhandla med bolsjevikerna om en modus vivendi mot medgivande för omedelbar allierad intervention genom Sibirien och hamnarna i norr.”[5]

Utan att ta hänsyn till Robins' åsikter eller invänta sovjetregeringens medgivande meddelade Francis den 2 maj utrikesdepartementet: ”Enligt min åsikt är tiden för allierad intervention nu inne.” Han grundade sin rekommendation på Vologda-inspirerade uppfattningar: 1) ”Mirbach dominerar sovjetregeringen och är praktiskt taget diktator i Moskva”. 2) Mirbach hade meddelat sovjetregeringen, att den tyska framryckningen i Ryssland skulle upphöra, ”om de allierade evakuerar Murmansk och Archangelsk – – – jag tror att en sådan evakuering skulle vara synnerligen oklok.”[6] Den allierade interventionen var med andra ord ett faktum.

Den började i mars 1918 med ankomsten av brittiska och franska sjöstridskrafter. Murmansk-sovjeten träffade utan instruktioner från Moskva – ingenting förvånansvärt under rådande kaos – en muntlig överenskommelse med det allierade befälet: den utländska militären erkände Murmansk-sovjetens högsta makt i området, förband sig att leverera livsmedel och andra förnödenheter, lovade att inte blanda sig i interna ryska angelägenheter och gick med på att den högsta militära myndigheten i området skulle utövas av ett tremannaråd (en engelsman, en fransman och en ryss) som underställdes den regionala sovjeten i Murmansk.[7]

Senare i samma månad hade Lenin och Stalin i Moskva ett samtal genom direkt telegrafledning med Aleksejev (också känd som Jurjev), ledaren för Murmansk-sovjeten. Stalin inledde med frågor. Var överenskommelsen med britter och fransmän skriftlig eller muntlig? Svaret blev att den var muntlig men att den fanns upptagen i mötesprotokollet. Stalin: ”Levererar britterna livsmedel gratis eller mot betalning?” På kredit, svarade Aleksejev. Stalin: ”Varken britter eller fransmän ger någonting gratis. Berätta vilka förpliktelser sovjeten måste ikläda sig i gengäld för den brittiska och franska militära hjälpen!” Aleksejev förklarade att Murmansk var den enda plats där britter, fransmän och amerikaner hade tillträde till Ryssland, så länge kriget pågick. Genom att ge detta område hjälp tjänade

---

[1] Richard H. Ullman. *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921. Intervention and the War*, Princeton 1961, s. 137.
[2] Gen.maj. sir C. E. Callwell, *Field-Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries*, London 1927, del II, s. 93.
[3] *Papers Relating to the Foreign Relation* ..., del III, s. 228.
[4] *Russian-American Relations (R.A.R.) March 1917–March 1920. Documents and Papers*, samlade och utgivna av C. K. Cumming och W. W. Petit, New York 1920, s. 162.
[5] *Papers Relating to Foreign Relations* ..., del I, s. 517.
[6] Ibid., s. 519-520.
[7] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del I, s. 221.

utlänningarna sina egna intressen, inte områdets, ”därför har de inte avfordrat eller pålagt oss några förpliktelser”. Stalin: ”Här är vårt svar. Vi tror att ni på något vis har hamnat i klistret, och nu får ni själva ta er ur det.” Som första steg uppmanade Stalin Murmansk-sovjeten att utverka en skriftlig försäkran av britterna och fransmännen som förnekade deras avsikt att stanna kvar som ockupationssnakt.[1]

Aleksejev var stolt över en uppgörelse. Nykomlingarna skulle föda hans hungriga befolkning och hålla marodörer på avstånd från de väldiga förråd av ammunition och materiel som hade lagrats i det område där de västallierade stödde Rysslands krigsansträngningar. Dessutom hade det gått rykten om att finländarna och tyskarna avsåg att rycka fram genom detta avlägsna hörn av norra Ryssland mot Murmansk och Archangelsk. Aleksejev och hans män föredrog av allt att döma britterna, fransmännen och amerikanerna, som de kände i egenskap av besökande sjömän före kriget, framför tyskarna som de hade kämpat mot på östfronten.

Moskva fruktade däremot att den engelsk-franska landstigningen i Murmansk förebådade en större styrka som skulle tåga söder ut, mot hjärtat av Ryssland, med antibolsjevikiska avsikter. Den 11 juni 1918 landsteg en första kontingent om 150 amerikanska marinsoldater i Murmansk, och förstärkningar väntades. Ett brittiskt förband om 600 man under generalmajoren sir C. Maynard anlände till Murmansk den 23 juni.[2]

Läget i norra Ryssland tvang utrikeskommissarien Tjitjerin till diplomatiska åtgärder. I juni 1918 skickade han en av sina assistenter – Vosnesenskij, en vänstersocialistrevolutionär – detta var före SR-revolten i juli – för att diskutera med de allierade beskickningarna i Vologda. Vosnesenskij träffade Francis O. Lindley, Englands chargé d'affaires, franske ambassadören Joseph Noulens och amerikanske ambassadören David Francis, och överlämnade Tjitjerins muntliga budskap: sovjetregeringen skulle inte motsätta sig allierade operationer mot tyskarna i Finland, men den skulle slåss, om de gick fram mot Kandalaksja och Onega i riktning mot Moskva. Denna démarche har Tjitjerin förklarat närmare i ett handskrivet brev till mig:

> ”Ententetrupper höll redan på att landstiga i Murmansk. Ententeregeringarna förklarade att de bara slogs mot tyskarna i Finland, att britterna gick mot Finland och att de hade grundat en finsk jägarkår. I det ögonblicket tog vi dem på orden: ni säger, att ni bara går mot Finland; ge oss då en försäkran, att ni inte tänker gå över Kandalaksja och Onega mot oss!”

Diplomaterna i Vologda avgav inte någon sådan försäkran.

Några veckor senare gjorde Tjitjerin tyskarna ett liknande men motsatt förslag. Åtta dagar efter mordet på Mirbach bad Berlinregeringen att få skicka en bataljon uniformerade soldater för att bevaka legationen i Moskva. Att detta skedde först efter åtta dagar visar att Wilhelmstrasse tvekade. Moskva svarade nekande. Man fruktade att legationen skulle bli en trojansk häst som i ett ögonblick av ökad spänning spydde ut sitt mänskliga innehåll och hjälpte de ryska vita. Under senare delen av juli enades man om en kompromiss som räddade ansiktet både på Kaisern och Kreml: den tyska legationens personal fick utökas till 300 personer: ”Förstärkningarna skulle komma till Moskva i grupper om trettio man utan vapen och utan tyska uniformer”.[3]

Mirbach efterträddes av Karl T. Helfferich, som kort förut hade varit vice rikskansler under kriget. Amiral von Hintze, tidigare militärattaché i S:t Petersburg, hade efterträtt Kühlmann

---

[1] Ibid., s. 220-221. Redogörelsen har titeln ”Från V. I. Lenins och och J. V. Stalins samtal med Jurjev (Aleksejev), ledare för regionala sovjeten i Murmansk”, och den är undertecknad ”Lenin, Stalin”, men Lenins del i samtalet är inte återgiven. Versionen är tagen från en samling dokument som publicerades 1940, vilket kan förklara varför Lenin inte citeras.

[2] George F. Kennan, *Soviet-American Relations, 1917-1920. The Decision to Intervene*, Princeton 1958, s. 373.

[3] Louis Fischer, *The Sovjets in World Affairs*, New York och London 1930, del I, s. I27.

som utrikesminister. Fast Hintze var ett språkrör för det allsmäktiga duumviratet Ludendorff-Hindenburg var hans ryska politik, som Tjitjerin uttrycker det, ”konciliant”.[1] De tyska militärerna drog in sina horn, eller också hade spetsarna på hornen brutits av ententens växande makt. Tyskland hade nu bara ett mål i öster: att skaffa spannmål från Ukraina.

Moskva fattade av allt att döma inte detta. Lett av desperation, okunnighet och cynism hoppades Kreml kunna skapa en konflikt mellan Tyskland och ententen på rysk mark och på så sätt bli lämnat i fred av bägge parter. Tjitjerin gjorde sålunda Helfferich ett egendomligt förslag. Han gav mig detaljerna i sitt ovannämnda brev. Helfferich omnämner saken i sin bok *Der Weltkrieg*.[2]

Några dagar efter Helfferichs ankomst till Moskva sökte Tjitjerin upp honom med en tvådelad plan för den tyska militära verksamheten på rysk mark. För det första skulle bolsjevikerna öppna en korridor genom vilken de tyska trupper som befann sig i Finland skulle rycka in i Ryssland och med undvikande av större städer (Petrograd, Petrozavodsk osv.) gå fram mot de engelskfranska interventionsstyrkorna, som ryckte söderut från Murmansk och Archangelsk. För det andra skulle Tyskland med hjälp av sin armé i Ukraina gå till angrepp mot den vite generalen Michail V. Aleksejev i Donkosackernas område.

Flera år senare förklarade Tjitjerin planen i sovjetpressen:

> ”När ententen i augusti 1918 de facto förde krig mot oss efter att ha ockuperat Archangelsk och därifrån ryckt fram mot söder samt också skridit till aktion i öster med hjälp av tjeckerna och i söder genom att stödja general Aleksejevs frivilligarmé, gjorde Vladimir Iljitj ett försök att utnyttja fiendskapen mellan de två krigförande imperialistiska koalitionerna för att försvaga ententeoffensiven. Efter en lång konferens med Vladimir Iljitj besökte jag personligen den nye tyske ambassadören Helfferich för att föreslå en gemensam aktion mot Aleksejev i söder och diskutera möjligheten att med vårt medgivande avdela en tysk styrka mot ententetrupperna vid Vita havet. Vidareutvecklingen av denna plan avbröts av Helfferichs brådstörtade avresa.”[3]

Lenins strategi att dirigera ententestyrkor mot Tyskland och samtidigt kanalisera den tyska fientligheten mot ententen användes flera årtionden senare av Stalin i större skala. I båda fallen hoppades Ryssland att undkomma oskatt, medan de andra förblödde. Men för Lenin och Tjitjerin 1918 innebar en sådan politik ett vågspel. Bolsjevikrevolutionens öde hängde på ett hår, på Lenins snille.

De allierade avvisade Tjitjerins råd. Tyskarna gjorde ingenting alls. I själva verket kallades Helfferich hem den 7 augusti för att delta i ett kronråd där möjligheten av ett tyskt nederlag för första gången diskuterades.

Tjitjerin samarbetade utmärkt med Lenin, som han vördade, medan han föraktade Stalin och tyckte illa om Trotskij. Tjitjerin var kräsen, aristokratisk och högt bildad. Han hade bara förakt till övers för Stalin, som varken visade kultur, finess eller humanitet. 'Trotskij kunde vara brysk och arrogant. ”En dag”, berättade Tjitjerin, ”satt jag i mitt ämbetsrum. Det var i mitten av 1918. Telefonen ringde, det var Trotskij. Han hade alltid ett ytterst otrevligt sätt i telefon. 'Ni har lite ohyra i Vologda', sade han, syftande på de allierade diplomater som hade flytt dit från Petrograd. 'Kör ut dem!' ” Tjitjerin förklarade att det skulle bli mycket oangenämt. ”Nitjevo” (det gör ingenting), svarade Trotskij. ”Kör ut dem!” – ”Jag gick till Lenin för att tala om saken”, fortsatte Tjitjerin. ”På den tiden var Lenin beroende av Trotskijs stöd och bad mig att mäkla fred med honom. Jag uppmanade då Karl Radek och Arthur Ransome [den

[1] Georgi Chicherin, *Two Years of Foreign Policy*, s. 16.
[2] Berlin, 1919.
[3] *Izvestija*, den 30 jan. 1924.

brittiske journalisten] att fara till Vologda och övertala sändebuden att flytta till Moskva. I stället flyttade de till Murmansk.”

En sovjetisk utrikesminister utformar som regel inte utrikespolitiken, men det gjorde Trotskij när han stod på höjden av makt. Under Tjitjerins tid bestämdes utrikespolitiken av Lenin – efter konsultation, diskussioner och friktioner med partiets centralkommitté eller politbyrån. Efter Lenins död leddes politiken av Stalin, antingen med eller utan politbyråns medverkan. Tjitjerin fullföljde den politik som han hade beslutits av hans överordnade. Men inom varje organisation ingår ett visst mått av politiserande i det dagliga verkställandet av politiken. Dessutom beror de politiska besluten i viss utsträckning på de informationer om förhållanden, relationer och underhandlingar som ingår. Det var Tjitjerin som avgav de flesta av dessa rapporter. Trots att han var en kultiverad européer och antitsarist var han på sätt och vis antieuropeisk och speciellt antibrittisk, vilket kom sig av de engelsk-ryska motsättningarna i Centralasien och Mellersta östern. Den brittiska interventionen i Sovjetryssland stärkte denna tendens. Europa intresserade Tjitjerin på grund av dess makt, Asien på grund av dess möjligheter. Den brittiska dominansen inskränkte dessa möjligheter.

Tjitjerin insåg att mitt verk om den sovjetryska utrikespolitiken också var historien om hans livsverk som utrikeskommissarie, och han hjälpte mig oreserverat under våra söndagseftermiddagssamtal och mina besök hos honom på hans sanatorium i Grünewald-Berlin. Sedan jag hade skickat honom de två volymerna med en tacksam dedikation, skrev han ett brev den 28 augusti 1930, i vilket han beklagade min version av Vosnesenskijs uppdrag i Vologda. Jag hade skrivit: ”Hårt ansatta som de var, kunde bolsjevikerna inte hindra en ententelandstigning i norr. Tjitjerin klargjorde därför för ambassadörerna att även om bolsjevikerna motsatte sig intervention, skulle de bekämpa landstigningar, endast om de var riktade mot den kommunistiska regeringen.”

”Det som ni har skrivit”, skrev Tjitjerin i sitt brev, ”är en fullständig missuppfattning. Det är totalt osant och en dödsstöt mot mitt rykte. Ni har dödat mitt rykte. Jag är gripen av den största förtvivlan. Ert anfall har fört mig till själmordets rand. Ni påstår, att jag förordade allierade landstigningar, förutsatt att de var riktade mot tyskarna. Jag skulle ha varit den störste förrädare och den störste idiot, om jag hade gjort det.”

En omständighet som kanske bidrog till Tjitjerins förtvivlan över min framställning av de allierade landstigningarna var hans plötsliga avskedande från utrikeskommissariatet i augusti 1930. Han läste det i tidningarna. Hans efterträdare blev Maksim Litvinov.

Ibland hade till och med Lenin svårigheter med Tjitjerin. Bucharin, Sokolnikov och Larin skulle fara till Tyskland för handelsförhandlingar den 4 juni 1918. En utväxling av biljetter mellan Tjitjerin och Lenin under ett kabinettsmöte finns bevarad och har publicerats:

Tjitjerin: ”Kan vi ha en konferens med er på söndag morgon för att ge instruktioner åt Sokolnikov, Larin och Bucharin som avreser på tisdag?”

Lenin: ”Går det inte på lördag klockan 5, så att söndagen räddas?”

Tjitjerin: ”Klockan 5 är absolut omöjligt för mig. Just vid den tiden utför jag mitt viktigaste arbete.”

Lenin: ”Klockan 6? 6,30? Mellan 7 och 8?”

Tjitjerin: ”Jag blir inte klar före 9. Ni måste sammanträffa utan mig. Klockan 5 har Sokolnikov & Co. ett möte med tyskarna [i Moskva] som varar till 7 eller 8.” [1]

[1] *Leninskij sbornik*, del XXI, s. 246-247.

Mötet mellan Lenin och delegationen till Tyskland ägde rum som Tjitjerin hade föreslagit, och Lenin gick med på att förstöra sin söndag. ”Jag sitter i ett sammanträde med de 'avresande' (utom Larin)”, skrev Lenin till Joffe. ”Jag lyssnar till utläggningar om att 'Joffe inte bör flytta utrikeskommissariatet till Berlin'. Friktionen mellan er och Tjitjerin begagnas ibland – mera omedvetet än medvetet – till att intensifiera denna friktion. Jag är övertygad om att ni är på er vakt och att ni inte låter friktionen växa. Jag har uppmärksamt läst era brev och är fast övertygad om att denna friktion inte är betydelsefull. Det råder kaos överallt, likaså slarv. Tålamod och uthållighet, och konflikterna kommer att biläggas! Tjitjerin är en förträfflig chef. Er politik –att fullgöra Brest-fördraget – är fullt lojal. Vi har redan enligt min åsikt noterat framgångar, och av detta följer att konflikterna lätt kan biläggas. Om de tyska affärsmännen drar ekonomisk nytta av insikten om att de inte har något att vinna av ett krig, att vi kommer att bränna *allt*, kommer er politik att nå nya framgångar. Vi kan förse tyskarna med råvaror – – – Bucharin är lojal men har gått till beklämmande ytterligheter i sitt 'vänster-vansinne'. Sokolnikov har gått vilse igen. Larin är en vacklande intellektuell, en första klassens klåpare – – – Prenez garde!” [1]

”Kaos överallt.” Ett sammandrag i två ord av sovjethistorien till mitten av 1918. Medlemmen av politibyrån Grigorij Zinovjev skrev 1923 om denna period – det var före personkultens era: ”Man behöver bara minnas alla dessa oroliga dagar, dessa svåra kristider för att inse, att om vi inte hade haft kamrat Lenin – då hade det gått illa för vår revolution.”[2]

19. Attentatet mot Lenin

Sovjetsystemet gick under namnet ”proletariatets diktatur”, den arbetande klassens diktatur. Sommaren 1918 hade dock ett starkt missnöje med regimen uppstått just bland arbetarna. Det fanns inga livsmedel att dela ut på ransoneringskorten. Oppositionsgrupperna, SR:s vänster och mensjevikerna, gjorde sitt bästa för att underblåsa missnöjet genom att sprida ut de mest fantastiska rykten och beskyllningar.

Lenin insåg faran. Vid ett möte i Moskva den 19 juli 1918 uppmanade han arbetarna att se faran i ögonen: ”Vi har fiender överallt, men vi har också nya allierade – de krigförande folkens proletariat.” Det fanns också inhemska bundsförvanter – ”den stora massan av fattiga bönder”. Lenin försökte förklara landets svårigheter: ”De imperialistiska rovdjuren kastar sig som en man över Ryssland och vill slita det i stycken, därför att de vet att varje timme av det socialistiska Rysslands existens förbereder deras egen undergång.”

Vid en konferens med fabrikskommittéerna i Moskvadistriktet den 23 juli 1918 uppträdde Lenin återigen som folkuppfostrare. Han friade alltid till sina åhörare, men han daltade aldrig med dem. Han gick rakt på sak. Hans propagandametod var upprepning. Han blandade obehagliga sanningar med förhoppningar om världsrevolution och saltade rätten med ett par intressanta ideer som höjde hans tal långt över medelmåttan. Det fanns inga blommor i dem, men inte heller något ogräs. Vid det angivna tillfället hävdade han återigen, att den ryska revolutionen endast var ”ett förband i den internationella socialistiska armén” och att delens framgång berodde på helhetens framgång. ”Detta faktum får aldrig glömmas av någon av oss.” Att revolutionen började i Ryssland berodde inte på dess ekonomiska utveckling. ”Tvärtom, det var på grund av dess efterblivenhet, den såkallade bourgeoisins oförmåga att komma tillrätta med de proletära bataljonerna, dess oförmåga att förskaffa sig politisk makt och sålunda etablera sin egen klass' diktatur.” Därpå en varning, som senare har lämnats åsido av Lenins ideologiska arvingar i Asien, Afrika och Latinamerika: ”En revolution kan inte

[1] Ibid., del XXXVI, s. 43-44.
[2] G. Zinovjev, V. I. Lenin. *Kratkij biografitjeskij otjerk* (En kort biografisk skiss), Leningrad 1924, s. 27.

göras på befallning, den kan inte bestämmas till ett visst ögonblick, den mognar under den historiska utvecklingsprocessen.” Detta var nyktert tänkt, men sedan följde de rosenröda drömmarna: ”Och den stunden är inte långt avlägsen.” Den kommer ”oundvikligen”.[1] Fyra dagar senare hette det: ”Räkenskapens dag för bourgeoisin i alla länder är nära. I Västeuropa stiger förbittringen.”[2]

I augusti 1918 fördubblade Lenin sina ansträngningar. I samma mån som vädret försämrades försökte han förbättra det politiska klimatet. Den 2 augusti höll han tre politiska tal. Den veckan nåddes han av nyheten om ett bondeuppror i guvernementet Penza, väster om Volga och öster om Tambov. Han hade skickat folksekreteraren för inrikes angelägenheter i Ukraina Evgenija B. Bosj till Penza för att ta reda på orsaken till böndernas missnöje. Hon rapporterade telegrafiskt att fem distrikt hade rest sig mot sovjetregeringen. Lenin telegraferade dessa instruktioner till provinsens exekutivkommitté, varav en kopia sändes till Evgenija Bosj: ”Utöva skoningslös massterror mot kulaker, präster och vitgardister! Personer med tvivelaktig inställning bör inspärras i koncentrationsläger utanför staden. Skicka en expedition [till de upproriska distrikten] ! Telegrafera om era åtgärder!” Tre dagar senare telegraferade Lenin igen: ”Gränslöst häpen över bristen på upplysningar om undertryckandet av kulakupproret i de fem distrikten. Jag vill inte tro att ni har sölat eller visat svaghet vid undertryckandet eller vid den i avskräckande syfte vidtagna konfiskeringen av de upproriska kulakernas egendom, speciellt deras spannmål.”[3]

Penza var inte det enda guvernement där bönderna reste sig. Ju längre augusti led, desto bistrare blev Lenin. Han bönföll arbetarna och bönderna att inte alliera sig med SR:s vänster (som alltjämt hade stöd hos bönderna) och att inte försumma de något bättre situerade bönderna som ändå inte spekulerade och samlade på hög som kulakerna. Men skoningslöshet måste visas mot SR:s vänster! ”Ni gjorde fel när ni inte arresterade dem, som överallt annorstädes”, påpekade Lenin för en kommunistisk besökare från landsbygden. ”Alla SR-medlemmar måste avskedas från ansvariga befattningar. Ni måste helt och hållet överta makten i provinserna.”[4]

Den 16 augusti avslöjade Lenin sina tankar för den betydelsefulla kommunistiska partikommittén i Moskva: ”Det är tydligt att våra krafter inte räcker till – – – Vid våra möten hör man sällan nya krafter ta till orda.”[5] Han utnyttjade sina egna krafter till det yttersta.

En ledares viktigaste egenskaper är fysisk styrka, biologisk kraft. Lenins kompakta kropp besatt dessa tillgångar. När krisen förvärrades, när ententens militära intervention och de inhemska resningarna vann spridning, utnyttjade han sina sista energireserver. Den 30 augusti 1918 talade han vid två arbetarmöten. Vid det första fäste han uppmärksamheten vid händelserna i Ukraina, Volgaområdet, Sibirien och Kaukasien. Sovjeterna hade störtats av ryska kontrarevolutionärer och utländska interventionister, ”jorden hade återgivits åt adeln, fabriker och verkstäder återställts åt de forna ägarna, åttatimmarsdagen avskaffats, arbetar- och bondeorganisationerna sopats undan”, den gamla tsaristiska polisen hade åter uppenbarat sig. ”Måtte varje arbetare och bonde som ännu tvivlar på regeringen kasta en blick på Volga, Sibirien och Ukraina, då ger sig svaret, klart och tydligt, av sig självt.” [6]

Samma kväll talade Lenin till en stor skara arbetare i de nationaliserade Michelsonfabrikerna. Han fann det nödvändigt att polemisera med frånvarande: Kerenskij, Miljukov och andra

[1] *Pravda*, den 24 juli 1918.
[2] *Pravda*, den 28 juli 1918.
[3] *Izvestija*, den 11 aug. 1918.
[4] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXIII, utg. anm. s. 560.
[5] Ibid., s. 175.
[6] Ibid., s. 200.

medlemmar av den demokratiska provisoriska koalition som hade störtat tsardömet. Varhelst kulakerna och bourgeoisin sitter vid makten, tillfogade han, ”ger de ingenting åt de arbetande massorna. Se på USA, det friaste, det mest modernt organiserade landet! Där har de en demokratisk republik. Och vad är resultatet? En handfull miljonärer och miljardärer dominerar på det fräckaste, och hela folket är fjättrat och förslavat – – – Varhelst demokratin härskar, förekommer också verklig, ohämmad utplundring. Vi känner den så kallade demokratins verkliga natur”. Sovjeterna hade utan tvivel svårigheter med bönderna, men han litade på ”fabrikernas proletariat”.[1]

Till slut utbrast Lenin: ”För oss finns bara två alternativ: 'Segra eller dö'. Innan applåderna dog ut gick han med korta, snabba steg mot utgången. Två medlemmar av SR:s höger, Novikov och Fanny Kaplan, hade åhört talet. När Lenin närmade sig dem sträckte Novikov ut armen och puffade några arbetare åt sidan, så att Fanny Kaplan kunde stiga fram mot Lenin. Plötsligt drog hon upp en revolver och avfyrade tre skott. Två av dem träffade Lenin. Han sjönk till marken.

Till följd av panik, eller kanske för att det var i Ryssland, kom ingen av de närvarande på den tanken att föra honom till ett sjukhus där det fanns läkare, sköterskor, röntgen och läkemedel. Han fördes i bil till sin bostad i Kreml och tilläts att själv gå upp till sin bostad tre trappor upp. Där kollapsade han i en stol i vestibulen. Fyra läkare tillkallades. Senare kom också kirurgen doktor Vladimir Rozanov, för konsultation.[2] Läkarna fann att den ena kulan hade brutit vänstra skulderbladet och skadat vänstra armen, medan den andra hade ”trängt in i vänstra lungspetsen, gått genom halsen från vänster till höger och stannat nära högra nyckelbens-leden”. Den hade gått strax framför pulsådern mellan den och matstrupen utan att skada de stora blodkärlen i halsen. ”Om kulan hade gått en millimeter åt någondera hållet, skulle Vladimir Iljitj givetvis redan ha varit död.” En stark blodutgjutning i vänstra brösthålan hade tryckt hjärtat långt åt höger.

Doktor Rozanov tog Lenins puls. Den var svag, ibland stannade den helt och hållet. ”Å, det är ingenting, ni oroar er i onödan”, sade Lenin. Doktorn bad honom vara tyst. Lenin viskade någonting igen, och doktor Rozanov upprepade sin begäran. Lenin log svagt. Under under-sökningen som, det visste Rozanov, var smärtsam, grimaserade Lenin ett par gånger, men han varken stönade eller kved.

De fem läkarna drog sig till ett annat rum för att överlägga. De var alla ense om att kulorna måste tas ut. Möjligheten till en infektion oroade dem, men Lenins fysiska styrka gav dem hopp. Hans otålighet bekymrade dem, han pratade och rörde på sig. När de återvände till hans bädd, sade han: ”Det är ingenting, *nitjevo*, bra, sådant kan hända varje revolutionär.” De framhöll för honom hur viktigt det var att han höll sig tyst och lugn. Senare lade de ett sträckförband på hans arm, dels för att det var den rätta behandlingen, dels för att binda honom vid sängen.

Inom fyrtioåtta timmar var Lenins puls tillfredsställande. Gradvis absorberades blodet i lungan. Massage lindrade smärtan i vänstra handens tumme och pekfinger som berodde på en skadad nerv. Lenin började tänka på att återuppta arbetet. Läkarna ville emellertid att han skulle fara till regeringens vilohem i Gorkij, inte långt från Moskva. Motvilligt lydde han. I slutet av september kom han till staden för att undersökas. Läkarna förklarade att han var i förträfflig kondition. De lärde honom att massera handen och uppmanade honom att vårda sin hälsa och elda ordentligt i våningen. Lenin skrattade. ”Jag bad om en elektrisk kamin”, sade

[1] Ibid., s. 201-202.
[2] Redogörelsen grundar sig på doktor Rozanovs bidrag till *Vospominanija*, del 2, s. 346.

han. ”Kaminen kom, men det visade sig att det var emot bestämmelserna. Vad skall jag göra? Den måste bli kvar på läkarens order.” De skrattade. Han försökte betala dem. De vägrade.

Doktor Rozanov som tydligt kände kulan i Lenins hals, frågade om kulorna besvärade honom. Nej, sade Lenin och tillfogade: ”Vi tar ut dem 1920 när vi är färdiga med Wilson.”

Samma dag som attentatet mot Lenin förövades, blev chefen för tjekan i Petrograd, Moisaj Uritskij, skjuten av en student vid namn Kanegisser, medlem av SR:s höger.

Bolsjevismen hade därmed nått sitt bottenläge.

Samma kväll manade president Sverdlov till röd terror. Den 2 september talade han till allryska centrala exekutivkommittén (VTSIK), och kommittén antog en resolution som auktoriserade ”massiv röd terror mot bourgeoisin och dess agenter”.[1]

Fanny (ibland kallad Dora) Kaplan fördes till en cell i tjekans fängelse Lubjanka. Två dagar senare fick kommendanten i Kreml Pavel Malkov order att föra henne dit och ställa henne under ”pålitlig bevakning”. Han åkte till Lubjanka och förde henne i bil till Kreml där han spärrade in henne i ett rum i bottenvåningen under Sverdlovs våning. Den 3 september kallade den högt uppsatte bolsjeviken Varlam A. Avanesov Malkov till sig och visade honom en order från tjekan: ”Kaplan skall avrättas. Domen skall verkställas av kommendanten i Kreml Malkov.” Malkov berättade om detta 1958:

> ”Det är inte lätt att skjuta en människa, i synnerhet inte en kvinna. Det är en svår, mycket svår plikt. Men jag har aldrig beordrats att verkställa en rättvisare dom. 'När?' frågade jag Avanesov – – – 'I dag, genast', svarade Avanesov.
>
> De besynnerligaste historier och dumheter är i omlopp: att 'sett' Kaplan antingen i Butirkij fängelset eller i Solovkij eller i sista ögonblicket. Det finns till och med 'ögonvittnen' som har 'sett' Kaplan antingen i Butirkij fängelset eller i Solovkij eller i Vorkuta, och jag vet inte var. Dessa sagor härrörde ur en småborgerlig önskan att framställa Lenin som en vänlig människa, som nådigt förlät sina fiender. Nej – – – Ingen upphävde Kaplans dödsdom. Den 3 september 1918 verkställdes domen, och det var jag som verkställde den, jag, en kommunist, matros vid Östersjöflottan, kommendant i Kreml i Moskva, Pavel Dmitrievitj Malkov – med mina egna händer.”[2]

En officiell redogörelse för händelsen ingick i *Izvestija* för den 4 september 1918. Under den tvåspaltiga rubriken ”Vit Terror” lydde första stycket: ”Rojd-Kaplans avrättning. I går blev enligt allryska tjekans beslut den högersocialistrevolutionära kvinnan Fanny Rojs (också känd som Kaplan), som sköt på Lenin, avrättad.”

”När jag återvände till Moskva från Stockholm”, skrev Angelika Balabanov, socialistisk veteran och nära vän till Lenin, ”var han fortfarande konvalescent i ett hus på landet.” Hon skyndade dit med bil. ”Lenin satt på en balkong i solen. När jag såg honom och tänkte på hur nära döden han varit, överväldigades jag av rörelse och omfamnade honom under tystnad.” Han ställde många frågor till henne om utsikterna att splittra utländska socialistpartier och locka dissidenterna över till den internationella kommunistiska rörelsen.

”Först när det blev tid för mig att ta avsked berörde han det som hade hänt honom och indirekt den terror som följde. När han talade om Dora Kaplan, den unga kvinna som hade skjutit på honom och avrättats, blev Krupskaja mycket upprörd. Jag såg att hon plågades av tanken på revolutionärer som dömdes till döden av en revolutionär makt. Senare, när vi var på tumanhand, grät hon bittert när hon talade om detta. Lenin själv brydde sig inte om att utbreda

---

[1] Lenin, a.a., andra uppl., del XXIII, utg. not. s. 563.
[2] *Moskva* (tidskrift i Moskva), november 1958, nr 11, P. Malkov, *Zapiski komendanta Kremlja* (Kremlkommendantens minnen), s. 123-161.

sig över denna episod."[1] Han sade: "Centralkommittén får besluta", vad som skall ske med Dora Kaplan."[2] Dora Kaplan var då redan död.

Det tsaristiska tyranniet gav upphov till individuell terror. Detsamma gjorde sovjetterrorn i begynnelsen. Sedan satte Lenins massiva statliga terror stopp för den individuella terrorn.

Sedan Lenin hade tillfrisknat från sina sår efterkom han läkarens order att promenera inom Kremls murar och öva vänstra armen genom att klia sig så högt upp på ryggen som möjligt. För att tysta de vitt spridda ryktena om hans död beslöt myndigheterna att honom ovetande göra en film om en av dessa promenader. V. D. Bontj Bruevitj, en av hans Lenins medarbetare, gjorde förberedelserna och följde honom åt, men lämnade honom med en ursäkt, så att man kunde ta bilder av Lenin ensam. Efter någon tid märkte Lenin några män som vilt rusade över vägarna och smög sig från byggnad till byggnad och frågade Bontj vilka de var. Bontj kunde inte längre dölja planen. Han sade att de var filmfotografer. Ett ögonblick brusade Lenin upp, men när Bontj förklarade ändamålet och sade att filmen skulle visas för arbetarna, gav Lenin med sig och samarbetade.

20. Inbördeskriget tar form

När Fanny Kaplan utförde sitt attentat mot Lenin var Trotskij vid fronten nära Kazan vid Volga. Han ilade till Moskva. Det var han som var tronföljare. Visserligen hade han slutit sig till kommunistpartiet först i juli 1917, efter många års opposition mot Lenin och bolsjevismen. Men revolutionens eld brände hans synder till aska. Lenin hade accepterat honom. I landets och partiets ögon stod han närmast Lenin, visserligen flera steg lägre, som en symbol för sovjetismen.

Döden svävade i Lenins sjukrum. Om han hade dött skulle kanske de mäktiga inom partiapparaten ha motsatt sig en främling i deras krets som efterträdare. Men Trotskij var inte längre en främling. I det svåra läget i vilket bolsjevismen 1918 befann sig skulle få ha vågat låta spiran gå till den ännu okände Stalin eller till den prosaiske organisationsmannen, eller till den ungdomlige Bucharin eller (ännu mindre) till Kamenjev eller Zinovjev, vilka trots sin långa partikarriär hade röstat emot novemberrevolutionen. Trotskij hade förordat den och lett den. Detta betydde mer än hans förflutna som mensjevik. Den eldige, djärve, dynamiske Trotskij var stöpt till hjälte. Han var inte helt av marmor eller stål eller brons. Snarare påminde han om en uppgrävd grekisk staty som har restaurerats med bitar av lera. Han var ingen Lenin, men något motstycke till denne fanns överhuvud taget inte. Däremot var ingen så elektrifierande som Trotskij.

Den 2 september talade Trotskij till VTSIK i Moskva. Han talade om "den front där Vladimir Iljitjs liv kämpar med döden. Vilka nederlag som än väntar oss på den ena eller den andra fronten – men jag är fast övertygad om vår snara seger – skulle inget av dem vara så svårt, så tragiskt för arbetarklassen i Ryssland och hela världen, som en ödesdiger utgång av kampen vid den front som löper genom vår ledares bröst." I Lenin har, sade Trotskij, "naturen frambragt ett mästerverk – – – en gestalt av blod och järn, skapad för vår tidsålder". Lenin förkroppsligade "det revolutionära tänkandet och arbetarklassens okuvliga energi". Han var "vår revolutionära epoks store man". "Jag vet, och ni vet det också, kamrater", sade Trotskij, "att arbetarklassens öde inte beror på enskilda personligheter". Men det betyder inte "att personligheten – – – är av underordnad betydelse – – – i vår rörelses historia." Karl Marx

[1] *My Life as Rebel*, New York och London 1938, s. 187-188. Rebellen förblev rebell och verkade flera decennier i Europa som ledande antikommunistisk socialist.
[2] Angelika Balabanoff, *Lenin, Psykologische Beobachtungen und Betrachtungen*, Hannover 1959, s. 47.

hade kritiserats för att han profeterade att ”revolutionen låg närmare än den faktiskt gjorde”. Andra svarade med full rätt att eftersom Marx stod på ett högt berg, föreföll avståndet kortare:

Varför tog Trotskij upp sina meningsskiljaktigheter med Lenin? De grundade sig på en anklagelse, sade han nu, att Lenin hade varit oböjlig, hade förbisett historiens tillfälliga och oväsentliga faktorer, att han liksom Marx hade betraktat världen från ett högt berg och endast sett klasskampen. Varför påminna kollegerna om gångna stridigheter? Därför att om han inte nämnde dem, kunde de brukas mot honom av hans rivaler. Att tala om dem var att avfärda dem, hoppades han. I nästa ögonblick påminde han om sitt samarbete med Lenin sedan revolutionen: ”Ingen som liksom jag hade förmånen att iaktta Vladimir Iljitj arbete på nära håll kunde undgå att med entusiasm – jag upprepar ordet entusiasm – se denna skarpa och genomträngande hjärnas förmåga att skjuta undan allt externt, tillfälligt och ytligt för att så mycket klarare se handlingens huvudvägar och metoder.” Den som gräver i småsaker överväldigas av otaliga bagateller. Lenin stod uppe på toppen och såg huvudvägen. Förutom ”kraft besitter Vladimir Iljitj också en okuvlig vilja”. Denna kombination resulterade i ”den verklige revolutionäre ledaren”, djärv, skoningslös, hård, envis.

Sedan talade Trotskij om inbördeskriget, om kriget mot tjeckerna och ”vitgardisterna, Englands och Frankrikes legosoldater”. Han skulle återvända till fronten förvissad om att Lenin ”snart skall vara på benen igen, för att tänka och arbeta. I gengäld lovar vi att kämpa mot arbetarklassens fiende till sista blodsdroppen, till det sista andetaget.”[1]

Stalin var inte i Moskva medan Lenin låg sårad. Under de första fem månaderna av 1918 hade han varit upptagen av att utarbeta en federal författning och av Rysslands nationella minoriteter. Den volym av hans samlade verk som täcker denna period innehåller inga betydande politiska eller teoretiska uttalanden.[2] Den 29 maj utnämnde sovnarkom honom till specialkommissarie för livsmedelsförsörjningen i södra Ryssland. Han anlände den 6 juni till Tsaritsyn, senare känt som Stalingrad och numera Volgograd. Följande dag telegraferade han till Lenin: ”I Tsaritsyn, Astrachan och Saratov har spannmålsmonopolet [beordrat av Moskva] och de fasta priserna [för bröd] upphävts av [de lokala] sovjeterna.” Detta var ett bevis på anarkin inom förvaltningen. ”Backanaler och spekulation”, tillfogade han, ”hör till dagordningen.” Stalin tycks ha handlat snabbt. ”Jag har lyckats införa ransonering och fasta priser i Tsaritsyn”, meddelade han Lenin. Järnvägs- och flodtransporterna var desorganiserade. Batajsk, en järnvägsknutpunkt nära Rostov, hade erövrats av tyskarna, rapporterade han.[3]

Samma dag skrev Stalin ett brev till Lenin. ”Jag skyndar till fronten”, började han. ”Jag skriver bara om konkreta ärenden. 1) Järnvägslinjen söder om Tsaritsyn är ännu inte frigjord. Jag driver på och förmanar alla, och jag hoppas att linjen snart blir klar. Ni kan vara övertygad om att vi inte sparar någon, inte mig själv, inte några andra, och vi kommer säkert att leverera spannmålen. Om våra militära 'specialister' (skomakare) inte hade sovit och latat sig, skulle linjen inte ha blivit avskuren, och om den öppnas på nytt blir det inte tack vare militärerna utan trots dem.” De militära specialisterna var tsarofficerare som Trotskij hade anställt med Lenins medgivande. ”5) I Turkestan ser det illa ut. England leder föreställningen genom Afganistan. Ge någon (eller mig) speciella fullmakter (av militär karaktär) att vidta snabba åtgärder i södra Ryssland, innan det är för sent.”[4] Den 10 juni skrev Stalin ett nytt brev till Lenin från Tsaritsyn: ”Kamrat Lenin, några få ord. Om Trotskij i sin tanklöshet delar ut rekommendationsbrev till höger och vänster, åt Trifonov (i Don-området), åt Antonov

[1] Leon Trotsky, *Lenin*, s. 196-205.
[2] Stalin, *Sotjinenija*, del 4. Moskva, 1947.
[3] Ibid., s. 116-117.
[4] Ibid., s. 118-119. Delar av brevet publicerades i *Pravda* den 20 dec. 1929, Stalins 50-årsdag.

(Kubanområdet), åt Koppe (Stavropol), åt medlemmar av den franska delegationen (som förtjänar att arresteras) och så vidare, kommer allt i norra Kaukasien att rasa inom en månad, och detta område går för alltid förlorat för oss." För att kunna leverera spannmålen, förklarade Stalin, "behöver jag fullständiga militära befogenheter. Jag har redan skrivit om detta utan att få svar. Nåväl. I så fall kommer jag utan formaliteter att avskeda de kommendörer och kommissarier som förvärrar situationen. Det är vad det allmänna bästa uppfordrar mig att göra, och frånvaron av en fullmakt från Trotskij kan givetvis inte hindra mig."[1]

Detta var de första brutala uttrycken för den kamp mellan Stalin och Trotskij som kom att i december skaka sovjetpolitiken och hela världen. Många år innan frågorna om jordbrukets kollektivisering, den snabba industrialiseringen och den kinesiska revolutionen ytterligare hade förvärrat rivaliteten dem emellan försökte Stalin misstänkliggöra Trotskijs trohet och förmåga och visade sin oändliga makthunger. Lenin kunde dämpa Stalins avund men förmådde aldrig stävja den.

Stalins fiendskap mot Trotskij går som en svart tråd genom inbördeskrigets historia och ökade Lenins bekymmer. När Fanny Kaplans kula träffade ledaren var sovjetmakten instängd av de båda stridande parterna i det europeiska kriget och av de vita ryska arméerna. Centralmakterna hade berövat Ryssland Polen, Östersjöprovinserna, Finland, Ukraina och Krim. I Kaukasien, som delvis var besatt av tyska trupper, hade de tre republikerna Azerbejdzjan, Georgien och Armenien förklarat sig självständiga. Dessutom hade Turkiet bemäktigat sig provinserna Kars och Ardahan och besatt Svartahavshamnen Batum. Inalles behärskade centralmakterna 800 000 kvkm av Rysslands område, vilka beboddes av 60 miljoner människor. Tyskland utgjorde sålunda västra och södra sidorna av den fälla i vilken bolsjevismen var instängd.

Ententeinterventionen i Ryssland började efter den tyska. Det var bara fällans norra och östra sidor som stod till deras förfogande. Tsarofficerare som i början av revolutionen hade undkommit bolsjevikerna förskansade sig i sydöstra hörnet av fällan, hos Don-och Kuban-kosackerna, dessa berömda ryttare vilkas rörlighet utgjorde en betydande militär tillgång i Ryssland med dess glesa väg- och järnvägsnät. England började fria till dessa generaler genast efter novemberrevolutionen, och den 3 december 1917 beslöt premiärminister Lloyd George och det övriga krigskabinettet "att garantera Kaledin allt finansiellt stöd han behövde, utan att se till kostnaderna".[2]

General Kaledin hade i juni 1917 valts till den donska kosackhärens ataman. Omkring sig hade han samlat ledaren för den misslyckade statskuppen i Petrograd 1917 general Lavr Kornilov, förre generalstabschefen general Michail V. Aleksejev och generalen i infanteriet Anton I. Denikin – en nog så representativ samling. Men kosackerna hade deltagit i så många strider att de inte utan vidare följde generalerna i ett nytt krig. Också de behövde vila. En brittisk officer som var utsänd för att bedöma deras värde telegraferade: "Kosackerna absolut obrukbara och desorganiserade."[3] När Kaledin i februari 1918 hade besegrats av röda trupper lade han ner atamanskapet och begick självmord. Kornilov stupade den 13 april 1918 under ett anfall mot Jekaterinodar (nu Krasnodar) i Kubanområdet.[4] Britterna fortsatte att samarbeta

---

[1] Ibid., s. 120-121.
[2] Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921. Intervention and the War*, Princeton, 1961, s. 46. Ullman hade tillgång till medlemmen av krigskabinettet lord Milners opublicerade papper och andra värdefulla officiella dokument. Han citerar texter till telegram som skickades till en brittisk representant och auktoriserade utbetalningar till Kaledin utan hänsyn till kostnaderna.
[3] Ibid., s. 49.
[4] *Razlozjenije armii v 1917 godu* (Arméns upplösning 1917). Sammanställd av N. E. Kakurin ur dokument i tsaristiska arkiv, med inledning av Y. A. Jakolev, Moskva-Leningrad 1925. En bilaga innehåller biografiska data om tsaristisk militär personal.

med kosackledarna och fick senare bättre valuta för sina pengar. Men en direkt intervention av allierade trupper tycktes vara förutsättningen för etablerandet av en front i öster. Som ett preludium och i visst avseende en impuls till inkallandet av främmande expeditionsstyrkor, iscensattes en häpnadsväckande föreställning av mellan 40- och 50 000 medlemmar av den tjeckiska legionen som i månader strövade omkring på Rysslands vidder och kämpade mot sovjetstyrkor var de drog fram. Deras berömda anabasis började i och omkring Kiev och förde tjeckerna tusentals kilometer öster ut med långsamma tåg till Vladivostok, sedan tillbaka till Sibirien, fram och tillbaka genom Sibirien och ända till Volga i det europeiska Ryssland.

I början av det första världskriget gav sig många tjeckiska och slovakiska officerare och meniga villigt åt ryssarna, eftersom de inte hade någon lust att kämpa i sina förtryckares led. Snart kom de på tanken att tillsammans med civila, i Ryssland bosatta landsmän bilda en kår som skulle tjäna ententen. Men tsaren avvisade förslaget: det skulle ha väckt ont blod i Österrike och sålunda omöjliggjort separatfred med kejsaren i Wien, och det kunde också ha stimulerat separatismen bland de ständigt oroliga etniska minoriteterna i Ryssland. Tjeckerna och slovakerna var visserligen slaviska bröder, men de var republikanska antimonarkister, och de flesta var romerska katoliker. Dessa faktorer betydde mer än panslavismen – en konstprodukt som kunde kopplas på och från allteftersom politiken fordrade. Fångarna förblev alltså fångar.

Den provisoriska regeringen tillämpade efter att ha störtat tsaren en annan politik. Efter påstötningar av Tomás Masaryk, Tjeckoslovakiens blivande president som vistades i Ryssland, och chefen för den franska militärmissionen i Petrograd general Maurice Janin, befallde den att fångarna skulle friges samt utbildas och utrustas för krig. Den franska missionen åtog sig utbildningen.

I maj 1917 skrev Masaryk: ”Jag träffade en överenskommelse med den franska militärmissionen som gick ut på att trettitusen fångar skulle skickas till Frankrike – – – Vi fick löfte om – – – att transporterna skulle gå via Archangelsk så snart som möjligt.”[1] Franska sambandsofficerare var attacherade vid kårens alla förband. Till dem slöt sig också ryska officerare. När Masaryk den 9 oktober 1917 besökte den ryske generalstabschefen general Nikolaj Duchonin kom han ”överens med Duchonin om att vår armé skulle användas endast mot den yttre fienden”. Kornilovs resning hade redan ägt rum, en ny kunde börja, och Masaryk ville inte ha sina män inblandade i Rysslands interna angelägenheter. Den tjeckiska legionen skulle kämpa i Frankrike under hela världens ögon. Detta skulle bli Tjeckoslovakiens visum till friheten.

Sedan följde bolsjevikrevolutionen, bolsjevikernas fredsunder-handlingar med Tyskland och tyska arméns inryckning i Ukraina på våren 1918. Tjeckerna nödgades lämna Ukraina. Det beslöts nu att kåren skulle transporteras ”från Kiev till Frankrike genom Sibirien – en fantastisk plan”, medgav Masaryk. Kåren blev en del av franska armén. ”Vi var finansiellt beroende av Frankrike och de allierade.”[2]

Frankrike hade förlorat mycket blod och välkomnade därför utsikten till tjeckiska förstärkningar på västfronten. Varje pluton hade sitt värde. Men enligt Masaryk ”skulle England ha föredragit att se oss i Ryssland eller allra helst i Sibirien”. Masaryk, som kände Ryssland väl, skriver: ”Jag hade grubblat på kriget mot bolsjevikerna och mot Ryssland. Jag skulle helst ha slutit mig och vår kår till en armé som var stark nog att kämpa mot bolsjevikerna och tyskarna och som hade försvarat demokratin.” Hans nästa mening lydde: ”Det fanns en enda möjlighet att kämpa mot bolsjevikerna: att mobilisera japanerna.”

---

[1] Enligt T. G. Masaryk, *Die Weltrevolution, Erinnerungen und Betrachtungen. 1914-1918*, Berlin, 1925, samt Edvard Benes, *Der Aufstand der Nationen*, Berlin 1925.
[2] Masaryk, a. a., s. 198.

Detta var också den brittiska inställningen i början av april 1918. Britterna ”räknade med att en allierad expeditionsstyrka skulle rycka fram från Vladivostok till Uralområdet, möjligen till Volga. Japanerna skulle bilda den rörliga basen eller kärnan för denna styrka, men den skulle åtnjuta – – – 'det eventuella stödet av tjeckiska och andra element, som kunde organiseras på platsen'.”[1] Den brittiska planen tycks ha fått franskt stöd, och efter en diskussion mellan framträdande representanter för båda regeringarna den 27 april i Versailles träffades ett avtal om användningen av tjeckoslovakerna. Det förutsatte att alla tjeckiska trupper som inte hade passerat Omsk på väg till Vladivostok skulle dirigeras till Murmansk och Archangelsk, där de i väntan på transport till Frankrike ”med fördel kunde vid försvaret av Archangelsk och Murmansk användas att bevaka och skydda Murmanskbanan”. De tjecker som redan befann sig öster om Omsk skulle samarbeta med de allierade i Sibirien.[2]

George Kennan säger:

> ”Ordalydelsen i denna not samt den omständigheten att ännu sex veckor senare inga allvarliga åtgärder hade vidtagits av någon regering för att skicka transportfartyg vare sig till Vladivostok eller de nordliga hamnarna, gör det mycket svårt att tro att tanken på att dela kåren enligt notens författare var något annat än ett lömskt försök att få förhandsgodkännande på principen att förflytta de tjeckiska enheterna till Frankrike men att i själva verket försäkra sig om att de stod till förfogande för tjänst i Ryssland i händelse av en allierad intervention.”

Avsikten att behålla legionen i Ryssland var huvudsaken, det övriga var konsekvenser. För britterna och fransmännen skulle det ha varit befängt att transportera tjeckerna från Vladivostock över Stilla havet, genom Nordamerika och över Atlanten till västfronten samtidigt som de själva planerade att skicka trupper till Ryssland. Det var lika bakvänt att föra legionen till Murmansk och Archangelsk och skeppa den därifrån till Frankrike och sedan skeppa brittiska och franska styrkor till Murmansk och Archangelsk. Detta var logiken bakom den tjeckiska kårens kvarhållande i Ryssland. Incidenterna och de stora och små irritationsmomenten var sekundära. Ibland blir obetydliga frågor historia. I detta fall svepte ytliga störningar historien i dis.

Den 26 mars meddelade sovjetregimen sin avsikt att avväpna tjeckerna men tillåta dem att behålla en del vapen för att bevaka tåg och förråd. När Thomas Masaryk i Tokio hörde detta sade han till amerikanske ambassadören Roland Morris: ”Detta meddelande är mycket gynnsamt. Armén är på väg till Frankrike och behöver inga vapen, eftersom den skall nyutrustas där.”[3] Edvard Bena uttryckte också sitt gillande. Han tillfogade emellertid att den militära konferensen den 13 april 1918 ”instämde i den åsikt som hade uttalats av en del av 1:a divisionens befäl och som gick ut på att vapnen inte skulle överlämnas åt bolsjevikerna på nästa station – i enlighet med överenskommelsen med sovjetregeringen”.[4] Två tjeckiska tjänstemän i Moskva, doktor Maxa och Čermak, telegraferade till förbandscheferna och yrkade på att de skulle uppfylla villkoren i överenskommelsen. Men de militära ledarna som var närmare verkligheten och sina brittiska och franska finansiärer brydde sig inte om det.

Den 14 maj 1918 inträffade ett intermezzo i Tjeljabinsk i västra mellersta Sibirien. Två tåg stod på spåren, det ena fullt med tjeckiska trupper, det andra lastat med ungerska krigsfångar. Förhållandet mellan dessa båda minoriteter i dubbelmonarkin var inte det bästa. Det begav sig inte bättre än att en ungrare slängde ett järnföremål mot det tjeckiska tåget och råkade skada en soldat till döds. Tjeckerna lynchade utan tvekan ungraren. Efter detta vägrade legionen att utlämna sina vapen enligt den tidigare överenskommelsen.

---

[1] George F. Kennan, *The Decision to Intervene*, Princeton, 1958, s. 145.
[2] Ibid., s. 146-147.
[3] *Die Weltrevolution*, s. 216.
[4] *The Sovjets in World Affairs*, del I, s. 110-111

Den brittiske utrikesministern Arthur J. Balfour hörde först flera månader senare om detta intermezzo.[1] Detsamma gäller statssekreteraren i hans departement lord Robert Cecil. Den 18 maj, fyra dagar efter incidenten, skrev Cecil till Clemenceau att han hade ”en möjlig plan” för att skapa en diversion i öster. Det var att använda tjeckerna som utlösare. Cecil var övertygad om att de kunde ”användas till att inleda operationer i Sibirien”. Han tvivlade inte på att i så fall ”japanerna sätter sig i rörelse och att amerikanerna finner det svårt att hålla sig borta”.[2]

Diplomaterna föreslår, men livet fogar ofta annorlunda. Lord Robert Cecils plan verkställdes emellertid precis som han och hans regering hade räknat ut.

Den första landstigningen i stor skala med ententetrupper skedde högst uppe i norra Ryssland. Den 1 juli 1918 hade 4 000 man brittiska, franska, amerikanska, kanadensiska, italienska och serbiska trupper landstigit i Murmansk vid Ishavskusten. I mitten av juli hade de ockuperat Kandalaksja, 150 km söder om Murmansk och Kem vid Vita havet. Den 2 augusti skedde en landstigning i Archangelsk. I norra Ryssland befann sig nu 10 000 allierade soldater – men inga tjecker: de hade sina uppgifter i Sibirien och Volgaområdet. Den 4 september debarkerade 4 500 amerikaner i Archangelsk. När ententestyrkorna avancerade inåt land i svår terräng och strängt klimat smalt bolsjevismen bort på deras väg.

Detta var nordsidan av den fälla som de västallierade byggde upp i Ryssland. De behövde också en östsida. Hela 1918 utövade britterna, fransmännen, italienarna och japanerna påtryckningar på Förenta staterna att sanktionera en intervention i Sibirien och om möjligt delta i den. Woodrow Wilson motsatte sig envist, men till slut måste han ge med sig. Tjeckerna tvistade med bolsjevikerna i Vladivostok hela juni, och den 2g kastade de ut sovjeterna och övertog staden. Då landsattes omedelbart brittiska och japanska trupper från örlogsfartygen i hamnen. Utrikesminister Lansing meddelade presidenten detta den 3. Samma eftermiddag framlade brittiske ambassadören i Washington lord Reading ännu en vädjan om intervention i Sibirien för Wilson. Följande dag gjorde Lansing ett utkast till en not som han föredrog för presidenten och i vilken han förklarade att den tjeckiska erövringen av Vladivostok och deras militära segrar i Sibirien ”väsentligen hade förändrat läget genom att föra in en känslomässig faktor i frågan om vår plikt”, varjämte han rekommenderade att amerikanska trupper skulle skickas till Sibirien.[3] Denna ”känslomässiga faktor” var Wilsons svaghet för tanken på ett självständigt Tjeckoslovakien som hade framlagts för honom av den vinnande Masaryk. Inom fyrtioåtta timmar godkände Wilson och nyckelmännen i hans regering ett memorandum som förutsatte att 7 000 man amerikanska och 7 000 man japanska trupper skulle stiga i land i Vladivostok och fortsätta inåt land. De första japanerna anlände 7 000 utan 70 000 beväpnade japaner i Sibirien. En brittisk bataljon utökade de främmande styrkorna.

Bolsjevikerna var sålunda inklämda mellan den tyska koalitionen och ententen i en oregelbunden rektangel som inneslöt Petrograd och Moskva och som i söder avslutades med en bågformad svans längs Volgas nedre lopp till Astrachan, där floden flyter ut i Kaspiska havet.

Under det ryska inbördeskriget, som började 1917 och slutade 1921, förekom aldrig några stabila fronter. En krigskarta skulle närmast ha sett ut som en väderkarta med ”högtrycks”- och ”lågtrycks”-fläckar, och ”lågtryck” inom högtrycken och vice versa. Vita trupper och såväl höger- som vänstersocialistrevolutionärer opererade inom bolsjevikzonen, och när tjecker eller britter eller tyskar eller turkar eller japaner eller amerikaner marscherade in i ett område och drev ut sovjettrupperna, innebar det inte att kommunisterna och prokommunisterna försvann. De fortsatte att föra gerillakrig och bedriva underjordisk verksamhet mot de

[1] Ullman, a.a., s. 168
[2] Ibid., s. 169-170.
[3] Kennan, a.a., s. 395.

för ögonblicket makthavande. Fläckarna på kartan blåste hit och dit av krigets vindar. Städer, byar och hela provinser gick från hand till hand. Vissa städer och trakter i Ukraina erövrades och återerövrades ända till sjutton gånger, och varje erövrare tryckte sina egna sedlar – som bönderna, köpmännen och arbetarna måste acceptera, bara för att finna att de var värdelösa när nästa erövrare kom med sina egna papperspengar. När jag 1922 och 1923 reste genom Ukraina hände det ofta att sovjetmedborgare anförtrodde sig åt mig och knöt upp näsdukar med hela buntar av Petljura-sedlar och Skoropadskij-sedlar och Kerenskijsedlar och frågade naivt men bittert om jag trodde, att de kunde få någonting för detta skräp som hade kostat dem så mycken möda.

Det var oundvikligt och nödvändigt för de utländska arméerna att skaffa sig inhemska allierade. De visste att det inte gick att med 200 000 eller 300 000 man främmande trupper vare sig erövra eller behärska ett så stort land som Ryssland. Tyskarna hade stora styrkor i Ukraina men kunde inte ens skydda sina egna höga ämbetsmän – ännu mindre lägga beslag på böndernas skördar. Ententemakterna stod inför problemet att dels störta Lenin-Trotskij-regimen, dels skaffa fram livsdugligare ersättare som inte var belastade med alltför intima förbindelser med utlänningarna. Ingen grubblade på detta problem, alla handlade från dag till dag, från hand till mun, från främmande börs till ryska händer. Japanerna köpte Gregorij Semjonov, ataman för Ussurikosackerna, en ståtrövare som förde sina trupper på plundringståg mot alla och envar. Tjeckerna, den bästa armén i Ryssland 1918, som kunde ha gjort en avgörande insats, var utspridda längs tusentals kilometer av den transsibiriska järnvägen, vars gammalmodiga rullande materiel till största delen stod i reparationsverkstäderna. Tjeckerna sökte respektabla ryska bundsförvanter, de hjälpte liberala, ibland socialistiska, ibland också reaktionära fiender till bolsjevismen och bistod dem när de satte upp antisovjetiska sovjeter. De allierade beskickningarna i Vologda, Murmansk, Archangelsk och andra städer öste ut rubler i en aldrig sinande ström. Bruce Lockhart, den brittiske agenten i Moskva, skriver:

> ”Fransmännen försåg Savinkov med medel, vilket de själva medgav. Deras löften var också överdrivna. De vita fick den uppfattningen, att den allierade hjälpen skulle nå avgörande proportioner – – – Uppmuntrade av dessa förhoppningar började de antibolsjevikiska styrkorna öka sin verksamhet. Den 21 juni blev den bolsjevikiske kommissarien för pressangelägenheter Volodarskij mördad i S:t Petersburg.”[1]

Interventionen, de politiska morden och rensningarna hade direkt samband med varandra genom konspirationer och indirekt genom det politiska klimatet. Den 1 juli 1918 landsteg britterna och fransmänen i Murmansk. Den 6 juli mördades Mirbach och reste sig SR:s vänster i Moskva. Samma dag inledde SR:s höger under ledning av Boris Savinkov en rensning i Jaroslavl, där Volga skär den nord-sydgående järnvägen från Archangelsk genom Vologda till Moskva. Tre dagar senare utbröt liknande revolter i Ribinsk nära Jaroslavl och i Arzamas och Murom – städer vid järnvägs- och flodkorsningar vid öst-västlinjen mellan Moskva och Kazan. Den i augusti landsteg de allierade i Archangelsk. Den 6 augusti erövrade tjeckerna Kazan. Den 30 augusti blev Uritskij mördad och Lenin sårad. Om antingen den longitudinala eller den latitudinala tillfartsvägen till Moskva hade rensats upp genom samarbete mellan allierad intervention och ryska sammansvärjningar skulle bolsjevismen kanske ha brutit samman. Men de utländska expeditionsstyrkorna var svagare än antibolsjevikerna hade hoppats. Savinkovs uppror i Jaroslavl pågick i femton dagar. Men dess initialkraft var redan bruten, när resningen började i de andra städerna, och Trotskij stod med sin armé tvärs över vägen mellan Moskva och tjeckerna i Kazan.

Boris Savinkov rannsakades i Moskva den 21 augusti 1924. Hur och varför han återvände till Ryssland efter att ha flytt till utlandet när hans roll i inbördeskriget var utspelad vet man inte.

---

[1] R. Bruce Lockhart, *British Agent*, s. 289.

GPU lurade förmodligen in honom som så många andra. Rättegången var emellertid ingen skenrättegång, som processerna i Moskva på 1930-talet. I en rättssal som rymde omkring etthundrafemti personer såg man den magre tjekachefen Feliks Dzerzjinskij, den vackre Karachan, Radek, dåvarande vicepremiärministern Lev Kamenjev och andra toppfigurer, som säkert inte skulle ha kommit för att höra den åtalade läsa upp en skrift som GPU hade skrivit och repeterat med honom.

Savinkov, en man i femtioårsåldern, var en känd terrorist, och framstående revolutionär och författare. Högra sidan av ansiktet såg ut att sitta högre än den vänstra och tvärs över vänstra kinden hade han ett djupt ärr. Hans ögon tycktes riktade mot något han sett förr – döden.

I sitt vittnesmål sade Savinkov: ”Jag har redan nämnt [franske] konsuln Grenard, militär-attachén [den franske generalen] Lavergne och franske ambassadören Noulens. De sade att er regering skulle bli avlägsnad – – – Det var nödvändigt, sade de, att utföra väpnade attacker – – – ockupera övre Volga – – som skulle tjänstgöra som bas för en framryckning mot Moskva.”

Domaren Ulrich frågade om finansieringen. Savinkov förklarade: ”De gav mig pengarna – – – Jag fick 200 000 rubel genom en tjeck vid namn Klecanda. Inalles fick jag två miljoner Kerenskij-rubel av fransmännen.”

Ulrich: ”Det var i maj 1918?”

Savinkov: ”Ja, i maj-juni 1918. Senare, när vi kom överens om resningarna, gav fransmännen oss två miljoner på en gång, speciellt avsedda för resningarna.”[1] Detta bekräftade Lockharts konstaterande att fransmännen ”försåg Savinkov med medel”.

Lockhart betalade själv ut pengar till antibolsjeviker. Först hade han försökt etablera vänskapliga relationer mellan den brittiska regeringen och sovjetregeringen. När han såg att interventionen var förestående trodde han att det var möjligt att få Kremls medgivande till denna. Men en brittisk intervention med fientliga avsikter ställde honom inför ett dilemma. ”Nästan innan jag hade insett det”, skriver han i sina memoarer, ”hade jag identifierat mig med en rörelse som, vad dess ursprungliga avsikt än var, inte var riktad mot tyskarna utan mot Rysslands faktiska regering.”

Sålunda ”stärkte jag mina kontakter med de antibolsjevikiska krafterna”, skriver Lockhart. Men fortfarande ansåg han det bättre att fria än att fälla Kreml. När han den 17 juli fick höra att tsaren, tsaritsan och deras barn föregående dag hade dödats i en källare i Jekaterinburg (nu Sverdlovsk), ansåg han att ”de lokala sovjeterna, oroade över de tjeckiska truppernas fram-ryckning – – – hade tagit lagen i sina egna händer”. I själva verket var avrättningsordern undertecknad av ordföranden i Uralområdets centrala exekutiva kommitté Bjeloborodov, men han hade knappast utfärdat den utan att ha rådfrågat Moskva. I *Trotsky's Diary in Exile* 1935 säger Leo Trotskij att han hade förordat en rättegång mot tsaren med stor publicitet. Men när han en gång var tillbaka i Moskva från fronten fick han höra av president Sverdlov att tsaren, tsaritsan och deras barn redan var skjutna. ”Vi beslöt det här”, sade Sverdlov. ”Iljitj ansåg att vi inte borde lämna de vita ett baner kring vilket de kunde samlas, i synnerhet inte under nuvarande svåra förhållanden.” I exilen försvarade Trotskij Lenins beslut att utrota hela familjen. ”Avrättningen av tsarfamiljen”, skrev han, ”var nödvändig inte bara för att skrämma, förfära och göra fienden modfälld, utan också för att rycka upp våra egna led – – – I partiets intellektuella kretsar ruskade man förmodligen på huvudet och greps av onda aningar. Men massan av arbetare och soldater tvekade inte ett ögonblick. De skulle varken ha förstått eller accepterat en annan lösning. Detta förstod Lenin mycket väl.” Bruce Lockhart

[1] Fischer, a.a., del I, s. 19.

inregistrerar emellertid en annan publik reaktion. ”Jag måste medge”, skrev han, ”att befolkningen i Moskva tog emot nyheten med häpnadsväckande likgiltighet. Deras apati beträffande allt som inte rörde dem själva var fullständig.” När individerna uppför sig som om deras öde residerade inom de fyra väggarna av deras hem, går tyrannerna trygga.

Beträffande den brittiska interventionen i norr säger Lockhart:

> ”Det ryska folkets stora massa förblev apatisk – – – Hela interventionen var ett misstag. Att intervenera med hopplöst otillräckliga styrkor var ett exempel på paralytiska halvmesyrer som under dessa förhållanden var detsamma som ett brott. De som försvarar denna politik hävdar att den tjänade ett nyttigt ändamål genom att hindra Ryssland från att falla i händerna på tyskarna och binda tyska trupper som kunde ha använts på västfronten. I juni 1918 förelåg ingen fara för att Ryssland skulle översvämmas av tyskarna.”

Inte desto mindre började Lockhart ”dela ut finansiell hjälp åt proallierade organisationer”. Fransmännen hade skött all finansiering, skrev han. ”När vi nu kom till öppen brytning med bolsjevikerna, bidrog jag med min del.” När han blev arresterad och inspärrad i Lubjanka-fängelset hade han på sig en anteckningsbok som innehöll ”en chiffrerad redogörelse för de pengar jag hade gett ut”. Han bad den aningslöse vakten föra honom till toaletten, och där spolade han i ryssens åsyn ner de komprometterande bladen.[1]

De allierade gav ut väldiga summor på att driva ut bolsjevikerna och förde tusentals man reguljära trupper till Ryssland. På sommaren 1918 var sovjetregimen som svagast. Varför rann dessa ansträngningar ut i sanden? Den allmänt utbredda apatin, ett resultat av det desillusionerade världskriget vilket förstärktes av fruktan för terror och den allt svårare hungern (hungriga människor är sällan rebelliska; 1917 var ryssarna ännu inte hungriga) var en betydande faktor. Tvisterna mellan antibolsjevikerna var lika upprivande. Lockhart fick ett brev från den monarkistiske generalen Aleksejev i Sydryssland där denne meddelade att han ”hellre samarbetade med Lenin och Trotskij än med Savinkov eller Kerenskij”.[2] Sådan oenighet förekom överallt. Inte heller koncentrerades någonsin de antiröda styrkorna till ett dödande slag mot det kommunistiska systemet. De 40-50 000 tjeckerna kunde ha tagit Moskva, fast det givetvis hade varit en annan sak att hålla staden. Men dessa trupper var spridda längs tusentals kilometer av den transsibiriska järnvägen för att hålla kommunikationerna öppna med Vladivostok. De utländska trupperna i norra Ryssland lyckades inte heller komma tillräckligt nära Moskva eller Petrograd. Avstånden gynnade bolsjevikerna, oenigheten hindrade antibolsjevikerna. Därför inträffade ingen kollaps trots interventionen, konspirationerna och de framgångsrika morden, och trots att Lenin var sårad och bolsjevikerna uppskrämda av detta. Sovjetregimen behövde emellertid en seger för att höja moralen. Den kom när Kazan den 10 september 1918 återtogs från tjeckerna. ”Samara nästa”, löd de väldiga rubrikerna den 11.

Följande dag meddelade Moskva-tidningarna att Simbirsk, Lenins födelsestad, hade återtagits från tjeckerna. Den tjeckoslovakiska legionen anträdde återtåget till Sibirien. Sovjetregeringen fattade mod.

Vid Kazan-fronten fick Trotskij ett telegram. ”Jag hälsar med hänförelse Röda arméns lysande seger. Må den tjäna som en garanti för att arbetarnas och de revolutionära böndernas förbund i grund skall krossa bourgeoisin, fullständigt bryta exploatörernas motstånd och trygga världssocialismens seger. Länge leve den socialistiska revolutionen! Lenin.”[3]

---

[1] Lockhart, a.a., s. 284 och följ.
[2] Ibid., s. 288.
[3] *Pravda*, den 12 sept. 1918. Detta telegram återges i 4:e uppl. av Lenins samlade verk, *Sotjinenija*, del 2, 1950, s. 74, utan att Trotskijs namn nämns.

Telegrammet som var avsänt kort efter attentatet, betydde att Lenin höll på att tillfriskna. Det uppmuntrade hans anhängare. ”När jag kom till Moskva” kort efter Kazans återerövring, skriver Trotskij, ”for jag med Sverdlov till Gorkij för att träffa Vladimir Iljitj som tillfrisknade snabbt men ännu inte hade återvänt till sitt arbete i Moskva.” Enligt Trotskij sade Lenin: ”Arméns fasthet kommer att visa sig nyttig för hela landet och genom att förbättra disciplinen och ansvarskänslan.”

Trotskij som var mera lyrisk tillfogade: ”Det fanns inte längre ett spår av den bleka svaghet som hade kännetecknat vårmånaderna. Någonting hade intagit dess plats, vuxit sig starkare, och det är anmärkningsvärt att det den här gången inte var en ny andhämtningspaus som räddade revolutionen utan tvärtom en ny akut fara.” Detta stämmer om både människor och nationer. Utlänningarnas försök att döda revolutionen hade gett den nytt liv. Faran, förklarade Trotskij, ”utlöste underjordiska vågor av revolutionär energi hos proletariatet”.[1]

Men ännu återstod svåra kriser.

21. Den långa armen

En morgon lämnade Lenin sitt sovrum och placerade en lapp där hans hustru och Maria kunde se den: ”Väck mig inte senare än klockan ro! Den är nu 4.15. Jag kan inte sova, fast jag mår bra. Jag vill inte förlora morgondagen.”

Trots sin sömnlöshet ville Lenin inte ”förlora morgondagen” därför att alla sovjetrikets trådar löpte samman i hans hand. Han opererade som en enmans politisk-militär stab mot den utländska interventionen och inbördeskriget.

När första världskriget äntligen slutade och behovet av en östfront upphörde, väntade sig ryssarna en andhämtningspaus. Så inte Lenin. Han sade till Tjitjerin: ”Nu kommer 'Das Weltkapital' att rycka fram mot oss.” [2]

Några kapitalistiska politiker drevs av hat till kommunismen, andra av fientlighet mot Ryssland – Ryssland som nation. Sovjets svaghet lockade andra att försöka rubba världens maktbalans. Med utgångspunkt från nationalismen och den resulterande rivaliteten var det få regeringar som kunde motstå frestelsen att bita i den väldiga landmassan och slita loss en bit eller skapa en inflytelsesfär. Förenta staterna var en amatör i den traditionella maktbalansleken och undvek engagemang i Europa men strävade efter att stävja Japans växande makt i Stilla havet. President Wilson som i princip var emot leken bidrog med att motsätta sig. Han ville inte lyssna till några planer på att störta sovjetregimen eller stycka Ryssland, emedan ett svagt Ryssland inte skulle kunna motväga Japan i Fjärran Östern.

”Jag deltog i en middag som kung Georg V gav för presidenten i Buckingham Palace ett par dagar efter julen 1918”, skriver USA:s ambassadör i Ryssland David R. Francis. När middagen var slut, ”sade kung Georg i det han eskorterade mrs Wilson från bankettsalen till mig: 'Nå, herr ambassadör, vad anser ni att vi bör göra med Ryssland?' Jag svarade att jag ansåg att de allierade borde störta bolsjevikregeringen. Kungen sade att det ansåg han också men att presidenten Wilson var av annan åsikt.”[3]

Kort efter att Francis hade lämnat Sovjetryssland anhöll han om audiens hos Wilson. Presidenten tövade. När de till slut träffades lade Francis fram en plan som gick ut på att de allierade beskickningarna skulle återvända till Petrograd för att återinta sina residens, åtföljda av too 000 man trupper och rikliga livsmedelsförråd. Sovjetregeringen skulle störtas.

---

[1] Trotskij, *Lenin*, s. 160-161.
[2] Berättat för mig av Tjitjerin. Lenin sade: ”Na nas idjot 'das Welt-kapital'.”
[3] David R. Francis, *Russia From the American Embassy*, New York, 1921, s. 307.

”Presidenten svarade att han skulle ta planen under övervägande”, berättar Francis. Detta är en statschefs artiga sätt att säga nej. Wilson ägnade aldrig Francis' plan en tanke.

Japan gjorde ingen hemlighet av sina planer. För att skaffa sig ett övertag över USA och befordra sina planer beträffande Kina ville Japan annektera Rysslands kustprovinser i Fjärran Östern jämte norra Sachalin samt ta dessa trakters råvaror i bruk. Tokios ryska marionetter i Sibirien – ataman Semjonov och ataman Kalmikov – vägrade att samarbeta med amiral Koltjak eller någon ryss som kämpade för ett ”odelat Ryssland”.

Britterna och fransmännen ville också dela Ryssland. Lord Milner och Clemenceau undertecknade den 23 december 1917 i Paris en konvention ”Om verksamheten i södra Ryssland”. Frankrike skulle operera i norra delen av Svarta havet, England i sydöstra delen, mot turkarna. ”Med denna reservation skall de inflytelsesfärer som tilldelas de båda regeringarna vara som följer: Den engelska zonen: kosackterritorierna, Kaukasien, Armenien, Georgien, Kurdistan. Den franska zonen: Bessarabien, Ukraina, Krim. Utgifterna skall fördelas och regleras av ett interallierat koordinationsorgan.” [1]

Fast detta var en krigstidsöverenskommelse kunde den knappast ha varit avsedd som en plan för krigstida operationer. Varken England eller Frankrike var 1917 eller 1918 i den ställningen att de kunde rycka in i södra Ryssland och ta upp kampen mot den tyska ockupationsarmen. Inte heller kunde de allierade flottorna gå genom Dardanellerna till Svarta havet förrän de hade vunnit kriget. Något förnuft kan upptäckas i konventionen, endast om den uppfattas som avsedd som en plan för en delning av södra Ryssland efter kriget i maktbalansens tecken. Men eftersom det inte fanns tillräckligt med trupper för det ursprungliga ändamålet, övergick parterna till att stöda de vita förkämparna för ett odelat Ryssland.

Det var den levande kraftens problem som bestämde de allierades politik gentemot Ryssland. Den 12 januari 1919, den första dag då statsmännen samlades i Paris för att tänka ut en fred för Tyskland, diskuterade de ett militärt korståg mot Ryssland. Wilson motsatte sig. Kommunismen var visserligen, sade han, ”en social och politisk fara”, men ”han tvivlade starkt på att bolsjevismen kunde hejdas med vapen”.[2] Han föredrog förhandlingar. Lloyd George understödde: ”Bolsjevikrörelsen är lika farlig för civilisationen som den tyska militarismen.” Men om de försökte kuva bolsjevismen med svärdet, ”skulle arméerna göra myteri – – – Blotta tanken på att krossa bolsjevismen med militär makt är rena galenskapen. Och även om det kunde göras, vem skulle sen ockupera Ryssland?”

Lloyd George hade hört, lyder det officiella sammandraget av hans yttranden, ”att det fanns tre män, Denikin, Koltjak och [den brittiske generalen] Knox. När han bedömde dessa mäns möjligheter att störta bolsjevikerna, påpekade han att han hade fått meddelanden om att tjeckoslovakerna nu vägrade att slåss och att man inte längre kunde lita på den ryska armén – – – Om de allierade räknade med någon av dessa män, trodde han att de byggde på lösan sand – – – Om ett militärt företag inleddes mot bolsjevikerna, skulle England bli bolsjevikiskt och det skulle finnas en sovjet i London.”[3]

Vid fredskonferensens session den 21 januari 1919 frågade Lloyd George sina kolleger vilket bidrag deras länder kunde ge till en frivilligarmé på 150 000 man för att bekämpa

[1] Den fullständiga texten först publicerad i Louis Fischer, *The Soviets in World Affairs*, bilaga, del II, s. 836.
[2] Ray Stannard Baker, *Woodrow Wilson and World Settlement, Written from his Unpublished and Personal Material*, London, 1923, del I, s. 166.
[3] Protokoll över samtalet i utrikesminister S. Pichons ämbetsrum vid Quay d'Orsay den 16 januari 1919, återgivet i *Hearings of the Committee of Foreign Relations of the U. S. Senate*, i Senate Document i o6, s. 235.

kommunismen. ”President Wilson och monsieur Clemenceau svarade båda 'intet'.” Den italienske premiärministern var lika negativ.

”Vi sitter på en mina som kan krevera i vilket ögonblick som helst”, skrev fältmarskalken sir Henry Wilson i sin dagbok den 17 januari 1918. ”Irland har i kväll telegraferat efter fler stridsvagnar och kulsprutor och de är tydligen oroliga för tillståndet i landet.” Fem dagar senare meddelade han brittiska kabinettet att ”vi vågar inte ge trupperna impopulära order, och disciplinen var någonting förgånget. [Fältmarskalk] Douglas Haig sade att vi den 15 februari inte längre har någon armé i Frankrike.” [1]

Marskalk Foch meddelade Wilson den 3 februari att ”hans män inte står ut länge till och att de kommer att demobilisera sig själva, precis som belgierna gör”.[2] Den 2 februari fick Lloyd George i Paris meddelande om upplopp i Glasgow och strejker i London och Liverpool. De franska arbetarna rörde också på sig. Franska regeringen motsatte sig närvaron av bolsjevik-representanter vid fredskonferensen: ”De skulle omvända Frankrike och England till bolsjevismen.”[3] Den 21 mars etablerade kommunisterna en av Bela Kun ledd sovjetregering i Ungern. Bayern blev kommunistiskt den 5 april. En förlustbringande fransk strid mot Röda armén vid Cherson i Ukraina och ett myteri på franska flottan i Odessa den 27 april föranledde en order från Paris att evakuera alla franska styrkor från södra Ryssland.

Det var inte rätta tiden för krigströtta soldater från anemiska nationer att börja ett nytt krig i det avlägsna Ryssland. De enda som gjorde det var japanerna. De europeiska makterna och Förenta staterna skickade officerare, tekniker och vapen. De arméer som under kriget hade landstigit i norra Ryssland blev snart hemkallade.

Med undantag av japanerna spelade utländska trupper en obetydlig roll i det ryska inbördes-kriget efter november 1918. Det var ryssar som kämpade mot ryssar. Antibolsjevikerna hade fördelen av betydande vapenleveranser från de allierade och nackdelen av oenighet. Om de kunde hålla bolsjevikerna instängda i fällan och gå till angrepp från alla håll samtidigt var segern tryggad. Deras öde berodde på samordningen. De kom följaktligen överens om att sluta upp bakom Koltjak. Men Judenitj långt borta vid Finska viken kunde inte kommunicera med Koltjak i Sibirien eller Denikin i norra Kaukasien. Också Denikin hade svårigheter att hålla förbindelse med Koltjak. Paris blev sålunda utsett till koordinerande centrum i det ryska inbördeskriget.

Högsta rådet, bestående av Clemenceau, Wilson, Lloyd George, Orlando och den japanske chefsdelegaten Sainonji sände den 26 maj 1919 en not till Koltjak[4] som började: ”Det har alltid varit de allierade och associerade makternas kardinalaxiom [Förenta staterna var en ”associerad”, icke en allierad makt] att undvika inblandning i Rysslands interna angelägen-heter.” De var dock ”beredda – – – att fortsätta med sitt bistånd”. Noten konstaterade sedan, att makterna skulle hjälpa och erkänna Koltjak, om han och hans vänner sammankallade den konstituerande församlingen ”så snart de når Moskva” samt utlyser fria val, avhåller sig från att återupprätta monarkin, erkänner Finlands, Polens, Estlands, Lettlands, Litauens, de Kaspiska och Kaukasiska republikernas självständighet samt betalar Rysslands utländska skulder.

Överste John Ward, som var chef för ett brittiskt förband i Omsk, Koltjaks sibiriska huvudstad, har meddelat mig att amiralens rojalistiska anhängare och förkämpar för ett ”odelat Ryssland” motsatte sig antagandet av dessa villkor. Den 4 juni svarade följaktligen

[1] Gen.maj. sir C. E. Callwell, *Field-Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries*, del II, s. 164.
[2] Ibid., s. 168.
[3] Senate Document 106.
[4] Brittisk blå bok, *The Evacuation of North Russia 1919*, Cmd. 818.

Koltjak att han skulle sammankalla konstituerande församlingen, men eftersom han var demokrat kunde han inte fatta förhandsbeslut beträffande regeringsformen eller avskiljandet av ryska områden. Han gick emellertid med på Polens självständighet.

Tsarens utrikesminister från 1910 till 1916 Sergej Sazonov var också Koltjaks utrikesminister, med säte i Paris. Han försökte koordinera de vitas verksamhet i Ryssland och få dem att acceptera de allierade och associerade makternas önskningar. I maj 1919 tillbragte han tio dagar i London, vilka, enligt ett telegram daterat den 1 juni och dechiffrerat och utskrivet på utrikesdepartementets i Omsk brevpapper hade varit tillfredsställande.[1] Han mottogs i audiens av kungen, konfererade två gånger med parlamentsledamöter av olika partier, och trodde att England skulle hjälpa. I ett långt brev till Koltjaks förste minister Pjotr Vologodskij av den 17 juni tillfogade Sazonov detaljer. Lord Curzon gav honom ett vänligt mottagande. Winston Churchill och sir Samuel Hoare uttryckte sympati för Koltjak. Till påpekandet att Storbritannien, Frankrike och Förenta staterna inte var i stånd att skeppa soldater till Ryssland ”svarade jag oföränderligen att vi inte bad om hjälp med manskap utan med vapen och ammunition samt framhöll att makterna borde undvika direkt stöd åt olika gruppers och nationaliteters separatism”.[2]

Amiral Aleksandr V. Koltjak (1873-1920) var chef för ryska Svartahavsflottan 1916. Kerenskij skickade honom till England i augusti 1917. Därifrån reste han på en brittisk kryssare till Canada och sedan i en speciell järnvägsvagn till New York och Washington där han hade samtal med president Wilson och höga sjöofficerare. Från Amerika reste han till Japan där han genom brittiske ambassadören sir W. Conyngham Greene erbjöd engelska armén sina tjänster. Han tilldelades en befattning i Mesopotamien. På väg till denna ökenfront nåddes han i Singapore av ett telegram som ”beordrade honom” att återvända till Peking. Där hemförlovade britterna honom för tjänstgöring i Sibirien. Han blev snart krigsminister i den vita regeringen i Omsk, som omfattade socialistrevolutionärer och stöddes av britter, fransmän och tjecker. Den 17 november 1918 genomförde han en nattlig statskupp, arresterade Vladimir M. Zenzinov, Nikolaj D. Avksentijev och andra SR-ministrar, rensade ut socialisterna ur regeringen och utropade sig till ”Rysslands riksföreståndare”. Fransmännen och tjeckerna, som misstänkte brittiskt inflytande på denna kupp, vände sig mot Koltjak och blev kanske tillsammans med bolsjevikerna ansvariga för amiralens öde. Den brittiska regeringen var för en militärregering i Sibirien.[3] Om dess representanter på platsen verkligen inspirerade Koltjak till kuppen är oväsentligt och obevisat. I den rådande förvirringen var det naturligt att främlingar långt från skådeplatsen gärna såg en stark man ta ledningen. Men i det rådande socialistiska klimatet i Ryssland var utrensningen av socialisterna från den antibolsjevikiska regeringen vatten på Lenins kvarn. Koltjak lovade sammankalla en konstituerande församling men arresterade högersocialistrevolutionären Viktor Tjernov, som hade varit talman i den konstituerande församling som hade samlats i januari 1918. Detta gav de sovjetiska kritikerna goda vapen i händerna.

General Denikin i Kaukasien, general Judenitj i Estland och general Miller i Archangelsk accepterade Koltjak som chef. Denikin gick så långt att han till och med bad amiralen om löneförhöjning. Med grönt bläck skrev Koltjak på denna anhållan: ”Bör beviljas samma lön som överbefälhavarens stabschef.”[4] England levererade mycket av pengarna och huvuddelen av vapnen till dessa antisovjetiska styrkor. Enbart hos Denikin fanns tvåtusen brittiska

[1] Från Koltjaks UD:s hemliga arkiv som erövrades av Röda armen i Omsk och Irkutsk och deponerades i utrikeskommissariatet i Moskva där jag 1928 fick se dem, göra anteckningar och ta fotostatkopior av vissa.
[2] *Poslednie dni koljakovsjtjiny* (Koltjakregimens sista dagar), en dokumentkollektion, Sovjets centralarkiv, Moskva, 1926, s. 95-100.
[3] Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921. Intervention and the War*, s. 273.
[4] Fischer, *Soviet in World Affairs*, fotostat vid s. 205, del I.

officerare och underofficerare. Dessa experters uppgift, meddelade krigsminister Winston Churchill underhuset den 16 december 1919, ”begränsas till rådgivning och kontroll av den brittiska materielens fördelning och användning”. Följande dag sade han på samma plats: ”Alla ansträngningar har gjorts för att reorganisera järnvägarna, och för samma ändamål har teknisk materiel till ett värde av 500 000 pund sterling samt förnödenheter och klädespersedlar för samma summa skickats av krigsdepartementet.” Redan den 21 maj 1919 hade *Manchester Guardian* berättat om ”den mycket värdefulla hjälp” som gavs Denikin. ”Storbritannien levererar fullständig utrustning med vapen och kanoner för 250 000 man.”

Ställningen som frikostig givare tillät Storbritannien att fungera som förmedlare när det gällde att koordinera de olika slag som riktades mot Sovjetryssland. Det var ett nervretande företag som försvårades av personlig rivalitet, regional avund, avstånden och politiken. Denikin till exempel måste överväga de krav på autonomi som framställdes av kosackerna, kärnan i hans armé. Närvaron av utlänningar och utländska vapen gjorde det svårt för de vita generalerna att uppträda som nationella befriare. Bolsjevikerna hade ingen sådan belastning. De uppträdde som Rysslands försvarare – en förvånande men fördelaktig roll. Generalerna representerade godsägarna, storrysk överhöghet över minoriteterna, inskränkta medborgerliga rättigheter och 1800-talskapitalism. Men tsarens fall hade givit folket smak för ett nytt liv. Generalerna inledde inbördeskriget, därför att de insåg att deras livsstil var dömd till undergång, om bolsjevikerna förblev vid makten. Kerenskij-regimen tog död på den gamla ordningen och dess möjligheter till restauration. Efter Kerenskij stod valet mellan de nya röda eller de gamla vita, och folket föredrog det okända. Bolsjevikernas svaghet gav upphov till ett kaos som ökade friheten. Massorna satte därför likhetstecken mellan sovjetstyret och friheten. Ingen bonde kunde förutse att den gård som han gratis hade skaffat sig 1917 eller 1918 skulle kollektiviseras 1929. Allt detta var kommunismens största tillgång.

Vapnen var ett mindre problem. Den ryska industrin kunde tillverka ett tillräckligt artilleri. Det berömda gevärsfaktoriet i Tula förblev i bolsjevikernas händer och Lenin såg till att produktionen fortsatte. G. N. Kaminskij, senare hälsovårdskommissarie och avrättad av Stalin, var chef där och kunde vid behov vädja direkt till Lenin. I april 1918 meddelade Kaminskij att arbetarna i Tula inte fick sina löner och brödransoner. Lenin vidtog genast åtgärder.[1] Dessutom tillämpades den vanliga metoden i inbördeskrig: man försåg sina arméer med av fienden erövrade vapen. På 1920-talet, innan bolsjevikerna hade börjat tillverka egna stridsvagnar, kunde man vid 1-maj- och 7-novemberparaderna i Moskva se stridsvagnar som hade erövrats från Denikin. Metaller och andra råvaror hade lagrats av tsar- och Kerenskij-regeringarna och övertogs av bolsjevikerna.

Ryssland hade för övrigt väldiga mänskliga reserver, av vilka en stor del var övade i att bruka gevär och bajonett. Inbördeskriget utkämpades med gevär och sablar, några kanoner, enkla kulsprutor på hästdragna kärror några enstaka stridsvagnar, pansartåg och kanonbåtar. När en gång Denikins kavalleri, Marmontovs berömda ”fria ryttare” avancerade långt in på bolsjevikernas område och föll de röda styrkorna i ryggen, föreslog Lenin att man skulle sätta in lågt flygande plan mot denna styrka. Han hade läst att det gjordes utomlands, skrev han: kunde inte någon militär expert snabbt säga om det var möjligt också i Ryssland?[2] Uppenbarligen blev svaret negativt. Samma månad – september 1919 – utfärdade Trotskij en braskande appell: ”Proletärer, till häst!” Resultatet blev Budjonnys berömda kavalleriarmé.

Tekniken var alltså av underordnad betydelse, det var moralen som betydde mest. Efter att ha dragit sig tillbaka till Balatonsjön i Ungern 1923 hade general Denikin sorgliga minnen av inbördeskriget:

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 72.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 36, s. 472.

> ”Livet i Ryssland under denna period [sommaren 1918 – han såg lika dystert på den följande perioden] blottar en slående anomali i den ryska mentaliteten som måste tillskrivas det ryska folkets underutvecklade politiska och nationella medvetande. Tiotals regeringar och tiotals arméer uppstod i det vidsträckta landet, och bar det politiska spektrets alla färger, från rött till svart. Alla mobiliserade soldater i de av dem ockuperade områdena. Folket ' underkastade sig allt – med största motvilja. Det erbjöd passivt men sällan aktivt motstånd, ändå underkastade det sig och kämpade, ibland med största tapperhet, ibland med neslig feghet. Det övergav 'de besegrade' och deserterade till 'segrarna', bytte ut den röda kokarden mot den trefärgade triangeln och tillbaka igen, som om de bara hade varit prydnader på en uniform. Alla försök av de röda, vita och svarta ledarna att ge kampen en nationell betydelse misslyckades. Alla de fem åren av svåra prövningar för Ryssland innebar en djup intern process av social upplösning men också av bildandet av nya sociala skikt, av utbrott för folkets vrede, falska uttryck för nationell upphetsning, men någon väpnad nationell kamp förekom inte.”

Till dessa för en besegrad ledare normala reaktioner fogar Denikin några tankar om Röda armén. Han fann att den liknade den gamla ryska armén, därför att organisation och utbildning låg i händerna på tsargeneraler som var anställda av bolsjevikerna. Trotskij och de andra ryska ledarna var bara ”övervakare”. Generalerna ”bidrog med kunskaper”, kommunisterna med ”viljestyrka”. Eftersom män av samma art besatt liknande kunskaper både i det röda och det vita lägret var det viljestyrkan som utgjorde skillnaden mellan seger och nederlag. De flesta av dessa tsarofficerare tjänade kommunismen lojalt. Denikin skriver: ”Av dem som innehade viktiga poster i bolsjevikernas läger och som delade mina åsikter, fick vi för visso inte den minsta konkreta hjälp som skulle ha kompenserat oss för det offer de hade gjort – – – Under två och ett halvt års krig i Sydryssland fick jag vetskap om endast ett enda fall av medvetet sabotage av en större bolsjevikoperation som allvarligt hotade mina arméer.”[1] Bolsjevikerna höll tsarofficerarnas hustrur och barn som gisslan och sköt ibland tveksamma arméchefer för att statuera exempel.

Lenin godkände och försvarade användandet av tsarmilitärerna. ”Några av våra kamrater [Stalin och bucharinisterna] är indignerade”, sade Lenin i Petrograd den 12 mars 1919, ”för att tsarlakejer och gamla officerare står i spetsen för Röda armén – – – Frågan om experter måste ses i dess vidsträcktaste aspekt. Vi använder dem i alla befattningar där vi inte klarar oss med vår egen personal, eftersom vi givetvis saknar de gamla borgerliga specialisternas erfarenhet och vetenskapliga utbildning. Vi är inga utopister som tror att män av någon ny sort kan bygga upp det socialistiska Ryssland. Vi använder det material som den gamla kapitalistiska världen har lämnat oss.” De gamla specialisterna stod under övervakning, ”och vi tvingar dem att utföra det arbete vi behöver”. Detta är enda sättet att bygga upp. Om vi inte kan bygga en byggnad med det material som den borgerliga världen har lämnat oss, är vi inte kommunister utan frasmakare.”[2] Lenin och Trotskij anställde tsaristisk erfarenhet och använde den för sina ändamål. Endast en liten del av Röda armén var genomsyrad av deras anda. Men i ett tillstånd av balanserad apati tynger redan ett litet antal ner vågskålen. Dessa få var medlemmar av och sympatisörer med kommunistpartiet. Några anslöt sig av självbevarelsedrift, andra för att bli små diktarorer under de stora diktatorerna. Men faran var större än tryggheten, ty när fienden bröt igenom, skickades kommunisterna fram för att hålla fronten eller dö. Ingen soldat kunde säga att kommunisterna använde honom som kanonmat, ty kommunisterna blev kanonernas första offer. Alla slagfält har upplevt att skräcken smittar. Om en officer vacklar händer det att hela förbandet tar till flykten. Mod är också smittosamt.

---

[1] General A. I. Denikin, *Otjerki russkoj smuti* (Essäer om Rysslands ödestid), Berlin, 1924, del 3, 143-145. Lenin hade ett exemplar av första delen av Denikins memoarer på vilket han hade skrivit: ”Författaren förhåller sig till klasskriget som en blind hundvalp.”

[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXIV, s. 35-36.

När kommunisterna höll stånd eller ryckte fram under eld, var de som kom efter dem för mänskliga för att kunna ta till flykten.

Kommunistpartiet var den sovjetiska spjutspetsen i inbördeskriget. Lenin härdade, formade och slipade den. 1 *Pravda* av den 21 september 1919 förordade han Zinovjevs förslag att ”enligt Petrograds exempel” rensa partiet från ”medlöpare” och sedan öka medlemsantalet genom att dra till sig ”de bästa elementen bland massan av arbetare och bönder”. Kommunisterna lärdes att bedriva politisk propaganda mellan striderna. Men deras förnämsta och viktigaste bidrag var exemplariskt mod i strid. En partimedlem som sviktade ställdes inför exekutionsplutonen.

Den politiska faktorn underströks ytterligare av att Lenin utnämnde civila underbefälhavare på de olika fronterna. Trotskij vistades vid en front, Lev Kamenjev, Stalin, Ordjonikidze, Sokolnikov och andra vid andra fronter. Varje front hade sitt eget revolutionära krigsråd (Revvojensovjet) i vilka kommunisterna dominerade. Enligt dessa underbefälhavares och råds samt enligt politbyråns och de tsaristiska experternas anvisningar uppträdde Lenin som den högste strategiske samordnaren, som pådrivare, dynamo och gissel. Så telegraferade han till exempel i augusti 1918 till den provinsiella exekutivkommittén i Astrachan, med kopia till den provinsiella partiorganisationen: ”Är det verkligen sant att det i Astrachan redan talas om evakuering? Om det är sant måste skoningslösa åtgärder vidtas mot pultronerna. Utse genast pålitliga och hårda personer till att organisera försvaret av Astrachan!”[1]

Ett telegram av den 20 oktober 1918 till överbefälhavaren Vatsetis i Arzamas: ”Mycket förvånad och bekymrad över dröjsmålet med erövringen av Isjevsk och Votkinsk [två städer i guvernementet Vjatka som hade intagits av fientliga styrkor i augusti 1918]. Var vänlig skrid till de mest energiska påskyndande åtgärder! Telegrafera exakt vad ni har uträttat! Sovnarkoms ordförande Lenin, VTSIK:s president Sverdlov.”[2] Städerna återerövrades under andra veckan i november.

Lenin till Vatsetis den 23 december 1918: ”Försvarsrådet frågar: 1) Är det sant att våra trupper för två veckor sedan under striderna kring Balasjov överlämnade 25-30 kanoner åt fienden under två eller tre dagars strider? Om det är sant, vad har ni i så fall gjort för att bestraffa de skyldiga och förhindra upprepanden? Är det sant att ni för två veckor sedan gav order om att Orenburg skulle återerövras? Om det är sant, varför verkställs ordern inte? 3) Vad har gjorts i Perm för att stabilisera läget för de förband som har bett om hjälp från Moskva?”[3]

Lenin till Trotskij i närheten av Kursk den 2 eller 3 januari 1919: Enligt en rapport från Kaukasfronten, ”har krasnoviterna [general Krasnovs styrkor] återtagit Rajgorod vid Volga söder om Sapenta och hotar sålunda, för det första våra militära flodtransporter från Vladimirovka till Tsaritsyn och för det andra Astrachan-Saratov-linjen. Var god handla! Enligt samma rapport har fyra brittiska örlogsfartyg beskjutit Staro-Teretjnaja söder om Astrachan, satt eld på fyra av våra prålmar och oskadda ångat tillbaka till [Kaspiska] havet medförande vårt sjukhusfartyg *Alesker* med medicinsk personal. Var är vår flotta, och vad gör den? Lenin.”[4] (I en utgivarnot meddelas att detta telegram var skrivet av Stalin och undertecknat av Lenin. Troskij som befann sig långt inåt land i Kursk kunde knappast veta vad som hände på Kaspiska havet eller göra något åt det. Stalin och Zinovjev hade försökt vända Lenin mot Trotskij och tydligen lyckats, åtminstone tillfälligt.)

[1] Ibid., 4:e uppl., del 35, s. 293.
[2] Ibid., s. 307.
[3] Ibid., s. 312.
[4] Ibid., s. 314.

Kominterns, Tredje internatinonalens, grundläggande kongress hälsades välkommen av Lenin i Moskva den 2 mars 1919. Den 4 talade han till delegaterna, som alla med undantag av ryssarna, representerade svaga eller icke existerande utländska partier, samt gav dem ett sammandrag av de argument som han några månader tidigare hade framställt i broschyren *Proletariatets revolution och renegaten Kautsky*. Kongressen var dyster, men Lenin var sangvinisk eller naiv eller rent propagandistisk. Den 12 mars 1919 meddelade han Petrograds stadssovjet: ”Sovjetryssland blir allt populärare i väster, och det kämpas för oss inte bara i Europa utan också i Amerika. Överallt bildas sovjeter som förr eller senare kommer att överta makten. För ögonblicket upplever USA, där också sovjeter har bildats, en intressant stund.” För åttonde ryska kommunistkongressen förkunnade Lenin en intressant nyhet: en kommunistrevolution hade brutit ut i Ungern. ”Vi är övertygade om”, förklarade han i sitt avslutningstal den 23 mars, att detta är vårt sista svåra halvår. Detta bekräftas ytterligare av den nyhet som meddelades kongressen härom dagen, nyheten om den proletära revolutionens seger i Ungern. Om sovjetmakt hittills har hävdats endast bland de folk som utgjorde det forna ryska kejsardömet, om kortsynta människor som har svårt att slita sig loss från rutinen, från gamla tänkesätt (fast de tillhör det socialistiska läget), hittills har trott att endast de speciella förhållandena i Ryssland har åvägabragt denna oväntade övergång till proletär sovjetdemokrati, att tsar-Rysslands gamla egendomligheter återspeglades i denna demokratis egendomligheter som i en förvrängande spegel, om en sådan opinion har existerat, så är den nu uppdragen med rötterna – – – Kamrater, de svårigheter som möter den ungerska revolutionen är oerhörda. Jämfört med Ryssland är det ett litet land som mycket lättare kan krossas av imperialisterna. Men oberoende av de svårigheter som Ungern möter har i förutom en seger för sovjetmakten inregistrerat *en moralisk seger för oss* – – – Den internationella imperialismens döende odjur – – – kommer att krossas, socialismen kommer att erövra världen.”[1]

Ungern och Ryssland var givetvis olika. Men i det borgerliga Ungern var kapitalistklassen svag, liksom i Ryssland. Detta plus spåren av en feodal ekonomi och den starkt feodala mentaliteten gjorde att båda länderna var mycket mottagliga för kommunismen. Under 1920-talet hade Lenin förordat mer kapitalism för Ryssland (och för Kina), därför att han liksom Marx ansåg att endast ett land med fullt utvecklad kapitalism var moget för kommunismen. Detta var huvudtesen i hans bok *Imperialismen*: monopolkapitalismen höll på att bygga den korta bron till socialismen. Men maktövertagandet i Ryssland och den misslyckade tyska revolutionen 1918 visade motsatsen. Ju svagare kapitalismen och ju starkare feodalismen var, desto bättre chanser har revolutionen. I ett sådant läge behövs vanligen ytterligare en politisk faktor för att förvandla mottagligheten till verklighet.

I Ryssland var det tsarens fall, i Ungern var det österrikisk-ungerska kejsardömets fall; båda gav upphov till så mycket anarki att staten underminerades och rebellernas väg till makten jämnades. Ungerns mindre territorium och större känslighet för utländska påtryckningar gjorde att de två revolutionernas öden blev så olika, trots att Lenin försökte samordna dem.

Klockan 5 på eftermiddagen den 22 mars anropades han av Radio Budapest. Tjugo minuter senare sade han på radiostationen i Moskva: ”Lenin i mikrofonen. Jag vill tala med kamrat Bela Kun.” Budapest svarade att Kun var på ett möte. Ernst Por svarade i stället: ”Den ungerska sovjetrepubliken erbjuder ryska sovjetregeringen en väpnad allians mot alla proletariatets fiender. Informera genast om det militära läget!”[2]

Lenin förstod att den ungerska kommunismen behövde militär hjälp för att kunna överleva. Men han var ingen hasardspelare. Han ville ha garantier, innan han handlade. Därför skickade

[1] Ibid., 2:a uppl., del XXIV, s. 176-179.
[2] Ibid., utg. not, 1. 768.

han den 23 mars ett radiomeddelande till Bela Kun: ”Var god meddela, vilka konkreta garantier ni har för att den nya ungerska regeringen verkligen är kommunistisk och inte bara socialistisk, det vill säga består av socialistiska förrädare! Har kommunisterna majoritet i regeringen? När samlas sovjetkongressen?”

För att inte ge intryck av att han krävde en karbonkopia av det ryska sovjetsystemet, tillfogade han: ”Det är i betraktande av Ungerns speciella situation säkert att en enkel imitation av vår ryska taktik skulle vara ett misstag. Jag måste varna er för ett sådant misstag, men jag skulle gärna vilja veta vilka de verkliga garantierna är enligt er åsikt.”[1] Lenins tvivel kom sig av att flera loja socialdemokrater var medlemmar av Bela Kuns kabinett. Hans tvekan skingrades emellertid snart, det kommunistiska Ungern erbjöd rosafärgade perspektiv. Den europeiska kontinenten jäste. Arméerna besjälades av myterianda. Tyskland var fortfarande ett rött hopp. I ett tal citerade Lenin *Frankfurter Zeitung* av den 23 mars: ”Gnistan kan när som helst flyga från Budapest till Wien och kanske till och med till Prag och ännu längre.” Om Moskva kunde rädda Ungern, kunde kanske Centraleuropa rädda Ryssland, sade han. Som Kreml såg det kunde Ungerns räddning nås genom Rumänien som skilde Sovjetukraina från det röda Ungern. Den 26 mars telegraferade den sovjetiske överbefälhavaren Vatsetis till Antonov-Ovsjenko, som ledde operationerna kring Kiev, att etablera ”direkt intim kontakt med Ungerns sovjetarméer”.[2] Flera veckor förflöt under förberedelser och inledande skärmytslingar. Den 13 mars telegraferade Lenin till Bela Kun: ”I går gick ukrainska trupper efter att ha slagit rumänerna över Dnjestr.”[3] Sovjetarmén var på väg till Ungern. Dessutom fick ataman Grigorjev, en självständig bonde- och partisanledare som hade kämpat tillsammans med bolsjevikerna i Odessa-Cherson-området order att invadera Bessarabien, en rysk provins som rumänerna hade annekterat i januari 1918.

Just i detta skede vände sig emellertid Grigorjev mot bolsjevikerna, förmodligen till följd av utskrivningarna bland bönderna och beslagen på byarnas spannmål. Moskva måste avdela trupper mot honom. Ett ännu hårdare slag mot drömmen om ett rött handslag över rumänskt territorium var Koltjaks framryckning från Sibirien över Ural mot Volga. I april 1919 umgicks han med stora planer. Den västerländska pressen meddelade att han var på marsch mot Moskva. Samtidigt ryckte Denikin från söder mot Donetsbäckenet med dess kolfyndigheter. I maj riktade Judenitj med sina ryska och estniska trupper en framstöt mot Petrograd. Försöket att hjälpa Ungern måste avbrytas. Den 18 juni skickade Lenin ett kodtelegram till Bela Kun i vilket han rådde honom att förhandla om vapenvila med ententen.[4] Ungerns kommunistiska regering störtades den 1 augusti 1919.

Sovjetryssland måste sköta sitt eget försvar. På våren 1919 var faran som störst. Försöken att blåsa eld i de utländska revolutionära företagen övergavs. Lenin överöste sina underhandlare i fält med eggande telegram. Till Sokolnikov på sydfronten den 20 april: ”Jag är ytterst bekymrad över de avstannade operationerna mot Donetsbäckenet och Rostov. Större brådska är av vikt, men givetvis bara med tillräckliga styrkor – – – Det är en ren skandal att undertryckandet av kosackupproret har uppskjutits. Svara detaljerat!”[5] Kosackerna slöt sig till Denikin.

Till befälhavaren på sydfronten den 22 april: ”Sokolnikov telegraferar att Denikin i Donetsbäckenet har använt pausen på bästa sätt, samlat styrka och uppbådat krafter som är friskare än våra. Faran är oändligt stor – – – Av Podvojskijs rapporter ser jag att det i Ukraina, även om inte Odessa räknas med, finns stora mängder krigsmateriel. Den bör inte sparas utan

[1] Ibid., s. 183.
[2] Citerat från ryska krigskommissariatets arkiv. Se Fischer, *The Soviets in World Affairs*, del I, s. 194.
[3] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 36, s. 468.
[4] Ibid., del 36, s. 471.
[5] Ibid., del 35, s. 315.

användas genast till bildandet av förband av arbetarna i Donets och nya enheter för erövringen av Taganrog och Rostov. Har alla officerare i Ukraina mobiliserats? Vad som än händer måste ni snabbt och effektivt öka styrkorna mot Denikin. Telegrafera mera detaljerat och uppmana era kodtjänstemän att chiffrera korrektare så att allt kan förstås!”[1]

Lenin till Ukrainas sovjetregering den 24 april 1919: ”Vad som än händer, vilka ansträngningar det än kostar, måste ni så fort som möjligt hjälpa oss att göra upp med kosackerna och erövra Rostov, även på bekostnad av en tillfällig försvagning i västra Ukraina, ty annars hotar en katastrof.”[2]

Samma dag gav han emellertid västfrontens revvojensovjet order att återta Vilna. Tjugofyra timmar senare telegraferade han till Antonov i Kiev med kopior till Rokovskij, Podvojskij och Lev Kamenjev att kasta in ukrainska trupper i striden och erövra Taganrog ”genast och till varje pris. Telegrafera! Lenin”.

I slutet av april 1919 erövrade 2:a ukrainska armén flera franska stridsvagnar av Denikin och skänkte en av dem åt Lenin. Detta var en gest, det behövdes inga stridsvagnar i Kreml, och vagnen fick stanna vid fronten. Det var en gammal sed att skänka monarken en erövrad trofé. Lenin begagnade tillfället till propaganda: ”Denna gåva är kär för oss alla, för Rysslands arbetare och bönder, som bevis på våra ukrainska bröders hjältemod, kär också därför att den visar den en gång så mäktiga ententens fullständiga sammanbrott.”[3] Telegrammet hade tre syften. Det talade för rysk-ukrainsk vänskap; om inte Ukraina bekämpade Denikin skulle han kanske besegra ryssarna. Det identifierade Denikin med den utländske fienden. Och det stärkte hoppet om seger; fienden vacklade. Samtidigt instruerade Lenin *Pravda* att visa att SR spelade en viss roll i Ukraina genom att stödja kulakerna och secessionen från Ryssland och sålunda hjälpte Denikin, Koltjak och bourgeoisin.[4]

Kommunister sändes till fronterna. M. M. Kostelovskaja fick order att bege sig till fronten mot Koltjak som chef för 2: a arméns politiska avdelning. Hon frågade Lenin hur hon skulle fatta detta. Han svarade: ”Det skall förstås precis som det är, ett beslut av partiets centralkommitté. *Nu har vi krig*. Alla måste göra *det som år svårast*.[5]

Ingen hade sin personliga frihet. ”Inga nycker”, skrev Lenin till A. E. Badajev, livsmedelskommissarie i Petrograd. ”Ni är ingen ung flicka – – – Utför ert arbete! *Vi beviljar inga avsked*. Verkställ hädanefter *alla* instruktioner från Moskva och prata inte dumheter om 'intriger'! Hälsningar. Lenin.”[6]

Lenins ström av telegram förde hans långa politiska arm och hans febrila krav på brådska rätt in i överläggningarna vid fronten och det mest avlägsna ämbetsverk. Han kunde bestraffa, befordra, prisa, avskeda, förflytta och klandra. Diktaturens lag kräver att dess ledare är närvarande överallt. Om han inte kan vara det personligen måste han vara det muntligen – och med ett sting som visar hans resurser och hans makt. Den 6 maj 1919 grälade Lenin på sydfrontens revvojensovjet för söl vid under-tryckandet av Gregorjevs uppror. ”Skall jag skicka er ännu mer tjekisttrupper? Telegrafera mera detaljerat!”[7]

Vid mitten av maj närmade sig Judenitj Petrograd, revolutionens vagga. Lenin tolererade ingen självständig handling av myndigheterna i Petrograd, fast självaste Zinovjev var ledare

[1] Ibid., s. 316.
[2] Ibid., 4:e uppl., del 35, s. 318.
[3] Ibid., s. 322.
[4] Ibid., s. 321.
[5] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 75.
[6] Ibid., s. 75.
[7] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 35, s. 324.

där. Han bad Zinovjev om detaljerade upplysningar. Varför var flera fabriker i och omkring Petrograd evakuerade? Vem hade gett order om att sänka fartyg? Hur många arbetare var mobiliserade, hur många var kvar i fabrikerna? Hade de alla försvarsuppgifter?[1]

Brådskande telegram till sydfronten den 19 maj: ”Angreppet mot Petrograd ökar faran tiofalt och sålunda också den absoluta nödvändigheten att omedelbart och till varje pris undertrycka revolten [Gregorjevs] – – – Har de kommunister från Voronezj och Tambov som vi skickade till er redan börjat anlända? Behöver ni ytterligare förstärkningar? Ange i så fall exakt av vilket slag! – – – Uppskov ytterst farligt. Sovnarkoms ordförande Lenin.”[2]

I väster och söder var läget dystert. Men plötsligt skymtade segern vid den östra horisonten. Koltjaks framstöt mot Moskva hejdades, och hans arméer upplöstes. För Lenin tycks detta för bra för att vara sant. Hans ville ha bekräftelse. Den 12 maj 1919 telegraferade han till 5:e arméns revvojensovjet: ”Garanterar ni att de rapporter som tillskrivs er beträffande koltjakisternas demoralisering och massdesertering inte är överdrivna? Om ni bestyrker dem, vilka åtgärder har vidtagits, dels för att påskynda framryckningen och trygga segern, dels för att skicka Koltjaks desertörer som har varit med om hans grymheter och kan höja andan i vår armé, till alla enheter både på öst- och sydfronterna?”[3] Det var sant. Koltjak retirerade. Just som högsta allierade rådet i Paris erkände honom som Rysslands riksföreståndare och förhörde sig om vad han tänkte göra när han hade nått Moskva, bröt han samman.

Å andra sidan ryckte Denikin snabbt fram genom Ukraina. Han tågade in i Charkov den 25 juni 1919. De röda utrymde Tsaritsyn den 1 juli. Judenitj närmade sig Petrograd. Lenins förutsägelse att första halvåret 1919 ”blir vårt sista svåra halvår” gick inte i uppfyllelse. Krupskaja skriver: ”Senare hälften av 1919 var svårare än den förra.”[4]

22. Freden är ett vapen

Revolutionen hade visserligen vuxit ur blöjorna, men den tycktes dömd att gå under för fiendens slag. ”Speciellt svåra”, skrev Krupskaja 1938, ”var september, oktober och början av november [1913] – – – De vita beslöt att erövra sovjets maktcentra – Moskva och Petrograd. Denikin ryckte fram från söder, erövrade de flesta viktigaste orterna i Ukraina, från väster kom Judenitj och var snart i Petrograds omedelbara närhet. De vitas segrar inspirerade den dolda fienden. I slutet av november upptäcktes en kontrarevolutionär organisation som samarbetade med Judinitj och subsidierades av ententen.” Om detta hade hänt efter Francos första angrepp på Madrid 1936 skulle man ha talat om ”femte kolonnen”, den belägrande arméns inre, civila vapen. Om inga allierade subsidier anlände, var det någon som hade begått ett fel. Det hände ofta.

I sin egenskap av hustru visste Krupskaja mycket som andra aldrig fick veta. ”Så länge Denikin och Judenitj segrade”, skrev hon, ”fick Vladimir Iljitj ett stort antal anonyma brev med förbannelser, hotelser och karikatyrer. Intelligentsian vacklade fortfarande – – – Anarkister, stödda av SR-medlemmar, kastade den 25 september en bomb i partikommitténs högkvarter vid Leontievskijgatan i Moskva, som kostade många kamraters liv.”

Individer skulle sammansvetsas till en armé, tjänstemän till en regering. Hunger rådde i städerna och på landsbygden. ”Och fast Iljitj inte ett ögonblick tvivlade på segern”, fortsätter Krupskaja”, arbetade han från morgon till kväll och var så orolig att han inte kunde sova. Han vaknade mitt i natten, steg upp och började telefonera. Var den och den ordern verkställd?

---

[1] Ibid., s. 326.
[2] Ibid., s. 327.
[3] Ibid., s. 325.
[4] *Vospominanija*, del 2, s. 392.

Tänk ut ytterligare något telegram som bör skickas! På dagen var han sällan hemma, han satt mest i sitt ämbetsrum och tog emot besökare. Under dessa hektiska månader träffade jag honom sällan, vi tog nästan aldrig några promenader. Jag ville inte gå till hans ämbetsrum, eftersom jag inte hade något ärende. Jag var rädd för att störa honom i hans arbete."[1]

Om Lenin hade ätit middag i Kremls restaurang för högre tjänstemän, skulle han ha blivit utsatt för småprat, allvarliga samtal och böner. Krupskaja hämtade därför familjens middag i restaurangen. Man såg henne ofta stiga försiktigt fram på Kremls isiga trottoarer med ett stort svart bröd under armen och en soppskål i händerna. Men fast hon försökte beräkna tiden, var Lenin sällan hemma när hon återvände. Då ringde Maria till kontoret, och han lovade komma genast. När en kvart hade gått, ringde Gora, Annas adoptivson. "Vladimir Iljitj", sade gossen, "när kommer ni? Soppan kallnar och vi sitter hungriga till bords och väntar." Många gånger sprang Gora – han fyllde tretton 1919 – till slut till kontoret, slet pennan ur Lenins hand och släpade hem honom. "Så där, låt oss nu få den kalla soppan", sade Lenin.

Han deltog aldrig i de sju rätters, sexton skålars middagar som blev obligatoriska under Stalins och Chrusjtjovs tid. Han gick sällan på teatern eller på konserter. På hösten 1919 bevistade han en sång- och dansföreställning i Bolsjojteatern med Sjaljapin, Njezjdanova, Sobinov, Geltser och andra stjärnor. Han satt ensam på parkett, iförd överrock, byggnaden var ouppvärmd. När ridån gick ner och ljusen tändes upptäckte publiken honom, och någon ropade: "Länge leve världsrevolutionens ledare, Vladimir Iljitj Lenin!" Han flydde genom en sidodörr.[2]

Undervisningskommissarien Anatolij Lunatjarskij, de sköna konsternas beskyddare, kunde minnas "flera" av Lenins teaterbesök, "som jag tror uteslutande" på Stanislavskijs Konstnärliga teater i Moskva. Lunatjarskij ordnade ofta konserter i sin egen våning där Sjaljapin, Koussevitskij och en stradivariuskvartett uppträdde. Han inbjöd alltid Lenin, och Lenin ursäktade sig: "Jag är upptagen." En gång sade Lenin: "Det är förstås mycket angenämt att lyssna till musik, men jag tror att den inverkar på mig. Jag står inte ut med den."

Lenins personliga bibliotekarie minns att han frågade efter tidningar, tidskrifter, utländska broschyrer, uppslagsböcker om Indien, om historia, filosofi och teori, men aldrig efter romaner.[3] "Jag hinner inte", var hans svar på de flesta förslag och inbjudningar. Livet bestod av krig och politik, vilka för Lenin var ett och detsamma. Stunderna av avkoppning var sällsynta. "I slutet av 1919", skrev Krupskaja, "hade vi ofta besök av Inessa Armand, och med henne pratade Iljitj gärna om rörelsens framtid. Inessa hade en äldre dotter som redan hade varit vid fronten och som så när blev dödad vid bombexplosionen den 25 september. Jag minns att Inessa en gång kom med sin yngsta dotter Varja, då en helt ung flicka, som senare blev en hängiven medlem av partiet", och det roade Lenin att prata med henne, liksom med deras tjänarinna Olympiada, om kommunismens lysande framtid. Tillsammans med den kvinna han älskade och hennes dotter tillät han sig dagdrömmar om bättre tider.

Hade Lenin anfall av dysterhet? Kände han sig ensam under de långa timmarna av sömnlöshet? Det finns inga bevis, men man kan anta att alla människor har sina svaga ögonblick. Å andra sidan lät Lenin sällan sina personliga känslor komma till uttryck. Hans lyckönskningstelegram till Trotskij med anledning av Röda arméns första stora seger vid Kazan kom mottagaren att häpna över inledningen, "Jag hälsar med hänförelse". [4] Lenin hängav sig sällan

[1] *Vospominanija*, del 2, s. 392.
[2] Ibid., s. 419.
[3] Ibid., s. 583-588.
[4] Leon Trotsky, *The Stalin School of Falsification*, inl. och fotnoter av Max Schachtman, övers. av John C. Wright, New York, 1937, s. 40. [Svensk översättning: *Stalins förfalskarskola*]

åt upprymdhet. Känslor som kunde överväldiga honom, sköt han åt sidan. Tvivel som kunde trycka ner honom, undertrycktes.

Det fanns andra som tvivlade, till exempel utrikeskommissarien Tjitjerin. I ett brev till Lenin den 12 oktober 1919 med anledning av Kautskys nya bok, *Terrorism och kommunism*, skrev Tjitjerin: ”Så vitt jag har haft tid att läsa vår litteratur, tycks det mig som om vi inte hos oss på rätt sätt behandlar statskapitalismens roll efter proletariatets övertagande av den politiska makten – – – Vi har ännu inte kommunism utan statskapitalism.” Lenin svarade: ”Vi är i det första stadiet av övergång till kommunismen och kämpar fortfarande mot *böndernas* och kapitalisternas strävan att försvara (eller återinföra) produktionen av konsumtionsvaror.”

I sin beskrivning av sovjetsystemet påpekade Tjitjerin: ”Den olika betalningen också när det gäller styckearbete, de former av tvång som ibland påminner om den gamla regimen, samt centraliseringen också av ledningen som hindrar fabrikernas självstyrelse”.

Lenin skrev i marginalen: ”Detta är inte kapitalismens spöke. Detta kommer sig av fiendens kamp och kulturnivån, inte av kapitalismen. Tyvärr har vi knappt någon centralisering.” Tjitjerin underströk kraftigt sitt sista påstående: ”Vi har en Röd armé av statskapitalism med en apparat av kraftigt tvång, men inte en kommunistisk armé.” Lenin protesterade. Han skrev: ”Detta är helt och hållet osant.” [1]

Det förhöll sig inte så att Tjitjerin förstod sovjetpolitiken bättre än Lenin. Inte heller skrev Lenin försiktigt, med tanke på publicering. Tjitjerins brev och Lenins marginalanteckningar publicerades först flera år senare. Men Lenin, mannen som profeterade om statens kommande bortvittring, vägrade att medge ens för sig själv, att han var fader till statskapitalismen i stället för ett slags kommunism. Lyssna inte till musik! Säg ingenting kätterskt! Låtsas inte se reträtter! Lenin rusade mot målet: seger i inbördeskriget. Och skygglapparna hörde till hans rustning.

Men i praktiken skydde Lenin inte obehagliga sanningar. En rapport som han personligen avgav för Moskvasovjeten den 3 april 1919 var typisk: läget var ”ytterst svårt – – – Rostov – – – är nästan inneslutet”. Trots att kriget var slut, stödde Hindenburg de allierades militära insats i Lettland. En av Petrograds huvudvattenledningar hade sprängts av fienden. Järnvägen nära Samara vid Volga hade gjorts obrukbar genom skenornas avlägsnande, och spannmål som var avsedd för städerna blev sålunda förstörd. Passagerartrafiken på alla linjer hade inställts för att underlätta transporterna, och det visade sig vara en effektiv metod. I Ukraina hade bönderna blivit så uppskrämda av den godsägarvänliga tyska regimen, att de inte ens efter tyskarnas avfärd ”vågade sätta sig i besittning av egendomarna”. Där och annorstädes, försäkrade Lenin, saboterade SR och mensjevikerna sovjetregeringens militära och ekonomiska åtgärder:

”På senaste tiden har sovjetregeringen börjat dra in deras tidningar och arrestera dem. Några kamrater-arbetare som lade märke till detta, säger: 'Det betyder, att dessa bolsjeviker – och jag är en av dem – hade fel när de drog in oss i vissa medgivanden till den småborgerliga demokratin [genom att tillåta oppositionstidningar]. Varför gjorde vi medgivanden när vi nu måste dra in tidningarna och arrestera deras utgivare? Finns det någon konsekvens i detta?' Mitt svar lyder så här: I ett land som Ryssland där småborgerliga element har hand om hela jordbruket kan vi inte överleva länge utan stöd av det småborgerliga skiktet. Detta skikt rör sig nu mot sitt mål, inte i en rät linje utan i sicksack. Om jag förföljer en motståndare som rör sig i sicksack, måste jag också röra mig i sicksack för att hinna ifatt honom.”

Kreml satte värde på denna Lenins taktik både i inrikes- och utrikespolitiken.

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 78

Byn bekymrade Lenin. Kommunisterna i byarna, fortsatte han, gick till ytterligheter och gjorde ingen skillnad mellan kulakerna, som använde avlönad arbetskraft, och bönderna av medelklass, som levde av sitt eget arbete. ”Ingen socialist i världen har någonsin föreslagit att man skulle beröva småbrukarna deras egendom. Småbrukarna kommer att existera många år ännu.”

Dessa extremistiska bykommunister trodde att krigskommunism var detsamma som militant kommunism, och följaktligen förföljde de medelklassbönderna. Men Lenin, som skrev på Tjitjerins brev att sovjetsystemet var ett stadium av kommunismen, föredrog medelklassbondens bröd framför kommunistiskt undertryckande av den privata äganderätten. Han var en praktisk, anpassningsbar politiker. Hans förhoppning om framgång, sade han, låg i ”de ryska arbetarnas tillit och klassmedvetande”, och i ”den enda möjliga slutsatsen: att vår sak är nära segern i hela världen”.[1]

Bönderna var så många att de inte kunde krossas, och eftersom de pendlade mellan accepterande och förkastande av bolsjevismen, pendlade Lenin med dem och såg genom fingrarna med privatkapitalismen, för att det som han kallade kommunism skulle bestå. Han återkallade vissa av böndernas skatter. Men han hatade mensjevikerna, och de var få. Det hade varit strejk i ammunitionsstaden Tula. Han beskyllde mensjevikerna för att ha anstiftat den. ”Någon”, sade han på ett fackföreningsmöte, ”frågade mig: 'Är det bevisat?' Jag svarade att om jag var advokat eller brännvinsadvokat eller parlamentsledamot skulle jag vara förpliktad att bevisa det. Jag är varken det ena eller det andra, jag bryr mig inte ens om att försöka, och jag ser ingen mening med det.” Kanske, medgav han, fanns det några mensjeviker, bland dem Martov och hans tidning, *Vsegda vperjod* (Alltid framåt), som var emot Tula-strejken.” – ”Men är det möjligt att göra någon skillnad under en politisk kamp när de vita stryper oss? Har vi tid till sådant? – – – Kanske om två år, när vi har besegrat Koltjak, skall studera frågan. Men inte nu. Nu måste vi slåss.”[2]

Men det var mer än strejken i Tula som stod på spel. Mensjevikerna krävde att regeringen skulle ”hejda inbördeskriget”. Detta syftade inte på kampen mot de vita utan på sovjetmetoden att använda väpnade arbetare för att skapa motsättningar i byarna mellan fattigkommittéerna och de mera välbärgade bönderna. Ofta skicka regeringen livsmedel för att föda kommittéernas anhängare och uppmanade dem sedan att plundra de andra bönderna. Genom att sålunda splittra bönderna hoppades Lenin kunna vinna anhängare och underminera SR:s politiska rötter på landsbygden, som han inte hade mäktat dra upp. SR och mensjevikerna bildade nu en gemensam front som ett sista skydd mot ren undergång. Trots att dessa två partier var uteslutna ur sovjeterna, dominerade de ofta lokalpolitiken. Om Lenin upphörde att föra inbördeskrig inom befolkningen i de av bolsjevikerna hållna områdena, skulle kanske SR-mensjevik-koalitionen överflygla de fåtaliga bolsjevikerna. Följaktligen uppmuntrade Lenin de inbördes fejderna, och speciellt öste han sin vredes skålar över mensjevikerna. Han drog in Martovs tidning.

Lenins hat till världskapitalismen var lika intensivt. Han såg sig själv inbegripen i en dödlig kamp mot den. Men den var stark, medan mensjevikerna var svaga. Därför erbjöd Lenin amerikanska och europeiska kapitalister fördelaktiga affärer. Hans slingerbultar var parallella med den yttre fiendens slingerbultar. Liksom i Brest-Litovsk sökte han en paus som skulle ge Ryssland ett räddande andrum.

På vintern 1919 gjorde de segerrika västmakterna en fredstrevare. De visste att de inte kunde skicka en stor armé för att störta bolsjevikerna. Chefsdelegaterna på Pariskonferensen vände

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXIV, s. 207-220.
[2] Ibid., s. 239.

sig följaktligen den 21 januari 1919 till president Wilson och bad honom göra upp förslag till allryska (både röda och vita) freds-underhandlingar, baserade på vapenvila i inbördeskriget. Wilson hade planen färdig följande dag: de ryska stridande parterna, också sovjetregimen, skulle samlas på Prinkipoön utanför Konstantinopel den 15 februari. Förslaget godkändes. England utsåg sir Robert Borden till sin delegat, och Wilson utsåg William Allen White, utgivaren av Emporia i Kansas.

Sovjetrepresentanterna, som Wilson hade tänkt sig som deltagare i Prinkipo-konferensen, blev aldrig inbjudna. Men den 23 januari radierade Moskva ett meddelande om det tilltänkta mötet, och fem dagar senare telegraferade Tjitjerin till Wilson att Moskva inte hade fått någon inbjudan. Efter att förgäves ha väntat till den 4 februari accepterade sovjetregeringen en inbjudan som aldrig hade utfärdats. I ett långt radiomeddelande förklarade sig Kreml berett ”att erkänna sina finansiella förpliktelser till kreditorer i ententeländerna – – – att garantera räntebetalning på sina lån med en bestämd mängd råvaror – – – att bevilja medborgare i ententeländerna gruv-, trävaru- och andra koncessioner – – – att i den allmänna överens-kommelsen med ententemakterna innesluta ett löfte om icke-inblandning i deras interna angelägenheter”.[1]

Vid demokratiska partiets styrelses privata möte den 28 februari redogjorde Wilson för Lloyd Georges reaktion på Kremls radiogram: ”Jag har aldrig sett en mera uppbragt människa än mr Lloyd George. Han sade bl. a.: 'Vi kan inte ignorera denna förolämpning. Vi är inte ute efter deras pengar eller deras koncessioner eller deras område. Det är inte huvudsaken. Vi är deras vänner, som vill hjälpa dem, och det måste vi tala om för dem.'” Men Wilson tillfogade: ”Vi talade inte om det för dem, därför att för vissa människor, som vi måste ta hänsyn till, var betalningen av de utländska skulderna viktigare och intressantare.”[2]

Vid samma tillfälle kallade Wilson bolsjevikerna ”världens största lurifaxar”. Han ansåg bolsjevikernas svar ”utstuderat förolämpande”. Han ansåg att de ville säga: ”Vi har att göra med falska regeringar vilkas enda intresse är att få till stånd en överenskommelse. Om detta är priset för europeiskt erkännande och samarbete, är vi beredda att betala det.”

Lenin och Tjitjerin såg en ententeslingerbult i den föreslagna Prinkipo-konferensen och gjorde själva en kompletterande slingerbult. Lenin hade en hård och cynisk inställning till kapitalisterna: deras gud var Mammon, ansåg han: om man slängde en dollar åt dem, började de hänsynslöst att slåss om den; de kunde mutas med utsikter till förtjänster; om Kreml lyckades lura dem att göra affärer med Ryssland skulle de förändra eller åtminstone modifiera sina regeringars antibolsjevikiska politik. Men Lenin insåg inte, att en äkta kapitalist måste vara en kompromisslös antikommunist. Det var politikerna som gick med på att underhandla. Eller som Lloyd George uttryckte det: ”Genom att kämpa mot bolsjevismen med vapenmakt, tjänade de i själva verket bolsjevismens sak. De allierade gjorde det möjligt för bolsjevikerna att förstå, att de imperialistiska och kapitalistiska regeringarna arbetade för att exploatera landet och ge jorden tillbaka åt godsägarna och sålunda återinföra reaktionen. Om vi kunde visa, att det är osant och att de allierade ”är beredda att förhandla med Rysslands härskare, skulle deras argument förlora mycket av sin moraliska kraft – – – Om – – – de allierade svalde sin stolthet och sin naturliga motvilja mot bolsjevikerna och sammanträffade med representanter för alla organiserade grupper på en och samma plats, trodde Lloyd George att resultatet skulle bli en markerad reaktion mot bolsjevismen.”[3] Detta täcker inte precis Wilsons uttalande: ”Vi är deras vänner, som vill hjälpa dem.” Clemenceau var ännu ovänligare. Men,

[1] Fischer, *The Soviets in World Affairs*, del I, s. 167-168.
[2] Joseph P. Tumulty, *Woodrow Wilson as I Know Him*, London 1922, s. 374.
[3] Officiellt hemligt protokoll som lästes upp för amerikanska senatens utrikesutskott av William C. Bullitt den 13 sept. 1919 och återges i William C. Bulitt, *The Bulitt Mission to Russia*, New York, 1919, s. 18-31.

sade han, ”bolsjevismen sprider sig – – – Om bolsjevismen efter att ha spritt sig till Tyskland fortsätter genom Österrike och Ungern och når Italien, står Europa inför en stor fara. Därför måste något göras mot bolsjevismen – – – Han medgav, att hans uttalanden inte innebar någon lösning. Den stora olyckan var att de allierade behövde en snabb lösning – – – Om han hade fått bestämma själv, skulle han söka vinna tid och resa hinder för att hindra bolsjevismen från att sprida sig. Men han var inte ensam, och i sina kollegers närvaro kände han sig tvungen till vissa eftergifter, eftersom det var viktigt att inte minsta tecken till oenighet kunde spåras mellan dem. Det blev lättare att göra eftergifter efter att ha hört president Wilsons förslag till en konferens med alla ryska fraktioner.”

Brittiske utrikesministern Balfour ”sade att han insåg att alla dessa människor måste inbjudas som jämlikar. Under sådana förhållanden trodde han, att bolsjevikerna skulle vägra; genom sin vägran skulle de försätta sig i en ofördelaktig ställning”.

Italienske utrikesministern Sonnino ”trodde inte att bolsjevikerna skulle utebli. Han trodde att de skulle vara de första att komma, därför att de var angelägna om att komma på jämlik fot med de andra.” Därför förordade han en konferens utan bolsjevikerna. Premiärminister Orlando var emellertid för en konferens med bolsjevikerna, fast han samtidigt uttalade sig för Clemenceaus politik med en ”cordon sanitaire” och motsatte sig framtvingandet av en lösning med vapenmakt, endast därför att ”en ockupation av Ryssland innebar ett insättande av stora styrkor under en obestämd och lång tid”.

Baron Makino ”önskade stödja förslaget” men ”ansåg att de under inga omständigheter skulle sanktionera de bolsjevikiska idéerna”. Japanska armén hade lyckats med detta. ”Förhållandena i Sibirien öster om Bajkal hade förbättrats avsevärt.”

Förslaget godkändes. ”Monsieur Clemenceau föreslog att manifestet till de ryska partierna skulle grundas uteslutande på humanitära argument.”

Under sådana förutsättningar måste konferensen misslyckas. William Christian Bullitt, medlem av USA:s fredsdelegation i Paris och senare USA:s förste ambassadör i Sovjetunionen, vittnade inför senatens utrikesutskott den 12 september 1919 att ”fransmännen – och framför allt franska utrikesdepartementet i ännu högre grad än monsieur Clemenceau – – – motsatte sig tanken” på Prinkipo-konferensen: ”Vi kom underfund med att franska utrikesdepartementet hade meddelat ukrainska regeringen och andra antisovjetiska regeringar att om de tackade nej till förslaget skulle fransmännen stödja dem och fortsätta att stödja dem och, om de blott kunde, se till att de allierade regeringarna icke slöt fred med den ryska sovjetregeringen”.[1]

Franska utrikesdepartementet fick i uppdrag att utfärda inbjudningarna men skickade ingen sådan till Moskva. När Moskva inbjöd sig själv och erbjöd lumpna finansiella förmåner blev Wilson och Lloyd George förolämpade. Prinkipo-konferensen sammanträdde aldrig.

Lenin kunde inte sätta sig in i den kapitalistiska världens tänkesätt, därför att alla kapitalister inte tänkte lika. Dess ord överensstämde inte med dess handlingar eller dess handlingar med dess avsikter. Hur skulle Lenin kunna veta vad kapitalisterna tänkte, när några av dess statsmän inte visste vad de själva ville? Trots att Wilson och Lloyd George var besvikna över det franska sabotaget mot Prinkipokonferensen och kände sig förargade och förolämpade beslöt de att försöka på nytt. Men den 19 februari sårades Clemenceau vid ett attentat, och sedan han nu hade fått hjälteglorian kring huvudet kunde inget Prinkipo-liknande förslag överleva hans motstånd. Följaktligen skickade överste Edward H. House, Wilsons konfidentielle utrikespolitiske rådgivare och utrikesminister Lansing till Moskva.

[1] Ibid., s. 32.

Engelsmännen blev informerade, men fransmännen hölls medvetet utanför. I början av februari 1919 fick Wilson ett memorandum ”från vederhäftiga källor” som meddelade att den franska regerings-pressen hade instruerats ”att framhäva de kaotiska förhållandena i Ryssland”.[1] Kaos i Ryssland tydde på eventuellt bolsjevikiskt sammanbrott, så varför förhandla? Dessutom reste Wilson hem till Amerika den 15 februari för att ordna upp de inre förhållandena, och Lloyd George for till London för att sköta arbetsmarknadsfrågor. Överste House ersatte persidenten, Winston Churchill premiärministern. ”Det första Winston Churchill gjorde [den 19 februari] var att kräva snabb aktion mot Ryssland. Han stödde i praktiken Fochs napoleoniska plan, som nu återupplivades med ny beslutsamhet, att inskrida med vapenmakt mot Ryssland.” Lloyd George läxade upp Churchill.[2]

Tre dagar senare for Bullitt till Moskva. Oenigheten bland de allierade, inom den brittiska regeringen och mellan vissa civila och majoriteten av militärerna som överskattade sin styrka bådade inte gott för resultatet av hans mission.

Bolsjevikerna kände emellertid inte till förspelet. De väntade sig mycket av sina samtal med Bullitt. Tjitjerin skrev till ordföranden för sovjetregeringen i Ukraina Christian Rakovskij: ”Avgörandet är mycket betydelsefullt. Om vi inte når en överenskommelse, kommer de att bedriva blockadpolitiken med kraft. De [allierade] kommer att skicka stridsvagnar osv. till Denikin, Koltjak, Petljura, Paderewski etc.” Fyra dagar senare, den 17 mars, skickade Tjitjerin en ny not till Rakovskij: ”Han [Bullitt] tror inte, att stora eftergifter kan uppnås i Paris.”[3]

För Bullitt var det också viktigt att nå en överenskommelse. Han kom från en rik överklassfamilj i Philadelphia. I Moskva på 1930-talet sade han mig: ”Franklin Roosevelt, John Reed och jag hör till samma samhällsklass.” Han hade gift sig med Louise Bryant, John Reeds änka. Klasstillhörigheten var inte någon större klyfta för Bullitt än för Reed eller Lenin. Människan kan höja sig över sin klass men kanske inte över sig själv. Varje sändebud hoppas kunna avsluta sitt uppdrag med en triumf. Dessutom hade freden med Ryssland blivit nödvändig för en fredlig värld, kanske till och med för kapitalismens existens.

Detta insåg Bullitt. Under sina sju dagar i Moskva – 8-14 mars 1919 – hade han långa samtal med Lenin, Tjitjerin och andra. De skickade honom tillbaka till Paris med ett fredsanbud och ekonomiska förslag, som han ansåg förnuftiga och acceptabla. Men i Paris blev han avsnäst. Han sökte genast upp överste House. ”Överste House gick till telefonen och ringde genast upp presidenten och sade honom att jag hade kommit, att han trodde att saken var mycket angelägen och att det verkade möjligt att mäkla fred i en del av världen där samtidigt 23 krig utkämpades. Presidenten sade så vitt jag minns att han ville träffa mig följande kväll på överste Houses kontor”, berättade Bullitt för senatens utrikesutskott. ”Men följande kväll hade presidenten huvudvärk och kom inte. På eftermiddagen dagen därpå sade överste House till mig, att han hade talat med presidenten och att presidenten hade sagt att han hade en enkelspårig hjärna som för ögonblicket sysslade med Tyskland, varför han inte kunde tänka på Ryssland; den ryska frågan hade han överlämnat åt honom, överste House.” Bullitt talade med House ”varje dag, till och med två eller tre gånger om dagen”, om de sovjetiska fredsförslagen. ”Överste House”, vittnade Bullitt, ”meddelade mig, att han för det första trodde att presidenten förordade fredsförslaget; för det andra att presidenten inte kunde befatta sig med det, därför att han var alltför upptagen av Tyskland, och slutligen – ja, jag har faktiskt inte en aning om vad presidenten innerst inne tyckte.”

---

[1] Ray Stannard Baker, *Woodrow Wilson, Life and Letters*, del I, s. 297.
[2] Ibid.
[3] 1928 besökte jag Rakovskij i Saratov, där han levde som trotskistisk landsförvisad. När han letade igenom sin stora koffert fann han dessa två handskrivna brev av Tjitjerin och tillät mig att kopiera dem.

Bullitt talade med utrikesminister Lansing, general Tasker Bliss och andra medlemmar av USA:s fredsdelegation samt med hela den amerikanska delegationen utom president Wilson själv. ”Vi hade en lång diskussion”, förklarade han, ”vars slutresultat blev att det var högeligen önskvärt att få till stånd fred på basis” av Lenins förslag.

”Följande morgon”, berättade Bullitt vidare, ”åt jag frukost hos mr Lloyd George. General Smuts, sir Maurice Hankey [brittiska kabinettets sekreterare] och mr Philip Kerr [Lloyd Georges sekreterare, senare lord Lothian] var också närvarande. Vi diskuterade saken ingående. Jag gav mr Lloyd George den officiella texten till [sovjet] förslaget.” Han hade läst den tidigare men räckte den nu till Smuts med orden: ”General, det här är av yttersta vikt och intresse, och ni borde läsa det genast.” Smuts gjorde det och medgav att det var ”av yttersta vikt”.

Därpå ”sade mr Lloyd George att han inte visste hur han skulle bära sig åt med den brittiska allmänna opinionen. Han hade ett exemplar av Daily Mail i handen och sade: 'Så länge den brittiska pressen gör sånt här, kan ni väl inte vänta er, att jag skall vara förnuftig beträffande Ryssland?' ” Lloyd George sade, liksom om han talade för sig själv, att det skulle vara lämpligt att skicka en framstående engelsman vars åsikter kunde inverka på den brittiska valmanskåren. Han nämnde lord Landsdowne, Robert Cecil, general Smuts och markisen av Salisbury men undrade om någon av dem kunde resa. Till slut uppmanade han Bullitt att publicera en rapport över sin mission i Moskva och den sovjetiska fredsplanen. Wilson hindrade att något beslut fattades.

Motarbetad av Wilson och förödmjukad av Lloyd George kände sig Bullitt förrådd. Besvikelsen stärktes nu av harm. ”Ungefär en vecka efter att jag med egna händer och i tre personers närvaro hade överräckt det officiella förslaget åt Lloyd George höll han ett tal i brittiska parlamentet där han lät det brittiska folket förstå, att han absolut inte visste någonting om ett sådant förslag. Det var att på det grövsta föra allmänheten bakom ljuset.” Bullitt skickade ett klipp med premiärministerns tal tillsammans med ett brev till Wilson. Presidenten svarade inte.[1]

Bullitt tog nu avsked från utrikesdepartementet och blev sovjetsympatisör. Han arbetade förgäves på att USA skulle erkänna Sovjet ända tills Franklin Roosevelt den 16 november 1933 tog detta steg och utnämnde Bullitt till ambassadör i Moskva. Två år där gjorde honom till en bitter fiende till sovjetregimen.

Bullitt, en elegant charmör med guldsmitt leende och snabb replik, tyckte om Lenin när han träffade honom 1919. ”Ansikte mot ansikte är Lenin en intressant person – rakt på sak och öppenhjärtig, men också sympatisk och med sinne både för humor och allvar.”[2]

Lenin förklarade sin inställning till Bullitts mission och till fredsförslagen i allmänhet för sjunde allryska sovjetkongressen den 5 december 1919: ”Vi måste upprepa vårt fredsanbud på de mest affärsmässiga och lugna sätt. Vi måste göra det, därför att vi redan flera gånger har gjort ett sådant förslag. Och varje gång har vi vunnit i alla bildade människors, till och med våra fienders ögon, och skammens rodnad har färgat dessa bildade personers ansikten. Det var vad som hände när Bullitt kom hit, när han blev mottagen av kamrat Tjitjerin och talade med mig, och när vi efter flera timmars samtal slöt ett preliminärt fredsfördrag – – – När vi undertecknade fördraget gjorde de franska och brittiska ministrarna så här.” Lenin sparkade ut med foten. ”Bullitt”, fortsatte han, ”stod där med ett värdelöst papper, och de sade till honom: 'Vem skulle ha trott att ni var så naiv och så enfaldig att ni litade på den engelska och franska demokratin?' – – – Resultatet är att de nu framstår för hela världen antingen som skurkar eller

[1] A.a., s. 65-99.
[2] Ibid., s. 64.

barnungar – de kan välja!” Genom att desavuera Bullitt, genom att förkasta andra sovjetiska fredsanbud, sade Lenin, vann Sovjet sympatisörer till och med bland den utländska bourgeisin som kom ihåg att ”de också en gång hade kämpat mot sina egna tsarer och kungar”.[1] Lenin såg propagandavärdet i upprepade fredsanbud. De som han hade överlämnat åt Bullitt var i sanning vittsyftande. De tog formen av ett förslag som de allierade och associerade regeringarna skulle göra sovjetregeringen. Alla fientligheter i det förra ryska kejsardömet och Finland skulle upphöra och kunna återupptas först sedan en fredskonferens hade samlats i ett neutralt land en vecka efter vapenvilan. ”Alla existerande de-facto-regeringar som har bildats på det forna ryska kejsardömets område och i Finland skall bevara full kontroll över de områden som de innehar i det ögonblick vapenvilan träder i kraft.” Dessa regeringar och de utländska regeringarna skall ”komma överens om att inte med våld försöka största de existerande de-facto-regeringarna”. Ämbetsmän från Sovjetryssland och de allierade och associerade regeringarna samt de antisovjetiska regeringarna i Ryssland skall garanteras rörelsefrihet på varandras områden, och Sovjetryssland skall beviljas transitorätt genom de icke-sovjetiska regeringarnas territorier. Vidare förutsattes amnesti, upphävandet av den allierade blockaden av Sovjetryssland samt Moskvas och de andra ryska regeringarnas erkännande av det gamla Rysslands finansiella förpliktelser.[2]

Bullitts rapport, som förelades den amerikanska fredsdelegationen i Paris samt Lloyd George, innehöll också en dyster beskrivning av livet i Sovjetryssland: ”Ryssland i dag befinner sig i ett tillstånd av akut ekonomisk nöd – – – Endast en fjärdedel av de lokomotiv som trafikerade de ryska järnvägarna före kriget är nu i bruk.” Moskva fick endast ”25 vagnslaster livsmedel om dagen, i stället för de erforderliga 50 – – – Varje man, kvinna och barn i Moskva och Petrograd lider av ständig hunger – – – Tyfoidfeber, tyfus och scharlakansfeber härjar i både Petrograd och Moskva.

Industrin står för det mesta stilla. Detta gäller dock ej ammunitionsfabrikerna.”[3]

Man kan emellertid tvivla på att Lenins fredsförslag till Bullitt återspeglade hans bekymmer och förtvivlan. Han kunde knappast ha varit nöjd med ett konserverande av det militära läget, som lämnade Koltjak, Denikin, de georgiska mensjevikerna och många andra regeringar i besittning av stora delar av det förra tsarväldet. Detta innebär inte att hans fredsförslag inte skulle ha varit uppriktigt menat. Han behövde en ny andhämtningspaus. Den ekonomiska situationen hotade att göra sovjetregeringen maktlös. Röda armén var oerfaren. Den tog fortfarande oftare till flykten än kämpade. Trotskij hade börjat härda den genom att utdöma dödsstraff för disciplinbrott, utnämna politiska kommissarier för att höja moralen samt använda tsarofficerare som utbildare och ledare. Men Lenin behövde tid. Han litade på tiden. Han trodde att de antibolsjevikiska regeringarnas godsägarintressen skulle undergräva deras ställning, de ryska bönderna var på upproriskt humör. Han trodde att så snart arbetarna hade fått erfarenhet av de vita regeringarna, skulle de föredra sovjetregeringen. Lenin var ingen pacifist. Freden var för honom inte ett mål. Den var ett medel att konsolidera och om möjligt utvidga sovjetmakten.

Västmakterna avvisade freden med sovjetregeringen av en annan orsak. ”Skälet var”, berättade Bullitt för senatens utrikesutskott, ”att Koltjak, medan förslaget diskuterades, hade ryckt fram 150 kilometer. 1 ett visst distrikt hade bönderna rest sig, vilket avskar den mot Koltjak opererande bolsjevikarmén från all livsmedelstillförsel. Koltjak ryckte fram 150 kilometer, Paris-pressen överdrev saken och meddelade att Koltjak skulle vara i Moskva inom

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXIV, s. 602-603.
[2] Bullitt, a.a., s. 39-43.
[3] Ibid., s. 49-50.

två veckor, varför alla i Paris, bland dem, det måste jag tyvärr medge, också medlemmar av den amerikanska delegationen, började känna mycket ljumt för en fred i Ryssland."[1]

Koltjak kom inte till Moskva. Moskvas långa arm sträcktes ut mot Sibirien och dödade honom. Men Lenin kunde inte vara säker. Han behövde andrum.

Lenin var emellertid inte en statsman med bara ett vapen. Under första veckan i mars 1919 grundade han Tredje internationalen (Komintern) för att sprida revolutionen utomlands. Under andra veckan träffade han Bullitt och utarbetade fredsförslaget. Veckan därpå antog ryska kommunistpartiets åttonde kongress som svar på SR:s och mensjevikernas beskyllningar för bonapartism och militarism en resolution på 3 000 ord, "Om den militära frågan". Det hette där att "det gamla socialdemokratiska programmet" med en folkmilis utan tvivel hade haft "en uppfostrande betydelse" (liksom kravet på lika och allmän rösträtt) under imperialismen. Men nu, "när klasskriget har förvandlats till inbördeskrig och sålunda de borgerliga rättigheterna och borgerligt-demokratiska institutionerna har förlorat all betydelse har slagordet 'folkmilis' [eller vad Lenin i Staten och revolutionen kallade "ett helt folk i vapen"] förlorat allt existensberättigande". Först, fortsatte resolutionen, "skapade vi en armé på frivillighetens grund". Men nu var Röda armén inte längre en milis, den var "permanent" och "reguljär". Val av officerare skulle inte längre förekomma. Före detta tsarofficerare, som "antingen omfattade de sovjetiska synpunkterna av övertygelse eller av omständigheternas tvång såg sig nödsakade att tjäna dem plikttroget", skulle användas i Röda armén tillsammans med politiska kommissarier, stödda av kommunistelement bland de meniga. Denna armé skulle inte bara försvara "det socialistiska samhället ["fosterlandet" var fortfarande tabu] utan också möjliggöra en avgörande hjälp åt de imperialistiska ländernas proletariat i deras kamp mot imperialismen".[2]

Fredsdiplomatins sammanbrott och den europeiska revolutionens utblivande lämnade Sovjetunionens ett enda instrument för att bekämpa de inhemska och utländska fienderna: politisk och militär styrka. Det skulle inte bli något andrum, ingen utländsk proletär hjälp. Den nya staten hade en ny armé, nyckeln till dess öde.

23. Ett stänk av idealism

En rysk armé marscherade med tom mage, tills den plundrade en by. Divisioner avverkade hundratals kilometer till fots. Den tunga utrustningen släpades i bondslädar och -kärror som lyftes upp ur gyttjan på bottenlösa vägar eller rullade fram över väglösa stäpper. Gammalmodiga lok drog fullastade boskapsfinkor genom den frusna landsbygden och stannade regelbundet för att soldaterna skulle hugga ved till pannorna längs vägen. Ingen statistik finns tillgänglig, men kölden, hungern och sjukdomarna dödade förmodligen långt fler människor än kulor och granater. Endast härdade muzjiker, utfattiga arbetare och övertygade kommunister och antikommunister kunde stå ut med sådana umbäranden. Kanske kunde inget annat land än Ryssland – och Kina – ha överlevt sådana prövningar. Det var Rysslands efterblivenhet som ledde till bolsjevikernas seger.

Det ryska inbördeskriget bestod av en serie svepande rörelser. Skyttegravar och belägringar var sällsynta. För att vinna framgång måste styrkorna därför dirigeras av en central ledning. Här hade sovjetregeringen ett klart övertag. Denikin i söder försökte förena sig med Koltjak men lyckades inte ta Tsaritsyn, som skulle ha blivit föreningslänken. Miller och Tjajkovskij i Archangelskområdet försökte detsamma, men med lika dåligt resultat. Bolsjevikerna däremot kunde under Lenins överinseende ständigt förflytta trupper från den ena fronten till den andra.

[1] Ibid., s. 90.
[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXIV, s. 709-717.

Han var en stationär mänsklig generator som producerade stimulans och energi för hela det militära företaget.

I början av innevarande år, berättade Trotskij vid Moskvasovjetens plenum den i april 1919, satte sig Denikin, försedd med engelska och franska vapen och rådgivare, på marsch mot Moskva. Den armé som kämpade mot Koltjak måste nu delas för att möta Denikin.[1] Koltjak utförde följaktligen den framryckning på 150 kilometer som förde fredsmäklarna i Paris bakom ljuset i mars–maj 1919. I maj 1919 var läget kritiskt för bolsjevikerna både på öst- och sydfronten. Lenin sköt rygg. Den 21 maj telegraferade han till sydfrontens stab, att han hade hört av Bjeloboradov, sitt öga och öra där, att ”det tog tre dagar för orderna att nå förbanden och pansarbilarna var utan bränsle. Jag stramar till här, gör ni sammaledes. Armékommittén i Tambov telegraferar att de har skickat er 669 kommunister – – Det förvånar mig att ni med dessa och med 2 000 officerskadetter och en division tvekar att skrida till avgörande operationer mot resningen [ataman Gregorjevs] som genast måste undertryckas. Telegrafera mer detaljer! Sovnarkoms ordförande Lenin.”[2] Fem dagar senare uppmanade han Ukrainas sovnarkom ”att inte hemförlova en enda soldat som kämpar mot Gregorjev, att påbjuda och verkställa hela befolkningens avväpning”, eftersom den av allt att döma sympatiserade med atamanen, ”att skoningslöst arkebusera på stället för varje gömt gevär. Det viktigaste för ögonblicket är: en snabb seger [mot Denikin] i Donetsbäckenet, ensamlandet av alla gevär i byarna och skapandet av en pålitlig armé – – – mobilisera alla arbetare. Läs upp detta telegram för alla prominenta bolsjeviker! Lenin.”[3]

I maj ryckte Koltjaks armé väster ut i det den förhärjade landet som en gräshoppssvärm. Under hans framryckning längs Volga reste sig därför städer och byar i Ural och Sibirien i hans rygg. Hans unga officerare var mera monarkistiska och konservativa än han själv. De tog jorden från bönderna och återställde den till godsägarna. ”Ni blir mottagna med kyrkklockor”, sade Boris Nikolajevskij i Moskva efter att ha passerat genom områden som nominellt behärskades av Koltjak.

Hejdad av Röda armén och oroad av motvilliga bönder, som skar av hans livsmedelsförsörjning och sköt på hans soldater från bakhåll, måste Koltjak göra halt och inleda återtåget till Sibirien. Lenin tillrådde energisk förföljning: ”Om vi inte erövrar Ural denna vinter, betraktar jag revolutionens död som oundviklig. Spänn varje nerv! – – – Leta noga efter förstärkningar! Mobilisera hela befolkningen i frontområdena! Intensifiera det politiska arbetet! Telegrafera varje dag en redogörelse för resultaten!” befallde han östfrontens revvojensovjet den 29 maj. ”Läs upp detta telegram för alla prominenta kommunister och arbetarna från Petrograd – – – Följ uppmärksamt med mobiliseringen av Orenburgska kosackerna! Ni ställs till ansvar för att förbanden inte demoraliseras och att de inte grips av förtvivlan”,[4] förmodligen av utsikterna till fortsatt kamp.

Snart måste emellertid fronten mot Koltjak återigen försvagas för att rädda Petrograd och stärka sydfronten. Den 9 juni telegraferade Lenin till östfrontens revvojensovjet:

> ”Allvarlig försämring nära Petrograd och ett genombrott i söder tvingar oss att återigen ta trupper från er front. Det finns inget alternativ – – – bryt mot rutinen! Mobilisera alla i frontområdena från 18 till 45 år och tilldela dem uppgifter sådana som erövringen av de närmaste stora industrierna, sådana som Motovilichi och Minjara, samt lova hemförlovning om de lyckas! Avdela två eller tre man till varje gevär, kräv att de jagar bort Koltjak från Ural, mobilisera 75 procent av parti- och

[1] Trotskij, *Sotjinenija*, del XVII. *Sovjetskaja respublika i kapitalistitjeskij mir* (Sovjetrepubliken och den kapitalistiska världen), del II: *Grazjdanskaja vojna* (Inbördeskriget), s. 99 och följ.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 35, s. 328.
[3] Ibid., s. 329.
[4] Ibid., s. 330.

> fackföreningsmedlemmarna! Det finns ingen annan utväg, ni måste börja arbeta på ett revolutionärt sätt – – – Lenin."[1]

Förflyttningen av regementen och arméer från en front till en annan berodde på vilken strategisk betydelse bolsjevikledarna fäste vid de olika strategiska målen, och här kunde åsikterna divergera. I början av 1919 förordade Trotskij en plan om "att förskansa oss i Ural och kasta så stora styrkor som möjligt söder ut för att likvidera hotet mot Moskva". Andra, bland dem Smilga, Lasjevitj, I. N. Smirnov och K. I. Grünstein, ville tvärtom göra upp med Koltjak i Sibirien. Trotskij röstades ner i politbyrån. Förföljandet av Koltjak blev effektivare.

Lenin var full av förtröstan. Den 3 september 1919 påpekade han vid ett möte av icke-kommunistiska arbetare och soldater i Moskva, att så snart "kapitalisterna" hade övertagit makten i Sibirien, uteslöt de mensjevikerna och SR från regeringen i Omsk och etablerade "en godsägarnas och officerarnas diktatur" i stället för att sammankalla den konstituerande församlingen. Detta visade, sade han, att "någon försoning mellan arbete och kapital inte kan ske". Vissa arbetare hade trott på den borgerliga koalitionen, men "tiotusentals arkebuserade och piskade sibiriska arbetare och bönder har fått betala för sin godtrogenhet". Nu hade de vänt sig mot Koltjak. Samma utveckling skulle ske i Ukraina till förfång för Denikin, förutspådde Lenin.[2]

Trots allt fortsatte Denikin sin framryckning. Den 20 september erövrade han Kursk, 550 kilometer från Moskva. Samtidigt förnyade Judenitj sin offensiv mot Petrograd.

Återigen frågan om prioriteten. Förfölja Koltjak? Hejda Denikin? Försvara Petrograd?

Kommunisterna rekryterade partimedlemmar och arbetare i Petrograd och skickade dem söder ut för att hejda Denikin. Lenin gav nu sydfronten företräde. Han uppmanade proletariatet i andra städer att följa Petrograds exempel. "Denikiniterna", förklarade han den 3 oktober, "räknar med att kunna utså panik i våra led och tvinga oss att tänka på defensiva operationer i en enda riktning – – – Den utländska radion ropar i alla riktningar ut att vägen till Moskva står öppen. De är så kapitalisterna försöker skrämma oss. Men de skall inte lyckas skrämma oss – – – Denikin skall krossas precis som Koltjak krossades." Men Lenin underskattade inte faran. "Kursks fall innebär en allvarlig fara. Fienden har aldrig stått så nära Moskva."[3]

Den 14 oktober 1919 intog Denikin Ord, 400 kilometer från Moskva. Lenin greps av allt att döma av panik, han föreslog att Petrograd skulle uppges. Petrograd var revolutionens vagga, men ändå funderade Lenin på att uppge staden. I sådana fall var han fullständigt osentimental. I detta skede oroade Lenin sig för Sovjetrysslands fortbestånd. "Ententens militära makt kan krossa oss (men den har ännu inte gjort det)", skrev han den 10 oktober 1919 i en hälsning till Italiens, Frankrikes och Tysklands kommunister.[4] Sex dagar senare talade Lenin från Moskva-sovjetens balkong till kommunistiska arbetare som hade anlänt från Jaroslavl och Vladimir på väg till fronten. Han talade öppet till dem om den "ohyggliga faran" som Denikin och Judenitj representerade. "Läget är utomordentligt svårt." Men det fanns hopp. "Vi vet att den revolutionära rörelsen växer i hela världen, i alla länder utan undantag. Det går långsammare än vi skulle önska, men den växer stadigt. Och vi vet också att arbetarklassens seger i hela världen är tryggad." Han målade en rosig framtid, hur svart det än såg ut just då. "Imperialisterna", sade han, "kan störta ytterligare en eller två republiker, men de kan inte rädda världs-imperialismen, ty den är dömd, den skall svepas undan av socialismen."[5]

---

[1] Ibid., s. 332.
[2] *Pravda*, den 11 sept. 1919.
[3] *Pravda*, den 4 okt. 1919.
[4] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 30, s. 34-44.
[5] Ibid., s. 48-49.

Det var denna pessimism som förmådde Lenin till förslaget att överge Petrograd. ”Under Judenitjs framryckning mot Petrograd”, skrev Trotskij, ”ansåg Lenin i ett skede att det inte lönade sig att försvara staden och att vi borde dra försvarslinjen närmare Moskva. Jag motsatte mig. Kamrat Zinovjev och jag tror också kamrat Stalin, stödde mig.”[1]

Trotskij var i Petrograd, beredd att försvara staden. Lenin telegraferade till honom: ”Försvarsrådets beslut – – – telegraferades i går kväll i kod. Som ni ser godkändes er plan.” Lenin, rådets ordförande, hade blivit nerröstad – och han fogade sig. Men han fruktade fortfarande en katastrof och bemyndigade Trotskij att handla enligt gottfinnande. ”Ett försök att omfatta och avskära Petrograd”, fortsatte han, ”medför givetvis motsvarande förändringar som ni skall vidta på platsen. Utse någon i varje departement av den lokala exekutivkommittén att samla sovjetdokumenten som förberedelse för en evakuering.”[2]

”Femte kolonner” i Moskva och Petrograd ökade faran. Lenin beskyllde dessa ”medlemmar av 'intelligentsian'” för att skickligt utså panik.[3] Tjekan fiskade med finmaskiga nät och fångade både hajar, flundror och löjor. Konspiratörernas synder skylldes ofta på oskyldiga. Maksim Gorkij och hans hustru Maria Fjodorovna klagade hos Lenin. ”Åtgärder för frigivande har vidtagits”, svarade denne. ”Men man kan inte undgå att arrestera alla kadetter och deras medlöpare som försiktighetsmått mot sammansvärjningar. De är alla kapabla att hjälpa konspiratörerna. Det vore brottsligt att inte arrestera dem. Det är bättre att några tiotal eller hundratal intellektuella sitter [i fängelse] några dagar eller en vecka, än att 10 000 dör. Ja, ja, det är bättre.” ”Kommittén för Moskvas försvar” proklamerade fjärde veckan i oktober som ”försvarsvecka”. Som skydd mot tyfusepidemin gav Lenin samtidigt order om att badhus med avlusningsrum skulle uppföras vid järnvägsstationerna i Moskva.

Efter Orels fall var Tula, ungefär halvvägs mellan Orjol och Moskva, Denikins nästa anfallsmål. Den 20 oktober skrev Lenin till revolutionskommittén (revkom) i Tula och bad dess ledare glömma gamla oenigheter och stänga civila ämbetsverk där det bara var möjligt ”I Tula”, förklarade han, ”är *massorna* inte alls med oss.” Därför måste en intensiv propaganda bedrivas inom armén, reserverna och bland manliga och kvinnliga arbetare. ”Om ni inte har tillräckligt med personal, så skriv! Vi sänder hjälp från Moskva – – – Bygger ni blockhus? – – – Har ni material? Arbetare? Utbildas Röda arméns soldater?”[4]

Den 20 oktober talade Lenin till Sverdlovuniversitetets examinander i huvudstaden. Det var inte bara ett högtidligt tillfälle, sade han. Halva klassen hade anmält sig frivilligt ”för att ge de stridande trupperna vid fronten ny, ovanlig och betydande hjälp”. Lenin beklagade att detta var nödvändigt. Studenterna hade utbildats för att ersätta de arbetare som, sedan de hade burit bördan av att förvalta landet, nu var ”ytterst utmattade.” Men det fanns ”inget val”.

Lenin skildrade därpå läget i inbördeskriget. I MurmanskArchangelskområdet ”var britterna tvungna att dra tillbaka sina styrkor – – – Denna front, som en gång var speciellt farlig, därför att fienden, som hade tillträde till havet, opererade under de fördelaktigaste förhållanden”, bemannades nu av ”ett obetydligt antal vitgardister som knappt hade någon betydelse”.

På den sibiriska fronten, där Koltjak med västmakternas, polackernas och tjeckernas hjälp hade inregistrerat många framgångar, ”därför att de lokala arbetarna och bönderna var senfärdiga med sin mobilisering – – – känner vi oss nu fast etablerade”. Bolsjevikerna hade trängt fram till Irtysjfloden vid vilken Omsk, Koltjaks huvudstad, var belägen.

---

[1] Trotsky, *The Stalin School of Falsification*, inledning och förkl. noter av Max Schachtman, övers. av John G. Wright, New York, 1937, s. 44.
[2] Ibid., s. 44-45.
[3] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 30, s. 52.
[4] Ibid., del 35, s. 360-361.

På västfronten mot Polen rådde lugn. ”Två fronter återstår – Petrograd. ”Ni vet av Zinovjevs och Trotskijs rapporter, att förPetrograd och sydfronten.” En snabb förbättring hade inträtt vid lusterna har ersatts, att vankelmodet har skingrats, att våra trupper framgångsrikt rycker fram trots desperat motstånd. Kamrat Trotskij har per telefon meddelat mig att i Djetskoje Selo [det forna Tsarskoje Selo] som nyss erövrades av våra trupper, öppnade vitgardister och borgare, som blivit efter, eld från privata hus och slogs envisare än i tidigare strider. Fienden förstår att vi har kommit till krigets vändpunkt och att Denikin måste hjälpas genom att en del av våra styrkor hindras att tåga mot honom. Men vi kan säga att detta definitivt har misslyckats – – – Inte ett enda förband från Petrograd-fronten har dirigerats söder ut, och den seger som vi är i färd med att vinna och som vi skall utveckla till en slutlig triumf skall nås utan att vi på minsta sätt försvagar sydfronten, där utgången av kriget mot godsägarna och imperialisterna kommer att avgöras.” Lenin lovade att detta skulle ske ”inom den närmaste framtiden”.[1]

Hans förutsägelse grundade sig på den omständigheten att Röda armén hade återtagit Ord den 20 oktober och drivit Denikin tillbaka. Lenin visste också om Machnos verksamhet.

Det förefaller troligt, att Denikin liksom Koltjak led nederlag lika mycket till följd av vad som hände i hans rygg som genom Röda arméns motstånd. Denikins bakre förbindelser urholkades av den anarkistiske gerillaledaren Machno.

Nestor Ivanovitj Machno kämpade tidvis mot bolsjevikerna, tidvis mot Denikin. Både de vita och de röda friade till honom. 1918 hade han ett långt samtal med Lenin i Kreml.[2] Han var en unik revolutionär gestalt. Om man lägger handen på nedre delen av ett enfacefotografi av Machno i hans självbiografi och bara lämnar huvudet synligt, ser han ut som en kvinna med yvigt, svart hår, djupa, ovala ögon med utsökt formade ögonbryn, liten näsa och tjocka, sensuella läppar. Men han är klädd i uniform, med sabel vid sidan. På höfterna har han förmodligen två revolvrar, som inte syns på bilden. Så såg han ut som 34- eller 35-åring 1918 eller 1919, på höjdpunkten av sin karriär.

Machno hade avtjänat flera års straffarbete i Moskva och Sibirien, när han på hösten 1917 återvände till sin högt älskade hemby Guljai-Polje nära Jekaterinoslav (nu Dnjepropetrovsk) och Aleksandrovsk (nu Zaporozje). Bönderna hade tagit hand om jorden. När inbördeskriget återställde godsägarnas makt, organiserade sig befolkningen i Guljai-Polje för att ”försvara revolutionen” och fick vapen av sovjeterna i närbelägna städer. Machno betecknade sig själv som ”kommunist-anarkist”. Under hans ledning blev Guljai-Polje en självständig kommun där de små verkstäderna leddes av de anställda och bönderna samarbetade frivilligt i sin dagliga gärning. Guljai-Polje var en diminutiv republik med Machno som ”fader”. Om invånarna hade någon ideologi, så bestod den av ukrainsk separatism blandad med antisemitism och hat mot storryssarna.

Men dess isolering blev inte långvarig. I mars-april 1918, sedan tyskarna hade undertecknat separatfreden med centrala radan i Brest-Litovsk, ockuperade tyska och österrikiska trupper största delen av Ukraina, också Guljai-Polje. Machno som var borta hemifrån för att skaffa vapen av bolsjevikerna, försökte inte återvända. Han fortsatte åt sydöst, till Taganrog, där han sammankallade en konferens av anarko-kommunister, av vilka många hade flytt från Guljai-Polje. Sedan de hade beskyllt judarna för tyskarnas intåg i deras by, beslöt de att återta den vid skördetiden på sensommaren. Machno skulle under tiden företa en rundresa i Ryssland för att se hur revolutionen utvecklades.

---

[1] *Pravda*, den 26 och 28 okt. 1919.

[2] Nestor Machno, *Pod udarami kontr-revolutsii. Pod redaktsiej, s predisloviem i primetjanjami T. Volina* (Under kontrarevolutionens slag), utg. samt med inl. och noter av T. Volin, Paris 1936, del 2, s. 126-135.

Den obildade Machno tycks ha varit en ytterst emotionell, för att inte säga neurotisk människa. I sina memoarer berättar han hur han på en järnvägsstation fick veta om Guljai-Poljes fall. Han blev skakad. Han steg upp på ett av Röda arméns väntande tåg. Soldaterna berättade senare för honom vad som hade hänt, skrev han. De sade att ”jag grät och somnade i vagnen, lutad mot en soldats knän. Men det minns jag inte. Jag trodde att jag var vaken och kände bara ett slags oro. Jag var illa till mods, men kunde både gå och tala. Jag minns att jag inte fattade var jag befann mig.” Machno var en hysteriker med obegränsat mod och magnetisk dragningskraft. Han älskade handling. Han älskade friheten. Han hatade staten.

I det desorganiserade Ryssland reste han från Taganrog genom Rostov och Tsaritsyn till Saratov. Överallt träffade han anarkister som flydde ”undan de förtryck som riktades mot oss av de på den tiden besudlade Lenin och Trotskij samt av de bolsjevikiska vänstersocialist-revolutionära och tjekisterna”. Anarkisterna antingen gömde sig, vilket väckte Machnos vrede, eller slöt sig samman med desertörer från Röda flottan till väpnade band som utkrävde hämnd på tjekisterna. Vid ett tillfälle mötte tjekister, som eskorterade en bunden terroristledare, tre anarkister på en väg utanför Saratov och beslöt att gripa dem också. Men de tre kastade handgranater, befriade terroristen och kom undan. När detta blev bekant i Saratov skyndade anarkisterna, ”till ett antal av mellan 15 och 20”, skriver Machno, till en flodbåt och gav sig iväg mot Astrachan. Fast Machno var på väg till Moskva, i rakt motsatt riktning följde han med dem. Senare återvände han emellertid till Saratov, och efter att ha fått en tågbiljett av revolutionskommittén, som respekterade honom i hans egenskap av ordförande i Guljai-Poljes ”kommitté för försvar av revolutionen”, reste han till Moskva.

Där började Machno kalla bolsjevikregimen ”en pappersrevolution”, ty den hade ju skapat en byråkrati. Han såg tåg fulla av ryssar som kom med spannmål från byarna. I Moskva träffade han Kozlovskij, en kamrat från det tsaristiska fängelset, som nu var poliskommissarie. ”Revolutionen kräver detta”, ursäktade sig kommissarien. Machno hånade honom och kallade honom ”revolutionens bödel”.

Den 13 april 1918 inledde tjekan en aktion mot anarkisterna i Moskva. Många av dem blev arresterade, andra gick under jorden. Machno sökte upp dem och försökte övertyga dem om att den traditionella anarkistiska fientligheten mot alla former av organisation var orsaken till deras svaghet; de måste sammansluta sig till ett parti. Furst Pjotr Kropotkin, den ryska anarkismens nestor, återvände efter att ha suttit i både tsaristiska och franska fängelser på sommaren 1917 till Moskva. Machno hade ett samtal med honom. Den sjuttiosexårige Kropotkin var besviken på revolutionen och på Lenin. Machno frågade ut den fallne jätten. ”På alla mina frågor fick jag tillfredsställande svar”, lyder Machnos korta resumé. När han berättade för Kropotkin, att han tänkte återvända till Ukraina för att leda den revolutionära verksamheten bland bönderna, avhöll sig författaren till En anarkists minnen från att ge några råd men underströk riskerna. När de skildes sade den gamle mannen: ”Osjälviskhet, själsstyrka och viljekraft på vägen mot målet övervinner allt.”

Dessa ord gick till Machnos hjärta; han besatt obegränsad viljekraft. ”Jag närmade mig Kremls portar”, säger han i sina memoarer, ”med det fasta beslutet att vad som än hände träffa Lenin, och om möjligt också Sverdlov, och att tala med dem.” Trots terrorn hade revolutionen ännu inte inträtt i sin järnålder, och den byråkratiska staten, som Machno avskydde, var till hans lycka ineffektiv. Han kom in till Sverdlovs sekreterare som fängslades av hans skildring av tillståndet bland Ukrainas bönder och släppte in honom till Sverdlov, sovjetrepublikens president. Sverdlov fann också Machnos upplysningar värdefulla och ringde till Lenin. När han lade ner luren, sade han: ”Kamrat, kom till mig i morgon klockan ett, så går vi till kamrat Lenin.”

Lenin välkomnade Machno ”på ett faderligt sätt”, skakade hand med honom, lade handen på hans axel och ledde honom till en länstol. Han bad Sverlov sitta ner och satte sig själv. Lenin frågade tre gånger hur byborna i Ukraina fattade slagordet: ”All makt åt sovjeterna.” Varje gång svarade Machno att detta innebar självstyrelse och ekonomisk självständighet på det lokala planet. Var Machno av samma åsikt? ”Ja.” I så fall är bönderna ”infekterade med anarkism” sade Lenin. ”Skulle det vara fel?” frågade Machno. – ”Det vill jag inte påstå”, svarade Lenin. ”Tvärtom skulle det vara trösterikt, eftersom det skulle påskynda kommunismens seger över kapitalismen och den kapitalistiska makten.”

Lenin kan mycket väl ha sagt detta. Bönder som ville nå politisk och ekonomisk frihet skulle förjaga godsägarna och överge de konservativa partierna. Men Lenin tillfogade att anarkisterna var oförmögna att organisera proletariatet och de fattiga bönderna, och att de därför inte kunde försvara revolutionens verk mot kontrarevolutionärerna, vilket ett fast sammansvetsat proletariat däremot kunde. Han nämnde de förband av Röda gardet som arbetarna i Petrograd hade ställt upp, och vilkas ”revolutionära hjältemod” han beundrade.

”Ni, kamrat Lenin, som har era upplysningar i andra eller tredje hand, överdriver denna” revolutionära heroism, sade Machno. Tidvis har den varit ”blek och obetydlig”. Dessa avdelningar har vid vissa tillfällen bara anfallit längs järnvägslinjerna, och ibland försvarat de järnvägsstationer, medan bönderna några kilometer bort, ute på landsbygden, inte visste någonting om saken.

”Jag minns”, skrev Machno i sina memoarer som publicerades på 1930-talet i Paris, ”hur bekymrad” Lenin blev när han hörde detta. Machno berättar om Lenins ”stora emotionella oro, som endast var möjlig hos en människa som eggas av kampen mot ett samhällssystem som han hatar och törstar efter seger över”.

Till slut meddelade Machno att hans avsikt var att återvända till Ukraina. Där hade anarkisterna visat att de kunde ta itu med verkligheten genom att kämpa mot tyskarna, mot hetman Skoropadskijs trupper och mot alla kontrarevolutionärer. Han ville delta i denna kamp. ”Vill ni ha min hjälp?” frågade Lenin. ”Ja, mycket gärna.”

Lenin befallde Sverdlov att vidta de nödiga åtgärderna. Machno försågs med ett falskt pass på namnet Ivan Jakovlevitj Sjepel, lärare och officer, och en officersuniform. Under de följande två åren måste Machnos uppgående i dagens realiteter ha förvånat och ibland förfärat Lenin. Ur den ukrainska jorden stampade Machno fram en armé. I maj 1919, när Denikin närmade sig Moskva, var denna armé en faktor som oroade Kreml. ”Tillsvidare, så länge Rostov inte är taget”, telegraferade Lenin till Kamenjev i Kiev den 7 maj 1919, ”måste vi behandla Machnos trupper diplomatiskt, skicka Antonov [Antonov-Ovsjenko] dit och göra honom ansvarig för Machnos armé. Telegrafera detaljerad rapport! Lenin.”[1]

Samma månad beordrade ryska kommunistpartiets centralkommitté, som oroades av den vita framryckningen och ataman Gregorjevs revolt, mobiliseringen av 20 000 arbetare i Ukraina, bland dem gruvarbetarna i Donets. Koltrusten i Charkov bad Lenin undanta gruvarbetarna; han vägrade men gjorde ett undantag för dem som grävde kol vid markytan. Bolsjevikerna behövde varje man och led dagligen förluster. Röda armén rekvirerade böndernas hästar för sitt nya kavalleri. Bönderna protesterade och slöt sig till Machno och Gregorjev. ”Machnoismens utveckling berodde på införandet av kommuner och statliga jordbruk utan beaktande av de föreliggande möjligheterna och böndernas jordbehov.”[2] Machnos allt större styrkor kämpade under den svarta anarkistflaggan, fick vapen av de röda och oroade Denikin, men de drog till sig ukrainare som var missnöjda med den ryska bolsjevismen och dess lokala agenter.

[1] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 36, s. 467.
[2] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del 38, spalt 500.

Den irriterade Trotskij gick den 2 juni till angrepp mot Machno i *Na puti* (På vägen), en tidning som trycktes i det pansartåg där han hade sitt högkvarter. Men Machno hade vind i sina segel. I juli fick han besök av Gregorjev som föreslog en allians mot bolsjevikerna och Petljura, en ukrainsk nationalistisk gerillaledare. Machno betraktade både Gregorjev och Petljura som skumma figurer, lika kontrarevolutionära båda två. Gregorjev mördades i Machnos läger, och Machno telegraferade nyheten till Lenin. Han ville visa, att han kämpade för den revolution som Lenin enligt hans åsikt hade förrått.

Röda armén retirerade för Denikin, och några retirerande enheter slöt sig till Machnos armé. I augusti 1919 hade Machno fyra infanteribrigader, en kavalleribrigad, en artilleriavdelning och ett kulspruteregemente med 500 kulsprutor – inalles 15 000 man och han fick dagligen förstärkningar. ”Mycket tyder på att de vita snart kom att betrakta Machnos nya armé som sin svåraste motståndare.”[1] Den 26 september omringade Denikin Machno. Machnos män kämpade tjugofyra timmar under sina svarta fanor och baner med inskrifterna ”Frihet eller döden” och ”Jorden åt bönderna, fabrikerna åt arbetarna”. De avvisade anfallet, grep till offensiven och tillfogade de vita ett svårt nederlag. Machno strövade nu genom Ukraina, kom Denikins styrkor att förblöda, erövrade hans städer (Krivoj Rog, Nikopol, Aleksandrovsk, Melitopol och Mariupol), och tog hand om hans förråd. Den 20 oktober tågade Machno in i Jekaterinoslav, samtidigt som Röda armén tog Orel. Dessa två framgångar hade samband med varandra. Denikin skulle kanske inte ha hejdats vid Orel, om inte Machno hade opererat i hans rygg. I slutet av 1919 led Denikin ett definitivt militärt nederlag mot röda och svarta. Han flydde sen till Västeuropa och skrev där en redogörelse i fem tjocka delar för sina nederlag.

När bolsjevikarmén tågade söder ut och översvämmade Ukraina, drog sig Machno undan den. Den förföljde honom och hann upp honom, han kämpade och blev besegrad. Han flydde till Rumänien och därifrån till Polen och Paris, där han dog 1935 i lungtuberkulos. ”Vår militära ledning begick ett skamligt fel, när den lät Machno undkomma (trots vår numerära överlägsenhet och den klara ordern att fånga in honom)”[2], skrev Lenin till E. M. Skljanskij, Trotskijs förste assistent. Lenin fläckade Skljanskijs meritlista med en andra varning.

24. Kall seger

På hösten 1919 räknade Koltjaks armé 103 000 man; ”bolsjeviktruppernas styrka var ungefär densamma”, säger general Denikin.[3] Man måste ta dessa siffror med en nypa salt, ty deserteringar och overksamhet på stora delar av den så kallade fronten minskade numerären av de trupper som verkligen var engagerade i strid.

Den norra krigsskådeplatsen kring Murmansk och Archangelsk hade alltid varit av sekundär betydelse beroende på de arktiska viddernas vildhet och de därmed sammanhängande kommunikations- och transportsvårigheterna.

När Judenitj i september 1919 närmade sig Petrograd, hade han en armé på 17 000 man; den röda armé som stod emot honom räknade 27 000 och kunde ”räkna med ansenliga förstärkningar”.[4] Denikin själv förde i oktober 1919 befälet över 93 000. Bolsjevikerna stod emot honom med 130 000. En tid hade han emellertid haft 98 000 man och de röda mellan 140- och 160 000. Dessa tjänstgjorde på ett vidsträckt område från Orel i Centralryssland till Kaukasien drygt 1500 kilometer därifrån.[5] På sovjetsidan utgjorde dessutom antalet man som hade

[1] David Footman, *Civil War in Russia*, London, 1961, s. 272. Denna bok innehåller en detaljerad skildring av Machnos äventyr.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 35, s. 404.
[3] General A. I. Denikin, *Otjerki russkoj smuti*, del 5, Berlin, s. 216.
[4] Ibid., s. 224.
[5] Ibid., s. 230-232.

känning med fienden mindre än hälften av dem som var under utbildning, i reserv och under transport. Det hårda klimatet, bristen på vapen, det glesa väg- och järnvägsnätet minskade ytterligare intensiteten av verksamheten på slagfältet.

I november 1919 hade Judenitj försvunnit. Denikin beskriver de förhållanden som ledde till avlägsnandet av hotet mot Petrograd, som hade oroat Lenin så mycket. Judenitj erkände Koltjak som sin ”högste härskare”. Koltjak kommunicerade direkt och uteslutande med Judenitj, inte med den regering i vilken Judenitj var försvarsminister. Regeringen ogillade denna nonchalans och ogillade överhuvudtaget Judenitj. Denne disponerade en enda armé. Den fördes av general Rodzianko, och Judenitj var Rodziankos ”överbefälhavare”, men han utövade ingen funktion som inte utövades av Rodzianko. Följden blev svåra friktioner mellan de båda befälhavarna. En tredje militär i Judenitjs läger, ”fader” Bulak-Balachovitj (som hellre dödade judar och plundrade bönder än han slogs mot bolsjevikerna), slöt sig till N. N. Ivanov, en minister i Judenitjs regering och planerade att störta Judenitj. Esterna underblåste intrigen. Esterna motstod britternas och Judenitjs påtryckningar att stöda offensiven mot Petrograd. Om Judenitj och Koltjak segrade skulle det inte finnas något Estland. Tjitjerin erbjöd den 18 augusti 1919 Estland underhandlingar som syftade till fred och självständighet.

Trots dessa ogynnsamma omen kastade Judenitj den 15 september 1919 sin lilla armé mot Petrograd. Han ryckte fram. Esterna obstruerade. Mitt under operationen avskedade Judenitj Rodzianko. Denikin antyder att båda generalerna eftersträvade äran av att tåga in i Petrograd. De röda försvarade staden, och den november slog Judenitj till reträtt. Estland slöt i december vapenvila med Moskva. Judenitj försvann.

Sen blev det Denikins tur. Han skriver, att inte bara hans reserver utan också en del av hans aktiva armé ”avdelades till den 'inre fronten' för att pacificera Machnos och andra 'atamaners' revolter som översvämmade” stora delar av Ukraina. Machno med, som Denikin beräknar, 10 000 till 40 000 man, strövade bakom de vitas rygg och erövrade förråd, skar av kommunikationslinjer och besegrade stora kontingenter, som annars skulle ha kämpat mot Röda armén. När bolsjevikstyrkorna omgrupperades för en motoffensiv, hade Denikin inga reserver. I en nio dagars oviss kamp mellan Budjonnyjs röda kavalleri och general Sjkuros vita ryttare jagades de vita över till högra stranden av Don. Budjonnyj förföljde dem dit och slog dem sönder och samman. Under tiden drev den dubbelt starkare sovjetarmén ut Denikin från Ord.

Denikin mötte nu oöverkomliga svårigheter med de nationella minoriteterna i Kaukasien. ”Det sovjetiska guldet vägde tungt”, skriver han. Det fanns viktigare orsaker. ”Britterna hjälpte inte till.” Bönderna gjorde uppror överallt där Denikin drog fram. En rapport till Denikin beskrev reträtten: ”plundring och spekulation”; ”kaotisk evakuering som försvårades av de väldiga flyktingströmmarna”; ”som stridande styrka existerar armén inte längre”.

”Många och stora var den frivilliga arméns [Denikins armés] synder”, medger han, ”men naturligtvis inte större än” andra vita arméers ”och den av baron Wrangel förda kaukasiska arméns”. Personliga fejder försvagade de vita styrkorna. Under ett irriterat avskedssammanträffande mellan Wrangel och Denikin i Taganrog, förklarade Wrangel: ”Den frivilliga armén har misskrediterat sig genom stölder och våldsdåd. Allt är förlorat här – – – Vi måste få en ny flagga – – – Men inte en monarkistisk flagga.”[1] Denikin försvann, och Wrangel tog befälet över spillrorna av hans armé.

Amiral Koltjak gick samma väg som alla andra vita. Ansatt av Röda armén och oroad av revolter bland bönder och arbetare nödgades han överge sina erövringar i Volgabäckenet och dra sig tillbaka till Ural och därifrån till Sibirien. Här blev ”riksföreståndaren” ansatt inte bara av ryssar utan också av tjeckerna. Dessa höll fortfarande den transibiriska järnvägen besatt

[1] Ibid., s. 260.

och bestämde vem som fick använda den. Några av dem gjorde sig en god förtjänst på detta. När Koltjak flydde öster ut, behövde också han tjeckernas tillåtelse att stiga på ett tåg. De höll tågen gående, kanske inte enligt tidtabellen, men de gick – ett politiska och tekniskt mirakel i en trakt där mord, nedbrända byar, plundrade fabriker, stölder av bränsle, konfiskering av livsmedelsförråd och försök att med vapenmakt tillförsäkra sig sovvagnar som möjliggjorde snabb flykt tillhörde ordningen för dagen. Tjeckernas främsta strävan i oktober 1919 var att komma ur denna häxkittel, nå Vladivostok och sina hem i Europa. Följaktligen gav de förtur åt sina egna trupptransporter och samlade ägodelar. Koltjaks soldater kom i andra rummet.

Till slut fick Koltjak en specialvagn som förde honom från Omsk, hans forna huvudstad, till Irkutsk, 1 500 kilometer längre österut. Därifrån skickade han den 25 november 1919 ett ”ytterst viktigt” telegram till sin utrikesminister Sazonov i Paris där han instruerade denne att uppmana den tjeckoslovakiska regeringen i Prag att återkalla sina representanter i Sibirien och ”ersätta dem med andra som åtminstone uppför sig anständigt”.[1] Han beklagade sig också för de brittiska och franska militära befälhavarna i Sibirien, generalerna Knox och Janin.

Amiralen var beklagansvärd. Han meddelade sin premiärminister: ”Jag blåser nytt liv i Ryssland – – – och drar mig inte för någonting när det gäller att pacificera tjeckerna, våra krigsfångar.”[2] Koltjak drog sina sista andetag. I början av januari 1920 bemäktigade sig en grupp arbetare av alla partier Irkutsk. Den 4 januari avgick Koltjak som riksföreståndare och utnämnde den redan besegrade Denikin till sin efterträdare i Europa och japanernas marionett ataman Semjonov till sin arvtagare i östra Sibirien.

Nu började tjeckerna oroa sig för sitt eget öde. De ville inte bli de rödas fångar. Följaktligen slöt de en överenskommelse med de nya arbetarmyndigheterna i Irkutsk: arbetarna skulle obehindrat släppa igenom tjeckernas tåg till Vladivostok, och tjeckerna skulle låta arbetarna ta hand om Koltjaks vagn. Det sägs att tjeckerna hade fått general Janins godkännande till denna affär. Peter Fleming säger i sin bok *The Fate of Admiral Kolchak* (New York 1963), att ”general Janin och [den tjeckiske] generalen Syrovy var ansvariga” för Koltjaks arrestering och hans överlämnande åt arbetarrådet.

Arbetarrådet i Irkutsk dömde Koltjak till döden. Det sägs, att Lenin ville att han skulle föras till Moskva. Den revolutionära militära sovjeten i Irkutsk förklarade emellertid att Koltjaks anhängare beredde sig att erövra staden och befria amiralen. Detta var förmodligen bara en förevändning.

På morgonen den 7 februari gick bödeln till Koltjaks cell. Amiralen lyssnade till dödsdomen och frågade om han fick röka en pipa. Det beviljades. Bödeln tog ifrån Koljak en näsduk med ett inknutet giftpiller. Koltjak sade: ”Jag ber er meddela min hustru i Paris att jag välsignar min son.” – ”Det skall jag göra, om jag inte glömmer bort det”, sade bödeln. Strax efter klockan fyra på eftermiddagen sköt en halvcirkel av rödgardister två salvor mot amiralen. Hans lik trycktes ner under isen i Angarafloden.

General Denikin hade bättre tur, han for med ett brittiskt fartyg till Konstantinopel.

Det ryska inbördeskriget (1917-1921) var ett utdraget, katastrofalt företag. Det förstörde landets ekonomi och hopade oändliga nya lidanden över ett folk som redan var hårt prövat av tre och ett halvt års världskrig, för vilket det hade varit illa förberett och i vilket det hade letts undermåligt av en rutten monarki och byråkrati. De vitas krig mot de röda utsatte miljoner människor för dödliga epidemier. Det uttömde Rysslands blod, intellektuella tillgångar och materiella resurser. Horder av föräldralösa barn (*besprizornye*) och rotlösa ungdomar strövade omkring i städerna och på landsbygden, rövande och mördande för att upprätthålla livhanken

[1] *Poslednije dni kolt jakovsjtjiny*, Tsentrarchiv, Moskva-Leningrad, 1925, s. 113-114.
[2] Ibid., s. 140.

och på rent sattyg. – Nationen hade levat så länge i dödens famntag att våld syntes vara ett normalare tillstånd än fred. Ett liv mer eller mindre gjorde föga skillnad. Denna inställning kostade tiotusentals liv.

Inbördeskriget lämnade efter sig ett arv av olaglighet och fysisk utmattning. Därför accentuerade det två motsägande men ändå kompletterande drag i det ryska psyket: dragningen åt anarki och den ingrodda serviliteten. Bolsjevismen måste kuva det ena och förstärka det andra. Lenin fäste uppmärksamheten vid ett tredje drag i nationalkaraktären: ”Vår vanliga svaghet, kanske förbunden med det slaviska kynnet. Vi strävar inte tillräckligt fast och målmedvetet mot de mål som vi har ställt upp för oss.”[1] Detta förklarar också förvirringen i inbördeskriget. Folk övergick från de vita till de röda och tillbaka utan minsta svårighet och helt enligt sina egna intressen och omständigheternas växlingar. Det var bara en liten minoritet som höll på sina principer.

”De största svårigheterna har vi redan bakom oss”, sade Lenin vid sjunde allryska sovjetkongressen den 5 december 1919. Men två gånger tidigare, påpekade han, en gång i öster och en gång i söder, hade de låtit fienden komma undan och fortsätta kampen. ”Det finns inte skuggan av ett tvivel om” att västmakterna ”i ett banditförbund mellan internationella och ryska kapitalister” återigen skulle intervenera för att återupprätta en regering ”av godsägare och kapitalister”. Men bolsjevismen hade allierade: ”Vi betraktar oss själva och kan endast betrakta oss själva som en grupp inom proletariatets internationella armé, i själva verket en grupp som intar en framskjuten ställning, inte alls tack vare dess utveckling eller förberedelser utan tack vare de speciella omständigheterna i Ryssland – – – Därför kan den socialistiska revolutionens seger betraktas som slutgiltig, först när den blir till en proletriatets seger i åtminstone ett flertal utvcklade länder.” Här används tanken på världsrevolutionen för att dämpa ogrundad optimism och för att skärpa uthålligheten. Striden var ännu inte slut, och den skulle inte ta slut, förrän Tyskland och/eller Frankrike och/eller England blev kommunistiska. Lenin visste ännu inte, att kommunismen kunde avgå med segern bara i länder där de ”speciella förhållandena i Ryssland” – ekonomisk och politisk efterblivenhet och förvirringen under världskriget och inbördeskriget – också rådde.

Även deras partiella seger var emellertid ett resultat av stödet från de västerländska arbetarna som hade hindrat sina regeringar från att sätta in all sin kraft mot den ryska bolsjevismen: ”Vi har vunnit de engelska, franska och amerikanska arbetarna till vår sida.” Men än så länge behövde de också diktaturen: ”Vi försökte inte inbilla våra bönder att de kunde överge det kapitalistiska systemet utan arbetarklassens järndisciplin och en kraftfull regering – – – Vi sade det rent ut: diktatur är ett svårt, tungt och till och med blodigt ord. Men vi sade också att diktaturen skulle befria dem [bönderna] från exploatörernas ok, och det visade sig att vi hade rätt.” Detta sade Lenin den 5 december 1919, och följande dag tillade han: ”Terrorn och tjekan är absolut nödvändiga – – – Vår tjeka är mycket väl organiserad – – – Vi har hört att sovjeterna sällan sammanträder och att de inte väljs om tillräckligt ofta.” Dessutom hade det framkommit klagomål om att inte heller VTSIK sammanträdde. ”Kamrat Trotskij avgav ett vackert svar, när han sade att VTSIK var vid fronten.”

Tjekan arbetade effektivt, de demokratiska sovjeterna arbetade sporadiskt. Kamrat Trotskij levde tillräckligt länge för att upptäcka att sovjeter som inte sammanträder under krig kan ignoreras i fred.

I detta skede tycktes Lenin inse att hans försvar av terror och diktatur var upplysande men inte uppfostrande. Han hade redogjort för sin politik, inte för den politik som rättfärdigade den. Att i all oändlighet försäkra, som han gjorde i sin föreläsning vid Sverdlovuniversitetet och

[1] Lenin, *Sotjinenija*, andra uppl., del XXIV, s. 628.

vid andra tillfällen, att kapitalismen varken innebar frihet eller demokrati eller jämlikhet lät föga övertygande i ett land som till följd av de utståndna umbärandena var vänt mot sig självt. Lenin blickade följaktligen tillbaka på den konstituerande församlingen som hade sammanträtt i Petrograd en enda dag, i januari 1918. Nära två händelserika år hade förflutit sedan dess, men ändå tyckte han att ämnet var intressant, kanske det till och med bekymrade honom. 1918 hade SR publicerat en serie artiklar i Moskva, bland dem en analys av valen till den konstituerande församlingen. Lenin skrev nu en analys av denna analys på 6 000 ord.[1] Av någon orsak behandlade han endast valet i november 1917 fast val i vissa områden hölls i december och även i januari 1918. Men detta inverkade inte på hans slutsatser.

Först påpekade Lenin att SR-författaren hade gjort sig skyldig till ett additionsfel: det totala antalet röster i november var inte 36 257 960 utan 36 262 560. Skillnaden var minimal. Lenin påpekade den emellertid artigt.

Han konstaterade vidare, med citerande av SR-författaren Svjatitskijs siffror, att SR hade fått 16 500 000 röster. Bolsjevikerna hade samlat 9 023 963 – här höll han sig till den exakta statistiken – eller 25 procent. Kadetterna och andra ”godsägares och borgerliga” partier fick 4 620 000 eller 13 procent. Mensjevikerna och deras allierade fick 4 procent. Lenin tillförde SR också de röster som hade avgetts av ukrainska och muhammedanska partier av samma politiska färg, vilket gav en totalsiffra av 20 900 000, eller 58 procent. Detta gav SR en till synes väldig majoritet, men det tjänade Lenins ändamål. Han påpekade att ”bolsjevikerna vid tiden för valen till den konstituerande församlingen var proletariatets, SR böndernas parti”. Men de ukrainska och muhammedanska SR-väljarna var inte alla bönder. Bland dem fanns många arbetare och intellektuella. Lenin måste emellertid förklara vad det berodde på att SR hade fått 77 procent av rösterna i Ukraina, bolsjevikerna endast i o procent. Eftersom han inte kunde medge, att arbetare inte röstade på bolsjevikerna, kallade han alla ukrainska SR-väljare bönder och placerade dem i samma kategori som SR-väljarna i mellersta och västra Ryssland samt Ural och Sibirien, vilka till övervägande del var bönder. Nu ansåg han sig kunna håna dem som påstod, att bolsjevikerna utgjorde en minoritet av proletariatet. ”Vi har hört sådana uttalanden av mensjevikerna (deras antal var 668 000 plus mellan 700 000 och 800 000 i Kaukasien, jämfört med 9 miljoner för bolsjevikerna) lika väl som av andra internationalens sociala förrädare.”

Efter att sålunda ha hemfört sin första poäng med hjälp av statistiska manipulationer – nämligen att bolsjevikerna utgjorde majoriteten av proletariatet, fast de var i minoritet bland hela befolkningen – kunde Lenin fråga: ”Hur var ett sådant mirakel möjligt, att bolsjevikerna med bara en fjärdedel av rösterna hemförde segern över de småborgerliga demokraterna i koalition med bourgeoisin, som tillsammans hade tre fjärdedelar av rösterna?”

Lenins svar var ett kort sammandrag av två års sovjethistoria. ”I båda huvudstäderna, Petrograd och Moskva”, sade han, fick kommunisterna fler röster än SR och kadetterna tillsammans. Trots de reformistiska demokraternas motsatta påståenden var det ”ett ekonomiskt och politiskt faktum” att städerna och landsbygden är olika. Så hade det varit under kapitalismen och ”framför allt under övergången från kapitalism till kommunism. Staden kan inte vara detsamma som byn. Byn kan inte vara likadan som staden under vår tids historiska förhållanden.”

Lenin begagnade inte längre det utslitna bolsjevikargumentet att den konstituerande församlingen hade upplösts, därför att förhållandena hade förändrats mellan nomineringarna och valen. Han ville fastställa en långt mera betydelsefull sanning, nämligen att en majoritet

[1] Ibid., s. 631-649. Också ibid., 4:e uppl., del 30, s. 230-251. Lenins artikel publicerades först i november-decembernumret 1919 av *Kommunistitjeskij internatsional*.

bland arbetarna gav kommunisterna större rättigheter än en majoritet inom hela befolkningen. ”Staden måste oundvikligen *leda* landsbygden”, skrev han. ”Landsbygden *följer* oundvikligen *staden*. Frågan är bara *vilken* av 'stadens' klasser som kan *leda* landsbygden.” Lenins svar var givet: arbetarklassen. ”Dessutom hade bolsjevikerna – – – på sin sida – – – 'den kämpande näven' i storstäderna. Att på sin sida ha en avgörande överlägsenhet på den avgörande platsen i det avgörande ögonblicket – denna de militära framgångarnas 'lag' är också den politiska framgångens lag, i synnerhet i det våldsamma, sjudande klasskrig som kallas revolution.”

Dessutom påvisade Lenin att bolsjevikerna i armén ”endast fick *obetydligt* färre röster än SR. Armén var med andra ord *till hälften bolsjevikisk* i oktober-november 1917. Om så inte hade varit fallet, skulle vi inte ha segrat. Men med nära hälften av hela arméns röster hade vi en betydande överlägsenhet vid fronterna *i närheten av huvudstäderna*.”

Den politiske generalen skrev i själva verket sin rapport om den militärt-politiska segern den 7-8 november 1917 för krigsdagböckerna. Också här betydde den faktiska majoriteten mindre för Lenin, än att han hade de starkaste bataljonerna i några få nyckelpunkter. Dessa de starkaste bataljonerna hjälpte emellertid revolutionen främst genom sin apati, sin neutralitet. En liten del av de probolsjevistiska soldaterna och matroserna räckte för att störta Kerenskij-regimen.

Detta förklarade visserligen framgången den 7-8 november 1917, men Lenin hade förelagt sig en större uppgift, nämligen att förklara varför bolsjevikerna hade behållit makten. Han skrev:

> ”*Den statliga makten i händerna på en enda klass, proletariatet, kan och måste bli ett vapen för att vinna de icke proletära arbetande massorna över på proletariatets sida, ett vapen för att locka över, dessa massor från de borgerliga och småborgerliga partierna*.”

De ”småborgerliga partierna” var enligt Lenin mensjevikerna, och framför allt SR. Endast några timmar efter att bolsjevikerna hade övertagit staten, sade Lenin, begagnade sig mensjevikerna av denna stat för att locka bönderna från SR genom att ”ord för ord” anta SR:s agrarprogram. SR sjöd av harm, sade Lenin. De påstod, att bolsjevikerna hade stulit deras program, men folket bara skrattade åt SR för detta. Det var allt ett fint parti som måste besegras och drivas ut ur regeringen, för att allt i dess program som var revolutionärt och gagneligt för arbetarna skulle kunna förverkligas.

Lenin blottade sin stora cyniska plan: han hade använt SR:s agrarprogram och tog med SR:s vänster i regeringen bara med avsikt att kasta ut dem från regeringen, så snart han ansåg att den tack vare hans krigslist var stark nog. Lenin hade alltid, både före och efter revolutionen, varit en motståndare till koalitioner. En koalition eller samregering med två eller tre partier är oförenlig med diktatur eller envälde.

Hur Lenins plan fungerade ute i provinserna kan belysas med ett exempel: Tula. ”För sovjet-regeringens snabba seger ute på landsbygden var bildandet av ett block mellan bolsjevikerna och SR:s vänster av stor betydelse. Den 23 december 1917 meddelade SR:s vänster i Tula att den erkände sovjetregeringen och underkastade sig dess dekret.” Detta skedde kort efter att SR:s vänster hade inträtt i centralregeringen i Moskva. ”Med vetskap om SR:s vänsters vankelmod”, fortsätter skildringen[1], ”bildade bolsjevikerna temporärt ett block med dem, därför att en stor del av bönderna alltjämt stödde dem. Detta block försvagade sovjet-regeringens motståndare, riktade ett slag mot de antibolsjevistiska partierna, mensjevikerna och SR:s höger och bidrog till att samla byarnas arbetande massor kring sovjetregeringen och kommunistpartiet.” Koalitionen var helt enkelt ett medel att förinta koalitionspartnern.

[1] *Uprotjnenije sovjetskoj vlasti v tulskoj gubernii* (Sovjetregeringens stabilisering i guvernementet Tula), en samling dokument från 1918, Tula, 1951, s. 4-5.

Men Lenin betraktade sig inte som historiker när han skrev sin analys av valen till den konstituerande församlingen. Han satte valen i samband med inbördeskriget. ”Låt oss se vilka trakter som visade sig vara minst bolsjevikiska”, skrev han. I östra Ural och de sibiriska guvernementen fick bolsjevikerna 12 procent av rösterna. I Ukraina 10 procent. I svartajordsbältet i Storryssland 16 procent. ”Och dessa var de provinser där Koltjaks och Denikins regeringar månad efter månad kunde behålla makten.” I dessa trakter tvekade bönderna. När bolsjevikerna gav dem jord, demobiliserade armén och avslutade kriget, ställde de sig på bolsjevikernas sida. Brest-Litovsk-fördraget ”sårade – – – deras djupaste småborgerliga känslor, deras patriotism. Proletariatets diktatur var speciellt illa omtyckt av bönder i de trakter där skördeöverskotttet var störst och där bolsjevikerna visade att de strängt höll på att detta överskott skulle överlåtas åt staten till bestämda priser.” Det var då som bönderna i Ural, Sibirien och Ukraina slöt sig till Koltjak och Denikin. Senare insåg emellertid bönderna ihåligheten i de vitas demokrati och reste sig mot dem.

Med hänvisning till böndernas opålitlighet ansåg Lenin att det proletariat som arbetade i närheten av de kapitalistiska industriella och politiska maktcentra ”gav uttryck för de verkliga intressena hos den överväldigande majoriteten av dem som slavade under kapitalismen”, och detta proletariat, ”även om det utgjorde en minoritet av befolkningen”, kunde störta bourgeoisien och sedan dra till sig ”de semiproletära och småborgerliga” bönderna, som ännu inte fattade ”meningen” med proletariatets diktatur och dess ”oundviklighet”.

Lenin hade nu förklarat varför parlamentariska val inte intresserade honom: minoriteter under kommunistisk ledning hade rätt att använda sin styrka mot majoriteter; en minoritetsregering måste finna på sätt att ta hand om och neutralisera majoriteten. Lenin är här häpnadsväckande ärlig i jämförelse med de apologeter som i årtionden har försökt påvisa det ”demokratiska” i hans diktatur.

Men diktaturen som sådan kan varken föda eller värma. ”Ni vet”, sade Lenin vid ett möte den 19 december 1919, ”hur svårt vår arbetarklass hungrar och fryser.” Men det kan ligga en viss tröst i att ha sällskap. ”Och vi vet”, fortsatte han, ”att det inte bara är det efterblivna Ryssland som är härjat – – – Också de mest utvecklade och rikaste länderna, segermakterna Frankrike och USA till exempel, befinner sig i ett tillstånd av fullständig ruin.” Bolsjevikledarna brukar ofta söka tröst i jämförelser; den här gången stod det lika illa till i Amerika som i Ryssland. Refrängen var densamma, Lenins sista mening löd: ”Trots alla umbäranden och uppoffringar kommer vi själva och arbetarna i alla länder att till slut hemföra en fullständig seger över kapitalismen.” ”Applåder”, säger protokollet.

Fotografier av Lenin under denna kalla och hungriga vinter 1919-20 visar honom bärande ved i Kreml. Kommunistpartierna i Moskva och andra städer hade organiserat ”kommunistiska subbotnikar” eller sabbater under vilka ledare, arbetare, tjänstemän och intellektuella utförde samhällsnyttigt kroppsarbete. I juni 1919 skrev Lenin en broschyr där han entusiastiskt prisade denna nyhet. Han deltog själv, och den 20 december 1919 höll han ett tal om denna välkomna institution. Det härskande partiet hade antagit namnet ”kommunister”, sade han. Skälet, som han en gång tidigare hade sagt, var en önskan att klä av sig den skjorta som socialdemokraterna i Europa hade smutsat ner före kriget och ta på sig en ren och vit. Men namnet saknade innehåll. ”Genom exproprieringarna av godsägarna och kapitalisterna har vi endast fått möjlighet att bygga upp de mest primitiva former av socialism, men i detta finns ännu ingenting som kan kallas kommunistiskt.” Sovjetekonomin innefattade endast ”ett svagt embryo till socialism” jämsides med ”de gamla ekonomiska formernas överväldigande dominans”, eller med andra ord privatägt jordbruk och ”den vildaste, mest ohämmade spekulation”. Men också början till det som han kallade socialism hotades av ohyran. Brist på tvål, begränsade badmöjligheter och osnygga bostäder gav upphov till alltmer ohyra, och resultatet blev en kraftig tyfusepidemi. Soldater och civila använde sin fritid till att döda löss.

”Antingen kommer lössen att besegra socialismen”, hade Lenin sagt den 5 december 1919, ”eller också kommer socialismen att få övertaget över lössen.”

Böndernas, spekulanternas och ohyrans angrepp mot socialismen gav åtminstone upphov till en kommunistisk företeelse. Det var, sade Lenin, de kommunistiska sabbaterna, ”det vill säga obetalt arbete i stor skala för det allmänna bästa, utfört av individer och utan att någon regering, någon stat har bestämt det”. Detta var ”kommunismen i aktion”. Det hjälpte staten, och det bidrog till att rensa ut orena element och orena inflytanden som hade funnit en hemvist i kommunistpartiet under den ”disintegrerande kapitalismens” era.[1]

Efter Lenin har endast de miljontals slavarbetarna i Sovjetunionens koncentrationsläger utfört obetalt arbete i stor skala. För dem var varje dag under många och långa år en ”kommunistisk sabbat”.

När 1919 led mot sitt slut kunde Lenin i ett brev till ”Ukrainas arbetare och bönder” säga att de hade hemfört en seger. Denikin, inkräktaren, var besegrad. De kunde därför begrunda sin politiska framtid: ”Skulle Ukraina vara en separat och självständig sovjetrepublik i union (federation) med den Ryska federala socialistiska sovjetrepubliken, eller skulle Ukraina slås samman med Ryssland till en enda sovjetrepublik?” Ukraina hade rätt till självständighet, ”och vilka federala band skulle i så fall etableras mellan denna republik och Ryssland?” Vi, tillfogade Lenin, motsätter oss ”fiendskap och oenighet nationerna emellan, nationell isolation. Vi är internationalister – – – Vi strävar efter en fast union och en fullständig sammansmältning mellan alla världens länder, arbetare och bönder till en universell sovjetrepublik.”[2] Han lämnade knappt ukrainarna något val. De ingick i en federation med Ryssland.

25. Ryssland mot Polen: den stora planen

På nyåret 1920, efter 784 dagar av bolsjevikstyrelse, var allting i Sovjetryssland, också Lenin, nerslitet och utmattat. ”Hur gammal är ni?” frågade Micha Tschakaja, en georgisk bolsjevik, i Genève i oktober 1916. ”Jag är gammal, mycket gammal”, svarade Lenin. ”Jag är redan fyrtiosex år.”

1920 var han femtio och mycket äldre. Han hade fyra år kvar att leva, och en svår sjukdom reducerade dem till tre arbetsår, år med enorma ekonomiska problem, katastrofal hungersnöd, krig, konflikter och besvikelser.

I januari 1920 skrev Lenin sitt fjärde utkast (de tre första utarbetades från oktober till december 1919) till en broschyr om proletariatets diktatur.[3] Han var för upptagen eller för trött för att skriva texten. Kanske det också fanns ett annat hinder. Kanske han kom ihåg vad han sagt med anledning av Friedrich Engels död 1895. Marx och Engels, hade han förklarat, ”blev socialister efter att först ha varit demokrater, och den demokratiska känslan av *hat* till godtycklig politisk makt var exceptionellt stark hos dem”.[4] Lenin tvivlade aldrig på behovet av diktatur. Men det blev allt svårare att kläda den sovjetiska diktaturens avgudabild av järn i frihetens böljande mantel. 1919 och 1920 kunde Lenin inte ha varit omedveten om de illegala angreppen mot sovjeterna och alla andra former av proletär demokrati. Hans utkast av 1920 till broschyren om diktaturen omfattar en anteckning som lyder: ”Demokratins framgångar: kongresser, möten, pressen, religionen, kvinnorna, nationalitetsförtrycket.” Detta var avsett som rubriker i den planerade skriften. Han visste att kongresserna och mötena var manipu-

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXIV, s. 650-654.
[2] Ibid., s. 654-660.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, s. 5-12.
[4] *Ibid.*, del I, s. 415.

lerade. Pressen var försedd med handbojor. Religionen förlöjligades. Kvinnorna hade rätt att arbeta lika hårt som männen. Nationaliteterna hade visserligen vunnit ny frihet. Men i ett politbyrådekret av den 22 juni 1920, som var skrivet av Lenin, fick Moskvas agenter i Turkestan order att ”gradvis men orubbligt” överföra makten till de lokala sovjeterna ”under kontroll av pålitliga kommunister”. Dessa kommunister var antingen ryssar, eller också tog de sina instruktioner från Moskva. Allmänt sett, fortsatte dekretet, var målet ”att största feodalismen, inte att införa kommunismen”.[1] Nationalisterna hade en lång väg till demokratin.

När 1920 grydde, väntade Lenin fred. De vita var besegrade. ”Det görs försök att egga upp Polen mot oss, men dessa försök skall misslyckas, och den tiden är inte avlägsen då vi sluter fred med alla, fast de säger att de vägrar att erkänna oss.” [2] I alla sina tal och artiklar skröt Lenin med freden med det lilla Estland. ”Vi har öppnat ett fönster mot Europa.” Kapitalisterna i alla länder, påstod han, hade motsatt sig upptagandet av fredliga förbindelser, ”men vi besegrade dem”. Efter denna första seger skulle fler följa, som ”för oss öppnar möjligheten till varubyte med Europa och Amerika”.[3] Sovjetfolket hungrade efter hopp.

Lenin koncentrerade sig nu på uppgiften att väcka upp sitt land från de döda. Han talade ofta om hur nödvändigt det var att övergå ”från den blodiga fronten” till arbetets ”oblodiga front”, till brödets front. ”På ett ställe”, sade han ”har en bonde bröd, men hans granne är hungrig, men ändå föredrar han att sälja brödet åt den hungrige för tusen rubel framför att överlåta det år arbetarnas regering.”

”Alldeles rätt”, utbrast en häcklare.

Det var inte rätt, svarade Lenin. ”Vi säger: 'En för alla, och på något vis klarar vi oss utan Gud.'" Han bad bönderna låna regeringen sin spannmål, ”ty för ögonblicket har vi ingenting att ge i utbyte, och färggranna pappersbitar är inte pengar”.[4]

Detta var den stora frågan för sovjetekonomin 1920. Detta var krigskommunismens största problem.

Också mitt under brinnande krig hade Lenin hållit ett öga på den ekonomiska situationen. 1920 uppmuntrade han bildandet av konsumentkooperativer med företrädesvis arbetare som medlemmar. Producentkooperativer och ”kommuner” uppenbarade sig i byarna. Producentkooperativer bildades också i städerna. I ett fall organiserade ägarna till ett tryckeri en producentkooperation i Petrograd för att undvika nationalisering. Lenin beordrade tjekan att likvidera kooperationen och överföra tryckeriet på Petrograd-sovjeten.[5] I september 1919 uppmanade Lenin Petrogradsovjetens ordförande att börja utnyttja skifferfyndigheter nära staden och utvinna olja (”Bourgeoisien kan mobiliseras till detta arbete, låt dem bo i lerhyddor”), och undrade om man inte kunde göra socker av sågspån. Han skrev också till Gleb Krzjisjanovskij om att använda torven från de väldiga kärren utanför Petrograd till att framställa elkraft. Han framkastade tanken på ett ”elektrifierat” Ryssland (”om tio – tjugo? – år”) där kraften framställdes av oljeskiffer, torv, vattenfall och mineralolja. ”Låt oss tala om detta i telefon”, avslutade han sitt andra brev till Krzjisjanovskij.[6] Han skrev också entusiastiskt till en man som föreslog en tidning ”utan papper”: radio.

Lenin hade alltid klar blick för propagandamedias värde för spridandet av de kommunistiska teorierna. Men han tillät inte teorin att blanda sig i praktiken. Kommunistiska teoretiker häv-

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 106.
[2] *Pravda*, den 13 febr. 1920.
[3] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXV, s. 102-103.
[4] *Ibid.*, s. 15.
[5] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 102-103.
[6] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 35, s. 371-372.

dade, att kommunismen krävde ett direktorat av tre eller fem eller sju personer för att leda en fabrik. Lenin däremot trodde på enmansledning. 1920 motsatte han sig gång på gång förslag om flera direktörer och tog förslagsställarna i muntlig upptuktelse. Inte ens sju arbetare i ett kollegium, förklarade han för den centrala fackföreningsorganisationen den 15 mars 1920, skulle motsvara arbetarnas breda medverkan i företagets ledning. ”Sluta att gnälla och uppför er som fullvuxna!” sade han till sina åhörare. Vad industrin behövde var borgerliga specialister, inte arbetarkollegier.

Lenin var expert på att blanda ett stänk av sanning med en dos makaber propaganda. När han talade till ”De 'arbetande' kosackernas allryska kongress” den i mars 1920 (”arbetande” tog bort den obehagliga klang som vidlådde kosackerna), skröt han med att alla stormakterna – England, Frankrike, USA och Japan i själva verket alla Winston Churchills ”fjorton länder” med deras ”miljoner” soldater och deras sagolika resurser – hade besegrats av det ruinerade Ryssland, därför att ”vi hade allierade” i det fientliga lägret: de soldater som vägrade att bekämpa bolsjevismen. ”Och vi har aldrig dolt den omständigheten att vår revolution bara är i sin början, att den kommer att föras till ett segerrikt slut först när vi smittar ner hela världen med en sådan revolution, och vi förstod till fullo att kapitalisterna var sovjetregeringens svurna fiender.” Kampen var inte slut. Kampen mot Sovjetryssland var en repetition ”med eld och svärd” för den sista avgörande striden. Imperialisterna gjorde sig beredda. ”Amerikanska miljardärer hade redan köpt upp tre fjärdedelar av Finland. Det var bara den socialistiska ryska republiken som hade höjt frihetens sanna baner, och i hela världen tilltog sympatin för den.” Tack vare sådana påtryckningar hade Tyskland och de allierade i januari 1920 hävt blockaden mot Ryssland. I alla länder, ”i Paris, London etc. – – – i alla städer demonstrerar de borgerliga intellektuella under slagordet 'Bort med händerna från Sovjetryssland' – – – Det var därför som blockaden hävdes. De kunde inte hålla Estland tillbaka och vi undertecknade en fred med detta land och kan driva handel med hela världen. Vi har slagit upp ett fönster till den civiliserade världen. Vi åtnjuter sympati hos majoriteten av arbetarklassen och bourgeoisin grubblar på hur den så snart som möjligt skall kunna öppna handel med Ryssland.”

Allt var inte väl i den kapitalistiska världen, meddelade Lenin kosackerna. ”Japan och USA står på tröskeln till krig, och det finns absolut ingen möjlighet att förhindra detta krig, i vilket ytterligare tiotals miljoner kommer att bli dödade och tjugo miljoner lemlästade.” Frankrike och England var också i luven på varandra om kolonierna. ”Visserligen”, medgav Lenin, ”kommer de kanske att kunna egga upp Polen mot oss.” Men han försökte blidka polackerna. Han kände till deras hat till det gamla Ryssland, som tre gånger hade varit med om att stycka deras land. ”Därför förstår vi det hat som uppfyller en polacks själ, och vi säger till dem att vår armé aldrig skall – – – gå över den gräns där den nu står.” Men om Polen eggades av Frankrike att börja krig mot Ryssland, ”säger vi: 'Försök bara! Då får ni er en läxa som ni aldrig skall glömma.'” Detta var musik för kosackerna, som hatade polackerna.

Bolsjevikerna, fortsatte Lenin, hade aldrig velat att ryssar skulle dö för tsarens krona och Konstantinopel. Men ”det Ryssland som befriade sig självt, som led under två års sovjetrevolution, detta Ryssland skall vi försvara till vår sista blodsdroppe”.

Nu måste emellertid alla koncentrera sig på den ”oblodiga fronten” där säden växte och smedjorna dånade. ”För första gången på tusen år” arbetade den ryske bonden för sig själv. Men ”när sovjetregeringen tar spannmål från bönderna till fixerade priser, ersätter den dem bara med papper”. Papperets värde var långt mindre än brödets, men regeringen hade ingenting annat att ge. Bönderna måste leverera spannmål till staten på kredit tills industrin

var återuppbyggd. ”Skulle en enda mätt bonde kunna vägra att ge bröd åt en hungrig arbetare, om han vet att arbetaren betalar tillbaka i varor när han har blivit mätt?” [1]

Lenin skulle snart få sitt svar. Bönderna skulle säga det inte med mjöl utan med kulor.

Den 25 mars varnade Lenin Moskva-sovjeten – som till största delen bestod av arbetare – för att Frankrike hetsade upp Polen mot Ryssland. Stora uppoffringar skulle krävas av arbetarna, ty ännu var det inte slut med hungern. ”Vi måste minnas att vi genomför en socialistisk revolution i ett land, där majoriteten består av bönder” – nyckeln till situationen i Sovjet då och för många årtionden framåt. Bönderna var ”fördärvade av kapitalismen” och trodde på ”den antikverade fria handeln, som de betraktade som sin heliga rättighet” – en inställning, påpekade han i ett politiskt sidosvep, som försvarades av SR och mensjevikerna. Men det var sovjeternas plikt att göra slut på spekulanterna ”och övervinna kapitalismens gamla traditioner”. För att återuppbygga industrin behövdes borgerliga tekniker, och för att övervaka dessa tekniker behövdes en vakthund, ”Arbetarnas och böndernas inspektionskommission”.[2]

Lenins tankar sysslade alltmera med ekonomin, men inte ännu med en ny ekonomisk politik. Han trodde fortfarande, att han kunde få fram böndernas spannmål med hjälp av löften och böner eller med våld. Han funderade också på utrikespolitiken och formulerade en ledande princip: utrikeskommissarien Georgij Tjitjerin skulle utarbeta en sovjetisk fredsdeklaration. ”I denna text”, instruerade Lenin, ”måste det finnas ett förslag till direkta freds- och fredliga förhandlingar, utan att nämna några villkor. Utarbeta en alternativ text, som bekräftar alla tidigare förslag, men så att den inte förpliktar till något!”[3]

Lenin skapade nu en fiktion, Fjärran-Östern-republiken i östra Sibirien med huvudstaden Chita, som skulle fungera som ”buffert” (Lenins eget uttryck) mellan Japan och Sovjetryssland. Den 15 december 1919 hade Lenin gett revvojensovjeten i Omsk order att erövra kolgruvorna i Kuznetsbäckenet men att inte förfölja Koltjaks utmattade trupper längre; alla disponibla styrkor behövdes på andra fronter.[4] Vissa ledande bolsjeviker opponerade sig mot ”buffertstaten”. De fruktade förmodligen, att den skulle bli ett exempel för de många nationella minoriteterna i Ryssland. Buffertstatens ”motståndare borde läxas upp ordentligt”, telegraferade Lenin till Trotskij den 19 december 1920.[5] Lenin var bekymrad för spillrorna av Denikins armé, som kommenderades av baron Wrangel, och för möjligheten av ett polskt anfall. Han fann det föga klokt att ge sig i kast med en överlägsen japansk armé. ”Buffertstaten” var lämpligen kamouflerad för alla som valde att respektera denna tunna förklädnad.

För att stärka sovjetregimens militära makt överfördes män från den stora värnpliktiga arbetararmén – också ett kommunistiskt drag – till Röda armén. Stalin protesterade och anhöll hos Lenin om att få komma till Moskva för att försvara sina synpunkter. Lenin vägrade. Stalin, skrev han på baksidan av telegrammet, ”letar efter en ursäkt för att ställa till bråk. Överbefälhavaren hade alldeles rätt.” Först skulle spillrorna av Denikins armé besegras, sedan kunde man återgå till fredlig rutin.[6] Men samtidigt överfördes hela divisioner av de stridande styrkorna till arbetsstyrkorna för att arbeta på järnvägarna, där stor förvirring rådde. Dessutom mobiliserade kommunistpartiet tusentals av sina medlemmar för samma uppgift.

Det allt överskuggande civila problemet återstod emellertid: de av kapitalisterna ”korrumperade” bönderna, som begärde skälig ersättning för sina produkter. Den 3 januari 1920 hade sovnarkom efter röstning beslutat att där foder inte kunde erhållas till de av regeringen god-

[1] *Ibid.*, 2:a uppl., del XXV, s. 46-62.
[2] *Ibid.*, s. 65-70.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 83.
[4] *Ibid.*, s. 85.
[5] *Ibid.*, s. 97.
[6] *Ibid.*, s. 97-98.

tyckligt fastställda konfiskatoriska priserna, kunde statens uppköpare få betala marknadspriser. Lenin hade röstat emot detta förslag men förblivit i minoritet. Snart beklagade sig livsmedelskommissarien A. D. Tsurupa över att sovnarkoms beslut försvårade hans verksamhet, nu ville alla bönder sälja till marknadspriser. När Lenin fick se Tsurupas brev, skrev han att det skulle vara ”otrevligt” att så snart ändra på sovnarkoms beslut. Han föreslog att man skulle ”vänta en månad eller så och sedan ta saken under nytt övervägande”.[1] Under tiden måste emellertid uppköparna betala marknadspriser. En av dem bekände det för Lenin som bara log. Regeringen måste få foder åt arméns hästar och åt de hästar som släpade timmer från skogarna. Hästarna var de första effektiva antikommunisterna.

Krigskommissarien Leo Trotskij tillbragte vintern 1919-20 med att få ordning på transportsystemet som hotade att stjälpa hela nationalekonomin. ”Transportsituationen på järnvägarna är katastrofal. Brödtransporterna till Moskva har upphört”, skrev Lenin. Han rekommenderade skoningslösa åtgärder: ”Minska den individuella brödransonen för de arbetare som inte transporterar arbetare! Höj den för transportarbetarna! Låt tusentals förgås, bara landet räddas!” [2] Trotskij åtog sig temporärt att sköta järnvägarna. Han studerade läget och kom till den slutsatsen att kommunismen måste godta åtgärder som tillät ekonomisk egennytta och befrämjade personligt initiativ. I februari 1920 utvecklade han sina synpunkter för partiets centralkommitté i Moskva. Han fördömde det rådande systemet för spannmålsrekvisitioner, som bestraffade de bättre producenterna genom att ta mer av dem. Han fördömde den lika fördelningen av de knappa industriprodukterna utan hänsyn till levererade kvantiteter av jordbruksprodukter. Han föreslog att konsumtionsvarorna i stället för att ges åt byarna som sådana skulle delas ut åt de enskilda bönderna i proportion till det överskott som de levererade till staten. Trotskij ville sålunda skapa en legal byteshandel, och han talade också om att återupprätta en fri marknad där bönderna kunde handla. Han föreslog en skatt som ersättning för konfiskeringarna. Centralkommittén avvisade Trotskijs förslag med elva röster mot fyra.[3] Lenin hade häftigt angripit dem.

Snart kom emellertid ett annat problem att uppta Kremls hela intresse: polackerna ryckte den 26 april 1920 in på sovjetiskt område. Bolsjevikerna var i krig igen, och den här gången med en främmande stat som stöddes av Frankrike och indirekt av England. Den polska armén avancerade snabbt. Kiev, Ukrainas huvudstad, erövrades den 8 maj.

De polska ledarna hade länge drömt om ett större Polen som omfattade Ukraina ända till Odessa och hela Litauen. Bolsjevismen erbjöd dem deras historiska tillfälle, trodde många polacker. Men när Koltjak inbillade sig vara på väg till Kreml, när Judenitj klappade på Petrograds portar, när Denikin undrade hurdant väder det var i Moskva, höll sig polackerna lugna. I stället för att slå till mot Ryssland, när det var som svagast, väntade de, tills alla de vita utom den svage Wrangel i det avlägsna soliga Kaukasien och på Krim hade besegrats av de röda. Då slog de till. Skälet till deras senfärdighet var fruktan för att hjälpa de vita till seger och sålunda bidra till återupprättandet av ett monarkistiskt och nationalistiskt Ryssland, som hävdade de tsaristiska kraven på de polska provinserna. När tsargeneralerna besegrades skingrades denna fruktan och polackerna ansåg sig kunna tillfredsställa sina expansionistiska strävanden.

Greve Aleksander Skrzynski, polsk utrikesminister 1922-23 och 1924-26, har klarlagt det polska politiska tänkesättet. ”Utan tvivel”, skriver han, ”skulle Denikin med största tacksam-

---

[1] *Ibid.*, s. 89.
[2] *The Letters of Lenin*, översatt och utg. av Elizabeth Hill och Doris Mudie, s. 457.
[3] Leon Trotsky *My Life. An Attempt at an Autobiography*, New York, 1930, s. 464. [Finns i svensk översättning: *Mitt liv*]

het ha tagit emot polsk hjälp, men endast under förutsättning, vilket han knappast försökte dölja, att denna hjälp gavs i polackernas egenskap av Rysslands trogna undersåtar." [1]

Lenin förstod, att polackerna fruktade en vit seger och skickade därför 1919 hemliga emissarier till marskalk Pilsudski, Polens ledare, för att förhandla. En inofficiell vapenvila slöts.[2] Detta hindrade inte polackerna från att ockupera Vilna den 19 april 1919 och Minsk den 8 augusti. Den 28 januari 1920 varnade Lenin, Trotskij och Tjitjerin polackerna för att inleda "ett ansvarslöst, vansinnigt och brottsligt krig mot Sovjetryssland". Samtidigt angav de klart och tydligt den rysk-polska och ukrainsk-polska gräns som Röda armén inte skulle överskrida.

Polen var i lika starkt behov av fred som Ryssland. Herbert Hoovers amerikanska hjälporganisation (ARA) distribuerade från februari till augusti 1919 livsmedel för 50 miljoner dollar åt polackerna. 1920, medan Polen fortsatte med sina krigsförberedelser, ökades denna hjälp ytterligare. I januari 1920 inregistrerades 34 000 fall av tyfus i Polen. I juni 1920 bespisade ARA 1 315 000 polska barn. "För sex månader sedan", sade Herbert Asquith i underhuset den 10 augusti 1920, "hade vi där ett folk som led av hunger och sjukdomar, som, det är ingen överdrift, stod på randen av nationell bankrutt. Det var under sådana omständigheter fälttåget inleddes – – – Det är ett rent aggressivt äventyr. Det är ett lättsinnigt företag."

Polens eländiga tillstånd avskräckte inte Pilsudski. Det uppmuntrade Lenin. Sovjetregeringen, som väntade en polsk offensiv, inledde förhandlingar med Litauen den 31 mars 1920, vilka resulterade i ett fredsfördrag den 12 juli, och med Lettland, som slöt fred den 11 augusti. Kreml neutraliserade Polens potentiella bundsförvanter. Finland undertecknade den 14 augusti freden med Ryssland. Frankrikes ansträngningar att locka Ungern och Rumänien med i kriget mot Ryssland visade sig fruktlösa.[3]

Redan innan Polen hade gått till anfall såg Lenin den väntande invasionen som inledning till en europeisk revolution – och på den tiden var Europa världen. "Kommunistrevolutionens seger i alla länder är oundviklig", försäkrade han vid Moskva-sovjetens möte den 6 mars 1920 på första årsdagen av Kominterns grundande.[4] I början hade de hoppats att slutet på världskriget skulle ge upphov till världsrevolutionen, sade han, ty då var arbetarna beväpnade. Ännu visste han inte, erkände han, vad det var som hade grusat deras förhoppningar; Moskvas upplysningar var fragmentariska och otillfredsställande. Men ändå betvivlade Lenin inte att andra internationalen, den moderata socialismen "var död, och att arbetarmassorna i Tyskland, England och Frankrike skulle sluta sig till kommunisterna – – – Till och med bland de efterblivna arbetarskikten i länder som England har en förändring inträtt, och man kan säga att de gamla formerna av socialism är döda för alltid. Det övriga Europa rör sig inte mot revolutionen på samma sätt som vi, men i stort sett genomgår hela Europa samma process."

Lenin kunde aldrig räkna ut varför det övriga Europa inte hade följt Rysslands maning till revolution. "Opportunismen är huvudfienden", skrev han i juli 1920[5], mitt under polska kriget. Men han kunde varken definiera "opportunism" eller "reformism". Han nöjde sig med att citera Ramsay MacDonald: "Vi vet att allt detta tar slut, att det ordnar upp sig." Lenins omedelbara kommentar lyder: "Opportunismens rötter: mutandet av de högre skikten av arbetare", varpå han nämnde summan. Men Lenin borde ha varit den förste att erkänna, att "opportunism" och "reformism" inte var subjektiva fenomen. "Mutandet" innebar högre löner, betalade av en rikare och starkare kapitalist-klass som ville skapa en livlig hemmamarknad och större socialt lugn. Det innebar dessutom arbetarklassens förhoppningar om att

[1] Greve Aleksander Skrzynski, *Poland and Peace*, London 1923, s. 39.
[2] Detaljer hos Fischer, *The Soviets in World Affairs*, New York 1961, s. 166-169.
[3] *Ibid.*, s. 182-183.
[4] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXV, s. 71-77.
[5] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 113.

demokratiska metoder – rösträtt, större köpkraft, strejker skulle vara mera lönande än en våldsam revolution. Men så stor var Lenins kärlek till revolutionen att han inte kunde finna några förtjänster i ett alternativ. I februari 1920[1] hånade han den österrikiske socialistledaren Otto Bauer för att han hade sagt att en ”expropriering av expropriatörerna” var ägnad att undergräva ett lands produktionsförmåga och därför utarmade massorna. Det var bättre, sade Bauer, att genomföra exproprieringen ”på ett ordnat och reglerat sätt” genom beskattning. Detta var för Lenin den mest upprörande form av kontrarevolution. Men om man i dag jämför den österrikiske arbetarens ekonomiska och politiska status med hans ryske kollegas, kan man undra vem som hade rätt, Lenin med sitt våld eller Bauer med sin ”revolution genom beskattning”. Lenin var den ryska historiens fånge. Ryssland hade aldrig känt till gradualism nerifrån. Där hade endast förekommit reformer uppifrån och revolutioner nerifrån. Detta kan vara den verkliga förklaringen till Lenins orubbliga förkärlek för revolution för att ett fast organiserat kommunistparti av professionella revolutionsmakare. Den egendomliga sanningen är att Lenin trots sin bildning var okunnig om den nationella historiens inverkan på revolutionens förlopp. Med hjälp av ett intellektuellt tankspeleri trollade han bort de sjuttitvå år av ekonomiskt framåtskridande i Central- och Västeuropa som hade förflutit sedan Marx och Engels gav ut det kommunistiska manifestet, och förklarade att revolutionen överallt var den enda vägen till frälsning. Marx förde Lenin på villovägar. Lenin var en extremistisk antingen-eller-människa bakom ogenomskinliga nationella fönster. Han insåg inte, att ju mer ekonomiskt utvecklat ett land var, desto mindre hade det att vinna och mer att förlora på en revolution.

Nu ville Lenin pröva sina teorier med bajonetten. Han skulle fälla de centraleuropeiska opportunisterna med den ryske soldatens gevärskolv. Polackerna hade ryckt långt in i Ukraina. Röda armén drev dem snabbt tillbaka, och i juni 1920 stod den vid den gamla polska gränsen. Spänningen var stor i det sovjetiska Moskva. Ett slag av den röda näven skulle kunna rasera den europeiska kapitalismens förvittrade murar.

Den 15 mars 1920 iscensatte en del tyska militärer Kappkuppen i Berlin. Den slogs snabbt ner med en storstrejk. De tyska kommunisterna fördubblade sin aktivitet. Lenin meddelade den 29 mars det ryska kommunistpartiets nionde kongress att allt utvecklade sig gynnsamt i Tyskland enligt känt mönster. Den misslyckade Kornilov-resningen i Petrograd i september 1917 hade utlöst bolsjevikrevolutionen den 7 november. Doktor Wolfgang Kapps kupp skulle få samma resultat. Han var ”säker på att den dag inte är avlägsen då vi tågar fram tillsammans med en tysk sovjetregering”.[2] Nödvändigheten var moder till hans förhoppningar. Förbiseendet av den nationella skillnaden hade gett upphov till hans illusioner. En av marxismens ledande principer, som Lenin ofta citerade, var dc kapitalistiska ländernas ”ojämna utveckling”. Denna olikhet inverkar givetvis på möjligheterna till en antikapitalistisk revolution. Detta förbisåg Lenin. Polen var också färdigt för revolution, trodde Lenin. ”Den revolutionära rörelsen där växer i styrka”, meddelade han partikongressen den 29 mars.

När Röda armén sålunda hade drivit ut polackerna från Ukraina, röstade Lenin för energisk förföljning genom Polen mot Tyskland. Andra bolsjevikledare opponerade sig. Bland dem var Stalin. I en intervju i Charkov-tidningen *Kommunist* den 24 juni 1920 uttalade han sig om de militära svårigheter som väntade dem. ”Vi är i krig inte bara med polackerna”, förklarade han, ”utan med hela ententen, som har mobiliserat Tysklands, Österrikes, Ungerns och Rumäniens mörka krafter och som förser Polen med alla upptänkliga förnödenheter.” Därför, sade han, ”anser jag att den skrytsamma och skadliga självbelåtenhet som en del kamrater har visat, inte är på sin plats. Några av dem nöjer sig inte med de vunna framgångarna vid fronten utan ropar på en marsch mot Warszawa. Andra, som inte nöjer sig med att vi försvarar vår republik mot

[1] Lenin, a. a., del XXV, s. 37.
[2] *Ibid.*, del XXV, s. 94-115.

fientliga anfall, framhåller stolt att de inte kommer att nöja sig med mindre än 'ett rött, sovjetiskt Warszawa'."[1] Stalin sade, att detta inte överensstämde med sovjetregeringens politik. Men när han fick veta att det överensstämde med Lenins åsikter och avsikter, ställde han sig på herrens och mästarens sida.

Trotskij var av annan åsikt. Armén och landet var utmattade. Lenins chefsdelegat vid förhandlingarna med Polen 1919, polacken och kommunisten Julian Marchlevskij, ansåg att chanserna för en polsk revolution inte var stora. Karl Radek, som var född i Polen och expert på utrikespolitik, var lika pessimistisk. Tjekachefen Dzerzjinskij, som också var född polack, tvekade även han inför en rysk inmarsch i Polen. Men när Trotskij föreslog ett omedelbart avslutande av kriget mot polackerna, "stöddes jag, så vitt jag minns, bara av Rykov. Alla de andra övertalades av Lenin under min frånvaro – – – Beslutet blev att fortsätta offensiven."[2]

Varför gav Lenin order om den sovjetiska invasionen i Polen mot Trotskijs och Radeks veto? Alla tre var goda marxister och lika stora gynnare av världsrevolutionen, ingen av dem hade något emot våld. Lenin var lika medveten som Trotskij om det svåra läget i Ryssland. Efter sin vistelse i Berlin 1918 förstod Radek, att varken Tyskland eller Polen var moget för revolution. Trotskij hade alltid varit emot för tidiga revolutioner. Det var därför logiskt, att han motsatte sig att det lytta sovjetbarnet sammankopplades med ett polskt eller tyskt foster. Han motsatte sig en revolutionär framryckning i Polen av samma orsak som Lenin hade motsatt sig ett revolutionärt krig mot Tyskland under Brest-Litovsk-krisen. Tyskland och Polen var bara havande med revolutionen – och inte ens det var säkert. En invasion av Röda armén skulle därför troligen ge upphov till ett missfall snarare än till en normal förlossning.

Lenin avvisade emellertid Radeks upplysningar och Trotskijs tvivel. Han lät sig som vanligt ledas av behoven, inte av kunskapen. Revolutionen är ett hasardspel med det omöjliga. Lenin eftersträvade en utvidgning av den ryska revolutionen för att återuppliva dess anda och ge den en transfusion av högt utvecklad västerländsk teknologi och makt. Trotskij och Radek ansåg det oriktigt att använda armén till detta. Kanske en av skillnaderna mellan Lenin och dem var skillnaden mellan högste ledaren och alla andra. Statens överhuvud är någonting mer än en *primus inter pares*. Hans ansvar är unikt och fogar något unikt till hans psykologi: hela det nationella företagets öde beror på honom. En människa som inte hör till de allra högst uppsatta kan ge fritt utlopp åt sin skepticism. Mannen med den högsta makten kan inte unna sig lyxen av ett "kanske". Lenin måste ha haft på känn att den ryska revolutionens mäktiga röda flod hade torkat ut till en liten bäck, att bolsjevismen inte förmådde råda bot på böndernas kapitalistiska "fördärv". Endast en utländsk antikapitalistisk seger kunde komma till rätta med den ryska småborgerliga kapitalismen. Men säkert hade Trotskij och Radek samma pessimistiska uppfattning om socialismens utsikter inom en efterbliven bondenation. Skälet till deras olika uppfattningar om en revolution som utlöses av en invasion måste förmodligen sökas djupt i det undermedvetna. Ett krig mot Polen skulle bli populärt. Den berömde general Brusilov anmälde sig till tjänstgöring vid den sovjetiska generalstaben och utfärdade ett upprop till de forna tsarofficerarna att kämpa för fäderneslandet. Den ryska nationalismen flammade upp. Trotskij avskydde den. Lenin hade upptäckt en ny kraftkälla. Alla bolsjeviker trodde på styrkan, Lenin mer än de flesta. Han trodde på metoden att exportera revolutionen på ba onettspetsar.

Lenin tålde ingen opposition i denna fråga. Det var han som hade armén, och han avsåg att använda den. Han skulle lära Polen en läxa genom att sätta landet i brand, och elden skulle kanske sprida sig till Hamburg, Berlin och München – kanske ännu längre. Han hade läst Henri Barbusses *Le Feu* och dragit politiska slutsatser av den. Det första världskriget, som

[1] Stalin, *Sotjinenija*, del 4, s. 332-330.
[2] Trotskij, a.a. s. 457.

avskyddes av miljoner soldater hade, det var Lenin övertygad om, slitit sönder det kapitalistiska systemet. Om man stack hål på dess tomma kropp skulle det sjunka ihop och falla i den gapande graven. Han släppte loss Röda armén över Polen. Det röda artilleriets åska förebådade revolutionen. Det europeiska proletariatet skulle höra och handla, och sålunda rädda den ryska revolutionen från den hotande ekonomiska katastrofen. Lenin satte sin tillit till revolutionen. Trotskij var inte lika trosviss, han väntade sig inte att de inhemska problemen skulle lösas med utländsk hjälp i det ögonblicket och på det sättet. Han hade redan röstat för en ny ekonomisk politik. Stalin var inte trosviss alls. Redan den 19 augusti 1917 hade han skrivit i en tidningsledare: ”En gång sades det i Ryssland att socialismens ljus kommer från väster.” Men förhållandena hade förändrats. 1917 ”var det inte socialism och frigörelse som Västern exporterade till Ryssland utan snarare slaveri och kontrarevolution”.[1] De närmast följande åren tilltog hans fientlighet mot västern.

Det var Lenin som avgick med segern. I Brest-Litovsk hade hans roll varit att hålla tillbaka. I Polen var det tvärtom.

En armé på omkring 150 000 man under befäl av general Michail Tuchatjevskij, ”en ung Napoleon”, tjugosju år gammal, skulle utföra huvudstöten väster ut från de historiska slätterna kring Smolensk. Mellan den 4 och 20 juli ryckte den fram 20 km om dagen, en väldig prestation under fotmarschens och den hästdragna trossens tid.

Lenin fick sin belöning. För första gången sedan november 1917 tycks det ryska folket ha gripits av ett slags entusiasm. ”Ge oss Warszawa!” klottrade man på plank och väggar. Kommunistiska ungdomar och ryska och ukrainska nationalister ropade på ”krig till ett segerrikt slut”.

Tuchatjevskijs snabba frammarsch slog polackerna med häpnad. ”På de polska militärerna”, skrev marskalk Pilsudski, ”gjorde denna marsch intrycket av ett väldigt kalejdoskop.” Den var, tillfogade han, ”som någonting oemotståndligt – – – Regeringen darrade”.[2] Utanför Warszawa, väntande på att darrandet skulle förorsaka döden, befann sig Feliks Dzerzjinskij, Feliks Kon och Julian Marchlevskij, alla väl förtrogna med polska förhållanden. De bodde hos en katolsk präst. Från en närbelägen kulle kunde de se Warszawa, som de ämnade färga rött. Lenin hade utnämnt dem till ”den provisoriska polska revolutionära regeringen”.

En annan sovjetarmé, ledd av general A. I. Jegorov och innefattande den mustaschprydde general Semjon Budjonnyjs vilda kosacker, hade stött mot sydväst, in i polska Galizien. Politisk kommissarie vid denna armé var Josef Stalin.

Polen vacklade under den dubbla stöten. I Moskva jublade ryssarna liksom de där församlade utländska kommunisterna och man räknade dagligen de tillryggalagda kilometerna.

Det var emellertid en omständighet som lade sordin på glädjen och förbryllade Lenin: den uteblivna polska revolutionen. Bönderna på åkrarna och arbetarna i städerna (utom i det östliga Bialystok) tog emot ryssarna och ukrainarna med butter tystnad. Den enda känsla som sovjetarméerna tycktes väcka var polsk nationalism. Radek hade förutspått detta.

[1] Stalin, a.a., del 3, s. 234-235.
[2] Josef Pilsudski: *L' Année 1920*. Edition complète avec le texte de l'ouvrage de M. Toukhatchevski 'La Marche au-delà de la Vistule' et les notes critiques du Bureau Historique Militaire de Varsovie. Paris, 1920, s. 112-114.

Polskt försvar vid Miłosna, vid Warszawa, augusti 1920 (slaget om Warszawa ägde rum 12-25 augusti 1920)

I en analys av sitt polska fälttåg som Tuchatjevskij den 7 och 10 februari 1923 gjorde inför militärakademin i Moskva, höll han med Lenin beträffande utsikterna till en europeisk revolution 1920. ”Hurudana var förhållandena inom det centraleuropeiska proletariatet? Var det berett på revolution? Kunde det, sporrat av den socialistiska framryckningen från öster som kom med frihet, ha hjälpt oss – – – Kunde Europa ha stärkt den socialistiska rörelsen genom en explosionsartad revolution i väster? Fakta besvarar denna fråga jakande – – – Det råder inget tvivel om att om vi hade segrat vid Weichsel skulle den revolutionära elden ha spritt sig till hela kontinenten – – – En export av revolutionen var möjlig. Det kapitalistiska Europa var skakat i grunden, och utan våra strategiska misstag, utan vårt nederlag på slagfältet, skulle kanske det polska fälttåget ha blivit den länk som band samman november-revolutionen 1917 med revolutionen i Västeuropa.” [1]

Därpå drog Tuchatjevskij den ”viktigaste slutsatsen” av ”vårt fälttåg 1920: nederlaget berodde inte på politiken utan på strategin”.[2] Det stora strategiska misstaget, vidhöll han, begicks av sovjetarmén i sydväst som leddes av Jegorov och Budjonnyj under Stalins överbefäl. Medan Tuchatjevskij tog Warszawa ville denne, som redan var angelägen om att göra historia, inta Lwów och gå mot Österrike eller Tyskland. Men Tuchatjevskij hade ryckt fram för långt och för snabbt, och när han i början av augusti stod vid Weichsel höll polackerna stånd. Tuchatjevskij anhöll gång på gång om förstärkningar. Högkvarteret beordrade Jegorov och Budjonnyj att överge sina egna anfallsmål och stöda Tuchatjevskij. De lyssnade inte. Trotskij klandrar öppet Stalin.[3] Tuchatjevskij nöjer sig med att nämna arméns nummer.

Tuchatjevskij gjorde helt om och drog sig tillbaka till Ryssland. Jegorov och Budjonnyj tågade också tillbaka till hemlandet. Lenins allvarligaste försök att tända revolutionens eld i Centraleuropa slutade med ett fullständigt misslyckande.

---

[1] *Ibid.*, s. 230-232.
[2] *Ibid.*, s. 254.
[3] Trotskij, a.a., s. 458.

I sin återblick 1923 sade Tuchatjevskij, att den polska bourgeoisin och intelligentsian hade slutit upp bakom sin regering och skänkt den ny stabilitet genom att hindra arbetarna från att resa sig. Men i sin egenskap av soldat bagatelliserade han den sociala faktorn och underströk den strategiska. Lenin, nederlagets upphovsman, fäste uppmärksamheten vid frågans politiska aspekter och klandrade sig själv. Trotskij skriver: ”Lenin förstod naturligtvis bättre än någon annan betydelsen av sitt 'Warszawa-misstag' och återvände ofta till det i ord och tankar”.[1] Trotskij citerade inte Lenins ord, men det gjorde Clara Zetkin. När denna prominenta tyska kommunist 1920 träffade Lenin, inte för första gången, talade han öppet med henne om den katastrof som hade drabbat hans revolutionspolitik med bajonett och sabel. Hon nedtecknade hans ord och publicerade dem i Ryssland och annorstädes efter hans död.

Lenin hade gått på besök till henne när hon var sjuk. ”Liksom så många som på den tiden kom från Västern till Moskva”, skriver kamrat Zetkin i sina minnen[2], ”måste jag betala min tribut åt de förändrade levnadsförhållandena och inta sjuksängen. Lenin besökte mig. Oroligt, som den ömmaste mor, frågade han, om jag fick ordentlig vård och näring, god läkarvård etc. och om jag önskade någonting. Bakom honom såg jag kamrat Krupskajas vänliga ansikte. Lenin betvivlade mina ord, när jag sade att allt var bra. Speciellt var han upprörd över att jag bodde på fjärde våningen i ett sovjethus som visserligen hade hiss, men den fungerade sällan. 'Precis som Kautskys anhängares vilja och förmåga till revolution', sade han ironiskt. Snart övergick samtalet till politiken.”

De talade om Polen. Hon berättade hur ”den frost som följde på Röda arméns reträtt från Polen hade kvävt tillväxten av den revolutionära blomma som sköt upp i våra tankar när sovjettrupperna efter en djärv och snabb framryckning hade nått Warszawa”. Hon berättade om den upphetsning som rådde bland de tyska kommunisterna, när sovjetsoldaterna ”i eländiga, gamla och trasiga uniformer eller civila kläder, i bastskor eller slitna stövlar sporrade sina små och livliga hästar ända fram till tyska gränsen”, och hur de tyska borgarna och småborgarna ”med sina reformistiska medlöpare av arbetarklassen” iakttog händelseutvecklingen ”nästan belåtet” därför att Polen, ”arvfienden” blev slagen, men samtidigt ”halvt skräckslaget” för att Röda armén närmade sig.

Lenin lyssnade, och ”satt sedan tyst några minuter”, försjunken i tankar. ”Ja”, sade han till slut, ”så gick det i Polen, och kanske det måste ske. Ni känner givetvis till alla de bidragande faktorerna, att vår oförväget tappra och djärva förtrupp varken hade reserver av trupper eller ammunition och att den inte ens hade tillräckligt med hårt bröd. Den måste rekvirera bröd och andra förnödenheter av de polska bönderna och medelklassen. Och i Röda armén såg polackerna fiender, inte bröder och befriare. De kände, tänkte och handlade inte som revolutionärer utan som nationalister och imperialister. Revolutionen i Polen, som vi räknade med, bröt aldrig ut. Bönderna och arbetarna, som hade förts bakom ljuset av Pilsudskis och Daszynskis anhängare, försvarade sina klassfiender, lät våra tappra röda soldater svälta, lade sig i bakhåll för dem och piskade dem till döds.”

Lenin fortsatte med att prisa Budjonnyj, ”världens mest lysande kavallerianförare”. Men: ”Hur framstående Budjonnyj och andra revolutionära ledare än var, kunde det inte uppväga våra tekniska och militära brister, ännu mindre våra politiska felberäkningar – hoppet om en revolution i Polen. Radek förutsåg utgången. Han varnade oss. Jag var mycket förbittrad på honom och beskyllde honom för 'defaitism'. Men i huvudsak hade han rätt. Han känner till förhållandena utanför Ryssland, i synnerhet i Centraleuropa, bättre än vi, och han är begåvad. Vi har stor nytta av honom. Vi försonades för inte så länge sedan under ett långt politiskt telefonsamtal mitt i natten eller snarare på morgonsidan.”

---

[1] *Ibid.*, s. 459.
[2] Clara Zetkin, *Erinnerungen an Lenin*, Wien och Berlin 1929. [sv. övers.: *Minnen av Lenin*]

Det var rena fantasier att vänta sig att Tuchatjevskijs och Budjonnyjs arméer med en sammanlagd styrka på mindre än hundratusen man i slutet av den ryska offensiven, i militära och civila paltor och med bastskor, med otillräcklig ammunition, utan reserver och beroende av livsmedelsrekvisitioner av fientligt sinnade bönder, kunde ha besegrat och behärskat tolv miljoner rasande fiender i sin fulla kraft. I Polen skulle de ha blivit utsatta för beslutsamt väpnat motstånd. I Tyskland skulle man ha skrattat åt dem. Det var betecknande att Lenin talade om Budjonnyj men aldrig nämnde Tuchatjevskij, det polska fälttågets hjälte. Detta berodde på att kavalleriet, enligt vad Moskva trodde, skulle föra revolutionen till Tyskland med sina kosacksablar. En liten del av tyska armén kunde ha slagit Budjonnyj tillbaka. I själva verket drog Pilsudski bort alla de styrkor som var insatta mot Budjonnyj och Jegorov och kastade dem vid Warszawa mot Tuchatjevskij. Tuchatjevskij hade en lysande intelligens, stor organisationsförmåga, ädel hållning och stor charm (trots sin struma). Han kunde charmera både en dam och en armé, och han var sovjetungdomens hjälte. (Ingen av dessa egenskaper garanterade långt liv under det stalinistiska 1930-talet.) I sitt liktal över det polska fälttåget 1923 försökte han visa, varför han hade misslyckats. Som militär letade han efter militära misstag, och dem fann han hos andra, i det han ignorerade sina egna. Han hade vid mitten av augusti förirrat sig för långt åt norr och väster i riktning mot polska korridoren och Danzig i stället för att gå rakt på Warszawa. Vad den polska revolutionen beträffar, var den en trosartikel. Arbetare som förväntas göra revolution, gör det också, om de inte hindras av sina borgerliga herrar och opportunistiska ledare. Tuchatjevskij undersökte aldrig denna diskutabla ”sanning”. Fast fakta har talat emot den snart ett halvsekel, förblir den en dogm, och en dogm som demagogerna älskar att dra fram vid lämpliga tillfällen.

Lenin var däremot politiker, och han sökte det politiska felet. Det var, sade han ”vår politiska felberäkning – hoppet om en revolution i Polen”. Ett krig som fördes för att uppfylla en förhoppning, född av en på okunnighet stödd doktrin. De polska ”arbetarna och bönderna”, sade Lenin till Clara Zetkin, ”fördes bakom ljuset av Pilsudski och Daszynski och försvarade sin klassfiende”. Första världskriget borde ha lärt Lenin att arbetare och bönder försvarar sitt land, vilken klass de än tillhör. Men det kommunistiska manifestet av 1848 hade förkunnat: ”Arbetarna har inte något fosterland.” Därför begick de en synd, när de försvarade sitt land 1920. Hur de blev ”förda bakom ljuset” har aldrig någon förklarat. Hade Lenin så snart glömt den häftiga polska nationalismen och det rysshat som uppstod efter Polens tre delningar? (Det skulle bli en till – med sovjetisk hjälp.) Han kände givetvis till fakta, det visade han när han vid ett möte den 2 oktober 1920 förklarade det ryska nederlaget vid Warszawa med ”den patriotiska vågen” i staden, som gav de polska trupperna nytt mod.[1]

Ursäkten att Lenin betraktade revolutionerna i Polen och sedan i Tyskland som oundgängliga för den ryska revolutionens fortbestånd är ohållbar. En revolution i Polen skulle bara ha gett nöden ny spridning. En revolution i Tyskland (som var mycket osannolik) skulle ha lett till fransk och brittisk militär intervention och invecklat Ryssland i ett krig i stor skala.

Sovjetinvasionen i Polen kan alltså betecknas som en ”felberäkning” – som ju också Lenin själv kallar den – som ett misstag och ett monumentalt sådant. Få statsmän dör utan sådana plumpar i sina protokoll. Lenins är intressant därför att den beror på hans schematiska uppfattning om världshändelserna, på doktrinens opålitlighet som politisk vägledare, på slaveri under en dogm. Han begick sin blunder, därför att han ansåg sin ideologi immun mot sådant. Han överskattade revolutionens lockelse och felbedömde sålunda läget i dess helhet. Ryssland var för svagt för erövringar och saknade en idé som kunde segra trots otillräckliga krafter.

Kriget i Polen hade fått baron Wrangel, som förde befälet över spillrorna av Denikins armé, att rycka in i norra Kaukasien och Ukraina. Politbyrån delade därför fronten i två avsnitt, ett

[1] Lenin, a.a. 2:a uppl., del XXV, s. 399.

mot polackerna och ett mot Wrangel. När Stalin fick denna order, telegraferade han från Ukraina:

> ”Fått er order angående frontens delning, politbyrån borde inte befatta sig med småsaker. Jag kan verka vid fronten högst två veckor till. Jag behöver vila. Finn en ersättare! – – – Vad beträffar centralkommitténs benägenhet för fred med Polen, kan man inte undgå att se att vår diplomati ibland lyckas mycket bra med att omintetgöra resultaten av våra militära segrar.”

Lenin replikerade:

> ”Jag förstår inte riktigt varför ni är missnöjd med delningen av fronten. Ge oss era skäl! – – – Vår diplomati leds av centralkommittén och kommer alltid att omintetgöra våra segrar, om inte faran från Wrangel ger upphov till vankelmod inom centralkommittén. Från Kuban och Don får vi oroande, rent av förtvivlade telegram om upprorsrörelsens tillväxt. De insisterar på att Wrangels likvidering bör påskyndas. Lenin.” [1]

Lenins hövliga uttryckssätt dolde endast nödtorftigt hans irritation. Denna telegramväxling visade dessutom Moskvas obeslutsamhet och tudelade politik i början av augusti 1920. Stalin var emot fred med Polen. Detsamma gällde många ledande politiker i huvudstaden. Alla inblandade, också Lenin, var av allt att döma så optimistiska efter de inledande militära segrarna i Polen, att de trodde att de hade vunnit kriget och kunde diktera en förödmjukande fred. Om Polen inte gick med på villkoren planerade Moskva ett vinterfälttåg då de frusna polska kärren och mindre vattendragen inte längre skulle hindra framryckningen. Å andra sidan kunde – som man ser av Lenins telegram till Stalin resningarna i Kuban- och Don-områdena göra honom och hans medarbetare benägna för att överge tanken på en revolution i Polen och förhandla om en billig fred.

I själva verket hade Lev Kamenev och Leonid Krassin, som redan under Tuchatjevskijs marsch mot Warszawa var i London för handelsförhandlingar, börjat förhandla om fred med England som medlare. Det var dessa samtal som Stalin opponerade sig mot i sitt telegram till Lenin. (Kommunistpartiets politbyrå bestod av Kamenev, partisekreteraren Krestinskij, Lenin, Stalin och Trotskij. Bucharin, Kalinin och Zinovjev var ”kandidater”, dvs. alternerande medlemmar.)

Storbritannien, den inflytelserikaste makten inom världsdiplomatin, försökte spela en roll i den rysk-polska konflikten. Den brittiske utrikesministern och tidigare vicekungen av Indien lord Curzon, en oförsonlig fiende till såväl ett svart som ett rött Ryssland, varnade i en not av den 12 juli Sovjetryssland för att gå över den så kallade Curzonlinjen, som hade dragits upp av de allierades högsta råd den 8 december 1919. Den utgjorde gräns mellan Polen och Ryssland och löpte från Grodno genom Bialystok till Brest-Litovsk och sedan söder ut längs Bug. Tuchatjevskij gick över den. Bland de engelska arbetarna förekom agitation till förmån för Ryssland, och under Ernest Bevins ledning vägrade hamnarbetarna att lasta ammunition för polackerna. (Tjeckoslovakiska transportarbetare motsatte sig också transiteringen av krigsmateriel från Frankrike till Polen.)

Lev Kamenev överlämnade de ryska fredsvillkoren åt Lloyd George. Han utelämnade emellertid med flit ett av dessa villkor: att en arbetarmilis på 200 000 man skulle ställas upp i Polen. Brittiska regeringen rådde telegrafiskt den polska att acceptera. Polackerna kämpade vidare. Fransmännen rasade.

De sovjetiska villkoren var sådana som en segerrik makt dikterar för en besegrad fiende. Lenin offentliggjorde dem i en deklaration som antogs av VTSIK den 25 september. Den polska armén skulle minskas till 60 000 man; dess krigsindustrier skulle ”demobiliseras”; vapen som inte behövdes för armén och milisen skulle överlämnas åt Ryssland; järnvägen

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 115-116.

Volkovysk–Graiewo skulle överlåtas åt Ryssland. Dessutom skulle en folkomröstning äga rum i östra Galizien (till stor del bebott av rutener, släktingar till ukrainarna) och denna skulle ske ”enligt sovjetiska principer, det vill säga så att arbetarna röstade”.[1] Polen skulle med andra ord förvandlas till en satellit.

När VTSIK:s deklaration i slutet av september offentliggjordes hade läget i Polen färändrats till Rysslands nackdel och hotet från Wrangel kvarstod. Lenin stod alltså inför alternativet att utkämpa ett vinterfälttåg i Polen eller böja sig för realiteterna. Han avstod från de fredsvillkor som hade framlagts i augusti och beviljade polackerna en ny gräns mot Ryssland öster om Curzonlinjen – alltså fördelaktigare än den som hade fastställts av det allierade högsta rådet – samt gick med på att folkomröstningen i östra Galizien skulle ske ”enligt gängse borgerligt-demokratiska principer”.

Deklarationen konstaterade vidare att Sovjetryssland i och med dessa nya förslag hade gjort allt som var möjligt och nödvändigt för att trygga freden. Ett negativt svar skulle, skrev Lenin, innebära ”att Polen, troligen under påtryckningar från Frankrike och andra ententemakter, hade beslutat sig för ett vinterfälttåg”. Därför krävde sovjetregeringen att VTSIK:s villkor skulle accepteras inom tio dagar. Ett längre uppskov ”avgjorde frågan om vinterfälttåget”.

Polen accepterade den 5 oktober – den tionde dagen. Det slutliga fredsfördraget undertecknades i Riga den 18 mars 1921.

Dagen innan VTSIK:s deklaration utarbetades talade Lenin till kommunistpartiets allryska konferens. Läget var svårt, ”men det innebar inte på något vis ett klart nederlag för oss”, påstod han. ”Polen kan inte besegra oss, eftersom vi inte var och inte är långt från seger.” Sovjetarmén höll fortfarande betydande polska områden besatta. Dessutom hade den ryska marschen mot Warszawa skakat Europa, speciellt England, där Labours intervention mot den brittiska hjälpen till Polen i själva verket hade gett upphov till en ”delad makt”, som i Ryssland under Kerenskij: ”Enligt välinformerade personers utsago betraktar sig de brittiska mensjevikerna redan som en regering och bereder sig att i en nära framtid inta bourgeoisins plats. Detta är ett nytt steg i den brittiska proletära revolutionens allmänna utveckling.” Händelserna i England hade haft en oerhörd inverkan på världens arbetarrörelse, i synnerhet i Frankrike Det skulle snart bli klart, tillfogade Lenin, om Ryssland blev tvingat till ett vinterfälttåg i Polen; men om så blev fallet, ”kommer vi utan tvivel att segra, hur trötta och utmattade vi än är”.[2]

VTSIK:s deklaration visade Lenins taktik som allvarlig statsman. Partikonferensen hörde propagandisten som, lättsinnigt förlitande sig på ”välinformerade personer”, meddelade att de brittiska ”mensjevikerna öppnade vägen till bolsjevikrevolutionen för de brittiska arbetarmassorna”. Lenin såg världen genom förvrängande ryska glasögon. Önsketänkandet födde misstaget, erfarenheterna från Ryssland gav upphov till hans falska profetior.

Lenins krav på en invasion i Polen var ett led i en storslagen plan. ”Om Polen hade blivit en sovjetmakt”, sade han i ett tal den 2 oktober 1920[3], ”om arbetarna i Warszawa hade fått den hjälp från Ryssland som de väntade och välkomnade, skulle Versaillesfreden ha rivits upp, och hela det internationella system som hade byggts upp efter segern över Tyskland skulle ha brutit samman. Då skulle Frankrike inte ha haft en buffert mellan Tyskland och Sovjetunionen – – – Om Röda armén några få dagar hade fortsatt sin segerrika framryckning, skulle inte bara Warszawa ha tagits (det var dock mindre viktigt); Versailles-freden skulle också ha rivits

[1] *Ibid.*, s. 123-136.
[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXV, s. 377-380.
[3] *Ibid.*, s. 398-408.

upp."[1] Detta, sade Lenin, skulle ha visat tyskarna, att bolsjevikerna var deras allierade, "att sovjetrepubliken i sin kamp för fortbestånd var den enda kraft i världen som bekämpade imperialismen – och imperialism betyder nu alliansen mellan Frankrike, England och USA". Hur som helst var Frankrike nu "på väg mot bankrutt", och till och med de gamla brittiska arbetsledarna, "som tidigare motsatte sig proletariatets diktatur, har nu gått över på vår sida". Röda arméns framryckning hotade hela den kapitalistiska byggnaden.

Lenin hade varnats inte bara av Radek och Trotskij utan också av den tyske kommunistledaren Paul Levi. Angelika Balabanov inbjöd Lenin och Levi till sin bostad i Moskva. Lenin hade knappt satt sig förrän han ställde den fråga som upptog hans tankar: "Hur snart efter de segerrika ryska truppernas intåg i Warszawa kommer revolutionen att bryta ut i Tyskland?" – "Inom tre månader", svarade Levi, "eller tre veckor, eller kanske inte alls."[2] Lenin ruskade på huvudet, reste sig och gick. Han ville inte låta någonting hindra sig från att ge historiens ruletthjul en mäktig impuls.

Lenins grandiosa fantasiskapelse bröt samman vid Weichsels stränder. Han dolde det inte. "Besvikelsen är för stor", sade han vid en konferens mellan kommunistiska partifunktionärer i Moskva den 9 oktober – fyra dagar efter att Polen hade accepterat de mildrade fredsvillkoren. "Sex veckor har redan gått från det ögonblick vi inledde reträtten, och vi retirerar fortfarande." Men han sökte och fann ljuspunkter: regeringen hade avtvingat bönderna mer spannmål än året förut. (Inte så märkligt: regeringen kontrollerade ett större område efter Denikins och Koltjaks fall.) "Polen genomgår en svår kris, ekonomiskt är Polen ännu värre tilltygat än vi." Genom att underteckna freden "vinner vi tid och kan använda den till att stärka vår armé". Och vidare: "Vid fronten mot Wrangel är styrkebalansen till vår förmån – – – I Fjärran Östern är situationen den att Japan måste dra sig ur spelet, därför att det inte kan genomföra ett vinterfälttåg. Detta stärker oss. För ögonblicket befinner sig en amerikansk miljardär (Washington B. Vanderlip) i Moskva för att underhandla med oss om en koncession på Kamtjatka. Genom att bevilja denna koncession försämrar vi förhållandet mellan Japan och USA."

Mot dessa fördelaktiga faktorer nämnde Lenin att förhållandena i Turkestan och Kaukasien var "mera komplicerade". Turkarna höll på att rycka in i Armenien med avsikt att erövra Batum vid Svarta havet och oljestaden Baku vid Kaspiska havet. För det andra kunde Kreml i ett ögonblick av nederlag inte utnyttja meningsskiljaktigheterna mellan England och Frankrike. För det tredje "kan jag inte i detalj säga, hur väl beväpnad vår armé är. Nyss led vi brist på patroner, men nu är svårigheterna mindre". Han litade varken på polackerna eller fransmännen. "Utan tvivel kommer polackerna att använda vapenvilan till att samla krafter – – – Vi måste göra detsamma."

I en avslutning om tre meningar gjorde Lenin slut på illusionen att bolsjevismens framträdande hade inlett en ny era av öppen diplomati. "Så länge det finns krig", sade han, "måste det finnas en hemlig diplomati som ett vapen i kriget. Vi kan inte avstå från den. Bedömandet av en sådan diplomati beror på hur man bedömer kriget." [3]

Lev Kamenev bedrev hemlig diplomati med brittiska regeringen. Lenin skickade ett kodtelegram till honom: "Att vi har väckt arbetarna – det är ingen liten framgång."[4] En klen tröst för det stora nederlaget i Polen.

---

[1] *Ibid.*, s. 402.
[2] Angelika Balabanov, *Lenin*, s. 89.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 129-132.
[4] *Ibid.*, s. 119.

Generalen baron Pjotr Wrangel återstod. Han förde befälet över 75 000 man välutrustade trupper. Bolsjevikerna stod emot honom med 150 000 man. Efter den polsk-ryska vapenvilan i oktober gick Röda armén till anfall mot honom i Ukraina. Deras ledare var optimistiska. Lenin läste deras rapporter och telegraferade: ”Jag fruktar [er] överdrivna optimism. Minns att det är nödvändigt att till varje pris rycka in på Krim i hälarna på fienden! Förbered er grundligare, kontrollera att alla överskeppningsmöjligheter för erövringen av Krim har studerats!” [1] Åtta dagar senare, den 24 oktober 1920, påpekade Lenin återigen: ”Wrangel drar tydligen tillbaka sina trupper.” Detta var skälet till optimismen. Lenin misstänkte att Wrangel ”redan sökte en tillflykt på Krim”. Han krävde en kavalleriattack, som förhindrade detta.[2] Lenins misstankar var grundade: Wrangel drog sig från Ukraina till Krim och stängde flaskhalsen genom att befästa Perekopnäset, som på sina ställen var bara några hundra meter brett. Röda armén fann inte några vadställen och gick till frontalt angrepp. De vita hade byggt linje efter linje med skyttegravara. Många anfallsvågor gick fram på det smala näset bara för att slås ner. Nya vågor följde som använde likhögarna som betäckning. Det var den blodigaste striden under ryska inbördeskriget – de vitas sista kraftyttring. Den 12 november embarkerade Wrangel och hans återstående anhängare på sina fartyg, allierade och ryska, och seglade mot Konstantinopel – och evig landsflykt.

Japanerna befann sig fortfarande i den ryska Fjärran Östern, men de förblev passiva. Till slut hade bolsjevikerna fått fred och kunde ägna sig åt sina otaliga problem.

26. Flitig företagare

Lenins religion var den våldsamma revolutionen. Den var hans gud, och han var dess helgon. Men många kommunister ansåg att han tillhörde högerflygeln, och han angrep gång på gång vänsterelementen.

Det ryska kommunistpartiets nionde kongress, som försiggick i Moskva från den 29 mars till den 5 april 1920, föreslog att Lenins 50-årsdag skulle firas i förtid. Han protesterade, och när hyllningstalen började reste han sig och lämnade salen. Sedan ringde han med några minuters mellanrum från sitt ämbetsrum i Kreml för att fråga om lovtalen var slut så att han kunde återvända till sessionen.[3] Han motsatte sig alla uttryck för ”en personkult”.

Fyra dagar efter sin 50-årsdag blev Lenin färdig med en broschyr om 30 000 ord med titeln *Vänstervridenheten, kommunismens barnsjukdom*. Den kunde lika gärna ha hetat ”Hur man gör en kommunistisk revolution i en demokrati”. Den är fylld med strålande exempel på Lenins taktiska tankar och vilseledande tänkesätt. Den reflekterar hans värderingar av de revolutionära utsikterna och bidrar bland annat till att förklara det polska misslyckandet och den senare sovjetiska utrikespolitiken.

Den sovjetiska invasionen i Polen var ett avsteg åt vänster, ett revolutionärt krig (som inte saknade högerinriktade nationalistiska undertoner), ett krig av samma slag som Bucharin, Radek och andra hade förordat under Brest-Litovsk-underhandlingarna och Lenin då motsatte sig. Men ändå talade vänstermannen Radek mot den polska invasionen, som förordades av Lenin. Före polska kriget var Lenin högerman. Efter invasionen talade han ibland som högerman, ibland som vänsterman, men i allmänhet handlade han som högerman – och när han gjorde det fick han vänsteroppositionen i hemlandet emot sig. Det fanns också andra som bytte läger. Bucharin hörde först till yttersta vänstern, sedan till yttersta högern. Kan högerorienteringen vara långt borta när vänstertänkandet misslyckas? Och vice versa. Politiken är

[1] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 35, s. 392.
[2] *Ibid.*, s. 395.
[3] *Vospominanija*, del 2, s. 36-37.

rund, som det snurrande jordklotet. Om man går väster ut, kommer man till öst, och tvärtom. Valet av politisk inriktning görs inte i ett vakuum, det innebär en anpassning till förhållandena. Detta var vad Lenin ville förklara i sin broschyr. Det är en handbok i hur man lyckas genom att anpassa sig. ”Höger” och ”vänster” är vaga, ofta missvisande termer.

Lenins skrift började med att konstatera att ”det ryska mönstret” för en revolution ”för *alla* länder uppenbarar någonting mycket betydelsefullt om deras oundvikliga och nära framtid”. Detta blev en refräng. Han trodde på den. Den fastställde också hans befogenhet att läxa upp och ibland tyrannisera utländska kommunister som inte följde den sovjetiska vägen till maktövertagande. I sin strävan mot sitt mål ställde han lydnaden högre än etiken. Utländska kommunistiska läsare insåg vad Lenin menade med det avsnitt av broschyren där han uppmanade dem att inte lämna fackföreningarna. Att göra det skulle vara en eftergift åt de reaktionära fackföreningsledarna. Kommunisterna måste tvärtom infiltrera fackföreningarna. De skulle givetvis möta hinder av de mest olika slag. ”Man måste veta hur man övervinner allt detta”, skrev Lenin, ”man måste underkasta sig varje uppoffring, till och med – vid behov – använda kryphål, list, illegala metoder, bedrägeri, undanhållande av sanningen, vad som helst, för att få tillträde till fackföreningarna, stanna kvar i dem och till varje pris bedriva kommunistisk verksamhet.” Han citerade ett exempel från livet i tsar-Ryssland.

Lenin var emellertid inte omoralisk. Han var inte heller moralisk. Han var amoralisk, han intresserade sig inte för dygd eller synd, endast för vad som tjänade hans sak eller hotade att skada den. Han formulerade det enkla alternativet: ”Vem – mot vem?” Vem undertrycker vem? – och valet av vapen är fritt, valet av grepp är obehindrat.

I ett tal den 2 oktober 1920 vid ryska kommunistiska ungdomsförbundets (numera Komsomol) kongress, definierade Lenin etiken[1]: Ungdomen bör uppfostras i en ”kommunistisk etik”. Finns det något sådant? ”Naturligtvis.” Men det är ingen borgerlig etik som har sitt ursprung i Gud. ”Vi tror inte på Gud, och vi vet mycket väl, att prästerskapet, godsägarna och bourgeoisin talade i Guds namn med avsikt att fullfölja sin exploatering – – – Vi förkastar all etik som har sitt ursprung i begrepp som står utom människorna och klasserna. Vi säger att det är bedrägeri – – – Vi har ännu inte haft tid att avskaffa klasserna, det existerar alltjämt en skillnad mellan arbetare och bönder.” Om en bonde har överskottsspannmål, som hans familj och boskap inte behöver medan andra svälter och han säger: ”Ju mer de hungrar, desto mer kan jag få för min spannmål”, så är det exploatering. ”Vi säger: etik är någonting som bidrar till att riva ner det gamla exploaterande samhället och ena alla artande människor kring proletariatet, som är upptaget av att skapa ett nytt kommunistiskt samhälle – – – Vi säger att för en kommunist är etiken ingenting annat än denna stränga solidaritet och disciplin och de klassmedvetna massornas kamp mot exploateringen. Vi tror inte på några oföränderliga moralbud.” Den enda form av omoral som han nämnde var ekonomisk exploatering, vilket i den tidens Ryssland var liktydigt med privat handel.

För att effektivisera klasskampen mot exploateringen fastställde Lenin i sin *Kommunismens barnsjukdom* ett grundläggande bud: Var innanför, borra inifrån. För att påvisa hur vist detta bud var, kastade han en återblick på den ryska bolsjevismens historia och de faktorer som förklarar rörelsens triumf: ”Ett av grundvillkoren för segern över bourgeoisin är ovillkorlig centralisering och den strängaste disciplin hos proletariatet.” Det hade Ryssland. Tack vare tsarväldet hade dessutom ryska revolutionärer emigrerat till Västern och ”mer än något annat land i världen” förskaffat sig en rikedom av internationella kontakter och revolutionär teori, av vilka den bästa var ”marxismen, den enda riktiga revolutionära teorin”. De ryska erfarenheterna visade att det fanns en period med segrar och en annan med motgångar. ”De revolutionära partierna”, predikade Lenin, ”måste fortsätta sina studier. De studerade framryck-

[1] Ibid., s. 384-397.

ningens teknik. Nu måste de förstå att denna vetenskap måste utökas med vetenskapen om hur man lär sig att arbeta legalt i de mest reaktionära parlament, i de mest reaktionära fackföreningar, kooperationer, försäkrings- och liknande organisationer". Detta innebar givetvis en reträtt. Det var någonting som de västerländska vänstermännen drog sig för att göra. De föredrog att bojkotta parlamenten och fackföreningarna, och de stötte ut moderata kommunister som var beredda till kompromisser. Lenin slog bakut. Han uppmanade de brittiska kommunisterna att ansluta sig till labourpartiet. Den vänsterkommunistiska suffragetten Sylvia Pankhurst sade under ett personligt samtal med Lenin i Moskva, att om kommunisterna anslöt sig, "skulle dessa herrar driva ut oss". Han svarade: "Det skulle inte vara dumt alls." Man börjar inte med radikalism, skrev Lenin i sin broschyr. Han påminde om – vilket många hade glömt – att han före bolsjevikrevolutionen inte hade föreslagit "all makt åt sovjeterna", förrän en omsvängning hade skett "i sovjeternas inställning" som var till fördel för hans parti. Han upprepade också ett tidigare uttalande: efter Nikolaj II:s fall "blev Ryssland en borgerlig demokratisk republik, friare – dessutom under ett krig – än något annat land i världen". En sådan republik, som dessutom hade en konstituerande församling, var bättre än en utan en sådan, och en sovjetrepublik var ännu bättre. Utan dessa hårfina skillnader, utan en grundlig och lång förberedelse, "skulle vi inte ha segrat i november 1917" eller lyckats behålla makten.

Lenin räknade därpå upp de kompromisser som bolsjevikerna hade gått med på alltifrån partiets grundande 1903 till 1917, hur de hade anpassat sig till andra partier, samarbetat med dem, lånat av dem, samexisterat med dem. Listan är lång men inte övertygande. Lenins första princip hade alltid varit: inget närmande till andra partier, inget samarbete ens med fraktioner av det egna partiet som vägrade att acceptera hans program och lyda honom. Lenin var diktator långt före november 1917. Om han inte kunde besegra sina motståndare lämnade han dem och grundade sin egen tidning eller sitt eget parti. Han borrade inte inifrån. Inte desto mindre stämplade han som "vänstervriden barnslighet" de idéer hos kommunister i Tyskland, Holland och England som inte rättade sig efter vad han sade 1920 utan efter vad han hade gjort före 1917. Han beskyllde de vänsterländska vänstermännen för "att förneka partiväldet och partidisciplinen" – en synd som han själv begick regelbundet utom när han underströk disciplinens betydelse.

Det var "löjligt och barnsligt nonsens" att, som de europeiska vänsterkommunisterna gjorde, tala om "ledarnas diktatur, eller massornas diktatur". Lenin förfäktade att de två var identiska, att diktaturen utövades genom massorganisationerna, sovjeterna och fackföreningarna. "De tyska vänstermännen beklagar sig över sina partiers 'dåliga' ledare", skrev Lenin, "de hänger sig åt förtvivlan och går så långt som till ett löjligt 'förnekande' av sina 'ledare'." Massorna skulle enligt deras åsikt utöva diktaturen. Men de goda ledarna fick delvis sin utbildning genom att delta i parlamenten, och "kritiken – – – borde inte riktas mot parlamentarismen eller den parlamentariska verksamheten utan snarare mot dessa ledare som inte kan – och i ännu högre grad mot dem som inte vill – använda parlamentsvalen och parlamentet på ett revolutionärt och kommunistiskt sätt". "Revolutionärt sätt" förklarades av Lenin den 30 juli 1920 i ett tal vid Kominterns kongress. Om man kan krossa parlamenten "genom en väpnad resning i alla länder – så är det mycket bra", sade han. Men "vi måste också föra kampen för parlamentets förintande inom detta parlament". Detta hade skett i Ryssland. "Vi vet", sade Lenin, "att den konstituerande församlingens upplösning den 5 januari 1918 [den 18 januari enligt nya stilen] inte förhindrades utan tvärtom underlättades av den omständigheten, att det inom den kontrarevolutionära konstituerande församlingen fanns en konsekvent bolsjevikisk lika väl som en inkonsekvent vänstersocialistrevolutionär sovjetopposition." (I själva verket var det väpnade bolsjevikvakter som skingrade församlingen utan hänsyn till partitillhörighet.) Därför var det fel att bojkotta borgerliga parlament.

De tyska vänsterkommunisterna, sade Lenin, gjorde ett annat fel när de vägrade att godkänna Versaillesfreden. ”Man måste inse”, skrev han ”att det är en radikalt felaktig taktik att ta avstånd från Sovjettysklands förpliktelse (om ett Sovjettyskland snart uppstår) att temporärt godkänna och underkasta sig Versaillesfördraget – – – Att binda sina händer i förväg, att öppet meddela fienden, som är bättre beväpnad än vi, att vi kommer att bekämpa honom och när vi skall bekämpa honom, är dårskap men inte revolutionärt.” Lenin förutsatte att de allierade skulle tillåta det tyska kommunistpartiet att härska i Tyskland om det lovade samarbeta med fördragets upphovsmän. Han underskattade imperialisterna.

Sedan övergick Lenin till England där ”båda förutsättningarna för en framgångsrik proletär revolution snabbt mognar”. Dessa förutsättningar var: ”En majoritet av arbetarna (eller i varje fall en majoritet av de klassmedvetna, tänkande, politiskt aktiva arbetarna) har till fullo förstått nödvändigheten av en revolution och är beredda att dö för den”, och för det andra krisen inom de härskande klasserna. För att vinna Storbritannien för kommunismen, ”måste vi”, rådde Lenin, ”för det första hjälpa Henderson och Snowden [labourledarna] att besegra Lloyd George och Churchill (eller snarare övertala de förra att besegra de senare, ty de senare fruktar sin egen seger!), och för det andra hjälpa arbetarklassen att genom egen erfarenhet övertyga sig om att vi har rätt, det vill säga att män som Henderson och Snowden är fullständigt olämpliga, att de är småborgerliga och förrädare och att deras bankrutt är oundviklig”. För detta ändamål måste de brittiska kommunisterna erbjuda labour en allians. Om labour accepterade kunde kommunisterna börja borra inifrån, om labour vägrade kunde kommunisterna blottställa Henderson, Snowden och deras likar.

Detta var rena fantasier. Lenin gjorde ingen skillnad mellan utvecklade länder och det underutvecklade Ryssland, han glömde att sovjetregeringen var ett barn av första världskriget och att kriget redan var slut, han tog inte kapitalismens och konservatismens resurser eller labours och de tyska socialdemokraternas styrka i betraktande. Därför trodde han, att erfarenheterna från Ryssland – där den röda svansen hade viftat och sedan uppslukat den stora svarta hunden – skulle upprepas västerut.

Lenins sista kapitel var en sammanfattning av hans felaktiga slutsatser. ”På mindre än två år” hade sovjeterna lagt under sig Ryssland och erkändes som ”parlamentarismens och den borgerliga demokratins dödgrävare, arvtagare och efterträdare” i hela världen. Följande påstående gjorde arbetarrörelserna i många länder stor skada under de närmast följande årtiondena: ”Arbetarrörelsens historia visar nu att kommunisterna – – – i alla länder” på vägen till segern ”måste utkämpa en kamp (som redan har börjat) främst och framför allt mot den egna mensjevismen – det vill säga mot opportunism och social chauvinism.” Denna tes splittrade och försvagade arbetarrörelsen nästan överallt, och i Tyskland gav den nazismen en kraftig hjälpande hand på dess väg till makt och förtryck. Förutom att kämpa mot ”mensjeviker”, demokratiska socialister, skulle kommunisterna också bekämpa det som Lenin kallade ”vänsterkommunism”. Lenin placerade sig sålunda i mitten, en vital center som, liksom den blinde Simson, var besluten att vräka omkull pelarna både till höger och vänster om sig. Han underskattade inte bara världens kapitalister utan också arbetarrörelsen ute i världen. Han begick ytterligare ett misstag, när han ansåg att fast varje lands arbetarklass måste utvecklas på sitt eget sätt, skulle den ”mycket snabbare” vinna segern över bourgeoisin än den ryska bolsjevismen hade gjort: ”I tankarna är proletariatets förtrupp redan vunnen” för kommunismen. ”Det är huvudsaken.” Och nu skulle Röda gardets förtrupp fortsätta för att vinna segern över arbetarnas huvudstyrka.

Lenin älskade statistik, som, fast den ofta medvetet eller omedvetet används för att missleda, i sig själv är exakt. Men han gjorde snabba diagnoser och vidlyftiga generaliseringar med utgångspunkt från obetydliga spridda fakta som redan var ett år gamla. Han hade en skarp hjärna som var instängd i en doktrinär tvångströja av förutfattade omdömen, en skarp hjärna

där den en gång godkända dogmen borrade inifrån och stack hål på hans analyser – speciellt beträffande utländska förhållanden. Han svor vid profetens – Marx' – skägg. Marx och hans önskningar var fader till hans tankar. Han led av en förslavande fatalism. ”Alla måste medge”, skrev Lenin i den ovannämnda broschyrens avslutning, att ledningen av en armé är oklok eller rent av brottslig, om den inte förbereder sig, så att den behärskar alla olika slag av krigföring, alla medel och metoder som fienden förfogar eller kommer att förfoga över. Men detta gäller i ännu högre grad politiken än militära angelägenheter – – – Genom att behärska alla kampmetoder kan vi säkert segra, ty det är vi som representerar den sant progressiva, sant revolutionära klassens intressen.” Det var Lenin som bestämde vem som representerade vem. Det var han som bestämde vem som skulle bekämpa vem. Det stod redan i Marx' skrifter. Lenin såg sig själv iklädd vetenskapens rustning och kämpade med en obrytbar lans mot de svaga murarna kring kapitalismens citadell. Detta var i själva verket ett messianiskt självbedrägeri. Lenin sade en gång: ”Marxismens verkliga innehåll, verkliga själ, är den konkreta analysen av en konkret situation”. Denna analys fattas i hans behandling av det europeiska läget i april 1920.

Innerst inne berodde Lenins felbedömningar av yttervärlden på att han, fast han inte var konventionellt nationalistisk, dock var russocentrisk. Han hade bott många år i Schweiz, men i hans skrifter och muntliga uttalanden finns ingenting som tyder på att han skulle ha förstått eller uppskattat detta av självstyrande kantoner sammansatta land. Han kände till den schweiziska demokratin liksom den brittiska, men han avskydde parlamentarismen och ansåg att den borde svepas undan och ersättas av sovjetsystemet. Eftersom Ryssland varit kapitalistiskt och autokratiskt, var alla slags kapitalistiska regimer som ett rött skynke för honom. Han ville ersätta dem med en ”demokratisk” diktatur enligt hans moskovitiska modell. Han uppmanade sina utländska kamrater att modifiera sina nationella principer enligt det ryska mönstret. Proletärer i hela världen, förena er! Ni har bara en nationell egenart att förlora. Ni har Ryssland att vinna. Inte att undra på att västerns länder inte ville låna honom sitt öra. Han kom för att begrava deras institutioner. Ingen älskar sin otålige begravnings-entreprenör.

För att påskynda bourgeoisins begravning föreslog Lenin att offret skulle angripas inte bara genom huvudingången – Central- och Västeuropa – utan också genom köksdörren – kolonierna. Han fnös åt den borgerliga jämlikheten: denna kunde nås bara genom eliminering av uppdelningen i klasser i de utvecklade och ”mindre utvecklade” länderna. Endast ett samarbete mellan ”de arbetande massorna inom alla folk och i alla länder i kampen för att störta godsägarna och bourgeoisin kan trygga segern över kapitalismen, utan vilken förintandet av nationellt förtryck och brist på jämlikhet är omöjligt”. De småborgerliga nationalisterna, som förkunnade sin internationalism men höll fast vid sin ”nationalistiska egoism”, var dömda till undergång i kolonierna. Å andra sidan ”kräver den proletära internationalismen för det första att den proletära kampen i de olika länderna underordnar sig den världsomfattande kampen, och för det andra att det land som hemförde seger över bourgeoisin gör de största nationella uppoffringar för att störta den internationella kapitalismen”.

Kommunistpartierna i underutvecklade länder, skrev Lenin[1], måste hjälpa självständighets-rörelserna att bekämpa prästerskapets ”och andra reaktionära och medeltida elements” inflytande, och underminera ”panislamismen och liknande tendenser som försöker kombinera självständighetssträvandena mot europeisk och amerikansk imperialism med ett förstärkande av khanernas, godsägarnas, mullahernas och liknandes ställning”. Men, varnade han: kommunistpartierna får aldrig gå samman med självständighetsrörelserna, de måste hjälpa

[1] Ibid., s. 289.

dem men ändå hålla sig på sin kant. Ty förutom att befrämja koloniernas självständighet hade kommunistpartierna också en speciell roll, nämligen att blotta de imperialistiska makternas bedrägeri när dessa beviljade olika länder självständighet och samtidigt höll dem i fullständigt beroende ”både ekonomiskt, finansiellt och militärt – – – I det nuvarande internationella läget är den enda räddningen för beroende och svaga nationer en union av sovjetrepubliker” som omfattar alla kontinenter.[1]

I april 1920 utkom Lenins arbete *Kommunismens barnsjukdomar*. I juni följdes den av detta extremt vänsterorienterade program för sovjetismen i de underutvecklade kolonierna. I praktiken drog sig emellertid Lenin för att upprätta sovjetrepubliker i länder som gränsade till Sovjetryssland – till exempel i Persien 1921. Lenin ville undvika nya konflikter.[2] 1920 hade röda trupper förföljt vita förband in på persiskt område. Lenin förordade att de skulle dras tillbaka i enlighet med den sovjetisk-persiska överenskommelsen av februari 1921. Ungefär samtidigt hade emellertid bolsjevikerna fördrivit Georgiens mensjevikregering. Sergej Ordjonikidze, bolsjevikernas vicekung i Tiflis och hans läromästare i Moskva, Stalin, brydde sig inte om Lenins önskningar utan förstärkte de ryska trupperna i den persiska provinsen Ghilan. Den ryske ambassadören i Teheran Fjodor Rothstein protesterade hos Lenin med motivering att det fattiga, efterblivna Persien, som saknade en arbetarklass, inte var moget för en proletär revolution. Att exportera den skulle komplicera ryssarnas förbindelser med shahen och med britterna, som kanske på nytt skulle ockupera södra Persien. ”Det förefaller som om ni hade rätt”, skrev Lenin till Rothstein.[3]

Sålunda stödd av Lenin uppmanade Rothstein Riza Khan, Persiens faktiske härskare och senare shah, att rycka in i Ghilan och kuva stamhövdingarna, speciellt Kutjik Khan, en marionett som stöddes av Stalin. Kutjik blev slagen och flydde upp i bergen där han frös ihjäl. Riza förde Kutjiks huvud till Teheran, där det ställdes ut. ”Bland Rizas fångar fanns ryska bönder från guvernementet Tula”, berättade Tjitjerin för mig. ”De var soldater i Stalins sovjetrepublik Ghilan.”

Stalin var rasande. Han beskyllde Rothstein för att ha förhindrat hans försök att sovjetisera – och därmed annektera – norra Persien. Han tog upp frågan i politbyrån. Tjitjerin beskrev förloppet för mig. Stalin kom fram med sin anklagelse.

”Bra”, sade Lenin med en glimt i ögot och dikterade till protokollet: ”En sträng reprimand åt kamrat Rothstein för att han dödade Kutjik Khan.” – ”Nej”, invände en medlem, ”det var Riza som dödade Kutjik Khan.” – ”Bra”, sade Lenin, ”en sträng reprimand åt Riza Khan för att han dödade Kutjik Khan.” – ”Men vi kan inte tillrättavisa Riza”, insköt Stalin, ”han är inte sovjetmedborgare.”

Varpå Lenin brast i skratt och frågan lämnades därhän. Lenin som intog en antirevolutionär högerståndpunkt hade förlöjligat Stalin som historiskt sett var högerkommunist men i den persiska frågan följde en vänsterrevolutionär kurs som närmast kunde betecknas som nationalistisk och imperialistisk.

Lenin predikade sålunda högerinriktad moderation i Europa och planerade vänsterinriktad extremism i Asien och Afrika; i egenskap av ansvarig statsman uppförde han sig med högerinriktad försiktighet. Lenin var en sällsynt kombination av orubblig dogmtrohet och smidiga metoder. Han var av granit och samtidigt något av en boa constrictor.

---

[1] Ibid., s. 285-290. ”Förberedande utkast till teser om nationella och koloniala frågor för den kommunistiska internationalens andra kongress.” Skrivet den 5 juni 1920, först publicerat den 14 juni 1920 i tidskriften *Communist International*.

[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 144.

[3] Medan jag skrev *The Soviets in World Affairs* läste Rothstein för mig ur sin dagbok, i vilken han hade infört texterna såväl till sitt eget som Lenins brev. Han bad mig lova att först publicera dem efter hans död.

27. Den ”nya” diplomatin

I tre år hade den nya sovjetstaten vacklat på undergångens brant. Men ändå överlevde den. Det var bra. Men i övrigt stod allt illa till. För att säkert kunna överleva mitt ibland svårigheter av alla slag, måste man kunna bedöma läget rätt. Lenin erkände obehagliga fakta och drog sig inte för att säga smärtsamma sanningar. Han såg världen i ett nytt perspektiv. ”För tre år sedan”, sade han den 6 november 1920, ”när vi satt i Smolnyj – – skulle ingen av oss, inte ens den mest inbitne optimist ha trott det om någon den kvällen hade sagt oss att det skulle gå som det faktiskt har gått. Vi visste då att vi kunde segra, endast om vår sak mötte framgång i hela världen, därför att vi inledde vår aktion uteslutande i väntan på en världsrevolution.”[1]

I ett tal den 20 november 1920 sammanfattade Lenin den kommunistiska synen på utvecklingen: ”Det har visat sig att ingendera sidan, varken den sovjetryska republiken eller hela den återstående kapitalistiska världen har hemfört segern eller lidit nederlag. Men det har också visat sig, att fast våra förutsägelser inte har gått i uppfyllelse enkelt, snabbt och direkt, har de gått i uppfyllelse i en omfattning som har möjliggjort huvudsaken. Huvudsaken var att trygga den proletära regeringens och sovjetrepublikens existens, också om den väntade världsomfattande socialistiska revolutionen inte bröt ut enligt beräkning.”[2]

Samtidigt som de internationella planerna ställdes på framtiden blev det allt viktigare att befästa den inhemska makten. Av nödtvång måste Lenin flytta över sin uppmärksamhet från den utländska revolutionen till inhemsk konsolidering, ty eftersom han var en praktisk man tog han en omväg, när han mötte ett oöverstigligt hinder. Men hoppet återstod, och Komintern kunde alltjämt fortsätta sin verksamhet. ”Vi har alltid vetat och kommer inte att glömma”, sade han den 6 november 1920, ”att vår sak är internationell, och så länge en revolution inte bryter ut i alla länder – också de rikaste och mest civiliserade – är vår seger bara en halv seger, kanske ännu mindre.”

Vad hade gett sovjetstaten möjlighet att överleva? ”Tre så mäktiga stater som England, Frankrike och USA kunde inte gå samman mot oss”, förklarade Lenin den 6 november 1920, ”och de besegrades i det krig som de inledde mot oss med gemensamma krafter.” Han överdrev. Dessa stater använde endast en liten bråkdel av sin makt. Och om de inte kunde gå samman, hur skulle de då kunna kämpa med ”gemensamma krafter”? Men Lenin hade ett syfte med detta: de stora länderna hade misslyckats med sina antisovjetiska planer, därför att ”de är halvdöda – – – därför att – – – borgarklassen är rutten”. Därför var Ryssland tryggt och världsrevolutionen möjlig. Här fastställde Lenin mönstret för kommande Kremlförklaringar: starkt överdrivna misslyckanden i andra länder erbjöds som balsam på de egna landsmännens djupa sår och den hägrande världsrevolutionen som den cirkus där bröd och andra förnödenheter inte längre efterfrågades. Lenin lade emellertid till en hårsmån realism: det skulle ha varit vansinne att lova, att ”Ryssland med egna krafter kunde omvända hela världen”. Nu var det viktigare att omforma Ryssland. ”Kommunism är sovjetregeringen plus hela landets elektrifiering”, förklarade han i talet den 20 november 1920, ”ty utan elektrifiering kan industrin inte utvecklas.” Han utbredde sig om det detaljerade programmet men insåg också, att detta bara var en aspekt av den väldiga uppgift som väntade regeringen. ”De ekonomiska förutsättningarna för ett verkligt socialistiskt samhälle är fortfarande obefintliga.” Dessutom hade landet bevittnat ”byråkratins pånyttfödelse”.

Den stora massan av bönder och arbetare saknade, det visste Lenin, den bokliga bildning och den kultur som behövdes för förbättring av ekonomin och eliminering av den byråkrati som hade smugit sig in i parti- och statshierarkierna. Inbördeskriget hade tagit många av de mest

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, s. 473.
[2] Ibid., s. 483-484.

hängivna medborgarnas liv och utmattat många andra. Nu var det personer med föga mod, ännu mindre fantasi och en stor kärlek till papperskriget som besatte statstjänsterna. Jämfört med de tiotals miljonerna småborgare i städerna och på landsbygden ”är vi få”, klagade Lenin. Entusiasmen var nästan obefintlig. Alla ville ha en trygg anställning i ett verk där pedanteriet betydde mer än hängivelsen. De som genom börd och uppfostran var ägnade att sköta den invecklade regeringsapparaten hyste föga sympati för bolsjevismen, medan få kommunister och prokommunister än så länge behärskade förvaltningsarbetet. Tesen att vilken köksa eller arbetare som helst kunde regera hade snabbt visat sig ohållbar.

Byråkratin var en barnsjukdom hos en regering som kontrollerade, dirigerade och ledde allt – ekonomi, politik, undervisning. Ju äldre statismen blev, desto mera elakartad och permanent blev sjukdomen. Lenin insåg detta när han närmade sig slutet av sitt liv. Emellertid måste han utforma en ny både utrikes- och inrikespolitik. Utrikespolitiken är i alla länder, också de kommunistiska, inrikespolitikens tvilling. Därför inledde Lenin sitt tal den 26 november vid de kommunistiska partisekreterarnas möte i Moskva med följande ord: ”Kamrater, jag har med tillfredsställelse, men också, det måste jag medge, med förvåning sett att frågan om koncessioner [till utlänningar] har väckt stort intresse. Från alla håll, och främst från de djupa leden [partiets] höjs rop. De frågar: 'Hur kan det vara möjligt att vi driver ut exploatörerna och i stället kallar in utländska exploatörer?' ”

Denna fråga innefattade i själva verket en annan: om sovjetregeringen beviljade utländska kapitalister koncessioner, skulle då nästa steg vara att legalisera inhemsk kapitalism? Inbördeskriget hade slutat med Wrangels nederlag. Nu undrade både de vanliga sovjetmedborgarna och kommunisterna över den s. k. krigskommunismens kommande öde. Några ansåg att den kunde jämnställas med militant kommunism och hoppades att den skulle bestå. Den hade många drag som de gillade: i byarna, säte för den småborgerliga, kapitalistiska majoriteten, nivellerades de rika och medelklassbönderna neråt genom rekvisitioner och konfiskatoriska skatter. Ett antal statliga jordbruk, s. k. ”agrikulturella fabriker” var inte okända; privat handel var förbjuden, regeringen ledde all industriproduktion, gruvdriften, skogsbruket, transportväsendet etc. Kommunisterna nöjde sig frivilligt med små personliga inkomster, staten var ensam beskyddare av konst, litteratur, teater och film. Kapitalismen var borttrollad, staten dominerade. Detta såg ut som socialism. Men i ett dekret av den 23 november 1920 erbjöd Lenin utländska firmor betydande koncessioner. Vad innebar detta?

I sitt försvarstal skisserade Lenin en ny sovjetisk utrikespolitik, som byggde på maktbalans. ”Så länge vi inte har erövrat hela världen”, sade han, ”så länge vi ekonomiskt och militärt är svagare än den kapitalistiska världen, måste vi följa denna regel: vi måste kunna begagna oss av motsättningarna och kontrasterna mellan kapitalisterna.” Detta hade bolsjevikerna gjort under Brest-Litovsk-förhandlingarna, påminde Lenin. Men för vart år som gick ”hämtade sig västmakterna från kriget”. Och nu hade Komintern redan härdar i alla delar av världen. Inte desto mindre är den revolutionära utvecklingen mycket långsammare i den kapitalistiska världen än här. När folken fick fred måste detta givetvis följas av en avslappning i den revolutionära rörelsen. Därför kan vi inte utan att inlåta oss på gissningar om framtiden lita på att detta tempo kommer att accelerera. Vår uppgift är att besluta vad som skall göras nu. Folken lever i stater, och varje stat lever i ett system av stater som existerar i ett system av en viss politisk jämvikt i förhållande till varandra”.

Lenin förklarade sålunda att vare sig en nationalstat kallas kapitalistisk eller kommunistisk, så är den en nationalstat och lever enligt vissa regler som gäller för sådana stater. Om den inte vill förrycka maktbalansen genom att föra krig eller exportera revolution måste den underkasta sig maktbalansens principer. Tanken att en socialistisk stat inte kan vara imperialistisk förefaller plausibel, och en socialistisk stat som för en socialistisk utrikespolitik skulle förmodligen visa att den är riktig. Men när ett land, oavsett vad det kallar sig, omfattar 1800-

talets maktbalanspolitik som Lenin skisserade, kommer den sannolikt att drabbas av alla de sjukdomar som en 1800-talskapitalistisk stat är arvinge till.

Lenin konstaterade sedan att kapitalisterna ägde och kontrollerade största delen av världens råvaror och att ”man måste ta hänsyn till detta, begagna sig av det”. Vi kan inte gå i krig mot ententen, fortsatte han. Vi måste utnyttja de meningsskiljaktigheter som existerar mellan makterna och ”som har sin förklaring i djupt liggande ekonomiska orsaker”. Men detta får man inte göra som ”en miniatyrpolitiker eller en billig diplomat”. Sovjetmakten måste spela med stora insatser. De ”grundläggande motsättningarna i dagens kapitalistiska värld” kunde utnyttjas. ”Den fråga som ligger oss närmast är förhållandet mellan Japan och USA. Ett krig mellan dem förbereds – – – det är oundvikligt, det råder inget tvivel om det.” Men ”kan vi i en sådan situation förbli likgiltiga och i vår egenskap av kommunister helt enkelt säga: 'Nu skall vi göra propaganda för kommunismen i dessa länder'? Det är rätt, men det är inte allt. Den kommunistiska politikens praktiska uppgift är att begagna sig av fiendskapen, att egga den ena mot den andra.” Lenins resonemang var att Japan hade 50 miljoner invånare”, och att USA med sina 110 miljoner var långt rikare än Japan. ”Japan har bemäktigat sig Kina med dess 400 miljoner invånare och de rikaste kolfyndigheterna i världen.” Det skulle vara ”löjligt”, förklarade han, ”att tro att en starkare kapitalism inte skulle beröva en svagare allt som den senare har roffat åt sig”. Detta skapade ett ”nytt läge. Japan och USA ville föra krig för världsherraväldet, för rätten att roffa åt sig”, därför att USA ”inte hade några kolonier alls”. Dessutom har ”USA utan återvändo motsatt sig kolonier, och om det försöker beröra detta problem djupare, kommer det att hjälpa oss tiofalt. Kolonierna sjuder av harm, och om man rör vid dem, vare sig man är rik eller inte – ju rikare desto bättre – hjälper man oss, och Vanderliparna kommer flygande”. Därför skulle Japan, som var angeläget om att skaffa sig kolonier, oundvikligen komma i konflikt med USA, trodde Lenin. I detta krig ”måste vi kommunister hetsa det ena landet mot det andra. Gör vi oss inte skyldiga till ett brott mot kommunismen? Nej, ty vi gör detta som en socialistisk stat som bedriver kommunistpropaganda och som är tvungen att använda varje timme som omständigheterna beviljar den för att bli stark så fort som möjligt. Vi börjar bli starkare, men det går mycket långsamt. USA:s och andra kapitalistiska länders ekonomiska och militäriska makt växer med diabolisk snabbhet. Och hur vi än utnyttjar våra resurser, växer vi ojämförligt mycket långsammare. Vi måste utnyttja det nu uppståndna läget. Detta är det väsentliga med Kamtjatka-koncessionen.” Den skulle bidra till att ytterligare påskynda krigsutbrottet.

En man ”vid namn Vanderlip”, berättade Lenin, ”har varit här. Om vi får tro honom är han en avlägsen släkting till en välkänd mångmiljardär. Tyvärr”, förklarade Lenin, ”omfattar vårt kontraspionage ännu inte Förenta staterna[1], och därför har vi ännu inte exakt kunnat fastställa relationerna mellan dessa Vanderlips. Det sägs till och med att de inte alls är släkt. Jag vill inte bedöma saken, mina kunskaper inskränker sig till att jag har läst en bok av Vanderlip.” En utgivarnot säger att denna bok hette *What Happened to Europe*.

Lenin förväxlade två personer. Den nämnda boken gavs ut i New York 1919 och hade till författare Frank A. Vanderlip, direktör för National City Bank of New York från 1909 till 1919. Han skrev också *From Boy to Financier* (1935) men ”var inte engagerad i något gruvföretag i samband med en avlägsen släkting som han knappt kände”.[2] Den avlägsne släktingen, Washington Baker Vanderlip Jr., som besökte Lenin för att utverka Kamtjatka-koncessionen, skrev också en bok, *In Search of a Siberian Klondike*. Han hade utforskat Nigeria, Filippinerna och det centrala Alaska; ”när den rikt givande guldsanden upptäcktes

[1] Detta tal publicerades först 1924, efter Lenins död.
[2] Ur ett brev som Frank A. Vanderlips änka skrev till mig 1965. Hon skickade också utdraget ur den Vanderlipska släkttavlan.

vid Yukon-floden och senare vid stränderna vid Cap Nome”, står det i den Vanderlipska släktkrönikan ”anställdes [Washington B.] Vanderlip för en vidlyftig prospekteringsexpedition i trakterna norr om Ochotska sjön och längs stränderna av Berings hav. Hans upplevelser i dessa trakter under somrarna 1898 och 1899 är mycket intressant beskrivna” i hans bok om det ”sibiriska Klondike”. Tjugoett år efter att han hade strövat längs stränderna av Berings hav steg han in i Lenins ämbetsrum i Kreml för att prospektera ännu en gång.

”Och nu hade denne Vanderlip”, fortsatte Lenin, ”med sig ett brev till sovnarkom.” Lenin beskrev det som ”mycket intressant, därför att det med ovanlig uppriktighet, cynism och plumphet säger: 'Vi är mycket starka 1920, och 1923 kommer vår flotta att vara ännu starkare. Japan är emellertid avundsjukt på vår styrka, och vi måste gå i krig mot det, men det är omöjligt att föra krig utan fotogen och olja. Om ni säljer Kamtjatka åt oss, garanterar jag att det amerikanska folket blir så entusiastiskt att det ger sovjetregeringen diplomatiskt erkännande. I presidentvalet nästa år i mars kommer vårt parti [det republikanska] att segra. Men om ni inte låter oss arrendera Kamtjatka försäkrar jag att denna entusiasm uteblir. 'Detta är nästan ordagrant innehållet i brevet.” Vem skrev detta brev till sovnarkom? Det talade Lenin inte om. ”Sälja Kamtjatka” eller ”arrendera ut Kamtjatka”? Lenin använder båda termerna. Fotogen och olja för krigiska ändamål? Det hade USA redan. I Lenins version verkar brevet enfaldigt ”När vi hade fått detta brev”, säger Lenin, ”tänkte vi: 'Det här tillfället måste vi gripa med båda händerna – – – Om vi ger Förenta staterna Kamtjatka, som juridiskt tillhör oss, men som har varit ockuperat av Japan, vinner vi på saken'. Där har ni min politiska bedömning, och därför beslöt vi genast att sluta en överenskommelse med USA.” De köpslog med Vanderlip, sade Lenin, ”därför att ingen affärsman respekterar oss om vi inte köpslår. Men när vi hade kommit så långt som till undertecknandet, förklarade vi: 'Alla vet vem vi är, men vem är ni?' ”

Detta borde ha varit första frågan, innan man grep erbjudandet med båda händerna. ”Det kom fram”, tillade Lenin, ”att Vanderlip inte kunde ge några garantier, och då sade vi att vi drar oss undan, ty det här var bara ett utkast, och ni har själv sagt att det skulle träda i kraft, först när ert parti har segrat. Nu har det segrat [Warren G. Harding blev vald till president], och därför vill vi vänta.”

Hela historien var ganska amatörmässig.

Lenin fortsatte med att fråga: ”Vem är Vanderlip? – – – Han ville träffa mig – – – Vanderlip kom, vi pratade om alla dessa frågor, och sedan, när han sade att han hade varit i Sibirien, att han kände Sibirien, att han liksom alla amerikanska miljardärer kom från en arbetarfamilj etc., att han bara brydde sig om det praktiska, om det som han själv har sett, svarade jag: 'Eftersom ni är praktiska människor uppmanar jag er att se er omkring, studera vad sovjetsystemet innebär och sedan införa det i ert eget land.' Han tittade på mig, häpen över den vändning som samtalet hade tagit, och sedan på ryska [samtalet hade dittills förts på engelska]: 'Kanske.' Jag frågade häpen hur han kunde ryska. 'Hur så?' sade Vanderlip. 'Jag har under 25 års tid genomkorsat de flesta sibiriska provinser på hästryggen.' När vi skildes sade han: 'Jag skall rapportera till Amerika att mr Lenin – – – inte har några horn – – –' Vi tog artigt avsked av varandra. Jag uttryckte en förhoppning inte bara om att avtalet om koncessionen skulle avslutas på basis av vänskapliga förbindelser våra nationer emellan utan också att den ömsesidiga ekonomiska hjälpen skulle utvecklas normalt.” Senare berättade telegram från utlandet att ”Vanderlip hade jämfört Lenin med Washington och Lincoln”, sade Lenin. ”Vanderlip bad mig om ett signerat fotografi. Jag vägrade, därför att när man ger sitt fotografi, skriver man: 'Till kamrat Den-och-den', och det var omöjligt för mig att skriva: 'Till kamrat Vanderlip.' Men ändå kom sådana telegram [som prisade Lenin]. Det visar att denna historia spelade en viss roll i den imperialistiska politiken.” Man kan fråga sig varför.

Så slutar historien om koncessionen som aldrig blev av. Ingen koncession. Inget diplomatiskt erkännande före 1933. Inget krig mellan Japan och USA före 1941. Och då var det inte ett sådant krig som Lenin förutspådde.

I samma tal behandlade Lenin en annan ”motsättning som vi måste utnyttja, nämligen motsättningen mellan USA och den övriga kapitalistiska världen.” USA var hatat överallt, meddelade han, och inom detta land krävde en allt starkare opinion en överenskommelse med Ryssland. ”USA”, fastslog han, ”kan inte sluta fred med det övriga Europa – det är ett faktum som man ser av historien.” Frågan om koncessionen skulle behandlas av Kreml med utgångspunkt från detta ”faktum”. USA skulle sluta fred med Ryssland. Handelsunderhandlingarna med Storbritannien pågick i London (avtalet undertecknades den 16 mars 1921). Lenin skrev till Tjitjerin den 19 november 1920, att enligt upplysningar som han hade fått, ”skulle USA omedelbart ansluta sig [till detta avtal]”.[1] En tvivelaktig logik ledde till slutsatsen att USA, som var angeläget om att bedriva handel, stöttes bort av Europa och oroades av Japan, skulle länka sina öden med Ryssland. Detta ingav Lenin optimism beträffande de framtida relationerna med USA. Han bortsåg från viktiga faktorer, som kunde ha gjort honom mera pessimistisk. Men en profet behöver inte ha rätt. När verkligheten småningom jävar profetiorna har minnena suddats ut och de trogna står färdiga att ta emot nya uppenbarelser. Så länge det finns en framtid kommer de som skådar in i kristallkulan att ha sin marknad.

”Den tredje motsättningen föreligger mellan ententen och Tyskland”, fortsatte Lenin. Tyskland kunde inte leva under de villkor som Versaillesfreden påtvingade landet, ”och Tyskland måste söka en bundsförvant mot imperialismen.” Det var en antydan om att denna bundsförvant kunde vara Sovjetryssland.

Detta, sammanfattade Lenin, var de tre skälen till att ”vi med hela vår själ – eller om vi utesluter själen – med hela vår förmåga till beräkning måste förorda koncessionerna”. Världens ekonomi kan återupprättas bara med hjälp av de ryska råvarorna. ”Och nu träder Ryssland fram inför hela världen och säger: 'Vi åtar oss att återupprätta den internationella ekonomin – här har ni vår plan!' ” Bolsjevikerna skulle alltså säga till världens kapitalister: ”Ni duger ingenting till – – – Mina herrar, är det inte på tiden att ni sluter en överenskommelse med oss?” Och världens kapitalister som inte förmådde sköta sin ekonomi utan kommunisterna, skulle svara: ”Jovisst, det är på tiden, låt oss sluta ett handelsfördrag.” Detta var återigen ett uttryck för Lenins russocentrism och förvrängda ekonomiska determinism.

Endast i ett fall förverkligades Lenins profetior: Tyskland slöt 1922 Rapallofördraget med Sovjetryssland. Hans utredningar om USA och Japan, om USA och Europa och om det hägrande ekonomiska samarbetet mellan USA och Ryssland, saknade täckning. Lenins tal utmärks av djup övertygelse, fullständig uppriktighet och ofullständig kunskap om de fakta och känslor som i detta fall förvandlade hans lärda mödor till tomma slag i luften.

Lenins avslutning var fullständigt orealistisk. Han föreslog att världens råvaror för återupprättandet av den globala ekonomin skulle sammanslutas till en pool – en förträfflig idé, men rena giftet för dem som skulle delta. Han tillfogade: ”Vi representerar 70 procent av världens befolkning” – inklusive befolkningen i alla koloniala och halvkoloniala (Kina, Persien) områden. Detta kunde han hävda, därför att han trodde på representation utan de representerades mandat. ”Det är viktigt för oss”, sade han, ”att hungersnöd inte råder någonstans. Ni kapitalister kan inte eliminera den, men det kan vi.” Redan några månader senare uppmanade han det kapitalistiska USA att livnära miljoner offer för hungersnöden i Volgadalen och Ukraina.

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 143.

I sitt letande efter en framkomlig väg för kommunismen gjorde Lenin många slingerbultar. I april 1920 en pessimistisk syn på världsrevolutionens möjligheter och ett angrepp mot vänsterkommunisterna. I juni ett vänsterbetonat program för Afrika och Asien. I juli ett optimistiskt, vänsterbetonat angrepp mot Polen med avsikt att utlösa en omfattande revolution. I november pessimism beträffande revolutionen och en högerinriktad maktbalanspolitik. Allt detta var produkter av Lenins hjärna, som trots alla motsägande konkreta bevis trodde att proletariatet ute i världen skulle lösa Rysslands svåra problem genom att störta kapitalismen, och att det proletära Ryssland samtidigt skulle lösa den kapitalistiska världens lika svåra problem. Endast det ena var möjligt. Ingetdera skedde.

28. Stalin, Lenin och Trotskij

På bolsjevikrevolutionens första dag föreslog Lev Kamenjev, att dödsstraffet skulle avskaffas. Trotskij förordade bibehållande. Motionen bifölls. Lenin höll sig alltjämt dold. När han kom till Smolna och hörde vad som hade hänt, utbrast han: ”Dumheter! Hur skall ni kunna skydda en revolution utan avrättningar?” Sovjetregeringen beslöt följaktligen att inte offentliggöra beslutet. ”Någon sade: 'Det är bättre att helt enkelt tillämpa dödsstraffet. Då kommer det att stå klart, att det inte finns något alternativ.' Och därvid blev det.”[1]

I sin ämbetsutövning visade varken Trotskij eller Lenin några tecken till liberalism. Trotskij tycks dessutom alltid ha varit medveten om sitt mensjevikiska och antibolsjevikiska förflutna, och han ansåg sig böra undertrycka det, inte genom att dölja sina åsikter ens när han var av annan mening än Lenin, utan genom att förorda en politik som i sin stränghet var bolsjevikisk. Därmed begick han aldrig våld på sin personlighet.

Hur olika deras erfarenheter och bakgrund än var, kompletterade Lenin och Trotskij varandra mycket bra som Sovjetrysslands ledare. De ogillade prosovjetiska gerillaförband – ett slags syndikalism på slagfältet – och ville inlemma dem i Röda armén. De anställde tsarofficerare i de väpnade styrkorna och borgerliga specialister i industrin.

I sådana frågor var Lenin och Trotskij på det hela taget av samma åsikt. Båda var stränga ledare, som ansåg att den som hade fått en uppgift också skulle ha maximal auktoritet. Båda ansåg att demokrati i förvaltningen var av ondo. ”Det är inte deras sak att svara eller att undra varför”, var Lenins och Trotskijs inställning till soldaterna och den stora civila massan. Inom armén upprätthöll Trotskij en rigorös disciplin, och Lenin stödde honom. En gång lät Trotskij skjuta en regementschef och en politisk kommissarie, därför att de hade förflyttat sina trupper utan order. Detta gav hans mäktigaste fiender speciellt Stalin och Zinovjev anledning att kritisera honom. Trotskij tog upp frågan vid ett av politbyråns sammanträden och försvarade den drakoniska domen. ”Absolut korrekt”, inföll Lenin, tog en brevblankett och skrev på nedre halvan: ”Kamrater, i vetskap om hur strikta kamrat Trotskijs order är, är jag så övertygad, så absolut övertygad om att denna kamrat Trotskijs order har varit korrekt, ändamålsenlig och nödvändig för vår sak, att jag oreserverat bekräftar den, V. Uljanov (Lenin).”

I politbyråns närvaro räckte Lenin Trotskij papperet och sade: ”Såna här fullmakter ger jag er hur många som helst.”[2]

Trotskij ville gärna ha Lenins godkännande. Lenin kompletterade honom. Han var Lenins perfekta komplement. Ingen av dessa båda intellektuella tvekade någonsin att i full utsträckning bruka den stora makt som revolutionen hade gett dem.

---

[1] Trotskij, artikel i *Pravda* den 23 april 1924.
[2] Trotsky, *My Life*, s. 469. Dokumentet är daterat ”juli 1919”.

När Koltjak, Denikin och Judenitj var besegrade och Trotskij ägnade sina betydande talanger åt arbetsfrågor, kallade han in järnvägsarbetarna till tjänstgöring enligt militära principer. Frågan var: skulle regeringen (dvs. kommunistpartiet) ha kontroll över arbetarna, eller skulle arbetarna delta i företagens ledning? Trotskij förordade fullständig kontroll över arbetarna. Han hade organiserat Röda armén, återinfört sträng disciplin, samtidigt som han höjde stridsmoralen och tvingat såväl manskapet som de politiska kommissarierna att acceptera de militära experternas order, vilken deras politiska inställning än var. Detta hade under inbördeskriget gjort honom till segerns främste arkitekt. Det inbringade honom prestige, respekt och popularitet men varken kärlek eller makt inom partiet, som ju var källan till makt. Trotskij ville nu tillämpa den militära disciplinen i fabriker, järnvägar, kolgruvor och oljefält. Dem som ansåg att arbetarna behövde fackföreningarnas skydd mot exploatering, svarade han att arbetarna i en arbetarnas stat inte behöver något beskydd.

I början av 1920 hade Trotskij velat avskaffa krigskommunismen, legalisera den privata handeln och befria bönderna från rekvisitioner – åtgärder som skulle ha tryggat de kapitalistiska böndernas frihet. Flera veckor efter att detta program hade röstats ner ville Trotskij kalla in arbetarna. Många år senare förklarade han denna omkastning i sin i exilen skrivna självbiografi: ”När övergången till marknadsekonomi förkastades, krävde jag att 'krigs'-metoderna skulle tillämpas riktigt och systematiskt för att uppnå en verklig förbättring av ekonomin. I det krigskommunistiska systemet, enligt vilket alla resurser, åtminstone i princip, nationaliseras och fördelas av regeringen, såg jag ingen självständig roll för fackföreningarna.”[1]

Stalin delade Trotskijs syn på de tvångsinkallade arbetarna. Han gav 42: a divisionen på sydvästfronten order om att ”lägga ifrån sig vapnen för att kasta sig in i kampen mot ekonomisk ruin och förse landet med kol”. Divisionen skulle ansluta sig till Ukrainas arbetararmé den 7 mars 1920.[2] Tio dagar senare prisade Stalin i ett tal vid det ukrainska kommunistpartiets konferens den allryska arbetararméns prestationer: ”Reparationerna av lok och järnvägsvagnar går framåt, utvinnandet av bränsle utvecklas och förbättras.” I ett annat tal inför samma forum den 19 mars sade Stalin: ”En kamrat har förklarat, att arbetarna inte fruktar militarisering, emedan de bästa ibland dem är missnöjda med bristen på ordning. Det är absolut sant.” Han påminde om att partisan- och gerillaförbanden 1918 uppmanades att enrollera sig i den reguljära Röda armén. ”Detsamma måste nu ske inom den sviktande industrin.”[3]

Stalins uppfattning om inkallelsernas popularitet bekräftades av Arthur Ransome från *Manchester Guardian* under en resa till Jaroslavl. Ransome avreste från Moskva i mars 1920 tillsammans med Karl Radek och Jurij Larin, en före detta mensjevik, till en provinsiell partikonferens, Radek för att försvara partiets ståndpunkt i frågan om arbetararméer och fackföreningar, Larin för att opponera sig. ”Arbetare efter arbetare besteg estraden och uttalade sin åsikt”, skrev Ransome.[4] ”Röda armén tjänade som exempel för många som framhöll att den metod som hade skapat denna armé och dess segrar över de vita hade visat sig framgångsrik och borde användas för att skapa en röd arbetararmé och lika ärorika segrar över den ekonomiska katastrofen på den oblodiga fronten. Ingen tycktes ifrågasätta principen med tvångsarbete – – – Det enda alla dessa talare var eniga om var det absoluta behovet av lika kraftiga om inte kraftigare tag inom industrin som i armén.”

[1] Ibid., s. 464.
[2] Stalin, *Sotjinenija*, del 4, s. 292.
[3] Ibid., s. 294-304.
[4] *The Crisis in Russia*, New York 1921, s. 68 och följ.

Följande dag talade Radek vid ett järnvägstjänstemannamöte i Jaroslavl. ”Han inledde”, säger Ransome, ”med ett direkt och häftigt angrepp mot järnvägsarbetarna i allmänhet. Han krävde arbete, arbete och åter arbete, och sade att precis som Röda armén dittills hade varit revolutionens förtrupp och kämpat och hungrat och gjutit sitt blod för att rädda de hemmavarande från Denikin och Koltjak, så var det nu järnvägsarbetarnas tur – – – Han vände sig till kvinnorna, berättade på mycket dålig ryska, att om deras män inte utförde övermänskliga arbetsprestationer skulle de nästa vinter se sina spädbarn dö av svält. Jag såg kvinnor som knuffade till sina män, medan de lyssnade – – – Och det märkliga var att de föreföll belåtna. De lyssnade ytterst uppmärksamt, ville kasta ut någon som drabbades av ett nysningsanfall nere i salen och hurrade, så att taket nästan lyftes, när Radek hade slutat.”

Många fabriker var stängda. Mer än hälften av landets lok var antingen i dåligt skick eller helt obrukbara. Skillnaden mellan en levande och en död samhällsekonomi var så uppenbar också för det oskolade ögat, att de flesta arbetare insåg att hårt arbete och disciplin låg i deras eget intresse. Århundradens tsarförtryck hade dessutom gjort undergivenheten till en vana. Och detta, meddelade Larin dem, var dessutom deras egen stat. ”Novemberrevolutionen 1917”, skrev han den 20 mars 1920 i *Ekonomitjeskaja zjizn*, ”förvandlade det enade proletariatet från kapitalismens förhyrda slavar till ledare för industrin, i form av den proletära regeringen.” När Lenin läste artikeln, skrev han i marginalen: ”Det stämmer.” – ”Legohjonsklassen har förvandlats till ägarklass”, fortsatte Larin. ”Enfaldigt”, kommenterade Lenin.[1]

Lenin såg en hårfin men ändå betydelsefull motsägelse i Larins tänkande. Industrins ledare var det förenade proletariatet, personifierat av regeringen – det gick han med på. Men arbetarna hade delegerat sin äganderätt åt staten. Följaktligen var arbetarna inte längre ägare, och det var ”enfaldigt” att påstå att de var det. Lenin trodde inte på det, hur ofta sovjetpropagandan än upprepade: ”Det är din fabrik, din gruva, din järnväg. Ge den allt du förmår!” Några tog det på allvar och ville förvalta sin egendom. De flesta nöjde sig med att avstå sina rättigheter till staten – som de alltid hade gjort.

Staten ägde, därför ledde den. Ledningen var, enligt Lenin, ett jobb för direktörer som utnämndes av och tjänade partiet. 1920 hade kommunistpartiet 600 000 medlemmar.

Samma år hade fackföreningarna 3 miljoner medlemmar. Såväl inom fackföreningarna som partiets övre skikt fanns personer som ansåg, att den organiserade arbetarklassen borde spela en förstaplansroll i ledningen av den icke agrikulturella sidan av nationalekonomin. Frågan gav upphov till en debatt som skakade sovjetpolitiken 1920 och 1921 och efterlämnade ett ärr i sovjethistorien. Oppositionen motsatte sig Lenins princip om enmansledning av fabrikerna och föreslog i stället ett kollegium eller en styrelse som bestod av tekniska specialister och arbetare som representerade fackföreningarna. Lenin motsatte sig.

Fackföreningarnas officiella inställning framlades i mars 1920 i teser som hade utarbetats av Michail Tomskij, ordförande i all-ryska centrala fackföreningsrådet och medlem av partiets centralkommitté, senare av politbyrån. Han föreslog som ”grundläggande princip” en ”kollegial ledning av industrin”, utom i sällsynta undantagsfall, då enmansledning kunde tillåtas. Detta skulle genomföras såväl i allryska nationalekonomiska rådet som i de enskilda industrianläggningarna. Fackföreningarna borde emellertid undvika dubbelarbete och ”skadliga” friktioner med det högsta regeringsorganet. För att återupprätta ekonomin måste fackföreningarna slutligen ”i alla avseenden stöda arbetararméernas verksamhet och det framgångsrika genomförandet av arbetarinkallelserna”.[2]

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXV, s. 113.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., bil. 1, s. 543-544.

Detta var att slå blå dunster i ögonen på arbetarna. Trotskij stödde principen om enmansledning. Det var inte svårt för honom att sluta sig till Lenin 1921.

En mera obehärskad ståndpunkt intogs av arbetaroppositionen under ledning av A. G. Sljapnikov, före detta arbets- samt handels- och industrikommissarie, ävensom av Jurij Lutovinov och S. Medvedjev från metallarbetarnas fackförbund, som stöddes av Aleksandra Kollontaj, som kallade honom ”den ende intelligente arbetaren”. Till Lenins avsmak predikade hon fri kärlek och levde som hon lärde. För ögonblicket sammanbodde hon med Sljapnikov. Hon skrev en broschyr om arbetaroppositionens önskemål.[1] ”Vem skall, när allt kommer omkring, uppmanas att skapa nya ekonomiska former”, skrev hon. ”Skall det vara tekniker och affärsmän som psykologiskt är bundna vid det förgångna, och sovjettjänstemän, bland vilka det finns fåtaliga kommunister, *eller arbetarklassens kollektiv representerat av fackföreningarna?*” Hon uppmanade kommunistpartiet att ”låna sitt öra åt det sunda upprop som utgår från de breda arbetarmassorna. Med hjälp av den uppgående klassens skapande krafter i form av industriella fackföreningar skall vi rekonstruera och utveckla landets skapande krafter. Vi skall rensa partiet från främmande element och rätta till partiets verksamhet genom att återgå till demokrati, åsiktsfrihet och intern kritik inom partiet”.

Det framgick tydligt att Kollontaj och hennes vänner var bekymrade också för annat än fackföreningarna. Förhållandena inom partiet, sovjetstatens drivkraft, förbryllade dem. De ville ge fackföreningarna självständiga uppgifter och åtminstone begränsad makt. Detta ville de för arbetarnas och fackföreningarnas skull men också för partiets, ty om partiet gjorde allt kunde det bli byråkratiskt, åderförkalkat och autokratiskt.

Arbetaroppositionen fann stöd hos de demokratiska centralis-tema under ledning av f. biträdande undervisningskommissarien professor V. N. Maksimovskij, som hade motsatt sig Brest-Litovskfreden 1918, T. V. Sapronov, en målare som 1925-1927 uppträdde som talesman för högeroppositionen och uteslöts ur partiet, samt N. Osinskij (Valerian V. Osinskij-Obolenskij, av den furstliga ätten Obolenskij), en nationalekonom som också hade motsatt sig Brest-fördraget och senare blev rysk ambassadör i Sverige och suppleant i centralkommittén.

Osinskij, Sapronov och Maksimovskij lade i mars 1920 fram sina teser för det ryska kommunistpartiets nionde kongress. De började med en akademiskt objektiv inledning: Varken kollegial arbetarledning eller enmansledning ”är den enda och ovillkorliga grunden” för den industriella organisationen. Ingendera kunde sägas vara ”absolut tekniskt överlägsen”. Men ett arbetarkollegium hade socialt och politiskt värde. ”Ett kollegium är en skola på högsta nivå för framtida regeringsuppgifter.” (Lenin hade kallat fackföreningarna ”en skola för kommunismen”.) Endast ett kollegium kunde lära folket ”att avgöra privata frågor med hänsyn till hela samhällets intresse”. Dessutom skulle ett kollegium av arbetare och specialister ”dra in forna borgerliga specialister i det kamratliga samarbetet och inympa proletär anda i dem” och samtidigt kontrollera dem, tills de hade övervunnit sin gamla kapitalistiska anda och sina vanor. Det kollegiala systemet skulle också förhindra ”en dödande byråkratisering av regeringsapparaten”

Också Rykov anade faran. Aleksej Rykov, övertygad högerkommunist, ordförande i högsta nationella ekonomiska rådet (VSNH) 1929 och senare ordförande i folkkommissariernas råd, förklarade: ”Det är möjligt att bygga upp en stat, så att där bildas en härskande kast främst bestående av administratWa ingenjörer, tekniker etc. Det vill säga att vi skulle få en statsekonomi som baserar sig på en liten grupp av denna härskande kast vars privilegium det vore

[1] Alexandra Kollontai, *The Worker's Opposition*, Chicago, 1921; citerad av Robert Vincent Daniels i *The Conscience of the Revolution. Communist Opposition in Soviet Russia*, Cambridge, Mass. 1960, s, 128-129.

att leda arbetarna och bönderna."[1] Vänsteroppositionen var inte ensam om att se mörkt på framtiden.

Lenin delade inte Rykovs farhågor för uppkomsten av en härskande klass eller oppositionens vision av en allt vidlyftigare byråkrati som red på arbetarklassens rygg. Han fördömde byråkratin. För att förhindra byråkratiska missbruk inrättade sovjetregeringen i mars 1919 "arbetarnas och böndernas inspektion", på ryska "RKI" eller "rabkrin". Stalin, som redan var nationalitetskommissarie, utnämndes till kommissarie för rabkrin. Det nya kommissariatet tog i sin tjänst många nitiska kommunister som motarbetade favoritsystemet, formell och pedantisk inställning till mänskliga varelser och den brist på initiativ och ansvarskänsla som karaktäriserade statstjänstemännen. Men den viktigaste faktorn i rabkrin var Stalin. Hans ställning förutsatte kamp mot orättvisor, korruption, nepotism, apati och formalism i stats- och partimaskinerierna. Han insamlade, gallrade och bedömde upplysningar om alla högre tjänstemän. Han avgjorde människors öden. Han kunde göra slut på en mans karriär. Vakthunden rabkrins bett var dödande. I Stalins ledband gav den upphov till fruktan och inställsamhet. Den ökade hans makt. Han använde den till att rekrytera sin anhängarskara.

Stalin besatt den viktigaste egenskapen för denna uppgift: brutal hänsynslöshet. Detta kan ha förmått Lenin att utse honom. Ingen vet varför Lenin valde Stalin. Kanske personlig makt för maktens skull var ett så främmande begrepp för Lenin, att han inte såg att den var Stalins mål. Kanske andra drog sig för de utrensningar och det snokande som ämbetet förutsatte. Kanske det var för tidigt för Lenin att inse hurdan Stalin verkligen var. Lenin kände Stalins förmåga att iscensätta bankrån som fyllde partikassorna och att föra det mest hänsynslösa krig mot mensjevikerna. När Stalin, föregången av sitt rykte, i februari 1913 anlände till Kraków skrev Lenin enligt Krupskajas memoarer till Gorkij: "Vi har en underbar georgier här." Efter revolutionen skrev Stalin ofta råa och obehärskade brev till Lenin. Men Lenin ansåg kanske att detta var helt naturligt för den obildade georgiske bergsbon som var oberörd av europeisk kultur och van vid bergsbornas vilda fejder. Ända tills Lenin dog (och ännu flera år efteråt) uppförde sig Stalin som en tillbakadragen kamrat, som varken sökte publicitet eller popularitet utan tvärtom offrade sådana ting på den tunga pliktens altare. Detta skenbara självutplånande dolde den megalomani som senare blev rent psykopatisk och kostade miljoner människor livet. Men de som har förmånen att kunna blicka tillbaka måste vara försiktigare när de klandrar andra för bristande förutseende. Lenin kunde knappast ha förutsett det blodbad på liv och talanger som Stalin anställde under 1930-, 1940- och 1950-talen.

Nu vet världen att Stalin hoppades kunna sudda ut kombinationen "Lenin-Trotskij", som historien har fäst vid bolsjevikrevolutionen, och ersätta det med "Lenin-Stalin". Under några år lyckades han med det i den kommunistiska världen. Stalin vände ryggen åt den drinkare och skomakare som var hans far och som hade slagit honom. Medan han studerade i det ortodoxa prästseminariet i Tiflis förnekade han Gud och blev ateist. En psykoanalytiker skulle kanske säga att Stalin i Lenin sökte den fader som han aldrig hade haft. Stalin beskriver hur han träffade Lenin för första gången före revolutionen; han talar om "denne store man, stor både fysiskt och politiskt. Jag hade föreställt mig Lenin som en jätte, ståtlig och imponerande." En politisk analytiker skulle kanske säga, att Stalin visade Lenin en hundlik trohet för att vinna godkännande, gillande och befordran. Men Trotskij spärrade Stalins väg till Lenins sida genom att själv stå där, och genom sitt knappt maskerade förakt för Stalin. I sin självbiografi säger Trotskij: "Stalin verkade alltid frånstötande på mig." Den intellektuelle världsmannen Trotskij föraktade Stalin för hans vulgaritet, brist på kultur och provinsialism.

Den högdragne Trotskij och den avundsamme Stalin måste stöta ihop. Det började tidigt. "Jag kräver kategoriskt Stalins avlägsnande", telegraferade Trotskij till Lenin den 8 oktober 1918

[1] Arthur Ransome, a.a., s. 104.

från fronten. Stalin var då vid Tsaritsyn. Lenin förflyttade Stalin till Ukraina. ”Metoderna från Tsaritsyn”, telegraferade Trotskij till Lenin den 10 januari 1919, ”som ledde till Tsaritsyn-arméns fullständiga upplösning, kan inte tillåtas i Ukraina.” Lenin uppmanade Trotskij att komma till samförstånd med Stalin. Det visade sig omöjligt. I juni 1919 uppmanade Stalin centralkommittén att frånta Trotskij överbefälet över Röda armén. Kommittén gav Trotskij förtroendevotum.

1919 klagade Trotskij hos Lenin över att Stalin hade druckit vin från tsarens källare i Kreml. Lenin kallade Stalin till sitt ämbetsrum för triangelkonfrontation. ”Om ryktet att vi dricker i Kreml når fronten, kommer det att göra dåligt intryck”, sade Trotskij. Försäljningen av sprit-drycker var på den tiden förbjuden i Ryssland. ”Hur skall vi kaukasier klara oss utan vin?” frågade Stalin. ”Där ser ni”, insköt Lenin, ”georgierna klarar sig inte utan vin.” Detta gjorde slut på diskussionen. ”Jag kapitulerade utan kamp”, skrev Trotskij i en artikel i *Life* den 2 oktober 1939.

Lenin såg hatet mellan Stalin och Trotskij växa. Men han hade användning för båda. Om byråkratin skulle kunna hållas efter måste rabkrins ledare vara en från, aggressiv personlighet. Ingen var fränare än Stalin. Demokratin skulle kanske ha betvingat byråkratin, demokrati i form av fria fackföreningar eller del i ledningen genom fackföreningarna. Men alla former av demokrati skar sig med Lenins heliga princip om partiets allmakt, partiet utan medtävlare.

Lenin försökte sätta stopp för debatten om fackföreningarna. ”Lyckligtvis”, skrev han i februari 1920 till kommunistpartiets lokalavdelningar strax före nionde partikongressen, ”är tiden för rent teoretiska överväganden förbi – – – Vi måste gå framåt, man måste inse att vi nu står inför praktiska uppgifter.”[1] När Tomskij och de olika oppositionsgrupperna trots detta offentliggjorde sina teser, yttrade Lenin i mars 1920 för nionde partikongressen: ”Diskussionerna om det socialistiska samhället innehåller inte ett jota av praktiska hänsynstaganden, är inte på minsta sätt affärsmässiga”. Teserna var ”grundfalska”.[2]

Teorier och upphöjda tankar om samhällets uppbyggnad, försäkrade Lenin, tillhörde den förrevolutionära perioden. Han gick ännu längre. Den 22 december 1920 meddelade han sovjetkongressen att han hoppades få se ”den mycket lyckliga epok då allt färre politiker talar mindre ofta och länge, och fler ingenjörer och agronomer tar till orda vid sovjetkongresserna.[3]

Men Lenin kunde inte bestämma över partiet, och trots hans upprepade önskningar fortsatte debatten om fackföreningarnas roll, som i själva verket var en debatt om arbetarklassens roll i en socialistisk stat. Vid centralkommitténs plenarsession i december 1920 led Lenin nederlag; en resolution som stöddes av Trotskij och Bucharin antogs.

Lenin lyckades lägga band på sig. Han angrep Trotskij frankt men samtidigt hänsynsfullt, inte för att skona honom men för att han fruktade en splittring inom partiet. Trotskij hade många anhängare. Debatten om fackföreningarna, sade Lenin vid gruvarbetarnas nationalkongress den 23 januari 1921[4], hade ”utvecklats på ett osunt sätt”, den hade ”alltför snart antagit karaktären av en kamp mellan fraktioner”. Han hade en förkänsla av en förestående maktkamp mellan Trotskij och sig själv. Lenin ansåg att frågan om fackföreningarna var ”en fråga av oändlig räckvidd” som inverkade på varje aspekt av sovjetlivet, ”och jag anklagar kamrat Trotskij” för att ha tagit itu med den alltför brådstörtat och framlagt sin segrande resolution för centralkommittén utan tillräckliga förberedelser. Detta ”har hänt envar av oss, och kommer att hända igen, därför att allt vårt arbete utförs i största hast. Felet är inte stort, vi har alla

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXV, s. 42-45.
[2] Ibid., s. 111.
[3] Ibid., 3:e uppl., del XXVI, s. 24-48. (3:e uppl. är identisk med den 2:a men kom ut senare.)
[4] Ibid., s. 97-108.

handlat i stor brådska.” Så mycket större skäl att iaktta försiktighet i en diskussion som kunde sluta med partiets uppdelning i fraktioner. ”Ty här kan till och med en person som inte alls är häftig, vilket jag inte kan säga om min opponent [Trotskij] lätt göra sig skyldig till misstag.” Trotskij hade beskyllt fackföreningsledarna Michail Tomskij och Solomon A. Lozovskij för ”exklusivitet”, för ”fientlighet” mot nytt blod, för byråkrati. De uteslöt arbetarna från de ledande posterna inom fackföreningarna. Är det rätt, frågade Lenin, av ”en person med så stor auktoritet, en så betydande ledare”, att angripa partimedlemmar på detta sätt? Så ”tanklöst”? Det var ”ett fundamentalt misstag. Så uppför man sig inte”, sade Lenin med anspelning på Trotskijs ordval och ton. ”Fast jag tidigare sade att jag kanske skulle fungera som buffert”, förklarade Lenin, ”och avhålla mig från att delta i diskussionen, ty det är skadligt att råka i delo med Trotskij, skadligt för oss, skadligt för partiet, skadligt för republiken”, kände han sig efter Trotskijs angrepp förpliktad att tala. Lenin påpekade att Trotskij i november 1920 hade sagt att fackföreningarna borde ”ruskas om”. ”Trotskij gjorde ett misstag när han sade detta. Politiskt står det klart att en sådan inställning ger upphov till splittring och skadar proletariatets diktatur.” Därför hade Lenin avrått från offentlig debatt, han föredrog diskussioner i en kommitté. ”Men det fanns kamrater som sade: 'Nå, hur är det möjligt? Det skulle göra våld på demokratin.' Kamrat Bucharin gick så långt att han talade om 'arbetardemokrati, detta heliga slagord'. Så föll hans ord. Jag läste det – och gjorde så när korstecknet.”

Auditoriet skrattade. Lenin gjorde sig löjlig över Bucharins förkärlek för arbetardemokrati. Hans motståndare, fortsatte Lenin, fördömde byråkratin. Men ”kampen mot byråkratin erfordrar decennier. Det är en mycket svår kamp och den som säger att vi med en gång kan befria oss från byråkratin genom att inta en antibyråkratisk inställning måste betraktas som en charlatan.” Naturligtvis fanns det byråkrati, medgav Lenin. ”Vissa regeringsdepartement har trettitusen anställda enbart i Moskva – – – Att råda bot på något sådant är som att bryta sig genom en vägg”, sade han och pekade. Byråkratin skulle bekämpas. ”Vi kan inte avstå från tvånget. Ingen förnuftig arbetare går så långt, att han säger att vi nu kan klara oss utan tvång eller att det är möjligt att upplösa fackföreningarna eller överlämna hela industrin i deras händer. Det var kamrat Sljapnikov som hävde ur sig sådant.” Att en industri leddes av arbetarna var en form av syndikalism, och ”marxisterna bekämpar syndikalismen överallt i världen”, påpekade Lenin. När vi, om tjugo år, har elektrifierat landet, sade Lenin, och det måste betraktas som snabbt, ”kan vi tala om att ge fackföreningarna rättigheter; men om vi tar upp frågan tidigare, är det att föra arbetarna bakom ljuset – – – Vet alla arbetare, hur man skall sköta regeringen? Hur många bland arbetarna har regerat? Några tusen i hela Ryssland, det är allt.” Bortblåst var Lenins naiva uppfattning att regerandet bestod av enkla förrättningar – registrering, arkivering, kontrollering – som varje läskunnig person kunde utföra.[1] Ryssland hade tiotusentals läskunniga arbetare. Borta var Lenins förrevolutionära recept att varje ”köksa” skulle kunna lära sig att ta del i förvaltningsarbetet.[2]

Till slut kom Lenin med sina viktigaste synpunkter: ”För att kunna regera måste man ha en armé av hårda revolutionärer och kommunister som utgör och som kallas partiet.” Det var den klippa på vilken Lenin hade stått under hela sin karriär. Partiet framför allt. Partiet var revolutionens verktyg, maktens språkrör, diktaturens organisation. De ”syndikalistiska dumheterna” att arbetarna, inte partiet, skulle leda industrin ”borde slängas i papperskorgen”, sade Lenin till slut.

[1] I *Staten och revolutionen*.
[2] N. Bukharin och E. Preobrazhensky, *The ABC of Communism, A Popular Explanation of the Program of the Communist Party of Russia*, övers. av Eden och Cedar Paul, London 1922, s. 171.

Arbetare kunde bli, och blev byråkrater. Arbetarna som arbetare, antingen genom sina fackföreningar eller individuellt, förblev en obetydlig faktor när det gällde att leda eller regera. En allt större byråkrati, som drevs på av partiet, skötte regerandet.

Lenin kunde inte tolerera någonting som minskade partiets makt eller äventyrade dess enhet. Men oförminskad makt, med en regering som var partiets verkställande organ och som hade monopol på förvaltningen på alla områden – de ekonomiska, politiska, sociala, kulturella och pedagogiska – ledde till byråkrati, en dålig byråkrati till följd av den låga bildningsnivån och den bildade klassens tvivelaktiga lojalitet och lättja.

Lenins tal om fackföreningskontroversen visade att partiets enhet hotades av meningsskiljaktigheterna mellan honom och Trotskij. För världen och för sovjetfolket var det Lenin och Trotskij som symboliserade bolsjevismen. De var ledarskapet.

Friktionen mellan Lenin och Trotskij värmde Stalins hjärta.

Långsamt, först nästan omärkligt men småningom snabbare, ändrade Trotskij åsikt, tills han stod närmare arbetaroppositionen än Lenin, men ändå långt från båda. Liksom så många kommunister som skiftar politisk ståndpunkt tillskrev han förändringen förändrade förhållanden. Men Stalin, som viskade bakom scenen, kunde kalla det återgång till ett anti-leninistiskt förflutet och påstå att Trotskij var flyktig och opålitlig. Stalin gick också till offentligt angrepp. I *Pravda* skrev han den 19 januari 1921:

> ”Våra meningsskiljaktigheter gäller metoderna att stärka arbetsdisciplinen inom arbetarklassen – – – Det finns två metoder: *tvång* (den militära metoden) och *övertalning* (fackföreningsmetoden) – – – En grupp av partifunktionärer med Trotskij i spetsen som yvs över den militära metodens framgång i armén, hävdar att det är möjligt och nödvändigt att tillämpa dessa metoder bland arbetarna, i fackföreningarna – – – Trotskijs villfarelse ligger i att han underskattar skillnaden mellan armén och arbetarklassen.”

Stalin, Lenin och Trotskij hade understött och verkställt partiets beslut att grunda arbetararméer. Trotskij var inte längre en anhängare av arbetarinkallelser, han ville överlämna ledningen åt nationaliserade fackföreningar. Stalin lämnade detta utan avseende. Själv en tvångets apostel, prisade han ”övertalningar”.

Lenin skapade ett gynnsamt klimat för Stalins fientlighet mot Trotskij. ”Partiet är sjukt. Partiet skälver av feber”, skrev Lenin i en liten broschyr den 19 januari 1921. ”Vi måste ha mod att se den bittra sanningen i ögonen.” Han kallade broschyren *Krisen inom partiet*.[1] I den beskyllde han Trotskij för ”fraktionalism”. Enligt Lenins lexikon var detta allvarligt, långt allvarligare, sade han, än Trotskijs villfarelser i fackföreningsfrågan. Det är en sak, och det är tillåtet, att framställa förslag. Men det är något helt annat, som inte kan tolereras, att han samlar en opposition bakom dem mot partimajoriteten. Detta, hävdade Lenin, hade Trotskij gjort. I stället för att hålla fackföreningsdebatten inom partiet hade Trotskij lagt fram problemet för en större publik i skriften *Fackföreningarnas roll och funktioner*, daterad den 25 december 1920. Trotskij och Bucharin hade nu ställt sig mot Zinovjev och honom själv, sade Lenin, och arbetarna hade uppmanats att välja. Här påminde Lenin om ett möte den 30 december 1920 där han hade sagt: ”Vår regering är i själva verket inte en arbetarregering utan en arbetar- och bonderegering”. – ”Av vilken sort?” hade Bucharin hånfullt frågat. – ”Jag hade fel och Bucharin rätt”, medgav Lenin i broschyren *Kris*. ”Jag borde ha sagt: 'En arbetarregering är en abstraktion. I själva verket har vi en arbetarregering, som för det första är egendomlig såtillvida att det är bönderna, inte arbetarna som utgör majoriteten av den nationella befolkningen, och för det andra är det en arbetarregering med en dragning åt byråkrati.' ”

[1] Lenin, *Sotjinenija* 3:e uppl., del XXVI, s. 87–94.

Efter att ha givit Bucharin erkännande genom att medge att arbetarna behövde skydd mot bondemajoriteten och byråkratin, angrep Lenin Bucharins förslag att fackföreningarna skulle vara representerade i alla regeringens truster och kombinat. ”Det är ett fullständigt avsteg från kommunismen och en övergång till syndikalism. I det stora hela är det en upprepning av Sljapnikovs slagord: 'Gör staten till fackföreningar', eller med andra ord: överlåt allryska högsta samhällsekonomiska rådet [VSNH] i bitar åt de olika fackföreningarna!”

Kommunismen säger:

> ”Kommunistpartiet, proletariatets förtrupp, leder de icke partianslutna arbetarmassorna, det fostrar, förbereder, undervisar och övar denna massa (kommunismens 'skola'), först arbetarna, sedan bönderna, så att den kan förverkliga och har förverkligat ramlandet av hela samhällsekonomins dirigerande i sina händer. Syndikalismen anförtror ledningen av de olika industrigrenarna åt massan av icke partianslutna arbetare, uppdelad på enskilda fabriker ('truster och kombinat'), och förnekar sålunda nödvändigheten av ett parti.”

Lenin godtog av allt att döma syndikalismen, men först i en avlägsen framtid, då arbetarna hade gjorts mogna för den.

Nu försökte Lenin dämpa stormen. ”Bucharins misstag är hundra gånger värre än alla Trotskijs misstag tillsammans. Hur har Bucharin kunnat gå så långt som till denna brytning med kommunismen? Vi känner alla kamrat Bucharins mjukhet, den är en av de egenskaper som gör honom älskad och för vilken han måste bli älskad. Vi vet att han en gång kallades 'det mjuka vaxet'.” Demagoger och principlösa personer satte sina spår i detta vax. ”Men naturligtvis skulle det inte falla någon in att förklara det som har skett som principlös demagogi och skylla allt på det.” Lenin uppmanade alla ideologiskt vilsegångna att ångra sig, ”att erkänna sina misstag, att rätta till dem och vända detta blad i det ryska kommunistpartiets historia.” I synnerhet Bucharin måste återvända till den rätta vägen, ty ”medan vi i viss mån har tillägnat oss det sunda hos den 'demokratiska' arbetaroppositionen, har Bucharin tydligen tagit hand om det osunda”.

Lenin försökte vara alla till lags. Och Sapronov och Osinskij ”är enligt min åsikt värdefulla partimedlemmar”. Dittills hade partiets ståndpunkt varit: försvar mot byråkratins överdrifter. Nu hade emellertid tillkommit en kamp ”mot de osunda element inom oppositionen som har gått så långt att de tar avstånd från all 'militariserad ekonomi', tar avstånd inte bara från 'sättet att tillsätta' [direktörerna] som hittills har varit förhärskande, utan från varje form av 'tillsättande'. Detta betyder innerst inne avståndstagande från partiets ledande roll i förhållande till den stora massan av icke partitillhöriga människor”. De av partiet utnämnda måste bemanna nyckelposterna, hävdade Lenin.

Sedan kom en sista appell:

> ”Ententens kapitalister kommer utan tvivel att begagna sig av sjukdomen inom vårt parti för en ny invasion, och socialistrevolutionärerna för att iscensätta konspirationer och resningar. Detta skrämmer oss inte, ty vi skall alla enas som en man, utan fruktan för att erkänna sjukdomen men medvetna om att den av oss alla kräver bättre disciplin, större fasthet, större seghet på alla platser.”

Lenins olja lyckades inte dämpa vågorna, tvärtom underhöll den elden. Hans fredssträvanden uppmuntrade dissidenterna. Allt var nu förvirring både inom och utom kommunistpartiet.

Vid tionde partikongressen i Moskva den 8-16 mars 1921 lade både Lenins grupp, Trotskijs och Bucharins opposition, ”arbetarnas opposition”, ”buffertfraktionen”, de demokratiska centra-listerna och ”ignatoviterna” (allierade med arbetarnas opposition) fram resolutions-förslag – av vilka många fyllde flera sidor beträffande fackföreningsfrågan. Trotskijs och

Bucharins förslag[1] var betecknande nog undertecknat av sju, av centralkommitténs trettio medlemmar: Trotskij, Bucharin, A. A. Andrejev, Feliks Dzerzjinskij, N. Krestinskij, E. A. Preobrazjenskij, Christian G. Rakovskij och L. P. Serebrjakov. (Krestinskij, Preobrazjenskij och Serebrjakov utgjorde partisekretariatet.) Dessutom undertecknade fem medlemmar av ukrainska kommunistpartiets centralkommitté, bland dem Pjatakov och Feliks Kon, samt två medlemmar av all-ryska fackföreningsrörelsens råd, tjugoen framträdande fackföreningsledare och aderton högt uppsatta kommunister i Moskva, bland dem Larin, Grigorij Sokolnikov, J. Jakovleva, G. Krumin och V. Lichatjev. Trotskij hade gjort precis det som Lenin avskydde: han hade uppbådat en betydande minoritet mot partiets ledande majoritet. Detta var ”fraktionalism”.

Trotskijs och Bucharins förslag innebar en radikal omorganisation av det ryska samhället. Fackföreningsledarna, hävdade de, var avkopplade från ledningen av nationens ekonomi. Alltemellanåt kom de överens om någonting eller hade olika åsikt, men de verkade var och en för sig, och Lenin ville bibehålla detta sakförhållande. ”Arbetaroppositionens ståndpunkt grundar sig på det helt rimliga och riktiga önskemålet att koncentrera industrins ledning till fackföreningarna”; men den ville införa val av arbetarrepresentanter som skulle delta i ledningen av varje enskild fabrik och republikens högsta ekonomiska instanser, och detta skulle, ”oavsett författarnas avsikter, leda till en ömsesidig isolering av fabriker och verkstäder, till den centraliserade ekonomiska apparatens förfall och till en katastrof för partiets dominerande inflytande över fackföreningarna och ekonomin”. I stället förordade Trotskij-Bucharin-gruppen ”en graduell koncentrering av industriledningen till fackföreningarna”, varigenom dessa skulle förvandlas ”till organ för arbetarnas stat, det vill säga en gradvis inträdande fusion mellan fackförenings- och sovjetorganisationerna”. (Eller det som Bucharin kallade fackföreningarnas förvandling till stat och regering.) ”Arbetskommissariatet skall dras in i och med att dess grundläggande uppgifter överförs på fackföreningarna”, och en tredjedel eller hälften av de högsta funktionärerna i allryska centrala fackföreningsrådet och allryska centrala samhällsekonomiska rådet måste genast bli ”identiska”.

Ytterligare en ståndpunkt hävdades: ”På detta sätt skulle förhållanden skapas under vilka partienheterna, samtidigt som de behöll den allmänna ledningen av affärerna, inte behövde blanda sig i de enskilda fackföreningarnas arbete.” Och vidare: ”Alla specialister utan undantag måste passera genom fackföreningarnas filter.”

Enligt Lenin var detta kätteri, och om det genomfördes skulle intrång ske på partiets befogenheter. Hans filter för alla utnämningar var partiet. Partiet måste ”blanda sig” i varje kugges arbete. Om ledningen av industrin anförtroddes åt fackföreningar vilkas medlemmar till största delen var icke-kommunister, skulle detta enligt Lenins uppfattning inkräkta på och till slut helt undergräva partiets allmakt. Trotskij borde ha vetat att Lenin skulle kämpa till det yttersta och hellre avgå än acceptera detta. Trotskijs plan att sammanslå fackföreningarna med regeringen skulle antingen ta död på dem eller göra det möjligt för dem att ruska om byråkratin. Det innebar i motsats till den uppdelning av makten som föreslogs av arbetarnas opposition centralisering, men inte Lenins typ av centralisering. Den centraliserade ”fackföreningsstaten” skulle ha lagt sig mellan partiet och proletariatet. Lenin avvisade en sådan lösning. Han godkände endast direkt diktatur under en hårt disciplinerad kommunistisk kärntrupps ledning. Fackföreningarna var för stora och diffusa för att kunna anförtros något viktigare än att utgöra en skola för sina medlemmar. Trotskij var dömd till nederlag. Hans ståndpunkt inbragte honom fiendskap från dem som höll på partiets supremati utan att tillfredsställa de demokratiska arbetarna som ville ha självständiga fackföreningar som minskade partiet-statens makt. Men trots allt fortsatte debatten. Landet var i jäsning. Inbör-

[1] Ibid., bilaga 2, s. 551-562.

deskrigets avslutning och bondeoroligheterna gjorde slutet av 1920 och de första månaderna av 1921 till en vändpunkt. Många proletärer hade medvetet eller undermedvetet klart för sig de skarpt kontrasterande alternativen: makt åt arbetarna i ett socialistiskt system eller byråkratisk diktatur. Freden tryggade debattfriheten. Människorna förstod att detta var det historiska ögonblick då sovjetstatens utformning och öde skulle avgöras, och de ville ha ett ord med i laget. ”Alla som jag frågade om saken började genast tala till mig som om jag var ett offentligt möte”, skrev Ransome som försökte få reda på hur fackföreningsstriden utvecklade sig. Till slut kunde han isolera tre element: 1) ”Alla utom ett fåtal galningar har tagit avstånd från idéerna av 1917 som resulterade i att arbetarna i fabrikerna avskedade alla tekniska experter och direktörer vilkas order kändes i minsta mån besvärande för dem. Dessa idéer och de orättvisor som följde med dem – driftsavbrotten, direktörerna som syddes in i säckar och dränktes i dammar eller rullades bort i skottkärror – har intagit sin plats som historiska kuriositeter.” '2) ”– – – Inkallelserna till industriarbete – – – tycks åtminstone inom kommunistpartiet betraktas som naturliga.” 3) ”Arbetarnas deltagande i ledningen diskuterades fortfarande, men majoriteten är emot den och förordar enmansledning under partiets överinseende.”[1]

Arbetarinflytandet var en reminiscens av gamla socialistiska aspirationer, medan inkallelserna till industriarbete var en nödfallsutväg för att råda bot på ett förhärskande ekonomiskt kaos. Arbetararméer under militär disciplin och arbetarledda fabriker var två oförenliga begrepp. Ställd inför valet mellan den praktiska nödvändigheten och den bestickande ideologin valde Lenin den praktiska utvägen.

Framemot hösten 1920 började emellertid ett buller utanför debattsalarna, ljudet av rop och skottväxling, överrösta diskussionen om fackföreningarna. Bullret härrörde från bönderna, som varken var representerade i fackföreningarna eller partiet. De ropade på kapitalism.

Hur kunde Lenin tillåta kapitalism i byarna och samtidigt kräva socialism i fabrikerna? Hur kunde han bevilja bönderna rätt att bedriva fri handel och samtidigt underkasta arbetarna, revolutionens bästa stöd, militär disciplin? Till slut sopades både arbetar-inflytandet och inkallelserna bort av vinden från landsbygden. De icke röstberättigade bönderna inlade sitt veto både mot oppositionens och Lenins fackföreningsprogram. Inkallelser av arbetare blev omöjliga, så länge bönderna var upproriska, och onödiga, därför att arbetarna var undergivna. ”Brutalt uttryckt, på ett sätt som fackföreningsmännen och kommunisterna tycker lika illa om”, sammanfattade Ransome, blev fackföreningarna ”en jättelik megafon genom vilken kommunistpartiet bekantgör sina farhågor, sina förhoppningar och sina beslut för den stora massan av industriarbetare.”[2]

En megafon är ett stort men livlöst instrument.

Det var den tionde partikongressen som i mars 1921 slutgiltigt slog ner fackföreningarnas opposition och gjorde slut på fackföreningarna som fri institution. Därmed underkastade sig arbetarklassen kommunistpartiets överhöghet. Stalins nästa mål blev nu att dominera partiet. Han arbetade i tysthet bakom scenen. Krestinskij, Preobrazjenskij och Serebrjakov som hade undertecknat Trotskijs fackföreningsförslag blev inte omvalda till centralkommittén. Därigenom förlorade de också sina nyckelposter i partisekretariatet där Vjatjeslav M. Molotov, Emiljan Jaroslavskij och V. M. Michailov, alla Stalins män, ersatte dem. Michail Frunze som hade kritiserat Trotskijs militära åsikter, Klementij Vorosjilov, Stalins högra hand vid Tsaritsyn, Sergo Ordjonikidze, Stalins kandidat till ledarskapet i Kaukasien, och flera andra Stalin-män invaldes i centralkommittén. Denna valde om den tidigare femmannapolitbyrån:

[1] *The Crisis in Russia*, s. 102-103.
[2] Ibid., s. 107.

Kamenjev, Lenin, Stalin, Trotskij – med Zinovjev, som stödde Stalin, i stället för Krestinskij, som stödde Trotskij. Molotov blev suppleant i politbyrån.

Detta innebar en oerhörd rubbning i maktbalansen till Stalins förmån och Trotskijs nackdel. Stalins klättring mot sovjetpyramidens topp hade börjat – under Lenins överhöghet och med Lenins medgivande. Känslorna inverkade aldrig på Lenins politik. Som människa stod han mycket närmare Trotskij än Stalin, och han hade också politiskt en del gemensamt med Trotskij. Men under kampen om fackföreningarna hade Trotskij brutit disciplinen, medan Stalin av skäl som Lenin inte fattade stod vid mästarens sida. Och partidisciplinen var för Lenin den högsta dygden. Partiet kom före både individerna, arbetarklassen och doktrinen.

29. På tröskeln till kapitalism

Efter att Fanny Kaplan hade sårat Lenin 1918, lät han sätta upp en skylt med texten ”Rökning förbjuden” i sitt arbetsrum. Där kunde också ha funnits en skylt med de visa ord som uttalades av en bonde från Kostroma som i december 1920 bevistade åttonde allryska sovjetkongressen i Moskva. Den 22 december samlade Lenin de icke-kommunistiska bondedelegaterna till en extra konferens där han uppmanade dem att tala fritt. Medan de följde hans uppmaning, skrev han ner vissa utdrag ur deras uttalanden som han sedan lät cirkulera bland centralkommitténs medlemmar och folkkommissarierna.[1] En lillrysk småbrukare sade: ”Ge oss salt, järn och allt som behövs för att vi skall kunna så våra åkrar. Det är allt jag har att säga.” En bonde från Tver förklarade att bönderna inte fick någonting ut från kollektivjordbruken. En annan från Centralryssland klagade: ”De lata och de flitiga bönderna får motta lika stränga rekvisitioner, och det är inte rättvist”. Följande talare sade: ”Bröd, järn och kol – det är vad vi behöver. Och utrustning.” En bondes indirekta kritik löd: ”De fattigaste borde lära sig av de flitiga. De flitiga borde uppmuntras.” En man från Donetsbäckenet utbrast: ”Vi ber om trettiofemtusen [pud][2] utsäde. Men folk går bara omkring med portföljer och gör ingenting.”

Lenin som var en skicklig journalist beskrev ett fall då en delegat från den nordliga provinsen Tjerepovets sade: ”Några kallas lata, men i själva verket har de varken plogar eller harvar. Det borde finnas en lag om att de fattiga bönderna skall få hjälp. Tvång är absolut nödvändigt.”

”Det räcker, det räcker”, ropade de uppretade åhörarna. Bonden satte sig. Lenin skrev: *Nota bene!* Inte ens de bönder som hade valts ut att delta i en sovjetkongress gillade det av Lenin skapade klasskriget.

Sedan talade bonden från Kostroma vid Volga: ”Bönderna behöver en drivfjäder. Jag högg timmer under piskan. Men man kan inte bruka jorden under piskan.”

”Rökning förbjuden.” ”Inget jordbruk under piskan.”

Kommissariens piska hade ersatt tsarens knutpiska.

Bönderna hade emellertid ett önskemål som de inte avslöjade för Lenin, nämligen att få behålla sitt överskott och sälja det med förtjänst på den fria marknaden. Lenin hade nämligen sagt den 2 november 1920: ”Vi betraktar den fria handeln som ett brott.”[3] Ett kapitalistiskt brott. Men bönderna krävde en motsvarighet till fri handel, nämligen ett slut på rekvisitionerna. Under konferensen med Lenin sade en bonde från Petrograd: ”Rekvisitioner. Hemma hos oss utövades ett sådant tvång att [polisens] revolvrar sattes till tinningarna. Människorna var upprörda.” Bonden från Perm: ”Om man vill förbättra jordbruket, måste

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 190-193.
[2] Pud = 16.38 kg. Ö.a.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, s. 513.

man befria oss från piskan. Och piskan är livsmedelsrekvisitionerna.” Men för att kunna genomföra rekvisitioner måste bönderna ha något att äta, utsäde och någonting att sälja.

Bolsjevikrevolutionen betraktas ofta som en inledning till kommunismen eller socialismen. I själva verket var den i första hand nationalistisk: den tjänade det nationella intresset genom att dra Ryssland ur kriget. Den var också kapitalistisk, eftersom den hjälpte bönderna att få jord. Men makten och det militära nödtvånget ökade bolsjevikernas intresse för kollektivismen, och de motsatte sig böndernas krav på kapitalistisk ekonomisk frihet. Bönderna betraktade detta som ett löftesbrott. Kreml gav dem jord men berövade dem frukterna av deras arbete. När veteranerna från inbördeskriget återvände till sina hyddor och plogar, utbrast de: ”Vad kämpade vi egentligen för?”

Böndernas missnöje gick hand i hand med arbetarnas. I själva verket avvisade arbetarna socialismen och stödde bondekapitalismen. ”I Petrograd fick transportarbetarna, som hade det tyngsta arbetet, endast mellan 700 och 1000 kalorier om dagen. Arbetarna i Petrograd trotsade förbudet mot fri handel och försökte organisera livsmedelsexpeditioner till den omgivande landsbygden. Regeringens åtgärder för att förhindra dessa expeditioner kom missnöjet att stiga till kokpunkten.” Kylan skärpte ytterligare detta missnöje. ”Situationen förvärrades i februari [1921] av en bränslekris som ledde till att många fabriker stängdes.” Strejker utbröt. ”Att frågan om insamling av livsmedel var den viktigaste för demonstranterna och de strejkande framgår tydligt av den omständigheten att alla de godkända resolutionerna och strejkmötena krävde rätt att handla fritt med byarna och avskaffandet av de bestraffningsavdelningar som hade grundats för att undertrycka den illegala handeln – – – Strejkerna och demonstrationerna – – – antog karaktären av en storstrejk.” Den av Zinovjev ledda kommunistiska partikommittén i Petrograd ”undertryckte snabbt och effektivt” strejkerna ”genom att kombinera våld och eftergifter. Den 24 februari förklarade den kommunistiska guvernementskommittén i Petrograd undantagstillstånd, mobiliserade hela partiet för att bemästra läget och lät bland annat arrestera alla medlemmar av mensjevikiska och socialistrevolutionära organisationer som ännu befann sig på fri fot.” Samtidigt ”tilläts arbetarna att skicka ut livsmedelsexpeditioner, och stora mängder livsmedel transporterades i all hast till Petrograd”.[1]

I de flesta länder släpar politiken efter nödtvånget, ty regeringarna är tungrodda inrättningar som är så bundna vid det som är, att de inte tillräckligt snabbt kan skynda mot det som skall bli. Förseningarna blir längre i diktaturer, där endast diktatorernas hjärnor kan bespara folket de höga kostnaderna för en skadlig och föråldrad dogmatisk politik. Kreml insåg behovet av större skördar. Men när Trotskij på vintern 1920 föreslog en ny ekonomisk politik som innebar ett sanktionerande av bondekapitalismen, höll centralkommittén fast vid de kommunistiska doktrinerna och sade nej. Ledarna famlade nu ett helt år i mörker och sökte andra metoder att stimulera produktionen. Mot slutet av 1920 blev detta sökande alltmera frenetiskt. Folkets mage var nästan tom, och dess månghundraåriga tålamod började brista.

Lenin beräknade att ”nio tiondelar, men snarare 99 procent” av Rysslands odlade jord brukades av privata hushållare.[2] ”Jag vet”, sade han den 24 december 1920 på åttonde sovjetkongressen, ”att kollektivjordbruken är så desorganiserade, i så eländigt skick, att de förtjänar namnet fattighus – – – Tillståndet på de flesta statliga jordbruk är under medelmåttan. Vi måste ty oss till den individuella bonden. Ty det är vad han är, han kommer

[1] Alla citat i detta stycke är från Leonard Schapiro, *The Origin of Communist Autocracy. Political Opposition in the Soviet State. First Phase. 1917-1922*, London, 1955, s. 296-208.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 149-153.

inte att förändras i den närmaste framtiden, och det lönar sig inte att drömma om övergång till socialism och kollektivisering.”[1]

Något måste alltså göras åt de självägande bönderna. Men vad? Socialismen var omöjlig, kapitalismen inte officiellt godkänd. Detta begränsade manövreringsutrymmet. ”Från allmänna diskussioner”, sade Lenin den 24 december, ”måste vi övergå till frågan om hur detta första praktiska och oundgängliga steg skall tas nu i vår, under inga omständigheter senare, och endast en sådan formulering av frågan kan betraktas som ändamålsenlig – – – Vi måste först och främst börja med det som är absolut nödvändigt, nämligen reserverandet av utsäde – – – Nu är det uppätet. Det borde ha reserverats. Hur skall vi i detta fall handla mest praktiskt? Utsädet borde föras till de allmänna magasinen, och bönderna måste få garantier för att utsädet inte hamnar i papperskvarnen och fördelas orättvist. De måste få visshet om att vi ämnar reservera utsäde som räcker till en fullständig sådd under statens beskydd.”

Det var allt vad Lenin hade att föreslå. Nationens jordbruk gick mot en katastrof, mullret från revolterna kom allt närmare, men detta var allt som han fick att passa in på den smala linjen mellan icke-kollektivism och icke-kapitalism.

Tre dagar senare samlades sovjetkongressens kommunistdelegater igen, och Lenin talade ännu en gång om bondeproblemet. Det var ett kort tal; liksom det förra behandlade det en enda aspekt av problemet, och det publicerades först 1959.[2] Lenin talade om de pris och belöningar som borde beviljas bönderna.

De kommunistiska delegaterna hade godkänt ett tillägg till den resolution som partiet underställde kongressen. Detta tillägg ville eliminera alla belöningar till enskilda bönder och ge dem endast åt kollektiven eller byarna som helhet. Centralkommittén fann detta tillägg mindre välbetänkt och gav Lenin i uppdrag att tala mot det. Han sade:

Centralkommittén hyste förståelse för fraktionens farhågor att belöningarna skulla hamna hos kulaker. Men därför var det inte skäl att avvisa alla pris och belöningar. När centralkommittén debatterade frågan, ”intog åtminstone jag denna ståndpunkt: här måste man väga för och emot och fråga dem som känner de lokala förhållandena”. Han ansåg det oklokt att överge tanken på pris åt de enskilda odlarna; men om de lokala myndigheterna ansåg det praktiskt kunde pris åt bysamhällen få prioritet, utan att dock utesluta möjligheten av pris åt enskilda bönder. Givetvis, fortsatte han, var kulakerna de bästa jordbrukarna; de var många, och om man inte var försiktig, skulle de flesta prisen hamna hos kulakerna. Om prisen tog form av jordbruksutrustning skulle vi dessutom göra oss skyldiga till, ”och inte ens indirekt, att befordra kulakväsendets utveckling” och stärka kulakernas inflytande i byn.

Hur som helst hade Ryssland tjugo miljoner enskilda jordbrukare, och det var ”i grund fel” att inte stimulera deras produktivitet. ”För visso vore det önskvärt att förbättra [den agrikulturella] ekonomin genom att kollektivisera hela distrikt – – – Om ni som arbetar ute i bygderna” kan göra detta, ”så är det bra. Men är ni säkra på att lyckas, att detta inte är en fantasi som i praktiken resulterar i de värsta missgrepp?” Därför bör pris och belöningar i första hand gå till hela byar och först i andra hand till enskilda, och man måste noga se till att de enskilda som tillämpar kulakmetoder, det vill säga lånar ut pengar eller ”spekulerar” eller avlönar arbetskraft, blir diskvalificerade.

---

[1] Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXVI, s. 53-57. Talet som hölls för de kommunistiska delegaterna var hemligt och publicerades först flera år efter Lenins död. Sovjetkongressen omfattade 2 537 delegater, av vilka 1 728 var röstande och 809 icke röstande. Av de röstande var 1 654 (93 %) kommunister, 114 partilösa och en bundist. Av de icke röstande var 722 kommunister, 65 partilösa, 6 bundister, 8 mensjeviker, 3 Poale Zion, 3 SR och 2 anarkister. Till följd av de partilösas och till andra partier hörandes närvaro förhandlade kommunisterna separat.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 149-153.

Sedan en fråga: maskiner och utrustning för att höja produktionen eller föremål för att försköna hemmet och göra det dagliga livet lättare? ”Vi säger: 'Ge de enskilda odlarna uteslutande konsumtionsvaror och hushållsartiklar och, naturligtvis, medaljer' ”, som till exempel Arbetets röda fana.

Det föreslagna togs tillbaka.

Rädda utsädet och dela ut belöningar! Det var Lenins politik.

Att rädda utsädet genom att samla in det hos bönderna och lagra det i de statliga spannmåls-magasinen för senare utdelning åt samma bönder skulle utsätta några för hunger och ge alla ett intryck av att regeringen inte litade på dem, och sålunda mångdubbla deras misstro mot regeringen. Ingen officiell propaganda i världen kunde övertyga bönderna om att en regering som i flera år hade konfiskerat hans skördar skulle återställa utsädet. Planen kunde aldrig genomföras.

Belöningarna, en droppe i havet i bolsjevikernas problem med bönderna, visar kommunisternas hämningar, upphovet till otaliga svårigheter i Sovjetryssland. En stark opinion inom partiet motsatte sig kategoriskt belöningar till enskilda bönder, och det krävdes Lenins prestige för att besegra invändningarna. Bonden, den frånvarande partnern i ”arbetarnas och böndernas diktatur”, förblev marxisternas buse, i synnerhet när flit och företagsamhet inbringade honom den nedsättande titeln ”kulak”, det ryska ordet för ”knytnäve”. Kulakerna fick bättre skördar, de hade överskott, de sålde (”spekulerade”) illegalt på den fria marknaden, de lånade pengar åt de fattiga och lata, de tog emot betalning i form av arbete, och på dessa och andra sluga sätt förskaffade de sig makt i byn och använde den till att motarbeta sovjetregimen. Därför måste regeringen begränsa de skickliga producenternas framgångar och sålunda minska den nationella skörden i ett hungrande land. Men också de fattiga och medelfattiga bönderna kunde endast få belöningar i form av konsumtionsvaror, inte i form av plogar eller harvar, ty en bättre utrustning skulle öka utbudet och fresta, ja tvinga dem att ”spekulera”. Vad annat kunde de göra med överskottet? Detta gjorde dem till kulaker. Och om en bondes ko kalvade eller hans häst fölade, blev han också kulak, utsattes för diskriminering och blev utan belöningar.

Kreml tog död på den anda som fick det gyllene kornet att växa och fylla sovjetmedborgarnas magar.

I debatter visade sig Lenin nästan alltid oövervinnelig. Detta bevisade hans överlägsna intellekt men också den högsta maktens hypnotiska kraft – som skrämde till och med Bertrand Russell och H. G. Wells, för att inte tala om sovjetmedborgarna. Dessutom koncentrerade Lenin sig alltid på en enda praktisk fråga, under fackföreningsdebatten på partienheten, under bondedebatten på det närmast liggande problemet att bevara utsädet, och han fick dem att framstå som livsviktiga. Men om man riktar blicken mot det praktiska kan det begränsa horisonten och sudda ut perspektivet. Enpartisystem är liktydigt med fåtalsvälde och i sista hand personkult. Konsumtionen av nästa års utsäde var ett symptom, inte en förstahandsorsak. Det var piskan som förorsakade svårigheterna. Piskor och belöningar är ett omaka par, som inte kan dra en plog. Bonden föredrog en enda välfödd häst.

Lenins betoning av det praktiska på ideologins bekostnad var god marxism. Ty marxismen strävar efter att förändra de materiella villkoren eller de objektiva förhållandena. Förändrade objektiva förhållanden förändrar medvetenheten och därmed också ideologin, de kan i själva verket förändra den till dess raka motsats. Marxisternas verksamhet kunde sålunda bli marxismens dödsdom. I sin extremaste form kan tonvikten på det praktiska utesluta det politiska, i synnerhet under en diktatur där politiken, som är en kamp om makten, har en benägenhet att försvinna därför att diktatorns maktmonopol utesluter en kamp mot honom.

Detta var ännu inte fallet på Lenins tid, men han röjde väg dit för sina efterföljare. Den 20 december 1920 uppmanade till exempel centralkommittén på hans initiativ *Pravda* och *Izvestija* ”att omvandla sig till *produktions*-, inte politiska publikationer och att lära alla den ryska socialistiska federativa sovjetrepublikens tidningar samma sak”. Det slutliga resultatet flera årtionden senare var tråkighet. Enligt partiets order lärde professorer ut filosofi som ett medel att höja industriproduktionen. Jakten efter stål, skor och underkläder var viktigare än ideologin. En ledsam propaganda, exemplifierad i *Pravda*s ledare, och tvärsäkra befallningar drev tanken under jorden.

Därför att Lenin hade makt att fatta besluten kunde han inte enbart ägna sig åt böndernas problem och fackföreningsfrågor. Andra angelägenheter, några av större, andra av mindre betydelse krävde hans uppmärksamhet. I ett svar av den 31 januari 1920 på en vädjan från Azerbejdzjan om mer textilier – det väntade vederlaget var olja för norra Ryssland – instruerade Lenin Rykov och Stalin att sammanträffa med republiken Azerbejdzjans president Nariman Narimanov för förberedande underhandlingar.[1]

Ungefär vid samma tid informerade en lägre partifunktionär vid namn Zaligin i en obetydlig provinshuvudstad i ett telegram från fängelset Lenin om orsaken till sin arrestering. En lokal kommunistisk ordförande hade gift sig med dottern till en kapitalistisk gisslan, och för att ytterligare förvärra saken ägde bröllopet rum i en kyrka. Han, Zaligin, föreslog då att ordföranden skulle uteslutas från partiet. Majoriteten röstade på uteslutning. Minoriteten vädjade till provinsens partikommitté vars representant anlände till staden, annullerade röstningen och kastade Zaligin i fängelse, för att han hade framställt förslaget. Lenin beordrade Zaligins omedelbara frigivande och en grundlig undersökning av fallet.[2]

Lenin älskade lexikon. 1920 bad han sin sekreterare att för hans räkning importera ett franskt-tyskt, ett tyskt-franskt, två engelsk-tyska, ett italienskt-tyskt och ett tyskt-ryskt, alla utgivna i Tyskland. De var hans sömnmedel. Han läste dem under sömnlösa nätter för att lugna nerverna. Sedan sov han länge. En kabinettsmedlem ville träffa honom en morgon. Lenin svarade: ”Det går inte före halv tolv. Jag skall försöka träffa honom mellan halv tolv och tolv om jag inte försover mig.”[3]

Svenska Röda korset anhöll om tillstånd för Ivan P. Pavlov (1849–1936), den berömde fysiologen och nobelpristagaren 1904, att arbeta i Sverige. Den 6 januari 1921 bad Lenin sin sekreterare svara, att Pavlov inte hade bett om utresetillstånd (”Är det sant att han inte vill resa utomlands?”). Dessutom måste Pavlov garanteras ”vissa privilegier”. Lenin tillfogade: ”Eftersom mitt brev” till svenskarna kanske blir publicerat, ”är det mycket önskvärt” att det innefattar en uppräkning av dessa privilegier.[4] Av allt att döma var Pavlov missnöjd, och Svenska Röda korsets inbjudan var kanske avsedd att hjälpa honom, ty ”i januari 1921 undertecknade Lenin ett speciellt dekret”, som förordnade om publicering av Pavlovs vetenskapliga arbeten, bättre levnadsförhållanden för honom och hans familj samt bättre arbetsmöjligheter.[5]

Pavlov var förargad och skeptisk när undervisningskommissariatets representant Fjodor Petrov besökte honom i Petrograd efter dekretets utfärdande. ”Hur skall den ryska vetenskapen kunna utvecklas?” utbrast Pavlov. ”Hundarna dör, ingen mat åt dem, experimentlokalerna förfaller, jag kan inte genomföra några experiment. Vad skall det bli av detta?”

---

[1] Ibid., s. 159.
[2] Ibid., s. 160.
[3] Ibid., del XXXV, s. 201.
[4] Ibid., s. 205-206.
[5] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 1:a uppl., del 43, spalt 745.

Petrov sade att Lenin hade befallt att Pavlovs önskemål skulle tillgodoses. ”Hur mycket pengar behöver ni?” – ”Kan ni skaffa pengarna? Det behövs guld för att köpa utrustning utomlands.” – ”Hur mycket?” frågade Petrov. Pavlov satte sig och skisserade en anspråkslös budget, som steg till ettusen guldrubel. Sovjetregeringen beviljade honom summan.

Den 10 januari 1921 telegraferade chefen för sanatorierna på Krim, Lenins bror, doktor Dmitrij Uljanov, till hälsovårdskommissarien Semasjko i Moskva, med kopia till Lenin, att myndigheterna hindrade honom i hans arbete genom att sätta sina egna intressen framför den federala republikens. Lenin bad Semasjko om en kopia av hans svar. Semasjko telegraferade till kommunistpartiets högkvarter på Krim den 13 januari: sjuka arbetare från Petrograd och Moskva skulle börja anlända till Krim den 20 januari. De var berättigade till biltransport från järnvägsstationen till kusten, inkvartering, kost och värme. Om den högste hälsovårdstjänstemannen på Krim ”inte förstod dessa grundläggande nationella förpliktelser gentemot republikens arbetare, ber jag er ersätta honom med någon annan”. Därpå telegraferade Lenin till brodern, att han hade sett dennes telegram till Semasjko och Semasjkos instruktioner till Krim. ”Låt mig veta om en förbättring kan märkas! Lenin.”[1] Kallt och affärsmässigt, ingenting personligt.

Arbets- och försvarsrådet, ett inre kabinett, studerade läget i kolgruvorna den 24 januari 1921. Lenin sammanfattade i en kort promemoria: ”Skräp och avfall kommer från gruvorna, men inte kol. Det förekommer ingen sortering. De ger avfall åt järnvägarna och behåller det bästa själva. Kol säljs i säckar till enskilda privata köpare.”[2]

Furst Pjotr Kropotkin låg för döden. Semasjko bad om ett extratåg för att föra ett koncilium av läkare till Kropotkins sjukläger på landet utanför Moskva. Transportkommissariatet svarade att det inte gick för sig utan Lenins tillstånd. Lenin svarade den 5 februari 1921: ”Beviljar tåget till Kropotkin!”[3] Den gamle rebellen dog den 8 februari och begravdes i Moskva. Han hade återvänt till Ryssland i juni 1917 och stannade kvar trots att bolsjevismens utveckling och förföljelserna mot anarkisterna bröt hans starka ande.

Så upptagen Lenin än var av de mest olika frågor, skulle hans tal och skrifter i fackföreningsfrågan 1921 ha fyllt en tjock bok, det var dagens brännande fråga. Men den 4 februari talade han vid Moskvas utökade metallarbetarkonferens och fann att dess intresse inte koncentrerade sig på fackföreningarna utan på livsmedelsproblemet. I två hela dagar, den 2 och 3 februari, hade de 850 delegaterna från staden och guvernementet Moskva diskutrat den rapport från livsmedelskommissariatet som hade framlagts av Andrej Januarjevitj Visjinskij, länge mensjevik men numera bolsjevik av årgång 1920 (senare åklagare vid skenprocesserna i Moskva och ännu senare utrikesminister). Delegaterna gick illa åt honom. ”Talarna fördömde skarpt livsmedelspolitiken, kritiserade livsmedelskommissariatets tjänstemän och krävde indragandet av alla privata ransoner, också sovnarkoms, samt ett förenhetligande av livsmedelsdistributionen. Efter att ha hört Vysjinskijs slutanmärkningar förklarade arbetarna, att livsmedelskommissariatets rapport inte tillfredsställde dem och bad att Lenin själv skulle avge en rapport. De närvarande SR- och mensjevikdelegaterna utnyttjade den rådande stämningen till en intensifierad antisovjetisk agitation, som man ser av de biljetter som under Vysjinskijs rapport och L. B. Kamenjevs tal skickades upp till presidiet. I dem framställdes sådana krav som sammankallandet av den konstituerande församlingen, grundandet av ett allryskt bondeförbund etc. Efter en hetsig diskussion antog konferensen en resolution i livsmedelsfrågan som krävde indragandet av all privilegierad livsmedelstilldelning, ett förbud för seden att dela ut av den egna fabrikens produkter bland arbetarna, bättre måltider i

[1] Ibid., s. 206-207.
[2] Ibid., s. 210.
[3] Ibid, s. 213.

fabrikernas marketenterier, etc. Dessutom protesterade delegaterna mot dekretet om tillsättandet av kommittéer för att övervaka sådden, och några av dem försvarade SR-förslaget att grunda fackföreningar för bönderna."[1]

När Lenin den 4 februari stod inför de förbittrade, stridslystna metallarbetarna, måste han ha vetat att precis som tsaren och Kerenskij hade möjliggjort boljsevikrevolutionen genom sina verksynder och underlåtenhetssynder (Kerenskij har sagt att tsarregimen "begick självmord"), kunde han, Lenin ställas till ansvar för delegaternas förbittring och deras mottaglighet för mensjevikernas och SR:s förslag. Hur klarade Lenin detta? De motsträviga bönderna hade under sin strävan till kapitalism funnit en bundsförvant i arbetarna, som var diktaturens ryggrad i dess strävan till socialism. Det var inte bara så att arbetarna behövde böndernas skördar: de flesta arbetare var av bondehärkomst, och många av dem ägde fortfarande jord i byarna, antingen personligen eller genom sina familjer. Lenin skulle ha varit bättre betjänt av ett mera klassmedvetet proletariat, som var fientligt mot de kapitalistiska, klassmedvetna bönderna.

"Av kamraternas uttalanden", började Lenin, "har jag förstått att ni är mycket intresserade för den kommande sådden. Många tror att sovjetregeringen bedriver en listig politik gentemot bönderna. Vår politik på detta område år sådan, att vi alltid förklarar den öppet och frankt för massorna. Det väsentliga för sovjetregeringen är att vi efter vår seger ännu inte har kunnat inregistera några segrar i andra länder. Om ni uppmärksamt läser vår författning skall ni finna att vi inte har begått dumheten att lova lätta framgångar utan säger vi har infört diktatur därför att vi har hela den borgerliga världen emot oss – – – Kapitalisterna är militärt starkare än vi, men de misslyckades, och vi säger: 'Vi har det värsta bakom oss, men fienden kommer att försöka på nytt.' Ingen väst- eller centraleuropé som har besökt oss kan säga att de har klarat sig utan människor i trasor och köer, eller att England efter sex års krig inte fick utstå liknande vedermödor."

Det är alltid en tröst att ha sällskap i eländet. Väst- och central-européerna skulle inte ha klarat det bättre, felet är inte bolsjevikernas, ty någon världsrevolution hade inte brutit ut. Vi måste vara på vår makt mot den yttre fienden, men ändå har det gått framåt för oss. Gamla propagandarefränger.

Sedan gick Lenin sina opponenter närmare inpå livet: "Vi har hört, att bönderna inte åtnjuter samma förmåner som arbetarna, att vi är listiga här, men vi erkänner öppet denna listighet – – – Bönderna tillhör en annan klass; socialismen är genomförd när det inte längre finns några klasser, när alla produktionsmedel är i arbetarnas händer. Vi har fortfarande klasser, det dröjer många, många år innan de är förintade, och den som lovar göra det snabbt är en charlatan. Bonden lever avskilt, han sitter som jordägare i ensamt majestät, och det är han som har spannmålen; med den kan han förslava oss alla." Dessa ord var avsedda att egga upp arbetarna mot bönderna. Detta intryck förstärks av det som nu följde:

> "Vi lovar inte jämlikhet. Det finns ingen sådan i vårt land. Det kan inte finnas någon så länge några har bröd i överflöd, medan andra lider brist – – – Vi har proletariatets diktatur. Ordet skrämmer bönderna, men det är det enda sättet att ena bönderna och tvinga dem att gå vidare under arbetarnas ledning – – – Vilken politik bedriver kapitalisterna i Amerika? De delar ut jord gratis, och bönderna följer dem och de lugnar dem med vackra ord om jämlikhet. Antingen faller man för ett sådant bedrägeri, eller också genomskådar man det och förenar sig med arbetarna och driver ut kapitalisterna.
>
> Där har ni vår politik, och den kan ni finna i författningen – – – Vi har inte lovat någon jämlikhet. Om ni vill vara med arbetarna – kom då med oss, kom över till socialisterna! Om ni inte vill det – gå då till de vita! – – – Vi har inte lovat några floder av mjölk – – –

[1] Lenin, a. a., 3:e uppl., del XXVI, utg.not, s. 640.

> De säger: Pröva såningskampanjen ännu en gång. Jag säger: ingen har lidit så mycket som arbetarna. Under denna period har bonden fått jord och kunnat skörda sin säd. Men den här vintern är böndernas läge förtvivlat och man kan förstå deras missnöje. – – – Vad är huvudändamålet med såningskampanjen? – Jo, att beså all jord, annars går vi under – utan förbarmande. Vet ni hur mycket spannmål vi har tagit ifrån dem i år? Omkring trehundra miljoner pud. Men vad skulle arbetarna ha tagit sig till utan denna spannmål? Även som det nu blev hungrade de – – – Vi kan inte lova att genast befria bönderna från deras umbäranden. Det skulle kräva att fabrikerna ökade sin produktion hundrafalt. Om arbetarna inte hade fått ens denna knappa ranson skulle vi ha varit tvungna att lägga ner hela industrin – – – Men ni hjälpte oss att genomföra såningskampanjen, så att alla åkrar nu är besådda, och vi kan nu bemästra svårigheterna."[1]

I den sista meningen bad Lenin om råd beträffande en ytterligare förbättring av förfaringssättet.

Lenin hade redan lyssnat till många råd och skulle få höra fler av "chodokarna". Chodoken, den vandrande budbäraren, var en gammal tradition bland muzjikerna. När en by eller en grupp av bönder kände sig förfördelade under tsartiden, skickades en chodok för att framlägga saken för den högste tjänsteman han kunde få tag på. Chodoken som ofta hade långt skägg och hår och vanligen var klädd i en "tulup", en knälång åtsittande fårskinnspäls med raggen inåt, fårskinnsmössa och barkskor eller filtstövlar, vandrade hundratals kilometer i snö och is med en fullmakt eller en petition i en börs som han bar hängande kring halsen innanför den hemvävda blusen, tills han kom till guvernementshuvudstaden. Om klagomålen inte vann gensvar där, vandrade han vidare, tillbragte nätterna på golvet eller på spishyllan i någon gästvänlig bondes stuga och kom till slut till S:t Petersburg där han väntade vid någon byråkrats eller ministers port, tills denne körde iväg honom eller gav honom ett svart bröd och en rubel och lovade undersöka saken, vilket vanligen inte ledde till någonting. Flera hundra sådana chodokar rörde sig över de ryska slätterna under sovjetstyrets första år, och man såg dem också på Moskvas gator. President Sverdlov och president Kalinin hade regelbundna mottagningar för chodokar, och ibland ringde de till Lenin och bad honom ta emot några av dem. De förde in byn med dess höga himmel, det mustiga folkspråket, den starka lukten och dess hårda liv i Lenins asketiska arbetsrum i Kreml. Lenin var en god lyssnare. "I januari och februari 1921 tog Lenin emot bönder från guvernementen Tver, Tambov och Vladimir samt från Sibirien och andra trakter. Nästan alla anförde som sin fasta övertygelse att rekvisitionerna måste upphöra, om bönderna skulle kunna stimuleras att öka sin produktion. Under sina samtal med chodokarna skapade sig Lenin en uppfattning om de lokala förhållandena och om stämningarna bland bönderna."[2]

Men chodokarna behövdes inte för att Lenin skulle få ögonen öppna. En bonderesning som hade brutit ut i oktober 1920 vann allt större anslutning och rasade allt häftigare i guvernementet Tambov i mellersta Ryssland.[3] Den 21 oktober 1921 skrev Lenin till livsmedelskommissariatet att bönder från Stavropol i norra Kaukasien klagade över att de kooperativa butikerna hade konsistensfett, tändstickor och andra förnödenheter men att de inte ville sälja dem. "Sillen har härsknat, men ändå delas den inte ut. Missnöjet är förfärligt. Guvernementets livsmedelskommissarie förklarar att när ni slutar [att leverera] konfiskerad spannmål delar vi ut varorna. Konfiskeringar uppgående till tjugosju miljoner pud är för mycket, och de tar *utsäde*. Det innebär att den sådda arealen måste minskas."[4] Lenin yrkade på att ett antal djupplöjande elektriska plogar skulle tillverkas – lantbrukskommissariatet lovade femti stycken i november 1920, om högsta samhällsekonomiska rådet tillverkade dem i en hast –

[1] Ibid., s. 147-149.
[2] P. N. Pospelov m. fl., *Vladimir Iljitj Lenin. Biografia*, Moskva, 1960, s. 485-486.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 158.
[4] Ibid., s. 159.

men de många miljonerna bönder skulle ha producerat mycket mer med sina träplogar, om de hade befriats från rekvisitioner, förföljelser och andra diskrimineringar av duktiga jordbrukare. Bromsen på det sovjetiska jordbruket var inte tekniken utan politiken.

Den 30 november 1920 antog sovnarkom en av Lenin utarbetad resolution som instruerade en kommission att inom en vecka ta reda på om lokala penningskatter kunde upphävas och att studera ”huruvida man samtidigt med upphävandet av penningskatten kunde ersätta rekvisitionerna med en skatt in natura”.[1] Rekvisitionerna som var beroende av indrivningsmannens godtycke utfördes efter skörden, och därför utsattes odlarna för frestelsen att så mindre än vanligt. Naturaskatten skulle förmodligen bestämmas före sådden och sålunda stimulera till större sådd.

Det är inte bekant vad kommissionen rapporterade efter en veckas arbete. Mer än två månader förflöt, och Lenin belägrades av alltfler chodokar. De oroliga metallarbetarna måste också ha gjort intryck på honom. Under politbyråns session den 8 februari skrev han ett ”förberedande utkast” till teser om bondefrågan och läste upp det för sina fyra kolleger Kamenjev, Stalin, Trotskij och Zinovjev: ”1) Tillfredsställa de partilösa böndernas önskan om en spannmålsskatt i stället för rekvisitionerna (med syfte att dra in överskotten); 2) Göra denna skatt mindre än förra årets rekvisitioner; 3) Godkänna principen att skatten skall bestämmas enligt odlarens flit, sålunda att skattens procenttal sänks i enlighet med ökningen av odlarens flit; 4) Ge odlaren större frihet att använda sitt överskott efter skatten i den lokala omsättningen, på villkor att han betalar in skatten snabbt och till fullo.”[2]

Fjärde punkten var en lugnande kommunistisk omskrivning för legalisering av den privata handeln, dess legalisering av det som Lenin hade stämplat som ett ”brott”. Men vem skulle bedöma odlarnas flit, och hur skulle det ske? Proceduren utlovade fria händer åt hämndlystna kommunister och godtyckliga byråkrater. Hur blev det, om fliten gjorde bonden till kulak? Ingen hade fastställt den ekonomiska gränsen mellan kulaker och andra bönder. Myndigheterna bestämde den utan regler.

Lenins utkast låg på hans skrivbord fyra månader innan det i mera utarbetad form i mars 1921 underställdes kommunistpartiets tionde kongress. Men sådden närmade sig i södra Ryssland, och bönderna väntade på en ukas från Kreml som skulle rädda deras liv.

Den 6 februari frågade Lenin efter två böcker från Tyskland: professor G. F. Nikolais Sechs Tatsachen als *Grundlage zur Beurteilung der heutigen Machtpolitik* och F. Jungs *Reise in Russland*.[3] Tre dagar senare beställde han två verk från London: H. N. Brailfords The War of Steel and Gold, Z. Kahan-Coates *The Life and Work of Friedrich Engels* och tre tyska volymer. Dock var februari 1921 troligen den mest arbetsfyllda månaden i hans liv. De viktigaste problem som han sysslade med var organiserandet av livsmedelstransporterna från provinserna till Moskva och Petrograd för att förhindra hungersnöd, den landsomfattande bränslekrisen, upprättandet av en statlig planeringskommission, sammankallandet av en elektroteknisk kongress till Moskva, samordnandet av de olika ekonomiska kommissariatens arbete, erbjudande av koncessioner åt utlänningar, åtgärder mot bristen på industriråvaror samt en omorganisation av undervisningskommissariatet.

I Lenins i centralkommitténs namn givna direktiv till undervisningskommissariatets kommunistiska tjänstemän[4] konstateras, att partiet hade sänkt intagningsåldern till de polytekniska skolorna från sjutton till femton år ”uteslutande som en tillfällig praktisk

[1] Ibid., s. 176-179.
[2] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 32, s. 111
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 189.
[4] Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXVI, s. 156-159.

nödvändighet, beroende på den fattigdom och det elände som råder i landet till följd av de betungande krig som ententen påtvingade oss". Men även nu måste yrkesutbildningen kombineras med "allmänna polytekniska kunskaper" också för femtonåringarna. "Det största felet med undervisningskommissariatet är att det inte fungerar affärsmässigt och praktiskt", och att det inte har lyckats finna borgerliga lärare med årtiondens erfarenhet ("Givetvis måste – – – icke-kommunistiska specialister arbeta under överinseende av kommunister", och allmänna ämnen, "främst filosofi, samhällsvetenskaper och kommunistisk skolning, måste handhas av kommunister"). Distributionen av trycksaker var också otillfredsställande med detta resultat: "Tidningar och böcker slukas av ett litet skikt av sovjetfunktionärer och når endast få arbetare och bönder. Hela denna detalj måste radikalt omorganiseras".

I en artikel i *Pravda*[1] kommenterade Lenin sina egna direktiv. Han förlöjligade debatten om "polyteknisk eller monoteknisk utbildning" och vissa kommunisters agitation för rent teknisk eller yrkesutbildning utan kurser i samhällsvetenskaper, ideologi och filosofi. "Allmänt hållna utredningar och fåfänga försök att bagatellisera en sådan standardsänkning är rena dumheterna. Nog nu med prat om allmänna utredningar och såkallat teoretiserande." Erfarna lärare "finns utan tvivel, men vi har svårt att finna dem". Lenin efterlyste "*mindre* 'förvaltning' och mera praktiskt arbete, det vill säga färre allmänna diskussioner, mer fakta och bevisade fakta som visar hur, under vilka omständigheter och i vilken utsträckning vi går framåt, stampar på stället eller går bakåt". Lenins egna erfarenheter bekräftade hans slutsats, sade han, att "för ögonblicket – – – endast det första steget är taget för övergång från kapitalism till kommunism".

I själva verket stod Ryssland på tröskeln till förändringar som skulle föra landet två steg tillbaka mot kapitalismen. Detta hände i mars 1921, och det var därför som februari blev en så arbetsfylld månad för Lenin. Under denna månads tjugotre arbetsdagar presiderade han enligt en av sina medarbetare vid fyrti av sovnarkoms, politbyråns, centralkommittén, arbets- och försvarsrådets sessioner. Han tog emot sextioåtta personer, bland dem flera chodokar, höll fyra omsorgsfullt förberedda offentliga tal, skrev två artiklar, den ena om undervisningskommissariatet, den andra om planering, läste regelbundet flera dagliga tidningar, bläddrade igenom "varenda ny bok som kom ut i Sovjetryssland eller skickades till honom från utlandet". Förutom de stora problem som debatterades vid de fyrti sessionerna, var Lenin "begravd under högar" av småsaker " som han försökte slutföra, och lärde andra 'att slutföra' på bästa sätt".[2]

För att klara sina otaliga uppgifter var det främst tid Lenin behövde. Beroende på att landet var efterblivet och klockor fåtaliga men också därför att landet var vidsträckt och bönderna var vana att sova flera månader och aristokratin hade brukat syssla med hasardspel i åratal, hade ryssarna föga sinne för tiden. I stället för att göra punktligheten till en dygd, kom de nästan alltid för sent, i synnerhet till möten. De älskade också långa utläggningar. Jag hörde en gång Zinovjev, som hade hög och gäll röst, hålla ett fyra timmars tal. Men Lenin var snål på tiden. Han kom alltid före den utsatta tiden för en session och presiderade med en klocka på bordet framför sig. Tre till fem minuter anslogs för rapporter av honom själv och andra medlemmar av sovnarkom eller arbets- och försvarsrådet, och när tiden var ute höll han upp klockan. Till ytterligare obehag för kollegerna var rökning på läkarnas order förbjuden när Lenin var närvarande. Detta var givetvis svårt för ryssarna, som sällan uppträder utan en cigarrett med långt pappersmunstycke i munnen; men eftersom de hade att välja mellan att röka eller explodera, samlades de i ett yttre rum (där de kunde lyssna till förhandlingarna) tills Lenin "blev otålig och återkallade dem till sina platser". A. A. Andrejev, medlem av

[1] Ibid., s. 160-167.
[2] *Leninskij sbornik*, del I, utg. av L. B. Kamenjev, s. 196-197.

centralkommittén och 1920-1921 också av STO, som har antecknat dessa minnen,[1] tillfogar: ”När Lenin presiderade vid sessionerna, väntade han sig aldrig att hans åsikt skulle betraktas som sista ordet. Så snart minsta meningsskiljaktighet förekom, röstade man som regel vid alla centralkommitténs och STO:s sessioner – – – Jag såg aldrig Lenin butter eller ens häftig vid dessa möten. Men han blev bokstavligen rasande, när han hörde att ett beslut inte hade verkställts, eller att en slarvig inställning till arbetet eller ett brott mot parti- eller den statliga disciplinen hade observerats. I sådana fall gav han ifrågavarande tjänsteman en ordentlig avhyvling och krävde att ett strängare straff skulle utmätas”. Om en talare blev för mångordig, avbröt Lenin honom och krävde ”precision och genomförbara förslag. Samtidigt hade Lenin en enastående förmåga att lyssna, även när han redan hade fattat sitt beslut i en fråga.” Men ”utan centralkommittén, utan diskussion inom centralkommittén fattade han aldrig beslut i en viktig fråga. Lenin höll sig strikt till principen med det kollektiva ledarskapet både inom centralkommittén och sovnarkom.”[2]

De flesta kommittémöten hölls i ett rum intill Lenins privata ämbetsrum. Där tog han också emot vissa besökare. Detta gjorde det lättare för honom att avbryta samtalet genom att säga att han måste återvända till sitt skrivbord för ett telefonsamtal eller av någon annan orsak. När det gällde att spara tid och krafter hade han effektiv hjälp av Lidia A. Fotieva, trettioåtta år gammal 1919, partimedlem som tjugotreåring, fängslad för antitsaristisk, omstörtande verksamhet, aktiv bland bolsjevikemigranterna utomlands, Lenins privatsekreterare samt privatsekreterare åt sovnarkom och STO under nästan hela Lenins statsmannabana. Hennes memoarer, den väntade blandningen av påvisbara eller plausibla fakta och andlös beundran, kastar ljus över hans karaktär, idiosynkrasier och arbetsmetoder.[3] Om någon rökte på hans kontor, sade han till henne att det var bättre att ta bort skylten med ”Rökning förbjuden” än att tillåta brott mot den. När en tjänsteman handlade mot sina instruktioner ”befallde Lenin att den skyldige på stället skulle ådömas två eller tre dagars arrest och tillade: 'Sitter av på fridagar och släpps ut till arbetsdagarna, så att arbetet inte blir lidande'.” Han var också sträng mot sig själv och accepterade inga privilegier. 1918-1919 låg en fårskinnsmatta under hans skrivbord för att skydda hans fötter mot kylan. Någon bytte ut den mot en isbjörnsfäll. Lenin protesterade, kallade det lyx ”och en absolut onödig reform i vårt fattiga land”. Han bekämpade bestickligheten, ”detta förbannade arv från tsartiden”, och ansåg att mutor skulle bestraffas med ”minst tio års fängelse och därefter tio års straffarbete”. Hans order, skrev Fotieva, betraktades som oavslutade angelägenheter innan han hade bevis på deras verkställande framför sig. Hon nämner hans noggrannhet i småsaker: fast hans personal hade telefonerat till vaktkuren vid Kremls port att släppa in en besökare, blev denne uppehållen både på nedre botten och uppe i trappan. Varför? Han skickade ofta brådskande budskap och brev till kolleger i Moskva med ett cykelbud och framhöll för en sekreterare att han inte fick skicka iväg försändelsen förrän han hade försäkrat sig om att mottagaren befann sig hemma, på sitt ämbetsrum, på ett möte eller någon annanstans. ”Skicka brevet i ett slutet kuvert och försegla det med vax om nödvändigt! Sedan frågade Lenin underfundigt: 'Vet ni hur det görs?' Sedan tillade han: 'Kom ihåg att skriva: Får inte öppnas av någon annan, och påpeka för budet, att mottagaren måste kvittera försändelsen!' ” Kvittot måste visas upp för Lenin. När ett av hans brev hade försenats skickade han en ilsken biljett till sovnarkoms sekreterare: ”I går

[1] *Vospominanija*, del 2, s. 7-42.
[2] Den sovjetiska behandlingen av det förgångna speglar alltid förhållandena i närvarande tid. Andrejevs memoarer kom ut 1957 vid en tidpunkt när Stalin angreps för sin ”personkult”. Efter det ovan anförda stycket ur Andrejevs memoarer läser vi: ”Det måste sägas att Lenin aldrig vid sessioner, möten, kongresser eller i pressen någonsin tillät den minsta glorifiering av sin person eller sina tjänster och att han motsatte sig personkulten, som är så främmande för marxismen.” Detta hindrade inte en postum glorifiering av Lenin, i det stora hela uppriktig men delvis en känga åt Stalin som väl förtjänade den.
[3] *Vospomininanija*, del 2, s. 204-222.

upptäckte jag att en viktig handling som jag hade givit Fotieva befordrades som 'vanlig försändelse', det vill säga på ett idiotiskt sätt, varför den blev flera timmar försenad. Om jag inte hade ingripit på nytt, skulle den ha försenats flera dagar.” Om det upprepades ”måste jag tillgripa stränga straff och avskedanden”. – ”Lenin var artig och vänlig mot alla, och mycket enkel i sitt umgängessätt. Han glömde aldrig att tacka för en utförd tjänst, också den obetydligaste, till exempel när han frågade efter en tidning.” Hans personal skulle inom tjugofyra timmar informera honom om mottagna skriftliga klagomål och inom två dygn om muntliga klagomål. Fotieva hade order att i sovnarkoms och STO:s protokoll anteckna dem som kom för sent och tiden för deras ankomst. ”Människor som var deprimerade när de kom för att träffa Lenin, därför att de hade förlorat tron på sig själva, kände sig vid gott mod när de lämnade honom.”

Högar av skriftliga rapporter underställdes Lenin. ”Vanligen”, säger Fotieva, ”började Lenin läsa handlingarna från slutet, det vill säga där de praktiska förslagen framställdes, och utelämnade 'litteraturen', som han kallade det. Om de praktiska förslagen var beaktansvärda läste Lenin hela handlingen. Han läste ovanligt snabbt.” Han hade en högt utvecklad ansvarskänsla. ”En ledare”, sade Lenin enligt Fotieva, ”är ansvarig inte bara för vad han själv gör utan också för sina underlydandes handlingar.” Därför gick han så noggrant igenom allt vad hans kolleger och underlydande skrev, föreslog och gjorde. Han tog också i betraktande andras reaktion på hans åtgärder. ”Nadezjda Konstantinova [Krupskaja]”, skrev Fotieva, ”sade att Lenin också i rent personliga angelägenheter frågade sig: 'Vad kommer arbetarna att säga om detta?' ” Alla ledare är föremål för uppmärksamhet och måste tänka på sina väljare men Lenin försökte kanske också rättfärdiga sina hämningar som skar ner de rent personliga angelägenheterna till ett minimum. Utom när han var sjuk tillbragte han största delen av sin tid i sitt arbetsrum eller i det angränsande konferensrummet där sovnarkom 1918 och 1919 sammanträdde alla dagar utom på söndagarna från halv nio på morgonen till ett eller två på eftermiddagen. Senare blev uppehållena mellan sammanträdena längre.

Lenins arbetsdag var lång och intensiv. Hans arbetsrum i tredje våningen av en byggnad i Kreml var enkelt möblerat i enlighet med innehavarens stil. Alla möbler – arv efter tsarerna – var ändamålsenliga utom en gammal klocka, som drog sig efter en minut, ibland en hel kvart på ett dygn. Ständiga reparationer hjälpte inte, men Lenin ville inte ersätta den gamla klockan med en ny. ”En ny klocka blir inte bättre”, sade han. Till slut föll han emellertid till föga.

Lenin ville inte ha några gardiner i sitt arbetsrum, berättar Fotieva, och persiennerna var aldrig nerfällda. ”Det var som om han hade känt sig hämmad och förkvävd i ett rum som var avskuret från yttervärlden med nerdragna persienner.” Temperaturen måste hållas under 17,5 grader Celsius. ”Om temperaturen steg en enda grad, stod han inte ut med det.”

Han hade tre telefoner på sitt lilla skrivbord (han vägrade att ta emot ett större och bättre), och använde dem flitigt. På bordets vänstra sida låg vanligen pärmar fulla med handlingar. Fotieva säger att hon i flera år försökte ordna dessa papper systematiskt, och att Lenin gick med på det, för att sedan omintetgöra hennes ansträngningar. Pärmarna var märkta ”Brådskande”, ”Icke brådskande”, ”Viktigt”, ”Mindre viktigt”, ”Läst” och ”Icke läst”, och varje handling var försedd med en etikett om dess innehåll. Ur dessa pärmar ”rafsade Lenin ihop” de papper som han behövde, och när han lämnade kontoret lade han dem mitt på bordet med en stor sax som brevpress. ”Detta betydde: 'Våga inte röra!' ” Eller också fyllde han en separat pärm med papper från alla de andra pärmarna och tog hem dem till sin våning i Kreml. ”Denna pärm levde ett levande liv, Vladimir Iljitj arbetade med den. Men till slut var den fylld till bristningsgränsen, därför att han lade in alla nya papper som av någon orsak intresserade honom i denna pärm och för en tid var det bara han som rörde vid dem. Efter tillstånd av Lenin sorterade jag ut handlingarna i de olika pärmarna. Skrivbordslådorna var alltid låsta utom den övre vänstra, i vilken Lenin lade ner papper med sina instruktioner. Flera gånger om

dagen tog vi fram dem för omedelbara åtgärder. En gång när en delegation från Bochara hade avlägsnat sig vid en tid då Vladimir Iljitj vanligen gick hem för att äta middag, var dörren mellan hans rum och konferensrummet låst inifrån. I tron att den hade låsts av en tjekatjänsteman som bevakade en annan dörr och oroliga för att Lenins givna instruktioner inte kunde utföras, bultade vi förtvivlat på dörren. Efter flera minuter öppnades den av en leende Vladimir Iljitj. Han var klädd i en nationaldräkt från Bochara som han hade fått som gåva och velat prova." (Tyvärr fanns ingen fotograf på platsen.)

Lenin tyckte inte om mjuka stoppade stolar. Hans skrivstol var en enkel trästol med rottingsäte och rygg. På skrivbordet hade han en liten lampa med grön glasskärm. När han var ensam i rummet tände han aldrig taklampan, och han lämnade aldrig rummet utan att släcka. Varje dag rev han ett blad från väggalmanackan. Vid dörren till korridoren stod ett litet bord med kartor och atlaser. Han var mycket förtjust i att studera kartor. På kakelugnen i arbetsrummet hade han satt upp en liten karta över gränstrakterna mellan Ryssland och Turkiet. Fotieva, som trodde att han inte behövde kartan, ville ta bort den, men han protesterade och sade, att han var van vid att ha den där. "I allmänhet trivdes Vladimir Iljitj bäst i sin invanda omgivning. Det var som om han i detta tysta rum, bland föremål som alltid var desamma och på samma platser hade funnit ro från det rikt pulserande livet." Förklaringen låter plausibel. Lenin var också pedantisk och konservativ.

Flera bokhyllor och bokskåp och en roterande bokhylla var fyllda med gamla vänner och nyförvärv. Fotieva uppskattar dem till tvåtusen volymer. Dessa innefattade tunna ryska häftade böcker, tjocka lexikon och referenslitteratur. Han uppmanade sekreterarna att se till att besökarna inte tillägnade sig böcker, och i några värdefulla volymer skrev han: "Lenins exemplar." I arbetsrummet fanns det också många utländska och inhemska tidningar.

Det fanns inget fotografi av Lenin vare sig i arbetsrummet, konferensrummet eller i någon av sovnarkoms eller andra ämbetsverkslokaler som han kunde tänkas besöka, han tolererade dem inte. Ett porträtt av Karl Marx stod på en hylla ovanför soffan i arbetsrummet. Lenin satt ogärna för fotografer; han brukade ge med sig endast efter fotografens långvariga böner och personalens påtryckningar. När allt kom omkring var det ju bra att landet fick se honom, och han gjorde aldrig några resor, utom två till Petrograd och några gånger till byar nära Moskva. Han satt inte heller gärna för målare och skulptörer. Men han gav efter för Nathan I. Altman, som gjorde en byst, och för Clare Consuelo Sheridan.

Arbetsrummet var Lenins helgedom. Han delade det inte med någon sekreterare eller assistent. I detta rum och i det angränsande konferensrummet arbetade han med utvalda medhjälpare hela februari 1921, då Ryssland skakades av missnöje och upprorsanda. De hade en svår uppgift framför sig: att besluta om och hur växeln skulle ställas om och det klumpiga statsmaskineriet kopplas om till kapitalism utan att kontrollen över maktkällorna förlorades. Det var helt naturligt att de förhalade tiden och använde ineffektiva botemedel.

Den 1 februari 1921 beslöt sovnarkom att importera 300 000 ton kol, meddelade Lenin tionde partikongressen, och betala i guld. Det skulle ha varit bättre, sade han, att importera utrustning till gruvorna, men kolkrisen var "alltför akut".

Den 9 februari beslöt VTSIK att alla lokala sovjeter omedelbart skulle inkallas och all makt återställas till dem. Detta visade endast, att de var döda, och ryssarna visste att bolsjevikerna inte trodde på återuppståndelse. Någonting mycket allvarligt höll på att hända i byarna, någonting politiskt som oroade Lenin mera än den magra sådden. I *L'ancien régime et la revolution* skriver Alexis de Tocqueville: "Endast en enmansregering kan i det långa loppet utjämna olikheter och göra alla medlemmar av ett folk likgiltiga för sin nästas öde." Detta var följden av Stalins kvartsekellånga despotism; men på Lenins tid, då politiken alltjämt var levande, var människorna likgiltiga för sin nästas knorrande mage men inte för Kremls

inkräktande arm. Bönderna satte sig till motvärn. Kulakerna, det vill säga de bönder som hade överskott på livsmedel, sålde inte bara på den illegala marknaden, de lånade säckar med spannmål åt de fattigare bönderna och fick sålunda gott rykte och stort inflytande. Nu var det alltså kulakerna kontra Kreml. Lenin förstod att hans ”divide et impera”-politik hade misslyckats i byarna. ”Under de första månaderna av 1921 bröt kulakuppror ut – – – i olika delar av landet”, står det i den officiella Lenin-biografin, som kom ut 1960, ”och kulakerna lyckades dra med sig medelklassbönderna som var missnöjda med rekvisitionerna.”[1]

Strejker i Moskva, Petrograd och andra städer. Bonderensningar i guvernementen Tambov och Tobolsk i västra Sibirien samt i åtta guvernement i Ukraina, där ”tjugoåtta partisan-avdelningar, av vilka flera omfattade ettusen man och mer, opererade” mot kommunistiska straffexpeditioner.[2] Lenin förstod problemet och visste att det bara fanns en lösning: göra slut på rekvisitionerna och legalisera den privata handeln. Han hade funderat på denna lösning sedan november året förut. Den 16 februari 1921 tillät politbyrån *Pravda* att diskutera ”Rekvisitionernas ersättande med en skatt”. Följande dag och den 26 februari anförde två författare, P. Sorokin och M. Rogov, statistik för att påvisa ett skattesystems fördelar. Den 24 februari godkände centralkommittén införandet av en naturaskatt i stället för rekvisitionerna, men Lenin motsatte sig denna viktiga nyhets omedelbara offentliggörande. ”Vi beslutar på [parti] kongressen om publiceringen”, sade han. ”Enligt min åsikt borde offentliggörandet ske strax innan såningskampanjen, det vill säga genast efter partikongressen.”[3]

Lenin ändrade sig. I ett tal vid Moskva-sovjetens plenarsession den 28 februari 1921 sade han, att ”vår ohyggliga kris” berodde på ett misstag: man hade överdrivit spannmålsreserverna, samma misstag som under polska kriget då offensivkraften hade överskattats. Men arbetarna hade det inte sämre än arbetarna i Wien, som dog under kapitalismen. Under första hälften av 1920, sade Lenin, hade sovjetregeringen inte reserverat tillräckliga mängder livsmedel ”för att ha någonting för svarta dagar under andra hälften”. Han tillfogade: ”Revolutionen är under vissa omständigheter detsamma som ett mirakel. Om någon 1917 hade sagt att vi i tre år skulle överleva ett krig mot hela världen och att detta krig skulle resultera i att två miljoner ryska godsägare och kapitalister och deras barn emigrerade och vi stod som segrare, skulle ingen ha trott det. Ett under skedde – – – Just för att detta mirakel skedde, förlorade vi förmågan att beräkna på förhand. Det är därför som vi alla är mycket, mycket ofullkomliga.”

Än så länge vägrade Lenin att erkänna en felaktig politik och medgav endast en felkalkyl. Han kungjorde emellertid att tionde partikongressen var uppskjuten och skulle börja först veckan därpå. ”Men det finns ingen orsak till panik – – – Sett från en frisk människas synpunkt har vi inte tillräckligt med bröd och tilldelningen kan inte genast ökas – – – Men om vi beräknar rätt och ger åt dem som har det största behovet och tar mer av dem som har större överskott än av dem som under de tre senaste åren har avstått från sin sista brödbit”, kunde man skapa en reserv. ”Har bönderna i Sibirien och Ukraina förstått denna beräkning? Inte ännu.” Bönderna i dessa trakter och i norra Kaukasien ”har vanligen ett överskott på flera hundra pud, och de har vant sig vid tanken att de för detta överskott genast skall få konsumtionsvaror som vi inte kan skaffa fram därför att fabrikerna står still”.

Om någon annan hade hållit detta tal, skulle Lenin ha betecknat det som ”litteratur”. Han hade varken nämnt orsaken eller de politiska konsekvenserna. Nu meddelade han att han hade fått nyheter från ställföreträdande överbefälhavaren för de sovjetiska väpnade styrkorna, som befann sig i Sibirien. ”Han telegraferar att kommunikationerna har återupprättats och att fyra

[1] Pospelov m. fl., a.a., s. 485.
[2] Leonard Schapiro, a.a., s. 218-219. Detaljerad skildring av upproret i Tambov finns i William Henry Chamberlin, *The Russian Revolution 1917-1921*, s. 436-441.
[3] Lenin, a. a., 3:e uppl., del XXVI, utg. not, s. 652.

spannmålståg är på väg till Moskva. Ett tag hade oroligheter och kulak-resningar förekommit i Sibirien.” Resningar som var så allvarliga att järnvägen till europeiska Ryssland blev avskuren. ”Dessa resningar”, förklarade Lenin, ”visar att en del av bondebefolkningen varken godkänner rekvisitioner eller skatter. Någon här talade om skatter. Det låter förnuftigt – – – Den partilöse bonden säger: 'Låt oss tillsammans dryfta vad småbonden behöver. Han måste vara säker på sin sak. Jag ger er, så och så mycket, och sedan tar jag itu med att bruka jorden.' Och då säger vi 'Ja, överenskommet!' ” Lenin lovade, att frågan inom en vecka skulle underställas partikongressen, och ”vi skall undersöka den och fatta ett beslut som kommer att tillfredsställa de partilösa bönderna och likaså de stora massorna”. Lenin förekom tionde partikongressen, som i teorin var landets högsta politiska myndighet. Men med sin kännedom om lagarna för ledarskapet var han säker på att kongressen skulle följa honom, när nödtvånget så fordrade.

Detta var inte längre ”litteratur” utan ”praktiskhet”. Lenin visste att bönderna inte revolterade mot ”rekvisitioner och skatter” utan enbart mot rekvisitionerna. De föredrog skatter, på förhand fastställda skatter, – ”sedan skall jag bruka jorden”. Visserligen, tillfogade Lenin, hade en fiende skjutit och dödat en kommunist i Moskva, och arresteringar hade förekommit i Petrograd där han citerade Zinovjevs rapport – mensjevikerna hade ”slagit upp proklamationer som uppmanade till strejk”. Men, slutade Lenin, ”vi har överlevt värre svårigheter”.[1]

Revolter, strejker, arresteringar och ekonomiska katastrofer hade tvingat Lenin att omfatta den ”nya ekonomiska politiken” (NEP). Bönderna skulle få så, gallra och sälja som de ville. Arbetarna, vilkas fackföreningar skulle nationaliseras som Trotskij och Bucharin ville men berövas all makt enligt Lenins önskan skulle arbeta under partiets piska och byråkratins stövelklack. Detta var NEP. Den häst som vrenskades skulle smekas, den häst som drog kärran skulle smaka piskan.

30. Böjligt stål

Plötsligt upplystes den ryska himlen av ren röd flamma – Kronstadt-revolten. Den skilde sig från resningarna i Tambov, Sibirien och Ukraina såtillvida att Kronstadt-rebellerna var revolutionärer, inte kapitalistiska bönder.

Revolten kan sägas ha börjat den 28 februari 1921 med en konferens ombord på slagskeppet *Petropavlovsk*. Samma dag samlades besättningen på *Sevastopol* för att stöda systerfartygets beslut. Förband i Kronstadts garnison röstade för anslutning till rörelsen. Deras beslut blev kända den i mars vid ett stort massmöte på Jakornaja Plosjtjad (Ankartorget) i hjärtat av Kronstadt. Sovjetrysslands president Kalinin och Östersjöflottans kommissarie N. N. Kuzmin talade till de församlade. Dessa av Kreml utsända talare lyckades emellertid inte övertyga matroserna, som Trotskij hade kallat ”den ryska revolutionens stolthet”; de antog i Kalinins närvaro tillsammans med åtskilliga soldater en resolution där de tydligt motsatte sig de leninistiska principerna och sovjetsystemet. I resolutionen krävdes att sovjeterna i hela Ryssland skulle väljas om ”med hemlig röstning” efter ”fri förberedande agitation”, att press-, församlings- och yttrandefrihet skulle ges åt arbetare, bönder, anarkister och vänstersocialistiska partier, vidare fria fack- och bondeföreningar, frigivandet av radikala politiska fångar, avskaffandet av de undersökningspatruller som bordade tågen för att leta efter livsmedel som hade inköpts av bönderna, lika ransoner åt alla utom arbetare i obekvämt arbete, full frihet för bonden att odla sin jord som han fann bäst och att hålla så mycket

[1] Ibid., s. 176-186.

boskap han kunde sköta utan avlönad arbetskraft, frihet för enskilda hantverkare att utöva sina yrken utan hinder.[1]

Resolutionen godkändes enhälligt och undertecknades av mötesordföranden Petritjenko och sekreteraren Perepelkin. Revoltledaren Stepan Maksimovitj Petritjenko var en tjugoårig underofficer på Sevastopol, född i Ukraina, anarkisternas och vänstersocialistrevolutionärernas starkaste fäste. Den 8 mars 1921 förklarade Lenin för tionde partikongressen, att de som ville beröva bolsjevikerna makten i Kronstadt utgjorde ”ett obestämt konglomerat eller ett förbund av heterogena element som av allt att döma stod något till höger om bolsjevikerna eller kanske till och med till 'vänster' om dem”.[2] Han tillade emellertid att ”vita generaler också spelade en stor roll” i Kronstadt-revolten. ”Det vet ni. Det är med all önskvärd tydlighet bevisat.” Det var en rätt plausibel slutsats. Både sjö- och lantstridskrafterna i Kronstadt hade slutit sig till revolten, och därför var de tsargeneraler som tjänstgjorde där också med. Andra upplagan av den stora sovjetencyklopedin meddelar att rebellerna hade 10 000 man, 68 kulsprutor och 135 kanoner på fartygen och forten.

Sovjetregeringen underhandlade inte med rebellerna. När delegater från det upproriska Tambov talade med Lenin den 14 februari gick han med på att efterskänka rekvisitionerna i guvernementet.[3] Men att underhandla med Kronstadt om en frihet som skulle begränsa diktaturens frihet var någonting som kommunistpartiet inte ens kunde tänka på. I stället gav politbyrån order om omedelbart angrepp mot ön under direkt befäl av Trotskij, general Sergej Kamenjev, en före detta tsarofficer som hade börjat sin tjänstgöring i tsarens armé 1900, och general Tuchatjevskij, också han före detta tsarofficer.

Flottbasen Kronstadt ligger på ön Kotlin i Finska viken, tjugofem kilometer väster om Petrograd. Oranienbaum, en stad på fastlandet söder om Kronstadt, ligger mindre än femton kilometer från basen. Myteristerna inledde inga offensiva operationer mot Petrograd eller Oranienbaum, där de kunde ha erövrat stora livsmedelsförråd, som hade kommit väl till pass under en belägring. Trotskij anlände till Petrograd på kvällen den 4 mars. Följande morgon utfärdade han ett ultimatum, undertecknat av honom själv och general Kamenjev: ”Arbetarnas och böndernas regering har befallt att Kronstadt och de upproriska fartygen genast måste underkasta sig sovjetrepublikens auktoritet – – – Endast de som kapitulerar utan villkor kan räkna på sovjetrepublikens förbarmande.” [4]

De första skotten var granater som avlossades mot ön från ställningar vid Systerbäck och Lisij nos den 7 mars klockan 58.45. Följande dag skrev Kronstadt-tidningen *Izvestija*: ”Det första skottet har fallit – – – Marskalk Trotskij, som står upp till knäna i arbetarnas blod, var den förste som öppnade eld mot det revolutionära Kronstadt, som har rest sig mot kommunisternas autokrati för att återupprätta sovjeternas verkliga makt.”[5]

Detta visar vad rebellerna tänkte om sig själva och om bolsjevikerna.

Tionde kommunistiska partikongressen, som öppnades den 8 mars i Moskva, hade samlat 900 delegater som representerade 732 521 partimedlemmar. Trotskijs anfall mot Kronstadt den 8, 10 och 12 mars blev tillbakaslagna. Vid kongressens kvällssession den 12 mars blev ”omkring trehundra kongressdeltagare mobiliserade, de skickades samma kväll till Kronstadt-fronten”.[6] Att drygt trettio procent av nationens ledande kommunister eller mer, om man räknar bort överåriga och militärt outbildade kommunister som Lenin – hals över huvud måste skickas till

[1] Den fullständiga texten i Raphael R. Abramovitch, *The Sovjet Revolution 1917-1939*, s. 197-198.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 3:e uppl., del XXVI, s. 214.
[3] *Bolsjaja sovjetskaja entsiklopedija*, 2:a uppl., del 2, s. 528.
[4] Alexander Berkman, *The Kronstadt Rebellion*, broschyr, Berlin 1922, s. 31-32.
[5] Ibid., s. 34-35.
[6] Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXVI, utg. not, s. 649.

Kronstadt visar den låga moralen hos de trupper som hade satts in mot rebellerna. Några bolsjevikförband hade deserterat till ön, fast Trotskijs styrkor till största delen utgjordes av kommunistiska kadetter från officersskolorna. Men ändå behövde de stöttas upp av kongress-delegaterna.

Ett nytt anfall inleddes den 16 mars. Rebellernas slagskepp var fastfrusna i isen. Hela viken mellan fastlandet och Kronstadt var täckt av bärande snöbetäckt is. Kommunisterna svepte sig själva och sina hästar i vita snökåpor och stormade mot forten som tog emot dem med bestrykande eld. Där granaterna rev upp isen drunknade flera hundra av dem. Några av forten föll på morgonen den 17, och den 18 mars var Kronstadt erövrat efter ett blodigt handgemäng. Sedan inleddes en tyst massaker. Petritj enko med flera tusen av hans följeslagare undkom över isen till Finland. Några av hans anhängare sade när de intervjuades av Associated Press i flyktinglägret i Terijoki: ”Petritjenkos största fel var hans motvilja mot att döda kommunist-agitatorerna, när han var Kronstadts president.” Samma AP-telegram berättade att Finland hade bett sovjetregeringen avlägsna de talrika liken från isen kring Kronstadt för att de inte skulle flyta över till Finland efter islossningen.

D. Fedotoff White, som var i Petrograd flera dagar före Kronstadt-revolten, kom beträffande dess orsaker till denna slutsats: ”Blåjackorna var självständiga och svårskötta och långt ifrån några pålitliga anhängare av sovjetregeringen mellan 1917 och 1921. Att de besjälades av en stark revolutionär anda behövde inte nödvändigtvis betyda att de var villiga att lägga sig på den kommunistiska diktaturens prokrustesbädd.” Under upproret, säger Fedotoff White vidare, avsade sig 497 medlemmar av kommunistpartiet i Kronstadt (omkring en fjärdedel av det totala medlemsantalet) frivilligt medlemskapet, och 211 i uteslöts ur partiet efter resningen. Ett skäl för missnöjet anfördes av kommunisterna på Fort Rif: ”Under dessa tre år har många egoister och karriärister anslutit sig till vårt parti, och detta har lett till att byråkratin har utvecklats.” [1]

Rebelledaren Petritjenko lade fram ett annat skäl för AP:s intervjuare: ”I flera år, medan vi var vid fronten eller till sjöss, doldes händelserna hemma för oss av den bolsjevikiska censuren.” När inbördeskriget var slut, och de hemförlovades, ”frågade våra föräldrar varför vi kämpade för förtryckarna. Det gav oss något att tänka på.” Matrosernas föräldrar var i de flesta fall ukrainska bönder som var påverkade av Machnos anarkism och vänstersocialist-revolutionära narodnikidéer. Ukrainas historia talar ständigt om trots och meningsskiljaktig-heter.

Det står emellertid klart, att vilka orsakerna än var, så var Kronstadt-revolten spontan. Om resningen hade varit omsorgsfullt planerad, skulle den ha sammanfallit med strejkerna och de-monstrationerna i Petrograd under andra och tredje veckan i februari. En genomtänkt strategi återigen skulle ha kommit myteristerna att vänta tills isen smälte, så att angriparna inte kunde rycka fram över den.

Slutet på inbördeskriget innebar en avspänning. Nationen var trött. Partiet var illa till mods. Sovjeterna var utan liv. Folket hungrade och frös. Mer behövs inte för att förklara denna aktion av tjugoåriga brushuvuden, som hade fått sina förhoppningar grusade av verkligheten.

Det sägs ofta att det var Kronstadt-revolten som gav upphov till NEP. Då glömmer man en länk i händelseförloppet. Lenins tal den 28 februari i Moskva-sovjeten, där han redan skisserade huvuddragen av NEP, har överskuggats av den dramatiska sekvensen med Kronstadt-revolten och de beslut av tionde partikongressen som inledde NEP. Sovjetryssland skulle ha antagit NEP också utan Kronstadt. Revolten svepte endast undan en obetydlig kommunistisk minoritets tvivel. Sovjetsystemet hade blivit ett kommunistiskt system utan

[1] D. Fedotoff White, *The Growth of the Red Army*, Princeton, 1944, s. 127-157.

sovjeter. Kronstadt-rebellerna ville ha ett demokratiskt sovjetsystem som var öppet för alla socialistiska arbetar- och bondegrupper men inte dominerades av en enda. Det var ett hopplöst företag med hänsyn till Lenins förmåga att kompromissa i stora frågor och bevara det viktigaste – makten. NEP var ett ekonomiskt Brest-Litovsk: kapitulera eller överleva. Den här gången mötte Lenin ingen opposition.

Karakteristiskt nog yrkade Lenin i sitt första tal vid kongressens öppnande den 8 mars på enighet inom partiet. Diskussioner och gräl inom partiet i främmande och inhemska fienders närvaro var ”en i sanning häpnadsväckande lyx”. Nu fick det inte längre finnas ”det minsta spår av fraktionalism”.[1]

Detta uttalande var kanske bara riktat mot dispyterna inom partiet. Men man kan också anta att Lenin i detta skede fruktade att sovjetregeringen kunde bli störtad. ”Med hänsyn till den ekonomiska situationen”, meddelade han kongressen den 8 mars, ”är sovjetregeringens ställning osäker.” Sedan talade Lenin om livsmedelsläget och hungersnöden. Det var Sibirien och norra Kaukasien som producerade de bästa skördarna, men det var också de trakter där sovjetregimen var svagast och transporterna mest hindrade. Därför måste regeringen samla in spannmål i trakter med sämre skördar, ”och detta gjorde att jordbrukskrisen blev ytterst akut”. I Central- och Västeuropa ”mognade” revolutionen och ”förvärrade” den ekonomiska krisen; men ”om vi av detta drog den slutsatsen att hjälp skulle komma därifrån i form av en proletär revolution, skulle vi helt enkelt vara galningar”. Det ryska proletariatet utgjorde inte bara en minoritet av befolkningen, det var ”en liten minoritet”. Att fortsätta med krigskommunismens metoder, tillade Lenin, ”skulle säkert betyda kollaps för sovjetregeringen och proletariatets diktatur”. Det var inte bara bönderna som var missnöjda: ”På senare tider har man kunnat konstatera jäsning och missnöje också bland de partilösa arbetarna.”

Vid kongressens session den 13 mars avgav Bucharin, en ståndaktig motståndare till Lenins fackföreningspolitik, inte desto mindre en rapport till centralkommittén om frågor berörande partiorganisationen. Den resolution som han lade fram beträffande Lenin, centralkommittén och majoriteten, fick 369 av kongressens 694 röster, mot 23 för arbetarnas opposition och 9 för de demokratiska centralisterna. Resten av delegaterna var vid Kronstadt-fronten. Men sedan Trotskij hade vidtagit förberedelserna för det slutliga angreppet mot fästningen var han tillbaka på kongressen den 14 mars och återupptog sin dispyt om fackföreningarna med Lenin. I denna fråga stödde Bucharin Trotskij. Lenin svarade: ”Kamrater, i dag diskuterade kamrat Trotskij med mig mycket hövligt och tillrättavisade mig och kallade mig överdrivet försiktig. Jag tackar honom för komplimangen och beklagar att jag inte kan återgälda den. Tvärtom måste jag tala om min oförsiktige vän.” Trotskij hade i en artikel i *Pravda* den 29 januari 1921 hävdat, att diskussionen om fackföreningarnas roll i industriledningen måste fortsätta och att de som försökte undertrycka den skapade meningsskiljaktigheter inom partiet. Detta var inte sant, försäkrade Lenin. ”Inför ett auditorium av ansvariga partiarbetare på Bolsjojteatern kritiserade kamrat Trotskij mig, för att jag försökte hindra diskussion. Jag betraktar detta som en komplimang. Jag avbröt diskussionen i den form den hade antagit, därför att sådant tal inför en svår vår var skadligt. Man måste vara blind för att inte se det.”

”Nu ler kamrat Trotskij”, fortsatte Lenin, ”och han är förvånad över att jag kritiserar honom för att han inte har tagit upp frågan i utskottet. Men detta är mycket viktigt, kamrat Trotskij, mycket viktigt, ty uraktlåtenheten att ta upp detta i [partiets] fackföreningsutskott är ett brott mot centralkommitténs disciplin. Och när Trotskij talar offentligen blir resultatet inte ett gräl utan en spricka i partiet och bitterhet.” Lenin skulle ha föredragit att hänskjuta frågan till utskottet. Ventilerandet av fackföreningsfrågan bekymrade honom nästan lika mycket som frågans innebörd. Han trodde antagligen att livet skulle ta hand om innebörden. Fackföre-

[1] Lenins yttranden under kongressen i Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXXVI, s. 199-283.

ningarna hade enligt hans åsikt inte förmåga att leda industrin, och till slut skulle ändå byråkrater som lydde partiets order sköta jobbet. Det som bekymrade honom var den fria offentliga debatten, det gift som injicerades i partiets ådror, de tvivel som grep kommunister och icke-kommunister, den energi som han måste utveckla för att besegra oppositionen. Men det mest oroande var att Trotskij och hans betydande anhängarskara kunde förbli i opposition. Det var därför kontroversen alltjämt förorsakade bitterhet, också efter att frågan om den fackföreningsledda industrin redan var avförd från dagordningen. En spricka inom partiet i ett ögonblick då bönderna var missnöjda, då det jäste bland arbetarna och den ekonomiska horisonten var mörk kunde kanske medföra sovjetregeringens fall.

För att möta krisen hade Lenin två förslag: trävaru-, gruv- och tillverkningskoncessioner åt utländska bolag samt inställande av rekvisitionerna.

Sovjetregeringens beredvillighet att bevilja utlänningar koncessioner mötte motstånd. Skulle inte koncessionerna tolkas som ett erkännande av de kapitalistiska staternas förmåga att leva vidare och ett erkännande av att kommunisterna hade fel, när de trodde på en snart begynnande världsrevolution, hade en kommunist frågat Lenin vid ett partimöte under åttonde sovjetkongressen den 21 december 1920. ”Det betydelsefulla är inte hur långt liv vi tilltror kapitaliststaterna”, svarade Lenin, ”utan att väldiga krafter tvingar dem mot avgrunden. Vår existens och påskyndandet av vår flykt från en kritisk situation och från hungersnöden är en gigantisk kraft och en revolutionär faktor som från världsekonomisk synpunkt är av långt större betydelse än de småslantar som dessa stater kan förtjäna på oss.” Dessutom skulle Sovjetryssland få maskinell utrustning etc.

”Om arbetslösheten i USA påskyndar revolutionen, gör vi det då inte genom att bevilja koncessioner möjligt för USA att rida ut krisen, vilket innebär att vi fördröjer revolutionen?” frågade en annan partimedlem.

Lenin brydde sig inte om denna anmärkning. Någon kom med en liknande fråga. Lenin svarade: ”Om kapitalisterna kunde undvika kriser hemma, skulle kapitalismen vara evig. Men de är blinda i den allmänna mekanismen – det visade världskriget. Kapitalismens kris förvärras för varje månad som går, upplösningen i hela världen tilltar. Det är bara i Ryssland som man kan spåra en utveckling mot en stabil och betydande förbättring.”

Lenin viftade bort alla misstankar om att de främmande kapitalisterna kunde muta sina sovjetarbetare med höga löner och bättre villkor. En kommunist konstaterade att motviljan mot koncessionerna ”inte alls visar ett sunt tänkande utan snarare en patriotisk inställning hos det mäktiga småborgerliga skiktet i byarna och städernas medelklass”. Lenin avvisade denna tolkning. Han prisade den ”revolutionära patriotism” som hade fört dem till seger trots hungern.[1]

Trots Lenins ansträngningar väckte tanken på att låta utländskt kapital arbeta i Ryssland fortfarande motstånd, inte bara bland de vanliga kommunisterna och småborgarna. Den 16 januari 1921 telegraferade Maksim Litvinov från Reval till Lenin att Royal Dutch-Shell hade anhållit om exportmonopol på petroleum och råolja och om en koncession att prospektera olja i de delar av Sovjetryssland som ännu inte producerade olja. Lenin svarade: ”Jag *förordar förberedande* underhandlingar, ytterst försiktigt.”[2] Några dagar senare sade Lenin: ”Frågan är så betydelsefull, att man bör göra upp en *exakt* text till *instruktioner*.”[3] Den 24 januari uttalade sig högsta nationalekonomiska rådet för underhandlingar. Sovnarkom gav den 1 februari 1921 sitt bifall till underhandlingar om oljekoncessioner i Baku och Groznyj.[4] Men trots att

[1] Tidskr. *Kommunist*, april 1963.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 165.
[3] Ibid., s. 167.
[4] Ibid., del XX, s. 146.

Rysslands nationaliserade industrier var nära att bryta samman, trots hungersnöden och revolterna, trots att Lenin varmt förordade koncessionerna, tystnade inte oppositionen. Vid centralkommitténs februarimöte skickade Rykov, ordförande i högsta samhällsekonomiska rådet, en biljett till Lenin: ”Vi har möjlighet att undervisa Europa – – – Vi kan göra allt själva.” Sedan kom en biljett från Stalin: De, kapitalisterna, ”kommer att pumpa vatten – – – Villkoren är inte klarlagda – – – Förslaget är ytligt, inte genomtänkt – – – De kommer att pumpa vatten, inte olja – – – Arbetarna kan inte övertygas.” Tomskij hade en diametralt motsatt åsikt. I hans biljett stod det: ”Arbetarna kommer att gå under.” De kommer att säga: ”De har det bättre hos grannen – – – I dag, under av heroism, i morgon: 'Piska judarna!' ”[1] Med andra ord: arbetarna, som i dag hjältemodigt stödde sovjetsystemet, kunde i morgon bli reaktionära. Och Tomskij var fackföreningsledare.

I allmänhet var det dock Lenin som fick sista ordet och de flesta rösterna. Han meddelade partikongressen: ”Genom att bevilja koncessioner för en fjärdedel av Groznyj och en fjärdedel av Baku [på den tiden de två enda oljefälten av betydelse] kan vi begagna oss av detta medgivande för att dra nytta av den högt utvecklade kapitalismens högt utvecklade teknik på de tre återstående fjärdedelarna”. Kongressen instämde, och den 19 mars telegraferade Lenin till Leonid Krassin, som var i London för att försöka få till stånd ett handelsfördrag med brittiska regeringen; ”Partikongressen har godkänt den politik med koncessioner i Groznyj och Baku som jag förordade. Skynda på underhandlingarna både om dessa och om andra koncessioner! Informera mig oftare! Lenin.”[2] Han hade bråttom och han var hoppfull. Han ville dra största möjliga nytta av koncessionerna åt utländska företag. ”Titta på det här”, skrev Lenin och skickade över ett brev till Trotskij vid ett möte den 28 mars, ”(intressant) och skicka det tillbaka till mig! Jag skall hålla ett tal i Charkov redan i dag.” Enligt en utgivarnot var de förmodligen ett brev från Pjatakov i Charkov där denne protesterade mot planen på att öppna kolfyndigheterna i Donetsbäckenet för utländska koncessionärer. ”Är det inte roligt med dessa koncessioner?” tillade Lenin. ”Patriotism i Baku och Donetsbäckenet! Men att ge en fjärdedel av järnmalmen i Donetsbäckenet (och Krivoj Rog) åt koncessionärer är ytterst önskvärt. Er åsikt?”

”Det finns inget skäl att utesluta Donetsbäckenet från koncessionerna”, skrev Trotskij på baksidan av biljetten och skickade den tillbaka till Lenin.[3]

Vanderlip var kvar i Moskva och försökte fortfarande låsa upp dörren till Kamtjatka. Dagen efter kongressen skrev Lenin ett brev på engelska till honom:

Moskva den 17 mars 1921

Mr Washington B. Vanderlip

Bäste mr Vanderlip!

Jag tackar Er för Ert vänliga brev av den 14 ds och är mycket glad att höra president Hardings gynnsamma inställning till vår handel med USA. Ni vet vilket värde vi sätter på våra kommande amerikanska handelsförbindelser. Vi är fullt medvetna om den roll som Ert syndikat har spelat i detta avseende och även om den stora betydelsen av Er personliga insats. Era nya förslag är synnerligen intressanta, och jag har bett högsta samhällsekonomiska rådet med korta intervaller rapportera till mig om hur förhandlingarna framskrider. Ni kan vara övertygad om att vi behandlar varje beaktansvärt förslag med största uppmärksamhet och omsorg. Vår uppmärksamhet är främst inriktad på produktion och handel, och Er hjälp är av allra största värde för oss.

[1] Ibid., s. 147.
[2] Ibid., del XXV, s. 217.
[3] Ibid., del XX, s. 151.

> Om Ni vill klaga på några tjänstemän, ber jag Er sända klagomålen till respektive folkkommissarier som skall undersöka ärendet och rapportera om nödvändigt. Jag har redan beordrat en speciell undersökning beträffande den person som ni nämner i Ert brev. Kommunistpartiets kongress har upptagit så mycket av min tid och mina krafter att jag är mycket trött och sjuk. Jag hoppas att Ni vänligen ursäktar mig, om jag inte kan sammanträffa med Er just nu. Jag skall be kamrat Tjitjerin tala med Er inom kort.
>
> Jag tillönskar Er all framgång och förblir Er tillgivne Wl. Oulianoff (Lenin)[1]

”Mycket trött och sjuk” var ingen ursäkt. Lenin hade talat till församlingen i flera timmar, hela tiden stående, och dessutom måste det som på alla sådana kongresser ha förekommit tröttsamma diskussioner bakom scenen, personliga samtal, korridorpolitik och utskottssammanträden. Efterdyningarna av fackföreningskontroversen måste ha varit mera påfrestande än både koncessioner, rekvisitioner och Kronstadt-uppror: den gällde ju det som var honom dyrbarast, partienheten. Hans första och sista ord på kongressen ägnades detta ämne. Han citerade de otaliga nyheter som hade förekommit i utländska tidningar om läget i Sovjetryssland (”Moscow Rising Reported”; ”Petrograd Fighting, Red Batteries Silenced”; ”Sinowjew verhaftet”; ”Petrograd et Moscou seraient aux mains des insurgés qui ont formé un gouvernement provisoire”; ”Trotsky Arrests Lenin”; ”Lenin Arrests Trotsky”), och sade att de visade ”i vilken utsträckning vi är omgivna av fiender”. Detta satte en gräns för de tillåtna meningsskiljaktigheterna inom partiet. ”Av människor som nyss har varit invecklade i kamp kan man inte vänta sig att de genast skall fatta var gränsen går för det tillåtna. Men när vi ser på vårt parti som härden för världsrevolutionen och på den kampanj som hela världens sammanslutna stater nu för mot oss, får vi inte längre tvivla. Låt dem fortsätta med sin kampanj! – – – Vi vet att vi, efter att ha slutit våra led vid denna kongress, skall klara våra meningsskiljaktigheter och framstå som absolut enade och som ett mera sansat parti som går mot allt större avgörande internationella segrar.” Mötet avklubbades.

Tionde partikongressens främsta uppgift var att inleda en ny period av sovjethistorien, nämligen NEP. Den gjorde det genom att införa en naturaskatt i stället för rekvisitionerna. Det gav en en del av bönderna möjlighet att sälja sitt överskott på den fria marknaden.

Detta var en paradox hos Lenin: han gav ekonomin försteg framför politiken, men ekonomin var i främsta rummet politik för honom. Sålunda inledde han sitt tal om naturaskatten på partikongressen: ”Frågan om att ersätta rekvisitionerna med en skatt är framför allt en politisk fråga, ty det väsentliga i denna fråga är arbetarklassens förhållande till bönderna.” Vare sig detta förhållande var gott eller dåligt, skulle det ”avgöra vår revolutions öde”. Men, ”dessa båda klasser har olika intressen, småbrukare vill inte ha detsamma som arbetaren”. Och liksom tidigare underströk Lenin vad det var som skilde klasserna och delade nationen. ”Vi vet”, fortsatte han, ”att endast en överenskommelse med bönderna kan rädda den socialistiska revolutionen i Ryssland, såvida inte en revolution bryter ut i andra länder.” Men ”vi vet också, för att uttrycka sig milt – utan att ta in ordet milt i protokollet – att denna överenskommelse mellan arbetarklassen och bönderna inte kan bli varaktig, och rent ut sagt är det långt värre än så”. Många kommunister hade trott, sade Lenin, att småbrukarnas ekonomiska förutsättningar kunde förändras – att det privata jordbruket kunde förvandlas till socialistiskt jordbruk. De var visionärer. ”Och det var inte särskilt farligt. Hur skulle man ha kunnat inleda en revolution i ett land som vårt utan visionärer?” Försöken att bilda kollektiv och kommuner hade emellertid ”spelat en negativ roll. Bönderna i grannskapet skrattar åt dem eller talar illa om dem.” Regeringen måste tillfredsställa vissa av böndernas krav. ”För det första finns behov av en viss valfrihet, frihet för den privata småbrukaren, och för det andra måste vi få fram varor och

[1] Ibid., s. 189.

förnödenheter.” Lenin definierade därpå ”valfriheten” exaktare än någonsin tidigare: ”Valfrihet – det vill säga fri handel, och fri handel innebär en återgång till kapitalismen.”

”Nu frågar man sig hur detta kan ske, hur ett kommunistparti kan godkänna en övergång till fri handel? Är detta inte oförenliga motsatser?” Lenin gav inget svar. Kommande lagar och bestämmelser skulle definiera reformen. Kongressen ”måste avgöra denna fråga i princip och informera bönderna därför att det snart är tid att så. De små producentera måste stimuleras – – – Ett vidsträckt agrarland med dåliga kommunikationer, långa avstånd, olika klimat, olika förhållanden för jordbrukarna och så vidare, förutsätter utan vidare en viss frihet att åtminstone lokalt bedriva handel mellan det lokala jordbruket och den lokala industrin. I det avseendet syndade vi svårt genom att gå för långt, vi gick för långt på vägen till en nationaliserad handel och industri genom att förbjuda den lokala valfriheten. Var det ett misstag? Otvivelaktigt.” Visserligen skulle kulakerna dra nytta av den nya given. Men bonden i allmänhet höll på att förvandlas till medelklassbonde, han producerade mer. ”I stort sett är situationen denna: vi måste tillfredsställa medelklassbönderna ekonomiskt och acceptera valfriheten, annars blir det omöjligt, ekonomiskt omöjligt, för proletariatet att behålla makten i Ryssland i väntan på den internationella revolutionen.”

Kongressen och partiet stödde Lenin beträffande skatten, NEP och koncessionerna därför att den insåg att krigskommunismen var föråldrad och socialismen omöjlig i praktiken. Den enda möjligheten var att retirera. Här visade Lenin sitt mästerskap. I november 1917 visste han när han skulle träda fram och gripa makten. I mars 1921 visste han när han skulle retirera och ge friare tyglar. Han förstod att reträtt utan disciplin måste sluta med panik och katastrof. Kongressen insåg hans visdom och slöt upp kring hans vädjan om partienighet (vilket var detsamma som att underkasta sig ledarskapet).

Lenin var av böjligt stål.

31. Lenin om Marx

Vad hade det blivit av sovjetsystemet?

Ett regeringsdekret av den 5 april 1921 tillät fabrikerna att ”som ett experiment” betala en del av arbetarnas löner i de varor som just dessa arbetare tillverkade, så att de kunde byta ut dem mot livsmedel.[1] Fyra dagar senare förklarade Lenin: ”Textilarbetarna till exempel kommer, för så vitt de tillfredsställer regeringens anspråk, att som betalning få en viss mängd textilier, som de sedan kan byta ut mot bröd efter gottfinnande”.[2] Detta betydde att såväl bönder som arbetare fick rätt att bedriva privat handel. Lenin brydde sig i allmänhet inte om definitioner, men när han utmanades försökte han ställa sig till förfogande. Bucharin, som Lenin hade kallat ”en lysande och bildad marxist-leninist”, frågade honom i mars-april 1921, hurdant det nya sociala systemet egentligen skulle bli. Den proletära regeringen ägde fabrikerna och järnvägarna och hade monopol på utrikeshandeln, svarade Lenin. Detta gjorde den till den enda försäljare och transportören av fabrikstillverkade varor. Den sålde förnödenheter åt arbetare och tjänstemän för pengar och åt bönderna för spannmål. Staten skulle försöka organisera hela befolkningen i konsumentkooperativer. ”Varför skulle detta vara *omöjligt*?” frågade Lenin irriterat. ”Och detta är *kapitalism* plus socialism.”[3]

Att arbetare hade rätt att sälja förnödenheter åt bönder och bönder åt arbetare och båda dessa grupper åt tjänstemän var för visso privatkapitalism. Man frågar sig vad det var som Lenin betecknade som socialism. I mars–april 1921 skrev han en broschyr på 29 sidor med titeln *Om*

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 216
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVI, s. 307
[3] Ibid., 4:e uppl., del 36, s. 307.

naturaskatten[1], där han diskuterade ”betydelsen av den nya politiken och dess förutsättningar”. Den inleddes med ett tio sidors citat ur Lenins egen broschyr av 1918 om de problem som då hade mött sovjetregeringen. ”Statskapitalism”, hade han skrivit, ”skulle vara ett steg *framåt* jämfört med de nuvarande förhållanden i vår sovjetrepublik.” Namnet ”socialistisk sovjetrepublik” innebär ”sovjetregeringens fasta beslutsamhet att fullborda övergången till socialism och inte alls att den rådande ekonomiska ordningen är socialistisk”. Efter att ha tagit ett steg bakåt i jämförelse med 1918 och legaliserat privatkapitalismen i mars-april 1921, kunde Lenin knappast kalla den nya ekonomiska ordningen socialistisk.

Ord som ”socialism”, ”kommunism”, ”kapitalism” och ”kolonialism” är tomma flaskor, i vilka några häller gift, andra vin. De är inte vetenskapliga termer, och de är inte heller oföränderliga termer. De förändras med tiden och rummet. För några innebär socialism internationalism, frihet, jämlikhet och frihet från fattigdom och exploatering, för andra nationalism, brist på jämlikhet, diktatur, låga löner, inga fackföreningar. För några innebär socialism ett tillstånd. Lenin ansåg att ordet meddelade en avsikt. I många länder börjar socialismen med nationalisering av det utländska kapitalet – omedelbar socialism. I andra länder är socialism en synonym för total statskapitalism: staten innehar allt kapital och kontrollerar hela ekonomin och sålunda också hela befolkningen. Hitler var nationalsocialist. I vissa länder har socialisterna övergett marxismen, motsätter sig nationalisering och går in för en välfärdsstat med höga löner och kapitalism. På andra håll har de alltid varit icke-marxistiska socialister som förordat begränsad nationalisering, nationalism och högt utvecklad social välfärd. Presidenten i ett existerande land kallar sig marxist, är muhammedan med läggning för mystik, uppför sig som en sultan, tror på demokratin och flirtar med de inhemska kommunisterna, med Moskva och Peking. Presidenten i ett annat land medger att han har tagit intryck av både Marx, Engels, Lenins, Hitlers, Gandhis, Hannibals och Cromwells idéer. En afrikansk premiärminister säger att han såg en vit man slå hans far, och att detta gjorde honom mottaglig för socialismen.

Socialismen är en skjorta med många färger.

”Vår uppgift”, skrev Lenin 1918, ”är att *lära oss* statskapitalism av tyskarna, imitera den med *all vår kraft*, inte spara på diktatoriska åtgärder för att snabbt införa västerländska förfaringssätt i det barbariska Ryssland, inte skygga för barbariska metoder i kampen mot barbarismen.”

Ett medvetet odlande av barbariska metoder i ett barbariskt land ger upphov till ännu större barbari. För att i Ryssland introducera det kejserliga Tysklands statskapitalism som var allt annat än marxism? Före och efter november 1917, skrev Lenin 1918, hade han betraktat statskapitalismen som ”både ett och flera steg mot socialismen”. Nu, 1921, konstaterade han att han hade beräknat tidsfaktorn fel 1918: ”Perioderna har visat sig vara längre än vi då beräknade.” Stegen från statskapitalism till socialism hindrades av de småborgerliga bönderna. ”'Krigskommunismen' påtvingades oss av krig och ekonomisk ruin.” Den måste ersättas av ett visst mått av (men endast lokal) frihandel”, och detta innebar ”småborgarnas och kapitalismens återupprättande”. Under tiden förde de statliga industrierna en tynande tillvaro, sade han. ”Är det möjligt”, frågade Lenin, ”att kombinera och förena sovjetstaten och proletariatets diktatur med statskapitalism? Naturligtvis är det möjligt”, svarade han. ”Så länge proletariatet håller makten fast i sina händer, håller transportväsendet och storindustrin fast i sina händer”, var den privata handeln ”ingenting skrämmande för proletärstaten”.

[1] Ibid., del XXVI, s. 331-332.

Angelika Balabanoff avskydde NEP och sade det åt Trotskij. Han svarade: ”Om man vill nå resultat måste man också godta metoderna.”[1] Hon talade i samma anda med Lenin och påpekade att detta kunde leda till brist på jämlikhet. Han sade: ”Ni vet mycket väl att det var nödvändigt. Annars skulle Ryssland inte ha hållit ut.”

Lenin anpassade sin socialism efter nödtvånget. Marx hade lärt honom att all historia utom, tillade Engels, de primitiva folkens, också innefattade klasskrig. NEP hade emellertid inte sitt upphov i ett krig mellan klasserna utan i ett kombinerat tryck från arbetare och bönder på sovjetregeringen. Kriget och den förtidiga revolutionen i ett underutvecklat land hade skapat en stark antagonism mellan Kreml och de arbetande massorna som tvingade Lenin att tillgodose deras primära behov. Hans Marx var formbar. För honom kom politiken (som han likställde med ekonomin) först, ideologin – när det passade. Detta är förklaringen till Lenins framgångar. En mera känslomässig inställning skulle ha tagit död på kommunistregimen.

Det är lönlöst att spekulera över vad Marx skulle ha tyckt om den ryska revolutionen. Han skulle kanske ha sagt att revolutionen uppslukar sina fäder. Det är lika lönlöst men intressantare att spekulera över Marx' öde, om det inte hade funnits någon Lenin eller någon sovjetrevolution i Ryssland. I början av 1900-talet hade de västerländska socialister som accepterade mästarens läror börjat revidera honom, så att man knappt kände igen honom. Marx hade redan bernsteiniserats så att han inte längre existerade. Socialisterna anpassade sig småningom till kapitalismen, liksom kapitalismen anpassade sig till moderna krav. Det internationella kriget sublimerade klasskriget. Senare uppfyllde det kapitalistiska systemet Marx' och Engels' profetia i det kommunistiska manifestet, drogs mot internationalismen och hotade att överta den från kommunisterna och vissa socialister som hade hängett sig åt nationalism. Om Ryssland hade sugits med av dessa västerländska strömningar och tillämpat en icke-feodal kapitalism under en konstitutionell monarki eller en liberal republik och sålunda undvikit Lenins kommunistpartiregim, skulle Marx kanske ha blivit ihågkommen som den störtade världskapitalismens falske profet i stället för att betraktas som den andlige fadern till landsfadern i ett land där hans namn hade blivit ett adjektiv som inte betydde någonting. Eller också skulle han ha fått vänta tills ett parti i ett stort underutvecklat land – Kina? – kom till makten och officiellt förklarade sig vara marxistiskt. Man kan för övrigt fråga sig, om inte den politiska utvecklingen i Kina hade förändrats i enlighet med Rysslands och om en revolution i Kina verkligen måste försiggå under Marx' baner. Andra asiatiska samt afrikanska och latinamerikanska folk skulle antagligen ha ägnat Marx lika litet uppmärksamhet som de ägnade Hegel, Bakunin, Proudhon, Mill, Jefferson, Sombart, Mazzini, Henry George, Max Weber eller Keynes. Latinamerikanarna hade sin egen Bolivar. Mexico genomförde sin revolution med inhemska krafter och idéer. Kanske Lenin räddade Marx från den tidens slöja som omger många sociala tänkare från det förgångna.

Lenin kom alltså till Marx' hjälp. Sedan ställde han honom på huvudet genom att visa att kommunisterna kunde triumfera endast i ett land där bönderna var i majoritet, fattiga och utan sammanhållning, där arbetarklassen var svag, industrin underutvecklad, kyrkan ett korrumperat verktyg för regeringen, demokratin anemisk och staten ett brutet rö – och där det därför visade sig vara en enkel men dock avgörande operation för en aggressiv och beslutsam politisk falang att överta staten.

En av den unge Lenins tidigaste artiklar, som återges i första delen av hans samlade arbeten, skrevs med anledning av Friedrich Engels' död i London den 5 augusti 1895. ”Marx och Engels”, säger Lenin, ”kunde båda ryska och läste ryska böcker, de var livligt intresserade av Ryssland, de följde den ryska revolutionära rörelsen med sympati och stod i kontakt med ryska revolutionärer. [En tid stödde de de antimarxistiska narodnikerna.] Båda var *demokrater*

[1] Angelika Balabanoff, *Lenin*, s. 125.

och blev senare socialister, och den demokratiska känslan av hat mot godtycklig politisk makt var speciellt starkt utvecklad hos dem.”

När Lenin talade om ”demokratisk”, menade han två skilda saker: den godtyckliga diktatur som skulle ersätta den avskydda godtyckliga tsaristiska diktaturen och den borgerligt-demokratiska revolutionen som skulle inledas av det antiborgerliga proletariatet. Det senare kan förefalla som en paradox, men det är inte desto mindre ganska trovärdigt. Lenin resonerade som så att bourgeoisin i hans underutvecklade land var alltför påverkad av autokrati och feodalism för att kunna rädda sig med hjälp av en revolution. Därför skulle det framsynta proletariatet i sitt eget och nationens intresse sätta i gång en demokratisk borgerlig revolution för bourgeoisins räkning, och efter att sålunda ha kommit sina fienders led att glesna och utöka sina rättigheter och sin makt, skulle det gräva bourgeoisins grav och tåga vidare mot socialistisk diktatur.

I mars 1913 skrev Lenin under pseudonymen V.I. en annan artikel, ”Tre källor till och tre integrerande delar av marxismen”.[1] I den försäkrade han: ”En opartisk socialvetenskap är omöjlig i ett samhälle som bygger på klasskamp. På det ena eller andra sättet försvarar varje regeringsvänlig och liberal vetenskap löneslaveriet. Att vänta sig opartisk vetenskap i ett samhälle med löneslaveri är både dumt och naivt”.

Detta är inte helt osant. Kan man alltså dra den slutsatsen att Marx, som skrev i ett samhälle med löneslaveri, inte producerade opartisk socialvetenskap? Eller var han ett undantag, och kunde det finnas andra undantag? (Sovjetunionen är ett låglönesamhälle.)

”Marx' lära”, fortsatte Lenin, ”är fullständig och symmetrisk, den erbjuder en integrerad syn på världen.”

Det var sålunda en filosofi som innehöll alla svar på alla frågor, och Lenin fortsatte i enlighet med detta: ”Marx' filosofi är denna utarbetade filosofiska materialism som har gett mänskligheten i allmänhet och arbetarklassen i synnerhet det förnämsta av alla medel till förståelse.”

De tre källorna till marxismen som nämns i titeln var ”den tyska filosofin, den engelska nationalekonomin och den franska socialismen”. Marxismen var, menade Lenin, deras ”legitime arvtagare”.

Marxismens tre viktigaste beståndsdelar var materialism, ekonomisk teori och klasskamp. ”Marxismens filosofi”, sade Lenin, ”är materialism.” Men Marx, tillade han, ”inskränkte sig inte till att låna 1800-talsmaterialism. ”Han berikade materialismen med den klassiska tyska filosofins vinningar, framför allt Hegels system, som i sin tur ledde till Feuerbachs filosofi. Den förnämsta av dessa vinningar är dialektiken – det vill säga den riktiga uppfattningen om evolutionen i dess fullaste, djupaste och mest universella aspekt.”

Marx hade emellertid gjort mer än så, hävdade Lenin: ”Samtidigt som Marx fördjupade och utvecklade den filosofiska materialismen, bragte han den till fulländning och utsträckte den från att ha förstått naturen till att förstå det mänskliga samhället.” Enligt Lenin förklarade den filosofiska materialismen naturen, medan den historiska materialismen förklarade samhället. Den historiska materialismen visade, ”hur en högre form av socialt liv utvecklar sig ur en lägre till följd av de produktiva krafternas tillväxt hur kapitalismen, till exempel utvecklar sig ur feodalismen.

Precis som en människas kunskaper reflekterar en natur som existerar oberoende av henne [detta är det marxistiska argumentet mot machismen] reflekterar också människans

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XVI, s. 349-353.

uppfattning av samhället (det vill säga hennes olika åsikter och läror, filosofiska, religiösa, politiska, etc) samhällets ekonomiska struktur. De politiska institutionerna är en överbyggnad som vilar på ekonomisk grund."

Men det händer ibland att filosofin, religionen och politiken "överbyggnaden" – överlever det ekonomiska systemet. Övernaturliga, hedniska och mystiska element i olika religioner utgör ett hinder inte bara för den ekonomiska utvecklingen utan också för de vetenskapliga framstegen.

Eftersom ekonomin var den avgörande faktorn för människans tro, tankar och sociala organisationer, ägnade Marx enligt Lenin "sin största uppmärksamhet åt den ekonomiska strukturen". Här var Marx' viktigaste bidrag "doktrinen om mervärdet – – – grundvalen för hans ekonomiska teori". Lenin förklarade den sålunda: "Lönearbetaren säljer sin arbetskraft åt ägarna av jorden, fabrikerna och verktygen. En del av hans arbetsdag går åt till att tjäna in kostnaderna för sitt eget och sin familjs uppehälle (lönen); men en annan del av dagen arbetar han för ingenting och skapar endast mervärde för kapitalisten." Mervärdet var "källan till profiter, källan till kapitalistklassens rikedom".

Detta har av allt att döma sin tillämpning vare sig ägaren av jorden och fabrikerna är en enskild person, en firma eller en stat, och den viktiga frågan för arbetarna och bönderna är hur stor del av dagen som de tillbringar med att arbeta för ingenting. Under kapitalismen har de framgångsrikt kämpat för att göra denna del så kort som möjligt. Men Marx väntade sig en våldsam klasskamp som, för att tala med Lenins ord, skulle resultera i "arbetets seger över kapitalet".

Avskaffandet av privatkapitalismen och mervärdet skulle ha någon mening, om man samtidigt avskaffade staten. Men där staten är den enda arbetsgivaren och den enda kapitalisten kan den utnyttja arbetarna långt effektivare än en privat arbetsgivare i ett utvecklat land. Sovjetstaten är en mycket kostnadskrävande och mycket ineffektiv inrättning. Den reducerar arbetarnas löner och böndernas inkomster genom att finansiera miljardprojekt (som till exempel nyodlingarna i Kazakstan), genom imperialism, genom en expansionistisk utrikespolitik i fjärran länder och genom stora rustningsutgifter, som står i samband med denna politik. Pengarna kommer från de mervärden som skapas av arbetarklassen och bönderna.

Ett år efter att Lenin hade skrivit sin artikel om marxismen, skrev han en kort biografi över Marx. Tydligen hade utgivarna av den biografiska encyklopedin *Granat* som kom ut i Ryssland, sett denna artikel, och de inbjöd därför Lenin att skriva artikeln om Marx i deras nya sjunde upplaga. Han började skriva i Krak6w i juli 1914 och avslutade den i Schweiz den 17 november 1914, men i inledningen till ett särtryck av denna artikel i maj 1918, sade han: "Den skrevs (så vitt jag minns) 1913" – varvid Lenin tydligen sammanblandade den med tidskriftsartikeln. Biografin, som är skriven i uppslagsbokstil[1], ägnar fyra och en halv sida åt fakta om Marx' liv och tjugoåtta sidor åt hans läror. Marx, säger Lenin, föddes den 5 maj 1818 i Trier. Hans far var en judisk advokat som hade övergått till protestantismen. "Familjen var välbärgad och kultiverad men inte revolutionär." Marx studerade juridik vid universitetet i Bonn, senare i Berlin, men ägnade mera tid åt historien och filosofin. Sin avhandling skrev han om Epikuros' filosofi. "På den tiden var Marx fortfarande hegeliansk idealist." Han var med andra ord fortfarande "den unge Marx", den humanist som Lenin ogillade. Men "den unge Marx" var faktiskt mycket ung, och "i Berlin slöt han sig till 'vänsterhegelianerna' – – – som försökte dra ateistiska och revolutionära slutsatser av Hegels filosofi".

[1] Karl Marks. *Kratkij biografitjeskij otjerk s izlozjeniem marxizma* (Karl Marx. Kort biografisk essä med en redogörelse för marxismen), i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XVIII, s. 5-43; 4:e uppl., del 21, s. 30-62.

Marx hoppades bli professor, men ”regeringens reaktionära politik” hindrade honom från att få en akademisk befattning. I stället blev han vid tjugofyra års ålder chefredaktör för *Neue Rheinische Zeitung* i Köln. Tidningen intog ”en radikalt borgerlig” hållning i opposition mot regeringen som använde censurens blåkrita så drastiskt, att Marx efter tre månader tog avsked. Tre månader senare drog myndigheterna in tidningen. ”Journalistiken visade Marx, att han hade otillräckliga kunskaper om nationalekonomin, varför han flitigt började studera denna vetenskap.” (Vid trettio års ålder kom Marx, assisterad av Engels, ner från det socialistiska Sinai med en av lagens tavlor: *Det kommunistiska manifestet*.)

Lenin använde sin artikel från 1913 som grund och inledde skildringen av Marx' läror med en utläggning om den filosofiska materialismen. Här citerade han Marx:

> ”För Hegel är livsprocessen i den mänskliga hjärnan, med andra ord tänkandet, som han under namnet 'idén' till och med förvandlar till ett självständigt subjekt, den reella världens demiurg, och den externa världen är endast 'idéns' externa, fenomenella uppenbarelseform. Som jag ser saken är idén tvärtom ingenting annat än den materiella världen sådan den reflekteras av den mänskliga hjärnan och förvandlas till olika former av tanke.”[1]

Marxisterna ger försteget åt naturen, åt den objektiva världen. Tanken är dess spegel – utan autonomi. På motsatta sidan, sade Engels, står idealisterna – en bättre term skulle vara idéisterna; den vägen leder till religion, teologi, metafysik i bemärkelsen ”drucken spekulation” i motsats till ”nykter filosofi”.

Nu byggde Lenin en bro från den filosofiska materialismen till revolutionen. Evolutionen var redan allmänt accepterad. ”I den formulering som Marx och Engels, med utgångspunkt från Hegel, gav denna idé, är den emellertid långt mångsidigare, långt rikare till sitt innehåll än den gängse uppfattningen om evolutionen.” De sade att evolutionen ”framskrider i en spiral, inte i en rät linje, att den stiger mot höjden i språng, efter katastrofer och revolutioner; 'avbrott i det gradvisa skeendet'; kvantitetens förvandling till kvalitet.”

Marx, tillade Lenin, tillämpade samma princip på historien och samhällsvetenskaperna. ”Om materialismen i allmänhet förklarar medvetenheten i form av objektiva omständigheter, och inte i omvänd ordning, krävde materialismen när den tillämpades på människosläktets samhälleliga liv, att den sociala medvetenheten skulle förklaras med utgångspunkt från objektiva sociala omständigheter”, de sociala förhållandena.

Människans roll i samhället bestäms av hennes relationer till produktionen, sade Marx, och denna relation, citerade Lenin, ”är bestämd, nödvändig och oberoende av” vederbörande personers önskningar.

Därav följer att varje individ med eller mot sin vilja har en nisch inom en klass som formar hans attityder, åsikter och sociala uppfattning. Klasserna har motstridiga intressen. ”Och den moderna eran”, skriver Lenin, ”den era då bourgeoisin har hemfört en fullständig triumf, de representativa institutionernas, den utökade (men inte allmänna) rösträttens era, den billiga masspressens era, de mäktiga och ständigt växande fackföreningarnas och arbetsgivar-organisationernas era, har visat att klasskampen (även om den ofta förs i en ensidig, 'fredlig', 'konstitutionell' form) är den drivande kraften bakom händelserna.” Medelklasserna – småhandlarna, hantverkarna och bönderna – kämpar, hävdar Marx, mot bourgeoisin för att rädda sig från undergång, de är reaktionära, och om de är revolutionära, försvarade sig Marx, ”försvarar de inte sina nuvarande utan sina framtida intressen, i den mån de överger sina egna synpunkter och accepterar proletariatets.”

[1] Ur Marx' förord (daterat London den 24 januari 1873) till 2:a tyska uppl. av *Kapitalet*.

Marx kan inte klandras för att han inte kunde förutse den motsatta process som ägde rum under i900-talet: medelklassens, serviceklassens väldiga expansion, en klass som numera i alla västerländska länder i storlek överträffar bönderna och håller på att bli lika stor eller större än arbetarklassen. Dessutom har den västerländska arbetarklassen börjat skaffa sig egendom – villor, bilar, aktier och obligationer, modern köksutrustning, underhållnings-apparater (TV) – och enligt Marx förvärvar den sålunda en kapitalistisk medelklass' syn på sociala frågor. Marx levde för tidigt för att kunna förutsäga detta. Om Lenin hade sett sig omkring skulle han ha upptäckt de första tecknen på den stora sociala revolutionen i Europa. Men hans blick var så ensidigt inriktad på den blodiga barrikadrevolution som Rysslands härskare framkallade att han blev lika blind som de och inte kunde urskilja den moderna teknikens mirakel, den sociala rörligheten (som var större på vissa ställen än på andra) och den stigande levnadsstandarden.

”Varje historisk period”, säger Marx i sin inledning till andra upplagan av *Kapitalet*, i det han citerar en tidigare rysk anmälare, ”har sina egna lagar.” Marx kallar detta ”den dialektiska metoden”. Men de stora dialektikerna Marx och Lenin bedömde kommande tider enligt sin egen, och till råga på allt bedömde Lenin världen med utgångspunkt från sitt eget land.

Sedan följer ett kapitel om Marx' ekonomiska lagar som leder till slutsatsen att den kapitalistiska produktionen underminerar rikedomskällorna: i jordbruket suger den ut jorden, i industrin arbetaren. ”Av det föregående” – så inleder Lenin sitt nästa stycke om socialismen – ”står det klart att Marx härleder nödvändigheten att förvandla det kapitalistiska samhället till ett socialistiskt samhälle helt och uteslutande ur de ekonomiska lagar som bestämmer rörelserna inom vår tids samhälle.”

Att dra slutledningar om framtiden med utgångspunkt från det närvarande är alltid riskabelt. Det närvarande är ofta vilseledande i sig självt. Lenin som var antiutopist vägrade att stå till tjänst med ens den vagaste beskrivning av det framtida socialistiska samhället; det var beroende av alltför många okända faktorer. Men ändå ansåg sig både han och Marx kunna profetera om kapitalismens framtid, både på kort och lång sikt. De talrika fäderna till den ”vetenskapliga socialismen” besjälades av en oemotståndlig lust att ställa prognoser. Sålunda skrev Friedrich Engels den 6 april 1887, vilket citeras av Lenin: ”Jag tror inte att de nuvarande förhållandena kan fortsätta ens ett år till. Och när revolutionen bryter ut i Ryssland, kan vi ropa hurra.” Engels gick ännu längre. I ett brev av den 23 april 1887 trodde han sig i kristallkulan se att Bismarck förföljde de tyska socialisterna därför att ”han tycks förbereda allt för den händelse att Tyskland, när revolutionen bryter ut i Ryssland, vilket är en fråga om några månader, skall vara färdigt att genast följa exemplet”.

”Dessa månader”, suckade Lenin, ”visade sig vara mycket, mycket långa – – – Ja, Marx och Engels misstog sig ofta och storligen, när de bestämde tiden för revolutionens utbrott och hoppades på revolutionens seger – – – Men *sådana* misstag av det revolutionära tänkandets giganter – – – är tusen gånger ädlare, grandiosare och *historiskt värdefullare, mera berättigade*” än kontrarevolutionärernas skepticism. Sedan vågade sig Lenin själv på en förutsägelse – det var den 19 april 1907: ”Den ryska arbetarklassen skall vinna frihet för sig själv och genom sina revolutionära handlingar som är fulla av misstag ge Europa en knuff – och låta banala människor yvas över det berömvärda i deras revolutionära overksamhet.”

För revolutionens sak, påpekade Lenin i samma artikel, accepterar socialisterna besynnerliga sängkamrater. Han citerade ett annat brev av Engels av den 27 januari 1887: ”Var skulle vi ha stått i dag, om vi mellan 1864 och 1873 ständigt hade velat gå hand i hand endast med dem som öppet säger sig stödja vårt program?” Det var bättre, sade Engels på ett annat ställe, ”för ett arbetarparti att till att börja med organiseras på grundval av ett inte helt rent program”. Revolutionärerna måste, skrev Lenin, undvika ”parlamentarisk idioti” – ett av Marx' favorit-

uttryck och kälkborgerlighet. Lojalitet mot programmet och hänsyn till valmanskåren – partiet – skulle ha varit ”parlamentarisk idioti” i en kris som den Ryssland stod inför 1921. Lenin var för stor taktiker, han hade för litet tålamod med ideologiska tvångströjor för att bry sig om att NEP kanske inte var förenlig med länge omhuldade teorier. NEP var helt enkelt nödvändig.

När Lenin trollade fram den orena brygden NEP ympade han in privat kapitalism på ett system med socialistiska mål. ”Varför skulle det vara omöjligt?” hade han skrivit.

Ett kapitalistiskt system som endast tar hänsyn till praktiska synpunkter kan också införa socialistiska drag. Eller kanske det är så att kapitalismen och socialismen inte längre är vad de en gång var och vad deras förkämpar tror att de är. Endast primitiva företeelser har skarpa konturer och klara färger. Mera sofistikerade produkter blandar färgerna och rör ihop formerna. Det finns inget socialt fenomen som antingen är si eller så. Det är procentsatserna i blandningen som är avgörande för frihetens art och kvantitet. Hybriden NEP som var långt mera kapitalistisk än socialistisk var ett välsignelsebringande mellanspel, som resulterade i mer konsumtionsvaror och större frihet än under den föregående krigskommunismen och stalinismen som efterträdde den. Krigskommunismen var ett misslyckande, som doldes av ett krig som lyckades. NEP var ett uns av socialistiska avsikter, insvepta i ett skålpund av kapitalistiska botemedel. Den höjde levnadsstandarden, räddade sovjetstaten, gjorde Lenin till de kapitalistiska böndernas hjälte och kastade genom att sätta pengar i omlopp en livboj åt teatrar, författare och musiker. Under NEP-perioden ackumulerade Ryssland som nation och de individuella ryssarna det kapital som gav Stalin möjlighet att inleda moderniseringen av Ryssland 1928.

32. Partiet

Hungersnöd är en företeelse i underutvecklade länder. 1921 var Sovjetryssland ett underutvecklat land där industrins sammanbrott, det förlamade transportväsendet, krigets härjningar och böndernas motvilja mot att överlåta sin spannmål åt regeringens ombud förvärrade följderna av torkan i Volgaområdet och Ukraina 1921. Maksim Gorkij vädjade till ”alla hederliga människor” om hjälp. ”Ge oss bröd och medicin”, bad han. En konferens med representanter för Central- och Västeuropas regeringar, som sammanträdde i Paris och Bryssel, förklarade sig villiga att överväga frågan om hjälp, förutsatt att sovjetregeringen erkände sina utländska skulder. På ARA:s vägnar lovade Herbert Hoover omedelbar hjälp.

På sommaren 1921 var minst tjugofem miljoner människor enbart i Volgadalen utan mat. ARA inledde sin hjälpverksamhet i september 1921 och fortsatte med den ända till juli 1923. Den räddade miljoner liv vid Volga och i Ukraina.

Nu fanns ingen annan politik än ekonomin. När Michael Farbman, en rysktalande engelsman som var korrespondent för Londontidningen *Observer*, kort efter NEP:s införande frågade Radek: ”Föreligger det någon fara för att [kommunist]partiet skall förfalla eller förändras?”, svarade Radek: ”Givetvis, vi förändras dagligen. När vi befann oss i Schweiz som politiska flyktingar fäste vi oss aldrig vid om det regnade, så upptagna var vi av våra marxistiska diskussioner. Och nu befattar vi oss mera med regn och torka än med Machs och Avenarius' filosofi. Den nuvarande jordbrukskommissarien Osinskij översatte på den tiden Verlaine och var totalt likgiltig för allt som hade med plöjning och sådd att göra. Nu är han helt upptagen av jordbruket och kämpar bara mot gräshoppor och andra landsplågor. Kissilov fördjupade sig i planer på att bereda bourgeoisin besvär; nu ägnar han sig med iver åt att organisera spår-

vägarna i Moskva – – – På den tiden ansåg vi att en borgare inte förtjänade ett bättre öde än att förintas, men nu undrar vi om han skulle bli en bra fabriksledare."[1]

Det var de praktiska åtgärdernas tid, Lenins tid. Katastrofen hade detroniserat doktrinen och gjort de ekonomiska framgångarna till en dygd, vad de än kostade den marxistiska ideologin. Bolsjevikrevolutionen var ett språng från krig till inbördeskrig. Sedan tog Sovjetryssland språnget till det tvingande behovets rike. Sammanbrott hotade revolutionen, om den inte kunde skaffa fram förnödenheter för att uppehålla livhanken på den arbetande befolkningen. Krisen gav upphov till Lenins gigantiska ansträngningar för att återuppliva Rysslands ekonomi.

"Jordbrukets produktion 1920 var inte mer än *hälften* av hela produktionen före kriget", sägs det i det sovjetryska kommunistpartiets historia som gavs ut under Stalins tid. "Storindustrins produktion 1920 var något mer än *en sjundedel* av förkrigsproduktionen – – – Den totala produktionen av tackjärn 1921 var bara i 16 300 ton eller 3 procent av förkrigsproduktionen. Det rådde brist på bränsle. Transportväsendet var desorganiserat. Lagren av metaller och textilier var så gott som uttömda. Det rådde akut brist på sådana primära förnödenheter som bröd, fett, skodon, kläder, tändstickor, salt, fotogen och tvål." [2]

Socialismen – det moderna namnet för statskapitalism – verkar tilldragande i ett underutvecklat land. Till följd av inbördeskriget och den utländska interventionen var Ryssland mera underutvecklat 1921 än 1917. Marxisterna beslöt följaktligen att landet behövde ytterligare en period av privatkapitalism som förberedelse för socialismen. Den underutvecklade kapitalismen hade gett bolsjevikerna möjlighet att segra. Den kapitalistiska utvecklingen skulle nu ge dem möjlighet att överleva. I en icke närmare bestämd framtid skulle en total statskapitalism ersätta privatkapitalismen.

Det fanns kommunister med större ambitioner. Lenin tillrättavisade dem. Den 19 februari 1921 skrev han till Gleb Krzjizjanovskij, från 1921 till 1930 ordförande i den statliga planeringskommissionen (gosplan): "Miljutin skriver dumheter om planering – – – Vi är fattiga. Hungriga, ruinerade och fattiga. En hel, integrerad och reell plan måste nu betraktas som en 'byråkratisk utopi'. Försök inte med något sådant! Nu genast, utan att förlora en dag eller en timme, måste ni bit för bit välja ut DET SOM ÄR VIKTIGAST, ett minimum av industriella företag, och ÅTERUPPBYGGA DEM."[3] I samma anda skrev Lenin i *Pravda* den 21 februari 1921: "Kontentan av det hela är att vi inte förstår situationerna och att vi ersätter det skapande arbetet med intellektuell och byråkratisk planering – – – Vi måste lära oss att förvalta Ryssland – – – Mindre intellektuell och byråkratisk inbilskhet."[4]

Lenin var praktisk till ytterlighet. I april 1921 skrev han till Krzjizjanovskij att planeringskommissionen inte skulle syssla med långtidsplanering utan med "bränslet i dag. För 1921. Nu, för våren. Insamlandet av avfall, överskott, oanvänt material. Används till att byta mot bröd."[5] Den 30 maj 1921 påpekade han att tomma spannmålssäckar borde skickas till Ukraina samtidigt som konsumtionsvaror. Han krävde dagliga rapporter om prestationerna.[6]

Någon gång hände det att Lenin hängav sig åt ideologiska utsvävningar, men i allmänhet var ett ton bröd mera värt för honom än en tjock volym av Marx. I Tjuvasj-republiken vid Volga, fick han veta, kunde 500 000 kilo kött inte transporteras till järnvägens magasin, emedan det

[1] Michael S. Farbman, *Bolshevism in Retreat*, London, 1923, s. 303.
[2] *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks). Short Course*, utg. på uppdrag av Sovjetunionens kommunistpartis centralkommitté, New York, 1939, s. 248.
[3] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 35, s. 405.
[4] Ibid., del 32, s. 114-122.
[5] Ibid., del 35, s. 409.
[6] *Leninskij sbornik*, del XXVI, s. 251.

inte fanns lastbilar. Han uppmanade de lokala myndigheterna att ”inta slagordning – – – Underrätta genast telegrafiskt om vidtagna åtgärder!” [1]

Lenin var så känslig för stämningarna bland massorna, så medveten om regimens svaghet, att han i april 1921 skrev till Vjatjeslav Molotov: ”Om minnet inte sviker mig, har tidningarna publicerat ett av centralkommitténs brev eller cirkulär om förstamajfirandet med instruktioner att klargöra *lögnaktigheten i religionen* eller något liknande. Detta får inte ske. Det är taktlöst. Just vid påsktiden borde *något annat* ha föreslagits. Inte att klargöra lögnaktigheten, utan att absolut *undvika alla förolämpningar mot religionen*. Ett kompletterande cirkulärbrev bör skickas ut. Om sekretariatet [centralkommitténs] inte går med på det borde [frågan tas upp] i politbyrån.” Ett cirkulär enligt Lenins intentioner sändes ut den 21 april.[2]

(Lenin dikterade aldrig, förrän han blev svårt sjuk. Han skrev sina anteckningar, utkast till tal, instruktioner och telegram för hand. Mitt i ett meddelande till sin privatsekreterare Lydia 0. Fotieva skrev han den 6 juni 1921: ”Som ni ser är mitt bläck eländigt. Var vänlig skicka mig en flaska gott bläck till min reservoarpenna!”)[3]

Lenin glömde inte koncessionen åt Washington B. Vanderlip. I april 1921 skickade han ett memorandum till utrikeskommissarien Georgij Tjitjerin: ”Har man förklarat för Vanderlip att vi kunde bevilja amerikanerna koncessioner på *oerhörda* oljefält (Baku, Groznyj, Emba, Uchta) och att USA sålunda skulle gå förbi England? Ring så snart ni har läst detta!”[4]

Motståndet mot koncessionerna var fortfarande starkt bland kommunisterna och arbetarna. Lenin sammanfattade deras argument och bemötte dem: ”Kan vi nu om våra uppgifter säga: vi kan göra det själva, eller är detta vänstervriden barnslighet eller enfaldig doktrinarism?” Att bevilja koncessioner på en fjärdedel av de ryska oljefyndigheterna skulle vara ”idealiskt för vår utbildning” och ge kommunisterna tillfälle att överta den kapitalistiska tekniken till två fjärdedelar; ”tre fjärdedelar skulle vara ett ouppnåeligt ideal – – – Om trettio år (koncessionstiden är av medellängd) skulle sedan en världsomfattande seger vara garanterad, och om femton år kan vi förmodligen köpa ut” koncessionärerna. Lenin försökte bedöva oppositionen med sina profetior.

Hans motivering för koncessionerna är intressant: ”I betraktande av den oerhörda faran för sammanbrott för sovjetregeringen till följd av ekonomisk ruin och efterblivenhet – – – kan vår uppgift endast definieras på följande sätt: ”*Bemästra situationen* med hjälp av en allians med det utländska kapitalet.”[5] Han drog sig inte för någonting.

Lenin tycks ha varit desperat. Den 13 april 1921 skrev han till Krzjizjanovskij: ”Vi måste förutsätta, att vi 1921-22 kommer att ha lika stor eller större missväxt och bränslebrist.” För att åtminstone delvis lindra den värsta nöden skulle sovjetregeringen nödgas tära på sina obetydliga guldreserver genom att köpa livsmedel, bränsle och industriell utrustning utomlands. Varje inköp måste motiveras i detalj, inskärpte Lenin.[6] Han övervakade guldutflödet som den värste gnidare.

Lenins pessimism beträffande nästa års skörd härledde sig av hans kännedom om Rysslands historia: en dålig skörd följdes oftast av ännu en, därför att bonden åt upp sitt utsäde när han var hungrig. Dessutom kunde Lenin inte vara säker på att nyheten om inställandet av rekvisitionerna hade nått och övertygat byarna. Muzjiken var en envis skeptiker som skulle undra om

[1] Ibid., del XXXV, s. 226.
[2] Ibid, s. 233.
[3] Ibid., s. 259.
[4] Ibid., del XXXVV, s. 215.
[5] Ibid., s. 194-197.
[6] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 35, s. 415.

det faktiskt var sant, att kommunisterna hade bättrat sig. Lenin gick därför till grammofoninspelningsstudion i Moskva och talade in tre skivor: en om den nya naturaskatten som ersatte rekvisitionerna, en annan om koncessionerna och en tredje om kooperativer.[1] (1919 hade han talat in åtta skivor. Alla elva originalen förvarades på undervisningskommissariatet.) Eftersom den ryska rundradion alltjämt trampade i barnskorna, var skivor som kunde spelas av de kringresande propagandisterna det bästa sättet att låta muzjikens höra husbondens röst.

Skivan om naturaskatten som var speciellt riktad till bönderna omfattar bara 218 ord. Lenin underströk skattens strängt officiella karaktär. Den var påbjuden av VTSIK och godkänd av sovnarkom i Moskva:

> ”Varför var det nödvändigt att ersätta rekvisitionerna med naturaskatt? Därför att rekvisitionerna visade sig vara oerhört betungande och besvärliga för bönderna – – – Dessutom försvårade den slakt som påtvingades dem av foderbristen, timmerkörslorna och arbetet i de fabriker vilkas produkter skulle bytas ut mot böndernas spannmål – – – Naturaskatten uppgår till hälften av rekvisitionerna – – – Skattens storlek kommer att meddelas varje bonde i förväg, det vill säga redan på våren. Detta kommer att medföra mindre godtycke vid indrivningen. Följden blir att bönder får större intresse av att utöka den sådda arealen, av att förbättra sina gårdar och försöka få fram större skördar – – – Bonden kommer nu att arbeta på sin gård med större trygghet och flit, och det är huvudsaken.”

Skivan om koncessionerna förklarade i enkla ord vad en koncession innebar och försäkrade bönderna och arbetarna, att de utländska ”kapitalistiska arrendatorerna” endast skulle innebära fördelar men ingen fara: ”Ja, vi avser att utveckla kapitalismen, men det är inte farligt, ty regeringen förblir i händerna på arbetare och bönder, och godsägarnas och kapitalisternas egendom kommer inte att återställas.”

Kooperativa butiker skulle vara till hjälp vid distributionen av förnödenheter, sade Lenin. Regeringstjänstemännen, påpekade han vidare, fick inte försvåra denna verksamhet, de måste tvärtom befordra den. Producentkooperativer var förmodligen mera tilldragande. De skulle, förklarade Lenin, ge småbrukarna och hantverkarna möjlighet att producera mejeriprodukter, grönsaker och artiklar av trä, järn och läder och sålunda ”förbättra sina levnadsvillkor” – vilket innebar att de fick sälja dem på den fria marknaden.

Hungersnöden var svår i landet. ARA öppnade kök för barn i Moskva och Petrograd och bespisade hungrande så långt öster ut som i Orenburg i Ural. Talrika bekräftade fall av kannibalism förekom. En fjärdedel av Rysslands befolkning – trettiofem miljoner – led nu av ständig hunger. Flera miljoner föräldralösa barn strövade omkring på vägarna, järnvägsspåren och städernas gator livnärande sig på allmosor och stöld.

I samma mån som Kremls problem försvårades minskades dess anhängare. Ett dokument som hade utarbetats av centralkommittén under första veckan i maj 1921 och underställts Lenin för rättelser och kommentarer talar om ”våra tidvis osunda particeller” och om den ”mur som har vuxit upp mellan kommunister och partilösa arbetare”.[2]

Denna mur slet av banden mellan proletariatet, som till största delen bestod av partilösa arbetare, och kommunisterna – det band som i teorin rättfärdigade sovjetstatens existens. Arbetarnas missnöje var tegelstenar som gjorde muren till en dyster verklighet.

Centralkommitténs brev var en omarbetning av ett brev som Lenin hade utarbetat några dagar tidigare och som började: ”Erfarenheterna av icke-partikonferenser har till fullo visat att de har förvandlats till en arena för mensjevikisk och SR-agitation.” Centralkommitténs brev bibehöll denna text men tonade ner den genom att placera in den i mitten av sin version och

[1] Texterna till dessa ibid., 3:e uppl. del XXVI, s. 335-357.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 226-228.

säga att mensjevikerna och SR ”inte vann några anmärkningsvärda framgångar när de uppträdde öppet – – – Därför utger de sig allt oftare för att vara partilösa”. Lenin hade ingenting att anmärka mot ändringarna. I sitt utkast[1] hade han anbefallt ”den största försiktighet vid anordnandet av icke-partikonferenser, man bör aldrig låta dem samlas utan de omsorgsfullaste förberedelser i varje enskild fabrik. Provinsernas partikommittéer” – som fick centralkommitténs skrivelse telegrafiskt och i kod – ”är ansvariga inför partiet för dessa konferensers framgång.” Detta innebar ofta arrestering av verkliga eller inbillade mensjeviker och SR-medlemmar före konferenserna.

Konferenserna hölls för att rättfärdiga partiets politik för ickekommunister, partilösa arbetare och väcka deras entusiasm. Vanligen talade någon medlem av centralkommittén till konferensdeltagarna. En sådan representant eller ”instruktör” – G. K. Korolov från Ivanovo Voznesensk – lär ha avsagt sig uppdraget och klagat hos Lenin, som svarade den 31 maj 1921: ”Centralkommitténs beslut beträffande kringresande högre partifunktionärer fattades vid centralkommitténs plenarsession. Det kan därför inte åsidosättas. (Personligen står jag bakom det.) – – – Centralkommitténs organisation måste stärkas, och den måste få *närmare kontakt med de lokala grupperna*.” Korolev hade tydligen sagt att han var svag i teorin. Lenin fortsatte: ”Ni behöver inte vara teoretiker. Det räcker att ni är *partimedlem*.”[2]

Partiet och proletariatet befann sig i ett tillstånd av djupaste depression. I utkastet till ett tal som skulle hållas den 8 maj 1921 för kommunistrepresentanterna vid allryska fackföreningskongressen – varken själva talet eller något pressreferat finns bevarade – drog Lenin fram en omständighet som han ville diskutera: ”Arbetarnas ytterliga nervositet, lättretlighet och missnöje.” Också deras ”väldiga harm med anledning av sådana företeelser som 'cigarrettändare', stölder etc”.[3]

Att Rysslands högste ledare i detta sammanhang nämnde en sådan sak som ”cigarrettändare” visar deras betydelse. Eftersom tändstickor inte fanns att köpa eller var av den eländigaste kvalitet, tillbragte fabriksarbetarna sin tid med att tillverka enkla cigarrettändare för sina egna hushåll och för att sälja. Fabrikerna saknade nämligen råvaror och ibland också bränsle och kraft för mera produktiv sysselsättning. Den 22 maj förelade Lenin följaktligen politbyrån en omedelbart godkänd resolution som förständigade fackföreningarna att ”snabbare än vanligt företa en minskning av fabrikernas och arbetarnas antal genom att koncentrera de senare till minsta möjliga antal av de bästa och största fabrikerna”.[4] Sex dagar tidigare hade Lenin skrivit till gosplans ordförande Krzjizjanovskij om behovet att ägna särskild uppmärksamhet åt fabriker som tillverkade konsumtionsvaror, vilka kunde bytas ut mot spannmål hos bönderna, att skära ner flottans personal och budget ”nästan till förintelse”, att skära ner arméns manskapsstyrka till 1 600 000 man till den 1 september 1921 och sedan ytterligare med hälften, att dra in 25-50 procent av statstjänstemannabefattningarna.

Dessa åtgärder väckte kraftigt motstånd från fackföreningarnas sida. De kommunistiska delegationerna vid fackföreningskongressen återspeglade arbetarnas reaktion när de antog en resolution som lades fram av D. B. Rjazonov och som Lenin kallade ”en antipartiresolution”. Tomskij, den främste fackföreningsledaren, underlät inte bara att tala mot Rjazonovs motion: ”Han föredrog inte ens för fraktionen det utkast till resolution som hade gjorts upp av centralkommitténs utskott.” Vid centralkommitténs plenarsession bestämdes följaktligen att både Tomskij och Rjazonov skulle uteslutas från all fackföreningsverksamhet. Det var först efter

[1] Ibid., del XX, s. 329-330.
[2] Ibid., s. 331.
[3] Ibid., del XXVI, s. 237.
[4] Ibid., s. 240-241.

att Lenin hade talat till fackföreningskongressens kommunistfraktion som den förkastade Rjazonovs resolution och med ”stor majoritet” godkände den som hade framlagts av partiet.[1]

Någonting var ruttet i Ryssland. Brottsligheten blomstrade i denna jordmån av fattigdom och politisk förvirring. I guvernementet Voronezj till exempel begick spillrorna av Antonovs anti-bolsjevikiska partisaner ”mord på parti- och sovjetfunktionärer” så sent som i maj 1921.[2] Lenin beordrade vedergällningsaktioner.

Om Lenin ens för ett ögonblick hängav sig åt förtvivlan, visade han det inte. Tvärtom klandrade han kamraterna för deras modlöshet. M. G. Sokolov, en lägre tjänsteman i utrikeskommissariatet som hade utsetts att den 18 maj 1921 hålla ett tal om partitroheten, gjorde ett utkast och skickade det till Lenin för bedömning. Lenin svarade omedelbart med ett brev, två trycksidor långt.[3] Sokolov ansåg sig ha rätt att kritisera Lenin i grundläggande frågor, och han tyckte inte om Lenins skrift om natura-skatten. Å ena sidan, sade han, ”inför ni *statskapitalism*” genom att inbjuda utländska kapitalister, förmodligen också före detta ryska kapitalister, att arrendera jord och skogar. Å andra sidan talar ni om att ”expropriera godsägarna”.

Lenin svarade: ”Exproprieringarna av godsägares och kapitalisters egendom består, arrendena blir kortfristiga.”

Sokolov sade vidare: ”*En spontan aktivitet* från massornas sida är möjlig, endast om vi från jordens yta sopar bort den varböld som kallas byråkratiska centralstyrelser och centra” – inom industrin.

Lenin svarade, att han visserligen inte hade besökt provinserna: ”Men jag känner till denna byråkrati och all den skada den gör. Ert misstag är att tro, att den kan förintas med en gång, som en 'varböld' – – – Det var möjligt att avsätta tsaren, driva ut godsägarna, bannlysa kapitalisterna. Det har vi gjort. Men det är omöjligt att 'driva ut' byråkratin i ett agrarland – – - Det är endast möjligt att *inskränka* den genom långsamt, oförtrutet arbete – – – Ett operativt ingrepp i detta fall är orimligt – – – Endast en långsam kur – allt annat är antingen kvack-salveri eller naivitet. Ni är sannerligen naiv. Ursäkta min uppriktighet! Men ni skriver ju själv om er ungdom.” Sedan meddelade Lenin Sokolov, att hans inställning ”närmar sig förtvivlan. Och att förtvivla är för oss antingen komiskt eller skamligt – – – Förlora inte modet! Om ni håller ert tal (och jag har absolut ingenting emot det), ber jag er också läsa upp mitt brev till er. Jag trycker er hand och ber er att inte hänge er åt missmod. Lenin.”

Jordbrukskommissarien Osinskij, som hade rest omkring i landet, återvände till Moskva med intrycket att bönderna betraktade naturaskatten som en tillfällig åtgärd som de inte behövde ta på allvar. Det var allvarligare att en högre kommunistfunktionär i ett distrikt bad en medlem av partiets centralkommitté i Moskva ”i största hemlighet” meddela honom, om ”rekvisitionerna skulle återinföras på hösten”.[4] Han var säkert inte den ende som trodde sig kunna räkna ut att NEP bara var en krigslist med kort varaktighet. Lenin beslöt följaktligen att inkalla en speciell konferens för att bekräfta den nya politikens permanenta karaktär.

Under Lenins krisregering samlades en partikongress varje år för att bestämma om politiken; och denna kongress hade den högsta makten i Ryssland. (Under Stalins långt mera stabiliserade tid sammanträdde fjortonde partikongressen 1925, den femtonde 1927, den sextonde 1930, den sjuttonde 1934, den adertonde i mars 1939 och den nittonde 1952.) Under Lenins

[1] Ibid., s. 237, text och not.
[2] Ibid., s. 253.
[3] Lenin, a. a., 3:e uppl., del XXVI, s. 362-363.
[4] B. M. Sjechvatov, *Lenin i sovjetskoje gosudarstvo. 1921-1922* (Lenin och Sovjetstaten. 1921-1922), Moskva, 1960, not s. 66-67.

tid samlades en partikonferens mellan kongresserna för att bedöma situationen och fatta nödvändiga beslut. Tionde kongressen hade avslutats den 16 mars 1921. Trots detta gav Osinskijs rapport om böndernas skepsis och möjligheten att de skulle sabotera nästa skörd Lenin anledning att kalla in den speciella konferensen till den 26 maj 1921. Där talade han tre gånger.[1] Han meddelade bönderna att naturaskatten inte skulle upphävas. Han meddelade arbetarna att de också hade tillstånd att driva handel. ”Eftersom bönderna utgör en integrerande del av ett kapitalistiskt samhälle, utgör också arbetarna en integrerande del av detta samhälle”, sade han.” Om sålunda bönderna börjar bedriva privat handel, måste vi [arbetarna] också handla.” Mensjevikerna och SR utövade sitt inflytande på arbetarna. ”De är så mycket farligare i ett ögonblick då arbetarklassen upplever en period av avbruten produktion [en omskrivning för arbetslöshet] – – – Ett tillstånd av bristande balans, osäkerhet, missmod och misstro griper omkring sig bland vissa grupper av arbetare.” En konferens som samlades för att diskutera bönderna visade sig vara en bön om arbetarnas stöd.

Dålig balans inom det sovjetiska proletariatet. Men den internationella situationen var stabil – och detta var den enda stråle av hopp Lenin kunde se. Och för övrigt var det bara att arbeta hårt, agitera och lita på framtiden.

Varför reste sig inte folket mot kommunisterna?

Lenin hade svårt att få vänner: han utnyttjade människorna för mycket. Miljoner dyrkar honom. Hundratusentals såg upp till honom under hans livstid. De beundrade hans järnvilja, hans okuvliga mod, knivskarpa hjärna och diamanthårda beslutsamhet. Många älskade honom. Han älskade en enda kvinna Inessa Armand. Men den som troligen var hans ende vän var Julius Martov – mensjevikledaren, som hade arbetat tillsammans med Lenin på *Iskras* redaktion. Lenin respekterade Martovs förmåga, ärlighet och revolutionära uppriktighet. Den enda utom familjen och Inessa som Lenin var ”du” med var Martov. Tredje delen (s. 399) av *Leninskij sbornik* innehåller ett brev från Martov, daterat Zürich den 17 april 1902, i vilket han skriver i duform till Lenin. Senare bröts emellertid förbindelserna dem emellan. Politiken hade sammanfört dem, och politiken skilde dem åt. 1920, efter det polska kriget, bad de tyska socialisterna Lenin att låta Martov lämna Ryssland. Den politiska och ekonomiska situationen i Sovjetryssland var så hotande, att Lenin kanske fruktade att tjekan, som ibland satte sig över lagen och ibland uppträdde som en stat i staten, skulle arrestera Martov och göra honom till martyr. I alla händelser gav han sitt bifall till Martovs avresa. Dennes medarbetare Rafael Abramovitj följde efter några månader senare. Den 23 februari 1921, under strejkerna i Petrograd före Kronstadt-upproret, motades Boris Nikolajevskij och andra mensjeviker in i Lubjankafängelset i Moskva. Mensjevikerna var lamslagna.

Efter de högersocialistrevolutionära revolterna i norra Ryssland 1918 och den vänstersocialistrevolutionära resningen i Moskva i juli 1918, flydde de socialistrevolutionära ledare som inte hade fängslats eller placerats under sträng bevakning väster ut. Deras organisation bröt samman. En framgångsrik revolution måste ha effektiva ledare.

En nation som har lidit stora förluster under ett långt inbördeskrig och som överallt ser krigets förstörelse tar inte genast efteråt initiativet till ett nytt inbördeskrig. Inte heller revolterar ett folk när det hungrar. Det är inte för att man är förtvivlad som man gör revolution utan för att man hoppas på någonting. Ryssland hade hoppats: nu trodde det inte längre på snabba resultat genom en revolution.

Revolutioner bryter ut i länder där administrationen har brutit samman. Det hade hänt i Ryssland 1917 men hände inte 1921. Sovjetregeringen med tjekans långa arm och kommunistpartiets allestädes närvarande ögon, öron och hjärna stod inför den kuvade,

[1] Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXVI, s. 385-411.

förvirrade, undernärda, splittrade nationen som en koloss som, det framhöll Lenin, ständigt och inte utan beräkning, hade besegrat många inhemska och utländska fiender. Ryssland, som under tsarerna hade vants vid undergivenhet, underkastade sig Lenin.

Nyckeln till Lenins kommunism var partiet. Om man vill föregripa historiens dom, kan man säga att Lenins största nyhet var hjärtats och själens avlägsnande från politiken och deras ersättande med en partiorganisation. Detta var den nya ”marxismen”: partiet, staten, nationen och ledaren sammanblandade till en enhet, som folket var skyldigt lydnad. Detta var en totalitär regim. Partiet står över staten och regeringen och moralen men inte över personligheten. Ledaren fungerar dock genom partiet, och om han förlorar kontrollen över partiet krymper hans personlighet ihop. Om han har fullständig kontroll över partiet och sålunda, efter Lenin, också över landet, ägnas hans personlighet en kult. I sovjethistorien har behärskandet av kommunistpartiet varit den högsta målsättningen.

Före 1917 uppfattade Lenin kommunistpartiet som ett band av professionella revolutionärer. Revolutionen förvandlade det till en munkorden i vapen. Partiet kämpade med vapen för att vinna fältslag, med propaganda för att vinna själar, med planering, energi och teknik för att vinna segrar på den ekonomiska fronten. Belöningen för tapperhet var en ännu farligare post. Belöningen för hårt arbete var ännu hårdare arbete. Den kommunistiska lagen bannlyste köttgrytorna. Den asketiske Lenin fastställde puritanska regler.

Men makten är en lockelse för de starka som längtar att utöva den och för de svaga som förstenas av den. Dessutom är makt en tvilling till privilegier – i synnerhet i fattiga länder där förfoganderätten till en bil eller en bättre våning eller, som i det revolutionära Ryssland, tillträdet till en bättre officiell restaurang inte bara var en statussymbol utan skillnaden mellan umbäranden och komfort. Följaktligen drog det sovjetiska kommunistpartiet till sig både osjälviska idealister och egoister.

I mars 1920, vid tiden för den nionde partikongressen, uppgav partiet sitt medlemsantal till 611 978, och vid tiden för tionde partikongressen i mars 1921 till närmare tre kvarts miljon.[1] Ingen kan med säkerhet fastställa motiven för dem som anslöt sig. Men partiet antog, att några av dem var avhoppare. Å andra sidan var de som trodde på en snar kommunism desillusionerade över den återgång till kapitalismen som NEP ansågs innebära och lämnade partiet, som sålunda hotades av ett alltför stort antal opportunister.

Lenin beordrade en utrensning. Den tog formen av en nyregistrering. Alla partimedlemmar måste anhålla om nytt medlemskap genom att registrera sig. Detta gav möjlighet att avvisa icke önskvärda element genom att förvägra dem registrering. Enligt Lenins av politbyrån den 21 juni 1921 godkända direktiv[2] skulle i varje particell ”en grupp av äldre medlemmar (med minst fem till sju år i partiet), allesamman arbetare” sköta nyregistreringen.

Enligt de siffror som citeras av Schapiro hade bara 8 procent av partimedlemmarna 1921 anslutit sig före mars 1917; bara 41 procent av det totala medlemsantalet var arbetare. Men inte ens dessa 8 procent i sin helhet hade varit medlemmar ”från fem till sju år”. Ansvaret för att godkänna det nya medlemskapet föll sålunda på omkring 3 procent av det totala antalet, och av dessa var säkert en del mindre lämpade för uppdraget. På denna punkt ändrade kanske partiets byråkrater Lenins förslag. Enligt honom var den omständigheten att man var arbetare tillräcklig garanti för disciplin och lojalitet. Han ville därför att formaliteterna med nyregistrering skulle reduceras till ett minimum, när det var fråga om ”verkliga arbetare som faktiskt arbetade i sin fabrik” och om ”bönder som arbetade på sin egen torva”. Han visste att många

[1] Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union*, s 231.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 263.

som hade varit arbetare och alltjämt förekom i partiets böcker som arbetare i själva verket var tjänstemän som njöt av sin nyförvärvade byråkratiska makt och sina privilegier.

Lenins förslag förutsatte, att alla medlemmar som var ”det minsta tvivelaktiga, opålitliga, som inte hade visat stabilitet” som kommunister skulle uteslutas ur partiet. De kunde återintas efter ”kompletterande undersökningar och prov”. Uteslutas skulle också medlemmar av andra partier som hade anslutit sig efter oktober 1917, tjänstemän från tsar- och Kerenskijtiden samt medlemmar som innehade poster ”förenade med vissa privilegier”. Sovjetregeringens tjänstemän skulle underkastas stränga undersökningar och korsförhör, utförda av arbetare. Varje kommunist som ansökte om nyregistrering skulle rekommenderas av välfrejdade medlemmar, ”av vilka flera måste vara arbetare som hade tillhört partiet från fem till sju år”. Under nyregistreringen skulle nyrekryteringen till partiet avbrytas på sex månader.

Trots att Lenin gav arbetarna försteget minskades deras andel i medlemskadern från 57 procent 1918 till 41 procent 1921, medan manschettarbetarnas och intelligentsians andel ökades till 31 procent.[1] Senare försök att rätta till denna antiproletära brist på balans misslyckades till följd av arbetarnas och böndernas strävan att förbättra sin status efter att de hade vunnit inträde i partiet, så mycket mer som de nu ansågs värda större förtroende och därför befordrades inom den växande byråkratin. Småningom förvandlades partiet, som hade börjat som en sträng orden, till en privilegierad kast. Maktens sötma var inte det minsta av dess privilegier. Kommunisterna återgäldade privilegierna med trägen tjänst och stärkte sålunda diktaturen också när dess ideologi urholkades av NEP och dess moraliska halt av terrorn. Partiets och diktaturens bevarande och stärkande blev ett självändamål.

Partiet förblev alltså regeringens effektivaste verktyg. Men Lenin var bekymrad för dess marxistiska renhet, och han hade skäl därtill. Isaak Christoforovitj Lalajants, som hade blivit förvisad till Samara för underjordisk subversiv verksamhet, träffade Lenin där 1893. Lenins familj – modern, Anna och hennes man Mark Lazarov, Lenin, Maria och Dmitrij – hade hyrt en lägenhet hos köpmannen Ritikov. Lenin presenterade Lalajants för dem alla och för revolutionärerna i staden. Förtrolighet utvecklades snabbt mellan Lenin och Lalajants och mellan dem och Aleksej Popov, som delade deras åsikter. Denna ”trojka” möttes för att diskutera politik antingen hos Lenin eller Popov eller vid ett glas öl på en kaj vid Volga. Lalajants var en av grundarna av det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, till vilket också Lenin hörde, han medarbetare i *Iskra*, blev förvisad till Sibirien och Europa – en rysk revolutionärs vanliga levnadsbana.[2]

Den 5 september 1921 fick Lenin ett brev som handlade om Lalajants. Han svarade samma dag: ”Jag är mycket tacksam för nyheterna om Lalajants. Det smärtar mig att han inte tillhör det ryska kommunistpartiet. Om möjligt skulle jag vilja höra mera detaljerat om varför han står utanför partiet, när han lämnade det, hur han levde i Sibirien under Koltjak etc.” Lenin var också intresserad av att finna ett arbete för Lalajants, ”möjligen i Moskva”.[3] Lalajants sökte upp Lenin i Kreml den 12 januari 1922. Han accepterade en befattning i undervisningskommissariatet men vägrade att ansluta sig till partiet, fast Lenin då betraktade honom som ”en utan tvivel hängiven revolutionär”.[4]

Det var tydligt att Lenin kände sig besvärad av att en revolutionär veteran som en gång hade varit partimedlem vägrade att ansluta sig till partiet, efter att detta hade genomfört den efterlängtade revolutionen. Lalajants var inte ensam. Med sina stora möjligheter drog sovjetstaten till sig opportunister. Och stötte ifrån sig troende – till följd av sin opportunism.

---

[1] Av Leonard Schapiro citerade officiella sovjetryska siffror.
[2] *Vospominanija*, del1, s. 100-112.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 277.
[4] Ibid., s. 278.

Men Lenin lät sig inte avskräckas av besvikelserna. Han hade arbete att uträtta.

33. Statsmannens salt

I mitten av november 1917 satt Grigorij I. Petrovskij i sovnarkoms väntrum i Smolnyj, när Lenin av en händelse trädde in. ”Precis i rättan tid!” utbrast Lenin och dunkade Petrovskij i ryggen. ”Nu skall vi utnämna er till inrikeskommissarie.” Det var så Petrovskij blev medlem i sovjetregeringen. Han hade varit bolsjevikdelegat i den tsaristiska duman.

Den tjugofemårige Nikolaj Gorbunov delade ut litteratur och vapen bland arbetarna i Petrograd före kommunistrevolutionen. Efter revolutionen arbetade han i Smolnyj med att ge besökare upplysningar. En dag kallade Lenins sekreterare Bontj-Bruevitj in honom. ”Jag steg in, och utan förklaringar släpade han mig uppför trapporna till det lilla hörnrummet i tredje våningen där Lenin arbetade de första dagarna – – – Jag såg Vladimir Iljitj som hälsade på mig och till min häpnad sade: 'Ni skall bli sovnarkoms sekreterare.' Den gången fick jag inga instruktioner av honom. Jag hade inte den minsta aning om mitt arbete eller om en sekreterares uppgifter i allmänhet. Någonstans lade jag beslag på en skrivmaskin, på vilken jag länge fick knacka ut dokument med två fingrar. Det gick nämligen inte att få tag på någon maskinskriverska.” Kontorsmöblemanget bestod av ett skrivbord. Lenin kallade Gorbunov till det första kabinettsmötet för att föra protokoll fast han inte kunde stenografera, och det var si och så med hans stavning.[1]

Detta slumpartade anställningssätt överlevde sovjetregeringens första tider. Den kommunistiska statens centrala maskineri led i många år av brist på kvalificerade statstjänstemän som var garanterat lojala. Lojaliteten som de nya härskarna aldrig kunde vara säkra på stod högt i kurs, klasstillhörigheten tillmättes stor betydelse, och talangen kom först i tredje rummet.

Förvaltningstjänstemännen i provinserna, distrikten och kommunerna tillsattes med ännu mindre avseende på förmågan. Detta trots att de hade viktiga uppgifter, och att de speciellt under inbördeskriget fungerade med betydande självständighet beroende dels på de desorganiserade telefon-, telegraf- och järnvägskommunikationerna (Ryssland hade ett glest vägnät och få person-och lastbilar), dels på en viss lokal separation. De stora avstånden, den glesa befolkningen och nationens brokiga etniska sammansättning var ett hinder för Rysslands nationella enande och befordrade den regionala självständigheten. Den ekonomiska knapphet intensifierade separatismen. Städer och provinser var tvungna att reda sig själva, när det gällde att skaffa fram livsmedel och andra förnödenheter. Detta gällde till och med Moskva. På sommaren 1921 fick arbetare i Moskva med privilegierade ransoneringskort inte mer än drygt 100 gram bröd om dagen, och i århundraden hade brödet varit huvudbeståndsdelen i ryssarnas diet. När NEP inleddes ansåg stadssovjeten i Moskva att den inte längre kunde lita på att det federala livsmedelskommissariatet tillgodosåg befolkningens behov av spannmål och skickade expeditioner så långt som till Ural och kirgisrepubliken i Centralasien för att köpa säd. Städer, distrikt och regioner började tävla med varandra och driva upp priserna – en välsignelse för den plågade bondebefolkningen.

När detta problem underställdes Lenin, gav han emellertid Moskvas initiativ sin välsignelse. Han vände sig till livsmedelskommissariatets olyckliga representant vid diskussionen och sade: ”Det finns tillräckligt utrymme kvar för oss att samla in spannmål på. Ryssland är stort.”[2]

Om det gällde att bemästra separatistiska tendenser och alltför häftig rivalitet mellan de olika regionerna, hade man alltid att tillgå den vaksamma och stränga tjekans ”flammande svärd”.

---

[1] *Vospominanija*, del 3, s. 160-166.
[2] Ibid., del 4, s. 264-266.

Den stod till tjänst med morteln, och vid behov också med stöten. Tjekachefen Felix Dzerzjinskij skötte nu såväl transporterna som avrättningarna. Han övervakade allt som sovjetregeringen företog sig och letade efter spioner och konspirationer inom alla grenar av statsförvaltningen, till och med inom armén. NEP förminskade inte hans arbetsbörda: tvärtom gav den honom en ny uppgift, nämligen krossandet av de ryska kapitalister eller ”nepmän” som uppenbarade sig i samma ögonblick som krigskommunismen avlystes. Alla dessa var inte obetydliga dagsländor. I augusti 1921 beslöt sovjetregeringen till exempel att arrendera ut små och medelstora kolgruvor i Donetsbäckenet år privata företagare. ”Dessa åtgärder bidrog till att öka kolproduktionen och minskade i viss mån bristen på kol.” Vissa kommunistfunktionärer opponerade sig emellertid mot denna kapitalistiska infiltration och klagade hos Lenin. Han tog saken lätt. ”Vi måste”, förklarade han, ”avslöja de panikmakare som försöker övertyga folket om att novemberrevolutionens vinningar är i fara.”[1]

Lenin grundade tjekan den 20 december 1917 för att ha ett organ som tog itu med panikspridande kontrarevolutionärer, banditväsendet, sabotage och kaos. En av dess första uppgifter var att sätta stopp för ”vinpogromerna”[2]: källarna i Vinterpalatset och de rikas och adelns villor hade plundrats av soldater, matroser och arbetare. Dryckenskap ledde till brott, brottsligheten antog proportioner som inte kunde klaras av myndigheterna och uppmuntrade sovjetregimens fiender. Lenin hade goda skäl att välja Dzerzjinskij till tjekans ledare: han var asketisk och allvarlig, lika allvarlig som Lenin, en kristlig munk. Tjekan, den nya statens väktare, måste stå över alla frestelser, över korruption, över uppluckrande privilegier. Småningom korrumperades den av sin absoluta makt över liv och död. Materialisterna i Kreml ansåg att privilegier var det bästa motgiftet mot privilegiernas frestelser. Därför åtnjöt den hemliga polisen det bästa landet kunde bjuda i fråga om tjänstebyggnader, bostäder, livsmedel, uniformer, hustrur och möjligheter att resa både i Ryssland och utomlands.

Men fastän Lenin var ”en politisk varelse”, en maktmänniska, och fast han satte stort värde på politiska hjälpmedel sådana som tjekan och kommunistpartiet, var han också ekonomisk determinist. Hans politik bestämdes av ekonomiska faktorer, och han förstod att bolsjevikregeringen inte kunde leva länge på bara terror och eländig administration. Folket ville ha bröd, kläder, mediciner, ett minimum av komfort, underhållning och undervisning.

Resurserna var emellertid begränsade. Arbetslösheten var stor, och NEP ökade den ytterligare. De nationaliserade fabrikerna, som nu såg sig tvungna att noga redogöra för utgifter och inkomster, avskedade sina överflödiga och mest ineffektiva arbetare. Bland dem var många tonåringar och unga män och kvinnor. Komsomol inskred till deras förmån. Den 1 juli 1921 tog arbets- och försvarsrådet (STO) upp ärendet på sin dagordning. Lenin förde ordet. Representanter för Komsomol var inbjudna att delta. I väntrummet påpekade STO:s biträdande generalsekreterare, att reglerna tillät dem högst fem minuter för deras yttranden; men Lenin som visste hur nervösa ungdomar kunde vara inför högt uppsatta överordnade frångick tidsbegränsningarna. Komsomol-representanterna yrkade på omskolning och ett minskat anställande av underårig arbetskraft. (Inom den tunga industrin hade denna i maj 1921 fixerats till högst 7 procent.) Lenin framhöll vikten av att de tonåringar som omskolades fick tillräckligt med mat och föreslog att de åtminstone skulle få hälften av de ransoner som gavs åt skolbarnen.[3]

STO sammanträdde på fredagar och onsdagar klockan 18. Sessionerna pågick till tio på kvällen och ibland ända till midnatt. Sovnarkom hade sina regelbundna sessioner på tisdagarna från 18 till 23 och ibland ytterligare en extraordinarie session under veckan. Lenin

[1] Ibid., s. 403-404.
[2] Ibid., s. 130 och 296.
[3] Ibid., s. 463-466.

öppnade mötena punktligt på slaget, hur få av medlemmarna som än var närvarande. Alla förseningar och uteblivanden antecknades till protokollet. Kabinettsmedlemmar som kom för sent fick en tillrättavisande huvudskakning av Lenin eller en muntlig anmärkning. För sin andra försening fick de böta en dags lön och för sin tredje fick de en reprimand i den officiella pressen.[1] Resultatet var att förseningar och uteblivanden sjönk till noll när Lenin presiderade – och detta tillstånd varade ända tills han blev sjuk.

Det var inte bara de högsta funktionärerna som deltog i sovnarkoms och STO:s möten: andra kom för att rapportera, diskutera och få order. Väntrummet var vanligen fyllt med folk som spelade schack, läste tidningar eller pratade i den sura tobaksröken. Lenin satte stopp för detta: personer som inte var medlemmar av de högsta organen men hade att göra med dem skulle stanna på sina kontor eller hemma, tills de tillkallades per telefon eller med bud. Han hade en högt utvecklad (och något orysk) känsla för ordning och effektivitet. Han avskydde slöseri.

Lunatjarskij minns att Lenin, då han presiderade vid sessionerna efter att han hade blivit sjuk, fortfarande skrattade lika glatt och smittsamt som förut ”i synnerhet när han kom på någon med en egendomlig motsägelse”. Gamla och nya revolutionärer skrattade med Lenin ”åt ordförandens egna skämt; han var nämligen mycket road av ordlekar”.[2]

Under 1921 och 1922 hade sovnarkom 124 sessioner, STO 121. Under dessa två år tog sovnarkom upp 1 221 frågor, STO 4 422. Från 1 november 1920 till 1 november 1921 – siffror för andra perioder finns inte tillgängliga – berörde 23,8 procent av ärendena på STO:s dagordning försörjningen: livsmedel, råvaror och bränsle, 19,6 procent rörde industrin, transportväsendet och byggnadsverksamheten, 12,3 procent arbetskraften, 7,5 procent organisatoriska frågor. Sovnarkom sysslade också med organisatoriska frågor: 20,5 procent av ärendena på dess dagordning; 13,7 procent rörde finanserna, 10,5 procent livsmedel, råvaror och bränsle.[3] En hel del dubbelarbete förekom sålunda av allt att döma.

Före revolutionen hade bolsjevikerna ingen uppfattning om Rysslands ekonomiska framtid, utom att den måste innefatta en vidareutveckling av privatkapitalismen under vilken arbetarklassen skulle blomma upp. Denna inställning överlevde revolutionen. Kremls främsta mål under NEP-perioden var att stimulera industrialiseringen genom statskapitalism och privatkapitalism och att tillåta privat jordbruk och privat minuthandel att utvecklas, så länge de inte utgjorde en politisk risk för regimen.

Detta var de förutsättningar under vilka Lenin arbetade 1921, 1922 och ända tills ett slaganfall i mars 1923 gjorde slut på hans karriär om också inte på hans liv. Bönderna var hans största bekymmer. De hade makt; de kunde vägra att så mer än för familjens behov eller att sälja åt regeringen; de kunde försvåra förvaltningen genom att stödja banditväsendet. Å andra sidan kunde man lita på att proletariatet, som var berövat sina fackföreningar, som led av arbetslöshet och undernäring, som var mindre benäget för gerillakrigföring än lantbefolkningen och mera mottaglig för bolsjevikernas slagord (och hade ett större inslag av kommunister), skulle förhålla sig resignerat eller samarbetsvilligt.

Livet i Ryssland var primitivt. Förutom i de stora områden som hade drabbats av torka hade bonden bröd och gurkor för sin familj. Han kunde bränna vodka av råg, vete eller potatis, göra te av örter, och hans hustru och dotter vävde kanske lite grann hemma. Men han behövde spik, salt och tändstickor. Han behövde mycket mer än så, men han kunde inte leva utan salt,

[1] E. B. Genkin, *Lenin predsedatel sovnarkoma i STO* (Lenin ordförande i sovnarkom och STO), Moskva, 1960, s. 31-33.
[2] Ibid., s. 37-38.
[3] Ibid., s. 25 och 27.

och att koka mat och röka utan tändstickor, i synnerhet på sommaren när ugnen var släckt, skapade problem. Lenin övervakade saltproduktionen. Rysslands produktion av denna vara före kriget, påpekade han i ett kort memorandum av den 25 april 1921, var 122 miljoner pud. 1918 upphörde arbetet vid de rikaste saltfyndigheterna. 1919 delades 40 miljoner pud ut av förkrigsreserver, 1920 bara 25 miljoner pud. Produktionsprogrammet för 1921 upptog 62 miljoner pud.[1]

Salt var nödvändigt för människorna och kom regeringen till nytta. Lenin rådde den 6 augusti 1921 de ukrainska myndigheterna att sälja salt ”uteslutande” mot spannmål och ”under inga omständigheter för sedelmynt”. Han ville inte ha statens värdelösa pengar. För det andra borde salt säljas endast åt sådana distrikt, byar och hushållare ”som har betalat minst en fjärdedel eller hälften av sina skatter”. För det tredje: använd armén till att driva in natura-skatten, ”så att de militära enheterna får större tilldelning på bekostnad av de lokala bönderna till dess dessa betalar sina skatter!”[2] Här var det inte fråga om mildhet.

Förutom att Lenin skötte klubban vid de flesta sovnarkom- och STO-sessioner, presiderade han också vid de möten som en gång i veckan hölls av den fem man starka politbyrån, som valdes av den nya centralkommittén efter varje partikongress. Politbyrån var i själva verket Rysslands härskande organ. Livsmedelssituationen var så kritisk att politbyrån den 9 juli 1921 beordrade förflyttning av ett så stort antal kommunister som möjligt till ”livsmedelsfronten”, även om detta skulle betyda att hela ämbetsverk eller federala kommissariat måste stängas.

Vid samma möte kom Lenin med ett intressant förslag. En halv miljon ”(kanske till och med en miljon?)” unga män i hungerområdena borde inkallas av armén. Detta skulle befria de svältande familjerna från en mun att föda. ”Och för det andra: stationera dessa unga män i Ukraina, så att de kan hjälpa till med insamlandet av livsmedel, vilket de säkert är mycket intresserade av efter att tydligt och klart ha sett och fattat de rika ukrainska böndernas orättvisa och frosseri.”[3]

Tsaren upplöste en ohörsam duma, som hade valts med begränsad rösträtt. Lenin upplöste den konstituerande församlingen som var vald med allmän rösträtt. Stolypin och bolsjevikerna försökte stöpa bönderna i av regeringen bestämda formar. De traditionella ryska tvångs-förfarandena, som hade skärpts till ekonomiska påtryckningar, tjänade också Lenin. Pengar var ett av hans vapen. I augusti 1921 skrev han till professor M. M. Pokrovskij vid under-visningskommissariatet: ”Kamrat Lunatjarskij har återvänt. Äntligen! Uppmana honom för Guds skull att med hela sin energi arbeta på den tekniska utbildningen, på den integrerade yrkesskolan etc.! Låt inga pengar gå till teatrarna!” Till Lunatjarskij skrev han den 26 i samma månad: ”Jag kan inte sammanträffa med er, jag är sjuk. Jag råder er att begrava alla teatrar. Undervisningskommissarien borde inte syssla med teater utan med att utbreda läskunnigheten.”[4]

Vid politbyråns och centralkommitténs möten röstade medlemmarna, och majoritetens vilja blev avgörande. Men Lenin fick ofta över majoriteten på sin sida. 1921 tog till exempel politbyråns majoritet avstånd från professor Jurij Lomonsov, som hade arbetat för tsaren och för Kerenskij (i Amerika), som ordförande för en sovjetkommission som skulle köpa lok utomlands. ”Men Vladimir Iljitj”, skrev Sofia Britjkina, hans sekreterare vid denna session, ”lyckades övertyga dem om att J. V. Lomonosov skulle leda kommissionen.”[5]

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 237.
[2] Ibid., s. 270.
[3] Ibid., del XXXVI, s. 275-276.
[4] Ibid., del XXXV, s. 275.
[5] *Vospominanija*, del 4, s. 468-480.

Lenin var diktator, men inte en sådan diktator som Stalin sedan blev. Han använde maximum av våld med minimum av förbarmande mot människor som han betraktade som sina politiska fiender, nämligen de som trotsade kommunistpartiets allmakt och dess dekret. Men inom den bolsjevikiska förvaltningsapparaten tröttade han ut och övertygade sina kommunistiska motståndare; i värsta fall degraderade eller avskedade han dem, ibland uteslöt han dem från partiet och vid sällsynta tillfällen förvisade han dem, men han sände dem inte till fängelsehålor för att avrättas. Han utövade sin diktatur tack vare viljestyrka, envishet, vitalitet, överlägsna kunskaper, organisationsförmåga, polemisk kraft, praktiskt handlag och övertalningsförmåga. Makt är i sig självt ett kraftigt argument, och använd av en habil politiker med Lenins prestige och framgångar (det var han som räddade sovjetrevolutionen) gav den honom övertaget över alla motståndare inom partiet. Hans livliga intellekt imponerade på hans motståndare, lika väl som hans okuvliga beslutsamhet gjorde dem modfällda. De visste att han inte kunde besegras. Han gav inte vika när han hade fattat ett beslut, och han tvekade aldrig att fatta ett beslut. Han var stark och hans politiska rustning hade inga sprickor av personliga underlägsenhetskänslor. Dess plåt förstärktes av självförnekelse: ingen kunde beskylla honom för att eftersträva personliga fördelar. Ingen annan bolsjevikledare (varken Trotskij, Rykov, Dzerzjinskij, Stalin, Kamenjev, Bucharin eller Zinovjev) besatt en bråkdel av Lenins självförtroende, som var en frukt av hans fanatism. Men han mildrade denna fanatism med nyktherhet. Han erkände sina misstag, därför att hans ställning var oangripbar. Han välkomnade kritik och därigenom avväpnade han den. Odelat ledarskap som var okänsligt för folkets veto var hans högsta lag. Ryssland hade känt detta system i århundraden. Lenin fullkomnade det. Han satt i Kreml till följd av tsarens och Kerenskijs slapphet. Det var en egenskap som han strängt fördömde.

34. Tredje internationalen

Det är lönlöst att diskutera med det förgångna. Men man kan inte frigöra sig från en känsla av att bolsjevikerna under andra ledare både före och efter revolutionen kunde ha bildat en enad front med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna och sålunda vunnit större popularitet och minskat behovet av terror efter 1917.

Lenin tillämpade sin förkärlek för en monopolställning för det kommunistiska partiet också på den globala kommuniströrelsen – och med lika skadliga resultat, inte bara för kommunisterna. Detta visade sig vid Kominterns tredje världskongress i Moskva den 22 juni – 12 juli 1921. ”Den italienska frågan” upptog mycken tid under debatterna. Lenin berörde problemet den 28 juni.

Fascismen, som gynnades av det trängda ekonomiska läget och besvikelse med första världskrigets resultat för Italiens del, var på marsch. Svartskjortor hade drabbat samman med kommunister och socialister i halvöns städer. Sunda förnuftet krävde enighet mellan alla antifascistiska krafter. Moskva bestämde annorlunda.

Moskva behärskade Komintern. Den första Komintern-kongressen i mars–april 1919 var en nästan helt rysk angelägenhet; endast några få utländska representanter deltog. Den andra kongressen var samlad i Petrograd från den 19 juli till den 6 augusti 1920, men till följd av den allierade blockaden och militära interventionen kunde många delegater från nybildade kommunistpartier och gamla semikommunistiska socialistpartier inte komma till Ryssland. Hur som helst skulle Moskva, den kommunistiska världens Mekka, ha dominerat. Moskva var Lenin. Han skrev de nitton teserna[1], senare de berömda tjugoen villkoren, vilka ett parti som önskade få medlemskap i Komintern måste godta.

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXV, s. 321-325.

Teserna och allt annat som ryssarna föreslog ”godkändes enhälligt”, om man bortser från att Serrati, ledaren för det radikala italienska socialistpartiet, om vissa frågor förklarade att det som Lenin erbjöd ”inte fullständigt överensstämde med förutsättningarna för en revolution i väster”.[1] Dessutom föreslog italienarna privat ytterligare ett tjugoandra villkor, att frimurare skulle uteslutas från kommunistpartierna. Lenin och Trotskij ryggade tillbaka för tanken. Några av italienarna trodde att Lenin och Trotskij i hemlighet var frimurare. Andra antog mera nyktert, att de inte fattade vilken betydelse denna fråga hade i väster. Lenins tjugoen villkor krävde att partier som sökte medlemskap i Komintern skulle utesluta ”revisionister”, ”opportunister”, ”bourgeoisins lakejer” jämte liknande obestämda, ovetenskapliga kategorier och förvandlas till ett band av professionella revolutionärer, rustade till tänderna för den kommande världsrevolutionen. Lenin trodde och sade, att verkningarna av första världskriget, till vilka den ryska revolutionen hörde, fortfarande var den avgörande beståndsdelen i Europas sociala och politiska liv. Russocentrisk och upptagen av att bekämpa Västeuropa som Lenin var (vid tiden för den andra Komintern-kongressen hade ryska armén faktiskt ryckt in i Polen) såg han visioner av ett rött Europa, just som det började färgas svart.

Fast denna vision borde ha skingrats, när den tredje kongressen i juni 1921 sammanträdde, var kontroversen med italienarna och i viss mån också med tyskarna fortfarande aktuell. Mellan andra och tredje kongressen hade Komintern inregistrerat två framgångar: i september 1920 hade en kongress av orientens folk samlats i Baku, som Tjitjerin en gång hade kallat ”ett finger som pekar mot Asien”. Zinovjev, Karl Radek och Bela Kun ledde förhandlingarna, förmodligen under antagandet att kristna hade mindre gemensamt med den övervägande muhammedanska församlingen av 1891 delegater av trettiosju nationaliteter. Före revolutionen tog Lenin en gång en penna och räknade ut att ”imperialisterna” med en kvarts miljard människor behärskade kolonier med en befolkning av två och en halv miljarder. ”Infanteriet från Orienten skall förstärka det västerländska kavalleriet” – det var Moskvas budskap. På kvällen den 1 september nådde Zinovjev, efter att ha talat i flera timmar till ett färgrikt auditorium, en dramatisk klimax: ”Den kommunistiska internationalen vänder sig i dag till Orientens folk och säger till dem: 'Bröder, vi kallar er till ett heligt krig, först och främst mot den brittiska imperialismen!' ”

Alla de närvarande reste sig spontant. De drog juvelbesatta dolkar ur sina krokiga slidor, damaskerade sablar ur sina baljor, revolvrar ur hölstren, svängde dem över sina huvuden och ropade: ”Jehad, Jehad! Vi svär, vi svär!” (En permanent organisation bildades och kommande liknande kongresser planerades, men den första blev den sista.)[2]

Zinovjevs andra triumf det året var hans oväntade och exempellösa uppträdande i Halle. Han talade i fyra timmar till Tysklands oavhängiga socialdemokrater och lyckades vinna över åtskilliga av dem som sedan förstärkte det obetydliga tyska kommunistpartiet.

”Splittring” var slagordet på tredje Komintern-kongressen. Den hade fått ett bekymmersamt klagomål från tyskarna: ”Vi bortser inte ett ögonblick från det svåra läge som har drabbat den ryska sovjetregeringen till följd av världsrevolutionens försenade utveckling. Samtidigt fruktar vi att dessa svårigheter skall leda till en verklig eller inbillad motsägelse mellan världsproletariatets intressen och Sovjetrysslands tillfälliga intressen.”[3] Flera decennier förflöt (ända till tvisten mellan Kina och Sovjetunionen), innan någon kommunist återigen vågade antyda (ens så hovsamt som tyskarna hade gjort) att Kreml försökte spänna världskommunismen för den ryska nationalismen vagn. Vid den första Komintern-kongressen 1919 representerades det

[1] Ibid., utg. not, s. 622.
[2] Louis Fischer, *The Sovjets in World Affairs*, New York, 1945, del 1, s. 18.
[3] Lenin, a.a., 3:e uppl., del XXVI, utg. not, s. 673.

ryska bolsjevikpartiet av Lenin, Trotskij, Bucharin och utrikeskommissarien Tjitjerin.[1] En ”vänlig karikatyr” i *Pravda* visade Tjitjerins bryderi under ett elektriserande tal av Zinovjev där denne manade till världsrevolution. Under denna period avvisade sovjetregeringen, det ryska kommunistpartiets skapelse, i sina diplomatiska noter allt samband med Komintern, som i lika hög grad var det ryska kommunistpartiets verk. Vid födelsen var emellertid navelsträngen i Tjitjerins person fullt synlig, och under de följande åren kunde hans polemiska skicklighet aldrig dölja den. Ty modern-regeringen och barnet-Komintern liknade otvivelaktigt varandra, och det var helt naturligt för den svaga, plågade modern att begagna sig av sin telnings tjänster, hur obetydliga de än var. De nya icke-sovjetiska kommunistpartierna behövde den första kommuniststatens pengar, dess resurser och framför allt dess prestige. De betalade för detta med träldom och allt som följde i dess spår: förlust av sin identitet, död för den revolutionära andan, hjälp åt fascismen i Italien och Tyskland. Moskva var ett matriarkat som praktiserade barnamord.

I synnerhet italienarna reagerade mot de beskyllningar för feghet som Moskva slungade mot dem. ”Vad är meningen med dessa Serratis och hans socialistpartis rövarhistorier, att ryssarna bara vill att deras exempel skall följas?” utbrast Lenin i sitt tal den 28 juni. ”Vi begär ju raka motsatsen.” Lenin visste, att de italienska socialisterna visserligen lutade mot kommunismen men att de inte ville underkasta sig Moskva. Under partikonferensen i Reggio Emilia på hösten 1920 hälsades Korninterns representant med det ironiska ropet ”Leve påven!” och när han talade släppte några delegater ut ”en duva i salen för att karikera Zinovjevs representant som en budbärare utan egen vilja”.[2]

Lenin hade emellertid knappt förklarat sig stödja självständighetsprincipen, förrän han uppmanade italienarna att imitera ryssarna. ”Kamrat Lazzari [en kollega till Serrati] har sagt”, förklarade Lenin, att ”vi befinner oss i ett förberedande skede”, det vill säga ett skede som förberedde revolutionen och proletariatets diktatur i Italien. ”Det är förvisso sant”, medgav Lenin. ”Ni befinner er i ett förberedande skede. Första fasen i detta skede är en brytning med mensjevikerna – liksom vi 1903 bröt med våra mensjeviker.” Italienarna kallade sig dels socialister, dels centrister, dels kommunister. ”Vi i Ryssland”, framhöll Lenin den 1 juli, ”har redan betydande politiska erfarenheter av kampen mot centristerna. Redan för femton år sedan bekämpade vi våra centrister och opportunister, lika väl som mensjevikerna, och vi hemförde segern, inte bara över mensjevikerna utan också över semianarkisterna.”

I februari 1917, sade Lenin, var bolsjevikerna ”en minoritet jämfört med mensjevikerna”. Men ”vi organiserade och disciplinerade marxisterna – – – Italienarnas vänstervridna fraser har gjort oss ryssar illamående. Vi är organisationsmänniskor – – Ett litet parti kan mycket väl attrahera massorna. I vissa ögonblick behöver man inte en större organisation.” Anande den outtalade kritiken fortsatte Lenin: ”Kanske vi nu anklagas för att hålla sådana herrar [mensjeviker, socialistrevolutionärer och anarkister] i fängelse. Men om man inte gör det blir diktaturen omöjlig.”

I sina tal vid tredje Komintern-kongressen fördömde Lenin italienarna för att de hade ockuperat några fabriker. Enligt honom var detta anarkism. I samma tal meddelade han dem de ryska erfarenheterna av hur man förbereder en kommunistisk revolution och proletariatets diktatur. Inte en enda gång antydde han faran av att Mussolini skulle komma till makten. Mussolini, tidigare redaktör för socialisttidningen *Avanti*, övade sina svartskjortor för maktövertagandet. Flera på varandra följande italienska regeringar hade varit svaga. I stället för att uppmana de italienska socialisterna och kommunisterna att enas i motstånd mot fascismen, splittrade han dem genom att uppmana till anslutning till Komintern. Lenin sade: ”Jag och vi

[1] Leon Trotsky, *The First Five Years of the Communist International*, New York, 1945, del 1, s. 18.
[2] Ypsilon, *Patterns for World Revolution*, Chicago-New York, 1947, s. 54.

alla i den ryska delegationen måste insistera på att inte en bokstav i de tjugoen teserna får ändras.” Turati, en gammal kamrat till Serrati, stämplades av Lenin som ”opportunist”. Han måste uteslutas innan italienarna vann tillträde till Mekka-Moskva.

Teserna ändrades inte. De italienska socialisterna splittrades. De Lenin-trogna anslöt sig till Komintern. Mussolini ”marscherade” i oktober 1922 mot Rom i en sovvagnskupé och övertog makten utan kamp. Tusentals italienska kommunister och socialister hamnade i fängelse eller landsflykt.

Den djupast liggande orsaken till denna galenskap – som nästan exakt upprepades när Hitler kom till makten – var av allt att döma kommunisternas obetvingliga lust att sia om fiendens nederlag och att underskatta hans förmåga att överleva och växa i styrka. Sovjetryssland hade dessutom av tsar-Ryssland ärvt en underlägsenhetskänsla som kommunisterna förvandlade till en myt om oövervinnerlighet. När greve Golovkin den 22 oktober 1721 anhöll om att tsar Peter skulle anta kejsartiteln, sade han: ”Tack vare dina outtröttliga ansträngningar och uteslutande tack vare ditt ledarskap [personkulten] har vi ur obetydlighetens och okunnighetens mörker stigit fram på ärans väg och uppnått jämlikhet med Europas civiliserade stater.”[1] Ryssarna har alltid skämts för sitt land och samtidigt varit stolta över det. Deras skam har varit så stor, att de har dolt den bakom potemkinkulisser av propagandaöverdrifter – så stor att de har haft ett behov av att sträva till jämlikhet med Västeuropas mera utvecklade stater, men samtidigt så olika att de har betraktat Ryssland som något enastående som kunde leda Västerlandet. I Komintern trodde sig Kreml ha ett instrument för att leda Västern, ett instrument som dessutom skulle underminera den kapitalistiske fienden. Bolsjevikrevolutionen blev aldrig den gnista som tände världsrevolutionen. Italien kunde bli det. När Lenin tänkte nyktert på saken, måste han ha förstått att Italien varken hade tillräckligt med livsmedel eller bränsle för att kunna genomföra en revolution. Men när utländska partier framställde revolutionen som sitt främsta mål, framstod det först och främst som en bekräftelse på bolsjevikernas visdom, och samtidigt som ett medel att binda dem vid Komintern, vid Kreml, vid Rysslands öde och att hindra de reformer som krävdes av en i utveckling stadd kapitalism. Ju avlägsnare utsikterna för en revolution framstod, desto gällare utslungades profetiorna och desto intimare togs de utländska kommunisterna i den sovjetiska utrikespolitikens tjänst.

Lenin skrev ett brev till Kominterns ordförande Grigorij Zinovjev den ii juni 1921 i vilket han sade: ”Jag kräver absolut att Otto V. Kuusinen [en finne som senare blev sovjetmedborgare] och endast han [det vill säga, inte Bela Kun] avger rapporten för den kommande kongressen. Därför att ”han vet, och han TÄNKER”. Sedan tillfogade Lenin på tyska: ”Was sehr selten ist unter den Revolutionären” (vilket är mycket ovanligt bland revolutionärer).[2] Med en sådan inställning kan Lenin inte ha väntat sig mycket av Komintern eller räknat med mycken opposition mot hans absoluta övervälde. Komintern var ett gnisslande femte hjul under den ryska vagnen.

Bela Kun förlorade Lenins aktning, när han inte lyckades hålla sig kvar vid makten i Ungern. Revolutionens sammanbrott där tillskrev Lenin Bela Kuns samarbete med socialdemokraterna. En synd enligt Moskva. Inte desto mindre verkade Bela Kun som Kremls ombud i Tyskland under den misslyckade kommunistiska resningen i mars 1921. Detta svaga försök att gripa makten, som var dömt redan innan det inleddes, födde förhoppningar i Moskva som snabbt gäckades. Bland de tyska kommunistledare som hade avrått var Paul Levi. Förbittrad planerade han att avgå från ledarskapet och blottställa det brottsliga äventyret i en bok. Den

[1] Ian Grey, *Peter the Great. Emperor of all Russia*, Philadelphia och New York, 1960. Citat som inledning till kap. 1.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 259-260.

16 april 1921 skrev Lenin ett brev på tyska till honom och Clara Zetkin[1] som svar på ett brev från dem. Antingen uppriktigt eller mot bättre vetande tvådde Lenin sina händer: ”Vad de senaste strejkerna och upprorsrörelsen i Tyskland beträffar, har jag absolut inte läst någonting. Att en representant för Kominterns exekutiv [Bela Kun] förordade en enfaldig taktik, en ytterst vänstervriden, omedelbar aktion 'för att hjälpa ryssarna', tror jag gärna, ty denne representant går ofta för långt åt vänster.” Men ”varför inte vänta? Kongressen samlas här den i juni. Varför inte ett privat samtal här, före kongressen? Utan offentliga meningsskiljaktigheter, utan tillbakaträdanden, utan stridsskrifter. Vi har så få beprövade ledare.”

Levi lät sig inte blidkas utan lämnade sin post och gick till angrepp.

Sålunda släpade sig Komintern fram så länge Lenin levde. Ända till sin upplösning 1943 var den trogen mottot ”För att hjälpa ryssarna”. Men organisationen hjälpte i själva verket oftast reaktionärerna, inte Ryssland.

35. Sovjetisk utrikespolitik

Lenin tog avstånd från sociologin, därför att den sysselsatte sig med individer, inte med klasser. I en artikel som han skrev som tjugofemåring hävdade han att de ryska narodnikerna förband sociologin med ”det teoretiskt sett innehållslösa påståendet att individen kan göra historia”. Men när medlemmar av kommunistpartiet insjuknade av de ansträngningar som de oväntade vändningarna i den sovjetryska politiken hade givit upphov till, rekommenderade han ”en uppmärksam och individualiserad inställning, tidvis också ett slags kur, för representanter för oppositionen som har genomgått en psykologisk kris i samband med sina karriärer inom sovjetregeringen eller partiet. Man måste försöka lugna dem, förklara förhållandena för dem på ett kamratligt sätt och finna arbete för dem – – – som passar deras psykologiska egenheter”. Lenin uppmaning till psykoterapi accepterades av politbyrån den 26 oktober 1920.[2] I den mån politiken tillät var det hans avsikt att hushålla med de mänskliga resurserna. I full färd med att sätta stopp för karriärer vidtog han dock åtgärder för att rädda några av dem.

I sin egenskap av ledare för ett jättelikt företag förstod Lenin att han inte kunde vara osmidig, att han måste manövrera, att han måste handla än si, än så. För att sprida revolutionen beordrade han Röda armén att rycka in i Polen 1920. Men han var också restriktiv beträffande återerövringen av delar av det forna tsarimperiet. Sålunda godkände politbyrån den 27 november 1920 ett skriftligt förslag av Lenin: ”Gentemot Georgien, Armenien, Turkiet och Persien bör vi iaktta den mest försonliga politik, det vill säga en politik som framför allt strävar till att undvika krig.” Georgien styrdes då av de hatade mensjevikerna, som stödde sig på de hatade britterna. Armeniska nationalister hade satt upp en antikommunistisk regering i Erivan. Men ändå avrådde Lenin från angrepp mot någondera. ”Vi bör inte ta till vår uppgift att invadera Georgien, Armenien eller Persien”, upprepade han för säkerhets skull, därför att han visste att georgiska och armeniska kommunister i Moskva förordade just detta. Dessutom rekommenderade han speciell försiktighet i det muhammedanska Azerbejdzjan. (Röda armén erövrade Baku, Azerbejdzjans huvudstad, den 27 april 1920.). Han beordrade förstärkt kommunistisk kontroll över Azerbejdzjan och Kaspiska havet, och framför allt användandet av ”ett så stort antal muhammedanska kommunister som möjligt”.[3]

I september härskar en lidelsemättad stämning: det uppmanas till ett heligt krig i Centralasien. I november dominerar försiktighet: instruktioner utfärdas att undvika militära aktioner i samma område. Ingenting förpliktar statsmän att vara konsekventa.

---

[1] Ibid., s. 220-223.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 137-138.
[3] Ibid., s. 144.

Förhållandena ledde emellertid till begränsade bolsjevikiska framgångar både i öster och väster. Den brittiska interventionen i Sovjetryssland motiverades på olika sätt, beroende på vem det var som ledde politiken. Churchill ville störta sovjetregimen. Utrikesminister Curzon fortsatte den traditionella politiken att hålla ”den ryska björnen” så långt från Khyberpasset som möjligt genom att upprätthålla det brittiska inflytandet i Centralasien. Sovjetrevolutionen gav England möjlighet att utsträcka sitt inflytande till Azerbejdzjan och Georgien, senare enbart till Georgien.

Men England var angeläget om att hela såren från världskriget. Curzon utsattes för påtryckningar för att dra bort de brittiska trupperna från Georgien och den georgiska hamnen Batum vid Svarta havet. Med hänsyn till strejkerna i hemlandet, förvirringen vid fredskonferensen i Paris, och oroligheterna på Irland, i Indien och Egypten, önskade premiärminister Lloyd George en minskning av de brittiska globala åtagandena. Chefen för imperiets generalstab sir Henry Wilson, gick med på ett tillbakadragande från Sibirien och norra Ryssland men uttalade: ”Jag skulle vilja stärka vår ställning på linjen Batum–Baku–Krasnovodsk-Merv”.[1] Detta var en Curzonlinje. Tiden skulle emellertid tvinga till nya inskränkningar. Lloyd George övertalade Italien att ersätta England i Georgien. Rom tycktes villigt, men förslaget väckte motstånd och bidrog till regeringen Orlandos fall. ”När jag juni 1919 övertog ledningen”, skrev Francesco Nitti, ”höll en italiensk expedition till Georgien på att utrustas. De fåtaliga engelska trupperna drogs som bäst tillbaka. Italien hade med de allierades medgivande och delvis av egen 'fri vilja förberett en omfattande militär expedition – – – Georgien är ett land med betydande naturtillgångar [en häpnadsväckande överdrift] och man trodde att landet skulle kunna förse Italien med stora mängder råvaror som vi saknade.” Nitti motsatte sig det italienska engagemanget.[2]

Brittiska kabinettet diskuterade frågan den 2 september 1919. ”Curzon föreslog att vi skulle lämna en brigad där [i Georgien]. Det gjorde också Milner, men Bonar Law, [sir Edward] Montagu, Austen [Chamberlain] och jag [sir Henry Wilson] motsatte oss detta.”[3] Den brittiska garnisonen lämnade Batum den 7 juli 1920. Staden återförenades med den mensjevikiska republiken Georgien.

Berövat utländskt militärt stöd skulle Georgien ha varit ett lätt byte för ett ryskt angrepp, om inte Röda armén hade varit engagerad på annat håll – i Polen och på Krim mot Wrangel. Men i början av 1921 hade den fått fria händer. Krigskommissarien Trotskij manade till aktion. Det gjorde också Stalin och Sergo Ordjonikidze, vilkas georgiska blod ökade deras bolsjevikiska aggressivitet. Röda armén ryckte in i landet, och i februari 1921 utplånade bolsjevikerna det mensjevikiska Georgien.

Händelserna i det lilla Georgien återspeglade en större situation: den västerländska militära interventionens era i Sovjetryssland var till ända. I London förhandlade Leonid B. Krassin med den brittiska regeringen om handelsutbyte, skulder och krediter. I Riga arbetade Adolf A. Joffe på att få till stånd ett varaktigt fredsfördrag med Polen.

Joffe kände sig illa till mods. Kreml hade använt honom som organisatör och förflyttat honom från den ena besvärliga posten till den andra. Hans nerver krånglade. Han framförde sina klagomål i ett brev till Lenin. Denne svarade den 17 mars 1921 och föreslog en terapi[4]: ”För det första misstar ni er, när ni (upprepade gånger) skriver 'ni är centralkommittén'. Något sådant kan man endast skriva i ett tillstånd av stor nervös irritation och överansträngning.”

---

[1] Generalmajoren sir C. E. Callwell, *Field-Marshal Sir Henry Wilson*, del II, s. 188.
[2] Francesco S. Nitti, *Peaceless Europe* (Originalets titel: *L'Europa nza pace*), Rom 1921, London, 1922, s. 147.
[3] Callwell, a.a., del II, s. 219.
[4] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 208-209. [Lenin *Collected Works*, vol. 45, s. 99-100]]

Lenin citerade fall då han hade blivit besegrad i röstningar av den gamla centralkommittén dit Joffe också hörde:

> ”Varför skall ni vara så nervös att ni skriver till mig och framför det **absolut omöjliga, absolut omöjliga** påståendet att jag är centralkommittén? Det måste vara överansträngning.
>
> För det andra är jag inte på minsta sätt missnöjd med er, lika litet som jag misstror er. Det gör inte heller medlemmarna av centralkommittén, så vitt jag vet, och enligt vad jag har hört och sett av deras inställning till er.
>
> Hur skall alltså detta förklaras? Genom det faktum att *ödet har kastat er hit och dit* – – – Ni är en av våra första och bästa diplomater. ”Skickliga ämbetsmän måste förflyttas från en nyckelpost till en annan. ”Om ni kallblodigt tänker igenom detta inser ni nog att det är sanningen. Ni blev inte invald i VTSIK [regeringens centrala exekutivkommitté]? Fråga Trotskij, hur många gånger åsikterna och beslutet inom centralkommittén i princip vacklade i denna fråga! Många gånger! 'Demokratin' tvingade oss att välja ett så stort antal nya medlemmar som möjligt – – –
>
> Min personliga åsikt, fullt ärligt talat: 1) Ni är i allvarligt behov av rekreation – – – Fundera på om det inte vore bäst att fara utomlands, till ett vilohem! I Ryssland skulle ni inte ha det bra – – – Vila ut! Kom sedan till Moskva! Vi skall prata – – – Er Lenin.”

Många statsöverhuvuden har mött liknande problem. Kommunister är inte okänsliga.

Georgiens införlivande hade kunnat ske tack vare en minskning av det utländska trycket på Sovjetryssland, och denna omständighet gav Moskva friare händer beträffande utrikespolitiken. På sommaren 1921 överblickade Lenin världsscenen och ansåg sig då kunna konstatera ”en viss jämvikt – – – mellan det borgerliga samhället, den internationella bourgeoisien som helhet, å ena sidan, och Sovjetryssland å den andra”. Den väpnade kampen dem emellan hade upphört. Men det var ”en relativ jämvikt, en mycket osäker jämvikt”. Andhämtningspausen kunde plötsligt ta slut. Röda armén måste stärkas:

> ”Det fanns inget annat sätt. Och i förhållande till vår praktiska politik [han talade till tredje Komintern-kongressen den 5 juli 1921] har den omständigheten att det existerar en viss jämvikt i den internationella situationen en viss betydelse – men endast i den bemärkelsen att vi visserligen måste erkänna att den revolutionära rörelsen har gjort framsteg, medan däremot den internationella revolutionens utveckling i år inte har framskridit på en rät linje så mycket som vi hade hoppats. Vi tänkte [när bolsjevikerna gjorde sin revolution 1917]: antingen kommer den internationella revolutionen till vår hjälp, och då är vår seger definitivt tryggad, eller också utför vi vårt anspråkslösa revolutionära arbete i medvetandet om att vi i fall av ett nederlag lika fullt har tjänat revolutionens sak och att vår revolution blir till hjälp för andra revolutioner – – – Redan före revolutionen och även efter den tänkte vi: antingen nu genast eller i värsta fall senare kommer revolutionen att bryta ut i andra, mera utvecklade kapitalistiska länder. Men om så inte sker, måste vi gå under.”

Lenin bad sedan sina utländska kommunistiska åhörare tänka på de två och en halv miljoner ryska borgerliga som hade flytt utomlands. Det ryska folket inom Rysslands gränser hade lidit under bourgeoisiens välde:

> ”Men om vi lugnt och sansat bedömer de utomlands levande ryska emigranternas kontrarevolutionära organisation och klarheten i deras politiska ställningstaganden, måste vi inse att bourgeoisiens klassmedvetande är långt mera utvecklat än de exploaterades och förtrycktas.”

Lenin var på pessimistiskt humör. När han hade kommit så här långt stänkte han ny svart färg på tavlan: ”Men förutom exploatörernas klass finns i alla länder – kanske med undantag för England – en klass av småproducenter och småbrukare. Det viktigaste problem som möter revolutionen är kampen mot båda dessa grupper.” Exploatörerna kunde helt enkelt utsättas för expropriering och drivas bort, ”vilket är vad vi har gjort”. Men i de flesta kapitalistiska länder utgjorde de små producenterna och småbrukarna ”omkring 30 till 45 procent av befolkningen.

Om vi lägger dem till arbetarklassens småborgerliga element kommer vi upp till över 50 procent. De kan inte utsättas för expropriering eller drivas bort.”

Höll Lenin på att revidera sin uppfattning om revolutionen? Var det hans avsikt att framhålla att i samma mån som medelklassens, inberäknat de bättre situerade arbetarnas inflytande växer, minskas också utsikterna för en revolution? I nästa mening föreslog Lenin just en sådan slutsats: ”Teoretiskt har alla marxister löst detta problem riktigt och lätt, men teori och praktik – är två skilda saker, och det är inte alls samma sak att lösa detta problem teoretiskt som att göra det praktiskt. Vi vet att vi har gjort allvarliga misstag.” Men de sovjetiska erfarenheterna skulle visa sig ”fruktbringande för kommande proletära revolutioner som bättre kan förbereda sig tekniskt för lösandet av detta problem”. Han gav inga anvisningar om hur det skulle ske.

Lenin utbredde sig sedan om Sovjets ekonomiska svårigheter och om förändringarna i politiken och anspelade därvid på de utländska socialisternas kritik av den ryska diktaturen. Han frågade:

> ”Enligt vilken princip skulle vi ha handlat? Enligt rättvise- eller majoritetsprincipen? Nej. Vi måste handla praktiskt. Vi måste fördela [uppoffringarna], så att den proletära regeringen förblir vid makten. Det är vår enda princip.”

Detta förde Lenin till frågan om koncessioner åt utländska kapitalister:

> ”Vi erkänner öppet, att koncessioner i ett system med statskapitalism innebär en eftergift åt kapitalismen. Men vi vinner tid”, tid för att sprida och befordra elektrifieringen. I de tyska fånglägren hade den ryske bonden lärt sig ”vad som utgör den verkliga förutsättningen för liv, för ett kultiverat liv. Tolvtusen kilowatt är en anspråkslös början.” Utvecklingen av den tunga industrin var den enda vägen till välstånd för bönderna. De ryska bönderna hade nåtts av sovjetpropagandan. Detta visade att ”de breda massorna – och detta stämmer också i mera utvecklade länder – kan lära mera av sina egna praktiska erfarenheter än av böcker”. Vid tiden för Kronstadt-revolten ”var jäsningen bland bönderna mycket stark, missnöjet dominerade också bland arbetarna. De var trötta och utmattade. Det finns en gräns för människors krafter. De svalt i tre år, men det är omöjligt att svälta fyra eller fem år.” Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna försökte slå politiskt mynt av situationen. Deras slagord var ”sovjeter utan bolsjeviker”. Regeringen skulle ”fortsätta sin skoningslösa kamp mot dessa element. Diktatur är ett tillstånd av intensifierat krig. Vi befinner oss just nu i en sådan situation – – – Och vi säger: 'I krig handlar vi som i krig: Vi lovar varken frihet eller demokrati av något slag.' – – – Detta [det var Lenins avskedsord till tredje Komintern-kongressen] är vad vi ville berätta för kamraterna om vår taktik, det ryska kommunistpartiets taktik.”[1]

Det är förmodligen tillåtet att misstänka att hans egen trötthet och den hotande annalkande sjukdomen ävensom uppskovet med världsrevolutionen i förening skärpte Lenins blick för realiteterna och hans önskan att demonstrera för Komintern-delegaterna, i hur hög grad praktiken måste få förtur framför teorin. Han hoppades också kunna ge dem en riktigare uppfattning om Rysslands problem och om dess ständiga avsteg från den kurs som dogmatiska revolutionärer kunde vänta sig av en revolution. I framtiden skulle de, det visste han, mången gång få försvara motbjudande sovjetiska handlingar i både inhemska och utländska angelägenheter. Vad han i själva verket sade var: Kamrater i Komintern! Att regera är en brutal uppgift, och därvid hjälper inga doktrinära skrifter.

Den ursprungliga avsikten med tredje internationalen var att den skulle vara en kraftstation i Moskva som matade en europeisk eller kanske en världsomfattande glödtråd som tände revolutioner. Men snart blev bolsjevikerna medvetna om att ryssarna stod ensamma, att det röda ljus man tyckt sig se över kontinenterna hade slocknat. Men de ritualer och den liturgi som stod i samband med det första ändamålet förblev i kraft. Nitet sökte emellertid nytt

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVI, s. 450-465. [“Report On The Tactics Of The R.C.P.”, Lenin, *Colleted Works* vol. 32, s. 478-496]

utlopp – framför allt genom att bygga upp maktorganisationer. Sovjetregeringen ansåg sig ha nyttiga agenter. Men det var faktiskt vanligare att de utländska kommunistpartierna var en besvärlig börda för sovjetmakten, som överallt anklagades för att leda omstörtande verksamhet. På samma sätt var Kreml en börda för de utländska kommunistpartierna. Banden med en avlägsen nation vars handlingar, goda eller onda, de glorifierade, stämplade dem som passiva verktyg och politiska dårar. Men kommunisterna behövde Moskva som upprätthöll deras moral och försåg dem med pengar, Moskva å sin sida behövde de utländska kommunisterna för att kunna hålla den vilseledande drömmen om världsrevolutionen levande, ibland också som medarbetare i det sovjetiska spionaget. Komintern ingav sovjetregeringen en känsla av att den hade en messiasmission som helgade mörka dåd. Trots de ömsesidiga svårigheterna var därför en skilsmässa mellan den ryska staten och tredje internationalen otänkbar. De kunde inte blomstra tillsammans, men de kunde inte heller leva åtskilda. (Senare ersattes Komintern av ett imperium.)

Lenin talade inte till Komintern-kongressen efter den 5 juli 1921, men den i i juli höll han ett betydelsefullt tal på tyska till medlemmar av de tyska, polska, tjeckoslovakiska, ungerska och italienska delegationerna vid kongressen. Han förberedde sig omsorgsfullt för detta tillfälle. Han skrev ner ett utkast i tolv punkter och en avslutning i fyra, samt till slut en sammanfattning av innehållet i sju punkter. Hela detta utkast förblev hemligt ända till 1959.

Det kommunistiska revoltförsöket i Tyskland i mars 1921 var ett farsartat fiasko med tragiska resultat, och Paul Levis pamflett, *Unser Weg. Wider den Putschismus*, som angrep detta sorgliga äventyr, gjorde intryck i Kreml. Lenin ville undvika nya försök till för tidiga revolutioner utan att helt slå ner modet på Centraleuropas kommunister.

Han kände sig uppmuntrad, sade han, av tre nyligen inträffade händelser. Den första var de kommunalanställdas strejk i Berlin. Den andra var textilarbetarstrejken i Lille. Den tredje ”och viktigaste händelsen” var denna: i Rom hade en demonstration mot fascismen ägt rum med deltagande av 50 000 arbetare, ”kommunister, socialister och även republikaner”, bland dem 5 000 krigsveteraner i uniform. ”Detta visar att Europa är mera eldfängt än vi trodde – – – Europa är havande med revolutionen.” Men å andra sidan:

> ”Det är omöjligt att på förhand fastställa en tidtabell för revolutionen. Vi här i Ryssland kan hålla ut, inte bara fem år utan längre. [Lenin antydde sålunda att det inte var nödvändigt att skynda.] Var inte rädda för att säga att *vi alla* återvände från Moskva [efter den tredje Komintern-kongressen] försiktigare, klokare, omdömesgillare. 'mera högerorienterade'. *Strategiskt sett är detta riktigt*. Ju längre åt höger vi går i dag, desto närmare målet är vi i morgon: il faut reculer pour mieux sauter. Det kan ske 'i morgon' men också om två eller tre år. Bli inte nervösa! – – – Vår enda strategi nu är att bli starkare, och sålunda också visare, omdömesgillare, 'mera opportunistiska', och detta måste vi säga massorna. Men när vi tack vare vårt goda omdöme har vunnit över massorna på vår sida, kan vi tillämpa en offensiv taktik.”

Summa summarum: ”Bli inte nervösa, var inte oroliga för att 'komma för sent'! – – – Det är möjligt att 'bromsa upp' en aktion i vilket ögonblick som helst, MEN VI måste vara OBEVEKLIGA i vår *revolutionära* propaganda.”[1]

Vilket intryck gjorde Lenins tal på de förvirrade delegaterna? Åtminstone måste de ha fattat att de nu hade fått en tydlig och klar order om att ”dra sig tillbaka” nu för att sedan i en oviss framtid ta ”språnget framåt”. Under tiden skulle den ”opportunism” som Lenin tillrådde under de kommande åren göra det möjligt för Komintern att försvara alla den sovjetiska utrikespolitikens slingerbultar.

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 278-284.

När Lenin i juli 1921 talade till Komintern-delegaterna kunde han inte ha tänkt på en händelse som inträffade i januari 1923, men han måste ha tagit möjligheten i betraktande. Adolf Joffe, den sovjetiske ”organisatören” först i Tyskland och sedan i Riga, sysslade med ”organisationsarbete” i Kina. I januari 1923 sammanträffade han med den kinesiske presidenten doktor Sun Yat-Sen, i Shanghai, och där utfärdade de den 26 januari en gemensam deklaration. Doktor Sun förklarade att sovjetsystemet inte kunde införas i Kina, ”därför att förutsättningarna för ett framgångsrikt införande av kommunismen eller socialismen inte existerar här. Hr Joffe är helt och hållet av samma åsikt.”[1] Joffe handlade med Kremls och förmodligen också Lenins godkännande. Suns och Joffes deklaration (som Moskva skämdes över senare) var med verkligheten överensstämmande; ett kommunistiskt revolutionsförsök i Kina skulle ha framstått som förhastat. Men det finns viktigare saker i den internationella politiken än sanningen. Moskva gjorde det sanningsenliga medgivandet för att underlätta normala relationer på regeringsnivå med Kina. Den revolutionära förstfödslorätten såldes för en diplomatisk grynvälling. Befordrandet av revolutioner utomlands, också i det underutvecklade Kina, hade blivit en bisak för Moskva. Efter detta stödde Kreml Sun och Chiang Kai-shek huvudsakligen för att försvåra japansk infiltration och ersätta det västerländska inflytandet med ryskt. Och där det var möjligt att göra den sovjetiska makten gällande utan att riskera inblandning av någon stark utländsk makt, tvekade Lenin inte. På senhösten 1921 ryckte förband ur Röda armén in i det isolerade, försvarslösa, antikinesiska Yttre Mongoliet, ett fördrag undertecknades med mongoliska marionetter och mongolernas land rycktes loss från Kinas uppsvällda kropp. Inte heller återställde Moskva till Kina den östkinesiska järnvägen som tsarregeringen hade byggt tvärs genom Manchuriet. Denna imperialistiska politik i kombination med revolutionär återhållsamhet utgjorde förmodligen fröet till de kommande friktionerna mellan det röda Kina och det röda Ryssland.

Sovjetregeringens motiv var blandade, liksom de flesta regeringars. I sin egenskap av författare till en berömd bok om imperialismen framträdde Lenin för all världen i anti-imperialismens gyllene rustning. Men fast anti-imperialism och självbestämmanderätt är olika sidor av samma mynt lyckades Kreml tolka självbestämmanderättens begrepp inom gränserna för det gamla tsarimperiet, så att det blev liktydigt med ingen självbestämmanderätt alls, och så att det till exempel när det gällde det mensjevikiska Georgien ledde till annekteringen av en stat som hade skilt sig från Ryssland. I början var alltså den sovjetiska antiimperialismen delvis betingad av ideologiska skäl men först och främst en centralpolitisk nödvändighet. En svag stat kan inte vara imperialistisk, om den möter motstånd från en stormakt. Lenin gjorde en dygd av sin svaghet. Han tog dramatiskt avstånd från tsarismens imperialistiska vinningar och målsättningar. Samtidigt visade han stort intresse för före detta tsaristiska områden.

”De första tre månaderna av sovjetregeringens existens”, skrev utrikeskommissarien Tjitjerin, ”var en period av revolutionär politisk offensiv, en period då den basunerade ut sina revolutionära slagord till hela världens arbetande massor – – – Men den första tiden av upplyftande segrar var snart till ända.”[2] Sedan följde Brest-Litovsk-konferensen, den tyska offensiven i Sovjetryssland, och i november 1918 Tysklands nederlag i första världskriget. I Estland, Lettland och Litauen skred sovjetmakten genast till handling. I samma ögonblick som Kaiserns regering föll, förklarade den att dessa tre före detta tsarryska provinser stod under sovjetisk överhöghet. Estlands sovjetregering annonserade sin födelse i ett manifest av den 29

[1] Översatt från den sovjetiske politiske representantens i Peking tvåveckorsrapport, daterad den 1-15 februari 1923, som jag fann i utrikeskommissariatets arkiv i Moskva. Dokumentet finns emellertid inte i *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del 6, 20 november 1922 – 21 december 1923, Moskva 1962, publicerade av sovjetryska utrikesdepartementet. Den gemensamma deklarationen citeras i min bok *The Sovjets in World Affairs*, del II, s. 540-541, och i Vintage Books utgåva, New York, 1960, s. 397.

[2] George Chicherin, *Two Years of Foreign Policy*, Soviet Russia Pamphlets No 3, New York, The Russian Soviet Goverment Bureau, 1920, s. 3-4. Se också *Izvestija*, Moskva, 6-13 november 1919.

november 1918 (ingen ort angiven): ”Den internationella proletära revolutionen är inledd.”[1] Den 17 december 1918 (utan ortangivelse) proklamerade Lettlands sovjetregering sin existens ”i världsrevolutionens namn”.[2] Den litauiska sovjetregeringen hade gjort samma sak dagen förut (också utan ortangivelse).[3] Den 24 december 1918 intygade den ryska sovjetregeringen sin beredvillighet ”att ge all möjlig hjälp och stöd” åt dessa regeringar.[4] ”En litauisk sovjet-kongress”, som försiggick på icke definierad ort mellan den 17 och 21 feb-

ruari 1919, beslöt att förena sig med Vitryssland, som redan tillhörde den ryska federationen, och att underhandla med Sovjetlettland, Estland och Ukraina om att ingå i en federation med Ryssland.[5] Men Rysslands arm var för kort, förutsättningarna var inte gynnsamma, sovjet-fientliga regeringar kom snart till makten i de tre baltiska länderna, och Moskva erkände deras självständighet och behandlade dem som självständiga stater – tills de efter avslutandet av pakterna mellan Sovjetunionen och nazi-Tyskland i augusti-september 1939 på nytt inlemmades i det ryska riket.

Det skulle behövas en enastående expert på hårklyverier för att avgöra om den tilltänkta sovjetiseringen av de tre små baltiska länderna 1918-1919 var ett resultat av rysk nationalism eller världsrevolutionära strävanden. Den omständigheten att Stalin annekterade dessa stater, så snart Moskva hade fått makt att göra det, kan tas som bevis på att också det tidigare motivet var imperialistiskt. Men det är inte säkert. Det kaos som rådde efter det tyska nederlaget 1918 beredde den ryska regeringen ett fördelaktigt tillfälle som dess medlemmar förmodligen aldrig besvärade sig med att analysera. Under dessa berusande dagar kan Lenin mycket väl ha kommit till den uppfattningen att det revolutionära språnget mot Centraleuropa hade inletts. Objektivt sett passar båda etiketterna – försök till revolutionär expansion och återerövring av före detta tsarryska områden – in på Lenins verksamhet i Baltikum 1918 och 1919.

I Centralasien, skådeplatsen för den historiska rivaliteten mellan det brittiska lejonet och den ryska björnen, marscherade sovjetpolitiken under ett baner med texten ”Reträtt!” och ”avstå!” Allt som den gjorde var markerat anti-imperialistiskt och insvept i revolutionär fraseologi, med udden alltjämt riktad mot Storbritannien. Tjitjerin, mannen som verkställde Lenins utrikespolitik och som ibland också var hans mentor i utrikespolitiska angelägenheter, i synnerhet i asiatiska frågor, var mycket rysk och mycket antibrittisk. Under privata samtal förutspådde han gång på gång det brittiska imperiets undergång. Dominions – Canada, Australien, Nya Zeeland och Sydafrika – brukade han på 1920-talet säga, kommer snart att överge England och förvandla det till en hopkrympt andrarangsmakt. Han hoppades att Ryssland skulle bidra till detta genom att underminera den brittiska makten i de områden som låg mellan Indien och sovjetiskt territorium i Centralasien och Kaukasien, främst Afganistan och Persien.

Kungen av Afganistan, emir Habibullah, mördades i februari 1919 av en ”okänd otrogen”. Den 21 februari efterträdde emirens tredje son, Amanullah khan, fadern på tronen. Under kriget hade han sympatiserat med den ungafganska rörelsen, som var antibrittisk och protysk, och hans far Habibullah dömde honom till döden. Prinsen lyckades undgå avrättningen.

Den 7 april riktade kung Amanullah ett budskap till ”Hans majestät presidenten av den storryska staten” [Kalinin, en före detta bonde], i vilket han informerade honom om sin kröning, kallade honom ”min store och älskvärde vän” som tillsammans med sina ”kamrater”

[1] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del I, s. 587-588.
[2] Ibid., s. 615-618.
[3] Ibid., s. 612-616.
[4] Ibid., s. 627-628.
[5] Ibid., del II, s. 76-77.

i sin egenskap av ”människosläktets vänner” hade påtagit sig ”den ärofulla och ädla uppgiften att slå vakt om fred och välgång för människorna och proklamerat frihetens och jämlikhetens principer för alla världens länder och folk”. Den afganska regeringen erbjöd sig att upprätta förbindelser med sovjetregeringen.

Kalinin svarade den 27 maj med att lyckönska den nye monarken och tillfogade: ”Måtte det afganska folkets strävan att följa det ryska exemplet bli den bästa garantin för den afganska statens styrka och självständighet – – – Upprättandet av permanenta diplomatiska förbindelser mellan dessa två stora folk öppnar vidsträckta möjligheter till ömsesidig hjälp mot varje försök av rovlystna främlingar” [läs England!] ”att göra intrång på andras frihet och egendom.”[1]

Lenin tog emot den nye afganske ambassadören klockan 19 den 14 oktober 1919. När Lenin steg fram för att hälsa honom, utbrast han: ”Det gläder mig att i arbetarnas och böndernas regerings röda huvudstad få hälsa representanten för det vänligt sinnade afganska folket, som lider under och kämpar mot det imperialistiska oket.” – ”Jag räcker er en vänskaplig hand”, svarade ambassadören, ”och hoppas att ni vill hjälpa hela Orienten att frigöra sig från den europeiska imperialismens förtryck.”[2]

Afganens blomsterrika orientaliska språk och de sovjetiska antiimperialistiska slagorden klingade rent till ackompanjemang av den gamla anglo-ryska rivaliteten. Afganistan och Sovjetryssland hade samma intressen att driva ut England från Centralasien.

Den 18 augusti 1907 (gamla stilen) undertecknade tsarregeringen, som alltjämt led av kopparslagarna efter nederlaget mot Japan, en konvention med England som lämnade Afganistan utanför den ryska inflytelsesfären och sålunda, åtminstone i princip, inom den brittiska. Båda de fördragsslutande parterna kom överens om att lämna Tibet i fred. Men de delade Persien. De erkände norra delen av landet som rysk inflytelsesfär och den södra som engelsk; den mellanliggande zonen skulle vara neutral.

Den 14 januari 1918 meddelade utrikeskommissarien Trotskij den persiska regeringen, att Sovjetryssland betraktade överenskommelsen av 1907 som annullerad ”en gång för alla”. Alla privilegier som hade åtnjutits av tsarregeringen, av tsaristiska agenter och av ryssar som alltjämt verkade i Persien förklarades upphävda. Teheran erkände i en formell not mottagandet av det sovjetiska meddelandet; brittiska trupper stod fortfarande på persisk mark.[3] Den sovjetiska reträtten skapade ett vakuum. Resultatet var, för att tala med lord Curzons auktoriserade biograf, ”ett Persien som på alla håll bevakades av brittiska trupper”.[4] Från Persien bredde brittiska trupper ut sig mot Kaukasien och ryska Turkestan. Men Denikins nederlag till lands och på Kaspiska havet förde sovjetryska trupper till den persiska hamnen Enzeli (nu Pahlevi). Britterna drog sig tillbaka. Småningom förskansade sig enheter ur Röda armén på order av georgiska kommunister, framför allt Stalin, i norra Persien och upprättade ”Sovjetrepubliken Ghilan” som Lenin och Tjitjerin till slut lyckades upplösa. Eftersom Persien inte hade något proletariat, var det inte moget för en kommunistisk revolution, framhöll de. Den ”revolution” som Stalin hade exporterat, importerade Lenin tillbaka.

Krigsministern Riza Khan Pahlevi, senare självutnämnd shah och grundare av den nya Pahlevi-dynastin, iscensatte den 21 februari 1921 en statskupp och bildade sin egen regering. Denna upphävde genast den anglopersiska överenskommelsen från augusti 1919 och ingick den 26 februari ett sovjetisk-persiskt fördrag. Enligt detta tog sovjetregeringen avstånd från

[1] Ibid., s. 74-175.
[2] Ibid., s. 261-262.
[3] Ibid., del I, s. 90-93.
[4] Earlen av Ronaldshay, *The Life of Lord Curzon*, London, 1928, del II, s. 212.

alla konventioner och överenskommelser som hade slutits av Rysslands tidigare regering med tredje makt ”till förfång för Persien”. Men artikel VI stipulerade att om en tredje makt skickade militära styrkor till Persien med avsikt att försätta sovjetryskt territorium i fara och ”om persiska regeringen efter anmälan från den sovjetryska regeringen visar sig oförmögen att avvisa denna fara, har sovjetryska regeringen rätt att låta sin armé beträda persiskt territorium för att i självförsvarets intresse vidta nödiga åtgärder”.[1] Detta innebar att om brittiska armén på nytt ryckte in i Persien, skulle sovjetstyrkorna också göra det.

Riza var varken en revolutionär eller en reformator. Han var en härskartyp, och han förstod att för att härska måste han befria Persien från de två makter som hade dominerat landet. Amanullah tänkte sig själv som Centralasiens Peter den store. Han drömde om att modernisera Afganistan, förbjuda kvinnorna att gå beslöjade och att kväsa de obskurantistiska muhammedanska mullahernas makt. Men han var före sin tid och dessutom personligen svag. De reaktionära krafterna störtade honom och skickade honom i en välbetald landsflykt till Italien. Kemal Atatürk var tvärtom en härskare och en revolutionär reformator, en kraftnatur, en diktator med väldig energi, och en politisk trollkonstnär. 1853 hade Nikolaj I kallat Turkiet ”Europas sjuke man”. De kejserliga aspirationer som återspeglades i tsarens uttalande gjorde det inte mindre sanningsenligt. Turkiet hade börjat förlora sin virilitet och därför också sina besittningar redan före första världskriget. Nederlaget i detta krig, under vilket Kemal pasja vann segrar – mot britterna – hade reducerat rikets territorium till den hårda anatoliska kärnan, och det var där, ute i friska luften, på den sandiga och steniga, vindsvepta högplatån som Kemal började sin kur. Han flyttade huvudstaden från det asiatiska Konstantinopel på europeiska sidan av Bosporen till den nya europeiskt präglade staden Ankara på asiatiska sidan. Han avsatte sultanen, upphävde kalifatet och gjorde Turkiet till en sekulariserad stat. Han förbjöd slöjan, haremet och purdahn. Ett modifierat latinskt alfabet ersatte den invecklade arabiska skriften, som i så hög grad befordrade analfabetismen. Kemal dekreterade också, att muezzinerna skulle kalla de trogna till bön på turkiska, inte på arabiska. Han förbjöd fezen och föreskrev västerländska hattar. Det populäraste fotografiet av Atatürk, som också återfinns på de turkiska sedlerna, visar honom i frack, så långt som möjligt från den traditionella karikatyren av Turkiet som en man i tofsprydd fez, vida byxor och tofflor med uppåtsvängda tår.

Kemal var en kombination av Paris och Anatolien, gentleman och Tamerlan. Hans orgier med vin, kvinnor och hasardspel, under vilka han kunde vara försvunnen i flera dagar, följdes av långa perioder av febrilt skapande och en profets reformiver. Den vulkaniske och obehärskade Kemal gjorde sig omtyckt av ett folk som var tillräckligt primitivt för att beundra hans obändiga, maskulina kraft. Han högg av huvuden och bröt med det förflutna med samma glada själ. Han var född till hjälte och gav sitt folk känslan av att uppleva en hjältesaga. Det fattiga, efterblivna och förminskade Turkiet kände sig föryngrat.

Kemal föredrog sin egen revolutionära nationalism framför Lenins, sin egen totalitära enpartiregim framför Kremls. Han förbjöd all kommunistisk verksamhet och förföljde dem som misstänktes för att vara kommunister. Men Kemals antikommunism hindrade inte Sovjetrysslands militära, ekonomiska och politiska samarbete med Turkiet. Båda länderna var intresserade av att göra slut på det västeuropeiska inflytandet.

Under de tvåhundrafyrtio åren mellan 1677 och 1917 utkämpade Ryssland och Turkiet tretton krig. Denna serie av krig gav upphov till myten om en outplånlig fiendskap. Någon sådan existerar inte. Nationerna är alltför praktiska för att låta sig ledas av historien. Så länge Ryssland och Turkiet hade ett gott öga till varandras områden slogs de båda folken och hatade varandra. När båda hade förlorat sina imperier och sina imperiella aspirationer blev de vänner.

[1] *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del III, s. 536-544.

Den 26 april 1920 riktade Kemal ett budskap till sovjetregeringen i vilket han meddelade Turkiets beredvillighet att ”ta del i kampen mot den främmande imperialismen, som hotar båda länderna” och föreslog en militär och politisk allians.[1] Tjitjerin svarade formellt och föreslog upprättandet av normala diplomatiska förbindelser. Kemal vidhöll sitt förslag. I en not till Tjitjerin av den 29 november 1920 hänvisade han till ”vår intima union” och till ”världens proletära massor”, vilka ”med hjälp av Asiens och Afrikas förtryckta folk” skulle göra slut på ”bourgeoisiens och det internationella kapitalets välde”.

Det var tydligt att Kemal behövde Moskva. Moskva var upptaget av Wrangel, av Georgien, av ekonomiska problem. Men Kemal tryckte på. Den 16 november 1920 kom turkiske utrikesministern Bekir Semi till Moskva för att anhålla om militär hjälp. Grekland hade med Englands stöd invaderat Anatolien.

”Det behöver inte längre vara en hemlighet”, sade Karachan till mig, medan jag skrev *The Sovjets in World Affairs*, ”att vi hjälpte Kemal med stora mängder artilleri, pengar vapen och militär rådgivning.” Biträdande utrikeskommissarie Lev Karachan, en ståtlig, förslagen armenier, var av allt att döma road av att avslöja konfidentiella uppgifter. Han berättade också om Sovjets militära hjälp åt Chiang Kai-shek och lät mig kopiera en dossier med korrespondens mellan Chiang och Sun Yat-sen å ena sidan och Tjitjerin å den andra. Han var en självständig natur, vilket han visade i sina privata angelägenheter, och att blotta hemligheter tycks ha stärkt hans känsla av personlig självständighet, en tillgång som han betalade med sitt liv. Han blev avrättad den 19 december 1937 efter att ha vägrat att bekänna brott som han inte begått.

Innan Simeon I. Aralov, en före detta arméofficer, lämnade Moskva för att tjänstgöra som Sovjets förste ambassadör i Kemals Turkiet introducerade Tjitjerin honom hos Lenin. ”Så där ja, gamle gosse”, hälsade Lenin honom, ”ni har slutat att slåss och blivit diplomat. Bra! Ni smider om ert svärd till en plogbill. En bra och nödvändig sak. Sitt ner, varsågod!”

”Naturligtvis”, fortsatte Lenin, ”är Kemal ingen socialist. Men han tycks vara en god organisatör, en talangfull militär, han genomför en borgerligt-nationalistisk revolution, han är en man med progressiv läggning, en klok statsman. Han har förstått betydelsen av vår socialistiska revolution och har en gynnsam uppfattning om Sovjetryssland. Han för ett befrielsekrig mot inkräktarna – – – Det sägs, att folket tror på honom. Vi bör hjälpa honom – det vill säga, vi bör hjälpa det turkiska folket. Det är vår uppgift. Respektera den turkiska regeringen och folket. Var inte högfärdig! Blanda er inte i turkarnas interna angelägenheter! England har uppviglat grekerna mot dem – – – Ni står inför en svår uppgift – – – Fast vi är fattiga kan vi hjälpa Turkiet materiellt. Och det bör vi göra – – – Det turkiska folket skall känna att det inte står ensamt.”

”Tsar-Ryssland kämpade i århundraden mot Turkiet”, fortsatte Lenin sin monolog, ”och detta har naturligtvis satt sin prägel på folkets tänkesätt – – – Ni vet hur långsamt misstron försvinner. Därför är det här en stor uppgift som fordrar tålamod, försiktighet och uppmärksamhet. Ni måste med handling, inte med ord, övertyga turkarna om och förklara skillnaden mellan det gamla tsar-Ryssland och Sovjetryssland. Det är vår uppgift, och ni som ambassadör måste föra en politik utan inblandning i deras interna angelägenheter och befordra den sanna vänskapen mellan våra folk. Turkiet är ett småborgerligt agrarland. Industrin är obetydlig, och det lilla som finns ligger i händerna på europeiska kapitalister. Det finns inte många arbetare. Det måste ni ständigt hålla i minnet.” Med andra ord: ingen proletär revolution!

Moskva skulle hjälpa det kemalistiska Turkiet, meddelade Lenin Aralov. ”Vad det blir för hjälp kommer vi att meddela er, men av allt att döma blir det med vapen, och om nödvändigt

[1] Fischer, a.a., s. 286.

kommer vi också att ge annan hjälp. Lär er språket, håll kontakt med enkla människor och med offentliga personer, omge er inte med barriärer och fästningsmurar som den autokratiske tsarens ambassadörer gjorde! – – – Tar ni era barn med er? Förträffligt. Barnen kommer att lära sig turkiska, och ni måste också studera språket. Det är mycket viktigt."[1]

Med dessa rekommendationer skickade Lenin sitt sändebud till Ankara.

Ryssland hjälpte verkligen Turkiet. (Det gjorde för övrigt Frankrike också.) Men innan den ryska hjälpen hade hunnit fram, inträffade en händelse som så när hade raserat de sovjet-turkiska relationerna. I februari 1921, just som de ryska trupperna ockuperade Georgien, satte Kemal trupper i rörelse mot den georgiska staden Batum, och den 11 mars 1921 besatte hans styrkor staden. Batum var ändpunkten för Rysslands enda oljeledning, som transporterade olja från Baku till denna Svartahavshamn och därifrån norr ut till Ryssland eller söder ut för export. Men frånsett denna ekonomiska faktor skulle Ryssland ha ådragit sig ett ännu starkare hat från de georgiska nationalisternas sida genom att låta turkarna annektera en viktig georgisk stad. Enheter ur Röda armén satte sig i rörelse för att ta upp kampen. I fem dagar underhandlade den turkiske och den sovjetiske befälhavaren. Till slut avstod Kemal från Batum, mot att Moskva accepterade det turkiska herraväldet över provinserna Kars och Ardahan.

Lenin insåg till fullo det intima sambandet mellan den sovjetiska inrikes- och utrikespolitiken. Han måste blidka Georgien och högt uppsatta georgier, sådana som Stalin, som avskydde det kemalistiska Turkiet. Sovjetarmenien och Azerbejdzjan drogs med i fördragsunderhandlingarna mellan Moskva och Ankara. Även om detta inte minskade deras beroende av Kreml, kunde det åtminstone utomlands, och speciellt bland asiaterna, skapa ett intryck av att tsarens forna inlandskolonier hade förvärvat en ny värdighet. Den 31 mars 1921 uttalade Lenin sitt godkännande av en not som Tjitjerin hade skickat honom om nödvändigheten av att hämma den olämpliga antireligiösa propagandan i Rysslands vidsträckta muhammedanska områden. Han höll sig noga underrättad om de nationalistiska självständighetssträvandena i Ukraina, Kaukasien och Turkestan; missnöjet i dessa trakter kunde ge upphov till oroligheter som måste slås ner med våld. Detaljerna skulle bli bekanta utomlands och skada Sovjetrysslands rykte hos underkuvade folk. Turkestan var ett exempel.

När fackföreningsledaren Tomskij vägrade att stöda Lenins fackföreningspolitik, förvisade Lenin honom till en viktig post i Turkestan. Där kolliderade Tomskij politiskt med G. I. Safarov, medlem av det ryska kommunistpartiets centralkommittés byrå i Turkestan. Tvisten rörde sig främst om tillämpandet av NEP i Turkestan. Tomskij ansåg att NEP skulle tillämpas. Safarov ville göra Turkestan till ett undantag – ett område utan NEP och med den gamla krigskommunismen, som hade förkastats i det övriga Sovjetryssland.

Tomskij skrev till Lenin som svarade den 7 augusti 1921. "Naturligtvis har ni rätt i att 'nio miljoner får' är *nödvändiga* för oss (Moskva). Skaffa fram dem med alla medel. Och skicka dem *utan dröjsmål* till oss i STO! – – – För att utjämna meningsskiljaktigheterna mellan er och kamrat Safarov skickar vi kamrat Joffe till er." Joffe var den som alltid fick krafsa kastanjerna ur elden, både i utrikes- och inrikespolitiken. I följande stycke utvecklade Lenin sin plan:

> "Jag tror att båda tendenserna kan och bör kombineras. 1) Framför allt bröd och kött till Moskva. 2) En rad av koncessioner (för detta ändamål) och belöningar åt 'köpmän'. 3) Naturligtvis den *nya ekonomiska politiken* – – – 4) Utan tvivel *också muhammedanska fattigkommittéer* och 5) uppmärksamma, försiktiga relationer med *de muhammedanska fattiga* och ett antal eftergifter. Ni

[1] S. I. Aralov, *Vospominanija sovjetskogo diplomata* (En sovjetdiplomats minnen), Moskva, 1960, s. 34-37. Aralov hör till de få sovjetämbetsmän – Ivan Maiskij är en annan – som har publicerat sina memoarer i Ryssland.

> kan och måste kombinera och förstärka den visa, försiktiga linje som tryggar vår 'världspolitiks' intressen i hela Orienten."[1]

Citationstecknen kring "världspolitik" är Lenins. Han tycktes göra narr av sitt eget bombastiska uttryck. Men hans nästa brev suddade ut citationstecken.

När Joffe hade anlänt till Turkestan fick han snart klart för sig vad dispyten gällde. Den 9 september meddelade han politbyrån att tvisten mellan Tomskij och Safarov "har givit upphov till fientligheter mellan den ryska och den infödda befolkningen och mellan de olika nationaliteterna".

Safarov hade berövat de såkallade kulakerna deras egendom i boskap och jordbruksredskap och delat ut dem bland de fattiga bönderna – samma klasskampsprincip som hade givit så förödande resultat i de centrala delarna av Ryssland. De muhammedanska offren för Safarovs dårskap kastade skulden på de storryska tjänstemännen, deras traditionella fiender alltsedan tsartiden. Tomskij å sin sida krävde, att dessa våldsamma metoder från tiden före NEP skulle upphöra. Men om, vilket var troligt, några av de kulaker och köpmän som skulle dra nytta av NEP var ryssar, och om de fattiga muhammedanerna blev lidande genom dem, skulle de bli förbittrade över Tomskijs åtgärd att genomföra NEP. Safarovs metoder gav upphov till antiryska känslor. Detsamma var fallet med Tomskijs. Dessutom klargjorde Joffe, att Kreml måste välja: Sararov eller Tomskij. Lenins önskan att både ha kakan kvar – "naturligtvis den nya ekonomiska politiken" – och äta upp den –" utan tvivel också muhammedanska fattigkommittéer" – var ogenomförbar.

Situationen förorsakade förvirring och oenighet i det avlägsna Moskva. I ett brev till Joffe av den 13 september 1921 medgav Lenin:

> "Det finns vissa meningsskiljaktigheter inom centralkommittén beträffande denna fråga. Det är av allra största betydelse att vi får exakta informationer. Personligen ställer jag mig mycket misstänksam till 'Tomskijs linje' – – – med storrysk chauvinism, eller rättare sagt en benägenhet till detta. För hela vår Weltpolitik är det av den allra största betydelse för våra försök att vinna de inföddas förtroende, att vinna det tre och fyra gånger, att bevisa att vi inte är imperialister, att vi inte kommer att tolerera ens en tendens i den riktningen. Detta är en världsfråga, utan överdrift en världsfråga. Vi måste vara ytterst strikta i detta avseende. Detta kommer att inverka på Indien, på Orienten. Vi får inte skämta om det här, vi måste vara försiktiga till överdrift. Med kommunistisk hälsning, Lenin."[2]

Till slut var det emellertid Safarov, inte Tomskij som Lenin misstänkte för storrysk chauvinism, som förflyttades från Turkestan och fick en post som expert på orientaliska angelägenheter hos Komintern och utsattes för förhör. När han beklagade sig, skrev Lenin till honom: "Kamrat Safarov, bli inte nervös, det är outhärdligt och skamligt. Ni är ingen fjorton års flicka." Lenin meddelade Safarov att han ansåg att anklagelserna mot honom var orimliga. Men inte desto mindre beslöt centralkommittén att skicka Grigorij Sokolnikov, en högt uppsatt bolsjevik, till Turkestan för att studera den invecklade situationen.[3]

Att vinna den infödda befolkningen i Turkestan, att visa världen att bolsjevikerna inte var imperialister, var för Lenin en förstarangsfråga. En framgång i Turkestan skulle inverka på Indien och hela Orienten. Lenin tänkte globalt. Turkestan och Kaukasien kunde vara broar eller barriärer. Curzon och Churchill visste inte vad Lenin ansåg om Turkestans betydelse. Båda betraktade honom som en röd reinkarnation av Romanovarna, en kommissarie i stället för tsaren, en tsar utan krona på huvudet men full av farliga tankar. Nu har björnen fått upp farten, tänkte de. Det är osäkert om Lenin trots alla sina illusioner om den snart utbrytande

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 305-306.
[2] Ibid., s. 320-321.
[3] Ibid., s. 381-382.

världsrevolutionen delade Curzons och Churchills åsikt om Rysslands nya förmåga till expansion. Redan 1921 måste hans jordbundna praktiska inställning ha sagt honom att en idé bäst förs vidare på spetsen av ett skarpslipat svärd eller på botten av en välfylld penningpung.

Dessutom fanns det för Lenin två England: ett som han gärna skulle ha förödmjukat i Asien, och ett annat, världsbankiren, handelsfursten och industriidkaren, som han hade uppvaktat i London. Det fanns sålunda också (åtminstone) två Lenin, eller två själar som fridfullt låg bredvid varandra i samma bröst och som båda lojalt bekände sig till samma princip: sovjetsystemets bevarande. För detta ändamål måste Ryssland bedriva handel med kapitalismen, och kapitalismens citadell var på den tiden England, som också måste handla för att överleva och blomstra. Men det fanns människor i England som ställde imperiet framför handeln. För dem var den röda faran i Asien och den röda propagandan på de Brittiska öarna av ännu större betydelse än handelsvinsterna. Andra krafter var mindre oroade av det kommunistiska hotet, ja, trodde i själva verket att detta kunde dämpas genom etablerandet av normala handelsrelationer. Stora brittiska företag hoppades kunna återfå nyttjanderätten till sin betydande egendom i Ryssland, och de anhöll om koncessioner. Kreml lät dem hoppas. Det fanns också andra, som visserligen var lika angelägna om att köpa och sälja men som ville göra handeln beroende av att tsar-Rysslands skulder betalades. Äntligen som en följd av påtryckningar från dessa kreditorer eller för att undvika en ytterligare belastning på den krigstida ententen som snabbt höll på att förvittra, förhörde sig premiärminister Lloyd George om Paris' inställning till ett anglo-ryskt handelsfördrag. Utrikesminister Aristide Briand svarade den 25 november 1920[1] i en skickligt avfattad not. Franska regeringen, sade han ”har ingenting att invända mot återupptagandet av kommersiella förbindelser mellan enskilda”. Men eftersom enskilda sovjetmedborgare till följd av det statliga utrikeshandelsmonopolet var förbjudna att driva utrikeshandel, sade Briand i själva verket att han motsatte sig handel med Sovjetryssland. Dessutom gjorde han handeln beroende av en uppgörelse om Rysslands förkrigs- och krigsskulder. Men eftersom fransmännen misstrodde bolsjevikernas vilja och förmåga att betala gamla skulder, föreslog de inrättandet av ”en speciell organisation med uppgift att dirigera verkställandet av de ådragna förpliktelserna – – – Gottgörelsen måste sålunda sökas enligt metoder som bidrar till exploateringen av landets resurser.” Briand drömde om att göra Ryssland till en västerländsk ekonomisk koloni.

Bolsjevikerna behövde inte förkasta denna plan. Det gjorde britterna. Lord Hardinge of Penshurst sade den 24 juni 1921 som utrikesminister Curzons talesman: ”Hans majestäts regering kan inte gå med på – – – att återupptagandet av handeln med Ryssland och erkännandet av Rysslands skulder behandlas som två med varandra sammanhängande frågor.”

Storbritannien och Sovjetryssland hade den 16 mars 1921 undertecknat ett handelsfördrag. Båda parterna betraktade det som en förberedelse för undertecknandet av ett fredsfördrag och återknytandet av de diplomatiska relationerna. Därmed bröts isen, bröts den effektiva stormaktsblockaden mot handelsförbindelser med bolsjevikerna. Nu hade faktiskt ”en viss jämvikt”, för att tala med Lenin, etablerats mellan hans Ryssland och yttervärlden.

36. En dröm grusas

En viss jämvikt hade också nåtts inom Sovjetryssland. Men den störtes av hungersnöd och fattigdom – liksom av en kvarlevande radikalism. Sålunda skrev Lenin den 14 april 1921 till Lev Kamenjev, medlem av politbyrån och Moskva-sovjetens ordförande: ”Det sägs att arbetarna om tre eller fyra månader kommer att kräva upphävandet av den fria handeln, och

[1] Correspondence between His Majesty's Government and the French Government respecting the Anglo-Russian Trade Agreement. British White Paper. Russia, No 2 (1921). Cmd. 1456, London, 1921.

att de inte vill att byråkraterna skall äta franskt bröd.” Här hade han embryot till en klasskamp som yttrade sig i form av avund: statstjänstemännen och byråkraterna hade större nytta av NEP än arbetarna. Vad föreslog Lenin? ”Borde inte förebyggande åtgärder vidtas?” fortsatte hans brev till Kamenjev. ”1) Ta genast och med all energi upp arbetet på vilohemmen! Öka deras antal under sommaren och hösten! Sedan skall vi då och då köpa 'franska bröd' åt de 'semesterfirare' som står i tur. 2) Fundera på speciella 'köer' för dem som gör uppköp för barnen och på 'pris'-presenter! Men det förra är viktigare. Skriv en rad om er åsikt om vad som händer! Hälsningar! Lenin.”[1]

Lenin kan inte ha skattat proletariatets klassmedvetenhet särskilt högt, om han trodde att man kunde blidka arbetarna med en vistelse på ett vilohem, som vanligen var en konfiskerad kapitalistvilla, och en utdelning av vitt bröd då eller genom att belöna arbetare med leksaker för barnen.

Vid det ryska kommunistpartiets tionde kongress i mars–april 1922 lade stormsvalan D. Rjazanov fram en motion om att förbjuda alla partitidningar att publicera annonser. Anastas Mikojan ansåg att förbudet bara skulle gälla *Pravda*. Lenins syster Maria och andra av *Pravda*s redaktörer avstod från att opponera sig mot Mikojans ändringsförslag. Lenin hade inte deltagit i sessionen. Vid ett senare sammanträde skickade han en biljett till Kamenjev: ”Det sägs att kongressen röstade emot annonser i *Pravda*. Kan det inte ändras? Det är ett uppenbart misstag.” –

”Det går inte”, svarade Kamenjev. ”De röstade två gånger. Detta [annonserandet] gör dem illamående. Vi måste finna på andra sätt att stöda tidningen: bokannonser, en, avgift för kungörandet av möten, för meddelanden från centralkommittén etc. L. K.”[2] Lenin tycktes vara mera kommersiellt inställd än partiet.

Det största hotet mot stabiliteten i Ryssland, långt större än den allt svagare radikalismen, var Lenins hälsa. I. A. Semjonov, veteran från Röda armén och partimedlem som var anställd i livsmedelsdepartementet i Donområdet, kom till Moskva enkom för att informera Lenin om myndigheternas egenmäktighet, om tjänstemännens stölder och den ineffektiva förvaltningen i Don-området, vilket, skrev han till Lenin, hade förorsakat ”flera resningar bland arbetarna och de arbetande bönderna”. Semjonov tillfogade, att han skulle ”vänta tre dagar” på Lenins svar. ”Om det inte inflyter, begår jag självmord.” Den bekymrade Lenin gav brevet åt sin sekreterare Lydia Fotieva och instruerade henne skriftligen den 13 juli 1921: ”Ta *snabbt* reda på brevskrivaren! Ta emot honom, lugna honom, säg att jag är sjuk men att jag skall vidta åtgärder i denna fråga!” Lenin bad henne också ta flera kopior av Semjonovs klagoskrift, bland dem en åt Molotov. ”När ni skickar brevet till Molotov, skall ni tillägga i mitt namn: jag avser att skicka en kontrollkommission till Don bestående av en medlem av VTSIK och tio (eller tjugo) studenter från Sverdlovuniversitetet (de skall ta brevskrivaren med sig) och *på stället skjuta* dem som har gjort sig skyldiga till stöld.”[3]

Lenin var sjuk. Alla kraftigare ljud störde honom, och ringledningen i hans telefon ersattes därför med små elektriska lampor som tändes när samtalen kopplades in. Den 8 juli 1921 bad han Orgbjuro – partiets organisationsbyrå – eller centralkommitténs sekretariat, av vilket Molotov var en av de inflytelserikaste medlemmarna (men först sedan han hade inhämtat fyra politbyrå-medlemmars medgivande per telefon) om en månads ledighet med rätt att från det närbelägna Gorkij komma ett par gånger i veckan till Moskva för att delta i sovnarkoms och STO:s möten. Följande dag beviljade politbyrån hans anhållan, på det villkor att han endast

[1] *Leninskij sbornik*, del XX, s. 277.
[2] Ibid., del XIII, s. 29-30.
[3] Ibid., del XX, s. 333.

deltog i politbyråns möten ”men inte i sovnarkoms eller STO:s, utom i speciella fall – om centralkommitténs sekretariat så beslutar”.[1]

Men Lenin stannade i Moskva hela juli för att delta i Komintern-kongressen och andra möten. Han var lika aktiv som någonsin och sysselsatte sig med nyckelproblemen lika väl som med mera perifera spörsmål. Den 13 juli bad han till exempel Borodin, som hade bott i Chicago att skicka honom allt tillgängligt material om bonde- och arbetarpartiet i South Dakota. Den 26 juli hade han fått det och läst det, och bad Borodin skriva en artikel om saken till tidskriften *Communist International*.[2] Ungefär samtidigt bad han om exemplar av den tjeckoslovakiska kommunisttidningen *Rude Pravo* och av den tjeckoslovakiska dagliga tidningen *Vorwärts*, som innehöll rapporter från den tjeckoslovakiska kommunistiska partikongressen i maj. Den 22 juli uppmanade han vederbörande myndigheter att påskynda importen av maskiner till kolgruvorna. Följande dag behandlade han hästaveln i ett brev. Samma dag ägnade han oegentligheter i ransoneringssystemet i Petrograd sin uppmärksamhet och föreslog att de tre skyldiga tjänstemänen skulle ådömas arrest ”för en söndag” och en varning: nästa gång blir det en månad och avsked. Följande dag behandlade ett av hans meddelanden fiskeriindustrins verksamhet, och dagen därpå bad han Tjitjerin ge någon i uppdrag att skriva en broschyr om de georgiska mensjevikernas verksamhet. Så gick det vidare. Lenins fruktbara hjärna kunde inte vila. Han var funtad så. Av allt att döma trodde han att ingenting skulle fungera utan hans påtryckningar, hans muntliga förmaningar och hans pådrivande piska.

Ständigt på helspänn, och i fruktan för att förvaltningsmaskineriet skull råka i olag försökte Lenin mot läkarnas order och politbyråns beslut hålla en vakande hand över Kreml. Under hans semester i Gorkij översvämmades hans eget och andra kontor i Moskva av en flod av påminnelser, order, memoranda, klagomål och pikar. Men han tog inte emot så mycket folk som tidigare. Den 2 augusti 1921 skrev han till exempel till V. V. Adoratskij, en nära och värderad kamrat: ”Jag är på semester. Sjuk. Kan inte ta emot er.” Han kopplade av till den grad att han till och med gav sig tid att läsa lättare litteratur. Boris I. Nikolajevskij, som på den tiden satt i Lubjankafängelset tillsammans med mensjevikiska meningsfränder, hade av Lydia Dan, mensjevikledarens hustru, fått en fransk äventyrsroman, *Les Exploits de Rocambole*, av den medelmåttige författaren Ponson du Terrail (1829-1871), vars popularitet gav upphov till ordet *rocambolesque*, extrem äventyrlighet. Mensjevikerna slukade boken och måste till och med låna den vidare åt socialistrevolutionärerna Gots, Timofejev och andra i cellen bredvid, som telegraferade sin iver med knackningar i väggen. Boken gick sålunda från hand till hand, från mensjevik till socialistrevolutionär och tillbaka igen, tills fru Dan plötsligt kom tillbaka och sade att hon genast måste få boken; biblioteket hade frågat efter den. Lenin var sjuk och ville ha den. De sysslolösa antibolsjevikerna i fängelset och den högste bolsjeviken som vilade sig i Gorkij hade samma recept för att glömma enfaldiga äventyrsböcker. Mensjevikerna drog den slutsatsen att Lenin hade haft sitt första slaganfall, men detta har aldrig bekräftats.

Det var mot Lenins natur och nerver att ligga sysslolös. Under semestern skrev han en artikel med namnet ”Nya tider, gamla misstag i en ny form”, som *Pravda* publicerade den 28 augusti 1921. Den behandlade bristen på stabilitet, böndernas ”småborgerliga vankelmod” som ”i skiftande grad genomträngde” proletariatet. Detta vankelmod ansåg han ”oundvikligt, så länge kapitalismens djupaste rötter ännu inte är uppryckta”. NEP hade uppmuntrat Moskvas fiender, skrev Lenin. Mensjevikernas medlöpare sade: ”Bolsjevikerna har återgått till kapitalismen, här kommer de att möta sin död. Trots allt har revolutionen visat sig vara en borgerlig revolution – – – Länge leve demokratin! Länge leve reformismen!” Det var sant, förklarade

[1] Ibid., del XXXVI, s. 272.
[2] Ibid., s. 287 och 295.

Lenin, att bolsjevikrevolutionen i början hade varit borgerlig. Men ”under de tio veckorna eller däromkring” mellan den 7 november 1917 och konstituerande församlingens upplösning den 19 januari 1918, ”gjorde vi mer för det verkliga och fullständiga förintandet av de sista resterna av feodalism i Ryssland än mensjevikerna och SR gjorde under de åtta månader [mars–november 1917] då de innehade makten”.

Det första skedet av bolsjevikrevolutionen var borgerligt. En borgerlig revolution förintar enligt Marx och Lenin sin föregångare, feodalismen. Men samtidigt konstaterade Lenin, inledde bolsjevikerna ”den socialistiska, proletära revolutionen” genom att ”rikta ett slag som kändes i hela världen mot den småborgerliga demokratins fetischer: den konstituerande församlingen och sådana borgerliga 'friheter' som pressfrihet för de rika”. Dessutom ”skapade vi en sovjetisk statstyp” och ”vi förstärkte som aldrig tidigare arbetarklassens makt och statsmaktens utövande genom den”. Nu hade ett nytt skede inträtt: ”Ententen har (men för hur länge?) tvingats att avbryta interventionen och blockaden.” Men en ny fiende hade tillkommit: ”Denna fiende är den ursprungliga småborgerliga kraft som omger oss som luft och som tränger djupt in i proletariatets led. Och proletariatet deklasseras, det vill säga tvingas att avvika från sin klass' väg. Fabriker och verkstäder står stilla – proletariatet är försvagat, splittrat och orkeslöst.”

Allt detta verkade uppmuntrande på ”dem som älskar 'vänsterfraser'.” Lenin hade hört tillräckligt av dem. ”Vi underskattar inte faran. Vi ser den rakt i ögonen – – – Faran är stor – rop av panik gör inget intryck på oss – – – Mensjevikerna ropar att naturaskatten, den fria handeln, legaliseringen av koncessionerna och statskapitalismen innebär ett sammanbrott för kommunismen.” Men sovjetregeringen hade utvecklat ”nya krafter” inom proletariatet. ”De bästa representanterna för proletariatet härskar nu i Ryssland. De har skapat armén och lett den, skapat den lokala förvaltningen etc., lett industrin, och så vidare. Om det inom ledningen finns en benägenhet för byråkrati, försöker vi inte dölja den, vi blottar den och bekämpar den.” Nya krafter från proletariatet som kunde bemanna förvaltningsapparaten uppenbarade sig småningom. Arbetarklassen hade lidit svårt under inbördeskriget. Den måste vänta sig ”ett avbrott i tillväxten av nya krafter inom arbetarklassen”. Därför, manade Lenin, ”mer initiativ och självhjälp på det lokala planet – – Gå till ert arbete, ett långsammare och omsorgsfullare arbete, ett mera ihållande och ihärdigare arbete!”[1] Med dessa ord slutar Lenins *Pravda*-artikel.

En hel månad förflöt utan en enda artikel eller offentligt uttalande av Lenin – någonting som aldrig hade hänt. Sedan kom den 20 september 1921 ett mycket kort uttalande om utrensningarna inom partiet. Före detta mensjeviker som hade lyckats smyga sig in i kommunisternas led skulle uteslutas. Dessutom måste ”partiet rensas från ficktjuvar, byråkratiserade tjänstemän och oärliga, slappa kommunister.” [2]

Sedan tog Lenin på försök ett nappatag med Stalin. Det gällde byråkratin.

Byråkratin spelar en speciell roll i ett kommunistiskt land. Varje regering stöder sig på en byråkrati, på de män och kvinnor som skriver och besvarar brev, utarbetar och registrerar dokument, samlar upplysningar, ger order, driver in skatter, anställer och avskedar andra och så vidare. Men sovjetbyråkratin är en byråkrati insvept i autokrati utan demokrati. Sovjetsystemet känner, och det är fullt avsiktligt, inte till något lagstiftande organ. Den exekutiva och den lagstiftande makten är förenade, och den rättskipande är underställd den. Denna treenighet är dessutom den enda arbetsgivaren för alla arbetstagare med högre inkomster, den enda ledaren för hela industrin, den bestämmande över jordbruket, envåldshärskare över undervisning och kultur, den ende bankiren, den ende köpmannen, den enda som sysslar med

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 5-11.
[2] Ibid., s. 12-13.

utrikespolitiken. Under sådana förhållanden är det den byråkrati som sköter den verkställande makten som också får hela landet att fungera. Den är visserligen diktatorns eller den diktatoriska oligarkins skapelse och verktyg, och byråkrater kan avskedas eller straffas utan varning eller återvändo. Men ända till det ögonblick då bilan faller utövar den en skrämmande makt mot vilken det knappt finns något att göra, utom i sällsynta fall – ett på miljonen när *Pravda* eller någon annan tidning ropar på skandal och blottställer en felande tjänsteman.

Lenin blev far till detta monster genom att upprätta den kommunistiska diktaturen och sovjetstaten. Han och många av hans kolleger var snart på det klara med vilken fara denna deras skapelse innebar och slog larm. Men lika fullt växte detta Frankensteins monster i samma mån som regeringen och partiet ynglade av sig. Lenin gjorde då ett försök att tygla odjuret. Det var arbetarnas och böndernas inspektion (rabkrin). Tyglarna placerade han i Stalins händer.

Den 27 september 1921 skrev Lenin ett långt brev till Stalin om en aspekt på rabkrins arbete. Det publicerades för första gången 1929 i åttonde delen av *Leninskij sbornik*, och på nytt året därpå med Stalins svar till Lenin.[1] På sitt typiska sätt att behandla problem gick Lenin från det allmänna till konkreta fall. ”Arbetarnas och böndernas inspektions uppgift”, började han, ”är inte bara och inte så mycket att 'sätta fast' och 'att bevisa skuld' – – – som att *ställa till rätta*. Att rätta till sakligt och i rättan tid – det är rabkrins främsta uppgift.”

Hade Lenin trängt in i Stalins svarta själ och upptäckt en detektiv som ”sätter fast” och en åklagare som ”bevisar skuld”? Eller ställer man denna fråga med ledning av vad världen senare fick veta om Stalins karaktär? Men Lenin sade ju tydligt, att Stalin hade koncentrerat sig på att bestraffa och försummat att rätta till.

För att kunna rätta till måste man studera och inspektera, lärde Lenin. Många regeringsföretag hade mycket gemensamt, bokföringen till exempel. Rabkrin borde ha ett antal erfarna personer som ”på så kort tid som möjligt (skicka någon på en halvtimme eller en timme till ifrågavarande företag!)” kunde ”undersöka om någon bokföring var uppsatt, om den var vederbörligen uppsatt, vilka brister som vidlådde den, hur de kunde rättas till och så vidare”.

Lenins diatrib mot Stalins rabkrin föranleddes av en preliminär rapport om den allt svårare bränslekrisen på hösten 1921, som hade uppenbarat sig på hans bord. Den ”övertygar mig om att *den grundläggande principen* för arbetet inom rabkrin inte har fastställts som sig bör. I detta utkast till rapport finns inget studium av situationen, inte heller *något förslag till dess förbättrande*.” De regeringsföretag som rabkrin hade undersökt, arbetade ineffektivt, medgav Lenin. ”Bokföringen var dålig.” En högre tjänsteman misskötte sitt arbete. ”Men att finna den skyldige chefen är bara en mycket liten del av arbetet. Har rabkrin uppfyllt sina plikter och sina uppgifter? *Har den rätt förstått sin uppgift?* Detta är huvudfrågan. Och svaret på denna fråga måste bli nekande.”

Författaren till den förberedande rapporten, påpekade Lenin, skrev att ”de ansvariga tjänstemännen är till utmattning överhopade med arbetet, och samtidigt är underordnade organisationers tekniska apparater – – – *fulla av sysslolösa anställda*. Jag är övertygad om att detta är en värdefull och absolut riktig iakttagelse och att den har sin tillämpning inte bara på bränsletrusten utan på alla eller 99 procent av alla företag och departement”.

Hur skulle man rätta till detta? ”Det har jag inte en aning om. Men rabkrin borde veta det.” Lenin klandrade inte bara författaren till rapportutkastet för hans underlåtenhet att föreslå botemedel. ”Det står klart för mig att detta inte bara gäller författaren.”

[1] Ibid., s. 14-20, samt Stalins brev i en utg. not, s. 51.

Stalin förstod. Det var honom Lenin menade. Han svarade samma dag. Men han valde att inte försvara sig själv; han försvarade i stället författaren till den förberedande rapporten och avvände sålunda klandret från sig själv. ”Era beskyllningar mot författaren av den 'förberedande' rapporten”, löd Stalins första mening, ”*är möjligen* förhastade, beroende på att *den verkliga* rapporten ännu inte har föredragits för er.” Den förberedande ”lilla rapporten” var bland annat avsedd att ”underlätta *den förberedande* granskningen för er, eller, för att använda ett gängse uttryck, att 'intressera' er för frågan. Inom parentes är jag beredd att a priori medge att vår lumpna inspektion alltjämt släpar sig fram i de gamla fårorna att 'sätta fast' och att detta kommer att fortgå så länge vi inte förstärker den med kommunister och kan bjuda vår ledande personal materiella belöningar – – Ett par ingenjörer som leder inspektionen av bränslebyråerna förtjänar tillsammans mindre än en brevbärare i Sverdlovsk. Härom dagen nödgades jag ge dem flera hundra tusen rubel var”. Författaren till den preliminära rapporten var en kommunist vid namn Loninov, påpekade Stalin och tillfogade i ett PS: ”Loninov sade i förrgår att han till sin rapport skulle foga en plan för konkreta åtgärder för förbättrandet av bränsleföretagens organisation.” Stalin försökte leda Lenins tankar till Loninov.

Fjärde årsdagen av bolsjevikrevolutionen den 7 november 1921 skulle bli ett tillfälle för sovjetregeringen att glädjas och lyckönska sig själv. Lenin förberedde helgdagsstämningen genom en artikel som var färdig den 14 oktober och publicerades i *Pravda* den 18 oktober – tjugo dagar före den stora händelsen. Den gav förmodligen upphov till tusentals festtal i hela landet. Som vanligt skrev Lenin med sin lediga handstil och med mycket få rättelser. ”Den ryska revolutionens direkta och omedelbara uppgift”, sade han, ”var en borgerligt-demokratisk uppgift: att förinta de sista spåren av medeltida institutioner, att eliminera dem fullständigt, att befria Ryssland från detta barbari, från denna skamfläck, från denna kraftiga broms på vårt lands hela kultur och framåtskridande. Och vi har rätt att vara stolta över att vi genomförde denna utrensning med större beslutsamhet, snabbare, modigare och med större framgång, mera omfattande och djupgående med hänsyn till dess inverkan på nationens stora massa, på dess huvuddel, än den stora franska revolutionen för mer än etthundratjugofem år sedan.”

Bolsjevikerna hade, skrev Lenin, avskaffat de sista spåren av träldomen, monarkin, storgodsen, adeln, den privata äganderätten till jorden, religionen, kvinnornas särställning, nationalitetsförtrycket.

”Pultronerna, vindböjtlarna, de självälskande narcissusarna och de små hamlettyperna viftade med sina pappsvärd – och de lyckades inte ens avskaffa monarkin!” utbrast Lenin i ett angrepp på Kerenskij-regeringen. Men ”vi vräkte bort den monarkiska smörjan, vilket ingen någonsin tidigare hade gjort.” (Detta hänsyftar förmodligen på mordet på tsarfamiljen; den provisoriska regeringen hade faktiskt störtat monarkin.)

”Tänk till exempel på religionen eller förvägrandet av rättigheter åt kvinnorna eller förtrycket av icke-ryska nationaliteter! Allt detta är frågor som rörde den borgerligt-demokratiska revolutionen. Hela kopplet av småborgerliga demokrater pratade om detta i åtta månader; inte ett enda av världens mest utvecklade länder har *helt och hållet* lyckats lösa *dessa* frågor på ett *borgerligt-demokratiskt* sätt.” Men bolsjevikerna gjorde det. ”Vi har verkligen bekämpat, och vi bekämpar fortfarande, religionen. Vi har beviljat *alla* icke-ryska nationaliteter egna republiker eller autonoma områden.” Kvinnorna hade fått sin frihet.

Dessa reformer, som Lenin kallade dem, var tillfälliga ”biprodukter” av ”det verkliga och huvudsakliga *proletärt*-revolutionära socialistiska arbetet. Vi har alltid sagt att reformerna är biprodukter av den revolutionära klasskampen – – – Den borgerligt-demokratiska omvandlingen – det har vi sagt och visat i handling – är en biprodukt av den proletära, det vill säga den socialistiska revolutionen – – – Den förra smälter samman med den senare – – – Den

senare konsoliderar den förra. Kampen och endast kampen bestämmer i vilken utsträckning den senare lyckas med att växa ifrån den förra.”

Här arbetade Lenins hjärna som skarpast. Bolsjevikerna måste först göra en icke-socialistisk revolution för att sedan kunna göra sin socialistiska revolution. Inga språng. Ett feodalt samhälle kunde inte med ett språng förvandlas till ett socialistiskt eller kommunistiskt.

Men han kallade den första revolutionen ”borgerligt-demokratisk”, och han visste att socialister, liberaler och andra i världens alla hörn förgäves försökte upptäcka någonting demokratiskt i det nya Ryssland. Han svarade: ”Låt den döende bourgeoisins och dess bundsförvanters, den småborgerliga demokratins hundar och svin överhopa oss med förbannelser, eder och löje för de misslyckanden och misstag vi har gjort när vi har byggt upp vårt sovjetsystem!” Misstagen hade varit många. Hur kunde det ha varit annorlunda när man byggde upp ett helt nytt samhällssystem? ”Men vi har rätt att vara stolta över att det föll på vår lyckliga lott att *inleda* uppbyggandet av sovjetstaten, att därmed *inleda* en ny epok i världshistorien, en epok som kännetecknas av en ny klass' dominans, en klass som förtrycks i alla kapitalistiska länder, som överallt rör sig mot ett nytt liv, mot segern över bourgeoisin, mot proletariatets diktatur, mot människosläktets befrielse från kapitalets ok, från de imperialistiska krigen.”

Detta var Leninsk vältalighet när den var som bäst. Inte ett spår av sjukdomen.

Miljoner och åter miljoner i hela världen fick nu lära sig att de inte kunde undfly den kapitalistiska världens ”helvete” och den imperialistiska freden, ”utom genom en bolsjevikisk kamp och en bolsjevikrevolution.”

”Det var vi som inledde denna process. När, under vilken period, och av vilken nations arbetare den kommer att föras till sitt slut saknar betydelse. Det väsentliga är att isen är bruten, att vägen är öppnad och leden utstakad – – – *Den första bolsjevikrevolutionen* har ryckt *de första hundra miljonerna människor* på vår jord från det imperialistiska kriget och den imperialistiska världen. Den andra kommer att befria hela människosläktet från sådana krig och från en sådan värld.”

Det skulle emellertid ha varit olikt Lenin att låta de gyllene segerklockorna överrösta pliktens bud och ekot av hans besvikelser. ”Svårigheterna är gränslösa”, skrev han på sista sidan av sin artikel. ”Men vi har lärt oss – – – en färdighet som är oundgänglig för revolutionen – följsamhet, vi har fått förmågan att snabbt och abrupt ändra vår taktik – – – att välja en ny väg mot målet om den tidigare vägen visar sig olämplig eller omöjlig för ögonblicket.”'

Sedan räknade Lenin upp sina misstag: ”Burna av en våg av entusiasm”, sade han, ”väntade vi oss – – – eller kanske det vore riktigare att säga att vi utan tillräcklig eftertanke förutsatte att vi genom direkta order av den proletära regeringen kunde få i gång en statlig produktion och en statlig distribution enligt kommunismens föreskrifter i ett småborgerligt land. Livet visade att vi hade misstagit oss. En rad av förmedlande åtgärder behövdes: statskapitalism och socialism för att förbereda övergången till kommunism under en följd av år. Inte enbart med entusiasm, utan med hjälp av en entusiasm som föddes ur den stora revolutionen, av personligt intresse, av personligt initiativ, på basis av affärsmässiga beräkningar.” Därför inleddes den nya ekonomiska politiken. ”Den proletära regeringen måste bli en försiktig, nitisk, duglig 'boss', en skicklig grosshandlare – – – Det finns ingen annan övergång till kommunismen nu, under rådande förhållanden, i ett land som gränsar till det (än så länge) kapitalistiska Västerlandet. En grosshandlare är givetvis en ekonomisk typ som står lika långt från kommunismen som himlen från jorden. Men det hör till de motsägelser som i det levande livet leder från småbrukarekonomi över statskapitalism till socialism. Personligt initiativ höjer produktionen.” Men hur som helst: ”under inga omständigheter, hur svåra våra bekymmer än

kommer att bli under övergångsperioden, hur svår än fattigdomen, svälten och ruinen kommer att vara, får vi inte förlora modet. Vi kommer att föra vår sak till ett framgångsrikt slut." Härmed slutade artikeln.[1]

Lenin hävdade alltså – det var kontentan av det hela – att den första bolsjevikrevolutionen, den borgerligt-demokratiska revolutionen, hade triumferat – fast vissa av hans påståenden som elimineringen av religionen, kvinnornas frigörelse och jämlikheten mellan nationaliteterna undervärderade traditionens tröghet. När han behandlade den andra revolutionen, den socialistiska eller kommunistiska revolutionen, visade han en utopism som var föga lik honom, nämligen blott och bart genom ett regeringsdekret. Man skulle ha väntat sig att kommunismen endast kunde vara ett resultat av en förenad, frivillig ansträngning av miljoner individer som hade mognat andligen, kulturellt och utbildningsmässigt i en högt utvecklad ekonomi – inte på order från Kreml. Före revolutionen hade Lenin upprepade gånger förklarat att Ryssland måste bli fullständigt kapitalistiskt, innan det blev socialistisk. Varför hade han då antagit att socialismen var möjlig i ett ruinerat och underutvecklat land med en okunnig befolkning? Men i oktober 1921 visste han redan att landet faktiskt skulle behöva decennier av privatkapitalism och statskapitalism för att kunna lyftas ur sin efterblivenhet.

I det tal som Lenin den 17 oktober 1921 höll för politiska instruktörer, det första talet efter flera månaders tystnad, räknade han upp tre fiender: I) "kommunistiskt skryt" som använde stora ord för att dölja "slarv, dagdriveri, oblomoveri och efterblivenhet"; 2) brist på bildning; 3) "besticklighet". Detta långa tal var ett av de sällsynta tillfällen då Lenin förklarade hur han "ungefär" hade tänkt sig att kommunismen skulle införas i Ryssland: "Vi beslöt att bönderna genom rekvisitionerna skulle ge oss den behövliga mängden bröd, att vi skulle dela ut det till fabriker och verkstäder – och att resultatet skulle bli kommunistisk produktion och distribution. Tyvärr är detta ett faktum. Jag säger tyvärr, därför att en betydande erfarenhet har övertygat oss om felaktigheten i denna uppfattning."

Lenin medgav sålunda, att "krigskommunismen", som bidrog till att fullborda Rysslands ruin och förvärrade hungersnöden, inte bara var en av kriget föranledd åtgärd utan också ett noga övervägt försök att göra Ryssland kommunistiskt. Det var ett fantastiskt, meningslöst, ödesdigert äventyr, ett resultat av en stor illusion: en stat som var avsedd att "dö bort" men som i själva verket var i upplösningstillstånd skulle ett, tu, tre genom att trycka på en knapp skapa kommunism. Det moderniserade, illitterata bondedominerade Ryssland skulle hoppa över den kapitalistiska utvecklingsfasen och med ett spång förflytta sig till det kommunistiska paradiset. Detta var narodnikernas gamla men något modifierade dröm om det eviga Ryssland som var predestinerat att visa världen vägen upp ur eländet. Den låg djupt förborgad i Lenins praktiska hjärta.

Men nu hade de kapitalism, och det föranledde den stora frågan: vem skulle besegra vem? "Den inre fienden är den anarkistiska kapitalismen och den anarkistiska privata handeln – – – Kriget är inte slut." Och därför "får vi inte vänta oss en direkt övergång till kommunismen. Vi måste bygga på bondens personliga initiativ." I detta krig i fredstid måste kommunisten vara hänsynslös. Givetvis hade de måst införa dödsstraffet. "Sentimentalitet i ett krig är inte mindre brottsligt än egennytta." Och dessutom hoppades Lenin att kommunistpartiet skulle utesluta "mellan etthundra- och tvåhundratusen kommunister som har klängt sig fast vid partiet och som inte bara är oförmögna att bekämpa formalism och besticklighet utan också hindrar kampen emot dem". Ryssland behövde en mycket högre kultur. Att skapa den var en långsam procedur. Regeringen måste lära sig konsten att göra affärer, lära den av kapitalister, koncessionärer och arrendatorer av markområden i sovjetlandet. I teorin var Lenin emot

[1] Ibid., s. 24-30.

utarrendering av jord. ”Någon arrendering får inte förekomma”, skrev han till justitiekommissarien D. I. Kurskij den 25 oktober 1921. Men utarrenderingen av statliga jordbruk [sovchozer] eller av 'ouppodlad jord?' – – – Det är ju bara en delegering av ledningen.”[1] Genom detta juridiska taskspeleri legaliserade Lenin utarrenderingen och gav den ett namn med bättre klang. Livsmedelsförsörjningen var för honom viktigare än de socialistiska principerna. Hungersnöden var det allt överskuggande problemet. Alla försökte hjälpa till. Lenins syster Anna donerade det gamla Uljanovska familjesilvret till understödsfonden för de svältande, berättar hennes adoptivson.[2]

Kapitalism på arrendejord kunde föda och rädda.

Lenin trodde blint på att den andra – den socialistiska – revolutionen skulle komma. Men hans påståenden om den första den borgerligt-demokratiska – redan fullbordade revolutionen fanns på papperet, i dekreten men inte i det verkliga livet. Han skulle snart själv märka att de nationella minoriteterna hade uppnått mindre än de önskade, mindre än han själv önskade. Bönderna skulle av Stalin få veta, att de inte ägde någon jord, inte hade frihet att bruka den som de ville, att det enda som återstod dem var att ansluta sig till de avskydda kollektiven. Kvinnornas frigörelse omgavs av ett skimmer av verklighet: de kunde rösta på den ende kandidaten i valen, de kunde själva bli valda, i muhammedanska trakter kunde de lämna slöjan och gå i skola. Men ett uttalande i Moskva-tidskriften *Kommunist* den 16 november 1963 kastar ett visst ljus över sovjetkvinnornas öde. Författaren skriver på sidan 82 att den ryska kvinnans medellivslängd som för sextiofem år sedan var två år kortare än mannens, nu är åtta år kortare. Denna katastrofala relativa förkortning av sovjetkvinnans livslängd tillskriver han de upprepade aborterna och ”de nervchocker som arbets- och levnadsförhållandena bereder dem”. De flesta fullvuxna sovjetkvinnor är samtidigt hustrur, mödrar och yrkesarbetande. Revolutionen gav dem formell frihet och alltför tunga bördor.

Innan den första kapitalistiska, borgerligt-demokratiska revolutionen ens kunde betecknas som en halv framgång, utlöste Lenin den andra, antikapitalistiska, antidemokratiska revolutionen. Genom detta störtade han båda i fördärvet. Det var hans historiska misstag.

37. Hur man använder guld

Omständigheterna, som delvis hade framkallats av Lenin själv, tvang honom att fria till kapitalisterna. Han gjorde det utan betänkligheter för bolsjevismens skull och därför att han hade förordat koncessionspolitiken och övertalat motvilliga kommunister att acceptera den. Men de återstående rika i Ryssland kunde räknas av ett barn i första klass, och de utländska firmor som var beredda att arbeta i bolsjevikstaten var inte heller många. Trots att Lenin hävdade motsatsen, finner kapitalisterna det mera lockande att arbeta i ett högt utvecklat land än i ett underutvecklat med begränsad tillgång på allt de behöver: yrkesskickliga arbetare, erfarna tekniker och ingenjörer, riklig tillgång på elkraft, betryggande transportmöjligheter och industrier som kan leverera vad de behöver i maskinell utrustning, materiel, reservdelar och reparationer. Dessutom hade de flesta kapitalister antingen svårt att förstå Kremls politik, eller också avskydde de den, och därför var de måttligt intresserade av inbjudningarna att etablera sig under och samarbeta med kommunistregimen. Av dem som ställde sig positiva till affärer med denna ville de flesta köpa av och sälja till Sovjetryssland hellre än att investera pengar i landet.

[1] Ibid., s. 53. Detta brev är utelämnat i fjärde uppl. av Lenins samlade verk, del 33, augusti 1921–mars 1923, Moskva, 1950.
[2] *Vospominanija*, del 2, s. 137.

De viktigaste undantagen var utländska företag, främst i gruvbranschen, vilkas egendom hade konfiskerats efter den 7 november 1917. De hoppades på restitution och ett återupptagande av verksamheten under ungefär samma förhållanden som de hade vant sig vid i tsar-Ryssland. Det största av dem var förmodligen Russo-Asiatic Corporation of Great Britain, som dominerades av Leslie Urquhart. Leonid Krassin hade underhandlat i London med Urquhart både före och efter det anglo-sovjetiska handelsavtalets undertecknande. I juni 1921 skrev Lenin till Krassin: ”Vi går med på att bevilja en koncession på alla våra företag [i Sibirien]. Beträffande tiden [för koncessionen] måste ni köpslå. Vi anslår en viss summa sovjetvaluta. Beträffande procentsatsen [av de gruvprodukter som sovjetregeringen skulle få] måste ni köpslå.” Krassin hade föreslagit 25 procent. Lenin gick med på det. ”Vi går med på immunitet”[1] – för den utländska personalen mot arresteringar och trakasserier.

Från sin semesterort Gorkij telefonerade Lenin den 22 augusti 1921 till ordföranden i den statliga planeringskommissionen Krzjizjanovskij och sade, att eftersom Urquhart ansökte om en koncession på att bearbeta ”nästan alla Rysslands koppargruvor”, borde han ”garantera oss en viss procent” av tillverkningen, som skulle levereras så snart den var producerad. Dessutom skulle Urquhart se till att sovjetregeringen genom hans försorg fick ”den nödiga utrustningen för att utveckla våra egna gruvor”. Lenin ville också veta, hur Krzjizjanovskij ansåg att den planerade koncessionen skulle befordra Rysslands elektrifiering.[2]

Under tiden fick myndigheterna i Kirgisiska sovjetrepubliken, där koppargruvorna var belägna, order från Moskva att fortsätta med gruvdriften, och i september 1921 kallades den ryske gruvdirektören till Lenins kontor. Vid sin återkomst telegraferade han till Lenin, att överingenjören under hans frånvaro hade stängt gruvorna och avskedat arbetarna. ”Bland arbetarna”, fortsatte han, ”går propagandan i den riktningen, att sovjetregeringen inte förmår återupprätta gruvorna och att bara engelsmannen Urquhart kan göra det. Det har bekräftats att engelsmannen Urquhart har skickat brev, pengar och kläder till ingenjörerna, som med glädje inväntar hans ankomst.”[3] Detta visar att de lokala kommunisterna motsatte sig koncessionen. Men Lenin och hans anhängare var för den.

Royal Dutch-Shell hade gjort betydande investeringar i oljefälten i Baku, och återupptagandet av de officiella handelsförbindelserna mellan London och sovjetregeringen ingav bolagets direktör, sir Henry Deterding, förhoppningar om en koncession. Lord Curzon inskred till förmån för oljetrusten. Nedanstående brev gick från Foreign Office till Krassin, den ryske underhandlaren i London:

> Foreign Office den 19 oktober 1921.
>
> Bäste Monsieur Krassin,
>
> Markis Curzon av Kedleston har av överste J. W. Boyle fått veta att Royal Dutch-Shell-gruppen är angelägen om att av sovjetregeringen få en koncession på oljeproduktionen från av dem ägda oljefält i södra Ryssland och Kaukasien. Jag har fått i uppdrag att meddela Er att det är med Hans Majestäts regerings fulla gillande och stöd som överste Boyle har vänt sig till Er i denna sak. Hans Majestäts regering hoppas att dessa underhandlingar skall resultera i en snabb och tillfredsställande överenskommelse.
>
> Med utmärkt högaktning (undertecknat) Esmond Ovey[4]

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 261-262.
[2] Ibid., s. 311-312.
[3] Ibid., del XXIII, s. 67.
[4] Sovjetambassadören Ivan Maiskij tog, då jag besökte honom på sovjetryska London-ambassaden, fram detta brev ur ambassadens arkiv och tillät mig att kopiera det.

Lenin ansåg att också denna koncession skulle beviljas. Han var speciellt angelägen om att locka amerikanska industriföretag till Ryssland. Delvis berodde detta på hans uppfattning om världspolitiken. Han betraktade Förenta staterna som en fientligt sinnad rival till England och Japan, Rysslands två traditionella fiender. Tyskland hade varit Rysslands fiende under första världskriget, men det var inte bolsjevikernas krig. Å andra sidan var Tysklands finanser undergrävda. Frankrike hade spelat en ledande roll på den vita sidan under inbördeskriget i Ryssland, och antagonismen fortsatte också efter detta. Dessutom och framför allt: ett stort antal franska småsparare hade köpt tsarryska guldkantade obligationer som Kreml vägrade att lösa in, och kommunisterna såg häri ett svårt hinder för vänskapliga ekonomiska relationer. De ansåg inte heller, att Frankrike hörde till de tekniskt högst utvecklade nationerna. Den äran förbehöll de USA. Det var sålunda både tekniska, finansiella och politiska hänsyn som ingav de sovjetiska ledarna, framför allt Lenin och Trotskij, hoppet om att Förenta staterna skulle förmås göra en betydande insats i Rysslands återuppbyggnad. Relationerna mellan tsar-Ryssland och USA hade alltid varit ljumma. Naturligtvis hade de två länderna upprätthållit de officiella kontakterna, då och då hade kortare perioder av friktioner eller vänskap förekommit, men det förgångnas vittnesbörd var så pass neutrala att sovjetledarna ansåg sig kunna hoppas på en lysande framtid. När sovjetregeringen 1918 nationaliserade all utländsk egendom, undantog därför Lenin personligen, på förslag av överste Raymond Robins, alla amerikanska industriers tillgångar. Sålunda blev till exempel Singer Sewing Machine Companys, International Harvesters och Westinghouse Brake Companys egendom inte nationaliserad. Visserligen hade Förenta staterna intervenerat med trupper i inbördeskriget, men sovjetregeringen beslöt att inte låtsas om det; ibland nämndes det inte ens i de historiska verken, och det var först efter andra världskriget, då Ryssland steg till rangen av världens andra makt och Amerika i själva verket kom att inta Japans och Tysklands forna plats, som Moskva intog en antiamerikansk position. Det fanns två 1800-talsprinciper som Lenin aldrig kunde komma ifrån: maktbalanspolitiken och ekonomins ledande roll i politiken. Herbert Hoover ansåg emellertid, att politiken var av större betydelse än ekonomin. Som handelsminister i den nya Hardingadministrationen sade han den 21 mars 1921 i ett utlåtande om det sovjetiska frieriet till USA och sin reaktion till NEP: ”Frågan om handel med Ryssland är i långt högre grad en politisk än en ekonomisk fråga, så länge Ryssland står under bolsjevikernas herravälde. Så länge deras ekonomiska system är rådande, kan inte, helt oberoende av hur mycket de modererar det till namnet, någon verklig produktion uppkomma i Ryssland. Därför kommer Ryssland aldrig att ha några större varumängder tillgängliga för export och följaktligen inte heller några större möjligheter att importera – – – Vad som erfordras är att kommunisterna överger sitt nuvarande ekonomiska system.”

Moskva valde att överse med Hoovers avsnäsning. Biträdande utrikeskommissarien Maxim Litvinov uppmanade Förenta staternas regering att etablera normala kommersiella och diplomatiska förbindelser. Utrikesminister Charles Evans Hughes svarade i Hoovers anda. Men Lenin lät inte avskräcka sig. Den 24 maj 1921 undertecknade Fjärran-Östern-republiken (Chita), en sibirisk satellit till Moskva, en överenskommelse med Sinclair Exploration Company om exploatering av oljefyndigheterna på norra Sachalin och, som ett politiskt tillägg, rätten att bygga två hamnar på öns östkust mittemot Japan. Norra Sachalin var på den tiden ockuperat av japanerna. Avsikten var tydlig: om Harry F. Sinclairs vänner i Hardings kabinett kunde mota ut japanerna, skulle han få oljan. Dessutom kvarstod erbjudandet till Washington Baker Vanderlip om en stor gruvkoncession på Kamtjatka – med en bas för Förenta staternas flotta mittemot Japan ingående i överenskommelsen.

Lenin jagade val och fiskade samtidigt foreller. Urquhart, Sinclair, Vanderlip – dessa skulle bli hans största byten, om de kunde infångas. Men av allt att döma ville han ha en amerikansk koncessionär som han kunde visa upp både hemma och utomlands; stor eller liten, det var av

mindre betydelse. Följaktligen inbjöd han till sitt kontor den unge amerikanske läkaren Armand Hammer, som hade kommit till Ryssland för att byta spannmål /not pälsverk och andra varor. Medan han övervakade livsmedelsutdelning i Ural fäste de lokala myndigheterna hans uppmärksamhet vid asbestfyndigheter som inte längre bearbetades. Med deras hjälp lyckades Hammer snabbt klättra uppför den hierarkiska stegen och nå toppen: Lenin.

På Lenins skrivbord låg ett exemplar av den amerikanska tidskriften *Scientific Magazine*. ”Titta på det här!” sade Lenin och bläddrade hastigt igenom den. ”Det här är vad ert folk har uträttat! Det här är vad jag kallar framsteg: byggnader, uppfinningar, maskiner, utvecklandet av mekaniska hjälpmedel för den mänskliga handen. Ryssland av i dag kan jämföras med ert land under pionjärtiden. Vi behöver de kunskaper och den anda som har gjort USA till vad landet är i dag.”

Lenin talade flytande och korrekt engelska.

Han fortsatte med att säga att han var tacksam för Hammers hjälp med livsmedel och mediciner. Men ”vad vi verkligen behöver är amerikanskt kapital och teknisk hjälp för att få hjulen att snurra igen. Eller hur?” Var Hammer möjligen intresserad? Doktor Hammer svarade att ”hans egna affärer” var ”obetydliga”. ”Inte alls”, replikerade Lenin. ”Det är inte huvudsaken. Någon måste bryta isen.” Och han erbjöd honom asbestkoncessionen. När Hammer svarade, att de förberedande underhandlingarna kunde dra ut i månader under vilka han måste gå sysslolös i Moskva, utbrast Lenin: ”Byråkratin, ja, den är en av våra förbannelser.” Han skulle tillsätta en tvåmannakommitté, där den ene medlemmen hade hämtats från tjekan, den andre från rabkrin. ”Ni kan vara övertygad om att de kommer att handla snabbt. Det här skall göras med detsamma.”

Så snart en lockande överenskommelse var nådd, ville Lenin att Hammer skulle informera honom. ”Affärsmän är inga filantroper, och om de inte kan vara säkra på att förtjäna pengar, skulle de vara idioter om de investerade sitt kapital i Ryssland.” När Hammer sade sig frukta, att det kunde bli svårigheter med arbetskraften, försäkrade Lenin att några sådana inte skulle förekomma.[1] Koncessionsöverenskommelsen undertecknades i Moskva den 28 oktober 1921, av bland andra Maksim Litvinov från utrikeskommissariatet; koncessionerna hörde nämligen till utrikespolitiken. Flera dagar senare, kvällen före Hammmers avresa till Förenta staterna, skrev Lenin till honom ett brev på engelska med väl gångsönskningar i vilket han bland annat sade: ”Början är syn. nerligen viktig. Jag hoppas att det här blir en början av den allra största betydelse.” Något senare skrev Lenin till Zinovjev: ”Det är ytterst viktigt för oss att hans [Hammers] första konces sion blir en fullständig framgång.” Han skrev detta på engelska och tillfogade en rysk översättning.

Hammer tog upp en vak i isen, men han kunde inte bryta den. Andra mindre koncessioner till tyska, skandinaviska, brittiska och amerikanska bolag borrade också hål i den glaciär som täckte Rysslands relationer med yttervärlden. Men det stora tövädret som skulle komma isen att spricka och slänga upp väldiga block i luften väntade på någon större händelse, en klimatförändring eller åtminstone en årstidsväxling. Urquharts koncession eller en större oljekoncession skulle kanske ha förbättrat Sovjetrysslands internationella ställning. Men i stället gick förhandlingarna med Urquhart i oktober 1921 på grund och avbröts. En ytterligare försämring av Sovjetrysslands utrikesaffärer föranledde utrikeskommissarien Georgij Tjitjerin att i ett brev till Lenin av den 15 oktober 1921 föreslå flera radikala åtgärder. Tjitjerin krävde för det första, att Lenin och Trotskij skulle avgå från Kominterns exekutivkommitté, och vidare att sovjetregeringen skulle utfärda en förklaring som erkände tsar-Rysslands skulder

[1] Hammer har skildrat sina ryska erfarenheter i Armand Hammer, *Quest for the Romanoff Treasure*, förord av Walter Duranty, York, 1936, s. 241.

och undertecknades av Lenin, Trotskij och Tjitjerin. Lenin svarade följande dag. ”Att jag och Trotskij skulle dra oss tillbaka från Kominterns exekutivkommitté kan inte komma i fråga”, sade han. Krassin skulle ta hand om skuldfrågan. Svårigheterna med Urquhart var tillfälliga och rörde den del av produktionen som skulle ställas till sovjetregeringens förfogande. Urquhart erbjöd 5 procent, ryssarna krävde 10. Beträffande Kremls allmänna inställning intog Lenin en bestämd ståndpunkt. ”Engelsmännen och fransmännen vill plundra ut oss. Det kan vi inte tillåta. Vi tänker inte ägna deras 'missnöje' med detta någon uppmärksamhet.” Han räknade upp nådda resultat: en koncession var redan undertecknad, handeln med Tyskland växte, handeln med Italien skulle börja, och Italien hade erbjudit ett lån. Det var bara relationerna med England och Frankrike som hade utvecklats till det sämre: ”Enligt min åsikt är inga eftergifter eller andra åtgärder nödvändiga”. Överenskommelsen med Hoovers ARA om hjälp till de hungrande ”är en verklig fördel”, slutade Lenin.

Trots den skarpa tonen i Lenins brev tog Tjitjerin upp frågan på nytt i ett brev av den 17 oktober. Utrikeskommissarien framhöll på nytt behovet av en offentlig, av Lenin, Trotskij och honom själv undertecknad deklaration som erkände de tsarryska skulderna. Lenin lät brevet cirkulera bland politbyråns medlemmar med en anteckning om sitt eget motstånd mot Tjitjerins förslag. ”Sådana åtgärder skulle bara ge intrycket att vi är svaga.”[1]

Tjitjerin var emellertid envis, utan att dock förlora sitt lugn. Inte ens de två skriftliga avsnäsningarna från Lenin kunde rubba hans övertygelse att sovjetregeringen borde avge en försonlig förklaring om skulderna för att förbättra förhållandet till England och Frankrike. Följaktligen utarbetade han ett förslag och lade det på Lenins och andra politbyråmedlemmars skrivbord. Lenin studerade detta mycket långa och vältaliga dokument, gjorde några obetydliga rättelser, och i den utformningen överlämnades noten den 27 oktober 1921 till de engelska, franska, italienska, japanska och amerikanska regeringarna.[2] Tjitjerin försäkrade, att sovjetregeringen från begynnelsen hade försökt etablera ekonomiska relationer med de andra länderna och att den alltid var beredd att tillåta utländska kapitalister att göra förtjänster, samtidigt som de hjälpte Ryssland att utnyttja landets naturtillångar. Ryska regeringen var ”fast övertygad ona att inget folk r förpliktat att betala kostnaderna för fjättrar som det har burit i århundraden”. Inte desto mindre var den ”beredd att ge efter i denna betydelsefulla fråga” (Lenin ändrade meningen till att lyda: ”är beredd att göra ett antal betydande eftergifter i denna viktiga fråga”) och betala tsarens skulder från före 1914 under förutsättning av ”fördelaktiga villkor som ger regeringen prakriska möjligheter att möta dessa förpliktelser”. Detta innebar lån och krediter.

Tjitjerin föreslog därpå att ett internationellt möte skulle inkallas så snart som möjligt för att diskutera saken med sovjetregeringen. Detta var fröet till Genuakonferensen i april 1922.

Inte heller när det gällde inrikespolitiken var reträtten ännu fullständig, meddelade Lenin den provinsiella partikonferensen i Moskva den 29 oktober 1921. ”Men ett nederlag är inte lika farligt som underlåtenheten att erkänna nederlaget, som fruktan för att dra alla nödiga slutsatser av det.” De hade redan dragit nytta av en del reträtter. De mindre kolgruvor som regeringen hade arrenderat åt enskilda företagare i Donetsbäckenet ”fungerar bra; de förser regeringen med trettio procent av produktionen i form av arrendeavgifter”. Men reträtten på våren 1921 – NEP – var otillräcklig. Regeringen hade då trott på byteshandeln, på industrivarors utbytande mot jordbruksprodukter. Vad som i stället hade uppstått var ”en helt vanlig handel med köpa – och – sälja. Ni måste försöka anpassa er till detta, annars kommer den primitiva kraften i detta köpa-och-sälja och penningcirkulationen att överväldiga er. Det är därför som vi alltjämt är i den ställningen att vi måste retirera i god ordning för att någon gång

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 338-339.
[2] Ibid., del XXXV, s. 284-288.

i framtiden kunna rycka fram igen – – – Vi är just nu i en ställning där vi måste gå ännu en bit bakåt, inte bara till statskapitalism, men också till att regeringen reglerar handeln och valutan.”

Någon skulle kanske fråga: ”Vad finns det då kvar av kommunismen?” En sådan stämning rådde i vida kretsar. Man hörde kamrater säga: ”Så där, nu är allt förlorat.” För dem hade Lenin inga vänliga och trösterika ord. De måste se sanningen i vitögat. ”Vi måste acceptera systemet med kapitalism och kontanta pengar.” De måste alltså godta pengar. Det var farligt. Men hade någon revolution varit fri från faror? ”Farans försvinnande skulle innebära ett slut på kriget och upphävandet av proletariatets diktatur; men om något sådant drömmer givetvis ingen av oss.” Till slut skulle de i alla fall segra, ty de krafter som stödde dem var på tillväxt i alla länder.[1]

Vanliga medborgare ägde miljoner och vissa småhandlare till och med miljarder av sovjetregeringens pappersrubler, vilkas värde sjönk för var dag som gick. De ville ha guld, basen för tsartidens valuta. Lenins logiska intellekt sade honom, att eftersom Rysslands ekonomi baserade sig på penningkapitalism måste han ta itu med guldproblemet. Följaktligen skrev han en artikel med titeln ”Om guldets betydelse nu och efter socialismens fullständiga seger”, som *Pravda* publicerade den 6 och 7 november 1921.[2] Det första stycket var hållet i en nykter ton:

”Bästa sättet att fira den stora revolutionens årsdag är att koncentrera uppmärksamheten på dess hittills olösta uppgifter.” Detta ägde speciell betydelse när revolutionen ställdes inför nya situationer. ”Det som för ögonblicket är nytt är tvånget för vår revolution att ty sig till 'reformistiska', gradualistiska, försiktigt kringgående handlingsmetoder i de grundläggande ekonomiska frågorna.”

”Reformistisk” och ”gradualistisk” hade varit kommunistiska skällsord som utslungades mot västerländska liberaler och icke-revolutionära socialister. I öron som hade vant sig vid den bolsjevikiska jargongen lät de som skärande dissonanser. Här ställde Lenin intressanta frågor vilka, det visste han förmodligen, skulle sätta många kommunisters tankeförmåga på prov: ”Om man har prövat revolutionära metoder och medger att man har misslyckats, innebär det inte att man medger att revolutionen från början till slut har varit ett misstag? Visar det inte, att det var fel att över huvud taget inleda en revolution och att vi hade bort börja med reformer och begränsa oss till reformer?” Detta var mensjevikernas åsikt, påpekade Lenin. Men ”för en sann revolutionär är den stora faran, kanske den enda faran, överdriven revolutionsiver, att man glömmer skillnaderna och förutsättningarna för ett vederbörligt och framgångsrikt tillämpande av de revolutionära metoderna – – – Vad ger oss rätt till slutsatsen, att 'den stora segerrika världsrevolutionen' kan och måste tillämpa uteslutande revolutionära metoder?” Ingenting, svarade Lenin.

Dessa uttalanden förefaller kanske häpnadsväckande. De stöder sig emellertid på Lenins dominerande princip att ändamålet helgar medlen, till och med sådana medel som kapitalism, reformism och gradualism. På sätt och vis ger dock detta användande av medel som är diametralt motsatta ändamålet upphov till frågan: varför då betala det höga priset som en revolution kostar? Lenins svar var att den borgerligt-demokratiska revolutionen hade varit framgångsrik i Ryssland (indragningen av storgodsen, kvinnornas och nationaliteternas frigörelse, religionsfriheten) och att ”den borgerligt-demokratiska parlamentarismens era” led mot sitt slut ute i världen. ”Ett nytt kapitel i världshistorien har inletts: den proletära diktaturens era.”

---

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 57-78.
[2] Ibid., s. 79-85.

Under tiden upplevde Ryssland sällsamma fenomen. ”Kommunism och handel?!” Lenin tillfogade: ”*Ekonomiskt* sett står dessa begrepp inte längre från varandra än kommunismen från de patriarkaliska bondesmåbruken.” Och de två står verkligen långt från varandra.

Lenin hade endast ett svar på de olösliga frågor som han själv ställde: världsrevolution. Det var också hans svar på guldets roll, som han ännu inte hade tagit upp i sin artikel. ”När vi har segrat i världsomfattande skala”, förkunnade han nu, ”skall vi bygga toaletter av guld vid gatorna i många av världens största städer.” Detta skulle vara ”den 'riktigaste' och nyttigaste användningen för guldet”, för dem som inte har glömt att tio miljoner blev dödade och trettio miljoner invalidiserade 1914-1918 för guldets skull; ”1925 eller kanske 1928 eller däromkring är de säkert beredda att döda tjugo miljoner och invalidisera sextio miljoner i ett nytt krig, antingen mellan Japan och USA eller England och USA eller något liknande”.

Talen och artiklarna ger oss en bild av hur Lenins tänkande utvecklades; men de var bara en liten del av hans verksamhet. Tusen böner ansatte honom dagligen, tusen uppgifter väntade honom vid varje kommittémöte. Han lärde sig aldrig att göra mindre än det möjliga. ”Jag är trött och sjuk. Jag reser bort”, skrev han till en kamrat den 6 december 1921. Centralkommittén hade beslutat ge honom en ny semester i Gorkij och gav instruktioner om att inga dokument, rapporter eller brev skulle skickas till honom där. Läkarna trodde att fullständig vila kunde förhindra en allvarlig sjukdom.

Från Gorkij ringde Lenin inte desto mindre till sin sekreterare om en kommunist som hade blivit utesluten från partiet utan tillräckliga skäl; han skrev ett brev till Kamenjev om valet av ny jordbrukskommissarie; han ringde till Stalin för att tala om rabkrins undersökning av boskapsskötseln; han ringde in ett brev där han protesterade mot uteslutningen av Nadesjda S. Allelujeva, dottern i en gammal kommunistfamilj hos vilken Lenin hade dolt sig en del av tiden mellan juli och november 1917 (hon återfick sitt partimedlemskap); han telefonerade in ytterligare ett brev beträffande en annan kvinna som hade uteslutits från partiet (hon blev också återintagen). Han telefonerade också in ett utkast till en resolution som skulle föreläggas elfte partikongressen, i vilken han inte deltog, och som gällde intagandet av nya medlemmar i partiet samt intagandet av komsomolmedlemmar som var gamla nog att sluta sig till de vuxnas parti. I allmänhet, sade Lenin, lutade han åt Trotskijs inställning med kortare prövotid för kandidaterna.

När han var på semester upphörde hans hjärna aldrig att arbeta. Men han slapp telefonsamtal och besökare, och han njöt av att promenera i skogarna med Krupskaja, att plocka svamp och bär, och att ibland leka med sin brorson, Dmitrijs son, och med kökspersonalens och tjänarinnornas barn.

38. Framtiden var närvarande

Den 17 december 1921 var Lenin tillbaka från semestern och började förbereda sin rapport till nionde allryska sovjetkongressen, det högsta regeringsorganet (som emellertid måste följa kommunistpartiets order). Han förberedde sig genom att överhopa sina kolleger med frågor: till Tjitjerin ”eller om han inte kan göra det, Litvinov”, och till Radek om den inrikespolitiska situationen i Rumänien och Polen, ”om fyrmaktsalliansen mellan England, Förenta staterna, Frankrike och Japan, som slöts vid Washington-konferensen” i november 1921; ”är det tillrådligt att nämna förslaget att inbjuda Ryssland och Tyskland” till Genuakonferensen i april 1922; han bad också Tjitjerin och andra om siffror beträffande utrikeshandeln; hur många lokomotiv hade köpts utomlands etc.? En fråga till Osinskij om spannmål som hade delats ut åt bönderna. Frågor till Smilga om kol-, olje-, torv- och timmerproduktionen. Till ordföranden i högsta nationalekonomiska rådet Bogdanov om stålproduktionen, Hammerkoncessionen i Ural, textilindustrin – ”inte mer än en halv sida om varje fråga – – – Några,

men så få som möjligt, siffror som kan användas i min rapport för att illustrera det synnerligen svåra läget och de obetydliga tecknen till förbättring". Lenin infordrade också data om framstegen beträffande elektrifieringen och inom undervisningen. Och en biljett till Trotskij: "Kan ni innefatta arméns ekonomiska arbete i era teser och er rapport" till kongressen?[1] Sedan skrev Lenin ett långt, detaljerat utkast till sitt tal.

Lenins tal till kongressen var liktydigt med regeringens rapport till nationen om utvecklingen under året sedan den senaste sovjetkongressen. Han talade den 23 december 1921, i en atmosfär av frost och hunger, av oändliga svårigheter som kunde ha krossat det starkaste hjärta. Han föresatte sig därför att ingjuta nytt hopp. Han hade varnat andra för "kommunistiskt skryt", men nu hängav han sig själv åt det. Eftersom han talade till ett auditorium och ett land som var avskuret från ocensurerade informationer, ansåg han sig ha rätt att mata det gamla ryska underlägsenhets-överlägsenhetskomplexet med förvrängningar. "Materiellt, ekonomiskt och militärt sett, är vi oändligt svaga, men moraliskt – och då ser jag inte saken från den abstrakta moralens synpunkt utan med hänsyn till förhållanden mellan de verkliga krafterna i alla klasser i alla länder – är vi starkare än något annat land." De kapitalistiska länderna hade vägrat Sovjetryssland diplomatiskt erkännande, men ändå handlade de med Sovjet. Tusen lokomotiv hade beställts utomlands. "Vi har redan fått de första tretton svenska och trettiosju tyska" lokomotiven. "Detta är en obetydlig början, men hur som helst är det en början – – – Vi betalar för mycket, men ändå hjälper det upp vår ekonomi. De stämplar oss som brottslingar, men ändå hjälper de oss. – – – Som jag redan har sagt er, ser vi nu att vår bedömning av läget i stort sett var riktigare än deras. Och det är inte för att de inte har folk som förstår sakerna rätt – tvärtom har de flera sådana experter än vi – men därför att man inte kan förstå sakerna rätt, när man har slagit in på förintelsens väg." Importen och exporten hade stigit. Siffrorna var obetydliga, magra, "löjligt små; men denna början visade att det fanns starkare krafter i arbete än de hotfulla uppmaningar som i åratal hade uppmanat dem att sluta med att vara vad de var eller också förintas. "Är det över huvud taget möjligt med en socialistisk republik i en kapitalistisk omgivning? Detta föreföll till att börja med omöjligt, både militärt och politiskt. Men att det är möjligt såväl politiskt som militärt har nu demonstrerats." Och nu var också den ekonomiska koexistensen ett faktum.

Hemma arbetade regeringen främst på att länka samma arbetarklassen med bönderna. "Och länken blir handeln." Detta var huvudändamålet med NEP. "Vi genomför denna politik på fullaste allvar och på lång sikt, men, som jag redan har påpekat, inte för alltid. Den blev nödvändig till följd av vår fattigdom och ruin och den enorma försvagningen av vår tunga industri." Också på detta område kunde kommunisterna inregistrera vissa framgångar

Men utvecklingen måste bli långsam, "därför att vi måste hemföra våra framgångar mitt under ett ekonomiskt krig och i ett läge då våra grannar inte ger oss hjälp utan bemöter oss med fientlighet. Men vår väg är den rätta, därför att det är den väg till vilken andra länder oundvikligen också kommer en gång". Lenin hade också goda nyheter: "Jag måste meddela er, att de senaste dagarna har inneburit avsevärda framgångar i kampen mot svälten. Ni har förmodligen läst i pressen att USA har anslagit tjugo miljoner dollar för att hjälpa de svältande i Ryssland."

Sådden i hungerområdet hade ökat under de senaste åren. Bränsleproduktionen hade också stigit. Men de hade ännu inte lärt sig att driva handel. Den private köpmannen, den private industriidkaren "kan göra affärer med hundra procents vinst, låt oss säga beträffande råvaror för industrin, på ett sätt som ingen kommunist eller fackföreningsman kan. Och det är just här som NEP:s betydelse ligger. Att lära sig." Kommunisterna var skickligare i att skriva resolutioner än i att arbeta. "Jag ber om ursäkt. Vad är det som kallas proletariatet? Är det den

[1] *Leninskij sbornik*, del XXIII, s. 277-280.

klass som arbetar inom den tunga industrin? Och var finns denna tunga industri? Vad är det för ett slags proletariat? Var finns er industri? Varför står den overksam? Därför att ni inte har några råvaror? Har ni kunnat skaffa fram dem? Nej. Då skriver ni resolutioner om att skaffa fram råvaror, och alltsammans slutar med kaos."

I det stora hela hade emellertid NEP lett in Ryssland på den rätta vägen. Och avsikten att länka samman arbetarna med bönderna "är inte bara ett ryskt mål, det är ett mål för hela världen – – – ett problem för alla socialister. Kapitalismen går under – – – Ett nytt samhälle som bygger på arbetarnas och böndernas förbund är oundvikligt. Förr eller senare, tjugo år tidigare eller tjugo år senare, skall det förverkligas. För detta samhälles skull hjälper vi nu till med att utarbeta formerna för unionen mellan arbetare och bönder."[1]

Det svältande, underutvecklade Ryssland ledde vägen mot världskommunismen genom att tillåta handel mellan bönder och profithungriga köpmän. I hungersnödens och den återinförda kapitalismens mörka natt upptäckte Lenin världsrevolutionens långt i fjärran tindrande stjärna. Inre nödtvång var moder till denna illusion.

För att göra den nya ekonomiska politiken trovärdig för bönderna måste de få garantier mot att den hemliga polisen inte förgrep sig på deras skördar. NEP-mannen ville ha trygghet mot arresteringar och konfiskeringar av förtjänster och varor. Lenin meddelade följaktligen kongressen att tjekan, omdöpt, skulle berövas en del av sin makt, förutsatt att kontrarevolutionen inte stack upp sitt huvud. Men en påle i köttet med ett nytt namn. GPU (Statliga polisdirektoratet) utvecklades ur tjekan den 6 februari 1922. Den första mars skrev Lenin till J. Peters, GPU:s ställföreträdande chef: "Det Statliga polisdirektoratet kan och måste bekämpa besticklighet etc. och straffa med arkebusering efter avkunnad dom. GPU måste komma till en överenskommelse med justitiekommissariatet och alla regeringsorgan." Kommissariatet hade hand om domstolarna, och efter påstötningar från GPU gav politbyrån kommissariatet instruktioner. Rättvisan var fortfarande politisk – precis som på tjekans tid. NEP skapade också nya problem för fackföreningarna, skrev Lenin i ett långt utlåtande som centralkommittén den 12 januari 1922 publicerade som sitt eget. Eftersom alla regeringsägda fabriker anstängde sig att höja produktionen och uppnå "överskott och lönsamhet" kunde inte ökade friktioner mellan arbetarna och direktörerna undvikas. Kommunistpartiet, sovjetregeringen och fackföreningarna "måste öppet erkänna existensen av en ekonomisk kamp". Fackföreningarna skulle försöka bilägga tvisterna, och om dessa tvister ledde till "öppna konflikter i form av strejker inom regeringsägda företag", måste fackföreningarna sträva till rättvisa uppgörelser. Men "varje direkt inblandning av fackföreningarna i företagens ledning – – – måste betraktas som absolut outhärdlig och skadlig".[2]

Den 3 februari 1922 meddelade sovjettidningarna att den internationella metallarbetarunionen, som kongressade i Hannover, hade antagit en resolution som manade till storstrejk i fall av krigshot. "Jag föreslår följande", skrev Lenin till politbyrån: "Att ett antal artiklar publiceras i *Pravda* och *Izvestija* där det påminns om det öde som mötte Baselmanifestet av 1912 med en detaljerad förklaring av alla de barnsliga dårskaper och allt det sociala förräderi som nu upprepas av metallarbetarna." Vidare borde Kominterns exekutiv på sitt följande möte anta en resolution som visade att "endast ett förberett och erfaret revolutionärt parti med en utvecklad underjordisk organisation framgångsrikt kan föra kampen mot kriget och att dessutom det rätta sättet att föra denna kamp inte är en strejk mot kriget utan bildandet av

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 113-141.
[2] Ibid., s. 147-156.

revolutionära celler inom krigsmakten och deras förberedande för en revolutions genomförande".[1]

Lenin telefonerade in utlåtandet till sin sekreterare för distribution till politbyråns medlemmar och andra. Han låg återigen sjuk Gorkij. Han ringde till A. D. Tsurupa, viceordförande i sovnarkom (Lenin var själv ordförande) den 21 januari: "Jag kan inte återvända förrän om tre, kanske fyra veckor."[2] I själva verket beslöt politbyrån den 2 februari att "utsträcka" Lenins semester "till elfte partikongressen" i slutet av mars.[3]

Lenin var allergisk mot semestrar. De stred mot hans allt överskyggande pliktkänsla. Och de måste ha förbryllat honom. Under sin vistelse i Gorkij i januari-februari-mars 1922 var han illa till mods, han sov dåligt och led av magsmärtor. Men hans hjärna fungerade lika bra som någonsin. Ett år senare, i mars 1923, var denna hjärna knappt vid liv längre och kroppen var partiellt förlamad. I januari 1924 dog både hjärnan och kroppen. Men under det år som föregick det mentala sammanbrott som gjorde slut på Lenins bana var hans intellekt fortfarande lika överlägset, och han dominerade Ryssland som aldrig förr. Hans prestige växte och hans grepp om personer och situationer blev allt fastare. Under dessa tolv månader från mars 1922 till mars 1923 kunde ingen ha misstänkt att de såg en kornets glödande svans, inte den uppgående solen. Han skulle kanske ha kunnat leva i bästa välmåga tio eller femton år till och sålunda förändrat hela sovjethistorien och mycket av världshistorien.

I själva verket var Lenins sista år hans största. Det var förmodligen också hans sorgligaste, ty att döma av hans uttalanden är den knappast troligt att han inte insåg i vilka avseenden han hade misslyckats.

I detta sista och framgångsrikaste skede av sitt liv ställdes Lenin inför två centrala problem: utrikespolitiken och byråkratin. Utrikespolitiken innefattade frågan om Rysslands existens i en fientlig internationell omgivning. Byråkratin var synonym med statens ledning eller diktaturens funktion. Alla sovjetmedborgare berördes av dess verksamhet, jordbruket och konsten, industrin och undervisningen, resorna och nyhetsförmedlingen, förlagsverksamheten och byggnadsverksamheten, politiken – allt utom de intimaste aspekterna av privatlivet.

Hela 1922 ägnade Lenin all sin energi åt utrikespolitiken. I början av året hade han anledning att tillrättavisa utrikeskommissarien Tjitjerin, som han i allmänhet kom bra överens med. Tjitjerin, som försökte förbättra relationerna med USA och visste att amerikanerna kritiserade den sovjetiska ateismen, skrev den 20 och 22 januari två brev till Lenin i vilka han föreslog att prästerna skulle beviljas rösträtt och rätt att vara representerade i sovjeterna. Lenin reste borst. Den 23 januari skrev han i ett brev till politbyrån som citeras i Pospelovs *Biografia* (2:a uppl., s. 585): "Jag har nu fått två brev från Tjitjerin – – – Han tar upp frågan om det inte vore tillrådligt att mot skälig kompensation gå med på en liten ändring av författningen, nämligen beträffande parasiterande elements representation i sovjeterna. Att göra detta för att behaga amerikanerna. Tjitjerins förslag visar enligt min åsikt – – – att han omedelbart bör skickas på undersökning. Varje medgivande i den riktningen – – – skulle enligt min åsikt innebära en allvarlig fara för alla underhandlingar." Genua-konferensen var redan under förberedelse, och ehuru Lenin i allmänhet var villig att köpslå, hade han en känsla av förhandsmedgivanden beträffande författningens grundprinciper inte skulle vara ett bra öppningsdrag.

Under januari och februari utarbetade Lenin en detaljerad plan för en lång artikel som skulle få namnet "En publicists iakttagelser". Utkastet, som efter hans död återfanns bland hans

[1] Ibid., s. 166. Detta uttalande är utelämnat från 4:e uppl. av Lenins samlade arbeten, del 33, augusti 1921–mars 1923, Moskva, 1950. Det var besvärande för Stalins Kreml.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, 1. 403.
[3] Lenin, a.a., 4:e uppl., del, 33, s. 493.

papper, sysselsatte sig främst med inhemska problem men också sådana frågor som ”Levi och Serrati”, de två dissidenterna som hade lämnat Komintern; ”Irland”; ”Det västeuropeiska proletariatets 'enade front' och de brittiska valen”; ”Två globala fronter och 'mitten', halv-bolsjevikerna, jämför *Hindu*-Tolstojanen”. Dessa två fronter var förmodligen den kapitalistiska fronten och den planerade proletära fronten, och mellan dem stod ”halv-bolsjevikerna” liksom hindu-tolstojanen, Lenins enda omnämnande av Gandhi, som han inte förstod, därför att mahatman verkligen var både hindu och tolstoj an men raka motsatsen till bolsjevik. I utkastet stod det också: ”Inkludera i titeln: Om Genuakonferensen.'” [1]

Lenin började författa den föreslagna artikeln, skrev några sidor, men avslutade den aldrig. Flera av frågorna behandlade han emellertid i tal, brev och telefonmeddelanden. Den i februari dikterade han till exempel från Gorkij ett långt brev per telefon till Bucharin och Zinovjev angående den förenade proletära fronten. Den 2:a, 3:e och -internationalen hade utlyst en konferens som skulle hållas i Berlin i april. Lenin ville att Kominterndelegaterna där skulle ”officiellt deklarera att vi betraktar den 2:a och 2½-internationalen som ingenting annat än inkonsekventa och vacklande deltagare i ett block tillsammans med den kontrarevolutionära världsbourgeoisien, och vi beger oss till konferensen om den förenade fronten med avsikt att åstadkomma största möjliga enhet i den direkta påverkan av massorna, för att avslöja de politiska misstag som den 2:a och 2½-intemationalens hela ståndpunktstagande innebär” – precis som de, trodde Lenin, avsåg att avslöja ”det felaktiga i vårt ståndpunktstagande”. Redan nästa dag sände Lenin ytterligare ett telefonmeddelande till Bucharin och framhöll att han var ”förvånad och förbluffad” över att inte ha fått något svar på sitt första meddelande. ”Jag begär ett svar.”[2]

I. Genuakonferensen

Av alla utrikespolitiska frågor var Genuakonferensen den viktigaste. Detta var den första internationella konferens till vilken stormakterna inbjudit Sovjetregeringen, och de hade gjort det eftersom de hade för avsikt att i samband med NEP få till stånd en ekonomisk samexistens med Sovjetryssland genom att i stor skala delta i dess återuppbyggnad, och på detta sätt kunna omforma landet politiskt och ekonomiskt. Lenin insisterade på att alla medlemmar av den sovjetiska delegationen till konferensen skulle vara grundligt förberedda. Han avsåg att själv leda delegationen. ”Vi förklarade redan från början att vi hälsar Genua och kommer dit; – – – vi kommer dit som köpmän”, yttrade han inför ett sammanträde hos kommunistfraktionen av allryska metallarbetarkongressen den 6 mars. (Formellt var han på semester i Gorkij, men det kunde inte hindra honom från att tala vid ett möte i Moskva.) ”Vi vet”, fortsatte han, att avsikten med Genuakonferensen och dess diplomatiska preliminärer är handel. ”*De borgerliga länderna måste handla med Ryssland*; de vet att utan någon form av ömsesidiga ekonomiska förbindelser kommer deras sammanbrott att bli svårare än det redan är.” Dessa ord återspeglade en djup kommunistisk övertygelse: de kapitalistiska länderna behövde Ryssland för att inte gå under ekonomiskt. De var helt enkelt tvungna att handla med sovjetryssarna, att ge dem lån. Var skulle de annars, resonerade bolsjevikerna, investera sitt överflödiga kapital? Men sovjetrepresentanterna, framhöll Lenin, måste lära sig hur man för handelsförhandlingar. ”Här är det nödvändigt att vi inriktar oss på ett smidigare tänkande och att vi lägger bort hela vår kommunistiska eller rättare sagt vårt ryska oblomoveri och mycket annat också – – – Det fanns en typ i vårt ryska liv – Oblomov. Han låg alltid i sin säng och smidde planer. Sedan dess har en lång tid förflutit, Ryssland har upplevt tre revolutioner, men alltjämt finns det Oblomovar kvar. Ty Oblomov var inte bara godsägare utan också bonde, och inte bara bonde utan också intellektuell, och inte bara intellektuell utan också arbetare och

[1] Ibid., 2:a uppl., del XXVII, utg. not, s. 525-526; också *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 418-420.
[2] *Leninskij sbornik*, vol. XXXVI, s. 418-420.

kommunist – – – Vi måste driva handel med de kapitalistiska länderna så länge de existerar som sådana.” Men om dessa länder inbillar sig, att de kan tänka ut något nytt och ställa ryssarna inför nya villkor i Genua, ”må det tillåtas oss att säga dem (jag hoppas att jag får tillfälle att personligen säga Lloyd George detta i Genua): ni, mina herrar, kan inte överrumpla någon; ni är affärsmän, och ni köpslår skickligt – – Jag sade, att jag hoppas få tala personligen med Lloyd George om dessa frågor i Genua och säga honom att det inte lönar sig att *försöka skrämma oss med bagateller*, ty de som försöker skrämma kommer endast att lida prestigeförlust. Jag hoppas att denna möjlighet inte skall förvägras mig av min hälsa som under några månader har hindrat mig från att direkt delta i handhavandet av de politiska angelägenheterna och som inte tillåter mig att sköta de sovjetbefattningar som har anförtrotts mig. Jag har anledning att tro att jag om några veckor kan återuppta mitt arbete”.

Lenin for inte till Genua, och han talade inte personligen med Lloyd George. Hans hälsa försämrades starkt under konferensmånaden april och i maj. Man fruktade också att han skulle bli mördad utomlands, och hundratals sovjetmedborgare telegraferade till Kreml – på den tiden var sådana aktioner förmodligen spontana – och yrkade på att han skulle stanna hemma. Men huvudorsaken till att Lenin inte for till Genua var hans hälsa. ”Jag är sjuk och enfaldig”, skrev han i ett brev den 3 mars 1922.[1] Han var sjuk men inte enfaldig och påståendet att han var enfaldig var hans sätt att få andra att verka enfaldiga, ty i samma mening bad han utrikeshandelskommissarien Krassin, adressaten, eller någon av hans ställföreträdare, att ”på ett populärt språk och inte mer än tio rader förklara mig” skillnaden mellan att upphäva det sovjetiska utrikeshandelsmonopolet, vilket Lenin betraktade som en av kommunismens grundstenar, och att tillåta utländska affärsmän att etablera sig i Sovjetryssland för att köpa och sälja. ”Konkret? Populärt? Vilken är skillnaden?” frågade Lenin. Han såg ingen skillnad. Det fanns ingen skillnad. Utrikeshandelsmonopolet utgjorde Lenins försvar mot västmakternas föregivna planer på att återinträda på den ryska marknaden med sina produkter, köpa råvaror av vilken försäljare som helst och sålunda underminera Moskvas planer på industrialisering. Utrikeshandelsmonopolet som hade inrättats långt före Genua var liktydigt med en hundraprocentig protektionism. Ingen utomstående kunde konkurrera med ett sovjetföretag.

Utrikeshandelskommissarien Krassin och finanskommissarien Grigorij Sokolnikov hade divergerande åsikter om utrikeshandelsmonopolets framtid. Lenin diskuterade frågan med Kamenjev, Stalin och Zinovjev den 3 mars, och samma dag skrev han ett brev till Kamenjev: ”Jag har funderat rätt ingående på vårt samtal – – – Min slutsats är att Krassin obetingat har rätt. Vi kan inte retirera ett steg längre från utrikeshandelsmonopolet. Om vi gör det, kommer utlänningarna att köpa upp och exportera allt av värde.” Sokolnikov gjorde ”ett gigantiskt misstag som säkert kommer att ruinera oss, om inte centralkommittén i tid rättar till hans politik och försäkrar sig om att denna rättade politik verkställs. Hans misstag är abstrakthet, han fängslas av någonting schematiskt (vilket alltid har varit en synd hos Sokolnikov, en talangfull journalist och fascinerande politiker)”. Han fascinerades av abstrakta idéer. ”Det är ett fruktansvärt misstag”, skrev Lenin vidare till Kamenjev, ”att tro att NEP har gjort slut på terrorn. Vi skall ännu en gång återvända till terrorn och till ekonomisk terror. Utlänningarna har redan börjat muta tjänstemän, och de exporterar vad som finns kvar av Ryssland.' – – – Monopolet är en hövlig varning: Min gode man, det ögonblick skall komma då jag hänger er!”[2]

Dessa instruktioner var i själva verket avsedda för Tjitjerin, ledare och tjänsteförrättande ordförande för sovjetdelegationen vid Genuakonferensen. Lenin hade av allt att döma en

[1] Ibid., s. 442-443.
[2] Ibid., s. 443-446.

förkänsla av att han inte skulle få tillfälle att personligen leda delegationen, eftersom han den 25 februari telefonerade in en biljett till Stalin och Kamenjev: han avvisade Tjitjerins förslag ”och jag håller fast vid min tidigare formulering”. Tjitjerin hade bett politbyrån utnämna en trojka som skulle leda sovjetdelegationen i Genua. I stället ville Lenin att Tjitjerin skulle uppfylla alla en ordförandes funktioner, och endast i fall av Tjitjerins avresa eller sjukdom skulle ordförandeskapet övergå till den ena av två trojkor, den första bestående av Litvinov, Krassin och Christian Rakovskij, den andra av Litvinov, Joffe och V. Vorovskij. Politbyrån röstade för Lenins förslag.[1]

Lenin som var angelägen om att göra sovjetdelegationen immun mot felgrepp läste ivrigt västerländska tidningar och böcker och skickade dem vidare till delegationsmedlemmarna. Den 6 mars, till exempel, skickade han till Tjitjerin och Litvinov L. Haden Guests *The Struggle for Power in Europe, 1917-1921, An Outline Economic and Political Survey of the Central States and Russia*, utgiven i London 1921. ”Om ni inte har sett denna”, löd Lenins följebrev, ”ber jag er titta i den eller instruera någon att läsa den och redogöra för innehållet. Författaren är av allt att döma en farlig skurk, en kapitalistklassens bovaktige vapendragare.”[2] De sex sista orden skrev Lenin på engelska.

Lenins största bekymmer var att makterna i Genua skulle betrakta NEP som sitt tillfälle att återupprätta kapitalismen i Ryssland. Därför betonade han så starkt i sitt tal till metallarbetarna den 6 mars: ”Vi kan med absolut säkerhet fastslå att vi också kan avbryta den reträtt som vi har inlett, och att vi förresten redan är i färd med att avbryta den. Nog om detta.” Och några minuter senare: ”Nog, vi skall inte bevilja några fler koncessioner!” Och ytterligare: ”Om de kapitalistiska herrarna tror att de kan dröja ytterligare, och att ju senare det blir, desto större blir koncessionerna, måste vi, jag upprepar det, säga dem: 'Nu är det nog, i morgon får ni ingenting alls.' ” Upprepningar hade Lenin aldrig något emot. Han uttryckte samma tanke ytterligare tre gånger. Också att de begav sig till Genua i egenskap av köpmän: ”I vår egenskap av köpmän etablerar vi kontakter, och vi vet vad ni är skyldiga oss och vad vi är skyldiga er och vad som bör vara er normala och till och med er onormala förtjänst.”[3]

Lenin lämnade dörren öppen. Talet publicerades i *Pravda* den 8 mars för yttervärldens konsumtion. Men de sovjetiska kommunisterna läste det också, och några av dem gladde sig vid tanken på att NEP-reträtten var till ända. Justitiekommissarien Kurskij tog det faktiskt ad notam. Enligt upplysningar som Lenin fick av en adjutant vägrade han att göra ett utkast till en förklaring om medborgerliga rättigheter, innefattande rätt till personlig egendom, med motiveringen att ”reträtten var inställd”. Lenin brusade upp och skrev till Kurskij: ”Jag måste påpeka för er att en sådan motivering är löjeväckande och att den förhalningstaktik som ni har använt och fortfarande använder inte kan tolereras.” Lenin befallde Kurskij att ha deklarationen färdig och i händerna på viceordföranden Tsurupa inom fyrtiåtta timmar.[4]

Under tiden föreberedde sig Tjitjerin med sedvanlig omsorg för Genuakonferensen. Den 10 mars hade han utarbetat ett principuttalande. Han skickade det genast till Lenin som svarade fyra dagar senare.[5]

Tjitjerin hade bett att Lenin skulle läsa uttalandet och ”ge era instruktioner. Vi måste presentera 'det bredaste möjliga pacifistiska program'. Men vi har inget. Det finns endast enskilda fragmentariska omnämnden i centralkommitténs ursprungliga direktiv. Jag försöker mig för första gången på en sådan uppgift.” Lenins svar började: ”Kamrat Tjitjerin! Jag har

[1] Ibid., s. 434.
[2] Ibid., s. 447.
[3] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII. s. 168-179.
[4] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 462-463.
[5] Ibid., s. 441-455.

läst ert brev av den to mars. Det förefaller mig som om ni hade gjort en förträfflig presentation av det pacifistiska programmet.”

Varken Tjitjerin eller Lenin var pacifister. Den 24 januari 1918 hade Lenin skickat en biljett med två meningar till Tjitjerin: ”Budbäraren är en pacifist som vill tala om freden. Om ni kan ta er en minut ledig kan ni kanske tillmötesgå honom.”[1] Kommunistledarna var föraktfulla mot människor som ”ville tala om freden”. Lenin undantog emellertid samvetsömma från militärtjänst. I december 1918 kom Vladimir Tjertkov, greve Leo Tolstojs medarbetare och översättare, till Kreml för att träffa Lenin och försvara militärtjänstvägrarnas sak. Resultatet av samtalet var ett dekret av sovnarkom av den 4 januari 1919 som befriade religiösa samvetsömma och icke-religiösa etiska samvetsömma som Tjertkov från militärtjänst, förutsatt att de gick med på att tjänstgöra ”framför allt på sjukhus för smittosamma sjukdomar eller utföra annat motsvarande arbete enligt den inkallades val”.[2] I tsar-Ryssland var de som vägrade att förrätta militärtjänst på religiösa eller politiska grunder befriade. Det var bekvämare ur administrativ synpunkt: tvångsinkallade samvetsömma gjorde sig ofta skyldiga till civil olydnad och förorsakade svårt avbräck i disciplinen. Enligt det leninska dekretet befriades ”flera hundra personer” från militärtjänst. När Stalin kom till makten blev det slut på befrielserna.

Kommunisterna ville ha fred, därför att de behövde den. Men i betraktande av deras uppfattning om kapitalister och imperialister som obotliga krigshetsare kunde Lenin och Tjitjerin endast ha betraktat sitt ”pacifistiska program” som propaganda, vilket också framgår av Lenins brev: ”Hela konsten består i att klart och tydligt framföra det [pacifistiska programmet] och våra merkantila förslag *före* konferensens upplösning (om 'de' ser till att den blir upplöst i ett tidigt skede). Ni och er delegation besitter den förmågan. Som jag ser saken har ni redan ungefär tretton punkter.” Lenin hade markerat förslagen i Tjitjerins brev med arabiska siffror från 1 till 13 och strukit under vissa meningar en, två, tre eller fyra gånger och här och där gjort marginalanteckningar: ”Rätt!” ”Sant!” ”*Just så!*” De tretton punkterna var ”förträffliga”, sade Lenin. ”Vi kommer att förvirra alla genom att säga: 'Vi har ett brett upplagt och fullständigt program.' Om de inte tillåter er att läsa upp det, kommer vi att publicera det tillsammans med en protest.” Lenin avslutade brevet så här:

”Och alltid dessutom 'en liten' reservation: Vi har som kommunister vårt kommunistiska program (tredje internationalen). Men vi betraktar det som vår plikt som köpmän att stöda (även om chanserna är en på tusen) *pacifisterna* i det ANDRA, det vill säga det borgerliga lägret (som också innefattar 2: a och 2½-internationalen). Detta kommer att verka både giftigt och vänskapligt och bidrar till att demoralisera fienden. Med en sådan taktik kommer vi att förtjäna på saken, även om Genua blir ett misslyckande. *Vi skall inte sluta* en överenskommelse som inte är fördelaktig för oss. Med kommunistisk hälsning. Er Lenin.”

Lenin hade rätt i sin misstanke att ”de” skulle avbryta Genua-konferensen kort efter att den hade öppnats. Denna misstanke är i själva verket förklaringen till sovjetdelegationens uppträdande i Genua och likaså till det fördrag som Sovjetryssland undertecknade med Tyskland i Rapallo nära Genua. Konferensen var i själva verket dömd innan den inleddes.

Uppslaget till Genuakonferensen kom från den uppfinningsrike premiärminister Lloyd George vars liberal-konservativa koalition hotade att upplösas i en uppsjö av personlig rivalitet och politiska motsättningar. Han kunde inte veta, att de konservativa skulle överge honom på

---

[1] Ibid., del XXXI, s. 240. Utgivaren av *Leninskij sbornik* säger att budbärarens namn är okänt. Av allt att döma tog varken Lenin eller Tjitjerin emot honom

[2] Denna upplysning gavs av Vladimir Tjertkov, son till Tolstojs vän, i juli 1963 i Moskva åt Olga Birjukova, dotter till Paul I. Birjukov, en annan prominent tolstojan, i Geneve. Olga Birjukova lät mig vänligen få del av den.

hösten 1922, att hans kabinett skulle falla och att han själv, femtionio år gammal men fortfarande uppslagsrik, kraftfull och inflytelserik, skulle förlora valet och leva ända till 1945 utan att någonsin återvända till makten. Han kunde inte ha förutsett detta, men han var politiker, och han insåg att han i ett läge då han ansattes av oroligheter i Indien, bekymmer med fackföreningarna, oppositionen inom det egna partiet och ”förlusten” av Irland måste hemföra en dramatisk seger på det internationella planet för att kunna förlänga sin vistelse på Downing Street 10. De närmast liggande världsproblemen var Tyskland och Sovjetryssland. Lloyd George hoppades kunna lösa båda i Genua där, som han uttryckte det, ”stora män kommer att sammanträffa med stora män”. Detta var skälet till att ”medborgare Lenin” fick en personlig inbjudan.

För att nå framgång erfordrades aktiv hjälp från Frankrike, liksom också från Förenta staterna. Harding-Hoover-Hughes-administrationen hade iakttagit en strikt karantänpolitik gentemot Ryssland. Men undantag för hjälpen till de hungrande ville den inte ha något att göra med bolsjevikerna. Följaktligen avstod USA från deltagande i Genuakonferensen.

Den franske konseljpresidenten och utrikesministern Aristide Briand önskade en positiv utgång av Genuakonferensen för att stärka sin egen vacklande ställning. Tillsammans med Lloyd George hade Briand i januari 1922 på lediga stunder gjort förarbetet för Genua mellan hålen på golfbanan i Cannes. Man vet emellertid, att Briand hade krävt en brittisk garanti mot tysk aggression i stället för den anglo-amerikanska garanti som aldrig hade trätt i kraft, emedan senaten vägrade att ratificera Wilsons fredsfördrag. Lloyd George erbjöd garanti mot ett oprovocerat angrepp, men inte de permanenta generalstabskonsultationer som Raymond Poincaré hade hoppats på. Poincaré ville dessutom inte diskutera krigsskadeståndet med tyskarna. Han ruvade på sin egen plan för indrivandet av skadeståndet: ockupationen av det tyska Ruhr (som började i januari 1923). Inte heller delade Poincaré Lloyd Georges uppfattning om Ryssland. Briand fick följaktligen en brådskande kallelse från den franske presidenten att avbryta sitt golfspelande och diplomatiserande i Cannes och återvända till Paris, där han motvilligt överlämnade konseljpresidentposten åt Poincaré. Louis Barthou blev vice konseljpresident och Frankrikes chefsdelegat i Genua.

Detta, såväl som den politiska kniven på Lloyd Georges strupe i London, bådade inte gott för konferensen. Lenin rådde därför Tjitjerin att framlägga sitt ”pacifistiska program” vid första lägliga tillfälle. I detta program, som formellt var adresserat till Lenin, hette det:

”– – – de rådande internationella politiska och ekonomiska formerna tjänar som fikonlöv för de rovlystna imperialisterna och framför allt som ett vapen mot oss. Nationernas förbund är helt enkelt ett verktyg för ententen, som redan har använt organisationen mot oss. Ni själv har påpekat att skiljedom mellan borgerliga och kommunistiska länder är omöjlig, men inte desto mindre är skiljedomsförfarandet en oersättlig del av den pacifistiska arsenalen – – – Vi måste introducera någonting nytt i de hävdvunna internationella formerna för att förhindra att dessa former förvandlas till ett verktyg för imperialismen – – – Ett resultat av världskriget [väl att märka, inte av bolsjevikrevolutionen] har varit att självständighetsrörelserna hos alla förtryckta och koloniala folk har förstärkts. Världsmakterna börjar knaka i fogarna. Vårt program måste sammanföra alla förtryckta och koloniala folk inom den internationella planen. Alla folks rätt till secession eller självstyrelse måste erkännas – – – Nyheten i vår internationella plan måste bestå i att alla neger- och andra koloniala folk får rätt att delta i konferenser och kommittéer på jämlik fot med européerna och i rätten att förhindra inblandning i deras interna angelägenheter. En annan nyhet blir arbetarorganisationernas obligatoriska deltagande [i internationella konferenser. Hans tredje förslag var att starka nationer skulle hjälpa de svaga]. Samtidigt skall vi yrka på en allmän minskning av rustningarna – – – avskaffandet av ubåtar, stridsgaser, raketer, eldkastare och luftkrig – – – Vi skall föreslå de utvecklade ländernas kapitalister byggandet av en autostrada från London till

Moskva och Vladivostok (Peking) och förklara att detta kommer att öppna Sibiriens okända rikedomar för allmän exploatering – – – Vi skall föreslå den planlagda utdelningen av det guld som nu ligger oanvänt i de amerikanska bankvalven" – ävensom en planlagd omfördelning av livsmedel, råvaror och industrivaror.

Lenin fogade till sitt godkännande brev till Tjitjerin ett PS: "Varför skulle vi inte 'vara giftiga' (och 'vänskapliga') och dessutom föreslå – – – annullerandet av alla krigsskulder och – – – en *revision* – – – av Versaillesfreden och alla fredsfördrag? Vi kommer att dra skam och nesa över dem 'på ett vänskapligt sätt'." Till slut skulle sovjetregeringen undantagsvis lova hålla små innehavare av ryska statsobligationer skadeslösa, förutsatt att de var arbetare eller bönder.

Lenin hade fullt klart för sig, att Ryssland inte hade någonting att vinna i Genua och därför heller ingenting att förlora genom att föra Tjitjerins "pacifistiska program" till torgs. Med dessa rekommendationer i gott minne anlände sovjetdelegationens tunga artilleri – Tjitjerin, Lizinov, Krassin, Joffe, Rakovskij, Rudzutak, Preobrazjenskij, Sapronov och Voroskij – till Berlin i mars 1922 på väg till den liguriska kusten.

De kommunistiska diplomaterna och framför allt Tjitjerin, som var synnerligen negativt inställda till Nationernas förbund och de två stora västmakterna (England och Frankrike), kastade sig genast in i intensiva förhandlingar om en allians med Tyskland i allt utom till namnet. Desas två parias, de i kriget besegrade och de moskovitiska revolutionärerna, skulle förena sina krafter mot de penningstinna segrarna. Den östinriktade, pro-ryska politiska skolan, som alltid hade varit starkt företrädd i Tyskland under monarkin, hade ytterligare förstärkts efter nederlaget mot västmakterna. Tjitjerin rörde sig i sitt eget element.

Snart hade tyskar och ryssar kommit så långt att de kunde göra ett utkast till det som sedan blev Rapallofördraget och Tjitjerin yrkade på undertecknande. Utrikesminister Rathenau – västligt orienterad, filosof, författare, liberal och tidigare direktör för det stora elektriska företaget AEG – ville skynda långsamt. Han hoppades alltjämt på en överenskommelse om den för Tyskland bekymmersamma krigsskadeståndsfrågan i Genua. Han satte sin lit till det "internationella konsortium" som planerades av Frankrike för Rysslands rehabilitering. När USA vägrade att delta blev det ett "Europakonsortium". Britterna hade andra idéer. Leslie Urquhart, som sökte en koncession på sina exproprierade gruvor i Sibirien, var medlem av sitt lands delegation vid Genuakonferensen. Royal Dutch-Shell-gruppen hade stora förväntningar på en oljekoncession i Kaukasien. Britterna ville helst inte blanda ihop sina ekonomiska strävanden och sin import- och exportexpansion med andra länders. Men trots allt trodde Rathenau, att tanken på ett konsortium skulle vinna gehör. Det gjorde också ledningen för flera av de största tyska bankerna. Framför allt var Tyskland angeläget om att göra ny entré på den internationella scenen, och Rathenau fruktade med rätta att ett undertecknande av ett fördrag med Ryssland strax före konferensen skulle leda till att Tyskland uteslöts från förhandlingarna.

Tyskar och ryssar steg följaktligen på tåget till Rapallo med den preliminära texten till Rapallofördraget i sina portföljer.

Tjitjerin besteg världsplattformen den 12 oktober – han var den förste bolsjevik som hade kommit så långt – och föredrog sitt "pacifistiska program". Han talade felfri franska och översatte själv texten till engelska.[1] Tonen var moderatare än i det original som Lenin hade sett. Tjitjerin framförde sin uppskattning av den italienske konseljpresidenten Factas

[1] Komplett text i *International Economic Conference of Genua. Provisional Verbatim Record. First Plenary Session* (officiellt konferensdokument på italienska, franska och engelska), Genua 1922. Rysk text i *Dokumenty vnesjnej politiki SSSR*, del 5, Moskva, 1961, s. 191-195.

uttalande, att det inte fanns några segrare eller besegrade och Lloyd Georges förklaring att alla deltagare i konferensen var jämlikar. Därför var också en koexistens möjlig. Fastän sovjetregeringen bekände sig till de kommunistiska principerna, erkände sovjetdelegationen att den parallella existensen av det gamla och det nyupprättade samhälleliga systemet ”under den närvarande historiska epoken” tillät dem att samarbeta i den ekonomiska återuppbyggnaden. Sovjetdelegationen hade inte kommit till Genua för att göra propaganda för sin teoretiska inställning utan för att etablera handelsförbindelser med regeringar och affärsmän i alla länder på en ömsesidig grundval av jämlikhet samt fullständigt och villkorslöst erkännande. Ryssland var det största landet i Europa, och det var berett att öppna sina portar för transitotrafik till Fjärran Östern och för exploatering av dess jord, dess timmer, kol och malm, i synnerhet i Sibirien. Men Rysslands ekonomiska återupprättande, och därmed också elimineringen av det ekonomiska kaos som nu rådde i Europa, skulle slå in på fel väg, om outhärdliga krav ställdes som hänförde sig till Rysslands avskydda förflutna [betalningen av de tsarryska skulderna avsågs]. Sovjetregeringen hade infört en ny lagstiftning som anpassade sig till den nya ekonomiska politiken och som gav de legala garantier som behövdes för ett ekonomiskt samarbete med kapitalistiska stater.

Hur som helst skulle alla försök att återupprätta världsekonomin misslyckas, så länge världen hotades av hungersnöd. Därför skulle den ryska delegationen under konferensens lopp föreslå en allmän minskning av rustningarna och stöda alla förslag som syftade till att lätta de militära bördorna: nedskärning av arméerna, förbud mot giftgaser och luftkrig och förbud mot användandet av förstörelsevapen mot civilbefolkningen. Ubåtarna nämndes inte. Dessutom hoppades sovjetregeringen att representanter för alla folk skulle beredas tillfälle att delta i kommande konferenser. Tjitjerin yrkade sedan på sammankallandet av en världskonferens som utgick från att alla folk var jämlika och som syftade till ett universellt erkännande av deras rätt att bestämma över sina egna öden. Arbetarorganisationerna skulle officiellt delta i sådana kongresser, till vilkas uppgifter skulle höra att upprätta tekniska kommissioner för att hjälpa de underutvecklade länderna. En önskvärd form av hjälp var omfördelningen av världens guldresurser i samma proportion som var rådande före kriget med hjälp av långfristiga lån utan att sålunda skada de nationer som nu var i besittning av stora guldreserver. Denna omfördelning av guldet borde åtföljas av en systematisk omfördelning av industriprodukter, bränsle, och så vidare.

Den franske justitieministern Barthou tog till orda för att svara. Han medgav, att varje delegation hade rätt att ta upp vilka frågor som helst; men konferensen hade samlats på samma villkor som Canneskonferensen, och dennas resolutioner upptog inga sådana universella sammankomster som Tjitjerin hade antytt, inte heller talade de om avrustning. Dessa frågor var därför uteslutna, och Barthou förklarade kategoriskt att varje avrustningsförslag som framställdes av den ryska delegationen inte bara skulle mötas med protester utan med ett slutgiltigt och bestämt avvisande.

Tjitjerin hoppade upp. Genuakonferensens dagordning upptog redan frågor som inte hade behandlats i Cannes. Än så länge existerade ingen definitiv dagordning för Genuakonferensen, men ”eftersom vi har kommit hit för att åvägabringa en försoning”, skulle Tjitjerins delegation foga sig i konferensens vilja. Vad avrustningen beträffade, ville han bara säga att eftersom Briand vid avrustningskonferensen i Washington hade försäkrat att Frankrike inte kunde avrusta, eftersom Ryssland var rustat, ”antog vi att när Ryssland gick med på avrustning, det av monsieur Briand anförda skälet hade eliminerats”.

Den fransk-sovjetiska duellen hotade att avbryta konferensen redan i dess första början. Lloyd George gjorde sitt bästa för att lugna de upprörda känslorna. Tjitjerin hade inte ställt några villkor, påpekade han, endast framställt några allmänna anmärkningar som, ehuru de i sig själva var konstruktiva, inte desto mindre kunde vara i någon mån farliga. Lloyd George

hoppades att Tjitjerin inte skulle insistera på sin universella, översinnliga, ädla men synnerligen tvivelaktiga konferens. De skulle alla befinna sig i det rike där varken krig eller konferenser förekommer, innan Tjitjerins världsförsamling kunde sammankallas. Vad avrustningen beträffar, förordade Lloyd George den i princip.

Detta tillfredsställde Barthou, som varken ville ha en konferens eller avrustning, och Tjitjerin, som inte hade hoppats på någondera. Men i själva verket visade den första sessionen i Genua att konferensen som konferens betraktad skulle bli fattig på resultat. Lloyd George inbjöd följaktligen de ryska delegaterna till privata och hemliga förhandlingar i hans Villa d'Albertis vid det blåa havet.

Dessa samtal rörde sig kring västmakternas fordringar på Ryssland, de sovjetiska kraven på skadestånd för de skador som västmakterna hade tillfogat dem under inbördeskriget, kring västmakternas krav på betalning och de moskovitiska bönerna om krediter och lån för att kunna betala. Det direkta resultatet var lika med noll. Det indirekta resultatet var Rapallofördraget.

Frankrike, Belgien och Italien deltog tillsammans med Storbritannien i diskussionerna i Villa d'Albertis, men Tyskland var uteslutet. I flera dagar kände tyskarna sig åsidosatta. Upprepade försök att etablera personlig kontakt med Lloyd George misslyckades. De började småningom tro, att västmakterna höll på att avsluta en kommersiell och finansiell överenskommelse med Ryssland på deras bekostnad.

Tyskarna visste ingenting om dödläget i Lloyd Georges villa. När de ryska och tyska delegaterna enligt överenskommelse träffades på ett kafé i Genua, meddelade sovjetrepresentanterna, att allt gick bra. Och det gick rykten om att de allierade och Sovjet stod i begrepp att sluta en överenskommelse.

Det var lördag kväll, och stämningen på Hotel Eden, det tyska högkvarteret var allt annat än paradisisk. Tyskarna kröp tidigt i säng. Klockan ett på natten – det var påskdagen – väckte en telefonpåringning från Joffe baron Ugo von Maltzahn, den bland tyskarna som ivrigast höll på östorienteringen. Joffe inbjöd den tyska delegationen att komma till Hotel Santa Margherita, det ryska residenset, för att underteckna det fördrag som hade utarbetats i mars i Berlin. Nå, hur var det med samtalet i Villa d'Albertis? frågade Maltzahn. De framskrider gynnsamt, svarade Joffe, men parterna hade kommit överens om ett uppehåll under påskhelgen. Maltzahn väckte genast sina kolleger, som samlades i pyjamas för att överlägga. Efter någon tvekan beslöt de att underteckna. De gjorde detta klockan halv sju på eftermiddagen påskdagen den 16 april 1922.[1]

Två dagar senare ringde Lenin från Gorkij in ett budskap till Stalin, Kamenjev och Trotskij med en fråga om fördraget skulle offentliggöras genast eller först när det stod klart att Genuakonferensen hade lidit skeppsbrott mot oenighetens klippor. Politbyrån röstade för att offentliggöra genast.[2]

Sovjetdiplomaterna i Rapallo hade lurat tyskarna att underteckna. Men de skulle ha nått samma resultat också utan att hyckla. Varken tyskarna eller ryssarna hade nämligen någon nytta av Genua. Detta förhållande jämte deras isolering skulle i alla händelser ha tvingat dem att söka sig till varandra.

Nu trodde Lenin att Lloyd George höll på att föra dem bakom ljuset. Två dagar efter att Rapallofördraget hade kungjorts i sovjetpressen – den 19 april 1922 – skickade han ett nytt tele-fonogram till Stalin, Kamenjev och Trotskij där han föreslog att ett telegram skulle

[1] Mer om Genuakonferensen och Rapallofördraget i Fischer, *The Sovjets in World Affairs*.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 473.

skickas till Tjitjerin och journalisten Sosnovskij i Genua, med kopior till *Pravda* och Izvestja, ”som instruktioner till vår press”:

> ”Alla nyheter tyder på att vi håller på att falla offer för ett bedrägeri. Lloyd George försöker i det han rasar mot Frankrike kamouflera sitt slutliga mål – att tvinga oss att betala våra skulder i allmänhet och forna ägares skulder i synnerhet. Det är hög tid att systematiskt blottställa denna den engelska diplomatins vanliga manöver, blottställa den i vår egen och den utländska kommunistiska pressen. Lenin.”

Samtidigt skickade Lenin ett telefonogram till Stalin med den föreslagna telegramtexten till Tjitjerin ”om politbyråns medlemmar inte har något att invända”. Det lydde: ”Kamrat Tjitjerin! Jag har aldrig tvivlat på att Lloyd George handlar under påtryckningar från de brittiska hajarna och att England inte kommer att överge Frankrike. Men jag tror att detta inte bör föranleda minsta ändring av vår politik och att vi inte bör frukta en upplösning av konferensen. Vi får under inga omständigheter gå med på att erkänna privata skulder. Jag tror att jag känner det verkliga läget. Lenin.”[1]

I själva verket var läget det, att Frankrike och Storbritannien höll på att driva från varandra. Lenin var faktiskt inte alls orolig för att konferensen kunde upplösas, han antydde till och med, att Moskva kunde provocera denna upplösning, när Rapollofördraget redan var tryggat. Kreml hade fått ett telegram från Rudzutak i Genua i vilket denne delegationsmedlem kritiserade Tjitjerins handlingssätt. När Lenin hade läst telegrammet skickade han ett brev till Stalin, ”avsett för politbyrån”: Tjitjerin höll på att begå ett misstag. Utan att åstadkomma något praktiskt ”kunde han” i händelse av en brytning ”beröva oss den enda förklaring som är absolut fördelaktig, betydelsefull i princip och som kan ge oss en betydande vinst i framtiden, nämligen en brytning till följd av vår vägran att återställa de utländska kapitalisternas privata egendom”. Lenin bad därför politbyrån sända ett telegram till Tjitjerin avsett ”för delegationens alla medlemmar” och ”i mitt namn” som stödde Rudzutaks åsikt: ”Varje åtgärd och varje fras som kan beröva oss den enda fördelaktiga ursäkten för en brytning – – – nämligen att vi ovillkorligen motsätter oss återställandet av de främmande kapitalisternas egendom, betraktar vi som mycket farliga.” Lenin försäkrade att detta skulle leda till ”vår fullständiga diplomatiska och kommersiella seger i den närmaste framtiden. Jag upprepar ännu en gång, att vi gav er den absolut exakta texten till de maximala medgivanden från vilka vi inte retirerar en tum. Så snart det blir fullständigt klart att en överenskommelse är omöjlig på basis av dessa medgivanden, befullmäktigar vi er att avbryta [underhandlingarna] samt att för propaganda och kommande diplomatiska trevare behålla följande två trumfkort: 1) Det rysk-tyska fördragets principiella betydelse, 2) Våra olika meningar beträffande återställandet av kapitalisternas egendom”.[2]

Följande dag, den 25 april, sanktionerade politbyrån Lenins text till telegrammet till delegationen i Genua.

Varken Tjitjerin eller någon annan av chefsdelegaterna, som hade råkat in i en hopplös återvändsgränd beträffande denna fråga, framkallade en brytning. Konferensen släpade sig fram ända till maj och dog först sedan den hade avlat en ny konferens som hölls i Haag i juni och juli 1922 och som inte heller ledde till någonting. Ryssland betalade aldrig sina gamla skulder.

Lenin var fortfarande sjuk och vistades i Gorkij, men där fick han alla viktiga informationer, och alla viktiga utrikespolitiska beslut härstammade från honom. Han syndade aldrig mot

[1] Ibid., s. 474.
[2] Ibid., s. 475-476.

formaliteterna, det behövde han inte göra. Han konsulterade politbyrån, och den gjorde som han ville. Lenin dominerade den sovjetryska politiken.

II. Byråkratins moras

1922 uppgick Sovjetrysslands befolkning till omkring 145 miljoner, glest utspridda över ett område av ungefär samma utsträckning som Nordamerika. Endast 18 procent levde i städer, återstoden i spridda byar. Att behärska ett sådant land med endast få järnvägar, knappt ett dussin korta chausséer, ett glest vägnät, få telefonlinjer och ett rundradionät som trampade i barnskorna skulle ha varit en kolossal uppgift, även om den självständiga lokala administrationen hade varit högt utvecklad. Att härska över det inifrån Kremls röda krenelerade tegelmurar gränsade till det omöjliga. Lenins vilja gällde endast där ett tillräckligt antal kommunister och GPU-män kunde hävda den, och detta var inte på långt när förhållandet i hela riket eller beträffande hela befolkningen. Tillfälliga besök av skatteindrivare var på den tiden ungefär allt som miljoner muzjiker någonsin såg av sovjetregimen. Tidningar nådde sällan dessa bönder, och oftast var de inte intresserade eller kunde inte läsa. Under sådana förhållanden skulle en effektiv förvaltning ha erfordrat en stor kår av supermän som hade förmågan att motstå tyngdkraften i detta bottenlösa moras av byråkratisk formalism. I själva verket kunde de sovjetiska supermännen räknas på ena handens fingrar. Kanske var de fyra - Lenin, Trotskij, Kamenjev och Dzerzjinskij – som omgavs av flera tusen pygméer och ännu flera blaserade Oblomovar och manschettproletärer. Dessa män härskade i det olyckliga Ryssland. ”Vi sugs ner i ett stinkande byråkratiskt kärr”, skrev Lenin till viceordföranden Tsurupa den 24 januari 1922. ”Förståndiga sabotörer drar med vett och vilja ner oss i pappersmoraset. De flesta folkkommissarierna och andra dignitärer sticker omedvetet 'in huvudet i snaran' – – – Tyngdpunkten i vårt arbete borde ligga just på att förändra detta vårt förskräckliga byråkratiska arbete, på kampen mot byråkratin och formalism, på kontrollen av hur instruktionerna verkställs.” Lenin beklagade sig också över ”det vanhedrande överflödet av befattningar – – Ni måste – – – frigöra er från det jäkt och den villervalla som *tar livet av oss alla* och skaffa er möjlighet att tänka i lugn och ro på ert arbete *som helhet* – – – Fundera på allt detta och skriv till mig! Med kommunistisk hälsning. Lenin”.

”Mer om frågan om en ny stil i arbetet”, inledde Lenin ett annat brev till Tsurupa den 20 februari. Sovnarkoms och STO:s arbetsmetoder borde förbättras, så att ”folkkommissarierna inte vågar ta upp varje liten detalj utan i stället beslutar själva och tar ansvaret för deras beslut.” De måste ”studera människorna och leta efter dugliga tjänstemän. Detta är nu huvudsaken, och kommer vi inte dit, är alla order och beslut bara smutsiga papperslappar. Giv mig ett svar.”

Tsurupa svarade omgående, men svaret behagade av allt att döma inte Lenin, som skrev till honom den 25 februari: ”Det viktigaste enligt min åsikt är att förflytta tyngdpunkten från författandet av dekret och beslut (på det området går vår iver nästan till galenskap) *till valet av personal* och kontrollen [av att orderna verkställs]. Det är huvudsaken – – – *Ni och Rykov* måste ägna nio tiondelar av er tid åt detta (det är löjligt att vänta sig av rabkrin och de exekutiva sekretariaten mer än verkställandet av *enkla uppgifter*). Med oss har allt sjunkit ner i 'departementens' avskyvärda byråkratiska moras – – – Departement är exkrement. Dekret är exkrement. Valet av personal, kontrollen av verk-ställandet – det är allt.”[1]

Dessa brev till Tsurupa innebar en kritik av rabkrin. Stalin var folkkommissarie för rabkrin, byråkratins vakthund. Dess prestationer hade övertygat Lenin om att det inte dög till annat än

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 156-165. 4:e uppl. av Lenins samlade verk, del 35, utesluter det senaste av dessa brev (dat. den 21 febr. 1922), antingen för att det innebär en kritik av Stalins rabkrin eller av något annat skäl.

upp-fyllandet av ”enkla” uppgifter, inte till den gigantiska uppgiften att eliminera korruptionen, ineffektiviteten och andra brister i det gnisslande regeringsmaskineriet. Det var tydligt att Lenin ville att Tsurupa skulle efterträda Stalin som chef för rabkrin.

Det var många företeelser inom byråkratin som förbryllade Lenin. Den r december 1921 begick V. Oldenborger, chefsingenjör för Moskvas vattenförsörjning och medlem av stadssovjeten i Moskva, självmord. *Pravda* meddelade detta först den 3 januari 1922, och då, som Lenin uttryckte sig i politbyrån, ”fullständigt oriktigt”. Han yrkade på en grundlig undersökning som fastställde att Oldenborger hade drivits i döden av förföljelser i vilka kommunister hade deltagit. Han hade tjänstgjort som ingenjör i vattenledningsverket i Moskva sedan 1894. Vid samma tillfälle tillkännagav Lenin, att flera ingenjörer och tekniska specialister hade mördats.[1]

Lenin såg detta som ett dubbelt hot. Kommunisterna var outbildade och ineffektiva, de var intoleranta mot utbildade och effektiva icke-kommunister, som de hade ärvt från det förgångna. Han riktade ett häftigt angrepp mot kommunisterna. ”Föremålet för nästa utrensning inom partiet blir de kommunister som inbillar sig, att de är chefer”, sade han till de kommunistiska metallarbetarna den 6 mars 1922. I samma tal kritiserade han de kommunister som för all del var goda partimedlemmar, som hade suttit i fängelse före revolutionen och ägde andra dygder och som därför hade anförtrotts ledningen av statliga truster, fast de helt och hållet saknade affärssinne. ”Vår värsta inhemska fiende”, sade Lenin, ”är den kommunist som innehar en ansvarsfull ställning (och även en icke ansvarsfull ställning) – – – Han har inte lärt sig att bekämpa formalismen, han kan inte bekämpa den, han beskyddar den. Vi måste göra oss av med denne fiende.” Under tidigare partiutrensningar hade ”uppskattningsvis hundratusentals kastats ut, och det var förträffligt”; men ”egoister”, ”opportunister” och ”tjuvar” fanns fortfarande kvar. Lenin skulle uppmana den kommande partikongressen att utesluta dem.

Tanken att kommunister missbrukade sitt partimedlemskap till förfång för icke-kommunister och en effektiv förvaltning tycks ha förföljt Lenin. Han dröjde vid den också i en rätt lång hälsning till en ny filosofisk tidskrift med namnet *Under marxismens banér*. ”Kamrat Trotskij”, började artikeln, ”har redan sagt allt av vikt om tidskriftens uppgifter” i dess första och andra nummer, ”och han har gjort det mycket bra.” Lenin önskade understryka tidskriftens påpekande, att den ville ena alla materialister, vare sig de var marxister eller inte. Detta välkomnade han: ”Ett av kommunisternas (och i allmänhet alla revolutionärers som fram¬gångsrikt har inlett en stor revolution) största och farligaste misstag är att anta, att det är möjligt att slutföra revolutionen enbart med hjälp av revolutionärer – – – Det kan inte bli tal om en framgångsrik kommunistisk utveckling utan en union med icke¬-kommunister på de mest olika verksamhetsfält.” Den nya tidskriften måste, tillfogade Lenin, vara ett organ för den militanta ateismen. Vi har regeringsdepartement eller åtminstone regeringsbyråer som leder detta arbete. Men arbetet är långsamt och synnerligen otillfredsställande. Det lider synbarligen under tyngden av vår sant ryska (även om den är sovjetisk) byråkrati”.[2]

Arvet från det förgångna vilade tungt över det närvarande.

”Jag är dödsförskräckt för omorganisationer”, skrev Lenin till finanskommissarien Sokolnikov. ”Vi omorganiserar ständigt och gör ingenting praktiskt. Minns mina ord: om det finns en ondskefull fiende i finanskommissariatet, så är det omorganisationens lockelse och det svaga praktiska arbetet.” Sokolnikov hade föreslagit en omorganisation av kommisariatets budget-, guld- och valutaavdelningar. ”Bevaka och skydda [skattkammaren] och bekämpa stölder under Trotskijs allmänna överinseende och tryck! – – – Det räcker. Och det är inte så litet.”

[1] Ibid., s. 155, 517 och 584, samt i *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 395-396.
[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 180-190.

Huvuduppmärksamheten skulle fästas vid handeln, först och främst den inhemska, sedan utrikeshandeln, och ”på basis av handeln, rubelns återupprättande”.[1]

Nu upptäckte Lenin också ”slapphet” i VTSIK:s presidium. ”Men det är inte så märkvärdigt”, påpekade Lenin, ”eftersom alla dess medlemmar är upp till öronen engagerade i tjugo verksamhetsgrenar, som seden är i vår 'Oblomov'-republik.” Han talade också om ”det sedvanliga kaos”.[2]

Strax före elfte partikongressen postade centralkommittén ett personligt frågeformulär till alla partimedlemmar – drygt en halv miljon. När Lenin fick det i februari 1922 skrev han till Molotov i centralkommitténs sekretariat: ”Antingen har en idiot hand om er statistik, eller också finns någonstans i dessa 'sektioner' – – – idioter och pedanter som innehar viktiga poster. Ni är av allt att döma för upptagen för att kunna hålla ett öga på dem. 1) Ni måste avskeda chefen för statistiksektionen. 2) Det är nödvändigt att ruska om den grundligt – – – Annars fostrar vi ('medan vi bekämpar byråkratin') den mest vanhedrande och idiotiska byråkrati rätt under näsan på oss.” Lenin ville ha resultaten av frågeformulären inom en månad. ”Avskeda sedan nio tiondelar av statistiksektionen – – – och börja bygga upp den på nytt! Ni måste göra er fri från småsaker – – – Skriv eller ring till mig, så skall vi diskutera saken närmare!” [3]

Lenin gick outtröttligt till angrepp mot byråkraterna, ty byråkratin var staten, och staten var allt. Han meddelade ordföranden i den statliga planeringskommissionen (gosplan) Krzjizjanovskij: ”Kamrat Trotskij skriver i ett av sina brev till Centralkommittén om vår planeringsorganisations bankrutt. Detta är sant, till exempel såtillvida att den adminstrativa sidan av gosplans arbete utan tvivel är förvirrat. Planeringskommissionens enskilda medlemmars *personliga* ansvar för *vissa* viktiga funktioner har inte slagits fast.” Utan ”allmän övervakning” av planens genomförande ”är allt lika med noll”. Lenin föreslog sedan en plan att varje medlem av gosplan skulle tilldelas bestämda uppgifter.[4]

Lenin skärskådade byråkratin i form av personer, deras effektivitet, deras brist på kultur, otillräckligheten i Molotovs, gosplans och rabkrins övervakning, effektiviteten i Trotskijs övervakning, men aldrig i form av ett system. Den ryska byråkratin komplicerades av att det fanns – och fortfarande finns – två byråkratier, den statliga och partiets. Partibyråkratin bemannas med kommunister, regeringsbyråkratin med så många kommunister man får tag på. Men regeringsapparaten fungerar endast när den kopplas in i partiets kraftstation. Den står kraftlös som en robot, tills en impuls – ett beslut – från partiet ger den liv. I en dispyt mellan en kommunistisk makthavare utan kunskaper och en expert utan makt segrade alltid den förstnämnde, tills Lenin eller någon annan okonventionell hög partifunktionär tog hand om saken. Men inom partibyråkratin sköts fattandet av beslut i fruktan för misstag och orimligt stränga straff allt högre upp, tills det blev ett monopol för centralkommittén eller politbyrån. Dessa myndigheter, som kände till byxångesten i de lägre instanserna, grep initiativet med sådan iver att alla andra förlorade förmågan och lusten och lät allt initiativ gå sig ur händerna.

En partibyråkrat som fick uppbära förebråelser kunde kanske svara: ”Det är inte mitt fel. Tala med dem högre upp!” Och en regeringsbyråkrat kunde, kanske med hemlig tillfredsställelse, svara petitionären: ”Jag hade ingenting med saken att göra. Vänd er till partikommittén!” Detta vitt utbredda system att två sina händer, så förbryllande för den redan förut hjälplöse medborgaren, var den dystraste politiska företeelsen i Ryssland när elfte partikongressen före öppningsdagen den 27 mars började samlas i Moskva. Diskussionen om byråkratin tog loven

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 4o3-405.
[2] Ibid., s. 424-425.
[3] Ibid., s. 425-426.
[4] Ibid., s. 432-433.

av den ekonomiska planeringen. De bristfälliga upplysningarna om den rådande bristen på råvarureserver, utbildad arbetskraft, teknisk och administrativ personal skulle ha gjort alla planer med brett underlag till luftslott. Detta visste Lenin. I *Pravda* den 22 februari 1922 utvecklade han sin åsikt: ”Det finns inte, och kan inte finnas någon annan enhetlig ekonomisk plan än den som redan är uppgjord av goelro [statliga kommissionen för Rysslands elektrifiering]” som förutsatte byggandet inom ett årtionde eller mer av ett nätverk av vatten- och ångkraftverk som bas för den blivande industrialiseringen. Lenin, som var starkt medveten om den rådande svåra hungersnöden, den döende rubeln och den paralyserade industrin, avfärdade all vidare planering som rena fantasier och koncentrerade sig på de två eller tre små kraftverk som var under byggnad. I övrigt angrep han på partikongressen och annorstädes byråkratins orm som i ändlösa ringar hade ringlat sig kring hans skapelse, den nya sovjetiska partistaten.

Innan partikongressen samlades hade centralkommittén en plenarsession. Lenin bad om befrielse av hälsoskäl. Han kunde, sade han, inte bevista plenum men däremot kongressen. Han dikterade dock ett detaljerat utkast till sitt huvudanförande vid kongressen som han underställde centralkommittén och som fick dess godkännande.[1]

Partikongressen är den högsta politiska auktoriteten i Ryssland förutsatt att inte någon person eller oligarki usurperar dess rättigheter. Lenin usurperade inte, han påtvingade inte kongressen sin vilja. Han var själva auktoriteten. Man kan ha auktoritet, därför att man har makt, men det är i själva verket makt, inte auktoritet, eller på sin höjd auktoritet som kommer av makt. Verklig auktoritet är det inflytande och den tilltro en individ eller institution tillvinner sig som ett resultat av tro, kärlek, prestationer eller uppträdande. Lenin hade en sådan auktoritet och dessutom makt – en stark kombination. Hans instruktioner till justitiekommissarien Kurskij för uppgörandet av den nya civillagen löd så här: ”Följ inte blint utrikeskommissariatet! – – – *Inte spela upp för Europa* – – – inte försumma minsta tillfälle att utvidga statens rätt att blanda sig i 'civila' förhållanden.”[2] Men Lenin härskade inte bara med makt. Under sina år som ledare skaffade han sig också auktoritet och i många hjärtan tillgivenhet. Hans makt, auktoritet och den tillgivenhet som kom honom till del stod på sin höjdpunkt under elfte partikongressen, som satt från den 27 mars till den 2 april 1922. Det var den sista i vilken Lenin deltog.

Kongressen bestod av 522 röstande delegater, som representerade de 522 000 partimedlemmarna, och 165 icke röstande delegater. Under senare hälften av 1921 hade 169 748 medlemmar eller 24,8 procent av hela antalet uteslutits för ideologiska misstag, korruption, likgiltighet, desillusionering, dryckenskap och liknande synder.[3]

Partikongressen var ännu inte det stora massmöte som den blev på Stalins och Chrusjtjovs tid – med tusentals delegater; därför var debatt och diskussion möjliga. Under Lenins ordförandeskap valdes ett presidium, som i den av nomineringskommittén nämnda ordningen bestod av: Lenin, Trotskij, Zinojev, Kamenjev, Stalin, Molotov, Tomskij och tolv mindre betydande gestalter. A. Jenukidze, Anastas Mikojan och Sergej Kirov valdes till sekreterare. Efter ytterligare formaliteter och en kort diskussion om dagordningen, steg Lenin upp för att avge centralkommitténs rapport. Han hade öppnat förhandlingarna med ett två minuters anförande. Det gångna året var det första under vilket de i fred hade kunnat ägna sig åt ”den socialistiska återuppbyggnadens grundläggande problem.” Hungersnöd och krigets följder plågade dem fortfarande, men om partiet förblev enat hade de ingenting att frukta. ”I hela världen växer

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 207-208.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 324-335.
[3] Dessa siffror och alla citat av kongressens förhandlingar i *Odinnatsatyj sjezd RKP (B), mart-aprel 1922. Stenografitjeskij otjot* (RKP(B):s 11:e kongress, mars-april 1922, stenografisk rapport), Moskva, 1961. Lenins tal finns också i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, 219-272.

den kommunistiska rörelsen – inte så snabbt som man kunde tro med ledning av tempot under och genast efter kriget, men den växer i alla fall stadigt både på bredden och på djupet.” Kommunistpartier fanns i nästan alla världens länder Lenin bortsåg av allt att döma från en eller två kontinenter ”och om vi i samarbete” med dem ”lugnt kan bedöma vår situation och utan fruktan erkänna våra misstag, skall vi övervinna våra svårigheter”.

Nu tog Lenin fram klockan ur västfickan, tittade på den, lindade kedjan kring ett finger och började läsa sin långa rapport. Han ägnade några ord åt Genuakonferensen som ännu inte hade börjat. Han garanterade inte för dess framgång: men ”genom Genua, om våra partners där är tillräckligt förståelsefulla och inte för halsstarriga, utan Genua, om de beslutar att vara halsstarriga, skall vi nå vårt mål”. Ty de kapitalistiska ländernas ”angelägnaste praktiska” intressen ”kräver en utveckling, en stabilisering och en utvidgning av handeln med Ryssland – Jag kan inte lova när det skall ske, men jag lovar att det kommer att ske.”

Därpå granskade han tillståndet i Ryssland. ”Huvudfrågan är givetvis den nya ekonomiska politiken.” Den tjänade som en prövosten för enheten mellan städerna och landsbygden. Existerar denna union nu? ”Inte ännu.” De måste kanske forma om denna politik ”och till och med göra om allt från begynnelsen – – – Vi dömer inte på förhand, vi går till vår största uppgift i världen med nykter blick.” NEP innebar att ”vi bygger upp vår ekonomi med utgångspunkt från bönderna. Vi måste göra om den många gånger och ordna det, så att det finns en länk mellan vårt socialistiska arbete i den tunga industrin och jordbruket”. Kommunisterna måste visa att de kan hjälpa bönderna. ”Antingen gör vi detta, eller också ber de oss dra åt skogen. Det är absolut oundvikligt.” Bonden säger: ”Nåväl, om ni inte har förmågan, kan vi vänta. Kanske kan ni lära er.” Men, påpekar Lenin. ”denna tilltro är inte obegränsad”. En dag kommer bonden att ”be om kontanter”. Framstegen skulle bli långsamma, ”oändligt mycket långsammare, än vi någonsin drömt om”.

Den andra sidan av NEP var konkurrensen mellan statlig och privat företagsamhet. Den förrevolutionäre kapitalisten, medgav Lenin, hade hållit befolkningen vid liv. ”Han gjorde det dåligt, han gjorde det genom utpressning, han förolämpade oss och plundrade ut oss. Det vet varje bonde och arbetare som inte tänker på kommunismen därför att han inte vet vad det är. 'Men hur som helst höll kapitalisterna folket vid liv – och kan ni göra det? Nej, det kan ni inte.' Det här var åsikter som man hörde förra våren – – – Vi kan inte leda. Det är vad det här året har visat.” Lenin sade att han gärna hade velat bevisa detta genom att granska vissa statliga trusters prestationer. ”Men olyckligtvis, av olika orsaker – i främsta rummet sjukdom”, hade han inte kunnat göra det. Men hans iakttagelser hade visat ”att vi inte kan leda. Antingen måste vi nästa år visa att vi kan, eller också kan sovjetregeringen inte överleva. Och den största faran är att alla inte inser detta.” De måste ”gå igenom en prövning i konkurrens med den vanlige försäljaren, den vanlige kapitalisten, handelsmannen som går till bonden och inte diskuterar kommunismen – tänk er bara: som inte diskuterar kommunismen men däremot säger han att om det är nödvändigt att skaffa någonting, att bedriva handel på rätt sätt, att bygga, då bygger jag dyrt, men kommunisterna bygger ännu dyrare, kanske tio gånger dyrare. Och den här sortens propaganda är pudelns kärna, grunden för ekonomin – – – Kommunisten, revolutionären, som genomförde den största revolutionen i världen på vilken, om inte fyrtio pyramider så åtminstone fyrtio länder i Europa blickar ner i hopp om att bli kvitt kapitalismen, han måste lära sig av den vanlige försäljaren.”

Den följande punkten, sade Lenin, berörde statskapitalismen. ”Synd att kamrat Bucharin inte är med på kongressen [han var utomlands]. Jag skulle gärna ha haft en liten diskussion med honom, men det är bättre att uppskjuta den till nästa kongress. Beträffande statskapitalismen förefaller det mig, som om vår press i allmänhet och partiet i allmänhet gör det misstaget att de förfaller till intellektualism, till liberalism, och vi filosoferar och bläddrar genom gamla böcker. I dem finner vi hänvisningar till något helt annat, till den statskapitalism som existerar

under kapitalismen; men det finns inte en enda bok om statskapitalism under kommunismen. Inte ens Marx tänkte på att skriva ett enda ord om denna fråga, och han dog utan att efterlämna ett enda noggrant citat, eller några ovederläggliga instruktioner.” I detta läge som ingen avundas oss, utan någon ledning från den avlidne mästaren, ”måste vi därför klara oss med vår egen hjälp”. Lenin kände sig bortkommen men berättigad att säga att statskapitalism under kommunismen inte var detsamma som under privatkapitalismen. I Ryssland ”är staten vi, proletariatet, vi, den arbetande klassens förtrupp”. Annorstädes var kapitalistklassen staten. Men han motsade genast sig själv: ”Nu har vi emellertid genomlevt ett år, staten är i våra händer; men har den under detta år uppfört sig inom ramen för NEP enligt våra idéer? Nej – – – Hur har den uppfört sig? Maskinen rycker sig ur händerna på oss, som om det fanns en man som skötte den, men maskinen går inte i den riktning dit den styrs utan dit någon laglös och lagbrytande person [vill], Gud vet varifrån han kommer, antingen en spekulant eller en privatkapitalist eller båda. Men maskinen rör sig inte alls – och minst av allt som den som sitter vid ratten inbillar sig.”

Staten satt i förarsätet men körde inte. Den verklige chauffören var privatkapitalisten. Statskapitalism är kapitalism – också utan privata affärsmän, och förvisso var det så, också på Lenins tid, då kapitalisterna styrde maskinen med ekonomisk radar. Lenin kunde inte upptäcka några ”ovederläggliga” instruktioner hos Marx om statskapitalism under kommunismen. Marx hade emellertid analyserat kapitalismens natur, och han fann att lönerna, pengarna och marknadshushållningen är kapitalismens karakteristika. Namn sådana som ”socialism” och ”kommunism” är politiskt vilseledande, och ekonomiskt är de irrelevanta. Arbetaren i en sovjetfabrik och arbetaren i en kapitalistfabrik arbetar för lön och köper i enlighet med sina inkomster, och i avancerade kapitalistländer i Västerlandet köper han mer, därför att sovjetstatens och sovjetbyråkratins kostnader är högre än den borgerliga statens och kapitalisternas profit tillsammans. Den produktionsinriktade sovjetekonomin är nämligen underutvecklad, och den måste därför anslå en större del av bruttonationalprodukten till investeringar än de mera konsumentinriktade kapitalistländerna. En dag kommer den sovjetiska bristen på balans mellan investeringar och konsumtion att förändras, och den har redan förändrats till en viss grad. Men fortfarande är det marknaden som bestämmer, och en marknadsekonomi är en kapitalistisk ekonomi, vare sig staten leder allt eller bara en liten del. Lenin påstod emellertid utan analys eller bevis, att statens natur förändrar statskapitalismens natur.

”Och nu”, sade Lenin, ”går jag till frågan om reträttens avbrytande – – – Vi får inte i partiets namn säga: Nog! Ändamålet med reträtten är nått – – – En reträtt är en besvärlig historia, speciellt för de revolutionärer som är vana att rycka fram – – – och i synnerhet när de är omgivna av andra länders revolutionärer som bara drömmer om att sätta i gång sin framryckning. När de såg att vi retirerade, brast några av dem till och med i tårar på ett barnsligt och intolerabelt sätt. Detta skedde på Kominterns utvidgade kommittés senaste session – – – Det allra farligaste under en reträtt är paniken – – – När en sådan reträtt sker i en verklig armé och när en ordnad reträtt förvandlas till vild flykt, förs kanoner i ställning och ordern lyder: 'Skjut!' Och det med rätta.” I detta sammanhang nämnde Lenin arbetarnas opposition. Han rådde dem och andra att ”sluta att vara slipade och diskutera NEP. Låt skalderna skriva vers, det är därför de är skalder!” (Vissa skalder hade beklagat kapitalismens återinförande.) ”Men ekonomerna borde inte diskutera NEP”, de borde grunda blandade bolag, etablera samarbete mellan staten och ryska och utländska privatkapitalister. Aderton sådana firmor var redan grundade, sade Lenin. Alltför mycket diskussion, alltför många kommittéer. ”Av hundra kommittéer inom vårt parti kan inte fem visa på resultat.” Sen berättade han något om importerade franska konserver:

”Konsumentföreningen i Moskva skulle köpa konserver. För detta ändamål uppenbarade sig en fransk medborgare. Jag vet inte om han gjorde det för utrikespolitikens skull och med

ententeledarnas vetskap eller med Poincarés och andra sovjetfienders gillande (den saken tror jag att våra historiker kommer att undersöka efter Genuakonferensen). Men ett faktum är att den franska bourgeoisin medverkade inte bara teoretiskt utan också praktiskt, ty en representant för den franska bourgeoisin kom till Moskva och sålde konserver. Moskva svälter, nästa sommar kommer staden att svälta ännu mer, kött har inte kommit in, och med kännedom om vårt järnvägskommissariats förmåga kan ingen förbättring väntas. De [den franska bourgeoisin] säljer köttkonserver (om de inte har ruttnat – vilket en kommande undersökning skall utvisa) för sovjetrubler. Vad kan vara enklare?" (Lenin förklarade inte, vad fransmannen skulle göra med 160 miljarder sovjetrubler, priset för konserverna. Kanske han ville köpa sovjetiska råvaror.)

Trots hungern och det rätta priset i rubel vågade inte utrikeshandelskommissarien Leonid Krassin avsluta köpet utan rådfrågade Leo Kamenjev, den medlem av politbyrån som föredrog ärendet där. "Naturligtvis", hånade Lenin, "hur skulle en rysk medborgare avgöra en sådan fråga utan politbyrån? Hur skulle 4.700 ansvariga tjänstemän kunna fatta beslut om inköp av livsmedel utomlands utan politbyrån? Detta är naturligtvis otänkbart – – När jag först hörde om detta, skickade jag ett skriftligt förslag till centralkommittén: enligt min åsikt borde alla regeringstjänstemän i Moskva, utom medlemmarna av VTSIK, vilka som ni vet åtnjuter immunitet – – – skickas till det värsta fängelset i Moskva på sex timmar, och tjänstemännen i utrikeshandelskommissariatet på trettiosex timmar – – – Det här var helt enkelt den ryska intellektualistiska oförmågan att göra något praktiskt – – – Det var en typisk historia. Varje affärsman som har genomgått ett stort kapitalistiskt företags skola kunde ha avslutat en sådan affär, men 99 procent av de ansvariga kommunisterna är oförmögna till det."

Sedan redogjorde Lenin för en händelse i Donetsbäckenet. Friktioner hade uppstått mellan den lokala gruvledningen och centrala kolkommittén i Moskva. Centralkommittén beslöt att inte avskeda gruvledningen och att, om oenighet uppstod, samla alla fakta och göra en undersökning i Moskva. "Ukraina är en självständig republik, men i partifrågor gör den sig, hur skall jag uttrycka mig hövligt, ibland skyldig till en förvillelse. Det ukrainska kommunistpartiet samlades till kongress. Av allt att döma förekom där intriger och villervalla, och om partiets historiska avdelning studerar saken, kommer den nog inte till botten på tio år. Men i själva verket och trots centralkommitténs enhälliga instruktioner blev denna grupp [av direktörer i Donetsbäckenet] ersatt med en annan grupp."

I konservfrågan klandrade Lenin tjänstemännen för bristande initiativ. I kolfrågan beklagade han det ukrainska initiativet.

Men, erkände Lenin, det fanns ingen utväg ur dilemmat, "ty vi har ett regeringsparti som regerar", och ingen kan hindra en partimedlem från att klaga hos politbyrån eller fästa dess uppmärksamhet på småsaker.

I själva verket var det så att politbyrån under Lenins sjukdom småningom och medvetet ignorerade eller utmanövrerade folkkommissariernas råd (sovnarkom). Allt fler problem överfördes på politbyrån, sålunda underlättande maktövertagandet för en enda politbyråmedlem: Josef Stalin.

För att råda bot på regeringens ständigt minskade auktoritet föreslog Lenin kongressen att alla frågor först skulle föreläggas sovnarkom, där hans ställföreträdare Rykov och Tsurupa skulle axla en större del av ansvaret och försöka ingjuta effektivitet i folkkommissariaten. Men redan i följande andetag blottade han omedvetet varför det inte kunde lyckas: "Vi har aderton folkkommissariat, av vilka inte mindre än femton är värdelösa." Sovnarkom bestod av de aderton folkkommissarierna, Lenin och hans två ställföreträdare. Om femton av dem ledde värdelösa kommissariat, skulle inte politbyrån ge dem någon beslutanderätt. Men kanske det

var politbyråns dominans som hade gjort dem värdelösa? Lenin undvek denna fråga. Som avslutning sade han:

> ”Vi måste medge, vi får inte dra oss för att medge att 99 procent av kommunisterna har befattningar som de inte är kvalificerade för. De kan inte sköta sina åligganden, och de måste lära sig det.
>
> Om vi erkänner detta, och eftersom vi har möjligheter att göra det, och vi att döma av det internationella läget har tid att lära oss, måste vi göra det till varje pris.”

”Stormande applåder”, står det i det stenografiska referatet. Därpå ajournerades mötet.

Alla som har läst om partikongresserna under Stalins och Chrusjtjovs tid måste förundra sig över den öppenhjärtiga kritik som riktades mot Lenins rapport till elfte kongressen. Under diskussionen hade varje talare femton minuter på sig. Först reste sig N. Skripnik, partimedlem sedan 1897, innehavare av höga befattningar i Ukrainas regering och parti. Han avrättades på Stalins order 1933 och blev senare rehabiliterad. ”Olyckligtvis”, meddelade han kongressen, hade Lenin inte sagt någonting om de mera utvecklade kapitalistnationernas relationer till u-länderna. ”Och det var nödvändigt att tala om detta – – – ty partiet förblir den faktor som verkar för de arbetande massornas befrielse i hela världen, partiet är gnistan i den förslavade Österns, i alla kolonialfolks krutkällare. Men när vi driver denna politik utanför Sovjets gränser, kan vi fylla vår uppgift endast om vi driver samma politik inom Sovjetterritoriet.” Lenins anmärkning ”Ukraina är en självständig republik, men ...” stötte Skripnik för huvudet. Han fruktade det gamla slagordet: ”Ryssland, ett och odelbart”.

Från sin plats ropade fackföreningsledaren och senare ställföreträdande utrikesministern Solomon Lozovskij: ”Det ryska kommunistpartiet, ett och odelbart.”

”Tack för klarläggandet”, svarade Skripnik. ”Men beträffande Ukraina och andra sovjet-republiker – – – finns det en tendens att upphäva arbetarnas och böndernas allmakt.– Frågan om likvideringen av Ukrainas existens som böndernas och arbetarnas stat” ställdes inom Ryssland och utanför dess gränser av icke-bolsjevikiska emigranter. Han bad central-kommittén om en klarläggning. Skripnik tycks ha anat en potentiell konflikt mellan den ryska centralismen, förklädd till federalism, och de nationella minoriteternas strävan till större autonomi i egna angelägenheter – också beträffande kolet i Donetsbäckenet, som emellertid var oundgängligt för den allryska ekonomin.

”Jag har det intrycket att Lenin ägnade för litet utrymme – – – åt en bedömning av den internationella situationen”, sade näste talare, den gamle partimedlemmen V. Antonov-Ovsjenko. Han ifrågasatte Lenins åsikt, att kapitalistländerna var tvungna att handla med Ryssland. ”Detta perspektiv har skisserats för optimistiskt”, menade han. ”Ända fram till världsrevolutionen, som utan tvivel kommer, kommer vi att leva i en belägrad fästning, och vi får på inga villkor hysa några allvarliga förhoppningar på hjälp av främmande kapital”. Detta visade sig vara en långt mera realistisk uppfattning än Lenins prognos, att den kapitalistiska världen måste söka ekonomisk räddning i Ryssland.

Antonov-Ovsjenko berörde också bondeproblemet. ”I byarna växer kulakernas dominans, kulakerna har börjat köpa jord av fattiga bönder.” Han citerade Engels, som i sin avhandling om bondekrigen i Tyskland hade skrivit, att en ledare som kom till makten, innan hans klass besitter de nödiga materiella möjligheterna att stöda hans makt, måste förverkliga idéer som hystes av en annan, mot hans egen fientlig klass. Detta var Trotskijs teori om den förtidiga revolutionen. (Antonov blev senare trotskist, men inträdde ännu senare i sovjetisk utrikes-tjänst och arbetade i Spanien under inbördeskriget. 1939 blev han som så många av dem som hade verkat i Spanien avrättad på Stalins order.) Hans sista ord till kongressen var: ”Vi måste

dra till svångremmen, spänna musklerna och lita på vår egen styrka och våra egna resurser utan att vänta oss det minsta resultat av våra förbindelser med kapitalismen.”

Delegaterna väntade sig eld och lågor, när David Rjazanov besteg talarstolen. Fastän han var chef för Marx-Engels-institutet i Moskva och sålunda auktoritet på de socialistiska lärofäderna, hade han blivit oppositionsmannen par excellence och opponerade sig drastiskt men respektfullt mot Lenin. Han kände sig besvärad, erkände han, över att kritisera centralkommittén, denna märkliga institution. ”Det sägs att det brittiska parlamentet kan allt, utom att förvandla en man till kvinna. Vår centralkommitté är mycket mäktigare, den har redan förvandlat mer än en inbiten revolutionär till en gammal käring, och antalet sådana käringar ökas otroligt – – – Kamrat Lenin drog en slutsats: kommunistpartiet är absolut odugligt för de nya förhållanden i vilka det måste arbeta.” Vad beror det på? frågade Rjazanov. Jo, centralkommittén underminerade demokratin inom kommunistpartiet. ”Så länge partiet och dess medlemmar inte deltar i de kollektiva diskussionerna om alla åtgärder som genomförs i dess namn, så länge dessa åtgärder faller som snö på partimedlemmarnas huvuden, skapas det som kamrat Lenin kallar panikstämning – – – Kamrat Lenin sade i dag, att vi skall göra slut på denna reträtt – Jag har hört om det, men jag vet inte när det blir – – – Vi har avbrutit reträtten – var har vi avbrutit den? – – – Detta måste sägas, men det har inte sagts.” Rjazanov beskyllde Lenin för att svartmåla arbetarklassen. Om proletariatet försämrades med opålitliga element, ”vem skulle vi då stödja oss på?” Han hoppades att alla arbetare i de stora fabrikerna skulle ansluta sig till kommunistpartiet.

Detta utlöste applåder.

Rjazanov ogillade också Lenins inställning till utrikespolitiken. Lenin hade sagt att sovjetpressen fäste för stor uppmärksamhet vid Genuakonferensen. Tvärtom, sade Rjazanov: ”Vi måste göra som Lloyd George, som Poincaré.” De skapade en opinion, trodde han, som hindrade dem från att göra för stora eftergifter åt andra länder. I alla ryska fabriker borde man ha agiterat för samma mål.

Medan debatten fortsatte gjorde Lenin, som satt på scenen eller på trappan upp till den, anteckningar. Diskussionen fortsatte hela den 27 mars och avslutades den 28. Några talare var förvånansvärt öppenhjärtiga. D. Manuilskij från Ukraina, som sedan blev symbolen för ortodoxin i Komintern och på andra poster, sade:

”Kamrat Lenin är inte rätt informerad [beträffande Donetsgruvorna]. S. P. Medvedjev från arbetarnas opposition hävdade att många förträffliga kommunister lämnade partiet därför att de inte ville vara ”röstande marionetter”. Lenin, tillfogade han, var bekymrad för bönderna, han ville vinna dem men försummade arbetarna. Fackföreningsmannen V. Kossior sade sig av erfarenhet veta, att politbyrån envisades med att befatta sig med småsaker som till exempel vem som skulle bli biträdande chef för en avdelning av fackföreningarnas allryska centralunion. Den behövde inte besluta om inköpet av franska konserver. Men den tog upp sådana och många liknande ärenden på sin dagordning.

Lenin försvarades av Trotskij. Några av partiets misstag och en del av folkets umbäranden berodde på att den ryska revolutionen var den första socialistiska revolutionen. ”Om vi hade uppträtt på den sociala revolutionens arena, inte som det första landet utan som det andra, om proletariatet nu hade makten i Tyskland eller Frankrike, om ni inte hade hotats av imperialistiska slag, vilken skulle vår ekonomiska politik då ha varit? – – – Vi skulle endast ha konfiskerat de företag som vi kunde ha organiserat med utgångspunkt från våra resurser och vår styrka.” De skulle ha lämnat medelstora företag i privatkapitalets händer. Men, ”vi var omgivna av fiender. Vilken ställning intar kapitalisterna och direktörerna i alla fabriker, alla företag? De var enheter i den världsomfattande kontrarevolutionen.”

Trotskij påminde om hur han i början av revolutionen hade tagit emot delegationer från fabrikerna i Ural. ”Mitt hjärta värkte: 'Vad skulle vi göra? Naturligtvis kan vi överta dem' – fabrikerna – 'men vad gör vi sedan?' När man pratade med delegationerna stod det emellertid klart, att militära åtgärder var nödvändiga.” Annars skulle direktörerna och deras kapitalistiska förbindelser och finansiella resurser ha använts till att underminera bolsjevikregimen. ”Från abstrakt-ekonomisk synpunkt sett var vår politik ett misstag.” Men politiskt hade kommunisterna inget val.

Enligt Trotskij var krigskommunismen inte ett försök att införa socialismen: den var en militär nödvändighet, felaktig men ofrånkomlig. Detta är sanningen. Senare försökte man rättfärdiga dess fasor och höga kostnader genom att ge den förtjänsten för socialismens införande. Men i samma ögonblick inbördeskriget var slut, föreslog Trotskij att krigskommunismen skulle upphöra. Då tillrättavisades han av Lenin och andra. Fåfängan – eller var det osäkerhetskänslan? – drev honom nu att påminna om denna avvisade visdom: ”När började misstaget. Det fanns åsiktsdifferenser, men det var onödigt att gå tillbaka till dem. När kunde natura-skatten [och med den NEP] ha införts: sex månader eller ett år tidigare?” Vi förlorade ett år, sade Trotskij, för att partiet inte följde mig.

Under diskussionen hade Sljapnikov framkastat att NEP var en manöver. Ja, medgav Trotskij, ”reträtt är en manöver. Men förändrar det vårt program? Nej. Ändrar den våra metoder? Ja, det innebär stora förändringar.”

Sljapnikov hade framställt sin sak mot Lenin inom Komintern. Det hade han full rätt att göra, sade Trotskij, men genom denna åtgärd drog han en gränslinje mellan ”vi” och ”de”. Han hade gått i opposition, och fiendepressen citerade villigt honom och hans kamrater. ”Strax innan jag reste mig för att tala”, sade Trotskij, ”kom en kamrat som jag länge och vid olika fronter har känt som en av våra bästa officerare och berättade att hans mor och syster hade dött av hunger i Volgaområdet. Sådana fall är inte ovanliga – – – Jag frågade: 'Hur kommer det sig, kamrat, kunde ni inte ha hjälpt dem?' Men han svarade: 'Jag visste ingenting.' Så är det. Djupt tragiskt, givetvis. Och här har ni vår ineffektivitet, vår oförmåga, vårt usla postväsen.” Men, tillade Trotskij, om man börjar tala om ”vi” och ”de”, innebär det att man ”utnyttjar landets beträngda läge som ett baner vilket endast kan bli baner för ett nytt Kronstadt.” För denna demagogi belönades han med applåder.

Trotskijs femton minuter var till ända, och ordföranden Tomskij frågade om han kunde beviljas utsträckt tid. ”Ja, ja”, ropade delegaterna. Tomskij gav honom ytterligare en kvart.

Grunden för det fortsatta arbetet i fredstid var ”specialisering”, förklarade Trotskij. Den bestod i att studera ”detaljerna och de smärre frågorna i något bestämt yrke. – – – Det är grunden för allt – – – Det är klart att partiet – – – inte kan avgöra alla frågor. Alla ekonomiska frågor är invecklade. Men många tror, att om den eller den invecklade frågan underställs provinsens partikommitté eller orgbyrån eller politbyrån, så blir den genast enkel. Man tror att samme direktör som inte klarar sitt ekonomiska arbete som chef för provinsens ekonomiska råd, blir Herrans smorde när han blir utnämnd till sekreterare i provinsens partikommitté.” Och resultatet av denna inställning är att partikommittén förvandlas till ”en odifferentierad, ensidig, ospecialiserad apparat, en sovjetapparat som ständigt har bråttom, ständigt är andfådd. Och här har vi den värsta sidan av byråkratin, det vill säga att den befattar sig med situationer utan att känna till deras innersta innebörd, och den formella inställning till situationerna som oundvikligen präglar hela partiapparaten.” Samtidigt ”depersonaliserar den sovjetinstitutionerna. Ingen regeringstjänsteman – – – känner sig ansvarig. De envisare och hårdare tjänstemännen vet att provinsens partikommitté ögonblickligen ändrar deras beslut, och det avsträcker dem.”

Detta var en briljant och ingående analys, inte bara av det rådande läget men av någonting hart när oundvikligt i ett land där det enda politiska partiet sysslar med allt, också de obetydligaste ekonomiska och andra angelägenheter. ”Det härskande partiet”, krävde Trotskij, ”får inte vara ett parti som direkt handlägger varje detalj.”

Lenin intog samma ståndpunkt, men han och Trotskij och deras kamrater hade skapat en partistat, och följaktligen kunde de inte hindra partiet från att blanda sig i allt, vare sig det gällde konserver eller kol eller barnvagnar. Efter denna kongress blev partiets inflytande på ekonomin ännu större.

Trotskij var också ense med Lenin om att eftergifter måste göras åt bönderna: ”Den överväldigande delen av Röda arméns soldater är vanliga bönder i det civila, och de säger: 'Ge oss en fri marknad!' ” Men ”om hela världens eller Europas bourgeoisi återigen angriper oss, skall vi på nytt införa kommunismen, som vi har vant oss att kalla den, och den blir då skoningslösare än under det förra inbördeskriget. Detta skulle emellertid vara resultatet av ett totalt sammanbrott för vår nuvarande ekonomiska politik, som är baserad på hoppet om en längre period av fredlig samexistens och fredligt ekonomiskt samarbete med borgerliga länder.”

Detta var den sovjetiska linjen efter NEP:s införande.

Därmed avslutades debatten, och nu var det Lenins tur att genmäla: ”Först och främst har vi frågan om statskapitalismen. 'Statskapitalism är kapitalism', sade Preobrazjenskij.” Denne som tillsammans med Bucharin hade skrivit Kommunismens ABC, hade fällt detta yttrande under debatten. ”Jag försäkrar”, sade Lenin, ”att detta är skolastik.” Ingen bok hade skrivits i ämnet. ”Ingen kunde ha förutsett, att proletariatet skulle gripa makten i ett av de minst utvecklade länderna.” NEP hade nästan utan protester accepterats av både partiet och landet. ”Den kapitalism som vi tillät måste tillåtas – – – De litterära argument som hittills har framförts om statskapitalismen hör på sin höjd hemma i en historiebok – – – Vår statskapitalism liknar inte den som tyskarna skrev om. Det är den kapitalism som vi tillät. Är det sant eller inte? Alla vet att det är sant – – – Här har det nog så riktigt sagts, att vi måste betrakta bönderna som en massa och bevilja dem frihet att driva handel. Varje tänkande arbetare inser att det är nödvändigt för proletariatets diktatur – – – Om bonden under rådande förhållanden behöver frihet att driva handel inom bestämda gränser, måste vi ge honom den, men det innebär inte att vi låter honom handla med brännvin. Det blir han straffad för. Det innebär inte heller, att vi tillåter handel med politisk litteratur som kallar sig mensjevikisk eller socialistrevolutionär och som stöds ekonomiskt av hela världens kapitalister – – – Naturligtvis tillåter vi kapitalism – – – Utan den kan bonden inte leva och arbeta.”

Det stod äntligen klart för delegaterna, att när Lenin talade om statskapitalism, menade han privat handel. Muzjikens hustru går till järnvägsstationen med ett dussin ägg och finner ivriga köpare. En NEP-man i Moskva köper en gris i en by och säljer den åt en privat slaktare i staden. Preobrazjenskij kallade detta kapitalism, Lenin kallade det statskapitalism, tillåten av staten. Kanske han använde uttrycket ”statskapitalism” om den privata kapitalismen för att underkänna det som en beskrivning på det sovjetiska ekonomiska systemet som han sålunda kunde kalla ”socialism”.

Men om staten säljer ägg eller bröd eller spik eller ljus? Om staten tillverkar filtstövlar och säljer dem? Är det statskapitalism? Det ser ut som kapitalism, metoderna är privatkapitalismens. Ingen på kongressen nämnde denna form av ekonomisk aktivitet. Det som diskuterades var böndernas småhandel. Lenin betraktade den som statskapitalism. Han kallade det ”den kapitalism som vi tillät” – det var uppenbarligen statskapitalism. Den praktiske Lenin tillät under livshot privatkapitalismen att återvända. Men ideologen och propagandisten Lenin ville inte ge sina motståndare och världen tillfredsställelsen att medge detta under debatten. Han gav sålunda upphov till en förvirring som ännu i dag råder.

Men i ett tal den 29 april 1918 hade Lenin uttryckt sig mycket klarare. Då talade han om ”statskapitalistiska företag”, ledda av borgerliga specialister under sovjetkontroll. En sådan statskapitalism, förklarade han, skulle vara ”ett steg framåt – – – Statskapitalism blir vår räddning – – – Statskapitalism under Kerenskijdemokratin skulle vara ett steg mot socialismen, och under sovjetregeringen skulle det vara trefjärdedelssocialism.” Och i maj 1919 räknade Lenin i en broschyr upp privat kapitalism, statskapitalism och socialism som olika former och definierade dem. ”Det är inte statskapitalismen som bekämpar socialismen här”, sade han, ”utan småborgarna plus kapitalisterna som tillsammans kämpar mot statskapitalismen och socialismen samtidigt.”

Hur kunde i så fall den privatkapitalistiska NEP vara statskapitalism? Endast en regerings-ledd, nationaliserad industri är statskapitalism, och av den sorten fanns inte mycket i Ryssland 1922. De flesta fabriker var nedlagda.

Sanningen är att produktiv användning av kapital är detsamma som kapitalism, och att denna har två huvudformer: den privata och, som i Sovjet, den statliga. I de flesta såkallade kapitalistiska länder existerar båda formerna jämsides.

I sin rapport till kongressen hade Lenin sagt att när en reträtt förvandlas till vild flykt, för man kanoner i ställning och ger order att skjuta. Under debatten klagade Sljapnikov över att kanonerna skulle riktas mot oppositionen. Lenin skrattade: ”Stackars Sljapnikov! Lenin ville rikta sina kanoner mot honom. Vi talar om partiets tvångsåtgärder, inte om kanoner. Vi talade om kanoner för dem här i Ryssland som nu kallar sig mensjeviker och socialistrevolutionärer och som kommer till den slutsatsen att ni, säger de, talar om en återgång till kapitalismen. Och vi säger samma sak: Vi instämmer med er! Vi hör det regelbundet, och utomlands förs en väldig propaganda om att bolsjevikerna håller mensjeviker och socialistrevolutionärer i fängelse men själva återinför kapitalismen.”

Den ryske bonden kan inte leva utan privat handel, ”men vi försäkrar att han kan leva utan mensjevik- och SR-propaganda. Till var och en som tror motsatsen, säger vi: Vi föredrar att gå under till sista man, men vi avstår inte vår plats åt er. Och det måste alla våra domstolar inse. När vi övergår från tjekan till statliga politiska domstolar, förklarar vi inför denna kongress, att vi inte erkänner domstolar som står över klasserna. Våra domstolar måste vara valda och proletära, och de måste veta vad vi tillåter. Rättens medlemmar måste definitivt veta vad som menas med statskapitalism.”

Felet med Preobrazjenskij, fortsatte Lenin, är att ”han är teoretiker – – – en propagandist som sysslar med olika sätt att göra propaganda. Alla vet och uppskattar hans förmåga i detta avseende, men när han diskuterar politiska och administrativa frågor blir resultatet ganska egendomligt.” Preobrazjenskij hade föreslagit en ny partiinstans, en ekonomisk byrå som skulle fungera jämsides med politbyrån och orgbyrån. ”Grunda en ekonomisk byrå?” utbrast Lenin. ”Men nu har ju alla nyss sagt, att alla var ense om det och vi var enhälliga (och det är viktigt, ty vårt handlande beror på denna enighet) att partiapparaten måste skiljas från regeringsapparaten.”

Enighet är enighet och historia är historia, och historien meddelar att trots enigheten på elfte partikongressen 1922 skildes inte partiapparaten från regeringsapparaten. Tvärtom: småningom svalde partiet regeringen. Den leninistiska fördelningen av funktionerna blev en fiktion.

Lenin insåg detta. ”Det blir ytterst svårt att göra detta. Vi har inte folk! Här klagade Preobrazjenskij lättsinnigt över att Stalin leder två kommissariat. Och vem av oss har inte syndat? Vem har inte beklätt två poster samtidigt? Och hur skulle det kunna vara annorlunda? – – – Jag tror att inte ens Preobrazjenskij själv skulle kunna nämna någon annan kandidat än

Stalin [till posten som nationalitetskommissarie]. Detsamma gäller rabkrin. Det är ett jättelikt företag. Men för att kunna inspektera måste det ledas av en person med auktoritet, annars vältrar vi oss i småintriger.” Denna person, ansåg Lenin, var Stalin.

Inom några veckor fick Lenin klart för sig att Stalin tänkte sig en ännu större framtid.

Beträffande ekonombyrån sade Lenin att det tycktes vara ”ett bra förslag; å ena sidan politbyrån, sedan ekonombyrån och orgbyrån. Men det bra bara på papperet, i det verkliga livet är det löjeväckande. Jag kan inte fatta, hur en person med känsla för levande politik, sedan sovjetstaten har existerat i fem år, kan göra – – – ett sådant förslag – – – Varje politisk fråga kan hänföra sig till organisationen, och vice versa – – – Man kan inte mekaniskt skilja politiken från organisationen.” Och dessutom är ”politik koncentrerad ekonomi”.

Därför hade politbyrån koncentrerat allt politiskt, ekonomiskt och organisationellt ansvar hos sig och utfärdade ukaser och dekret till lydiga regeringsbyråkrater. Det var alltså sant, som Lenin tidigare hade sagt, att kommunisterna och han som deras ledare bekämpade byråkratin och samtidigt närde den vid sin barm. Lenin förordade skilsmässa mellan parti och stat men placerade i själva verket all makt i händerna på politbyrån, och en dag skulle Stalin göra alla sina kolleger i politbyrån till robotar.

Under debatten om Lenins rapport hade fackföreningsmannen Kossior påpekat att politbyrån blandade sig i småsaker och till och med utnämnde lägre tjänstemän. ”Men”, svarade Lenin, ”centralkommittén kan inte leda politiken, om den inte har rätt att utse tjänstemän. Även om vi har gjort misstag, bytt folk här och där, tillåter jag mig ändå att tro, att centralkommitténs politbyrå har gjort ett minimum av misstag.”

Lenins dilemma var tydligt. Utnämningsrätten är nyckeln till Framtiden var närvarande allmakt. Han gav den åt politbyrån. Den utnämnde både stora och små regeringsbyråkrater och till och med fackföreningstjänstemän. Vad fanns kvar av boskillnaden mellan parti och stat? Hur var det med kampen mot byråkratin?

Lenin avslutade sitt genmäle med en vädjan om enighet. Eniga hade kommunisterna hemfört ”segern över alla världens arméer”. Nu behövde de enighet för att besegra byråkratin.

Nästa gång Lenin talade till kongressen, den 2 april, avslutade han den med ett fem minuters anförande: ”Kamrater, vi har kommit till slutet av kongressens arbete. Den främsta stora skillnaden mellan denna och föregående kongress är den större sammanhållningen, den större enigheten, den bättre organisationen. Endast en liten fraktion av en del av oppositionen under den förra kongressen har placerat sig utom partiets led. [Detta hänsyftade på den del av Arbetaroppositionen som hade uteslutits.] – – – De proletära revolutioner som mognar i alla utvecklade länder kan inte utföra sin uppgift utan att kombinera förmågan att kämpa osjälviskt och gå fram med möjligheten öppen till ordnad reträtt i revolutionär ordning – – – Nu har vi beslutat att slå fast att reträtten till slut. [Arbetarna måste gå fram jämsides med bönderna.] I nuvarande internationella läge och med de existerande produktiva krafterna i Ryssland måste detta göras långsamt och försiktigt och affärsmässigt, varje steg måste prövas i praktiken. Om det finns några i vårt parti som motsätter sig denna ytterst långsamma, ytterst försiktiga rörelse, kommer de att stå ensamma.” Nu var det tid för studier, ungdomen måste utbildas, alla måste studera. Trotskij hade meddelat Röda armén, att det kommande året var ”studiernas år”. Detta gällde alla. ”Jag förklarar det ryska kommunistpartiets elfte kongress avslutad.”

Delegaterna skildes åt.

Stalin började arbeta. Han hade inte en enda gång talat under kongressen. Men sista dagen valde kongressen en ny centralkommitté med tjugosju medlemmar. Vid sammanträde den 3 april utsåg den en sjumannapolitbyrå: Kamenjev, Lenin, Rykov, Stalin, Tomskij, Trotskij och

Zinovjev, med Bucharin, Kalinin och Molotov som alternerande medlemmar. Vid samma session och i Lenins närvaro valde centralkommittén också sitt sekretariat: Stalin, V. V. Kujbysj ev och Molotov med Stalin som generalsekreterare. Ivan Nikititj Smirnov var Trotskijs kandidat, men Lenin stödde Stalin (Smirnov avrättades på Stalins order 1936).

Posten som partiets generalsekreterare var nyinrättad. Lenin betraktade åtgärden som temporär under hans sjukdom. Före 1919 hade någon partisekreterare inte funnits. Åttonde kongressen valde i mars 1919 till sekreterare Nikolaj Krestinskij, en mild och anspråkslös man med föga inflytande som stödde Trotskij. Nionde kongressen valde ett tremanna-sekretariat: Krestinskij, Preobrazjenskij och Serebrjakov, alla vänner till Trotskij. Men tionde kongressen kastade ut dem och valde tre Stalin-trogna: Molotov, Michailov och Jaroslavskij. Nu, i april 1922, accepterade Stalin generalsekreterarposten, och den 25 april lade han ner sina två folkkommissarieposter. Partiet var Rysslands kraftverk, det visste han. Så länge Lenin hade hälsan dominerade han partiet, och sekreteraren spelade en underordnad roll. Men Stalin räknade slugt med att bli herre över partiet under Lenins sjukdom – och Rysslands diktator, om Lenin dog. Så skedde också, Stalin nådde den kommunistiska toppen och behöll sin ställning till sin död.

39. Stalin mot Lenin

Den framstående tyske läkaren professor Felix Klemperer hämtades i mars–april 1922 från Berlin till Moskva för att undersöka Lenin, medan elfte partikongressen pågick. Doktor Otfried Foerster, en neurolog från Breslau (Wroclaw), kom med samma uppdrag. Lenins hälsotillstånd var av allt att döma skälet till att Stalin lämnade sina två befattningar inom sovjetregeringen för att överta posten som partiets generalsekreterare. Professor Klemperer återvände till Berlin den 3 april, och den 5 gav han en intervju som publicerades i *New York Times* den 6 april. Ett sammandrag telegraferades till Moskva och visades för Lenin. ”Skaffa mig detta exemplar av *Times* som lån när det kommer”, skrev han den 7 april.[1]

I denna intervju, där doktor Klemperer inte berättade allt, förklarade han: ”Lenin är en man med stark fysik och stor arbetsförmåga som en lång tid har arbetat mellan fjorton och sexton timmar om dagen. För en tid sedan minskades hans arbetsförmåga, och hans vänner beslöt att ta reda på vad som felades honom.” Detta var orsaken till att de två tyska specialisterna inbjöds.

> ”Vi kom båda ungefär samtidigt och blev väl mottagna. Vi fick våra första upplysningar av folkkommissarien för hälsovården doktor Semasjko, som gav oss två av sina assistenter, doktor Rozanov och doktor Maretska, en kvinna, som ständiga medhjälpare. Vi undersökte Lenin och fann endast en måttlig neurasteni, en följd av överansträngning. Allvarligare symptom, som sjukdomar i nervsystemet eller de inre organen, fanns inte. Med undantag för vissa föreskrifter beträffande motion och diet, behövdes inga medicinska råd. Vi rådde Lenin att för en tid framåt sköta sig väl och ta sig ledigt.”

Semestern var föremål för ett samtal den 6 april mellan Lenin och Sergo Ordjonikidze, den ledande kommunisten i Kaukasien och en nära vän till Lenin. Ordjonikidze föreslog en vistelse i Kaukasien. Följande dag skrev Lenin till Ordjonikidze: ”Mina nerver värker fortfarande och huvudvärken fortsätter.” För att tillfriskna behövde han en lång semester. Man hade tänkt på Kaukasien (på den tiden tre dagars tågresa från Moskva). ”Jag måste uppriktigt medge att min misstro mot 'gränstrakterna' är mycket stor, och denna misstro (och mina sjuka nerver) gör att jag väntar mig något slags 'skoj' i stället för en kur.” Inte ens strax utanför Moskva vidtogs de utlovade arrangemangen, och Lenin måste återvände till staden, tills

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 345.

”skojet var undanröjt”. Men man kan inte ”återvända till Moskva” från Tiflis eller Novorossijsk. ”Jag måste medge att jag är rädd för en lång resa, den kan sluta med trötthet, förvirring, upprördhet och käbbel i stället för en nervkur.”[1]

Ordjonikidze skickade omgående ett lugnande svar. Samtidigt uppenbarade sig Kamo på scenen och bad Lenin ta honom med till Kaukasien. Kamo, en armenier vars riktiga namn var Semjon A. Ter-Petrosjan, hade varit barndomsvän till Stalin i dennes hemstad Gori i Georgien. Det var Kamo som med Stalin som ledare bakom scenen den 25 juni 1907 plundrade en bevakad sedeltransport från statsbanken i Tiflis, vilket inbragte bolsjevikpartiets kassa 341 000 guldrubel, en väldig summa.[2]

Kamo kunde ha hört om Lenins planerade resa till Kaukasien endast av Stalin eller Ordjonikidze. Lenin, som inte misstänkte någonting, skrev den 8 eller 9 april till Ordjonikidze att han inte hade något emot Kamos sällskap men att han måste få veta ”det föreslagna husets höjd över havet, eftersom Nadesja Konstantinovna [Krupskaja] har dåligt hjärta och inte tål höga höjder”.[3]

Stalins ide att flytta Lenin till Kaukasien, där han skulle vara avskuren från Kreml med undantag för telegram och kurirpost var fortfarande aktuell den 17 april, när Lenin återigen skrev till Ordjonikidze om altituder – Abastuman och Borzjom var föreslagna – samt om inkvartering, uppvärmning osv.[4]

På kvällen den 20 april ringde hälsovårdskommissarien Semasjko till doktor Rozanov och bad honom komma till Lenin följande dag. Professor Moritz Borchardt var på väg från Berlin för konsultation; man hade nämligen beslutat avlägsna de kulor som Lenin hade i kroppen sedan Fanny Kaplans attentat 1918.[5] ”Jag blev mycket förvånad och frågade varför.” Semasjko meddelade Rozanov att professor Klemperer hade ansett att Lenins huvudvärk berodde på blyförgiftning från kulorna. Rozanov höjde ögonbrynen. ”I min egenskap av kirurg som har behandlat tusentals sårade föreföll detta mig mycket egendomligt”, medgav Semasjko.

På morgonen hämtade Rozanov professor Borchardt på hans hotell, och de for tillsammans till Kreml. På Lenins ämbetsrum avfärdade de på hans förslag tolken och fortsatte till Lenins våning. Där berättade Lenin om sin huvudvärk och Klemperers diagnos. När Lenin sade att Klemperer föreslog att kulorna skulle tas ut, såg Borchardt först häpen ut. ”Unmöglich”, undslapp det honom, men han modererade sig för att inte desavuera en kollega. Å andra sidan förklarade Rozanov bestämt, att kulorna inte kunde förorsaka huvudvärken, eftersom kroppen hade bildat en fibrös säck kring dem genom vilken ingenting kunde tränga. Kulan i nacken, under högra nyckelbensleden, kunde man känna utan svårighet, ”och jag motsatte mig inte dess avlägsnande”. Men Rozanov protesterade kraftigt mot avlägsnandet av den andra kulan, som låg djupt inne i vänstra axeln och inte kunde nås utan ett vidlyftigt och smärtsamt ingrepp. Ingen av kulorna besvärade Lenin, trodde Rozanov, och en operation ansåg han onödig.

”Kanhända”, sade Lenin, ”men vi tar väl ut den ena, så folk slutar att bråka med mig.”

Det beslöts att operationen skulle utföras klockan tolv den 23 april i det nuvarande Botkinsjukhuset, där Rozanov arbetade. Rozanov bad Borchardt komma klockan elva för att inspektera operationssalen. Den tyske läkaren ville emellertid komma redan halv elva. Rozanov antog, att han ville underkasta institutionen en närmare granskning.

---

[1] Ibid., s. 344-345.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XII, s. 556.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 468-469.
[4] Ibid., del XXXV, s. 345.
[5] Härifrån följer skildringen doktor Rozanovs minnen i *Vospominanija*, del 2, s. 340 och följ.

I stället anlände Borchardt, ”till min och mina assistenters stora förvåning”, bärande på en tung väska med allehanda instrument. Enligt Rozanov behövdes endast ett fåtal instrument. ”Jag lugnade honom och sade, att vi hade allt som behövdes, att allt var iordningställt och att novocainlösningen [för lokalbedövningen] och handskarna var klara”, varför de hade god tid att titta på sjukhuset. Men Borchardt planerade att använda en och en halv timme till att förbereda sig för operationen. Borchardt föreslog därpå att Rozanov skulle operera med honom som assistent, men Rozanov sade att han skulle assistera, medan Borchardt opererade.

Lenin anlände precis klockan tolv med Semasjko och en livvakt. ”Nå”, frågade Semasjko, ”vem ska operera?”

”Tysken naturligtvis”, sade Rozanov, ”varför skulle han annars vara här?” Semasjko instämde.

Operationen gick bra. Lenin var tydligen inte nervös och rynkade ögonbrynen bara när kulorna togs ut. Rozanov hade tänkt sig att Lenin skulle lämna sjukhuset om en halvtimme, men Borchardt ville att han skulle stanna ett dygn. Nu uppstod ett problem. ”Alla sjuksalar var fulla”, skriver Rozanov, ”med vem skulle man lägga honom? Jag visste vad alla mina patienter led av, men jag hade ingen aning om deras åsikter.” Av säkerhetsskäl beslöt man därför att tömma en del av den kvinnliga avdelningen. Lenin ville inte stanna på sjukhuset men gav med sig, när han hörde att han måste stå under observation.

Såret läktes snabbt efter flera ombyten av förband. Under den sista behandlingen frågade Rozanov, hur Lenin kände sig. ”På det hela taget inte så illa men ibland har jag huvudvärk. Jag sover dåligt och är illa till mods.”

Rozanov föreslog en semester.

”Ni behöver semester själv, kamrat Rozanov. Ni ser inte heller så pigg ut. Det ska jag ordna”, sade Lenin och föreslog en resa till Tyskland. Läkaren föredrog havsbaden utanför Riga och rekommenderade också en vistelse på Krim för sköterskan. Lenin skrev till Semasjko och bad honom skaffa de behövliga medlen och passen, och när det inte ledde till resultat, skrev han till Stalin. Centralkommitténs sekretariat beviljade Lenins anhållan, och Rozanov och hans son reste till Riga.[1] Sjuksköterskan for också på semester med sitt adoptivbarn.

Lenin for till Gorkij. I Gorkij hade han två motgångar. Genua-konferensen, skrev han till Stalin, var ett verkligt ”steg mot vapenvila” mellan den kapitalistiska världen och Ryssland. Därför borde Röda armén minskas med en fjärdedel. Detta förslag som han dikterade i telefon den 20 maj 1922 avvisades av VTSIK fyra dagar senare.[2]

I Gorkij följde Lenin noga med VTSIK:s session (från den 12 till den 26 maj) och förstod att detta organ, Sovjetrysslands närmaste motsvarighet till ett parlament, måste omorganiseras. I ett brev av den 23 maj ”Till kamrat Stalin för politbyrån” föreslog Lenin att 60 procent av VTSIK:s medlemmar skulle vara ”arbetare och bönder, som inte hade några regeringsbefattningar” och att ”inte mindre än 67 procent av medlemmarna av VTSIK skulle vara kommunister”. Politbyrån behandlade frågan den 26 maj och remitterade den till ett utskott.[3]

Varken Stalin eller politbyrån var chockerade över Lenins önskan att bestämma vilka som skulle sitta på parlamentets bänkar. Det var redan gjort. Men hur var det möjligt att minska byråkraternas antal i nationens lagstiftande församling till 40 procent?

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 490-491.
[2] Ibid., s. 488.
[3] Ibid., s. 492.

Klockan to på morgonen den 26 maj hörde Rozanov Lenins syster Marias oroliga röst i telefonen. Hennes bror mådde inte bra, han hade smärtor i magen och kräktes. En bil kom snabbt efter Rozanov och förde honom till Kreml där han fann Semasjko, doktor G. I. Levin, en känd allmänpraktiker i Moskva, Lenins bror Dmitrij, som var läkare, och flera andra. De for vidare till Gorkij i två bilar.

En läkare som redan befann sig på platsen meddelade att kräkningarna hade upphört men inte huvudvärken. Det fanns emellertid symtom på partiell förlamning av högra armen och benet, och Lenin hade svårt att tala. Den dagen, skriver Rozanov, ”vinkade Döden för första gången.”

Läkare och släktingar försökte trösta Lenin. ”Nej”, sade han, ”det här är första ringningen.”[1]

Alla syfilisprov var negativa. Trots detta skickades några medicinska experter till Astrachan, Lenins farföräldrars hemstad, för att göra undersökningar. ”De fann så mycket snusk att det är bäst att inte tala om det.” Aleksej I. Rykov, viceordförande under Lenin och efter hans död ordförande i folkkommissariernas råd, sade detta till Boris Nikolajevskij 1922 eller 1923, när de båda bodde i samma rum som Maksim Gorkijs gäster i den lilla staden Sarow nära Berlin. Nikolajevskijs yngre bror var gift med Rykovs syster, och de var goda vänner, trots att de var politiska fiender, Rykov bolsjevik och Nikolajevskij mensjevik.

Lenin kämpade emot med kropp och själ. Han motionerade efter bästa förmåga, vilade sig och följde läkarens föreskrifter. I början av juni kallades professor Klemperer på nytt till Ryssland. Vid sin återkomst till Berlin i slutet av juni berättade han för tidningsmännen: ”Kvällen innan jag lämnade Moskva spatserade jag i trädgården med Lenin, och han kände sig rätt bra. Han orkade emellertid inte längre med tankearbete. Han kan inte läsa länge, och om han läser en bok, en tidskrift eller en tidning får han huvudvärk.” Han tillade att Lenins tillstånd inte hade något att göra ”med hans gamla sår”, snarare med de ”senaste trettio åren av hans liv”, då han hade arbetat ”sexton timmar om dagen eller mer”. Han förnekade att Lenin skulle lida av ”progressiv paralysi”.

Några veckor efter det första slaganfallet den 26 maj började Lenin skriva igen. ”Ni kan gratulera mig till mitt tillfrisknande”, skrev han den 12 juli till sin sekreterare, Lydia Fotieva. ”Beviset: min handstil som *börjar* bli mänsklig. Börja göra i ordning böcker åt mig (och skicka över listan) 1, vetenskapliga, 2, romaner, 3, politiska (dem skickar ni senare än de andra, eftersom de ännu inte är tillåtna). Hälsningar. Lenin.” [2]

Följande dag besökte Stalin Lenin. Enligt honom sade Lenin: ”Jag får inte läsa tidningar. Jag får inte tala politik. Jag gör en omväg kring alla papper på bordet, om jag inte ser att det är en tidning, och då gör jag mig skyldig till disciplinbrott.”

Stalin skrattade. Han berättade i *Pravda*: ”Jag tackade himlen för kamrat Lenins disciplin. Samtidigt skämtar vi om läkarna som inte fattar att yrkespolitiker som tas emot i audiens måste tala om politik.” Kamenjev var också med, men Stalin nämnde honom inte. Han ville understryka sin intimitet med Lenin.

Lenin, skrev Stalin i samma nummer av *Pravda* (den 24 september 1922) hungrade efter nyheter och arbete. Han frågade om Genua- och Haagkonferenserna, om inflationen och om industrin. ”Det gladde honom att höra om de goda skördeutsikterna. Han ställer frågor och lägger sig till minnes”, skrev Stalin, ”men avger inga förhastade omdömen, eftersom han beklagar sig över att han inte är å jour med utvecklingen.” Lenin var också intresserad av rättegången mot socialistrevolutionärerna.

---

[1] *Vospominanija*, del i, s. 401. Meddelat av Semasjko.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 351.

Den ägde rum i Moskva den 8 juni-7 augusti 1922. Åtalade var trettiofyra SR-medlemmar, av vilka elva medlemmar av deras centralkommitté, bland andra Gots och Timofejev. Vid de tre internationalernas, andra, tredje och 2½, möte i Berlin i april, hade Kremls representanter, Radek och Bucharin efter påtryckningar från västerländska socialister och i ett försök att åstadkomma en enad front, som skulle underlätta den kommunistiska infiltrationen av de centraleuropeiska arbetarrörelserna, gått med på att dödsstraffet inte skulle utmätas åt de anklagade socialistrevolutionärerna. När Lenin hörde detta skrev han i en artikel i *Pravda* den 11 april 1922, ”Vi har betalat ett alltför högt pris. – – – Våra representanter hade enligt min åsikt fel när de gick med på följande villkor: att sovjetregeringen inte skall döma de fyrtiosju socialistrevolutionärerna till döden [antalet reducerades före rättegången], och att sovjetregeringen skall tillåta representanter för alla tre internationalerna att närvara vid rättegången.”

Vid denna första skenrättegång i Moskva försvarades de anklagade av Emile Vandervelde, Theodor Liebknecht och Kurt Rosenfeld. Tolv av dem dömdes till döden, bland dem Abram R. Gots, Jevgenia M. Timofejev, Lev J. Gerstein och Michail J. Gendelman-Grabovskij. Andra fick långa fängelsestraff, några blev frikända. Domstolen bestämde emellertid att dödsdomarna skulle verkställas endast om socialistrevolutionärerna framhärdade i sitt väpnade motstånd mot sovjetmakten.[1] (Några överlevande blev skjutna 1938.)

Kanske Stalin och Lenin formulerade domen, medan de satt på en bänk i Gorkij i juli 1922.

En hel skara framstående ryska och tyska läkare gjorde sitt bästa för ledaren. Han reagerade gynnsamt. Den 29 juli meddelade *Pravda*, att Lenin inte längre var patient, endast på semester. Leo Kamenjev meddelade den 4 augusti ryska kommunistpartiets vartannat år sammanträdande allryska konferens att Vladimir Iljitj snabbt tillfrisknade. Snart skulle han återgå i arbetet. ”Jag träffade honom senast i går”, sade Kamenjev. (Den 16 september blev Kamenjev viceordförande i sovnarkom och STO – Lenins tredje ställföreträdare.)

Lenin översvämmades dagligen med telegram med välgångsönskningar. En fabrik i Voronezj, ett arméförband, en partikommitté i landsorten – från alla delar av Ryssland kom uppmuntrande telegram som mellan raderna återspeglade avsändarnas oro. *Pravda* tryckte några av dem på undanskymd plats.

I *Pravda* av den 24 september 1922 fanns en bildbilaga på vitt papper i motsats till det vanliga gråa – en ovanlig företeelse i ett land där utgivning är ”politisk”. Denna bilaga var i sin helhet ägnad Lenin, och varje millimeter ropade: Vi vill ha honom tillbaka! Bucharin, den känsligaste av bolsjevikerna, uttryckte sina känslor i enkla ord: vi ger ut denna bilaga för att visa att Lenin är frisk. ”Han kommer att vara hos oss länge, länge”, hoppades Bucharin. Men vi får inte besvära honom för mycket, vädjade han kärleksfullt. ”Lenin kommer åter att inta sin plats vid statsrodret. Han, och med honom hela landet, håller på att tillfriskna.”

Kamenjevs bidrag var talangfull journalistik. ”Vad intresserar Lenin?” frågade han, och svarade: Den amerikanske senatorn [William E.] Borah och Korolenkos nyss publicerade brev till Lunatjarskij; skatteuppbörden; läget i Polen och ARA:s verksamhet; trusternas [sovjetregeringens] verksamhet och utrikeshandelns utveckling samt Hoovers möjligheter i de kommande amerikanska valen; V. Sjulgins bok och omsvängningen i utrikeshandeln; den förestående fackföreningskongressen och den odlade arealen i Ryssland; hans syster Marias fotografering, undervisningskommissariatets dåliga resultat ”och mycket mycket annat”.

”Vad fördömer Lenin?” – ”Han fördömer mycket, och framför allt, med stort eftertryck, vår byråkratiska apparat.” – ”Vad prisar Lenin?” De amerikanska kamrater som kom med tjugo

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 537-538.

traktorer till Perm, och de bönder i Perm som snabbt reparerade de dåliga ryska vägarna, så att traktorerna kom fram. ”Vad pratar Lenin minst om?” – ”Sin nyss genomlidna sjukdom.” – ”Hur fick jag veta allt detta?” – ”Under en timmes promenad kring huset där Lenin bor.”

Stalin jämförde sitt besök hos Lenin den 13 juli med besöket den 15 september. ”Den här gången”, skrev Stalin i bilagan, ”var Lenin omgiven av en hög med böcker och tidningar (han får nu läsa och prata om politik, så mycket han vill). Man ser inga spår av trötthet eller överansträngning – – – Han har återfått sitt inre lugn och sin förtröstan. Vår gamle Lenin som tittar klipskt på besökaren med rynkade ögonbryn.” Här avbröt Stalin plötsligt beskrivningen och räknade upp de många aspekter på den sovjetiska utrikespolitiken och de interna förhållandena som de hade diskuterat. Han citerade Lenins ord: ”Läget är svårt, men vi har det värsta bakom oss. Skörden gör allt betydligt lättare. Förbättringen av industrin och finanserna kommer efter skörden.” Nu måste byråkratin bekämpas. Vad utrikespolitiken beträffade, sade Lenin, var alla stormakterna, England, Frankrike, Tyskland och USA, snikna och skulle råka i gräl. ”Vi har ingen brådska.”[1]

Huvudsaken i bilagan var emellertid bilderna, och de var avsedda för en stor publik, också för dem som inte kunde läsa kommunistiska ord och dem som inte trodde på dem. På pärmen fanns en enda bild: Lenin i en halvmilitär jacka och skärmmössa, Krupskaja i vit klänning. Det skägglösa ansiktet och huvudet tycktes ha krympt, Lenin försökte le. Hon såg sorgsen ut. Hon hade haft en svår tid, på många veckor hade hon inte vikit från hans sida. Inne i bilagan fanns en bild av Lenin sittande ensam, i överrock och mössa och höga snörkängor; med ådrorna framträdande på de magra händerna. Sedan följde bilder av Stalin och Lenin, Kamenjev och Lenin, en leende Lenin hand i hand med lille Vitja, hans magre femårige brorson, av Lenin på promenad med händerna i byxfickorna. Och Lenin tillbakalutad i en hopfällbar stol med Krupskaja på en bänk berdvid honom, i en annan klänning men lika sorgsen. En annan bild som inte fanns i bilagan visade Lenin utan skägg, Krupskaja utan ett leende, Lenins syster Anna och kokerskans glada unga dotter. Anna fick aldrig några barn. Maria, hennes syster, gifte sig aldrig. Lenin och Krupskaja hade inga barn. Vitja (Viktor) som blev ingenjör, var son till Lenins yngre bror Dmitrij och den ende ättlingen till familjen Uljanov från Simbirsk.

Bilagan inte bara visade, att Lenin levde och var frisk. Den förebådade hans återkomst till arbetet. I själva verket satt han redan vid rodret.

Regeringsorganen i Moskva började skicka honom rapporter. En av de första kom från rabkrin, den sovjetiska byråkratins Kerberos. I maj 1922, efter att Stalin hade lämnat detta ämbetsverk för att överta generalsekreterarposten i partiet, hade Trotskij föreslagit att rabkrin skulle dras in. Verket hade 12 000 anställda, och Trotskij betraktade dem som en onödig utväxt. ”Trotskij har fel”, förklarade Lenin. ”Med vår hopplösa oerfarenhet i administrativt arbete, till och med hos de bästa kommunister, statstjänstemännens låga kvalitet och intrigerna departementen emellan (som överträffar allt som sker inom rabkrin) [på vilket Trotskij hade alluderat] kan vi inte ännu klara oss utan rabkrin.” Men arbetet måste bli effektivare, de anställdas antal skäras ner från 12 000 till 2 000 och lönerna tredubblas.[2] (De flesta anställda var kommunister.)

I augusti fick Lenin en rapport från rabkrin som meddelade att de anställdas antal hade sjunkit till 8 000. I sitt svar till den tillförordnade chefen A. Sviderskij yrkade Lenin på en ytterligare minskning till 2 000. Tsurupa, som Lenin hade utsett till Stalins efterträdare som kommissarie för rabkrin, var fortfarande i Tyskland. ”Dessa berömda tyskar behandlade *bara* hans hjärta”,

[1] Stalins artikel i J. Stalin, *Sotjinenija*, del 5, s. 134-136.
[2] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 389.

fast han i själva verket hade haft ett nervöst sammanbrott. Sviderskij var också sjuk. ”Jag tror”, skrev Lenin till honom, ”att ni först måste gå igenom en fullständig kur, få ett nytt tandgarnityr, lära er att äta med det och sedan med all kraft ta itu med rabkrin” samt med hjälp av ett par medlemmar av styrelsen ”ofördröjligen *inleda* en radikal omvandling”.[1]

NEP började bära frukt i form av en ny klass av småkapitalister som köpte och sålde allt mellan himmel och jord och som tycktes trivas i kommunismens röda mylla. Finanskommissariatet ville komma åt deras förtjänster. Biträdande finanskommissarien M. Vladimirov lade fram problemet för Lenin i ett brev. ”Beträffande behandlingen av 'NEP-männen' råder jag till försiktighet”, svarade Lenin. Han undrade om regeringen borde införa en omsättningsskatt eller ett obligatoriskt lån, ”eller vilketdera först”.[2] Med andra ord båda.

”Jag ser i tidningarna”, skrev Lenin till sina ställföreträdare i sovnarkom, ”att läget i Donetsbäckenet och i Baku är förtvivlat. Vad anser ni? Borde vi inte ta *några miljoner* från vår guldreserv? Skulle det inte vara värre att handla för sent och lämna dem utan hjälp? Ni kan beställa en *kort* promemoria (inte mer än 5 eller 10 rader), så att jag *klart* kan fatta läget. Lenin.”[3] En vecka tidigare, den 17 september 1922, hade han frågat biträdande finanskommissarien M. Vladimirov: ”Hur mycket guld har vi kvar och hur mycket av det är ointecknat?”[4]

Kreml hade skickat Lenin ett utkast till kontrakt på en mammutkoncession i Sibirien för Leslie Urquhart, den brittiske gruvmagnaten. Lenin hoppades fortfarande, att hans koncessionspolitik skulle ge ett betydande bidrag till Rysslands återuppbyggnad. Det sista brev han skrev till Stalin, innan ”klockan ringde första gången”, var stämplat ”Viktigt” och ”Hemligt” och behandlade en koncession som hade beviljats amerikanen Armand Hammer. Lenin kallade den ”en smal stig till den amerikanska 'affärs'-världen” och fortsatte: ”Vi måste så mycket som möjligt begagna denna stig.” Men när han studerade den föreslagna koncessionen åt Urquhart, som kunde ha blivit en bred landsväg till den engelska affärsvärlden, skrev han till Stalin den 12 september: ”Efter att ha läst Krasins överenskommelse med Urquhart motsätter jag mig godkännandet. Urquhart lovar oss inkomster om två eller tre år men börjar genast själv ta ut pengar. Det är absolut otänkbart – – – Jag föreslår, att vi avvisar denna koncession. Det är slaveri och röveri.” Den här gången räckte inte Lenins ord. Politbyrån diskuterade frågan på sina sammanträden den 14, 21 och 28 september, centralkommittén den 5 oktober, och det var först där som Lenins invändningar togs i betraktande. Sovnarkom tillbakavisade officiellt koncessionen den 6 oktober 1922.[5] Lenins motvilja berodde av allt att döma på att han fruktade, att utlänningen skulle investera alltför litet utländsk valuta men avkräva Kreml rysk valuta för sina utgifter, vilket i sin tur skulle förvärra inflationen. I ett brev om en annan fråga talade Lenin om en tjänsteman som fick en månadslön om ”tvåhundra miljoner – pennies”.

Urquhart återvände aldrig till sina besittningar i Sibirien.

De misslyckade konferenserna i Genua och Haag och dörren som smälldes igen för Urquhart gav Lenin en klar uppfattning om Sovjetrysslands framtid. Borta var illusionen att den kapitalistiska världen måste rädda sig själv genom att rädda det kommunistiska Rysslands ekonomi. Läget, påpekade han i ett budskap till fackföreningskongressen den 18 september, ”är speciellt svårt” därför att regeringen saknar de nödiga medlen för att återuppbygga den tunga industrin, ”den viktigaste grunden för socialismen”. I kapitalistiska länder fick stora

[1] *Leninskij sbornik*, del XXV, s. 354.
[2] Ibid., del XXXVI, s. 494.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 354.
[4] Ibid., s. 496.
[5] Ibid., del XXXVI, s. 495.

industrier kapital genom att ta upp lån. ”De vill inte ge oss lån, förrän vi har återställt kapitalisternas och jordägarnas egendom, och det varken kan eller vill vi göra. Återstår alltså den långa och svåra vägen: att spara långsamt och höja skatterna – – – Så länge vi står ensamma vilar uppgiften att återupprätta vår nationella ekonomi speciellt tungt på våra axlar.” Arbetarnas och böndernas hela kraft måste sättas in på denna uppgift, ”vi måste fullkomna och förbilliga vårt regeringsmaskineri, som alltjämt är mycket dåligt”. Men om någon arbetare eller bonde blir förtvivlad över den långsamma takten i den ekonomiska återuppbyggnaden och det höga pris han måste betala för den, ”må han påminna sig det närmaste förgångna, kapitalisternas och jordägarnas herravälde. Sådana minnen måste återge honom lusten att arbeta”.[1]

Lenin var själv inspirerad att arbeta. I september gav han sekretariatet vid rådet för försvar och arbete, STO, direktiv: ”Jag är tillbaka den 1 eller 2 oktober. Tisdagen den 3 oktober för jag ordet. Möte från 5 till 9. Med en paus på en kvart. Varna rökarna. *Rökning förbjuden*. ABSOLUT. Under pausen te och rökning (i rummet bredvid).” Han ville träffa sina ställföreträdare före mötet. ”Ni måste ordna allt detta *bra*.”[2]

Inte ens i ett hungrande land lever människan av bröd allena. Människorna vill också ha pengar och arbete. Men i det uthungrade, uttröttade Ryssland 1921 och 1922 var det en annan sak som oroade många, och deras tankar sände osynliga vågor genom Kremls tjocka tegelmurar till kommunistledarnas trumhinnor och till Lenin i Gorkij. Det var fråga om nationalismen. Bolsjevikerna talade om världsrevolution och internationalism. Detta tjänade många ändamål, även om det inte tjänade det angivna ändamålet. Men deras stora problem var nationalismen. I själva verket var måttstocken på bolsjevikernas internationalism deras förmåga att tillämpa internationalismen inom Rysslands gränser. Ty Ryssland var en egen international bestående av ukrainare (etniskt sett vitryssar), uzbeker, tadzjiker, turkmener, azerbejdzjaner, armenier, georgier, judar, tatarer, burjäter, mongoler, kabardiner och många andra minoriteter, sammanlagt både då och nu, beroende på territoriella förluster och vinster, lika många som de etniska storryssarna. Dessa under tsartiden förtryckta minoriteter hade väntat sig ett nytt liv av kommunisterna. Några hoppades till och med på självständighet; så hade de tolkat bolsjevikernas debatter före revolutionen och deras dekret efter revolutionen. Det som de minst av allt hade väntat sig var en tung moskovitisk hand, hur hjälpsam den än var, som ledde dem. Monarkin hade uppammat en stark nationalism bland ukrainare, balter, finnar, georgier, armenier och andra. Liksom alla kolonialfolk föredrog de självstyrelse framför en bättre styrelse av utomstående. Men efter bolsjevikrevolutionen fann de, att Röda armén, den hemliga polisen och kommissarierna från Moskva grusade deras frihetsdrömmar. Lenins första politiska princip var en centraliserad kontroll i händerna på ett hela nationen omfattande, disciplinerat kommunistparti vars medlemmar lydde Kremls befallningar. Detta gjorde självbestämmandet och rätten till secession till ett narrspel, i synnerhet som Lenin såg pessimistiskt på de små nationernas framtid, farhågor som hans efterträdare bemödade sig om att besanna. Lenins inställning till klasskampen kom honom dessutom att undervärdera nationalismens styrka.

Hur mycket av sin personlighet kunde de nationella minoriteterna hävda under dessa omständigheter? 1922 var ett tillfredsställande svar på denna fråga det bästa som de icke-ryska folken kunde vänta sig. I praktiken innebar det: Vad är federalism? Är det centralismens falska fasad? Denna fråga ställdes på sin spets när Lenin i september 1922, återigen vid full vigör, beredde sig att återvända från Gorkij till Moskva.

---

[1] Lenin, a. a., 2:a uppl., del XXVII, s. 303-304.
[2] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 353.

En klyfta öppnade sig mellan Stalin och Lenin. Kontroversen skärptes kanske av att Lenin hade på känn att Stalin strävade efter för stor makt.

Problemet uppstod när Moskva beslöt att omorganisera sovjetstaten. Ursprungligen hade Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken (RSFSR), som grundades på bolsjevikrevolutionens första dag, omfattat alla nationella minoriteter vilkas regionala regeringar gick under namnet autonoma republiker eller, när det gällde mindre enheter, autonoma territorier. Detta gjorde dem till delar av den ryska federationen, av Ryssland i dess gamla form. Senare insåg man, att detta arrangemang var av föga värde för nationalstoltheten och knappast motsvarade det kommunistiska skrytet om en nya era för de etniska minoriteterna. Moskva försökte därför på olika sätt ge dem illusionen av suveränitet. Så undertecknades till exempel den 22 februari 1922 en överenskommelse mellan Ukraina, Armenien, Azerbejdzjan, Vitryssland, Bochara, Georgien, Fjärran Östern-republiken och Chiva, alla medlemmar av RSFSR, samt denna, som gav den rätt att representera dem vid Genuakonferensen och att sluta fördrag för deras räkning.[1]

Senare samma år togs ytterligare ett steg i samma riktning: Kreml bildade ”De socialistiska sovjetrepublikernas union”, till vilken Ukraina, Vitryssland, Kaukasusfederationen (Azerbejdzjan, Georgien och Armenien) samt andra perifera områden ”frivilligt” skulle sluta sig som konstituerande och ”självständiga” republiker eller stater.

Efter att Stalins mumie hade flyttats från mausoleet på Röda torget medgav sovjetmyndigheterna att historien om grundandet av Sovjetunionen i decennier, så länge ”personlighetskulten” blomstrade, hade förvrängts och insvepts i lögner för att få den att framstå som hans verk medan det, påstår de, i själva verket var Lenins. 1959 började man blotta hemligheten genom att publicera vissa dittills undanhållna brev av Lenin, och sedan dess har angreppen mot Stalins feltolkning av sin roll blivit både fler och bittrare.

I en artikel heter det: ”Redan under inbördeskriget ansåg Stalin, att de självständiga sovjetrepublikerna inte skilde sig från de autonoma republikerna”. Han ville därför placera dem alla under sovnarkoms och VTSIK:s direkta jurisdiktion.[2] Det är inte brukligt i sovjetkretsar i dag att hellre fria än fälla Stalin, i synnerhet inte när Lenin är inblandad; men ändå kan Stalin ha haft rätt i att betrakta ”de självständiga” sovjetrepublikerna som helt enkelt autonoma i vissa lokala avseenden, fastän de i själva verket regerades av den centrala sovjetregeringen genom det Kreml-dominerade kommunistpartiet. Hans misstag, som berodde på en benägenhet att bortse från individers och miljoners känslor, var att använda uttrycket ”autonomi” i stället för ”självständighet” i sitt förslag till författning för den nya Sovjetunionen. Lenin som var slugare, mera medveten om vikten av att ge efter för syns skull utan att ge efter i sak (i synnerhet som offren för detta politiska taskspelarknep var hjälplösa), såg inget förnuft i Stalins ”autonomisering”, för att använda det klumpiga ryska uttrycket.

I sak, det vill säga att Moskva skulle ha makten, var Lenin och Stalin ense. Men ändå tvistade de.

Lenin som alltjämt var kvar i Gorkij mobiliserade sina anhängare. ”Kamrat Kamenjev”, skrev han den 26 september 1922, ”ni har förmodligen av Stalin fått det av [författnings]utskottet fattade beslutet om de självständiga republikernas inträde i RSFSR. Om ni inte har fått det, skall ni utbe er det av sekreteraren och ofördröjligen läsa igenom det. Jag diskuterade det i går med Sokolnikov, i dag med Stalin. I morgon skall jag träffa [P. U.] Mdivani [en georgisk kommunist som misstänktes för självständighetssträvanden]. Enligt min åsikt är detta oerhört

[1] *Voprosy istorii KPSS* (Frågor rörande det sovjetiska kommunistpartiets historia), del 6, Moskva 1962. Artikel av M. S. Achmedov, ”Lenin och grundandet av Sovjetunionen”, s. 25.
[2] Ibid., Artikel av D. A. Tjugajev – s. 173-181 – benämnd ”SSSR:s grundande: En historisk översikt”.

viktigt – – – Stalin har redan gjort en eftergift. I artikel I står det i stället för 'inträde' i RSFSR – 'Formell union tillsammans med RSFSR i de europeiska och asiatiska sovjetrepublikernas union'. Jag hoppas att andan i denna eftergift uppfattas. Vi erkänner alltså att vi själva [varvid Lenin med ”vi själva” menade RSFSR] har samma rättigheter som den ukrainska socialistiska sovjetrepubliken och andra, och att vi tillsammans och som jämlikar med dem inträder i den nya unionen, den nya federationen, 'de europeiska och asiatiska sovjetrepublikernas union' ” Det skulle finnas ett federativt VTSIK som omfattade alla republikerna. ”Det är viktigt för oss”, tillade Lenin, ”att inte ge 'självständighetsmännen' ammunition, att inte förinta deras självständighet, utan att skapa en ny organisation, en federation av *jämlika* republiker – – – Stalin har gått med på att uppskjuta framläggandet av sin resolution för centralkommitténs politbyrå, tills jag återvänder. Jag kommer på måndagen den 2 oktober. Jag vill ha ett möte med er och med Rykov [hans två viceordförande, den tredje, Tsurupa, var fortfarande sjuk] två timmar på förmiddagen, låt oss säga från 12 till 2, som om nödvändigt fortsättes på kvällen, låt oss säga från 5 till 7 eller 6 till 8.”[1]

Innan Lenin lämnade Gorkij hade han också samtal med Ordjonikidze och tre andra georgier samt med ordföranden i Armeniens sovnarkom A. Mjasnikov. Han intrigerade mot Stalin.

Stalin svarade följande dag på Lenins brev till Kamenjev av den 26 september och skickade kopior till Lenin och alla medlemmar av politbyrån. I andra upplagan av Pospelovs och andra författares Lenin-biografi heter det i Stalins brev (s. 611) var avfattat i ”en mot Lenin outhärdligt sträv” ton:

”Fastän Stalin gick med på Lenins förslag beträffande grundandet av SSSR, visar texten i hans [opublicerade brev] att medgivandet var formellt. Han motsatte sig inrättandet av en central exekutivkommitté för hela unionen [TSIK eller parlament] som en dubblering av den VTSIK som redan fanns i RSFSR och föreslog att den senare skulle omorganiseras till en federal TSIK. Stalin som inte fattade den internationella betydelsen av SSSR:s grundande betraktade Lenins förslag som en yttring av 'nationell liberalism'.”

De ledande bolsjevikernas lojalitet mot varandra var av allt att döma rätt bristfällig, eftersom Kamenjev efter sitt besök hos Lenin i Gorkij enligt redogörelsen i Pospelovs *Biografija* som grundar sig på hemliga arkiv, skrev till Stalin: ”Lenin är beredd att gå i krig för att försvara självständigheten.” Till detta svarade Stalin: ”Enligt min åsikt måste man visa fasthet mot Lenin.” Lenin och Stalin förklarade med andra ord varandra krig.

När partiets centralkommitté diskuterade SSSR:s nya författning, kunde Lenin, som redan var tillbaka i Moskva, till följd av en svullen kind ändå inte delta i mötet. Men den dagen skickade han en biljett till politbyrån:

> ”Jag förklarar den storryska chauvinismen krig på liv och död. Jag skall äta upp den med alla mina friska tänder, så snart jag blir av med den här förbannade tanden. Vi måste *absolut* insistera på att *ordförandeskapet* inom unionens TSIK turvis skall tillfalla en ryss, en ukrainare, en georgier och så vidare. *Absolut!* Er Lenin.”

På biljetten antecknade Stalin: ”Riktigt. J. Stalin.” [2]

Vad var det alltså som skilde dem åt, eftersom Stalin ansåg Lenin hade rätt? Hade Stalin återigen kapitulerat för Lenin? Menade Lenin allvar med sitt försvar för de nationella minoriteterna? Hur kunde georgiern Stalin vara storrysk chauvinist?

Ingen del av tsarens eller Kerenskijs Ryssland lyckades frigöra sig från det kommunistiska herraväldet utan att kämpa mot sovjetiska styrkor. Georgien, Armenien och Azerbeidjan

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 436-498.
[2] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 33, s. 335.

upplevde en kort och orolig osjälvständighet men kuvades av Röda armén och återinlemmades i Ryssland.

Vilken var alltså Lenins uppfattning om självständighet? Hur skilde den sig från Stalins uppfattning om autonomi?

Kommunisterna svarar, att de nationella republikerna, Ukraina, Vitryssland, Tadzjikistan, Uzbekistan och de andra frivilligt anslöt sig till Sovjetunionen. Om man invänder att folket inte tillfrågades, hävdar kommunisterna att i en proletariatets diktatur är arbetarnas vilja avgörande, och om man säger att arbetarna i Ryssland bara utgjorde en liten minoritet, speciellt i de nationella minoriteternas underutvecklade områden, och att inte ens arbetarna tillfrågades, lyder svaret: kommunistpartiet förkroppsligar arbetarnas vilja, och partiet var för ”självständighet” inom den sovjetiska federationen. Sålunda konstaterar D. Tjugajev i en artikel i *Voprosy istorii KPSS*: ”Principen för en arbetarregering är tillika en av de grundläggande principerna för uppbyggandet av en multinationell socialistisk stat.” En arbetarregering har rätt att tolka självständighet som beroende. Och denna inställning har fog för sig, ty ett självständigt Ukraina eller Azerbejdzjan skulle inte vara ett sovjetiskt land under en proletär diktatur. Eftersom enligt den officiella tolkningen endast antisovjetiska element skulle vilja skilja sig från SSSR, har Moskva enligt sina egna regler full rätt att inte tillåta, att de hävdar sitt nationella oberoende genom att lämna unionen.

Lenin gick därför med på att klä de nationella minoriteterna i självständighetens mantel, samtidigt som en ”demokratisk centralism” utövades från Moskva. Eftersom han själv kulturellt och genom en del av sina förfäder var storryss, insåg han att den storryska hälften av Ryssland till och med under kommunismen kanske skulle förtrycka icke-ryssarna och sålunda utså ogräs som snabbt skulle fortplanta sig. Stalin å sin sida var rädd för själva namnet självständighet och de fällor det kunde medföra. I sin egenskap av georgier kände han den separatistiska nationalismens styrka inte bara bland de tre miljonerna georgier utan framför allt bland de fyrtio miljonerna ukrainare, liksom också hos andra etniska minoriteter. Självständighetens skylt och täckmantel kunde uppmuntra en del att eftersträva också dess innehåll. Många som i själva verket eftersträvade en liten aning av detta innehåll mördades av Stalin under hans kvartsekel av autokrati, som sträckte sin verkan också till de avlägsnaste hörnen av det vidsträckta ryska riket. Den georgiske despoten trodde på ett enda och odelbart Ryssland. Han gav i september 1922 visserligen efter för Lenin och ersatte den föreslagna autonomin inom RSFSR med ”självständighet”, inom en federal union. Men han fortsatte att opponera sig mot Lenin i den väsentliga frågan hur makten skulle fördelas mellan Moskva och unionens republiker. I denna och andra frågor öppnades en klyfta mellan Lenin och Stalin när Lenins hälsa i december 1922 på nytt försämrades.

40. Ett möte med Lenin

När jag i slutet av september 1922 för första gången kom till Ryssland kunde jag inte ett ord ryska, jag kände varken ryssar eller utlänningar där och visste knappt någonting om Ryssland. Jag kom därför att Västeuropa där jag hade vistats nio månader under intryck av första världskriget och den dåliga Versaillesfreden tycktes lida av anemi och brist på ledning. I Ryssland rådde däremot enligt både kritikers och anhängares rapporter en långt större målmedvetenhet.

För att lära känna en stad brukar jag promenera. Flera timmar om dagen vandrade jag omkring på Moskvas kullerstenslagda gator. En pojke i brun yllekostym satt på trottoaren med en stor påse solrosfrön mellan benen. Manliga kunder stoppade sina inköp i fickorna, kvinnorna i påsar. Av pojkens kläder och bastskor att döma var han bonde. En kvinna, klädd i likadant brunt hemvävt ylletyg, uppenbarade sig med duk på huvudet och ett par buckliga

gamla mjölkkannor slängda över axeln. Hon vinkade åt pojken, och de gick tillsammans mot järnvägsstationen. Deras kapitalistiska arbetsdag var slut.

På en sluttande gata vid namn Kuznetskij Most stod några kvinnor i statsbankens hörn. Alla höll i sina båda händer upp vita bomullsbysthållare, och i knyten på ryggen hade de fler. Längre ner bjöd en rödbrusig kvinna ut fem par handskar i ena handen och sex halsdukar i den andra. En rynkig veteran hade hängt en brädstump i ett snöre kring halsen. På den låg några askar tändstickor och cigarrettpaket.

Längs huvudgatorna i Moskva stod rader av sådana försäljare. Lockelsen att få göra sådant som fem år tidigare hade varit i lag förbjudet och lusten att förvärva miljoner pappersrubler kom hela horder att ägna sig åt gatuhandeln.

Män som tydligen hade sett bättre dagar stod i gathörnen och sålde gamla böcker utan pärmar från barnvagnar och dragkärror. Hemmagjorda skor såldes på trottoarerna, och tillverkaren spikade på gummiklackar, medan köparen stod lutad mot en vägg, stödd på ena foten.

I slutet av september började det bli kallt, men av allt att döma var köpenskapen livligare ute i det fria än i affärerna. Varje dag öppnades dock nya butiker. När jag på min regelbundna morgonpromenad passerade dem såg jag hur de småningom utvecklades. Först avlägsnades de plankor som hade skyddat spegelglasfönstren, alltsedan bolsjevikerna i november 1917 erövrade Moskva. Bakom dem ställde den private ägaren bland gammal spindelväv ut en ask av det finaste puder, två flaskor parfym från Paris, silkesvantar och smäckra porslinsfigurer, tydligen en kombination av gammalt lager och personliga ägodelar som antydde stort välstånd. Veckan därpå befriades följande fönster i samma affär från sin träkokong; detta var hatt- och mössavdelningen, tydligen ett NEP-mannens hustrus händers verk.

Sålunda höjde kapitalismen småningom huvudet i Sovjetryssland.

Jag bodde bekvämt och åt gott på Savoy, det enda hotell som tog emot borgerliga utlänningar. På kvällarna gick jag på operan eller baletten eller teatern, om jag inte studerade ryska eller spelade poker med mina journalistkolleger. Utlandskorrespondenterna utgjorde ett rivaliserande men vänskapligt brödraskap. En eftermiddag satt jag hemma hos Jim Howe från Associated Press, när Michael Farbman, en gänglig, äppelkindad lockig engelsman som talade ryska, kom in upphetsad och bekymrad. Han hade just haft en intervju med Lenin, ”en scoop”, den första som en journalist hade fått på flera månader; men skulle den komma i tid till Sunday Observer i London? Han fick intervjun den 27 oktober 1922, en fredag, och Observer publicerade den följande söndag.[1]

”Om jag inte hade vetat om hans sjukdom”, skrev Farbman, ”skulle jag aldrig ha anat den.” Lenin ”föreföll full av liv och hälsa.” Han satte sig mittemot Farbman, ”drog stolen närmare och började tala med allvarlig min”. Men han log, till och med skrattade ”en hel del, framför allt åt två saker: för det första åt engelsmännens visdom när de uppfann tvåpartisystemet, så att det ena skiftet kan vila medan det andra arbetar hårt. Som ni vet”, sade han, ”har vi bara ett parti i Ryssland och måste trötta ut oss utan att bli avbytta.” Lenin skrattade igen när han talade om koalitionen mellan konservativa och liberaler som försökte skrämma landet med faran för revolution, om valen gav labour makten. ”Finns det någon som ännu tror detta om Arthur Henderson och hans parti?” frågade Lenin och gapskrattade.

Intet av detta kom med i de ryska versionerna. *Pravda* och Lenins samlade arbeten återgav bara Farbmans skriftliga frågor och de skriftliga svaren. Edouard Herriot, det franska radikala partiets ledare, hade varit i Moskva och förhandlat med sovjetregeringen. Innebar det en

[1] Intervjun återgavs i *Pravda* den 10 november 1922 och finns också i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 311-316.

vändpunkt i den sovjetiska utrikespolitiken? Nej, sade Lenin. ”Varje närmande till Frankrike betraktar vi som önskvärt; [men] vi anser det möjligt att upprätthålla vänskapliga förbindelser både med England och Frankrike, och det är vårt mål. Vi tror till och med att fredliga och vänskapliga relationer mellan dessa länder och Ryssland är en garanti (jag skulle nästan säga den starkaste garantin) för bevarandet av fred och vänskap mellan dessa länder.”

Ryssland som en fredens brygga mellan England och Frankrike!

I och med att det grekisk-turkiska kriget (i vilket England stödde Grekland och Ryssland Turkiet) tog slut, försäkrade Lenin som svar på en annan fråga, skulle biläggandet av ”meningsskiljaktigheterna mellan Ryssland och England” underlättas. Frankrike hade föreslagit, att Ryssland på den konferens som skulle följa på detta krig, skulle delta endast i den senare delen, när frågan om sunden togs upp. Krävde Ryssland av prestigeskäl att få delta i konferensen som fullvärdig medlem? undrade Farbman.

”Jag hoppas”, svarade Lenin, ”att vår internationella politik under de senaste fem åren har visat, att vi bryr oss föga om prestige – – – Ingen nation är så likgiltig för prestige och så beredd att möta krav på prestige med ett hjärtligt skratt som Ryssland. Jag tror att den moderna diplomatin snabbt går mot en tid då den kommer att ha samma inställning till prestigefrågor som vi.” Men Ryssland avvisade en begränsad roll vid den förestående konferensen om Turkiet och sunden. ”Vi tror att en sådan begränsning skulle leda till praktiska och omedelbara ekonomiska friktioner som i den närmaste framtiden skulle drabba Frankrike och England.” Därpå skisserade Lenin Sovjetrysslands politik beträffande Dardanellerna. Den gick ut på ”att sunden stängs för alla väpnade fartyg såväl i fred som krig” men ”hålls helt öppna för handelssjöfarten.”

(När Ryssland är svagt, vill det stänga sunden för alla örlogsfartyg; när det är starkt, vill det öppna dem.)

Farbman frågade nu, om sovjetregeringen skulle gå med på att Nationernas Förbund kontrollerade sunden, ”om”, tillägger den ryska texten, ”både Ryssland, Turkiet, Tyskland och Förenta staterna var medlemmar”. Eller ”förordar ni en speciell kommission för detta ändamål?”

”Det säger sig självt”, försäkrade Lenin, ”att vi är motståndare till NF, inte bara beroende på arten av vårt ekonomiska och politiska system utan också med hänsyn till den internationella freden. NF präglas av sitt krigstida ursprung och är i så hög grad intrasslat i Versaillesför-draget, så genomsyrat av orättvis diskriminering av vissa nationer, att jag tror att vår negativa uppfattning om NF inte behöver någon vidare motivering.”

Här övergick Farbman till en fråga som oroade den brittiska affärsvärlden, nämligen Urquharts koncession. Var Rysslands vägran att ratificera den ”en seger för den kommunistiska vänsterflygeln?”

Den 5 oktober 1922 hade Lenin, som inte var ”vänsterkommunist”, och Pjatakov talat emot koncessionen i centralkommittén. Följande dag skrev Lenin till Pjatakov och påminde honom om detta faktum samt sade att centralkommittén hade uppskjutit beslutet på grund av otillräckliga upplysningar. Den fråga som främst måste studeras, påpekade Lenin för Pjatakov, var om koncessionen skulle ge Urquhart monopol på alla metaller utom järn som utvanns i Sibirien. Och dessutom: hur mycket måste sovjetregeringen i rubel betala Urquhart för löpande utgifter, och hur mycket skulle han investera i pund? Av Lenins brev framgår att centralkommittén endast var intresserad av koncessionens ekonomiska aspekter. Om några dolda politiska synpunkter fanns, inverkade de endast i Sibirien, där de lokala myndigheterna fruktade närvaron av ett effektivt utländskt företag som betalade högre löner och sålunda gav upphov till missnöje bland arbetarna i de statliga företagen. Detta visste inte Farbman, Lenins

brev publicerades först 1959 i del XXXVI av *Leninskij sbornik*. Och Lenin aktade sig för att blotta de verkliga motiven för att koncessionen avvisades. I stället meddelade han diplomatiskt, att han på grund av sin nyss genomlidna sjukdom ”inte var informerad om alla detaljer” men att han visste att ”vänsterkommunismen” inte hade något att göra med Kremls inställning. ”Här är de verkliga fakta”, sade han och höll ett långt propagandatal om Rysslands uteslutande från den förestående konferensen om det grekisk-turkiska kriget och sunden. Detta ”väckte sådan harm i Ryssland”, att det ”inte bara närmade höger- och vänsterkommunisterna utan också sammansvetsade det ryska folkets stora massa”. Nu skulle koncessionen diskuteras offentligen i pressen, sade Lenin.

Det var ett liktal över koncessionen.

Farbmans sista fråga gällde de senaste arresteringarna av NEP-män. Betydde det ”en återgång till nationalisering och konfiskation?” Nej, försäkrade Lenin. ”De arresterade är inte köpmän utan spekulanter som försökte sälja platina och guld för smugglingsändamål.” VTSIK var ”som bäst sysselsatt med att utarbeta lagar för att konsolidera den nya ekonomiska politiken och omöjliggöra alla överträdelser”.

Den 31 oktober, fyra dagar efter Farbmans intervju, fick jag veta att Lenin den förmiddagen skulle tala till VTSIK – hans första offentliga framträdande sedan april. Vakten vid Kremls port godkände mitt kreditiv som utlandskorrespondent – jag skrev för *Evening Post* i New York – och visade mig längs den röda tegelvägen till tsarens palats.

Det var lätt att föreställa sig damer i tiaror, pärlor och hermelin, ledsagade av ordensprydda generaler, storfurstar i uniform och framåtsträvande industrimän i svart, uppför de femtioåtta breda marmortrappsteg som leder från vestibulen till tronsalen. När man kommer upp täcks en hel vägg av en tavla av Ilja Repin, som levde ännu 1922; den föreställer Alexander III, det tilltänkta offret för Sasja Uljanovs attentat, mottagande en bondedelegation. Den gyllne ramen upptar tsarens svar till de ödmjuka supplikantema: ”Tack för era hälsningar! Res hem och säg era bröder, att den som talar om en uppdelning av jorden, så att varje bonde får sin egen lott och ett hus, försöker vilseleda dem. Ingenting sådant kommer att ske.” Det var sådana ord som skänkte detta palats åt bolsjevikerna.

En lång korridor, kantad med höga marmorpelare och manshöga kristallvaser, leder till tronsalen, ett stort rum upplyst av hundratals små elektriska lampor i tio väldiga kristallkronor. Dubbelörnen, de förgyllda kronorna och andra kejserliga emblem på väggarna var fortfarande intakta. Men tronen hade ersatts av en plattform, och på den stod ett bord med röd duk vid vilket sovjetledarna satt. Lenin och Stalin var frånvarande.

Nikolaj Krylenko läste upp en rapport om den sovjetiska rättskipningen. Delegaterna, några i de för kommissarier typiska läderrockarna, andra i de grova uniformerna från inbördeskriget med de tunga stövlarna vilande på den vackra parketten, satt på små förgyllda balsalsstolar som stod i klungor med gångar mellan dem. Jag satte mig bland dem. Stämningen var otvungen.

Kort därpå kom Lenin in utan sällskap genom en dörr som användes av delegaterna och de utländska och ryska journalisterna och satte sig på en av de förgyllda stolarna. Först fäste sig ingen vid honom. Sedan började huvuden vändas mot honom, delegaterna närmast honom mumlade ”Lenin”, och man hörde svaga applåder. Ordföranden vinkade åt Lenin att stiga upp på podiet.

Den lille mannen – enligt min uppskattning omkring 160 centimeter lång – med kalt huvud, gulbrun hy och ett litet glest rödaktigt skägg, gick upp på podiet med så snabba steg, att det såg ut som om han hade sprungit på tå. Nya applåder, men inga större ovationer, inga rop: ”Länge leve ...” Inte heller applåderade han. Seden att ledaren applåderar dem som applåderar

honom härrör från ”personlighetskulten”. Alla reste sig på den tiden, när Stalins namn nämndes, och ropade och applåderade, och ingen vågade upphöra för att inte bli misstänkt för fientlighet mot ”ledaren”. Dessa demonstrationer, som upprepades flera gånger under varje möte, kunde ibland pågå upp till en kvart, innan mötesledaren vågade avbryta dem. När Stalin var närvarande var det han som inledde applåderna, och när han upphörde, upphörde alla.

Väl uppe på podiet lyssnade Lenin en stund till Krylenkos rapport. Därför gav Krylenko Lenin ordet. Han reste sig, visade på klockan som han höll i handen och förklarade, att läkarna hade förbjudit honom att tala mer än tjugo minuter. Jag förstod inte många ord, men jag läste texten senare och har nyligen läst om den. Talet var inte på något sätt sämre än dem Lenin höll på höjden av intellektuell kraft. Men redan i december 1922 skulle ”klockan ringa för andra gången”, och i mars 1923, efter tredje ringningen, var hans mäktiga hjärna nära att dö.

Lenin behandlade två nya frågor: Röda armén hade tagit Vladivostok och drivit ut de sista väpnade vita från sovjetiskt territorium. Han prisade ”den ärorika” Röda armén. Men andra faktorer hade bidragit, det internationella läget och ”vår diplomati”. Inom den närmaste framtiden skulle sovjetdiplomatin stå inför en ny uppgift vid Lausanne-konferensen om den turkiska frågan. ”Jag tror att vi också där – – – skall kunna försvara både RSFSR:s och de andra federala republikernas intressen.” Det var en hyllning åt de ”självständiga” nationella republikerna.

Sedan övergick Lenin till inrikes angelägenheter. ”Där har vi haft betydande framgångar.” Till exempel arbetslagen och dess bestämmelser om åtta timmars arbetsdag, vid en tidpunkt då de kapitalistiska länderna plågades av arbetslöshet och arbetsgivarnas korståg mot arbetarna. ”Jämförda med dem är vi mindre kultiverade, vår produktion är mindre utvecklad och vår arbetsförmåga är sämre än någon annanstans.” Men eftersom bolsjevikerna erkände sina fel och bekämpade dem ”kommer vi att lyckas gå ifatt andra länder med en fart som de aldrig har drömt om”.

Lenin lyckönskade VTSIK till antagandet av strafflagen och lagen om arrendejord. Om dessa lagar måste ändras, kunde det ske snabbt. ”I detta avseende är, som ni alla vet, snabbheten i vår lagstiftning tyvärr ouppnådd i andra länder. Men vi får se om inte den närmaste framtiden kommer att tvinga den övriga världen till att försöka också i detta avseende hinna ifatt Sovjetryssland.”

Kampen mot byråkratin gick däremot inte lika fort. I augusti 1918 var antalet stads-, provins- och statsanställda i Moskva 231 000. Inskränkningar hade anbefallts. I oktober 1922 företogs en ny räkning, varvid man väntade sig en lägre siffra. ”Resultatet var – 243 000.” Regeringsapparaten i hela landet var dubbelt så stor som tidigare, och ”ofta arbetar den inte för oss utan mot oss. Det fruktar jag inte att säga ens från republikens högsta lagstiftande organs podium.” Lenin hoppades på förbättringar, men ”år och återigen år måste förflyta innan vårt regeringsmaskineri kan förbättras.” Mycket berodde på nationens kulturella standard, sade han avslutningsvis.[1]

När Lenin slutade tog mötet paus och församlingen grupperade sig för fotografering. I mittraden satt från vänster till höger Kamenjev, Lenin, Zinovjev, president Kalinin och jag tillsammans med F. A. Mackenzie, en kanadensare med framträdande haka som var anställd vid *Daily News* i Chicago, George Seldes, den mycket antisovjetiske korrespondenten för den mycket antisovjetiska *Chicago Tribune*, och Savel Zimand, en frilans från New York som skrev om ekonomiska frågor. Någon annanstans stod Jim Howe från Associated Press. Vi hade helt enkelt velat vara med på bilden, och ingen frågade ut oss. När det var klart med

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 315-321

poseringen omringade vi Lenin, och Mackenzie gratulerade honom till hans tillfrisknande. ”Jag förstår inte engelska”, sade Lenin på engelska, vände sig om med ett skratt och bröt sig ur den utländska om-ringningen.

Under hela oktober presiderade Lenin vid politbyråns, centralkommitténs, sovnarkoms och STO:s möten. Enligt sin vana lyssnade han med båda öronen och skickade till delegaterna biljetter om ämnen som inte var under diskussion. Denna vana att samtidigt syssla med flera olika saker hade tröttat ut honom, sade läkarna, och det beslöts att de berörda skulle ge sina svar till sekreterarna som gav dem åt Lenin efter sessionerna. Vid en session märkte Lenin att han inte fick några svar. ”Ni tycks intrigera mot mig”, skrev han på en biljett till Lidia Fotieva. ”Var dröjer svaren på mina biljetter?”[1]

Alltsedan sin återkomst från Gorkij den 2 oktober hade Lenin återtagit sin gamla vana att leda flera arbetslag samtidigt och driva på andra. Detta berodde på hans nervositet men enerverade honom samtidigt ytterligare. Kanske skulle han dock ha varit lika nervös, om han hade skött sin hälsa förnuftigt, ty då skulle han ha varit orolig för den eventuella katastrofen. Man kan knappast betvivla att sovjetsystemet utan hans ledarförmåga och dynamiska energi skulle ha brutit samman i ett tidigt skede. Lenin inte bara utlöste novemberrevolutionen 1917: det var hans administrativa talang som höll den vid liv under de svåra år som följde. Efter honom behövde Stalin hård press, stora intriger och en rykande revolver. Lenin gjorde det med biljetter:

Den 25 september 1922 till justitiekommissariatet: ”Vad gör ni i ert ämbetsverk för att ge ut sovjetregeringens kodex och lagar? Sover kodifieringsutskottet eller förbereder det någonting till sitt femårsjubileum? Det måste väckas. Skriv ett par ord till mig! Lenin.”[2]

Den 10 oktober. Ett brev till biträdande chefen för högsta ekonomiska rådets bränsleavdelning: de amerikanska traktorerna som amerikanen Harold Ware hade fört till Perm hade fungerat bra på det statliga jordbruk som hade fått dem, men enligt uppgift skulle de ha presterat ännu mer, om inte brist hade rått på bensin och olja. I stället för bensin gick de på fotogen. Detta måste rättas till.[3]

I början av oktober: Hur stor var guldreserven? Uppgifter före den 10 oktober.[4]

Den 16 oktober: Hur mycket utländsk valuta finns i skattkammaren?[5]

Den 16 oktober: Begäran till utrikeshandelskommissariatet om en månatlig redogörelse för export, import och intäkter.[6]

Den 17 oktober: Promemoria till sovnarkom och STO: ”Jag stöder petitionen om byggandet av en pappersmassefabrik i Karelen och om utvinnandet av glimmer. Var goda skynda på ärendet om inga speciella hinder finns!” [7]

Den 21 oktober: [Lenin hade fått en anhållan från Dynamo-fabriken om att han som den förste skulle skriva i den gästbok man hade för avsikt att inviga den 7 november.] ”Påminn mig november!” skrev han till sin sekreterare.'

Den 24 oktober: Order till hans sekreterare: inga privata samtal vid sovnarkoms och STO:s möten!'

---

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 356.
[2] Ibid., del XXXV, s. 352.
[3] Ibid., del XXXVI, s. 501.
[4] Ibid., s. 502.
[5] Ibid.
[6] Ibid., del XXXV, s. 354.
[7] Ibid.

Slutet av oktober: Till Stalin: området för den föreslagna Urquhartkoncessionen borde minskas. ”Huvudsaken är att minska de summor som Urquhart får, så att våra inkomster inte uppskjuts till 1934 (?). Lenin.”

Den 26 oktober: Till Krzjizjanovskij och Pjatakov om inköpet av torvupptagningsmaskiner utomlands.[1]

Den 27 oktober: Brev till undervisningskommissariatet om minskandet av de statliga understöden till vissa teatrar och till proletkult.[2]

Den 28 oktober: Till Molotov: Hade den halva miljonen guldrubel ställts till Armeniens disposition för inköp av traktorer och dragdjur utomlands? ”Hur är det med andra hjälpåtgärder för armenierna? Frågan bör påskyndas och kontrolleras.”[3]

Slutet av oktober: Biljett om arbetet på en världsatlas. Den skulle visa ”de fyra imperiemakternas skamlösa dominans. (Vi skall översätta den till alla språk, göra den till kursbok, ge ut supplement vartannat år).” [4]

Slutet av oktober eller början av november: Promemoria om stabiliseringen av rubeln.[5]

Kominterns fjärde kongress sammanträdde i Moskva och Petrograd från den 5 november till den 5 december 1922. Lenin tog emot många av dess delegationer och enskilda delegater. Under andra veckan i november skrev han ut det vanliga detaljerade utkastet till ett tal som han skulle hålla för kongressen, och den 13 november höll han det i tsarens tronsal i Kreml. Jag var närvarande tillsammans med andra borgerliga journalister. Den här gången talade Lenin tyska som jag förstod.

Det sovjetiska kommunistpartiet var Kominterns huvud och börs, men formellt hade det ställt sig under Kominterns jurisdiktion, och var därför tvunget att liksom de andra nationella partierna avlägga rapport vid de ordinarie kongresserna. Det var Lenin som rapporterade.

Vid Lenins fötter satt Karl Radek med benen dinglande över plattformens kant. När Lenin inte kunde finna det rätta tyska ordet, sade han det på ryska till Radek, som tittade upp och översatte. En gång var Lenin inte nöjd och slungade ut det ryska ordet till åhörarna, som efter flera försök fann på ett tyskt ord som tillfredsställde talaren.

Lenin talade snabbt som en kulspruta och med rätt gäll röst. Hans ämne, ”Fem år av rysk revolution och utsikterna för en världsrevolution”, var, sade han, ett alltför vidlyftigt ämne för ett tal och en enda talare, och han skulle därför inskränka sig till en enda aspekt av ämnet: ”Den nya ekonomiska politiken.” Det var en fråga som var viktig för alla, också för honom själv, ”därför att jag nu arbetar på den”. Han började med att diskutera statskapitalismen, som han hade gjort vid tidigare tillfällen och påminde om sitt yttrande: ”Fastän det inte är ett socialistiskt system skulle statskapitalismen för oss och för Ryssland vara en fördelaktigare form än det nu rådande systemet”, nämligen krigskommunismen. Kommunisterna var inte beredda på denna reträtt, erkände han. Han påminde delegaterna om att han hade talat om statskapitalism 1918: ”Dessa korta kontroversiella rader var dock ingalunda en reträttplan. Det fanns inte ett ord i dem om till exempel en mycket viktig punkt, nämligen den fria handeln, som är av grundläggande betydelse för statskapitalismen”. Detta bekräftade antagandet att statskapitalism enligt Lenin var av staten tillåten privatkapitalism, inte statsägda och -ledda företag.

---

[1] Ibid., XXXVI, s. 505.
[2] Ibid., s. 506.
[3] Ibid., del XXXV, s. 355.
[4] Ibid., del XXXVI, s. 506.
[5] Ibid., s. 507.

Frågan om en reträtt är något som alla kommunistpartier borde studera, fortsatte Lenin: ”I betraktande av de fundamentala förändringar som har ägt rum överallt i världen, sådana som kapitalismens störtande och uppbyggande av socialismen med alla de därmed följande svårigheterna är detta en fråga som vi ovillkorligen måste ägna vår uppmärksamhet – – – I revolutionstider förekommer alltid stunder då motståndaren tappar huvudet, och om vi utför vårt angrepp mot honom i ett sådant ögonblick, kan vi hemföra en lätt seger. Men detta är inte avgörande, ty om fienden är tillräckligt uthållig kan han samla sina styrkor etc. på förhand, han kan lätt locka oss att gå till anfall och sedan driva oss tillbaka för många år framåt.” Därför måste, ”också ur praktisk synpunkt sett alla som bereder sig att gå till direkt angrepp mot kapitalismen inom den närmaste framtiden tänka på att skapa sig en tryggad möjlighet till reträtt”.

> ”Vi stod [efter inbördeskriget] inför en stor – jag tror det var den största – interna krisen i Sovjetryssland. Den gav upphov till missnöje inte bara bland bönderna utan också bland arbetarna – – – Nu, aderton månader senare, i slutet av 1922, kan vi göra vissa jämförelser – – – Jag tror att vi med gott samvete kan säga – – – att vi under de gångna aderton månaderna – – har klarat vår examen – – –
>
> Allra först vill jag tala om vår berömda rubel – – – berömd, om inte för annat , så därför att det redan finns över en kvadriljon av den i omlopp – – – Alltid något – – – Men vi betraktar inte denna siffra som så viktig, ens från nationalekonomisk vetenskaplig synpunkt, ty nollorna kan alltid strykas bort. [Rubeln måste stabiliseras, och] i så fall har alla dessa – – – triljoner och kvadriljoner ingen betydelse längre. – – – Vi har gjort framsteg. Och eftersom vi har lärt oss detta, är jag säker på att vi skall nå nya framgångar på denna väg, förutsatt att vi inte gör något speciellt enfaldigt. Det viktigaste är emellertid handeln, framför allt att förnödenheterna kommer i omlopp – – – Och eftersom vi framgångsrikt har kämpat med detta problem i två år, tror jag mig kunna säga att vi kan bli tillfredsställda. När allt kommer omkring står vi ensamma – – –”

”Nu kommer jag till vår sociala målsättning”, fortsatte Lenin. ”Det viktigaste är naturligtvis bönderna.” Efter missnöjet i början av 1921 kom hungersnöden, ”det ohyggliga resultatet av inbördeskriget”. (Som om Ryssland aldrig tidigare hade haft hungersnöd! Som om de med vapenmakt utförda kommunistiska rekvisitionerna inte hade haft något att göra med hungersnöden!) Men sedan dess hade bönderna i livsmedelsskatt betalat hundratals miljoner pud till staten, som inte hade använt några som helst påtryckningsmedel. ”Bondeupproren som före 1921 så att säga var vardagsmat i Ryssland, har nästan fullständigt upphört. Bönderna är nöjda med sina nuvarande villkor. Vi kan ärligt påstå detta – – – Nu kommer jag till den lätta industrin” – produktionen av konsumtionsvaror. Lenin noterade ”en allmän uppryckning – – – och i samband därmed en allmän förbättring för arbetarna i Petrograd och Moskva. I andra områden kan man iaktta detta i mindre grad – – –”

”Den tredje frågan är den tunga industrin” – stål, kol, maskiner, kapitalvaror. ”Vi har ännu inte avslutat en godtagbar koncessionsöverenskommelse.” Hur som helst hade sovjetregeringen lyckats spara 20 miljoner guldrubel – 10 000 000 dollar – för att investera i den tunga industrin. ”Rysslands räddning beror inte bara på en god skörd hos bönderna – det räcker inte – och inte heller på en god lätt industri – – – Vi behöver också tung industri – – – Den tunga industrin behöver statligt stöd. Om vi inte kan åstadkomma detta, är vi dömda till undergång både som civiliserad och socialistisk stat.” Men de 20 miljonerna var en början. ”Vi kan säga att vi hittills har varit framgångsrika.”

Emellertid

> ”har vi utan tvivel gjort, och kommer också framdeles att göra en massa orimliga saker. Ingen kan bedöma detta bättre än jag.
>
> Varför gör vi dessa orimligheter? För det första för att vårt land är efterblivet, för det andra för att undervisningen i vårt land står på lägsta tänkbara nivå, och för det tredje för att vi inte får någon hjälp – – – Mycket ofta motarbetar statsapparaten oss – – – I själva verket händer det ofta att

> apparaten uppe i toppen, så att säga, där vi har statlig makt, fungerar något så när, men längre ner – – – fungerar den så att den mycket ofta motverkar våra åtgärder.” Nu fanns dock skolor som utbildade ny personal. ”Om vi inte slarvar med vårt arbete kommer vi om några år att ha ett stort antal unga människor som radikalt kan förändra vår apparat.”

Lenin skulle beskyllas för att ge fienden material genom att säga att bolsjevikerna hade gjort dumheter: ”När bolsjevikerna gör dumheter är det emellertid som att säga: 'Två gånger två är fem'. Men när kapitalisterna och andra internationalens hjältar gör dumheter, är det som att säga: 'Två gånger två är ett talgljus.' ” Som exempel nämnde Lenin västmakternas stöd åt Koltjak och Versaillesfördraget.

Till slut gav han goda råd: ”Jag tror att det viktigaste för oss alla, både ryssar och utländska kamrater, är att sätta sig ner och studera läget fem år efter ryska revolutionen.” De utländska delegaterna ”måste smälta en hel del ryska erfarenheter. Hur de ska göra det vet jag inte – – – Dessa studier måste de emellertid bedriva så att de faktiskt kan förstå organisationen, strukturen, metoden och innehållet i vårt revolutionära arbete. Om de gör det är jag säker på att utsikterna för en världsrevolution inte bara är goda utan förträffliga.” [1]

Delegater och besökare reste sig för att hylla Lenin. Han skyndade bort.

Efter pausen talade Trotskij en och en halv timme på tyska, sedan en och en halv timme på franska och en och en halv timme på ryska. De delegater som förstod ett av dessa språk besåg palatset, medan Trotskij talade på de andra. Jag följde en stund med den virtuosa uppvisningen och begav mig sedan till tsarens och tsaritsans privata våning. Möblerna och tsaritsans tron skyddades av tygöverdrag. I ett hörn satt en fransk journalist och knackade ner sin story. På en soffa satt Bela Kun, återkommen från revolutionerna i Ungern och Tyskland. Rummet intill var den kejserliga sängkammaren, och på den väldiga sängen, också den täckt med ett överdrag, sov två delegater som förmodligen hade genomkämpat natten på ett utskottssammanträde. Alla dessa privatrum var dyrbart smyckade. Stora blåa Sèvresvaser stod på förgyllda bord. Dörrhandtagen var av guld, knopparna av grön rnalakit. Själva dörrarna, drygt tre och en halv meter höga, var inlagda med kejserliga emblem och små, runda, pärlbeprydda helgonbilder. Badrumsinredningen var importerad från Glasgow, väggarna täckta med speglar och golven lagda med parkett.[2]

När jag återvände till tronsalen talade Trotskij på ryska. Just som jag skulle gå hem lämnade Zinovjev, Kominterns ordförande, och en annan man rummet. Zinovjev lade armen om mannens midja och sade på tyska: ”Nå, när bryter världsrevolutionen ut i Schweiz?”

Stalin lät skjuta Zinovjev 1936. Schweiz har än så länge lyckats undvika världsrevolutionen.

Man måste ha livlig fantasi för att tro att Zinovjevs anmärkning till schweizaren var något mer än småprat, eller att Lenin verkligen trodde att utsikterna för en världsrevolution var ”förträffliga”. 1922 skulle en kommunistisk revolution var som helst ha utsatt Ryssland för förnyad väpnad intervention eller åtminstone för ett outhärdligt yttre tryck och ekonomiska förpliktelser. Propagandan för världsrevolutionen var kanske en bra terapi för utländska kommunister och en injektion av hopp för ryska drömmare. Men i själva verket skulle en revolution inte ha främjat några ryska nationella intressen.

När Lenin talade till Komintern stod det klart, att hans land varken kunde vänta sig hjälp av utländska kapitalister eller av utländska kommunister. Landet stod ensamt, dömt att i decennier betala det höga priset för en jordbrukspolitik som bönderna ogillade och för den

---

[1] Lenin, *Selected Works*, del X, *The Communist International*, London 1938, s. 320-333. Rysk text i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXXVII, s. 342–355.

[2] Jag minns en del men inte alla dessa detaljer. Jag friskade upp minnet med en artikel som jag skrev för *New York Evening Post* av den 16 december 1922.

inneboende ineffektiviteten hos en byråkrati som undandrog sig demokratisk kontroll – en kostnadskrävande autokratisk byråkrati som trots skillnader i form, klädedräkt och uttryckssätt hade en frånstötande likhet med den tsaristiska absolutismens förvaltnings-personal.

Det finns ingenting så rasande som en journalist som har blivit förekommen av en kollega. Arthur Ransome från *Manchester Guardian* hade under de första åren av revolutionen haft många intressanta samtal med Lenin och blivit vän med flera ledande bolsjeviker. Men ändå förekom honom Michael Farbman från Observer, en tillfällig besökare i Sovjetryssland, med en exklusiv ”första” intervju med Lenin. Trots sitt sinne för humor blev Ransome stött och bad Tjitjerin ordna ett samtal med Lenin. Besöket avtalades, uppsköts och avtalades igen på det vanliga ryska sättet, och till slut fick Ransome veta, att Lenin ville se hans skriftliga frågor, innan han tog emot honom.

Ransome, som var en framstående journalist, inledde inte sin redogörelse för intervjun med vad Lenin hade sagt utan med en småtrevlig skildring av hur intervjun hade kommit till. En liten känga åt Farbman var under sådana förhållanden naturlig: ”Jag satte genast upp inalles sju frågor, av vilka endast två behandlade nyheterna för dagen. Jag ansåg det vara av större intresse att få Lenins synpunkter på revolutionens nuvarande skede, om man kunde övertala honom att redogöra för dem, än att få konventionella svar på frågor om utrikespolitiken, svar som man med data till hands lika väl kunde ge själv.” Detta var Ransomes fyndiga avfärdande av Farbmans intervju i oktober. Han ville däremot ställa frågor med avsikt att ”locka Lenin till personliga ställningstagande. Jag tror inte att resultatet har blivit helt tillfredsställande, därför att Lenin i ett par fall vägrade att låta sig lockas – – Men hur som helst har resultatet blivit en koncentrerad sammanfattning av Lenins diagnos av den rådande situationen i Ryssland.” Lenin hade besvär med frågorna, och som man ser i hans *Collected Works* skrev han två utkast till svar.[1] ”Det omedelbara resultatet” var att intervjun uppsköts. ”Den uppsköts”, berättade Ransome i *Manchester Guardian* den 22 november 1922, ”den ena dagen efter den andra, därför att svaren inte var färdiga, och varje dag fick jag från olika källor höra om de besvär jag hade förorsakat Lenin.” Inte utan tillfredsställelse berättade Ransome vidare:

> ”Av Radek hörde jag att Lenin 'svor över mig som ställde sådana frågor', av Tjitjerin att han talade om dem som 'ormar i gräset'. Ett tag tvivlade jag faktiskt på att Lenin över huvud taget skulle besvara dem, varför jag förklarade mig beredd att ta dem tillbaka och utarbeta nya. Av skäl som Lenin senare förklarade för mig hade han emellertid beslutat att besvara dem. Men under tiden gick dag efter dag, och jag fick inte träffa honom – – – Till slut förlorade jag allt hopp, beredde mig att lämna Ryssland och hade redan fått mitt visum och plats på tåget när Tjitjerin under mitt avskedsbesök uttryckte sin förvåning över att jag inte redan hade fått svaren och sade att han visste att Lenin som bäst skrev dem och att han ville träffa mig innan jag reste. Jag avbeställde alltså min plats på tåget och väntade på nästa som skulle avgå på måndagen.
>
> Följande dag (fredag) meddelade fru Radek i telefon, att Lenin skulle ta emot mig den kvällen. Jag skulle vara hos Radeks [i Kreml] klockan 8. Jag kom dit och hade bara väntat ett par minuter när Lenin ringde till Radek och sade, att han var mycket trött efter ett långt kommittémöte och endast fick prata några minuter, medan han däremot kunde bevilja mig ett längre samtal om jag väntade till följande morgon. Jag frågade, om han i så fall skulle besvara mina frågor. Radek upprepade frågan, och jag kunde höra Lenin småskratta. Han sade att han inte kunde klara frågorna till följande morgon och att det var mitt eget fel. 'Vilka frågor! Vilka frågor!' Då insåg jag för första gången, att Lenin verkligen besvarade frågorna själv. Jag hade haft den otrevliga misstanken att andra personer skrev ner svaren för hans räkning. Det var så olikt den gamle Lenin att inte vara beredd att skämtsamt och logiskt ta itu med alla frågor som ställdes till honom.”

Till slut kom Ransome till Lenin. Han berättar:

---

[1] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 326-333.

> ”Jag hade inte sett Lenin efter hans sjukdom, och mitt första intryck när vi skakade hand var att han inte alls var förändrad. Mitt andra, när vi började prata, var att han var utomordentligt trött – – – Hans yttre, hans charm var oförändrade. Men ändå var det någonting som var annorlunda. Jag hade aldrig förr sett Lenin trött. Förr brukade han komma med en störtsjö av frågor, han bombarderade mig till den grad att jag hade svårt att inrikta mig på något speciellt ämne för att höra hans åsikt. Han var oerhört upptagen, men när han blev intresserad kunde han gå på en halvtimme, en timme, två timmar, med outtröttlig vitalitet, små skratt, skämt, spydigheter och korsförhör. Han var det svåraste objekt en journalist kunde ha att göra med, därför att han envisades att vara intervjuare, inte intervjuad. I stället för spänningen under de tidigare mötena kände jag mig nu betryckt, när jag såg denne man anstränga sig som tidigare tycktes göra allt utan minsta ansträngning – – –”

”Man såg litet av den gamle Lenin när han kastade huvudet tillbaka och skrattade vid tanken på fascisterna (Mussolini härskare i Rom – 'En underbar historia!') och när han intresserade sig för de engelska valen.” Men Lenin hade ännu inte svaren på Ransomes frågor. De levererades ”just så att jag fick dem med mig till tåget”.

”Jag finner (här i Moskva) en väldig ekonomisk aktivitet, alla köper och säljer, och av allt att döma har en ny köpmannaklass uppstått. Vad beror det på att dessa NEP-män inte försöker bli en politisk faktor?” Detta var Ransomes första fråga.

Lenin påminde om gatubilden i London på lördagskvällarna ”för ungefär tjugo år sen”. Massor av människor i London köpte och sålde, men de tycktes inte heller eftersträva politisk makt.

Fråga nr 2: NEP-männen förtjänade på sin handel men sovjetstaten var engagerad i olönsam produktion. ”Innebär detta att NEP-männen ständigt blir ekonomiskt starkare, medan staten ständigt försvagas?”

Lenin svarade nekande. Bönderna betalade sina skatter ”förträffligt”, den lätta industrin levde upp, rubeln höll på att stabiliseras, det var bara den tunga industrin som gick med förlust. På en tredje fråga svarade Lenin att NEP-männens skatter skulle bidra till att subsidiera den tunga industrin.

Sedan frågade Ransome, om inte Ryssland, eftersom kapitalismen blomstrade och bönderna producerade större skördar, medan staten förlorade pengar på den tunga industrin, höll på att glida tillbaka mot en ”feodal diktatur”.

”Det är otänkbart”, försäkrade Lenin, ”eftersom vi långsamt, med intervaller, alltemellanåt, går vidare på statskapitalismens väg”. Genom statskapitalism, med vilket Lenin menade NEP-kapitalism, skulle Ryssland gå mot socialism och mot kommunism ”som är den högsta formen av socialism”, därför att ”makten i staten är i arbetarklassens händer”.

Skildringen av intervjun var intressantare än själva intervjun. Den intervjuade mannen var intressantare än båda dessa. Han står mycket högt bland 1900-talets statsmän och har gjort lika mycket historia som någon av dem. Hans drag talade om kraft, slughet, viljestyrka och åldrande i förtid. När jag såg honom och vid många andra tillfällen hade han skjortor med button-down-kragar. Jag fäste mig vid hans händer, som var en aristokrats. Hans ögon var som röntgenstrålar; de var också gäckande. De blixtrade av hat. Han var den store hataren och den store handlingsmänniskan, en modern proletär Pugatjov, beväpnad med en arsenal av stickord och en häpnadsväckande ledarförmåga, en intellektuell ledares huvud på en Volgamuzjiks kropp.

41. Klockan ringer för andra gången

Jag strövade omkring på Moskvas gator, när utrikeskommissariatets pressavdelning skickade ett meddelande till hotellet att Lenin skulle tala vid Moskva-sovjetens plenarsession. Detta var hans livs sista tal – den 20 november 1922 – och jag gick miste om det.

Lenin gav Moskvasovjeten en optimistisk rapport. I utrikespolitiken hade allt gått bra. ”Vi skrider fram på vår väg utan att behöva byta tåg eller hästar”, sade Lenin med begagnande av en gammal metafor. Beträffande NEP fanns inga meningsskiljaktigheter inom kommunistpartiet eller ”den stora massan av icke partitillhöriga arbetare och bönder”. Alla var överens om dess nödvändighet. ”Vi retirerar nu – – – för att få bättre fart för vårt stora hopp framåt.” Men de stod inför den ”speciella svårigheten” att ”inte få hjälp” från främmande länder. Därför måste ”vi lära oss att bedriva handel, att göra vinster”. Dessutom måste regeringsapparaten förbättras genom att man ”på lämpligt sätt” fördelade kommunister i den. Men ”dessa kommunister måste lära sig att bemästra den apparat som har överantvardats i deras vård; de får inte, som nu ofta är fallet, bli slavar under denna apparat”. Det måste uppriktigt medges. ”Här har vi de svårigheter som möter oss i det ögonblicket då vi har slagit in på affärsverksamhetens väg, då vi inte kan närma oss socialismen som om den var en högtidligt målad ikon – – – Allt måste prövas.” Ingenting i god tro. ”Kommer vi att kunna organisera effektivt? Den frågan är inte på något vis avgjord.” En tidning har ett reportage från en fabrik. Direktören är kommunist. Men ”medför det vinst? Betalar det sig? – – – Socialismen är inte längre något för en avlägsen framtid eller en abstrakt tavla eller en ikon – – – Tillåt mig att sluta med att uttrycka förvissningen om att – – – NEP-Ryssland skall förvandlas till ett socialistiskt Ryssland.”[1]

Bönderna läste sällan Lenins tal. Men ett epigram som ”NEP-Ryssland skall förvandlas till ett socialistiskt Ryssland” kunde inte undgå att nå dem genom de två eller tre tidningsläsarna i byn eller muntligen på torgen och järnvägsstationerna, och det gav utan tvivel upphov till oro. När jag 1922 och 1923 reste på den ryska landsbygden frågade muzjikerna, om Lenin kanske hade för avsikt att frånta dem deras rätt att handla. ”Ska jag bygga mig ett nytt hus? Ska jag köpa en ko till?” frågade de, ”eller kommer kommunisterna då att slunga ut sitt anatema över mig och kalla mig kulak?”

En fråga som inte kan besvaras är om Lenin uppmuntrade sig själv lika mycket som andra. Han talade till Komintern och Moskvasovjeten i ljusa färger som var avsedda att förjaga dysterheten. Men han kände till sanningen. De kolsvarta fakta presenterades för sovjetkongressen i Kreml i december 1922 då Lenin var frånvarande. Ordföranden i högsta ekonomiska rådet Pjotr Bogdanov berättade för denna församling att tackjärnsproduktionen uppgick till 4 procent av förkrigstidens, att Ukraina producerade 2,5 procent av 1914 års järn- och stålproduktion, att Turkestan och Azerbejdzjan producerade mycket litet bomull och att två miljoner ton måste importeras och betalas med guld. Finanskommissarien Sokolnikov rapporterade att sovjetregeringens inkomster i januari 1922 uppgick till en procent av budgeten och att resten kom från sedelpressarna som spottade ut miljoner i minuten. Undervisningskommissarien Lunatjarskij sade att antalet elever i elementarskolorna hade sjunkit från 6 860 000 1921 till 5 300 000 i april 1922 och 4 750 000 i oktober 1922. Orsak: brist på medel.[2] Inte att undra på att Lenin skrev två brev till Trotskij den 25 och 29 november 1921, i vilka han yrkade på betydande inskränkningar av utgifterna för flottan. ”Vi behöver ingen flotta, men en ökning av skolutgifterna är absolut nödvändig.”[3] En liten flotta är till ingen nytta för

[1] Lenin, *Selected Works*, del IX, *New Economic Policy, Socialist Construction*, London 1937, s. 274-381. Rysk text i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 360–366.
[2] *New York Evening Post* den 27 januari 1923.
[3] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 513-514.

ett land utom som ett lätt mål för angrepp eller dekoration, och Lenin var realist. På Lenins uppmaning överfördes två miljoner guldrubel från flottans budget till en fond för utspisning av skolbarn och lärare.[1]

Skulle en bättre ekonomi och mindre arbete ha förlängt Lenins liv? När Lenin dog, togs hans hjärna ut, och ett speciellt ”hjärninstitut” grundades som skar den gråa substansen i tusentals tunna skivor i hopp om att kunna blotta hemligheten med hans själsgåvor. Efter många års ansträngningar frågade institutet Lenins änka Krupskaja, och hon besvarade frågeformuläret: Lenin ”var en militant människa” med ”kolossal koncentration”, han var ”självkritisk – mycket sträng med sig själv. Men han avskydde vilseledande självanalys av sin själ”, tålde ”inga snabba sinnesförändringar; lättpåverkad; starka reaktioner”; ”bleknade när han blev upprörd”; ”skrev och talade lätt och fritt”; ”handstilen blev tydligare när han skrev någonting (i brev till exempel) som intresserade och upprörde honom”; ”skrev alltid genast det slutliga utkastet till ett manuskript. Mycket få rättelser”; ”kunde inte skriva och tyckte inte om att skriva medan man pratade, krävde absolut tystnad”; ”strax innan han höll ett tal var han mycket nervös”; ”talade snabbt”; ”när han förberedde ett tal gick han fram och tillbaka i rummet och viskade – – – När han kom hem efter ett gräl eller en diskussion, var han ofta dyster, tyst och upprörd. Jag frågade aldrig – han berättade senare – utan frågor”. Hon tillade att Lenin blev mycket trött av att höra musik; han spelade aldrig något instrument; tecknade aldrig; tålde inte blommor i rummen. ”Han var modig och tapper”; ”Å, så han kunde skratta”.[2]

Hjärninstitutets kemister hade inte upptäckt något av detta när de studerade sina skivor. Men obduktionen visade dödsorsaken. Doktor Rozanov skrev: ”Till och med för läkare var obduktionen en prövning.” Att dissekera en Lenins hjärna! De fann ”en oerhörd förkalkning av blodkärlen i hjärnan, uteslutande förkalkning. Det är anmärkningsvärt att Lenin förmådde tänka med en hjärna som var så starkt förkalkad och att han kunde leva så länge med en sådan hjärna.”[3]

Var ärftligheten avgörande – Lenins likhet med fadern som dog vid samma ålder? Eller skulle vila och gynnsammare politiska och ekonomiska förhållanden ha förlängt hans liv? Läkarna försökte rädda Lenin genom att uppmana honom att dra sig tillbaka från det aktiva ledarskapet och hålla sig okunnig om händelseutvecklingen. Men det var inte lätt att övertyga Lenin, så länge hans hjärna fungerade envisades han att använda den för det ändamål som hade fyllt hela hans liv som fullvuxen. Trots den allt svårare förkalkningen var Lenins viljestyrka otrolig. Han fick aldrig inre frid. De ogynnsamma ekonomiska förhållandena bekymrade honom. Men ännu besvärligare var de olösta problemen: utrikeshandelsmonopolet, nationalitetsfrågan, byråkratin och ledarskapet. Han ville arbeta vidare på dem. Arbete var hans bröd och hans salt, hans te och sovel. Han ansåg förmodligen att arbetet inte kunde döda honom men att han skulle dö utan arbete. Hur skulle han kunna dra sig undan ledarskapet mitt i kaos och när han och Stalin hade så olika åsikter?

Nationalitetsproblemet tog en smärtsam vändning i Stalins Georgien. Lenins plan att ersätta RSFSR med en union av socialistiska sovjetrepubliker var ännu inte godkänd. I väntan på detta utbröt oroligheter i en av de konstituerande delarna av den föreslagna unionen, nämligen Transkaukasiska federationen, själv en federation mellan Georgien, Armenien och Azerbejdzjan, grannar men helt olika till historia, temperament och religion. Azerbejdzjanerna var muhammedaner, armenierna monofysitiska kristna med sin egen påve i Etjmiadzin, georgierna återigen anhängare av den ryska ortodoxa kyrkan, fastän de hatade allt ryskt.

---

[1] Ibid., s. 516.
[2] *Izvestija*, den 7 april 1963.
[3] *Vospominanija*, del 2, s. 346.

Jag besökte Georgien efter en mensjevikisk resning 1924, tillsammans med Paul Scheffer från *Berliner Tageblatt*. I Telav, högt uppe i bergen, steg vi till häst och red tillsammans med general Tjajkovskij, chef för en rysk kavalleribrigad, till Tsinandali, säte för den berömda vinkällare som en gång hade ägts av den siste tsarens farbror storfurst Nikolaj Nikolajevitj. Vid den oundvikliga georgiska banketten – där vinet serverades i gumshorn som inte kan ställas ner förrän de är tömda – utbragtes en skål för de tre utlänningarna. General Tjajkovskij tittade sig omkring och sade: ”Jag ser bara två utlänningar här.” Till vilket en georgier svarade: ”En ryss är alltid utlänning i Georgien.”

Armenien och Azerbejdzjan, som alltid hade längtat efter att återfå sin av Moskva begränsade självstyrelse, betraktade Trans-kaukasiska federationen som en ytterligare black om foten. Till och med Georgien, där Sergo Ordjonikidze, en nationell gestalt, styrde federationen från Georgiens huvudstad Tiflis, var irriterat av de band som lades på landet i dess egenskap av medlem av federationen. Georgien, som tidigare hade behärskats av Turkiet och Persien och som såväl etniskt som traditionellt stod närmare Persien än Ryssland, hade från 1917 till 1921 åtnjutit en osäker självständighet under mensjevikerna. Mensjevikledarna var demokratiska socialister, men deras popularitet berodde förmodligen mera på de antimoskovitiska känslorna än på den socialistiska ideologin i ett litet land, övervägande bebott av småbönder, av vilka några kallade sig furstar, och av bergsstammar av vilka en, hevsurerna, betraktade sig som avkomlingar till korsfararna och plöjde sina steniga åkrar klädda i pansarskjortor. Den georgiska nationalismen fick sin näring av bergsbornas frihetslängtan.

Sergo Ordjonikidze, Moskvas vicekung i Tiflis, överallt känd som ”Sergo”, var en kraftfull jätte med långt ansikte, stor näsa och djup basröst. När jag under flera besök i Kaukasien på 1920-talet satt i hans tjänsterum var allt jag förstod av hans telefonsamtal på georgiska ”ho” som betyder ”ja” och ”ara” som betyder ”nej”. Han betonade orden på ett sätt som kom mig att tänka på en Sjaljapin förvandlad till politiker. Ordjonikidze var ingen misantrop som Stalin, tvärtom var han en vänlig människa, känslig och temperamentsfull. På den tiden stod han nära Stalin, som småningom inlemmade honom med den lilla ledande gruppen i Moskva. 1937 dog Sergo, officiellt av en hjärtattack. I sitt hemliga tal den 24-25 februari 1956 meddelade emellertid Chrusjtjov, att Sergo i sin förtvivlan över det tryck som Stalin utövade på honom och andra hade begått självmord.

1922 kom konflikten mellan ”självständighetsmännen”, som strävade till en långt gående självstyrelse för Georgien inom Sovjetunionen, och Ordjonikidze som regerade på uppdrag av Moskva till ett explosivt utbrott. Under en diskussion om autonomi kontra självstyrelse slog den väldige Sergo till den knubbige ”Budu” Mdivani, ”självständighetsmännens” kommunistiske förkämpe. När Lenin hörde detta blev han förbittrad över att en kommunist-ledare använde våld mot en kamrat. Han blev också förbryllad över de nationalistiska strömningar som denna händelse uppenbarade. Den 25 november beslöt följaktligen politbyrån att skicka en kommission under ledning av Feliks Dzerzjinskij, före detta chefen för tjekan, för att undersöka den ”georgiska frågan”. Ungefär samtidigt bad Lenin Rykov, som vilade ut i norra Kaukasus efter en behandling i Tyskland, att hjälpa Dzerzjinskij med undersökningen.[1] Dessa mot Ordjonikidze riktade åtgärder visade Lenins växande missnöje med Stalin. Situationen gick Lenin på nerverna.

Hans tillstånd försämrades. På morgonen den 25 november 1922 var han sjuk och tittade in på sitt kontor på bara fem minuter; senare dikterade han i telefon tre brev från sin våning. Lenins syster Maria bad sekreterarna låta honom vara i fred. Han återvände till kontoret klockan 18 för ett en timmes samtal med viceordföranden Tsurupa. När denne hade gått bad Lenin sekreterarna skicka Tsurupa de två pärmarna med löpande angelägenheter på hans skrivbord

[1] *Voprosy istorii KPSS*, Moskva, del 2, februari 1963, s. 69.

samt underställa Tjitjerin en artikel som han hade skrivit om avvisandet av Urquharts koncession. Under den följande veckan besökte Lenin alltemellanåt kontoret, använde telefonen, tittade på politbyråns protokoll, tog emot Tsurupa, Molotov och andra men var rätt overksam. På morgonen den 2 december meddelade läkaren Lenin, att han måste ta flera dagars ledighet varannan eller till och med varje månad.[1]

Statsmannen måste ägna sig åt viktiga frågor utan att negligera de mindre betydelsefulla. Lenin besatt denna förmåga. Han skrev till Willy Münzenberg, en ung tysk kommunist, sekreterare i Internationella arbetarhjälpen, och underströk vikten av att hjälpa offren för hungersnöden i Ryssland och av att arbetarklasserna i utlandet utövade påtryckningar på sina regeringar för erkännande åt Sovjetunionen.[2] Två dagar senare, den 4 december, gjorde Lenin ett utkast till ”Anteckningar om frågan om vår delegations uppgifter i Haag”, vars kyliga precision och skoningslösa stridbarhet påminde om skrivelserna under hans bästa år. Fackföreningsinternationalen i Amsterdam hade sammankallat en världskonferens i Haag för att diskutera metoder att förhindra krig, och Moskva sände en manstark delegation med bland andra Karl Radek, Aleksandra Kollontaj och Fjodor Rothstein. ”Jag tror att den största svårigheten”, började Lenin, ”ligger i att övervinna fördomen att denna fråga är enkel, klar och jämförelsevis lätt att lösa.” Reformisternas slagord var, sade han, ”Vi skall vedergälla krig med strejk och revolution.” Men Lenin invände: ”Man måste förklara för folket, att kriget uppstår i största hemlighet, att de vanliga arbetarorganisationerna står hjälplösa om krig verkligen hotar, även om dessa organisationer kallar sig revolutionära.” Och dessutom, medgav Lenin, ”kommer den överväldigande majoriteten av arbetsträlarna, när det blir fråga om 'fosterlandets försvar', att ställa sig på sin bourgeoisiens sida”.

För att bekämpa kriget krävs, sade Lenin, att ”illegala organisationer bevaras och grundas”. Kommunisterna bör inte ta avstånd från kriget: ”Att bojkotta kriget är en enfaldig fras. Kommunisterna måste delta till och med i det mest reaktionära krig.” Och givetvis sprida propaganda och organisera myterier. Inte ens kommunisterna fattade sin plikt. ”Jag minns ett antal deklarationer av våra kommunistiska deputerade, både inom och utom parlamenten, som innehöll vidunderligt oriktiga och vidunderligt lättsinniga uttalanden i detta ämne.”[3]

Samma dag, den 7 december, skickade Lenin sitt foto med en lång dedikation till Karl Steinmetz, General Electrics trollkarl i Schenectady. Steinmetz hade skrivit till Lenin den 16 februari 1922, önskat honom lycka och uttryckt sin övertygelse att han skulle fullborda det häpnadsväckande sociala och industriella uppbyggnadsarbete som han under svåra förhållanden hade inlett i Ryssland. Lenin svarade i ett brev, skrivet mellan den 2 och 10 april. Han konstaterade att han ”till sin skam” hade hört Steinmetz' namn först några månader tidigare av kamrat Krsjisjanovskij. ”Han berättade om den framträdande plats ni intar bland världens elektrotekniker.” Lenin förklarade att han i alla världens länder såg en ökning av det antal representanter för vetenskap, teknik och konst som insåg att kapitalismen måste ersättas med ett annat socialt och ekonomiskt system. Han tackade Steinmetz för hans erbjudande om hjälp men antog att frånvaron av diplomatiska förbindelser mellan Förenta staterna och Sovjetryssland skulle försvåra förverkligandet. Han avsåg att publicera Steinmetz' brev och sitt svar i hopp om att därmed befordra handeln och de diplomatiska relationerna mellan de båda länderna.[4] Drygt ett halvår efter denna brevväxling skickade Lenin Steinmetz sitt

[1] Ibid., s. 71-73.
[2] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXXVII, s. 369-370.
[3] Lenin, *Selected Works*, del X, The Communist International, London 1938, s. 316-319. Den ryska texten i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 372-375 samt utg. not, s. 556.
[4] Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 275-276 och 539. Också *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 463. Steinmetz' brev och Lenins svar var sannolikt skrivna på engelska, men de har inte kunnat återfinnas trots de

fotografi. Under det hade någon enligt Lenins diktamen och med perfekt handstil, utan karaktär, skrivit:

> ”Till den högt värderade Charles Proteus Steinmetz, ett av de få undantagen från den enade front av representanter för kultur och vetenskap som har ställt sig mot proletariatet. Jag hoppas att en utvidgning av bräschen i denna front inte skall låta vänta på sig. Måtte exemplet från Rysslands arbetare och bönder som håller sitt öde i egna händer tjäna som uppmuntran för Amerikas proletariat och bönder. Trots den ohyggliga förstörelsen under kriget går vi framåt, fastän vi inte besitter en tiondel av de ekonomiska resurser för uppbyggnaden av ett nytt liv som redan i många år har stått till det amerikanska folkets förfogande.”

Lenin undertecknade med kraftig handstil: ”Moskva 1922. Vladimir Uljanov (Lenin).”[1]

Lenin disciplinerade både andra och sig själv, men han kunde inte stävja sin arbetslust. Från den 2 oktober 1922, då han återvände till Moskva efter det första slaganfallet i maj, till den 16 december, skrev han 224 brev och promemorior, hade 125 sammanträffanden med 171 personer och förde ordet vid 32 sessioner i politbyrån, sovnarkom, STO och olika kommissioner. Denna lista, skriver hans sekreterare Fotieva, är inte fullständig. Hon utelämnade också hans tre offentliga tal. Den 7 december kom Lenin till sitt kontor klockan 10.55, deltog i politbyråns sammanträde från 11.00 till 14.20 med Kamenjev som ordförande samt drog sig tillbaka innan diskussionerna avslutades. Han återvände till kontoret klockan 17.30, talade i telefon med Stalin, gav sin sekreterare instruktioner och gick hem klockan 18.15, medförande en del papper. Senare for han till Gorkij.[2]

Från Gorkij ringde han samma kväll in ett meddelande till sin sekreterare och sovnarkoms sekretariat: ”Alla dokument som skickas till mig från [partiets] centralkommittémåste i kortast möjliga form antecknas i en speciell bok, i telegramstil och på högst tre rader. Om det finns någon oklarhet eller brist på precision i dokumentet (i frågor som: vad behövs? hur mycket krävs? vilket är klagomålet? vad syftar de till?) ställs ni till ansvar för denna brist på precision.”[3]

Han tänkte inte ligga på latsidan i Gorkij.

När Lenin hade avlägsnat sig från politbyråns session den 7 december beviljade den professor Nikolaj A. Rozjkov, författare till en klassisk Rysslands historia i tolv volymer, tillstånd att bosätta sig i Moskva. Följande dag fick Lenin protokollet till Gorkij och tog del av beslutet. Hans outsläckliga hat till mensjevikerna slog ut i full låga, och han slängde iväg ett brev till Stalin.

Rozjkov hade varit bolsjevik, men under sin förvisning i Sibirien bröt han med Lenin och slöt sig 1917 till Kerenskijs regering och mensjevikerna. Efter Kronstadt-revolten övergav han mensjevikerna, ägnade sig åt vetenskapligt arbete och uttryckte privat en förhoppning om att Ryssland måtte utvecklas mot demokratisk socialism. Lenin litade inte på honom. ”Framför allt är jag mycket rädd”, skrev han till Stalin. ”Han kommer att framföra en massa lögner, *till och med i pressen.* Han kommer att ljuga, och vi hamnar i fällan. Det är vad jag fruktar. Deras [mensjevikernas] motto är: ljug, lämna partiet men stanna i Ryssland!”[4]

Dagen efter sin ankomst till Gorkij ringde Lenin in en order till sitt kontor i Moskva: Politbyrån skall sammanträda alla torsdagar från klockan si till senast klockan 14. Överblivna

---

noggrannaste efterforskningar i Schenectady Historical Society, där Steinmetz' arkiv förvaras. Jag blev därför tvungen att anlita de ryska översättningarna.

[1] En kopia av fotografiet med dedikation och underskrift ställdes vänligen till mitt förfogande av mrs Leslie S. Cormack, intendent vid Schenectady Historical Society.

[2] *Vospominanija*, del 3, s. 345.

[3] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 359.

[4] *Vospominanija*, del 3, s. 346.

frågor tas upp på fredagar eller måndagar, samma tid. Politbyråns dagordning skall skickas till medlemmarna före klockan 12 på onsdagarna. Skriftliga data om frågor som tas upp skall åtfölja dagordningen. Endast i speciellt viktiga fall kan nya punkter tillföras dagordningen samma dag som mötet äger rum, främst då ”utrikespolitiska frågor”, men endast skriftligen och endast med alla medlemmarnas samtycke.[1]

Sådana regler kunde ha fastställts flera år tidigare. Men Oblomovs flagga vajade också över Kreml. Följande dag, den 9 november, ringde Lenin till Lydia Fotieva och dikterade ett långt brev till Tsurupa om sovnarkoms ordförandes (Lenins) och de tre viceordförandenas (Tsurupas, Rykovs och Kamenjevs) arbete. Han bestämde de tider då de fyra skulle sammanträda och viceordförandenas uppgifter när de arbetade var för sig. Sista stycket löd:

> ”Eftersom arbetet med att förbättra och korrigera regeringsapparaten i dess helhet är långt viktigare än ordförandeskapet [vid mötena i Lenins frånvaro] och samtalen med biträdande folkkommissarier och folkkommissarier som hittills helt har upptagit viceordförandenas tid, måste de ta för vana, vilket inte får försummas, att *inte mindre än två timmar i veckan* 'stiga ner i djupet' och ägna denna tid åt att personligen studera de mest olika aspekter av apparaten, både höga och låga, samt dessutom göra detta överraskande. Det skriftliga och bekräftande protokollet över sådana inspektioner som (i vissa fall) skall befordras till alla departement, bör resultera i en reduktion av personalen och en skärpning av disciplinen överallt och hos *alla* i vår regeringsapparat.”[2]

Som alltid såg Lenin orsaken till byråkratin i de enskilda tjänstemännens uppträdande (vilket otvivelaktigt förvärrade det onda), inte i systemet som sådant. Efter Lenins död blev överraskande ”raider” av arbetargrupper på modet, och ju fler raiderna blev, desto större blev också formalismen.

Den 10 och 11 december fick Lenins kontor varken brev eller instruktioner, endast några få telefonsamtal från honom. Han skrev utkastet till sitt tal till tionde allryska sovjetkongressen, som skulle sammanträda i slutet av månaden för att anta Sovjetunionens nya författning. Detta aktualiserade den ”georgiska frågan” och kontroversen mellan Lenin och Stalin beträffande Moskva-regeringens befogenheter i förhållande till unionens ”självständiga” republiker. Rykov och Dzerzjinskij, som hade farit till Georgien för att undersöka Ordjonikidzes mellanhavande med Mdivani, var nu tillbaka i Moskva. Lenin ville träffa dem. Han återvände till Kreml den 12 december. Klockan 12 inledde han en två timmars konferens med sina tre viceordförande. Klockan 18.45 tog han emot Dzerzjinskij, som stannade en timme.

Dagen därpå hade Lenin två hjärnblödningar.[3] Dessa behöver emellertid inte ha varit ett resultat av Dzerzjinskijs rapport om Georgien, men det är inte uteslutet att så var förhållandet. Det visade sig nämligen att Dzerzjinskij stödde Stalin. Polacken var liksom georgiern medveten om de starka nationalistiska och secessionistiska strömningarna bland Rysslands många etniska minoriteter och fruktade den splittrande effekten av att ge delrepublikerna verkliga befogenheter.

M. S. Achmadov, som i en artikel i *Voprosii istorij KPSS*, del 6, 1962, citerar opublicerade arkivdokument, konstaterar: ”Här måste antecknas att Stalin försökte genomdriva sina [autonomi]förslag i [författnings]kommissionen utan hänsyn till de lokala partifunktionärernas åsikter och kritiska anmärkningar. I själva verket obstruerade han all debatt av frågan om Sovjetunionens grundande i sovjetorganisationernas partiorganisationer. Sålunda motionerade till exempel Petrovskij [från Ukraina], då kommissionen den 24 september diskuterade Stalins förslag om 'autonomisering', om att kommissionens beslut skulle få debatteras 'i republikernas provinsiella partikommittéers byråer'.” De nationella republikernas

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXV, s. 359-360.
[2] Ibid., s. 360-361.
[3] *Vospominanija*, del 3, s. 347.

fyra representanter i kommissionen, en ukrainare, en vitryss, en georgier och en azerbejdzjaner, röstade för motionen. De röstades ner av de fyra Stalin-männen Molotov, Mjasnikov, Ordjonikidze, Sokolnikov samt Stalin. Petrovskij ville då anteckna till protokollet, att ukrainska kommunistpartiets centralkommitté inte hade diskuterat frågan om Ukrainas förhållande till RSFSR. ”De som motsatte sig Stalins planer kallades ofta utan åtskillnad nationalister. Många ärliga partimedlemmar som på den tiden motsatte sig 'autonomisering' förföljdes som 'kontrarevolutionära' nationalister under tiden för Stalins personlighetskult.” Deras namn är legio.

Stalins kommande despotism kastade redan sin mörka skugga.

Lenin visste vad Stalin gjorde. Senare i december 1922 klandrade han skriftligen sig själv för att han inte mera resolut opponerat sig mot Stalins ”autonomisering” och hänvisade till de farhågor som hade gripit honom efter konferensen med Dzerzjinskij på kvällen den 12 december.

De två hjärnblödningarna den 13 december kan därför ha berott antingen på fysiska eller emotionella orsaker eller på båda. Hur som helst hade klockan ringt andra gången för Lenin.

Under 1920- och 1930-talen reste jag kors och tvärs genom Rysslands vidder på tåg. Tågen stannade ofta för att låta loken dricka, och då strömmade passagerarna ut från vagnarna som bina från en kupa. Några banade sig väg till den eländiga ”byffén” för att grabba åt sig en bulle eller en flaska vodka, andra skyndade till den bondkvinna som lite osäker – hon visste aldrig hur polisen skulle reagera – stod tryckt till stationsväggen och sålde hårdkokta ägg, saltgurka och magra kycklingar. Passagerarna trängdes kring det batteri av kranar där var och en gratis kunde fylla sin kastrull (kvinnorna trängdes vanligen undan) med kokande vatten till sitt te. Kort efter att tåget hade stannat ringde stationsinspektorn själv den första ringningen. Beroende på vattenslangens tillstånd, vädret, förhållandet mellan lokföraren och stationsinspektorn och hur mycket skvaller de hade att utbyta, kom andra ringningen, när loket på nytt hade fått upp ångan. Vid denna signal skyndade passagerarna tillbaka till sina bänkar och kojer. Så snart det ringde tredje gången satte sig loket i rörelse.

Andra ringningen var den slutliga varningen.

42. Lenins sista vilja och testamente

Den 12 december 1922 arbetade Lenin för sista gången på sitt ämbetsrum. Den 13 december ringde klockan för andra gången. Han höll då undan för läkarnas krav att han skulle dra sig tillbaka från den aktiva ledningen av statsangelägenheterna och fara till Gorkij för en längre vila. Men han gav inte rodret ifrån sig. Han avsåg fortfarande att tala till sovjetkongressen i slutet av månaden. Han avsåg fortfarande att driva igenom beslut i livsviktiga frågor, sådana som nationaliteternas roll i den projekterade Sovjetunionen. Därför avvisade han ett förslag av viceordföranden Rykov att hans officiella besökare skulle utses av de tre viceordförandena eller partiets centralkommitté. Han ville ha ”fullständig frihet” och ”obegränsad och jämn fördelning av besöken”, meddelade han de tre viceordförandena i ett brev som han dikterade vid middagstiden den 13 sedan läkarna hade avlägsnat sig. Vad övriga frågor beträffar överlämnade han dem åt viceordförandena, men inte för tre månader, som de hade bett, ”utan tills jag återgår till arbetet, om detta sker innan tre månader har förflutit”.[1]

Lenin dikterade också ett brev till centralkommittén där han protesterade mot politbyråns beslut att låta professor Rozjkov slå sig ner i Moskva (Lenin gav aldrig upp förrän han hade segrat), och ett annat till M. I. Frumkin om utrikeshandelsmonopolet.

[1] *Leninskij sbornik*, del XXXVI, s. 519.

Efter en halvtimmes diktamen kom Stalin till våningen klockan 12.30 och stannade till 14.35.[1]

Man vet ingenting om detta långa samtal, men det är nästan säkert att Lenin tog upp nationalitetsfrågan och berörde utrikeshandelsmonopolet, ty när Stalin hade gått dikterade Lenin ett brev till honom om monopolet. Klockan 14.25 följande dag skickade han brevet till V. A. Avanesov, tidigare biträdande kommissarie i rabkrin, numera biträdande utrikeshandelskommissarie, med en biljett: ”Jag skickar er mitt brev. Jag vill ha det tillbaka klockan 7. Överväg noga vad som skall tilläggas eller tas bort! *Hur man skall förbereda sig för kampen.*”[2] Brevet som hittills är opublicerat kom Stalin tillhanda den 15 december.

Efter att ha avsänt brevet till Stalin skrev Lenin en biljett till Trotskij: ”Jag uppmanar er allvarligt att vid [centralkommitténs] stundande plenum försvara vår gemensamma syn på den ovillkorliga nödvändigheten av att stärka och bevara monopolet – – – Föregående plenum fattade i denna fråga ett beslut som stod helt i konflikt med utrikeshandelsmonopolet.”[3]

Stalin och Trotskij var av olika åsikt om behovet av ett utrikeshandelsmonopol. Vid centralkommitténs plenarsession den 6 oktober hade Stalin genomdrivit en resolution som enligt Lenin innebar ett brott mot monopolet. Den 13 oktober 1922 kritiserade Lenin Stalins inställning i ett brev som var adresserat till Stalin men avsett för hela centralkommittén. Resolutionen, skrev han, skulle ha tillåtit import och export vid vissa tullstationer. Lenin var konkret i sin kritik:

> ”Inköpskontor öppnas för import och export. Var finns i så fall kontrollen? Vilka är möjligheterna till kontroll? Priset på lin är i Ryssland 4½ rubel, i England 14 rubel – – – Vad kan hindra bönderna och köpmännen från lönsamma transaktioner? Täcka Ryssland med ett nätverk av kontrollörer? Anhålla mannen från inköpskontoret och bevisa att han sålde sitt lin för hemlig export? – – – Utan att vänta på att prova ut monopolsystemet, som knappt hade börjat ge oss miljoner (och som kommer att ge oss tiotals miljoner eller mer), introducerar vi fullständigt kaos.”

Som Lenin påvisade gav monopolet sovjetregeringen möjlighet ta tt betala ett lågt pris för böndernas produkter och göra sig en förtjänst på världsmarknaden. ”Frågan avgjordes i all hast”, klagade han i sitt brev av den 13 oktober. ”Ingen allvarlig diskussion ägde rum – – – Jag är mycket besviken över att min sjukdom hindrade mig från att delta i sessionen den dagen – – – I en sådan fråga är 'laglighet' i det bondedominerade Ryssland absolut omöjligt.” Muzjiken skulle alltid finna på ett sätt att sälja till utländska exportörer.

I ett postskriptum tillade Lenin, att han hade talat med Stalin föregående dag och hört om en plan att göra Petrograd och Novorossijsk vid Svarta havet till tillfälliga frihamnar. Detta, ansåg han, skulle öka smugglingsvolymen. ”I och med att utrikeshandeln ökas kan vi vänta oss ett växande tillflöde av guld. Jag kan inte tänka mig några andra inkomster, bortsett från ett statligt spritmonopol”, vilket han avvisade av moraliska skäl.[4] (Det infördes efter hans död.)

Nu närmade sig centralkommitténs plenarsession i december. Därför hade Lenin sitt långa samtal med Stalin, och därför skrev han samma dag till Trotskij för att be honom försvara utrikeshandelsmonopolet. Lenin var inte bara orolig för en minskning av inkomsterna utan också för att den ryske muzjiken skulle ingå förbund med utländska handelsintressen. Tvärtemot Stalin ville han ytterligare skärpa monpolet.

---

[1] *Vospominanija*, del 3, s. 347.
[2] Ibid., s. 350.
[3] Från Trotskijarkivet vid Harvarduniversitets Houghtonibibliotek. Dokument T 766. Kopia tillhandahållen.
[4] Lenin, *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 33, s. 358-341. Denna volym som kom ut i Moskva 1950, innehåller en utgivarnot som skyller beslutet mot monopolet på Bucharin, Sokolnikov, Kamenjev och Zinovjev, men inte på Stalin. s. 475.

Lenin utgick emellertid som segrare i kampen om professor Rozjkov. Den 14 december 1922 upphävde politbyrån sitt beslut och gav Rozjkov tillstånd att slå sig ned i Pskov precis som Lenin efter sin förvisning till Sibirien hade fått lov att bo i Pskov men inte i huvudstaden. Samtidigt påpekades att första sovjetfientliga handling skulle medföra landsförvisning. Samma dag dikterade Lenin ett brev till Zinovjev i Petrograd där han bad denne hålla ett öga på Rozjkov.[1]

Av allt att döma höll Lenin kontakt med Trotskij. På förmiddagen den 15 december skrev han nämligen följande brev till honom:

> ”Jag anser, att vi har nått full överensstämmelse. Var god informera plenum om vår enighet! Jag hoppas att vår lösning blir antagen, på så sätt att några av dem som röstade mot oss i oktober nu helt eller delvis kommer över till vår sida. Om vår lösning mot förmodan inte går igenom, skall vi vädja till [den kommunistiska] fraktionen vid sovjetkongressen och förklara att vi skall ta upp frågan på partikongressen. Låt mig i så fall veta, och jag skall skicka min deklaration!”[2]

Flera timmar senare meddelade biträdande utrikeshandelskommissarien Frumkin, som var av samma åsikt som Lenin om monopolet, honom skriftligen att monopolfrågan enligt ryktena skulle avföras från dagordningen och uppskjutas till nästa plenum med den förevändningen att Lenin kanske då skulle vara närvarande.

Lenin vidarebefordrade genast Frumkins meddelande till Trotskij och dikterade ett följebrev (det andra han skrev till Trotskij den dagen): Frågan om utrikeshandelsmonopolet måste ”slutbehandlas en gång för alla”. Och dessutom: ”Om man fruktar att denna fråga skulle oroa mig och inverka menligt på min hälsa, är det fullkomligt fel. Jag blir tusen gånger mera oroad av ett dröjsmål som gör att vår politik i en grundläggande fråga blir vacklande.” Lenin uppmanade därför Trotskij att insistera på en omedelbar diskussion. Han skulle, skrev han, inte acceptera någon kompromiss, monopolet måste accepteras och frågan tas upp på hytt på partikongressen.[3]

Den natten hade Lenin en hjärnattack som varade en halvtimme. Läkarna tillkallades men innan de kom fram dikterade Lenin ett brev till Krupskaja om fördelningen av hans arbete mellan de tre viceordförandena. Samma kväll bad Krupskaja Lenins personal informera Stalin att Lenin inte skulle tala vid den förestående sovjetkongressen.[4] Lydia Fotieva säger i sina memoarer: ”Oförmågan att tala till tionde sovjetkongressen hade en mycket allvarlig inverkan på Vladimir Iljitjs hälsa. Hans tillstånd försämrades allvarligt.”[5] Lenin hade hamnat i en återvändsgränd. Varje försämring av hans hälsa minskade hans förmåga att delta i politiken och varje sådan begränsning försämrade hans hälsa. Den 16 december 1922 beredde sig Lenin att fara från Moskva till Gorkij. Han gav instruktioner om hur hans böcker skulle disponeras och skrev ett brev till centralkommitténs medlemmar: ”Jag har nu avslutat likvideringen av mina angelägenheter och kan gå bort i frid. Jag har också fullbordat min överenskommelse med Trotskij om försvaret av mina synpunkter på utrikeshandelsmonopolet. Bara en sak återstår, och den ger mig svåra bekymmer: min oförmåga att tala till sovjetkongressen.” Men han hoppades fortfarande. Han föreslog att någon annan skulle utses att avge apport för regeringen medan han själv eventuellt skulle tala om läkarna tillät.[6]

---

[1] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, 1963, s. 77.
[2] Trotskijarkivet, dokument T 767, T 768 och T 769.
[3] Trotskijarkivet, dokument T 767, T 768, T 769.
[4] Pospelov och andra, *Biografija*, 2:a uppl., s. 620.
[5] *Vospominanija*, del 3, s. 352.
[6] Pospelov m. fl., a. a., 2:a uppl., s. 620. 1:a uppl. av denna biografi som gavs ut i Moskva 1960 utelämnar detta brev. I Lydia Fotievas bidrag till *Vospominanija*, del 3, s. 351 (också utg. 1960) återges brevet utan den mening som talar om Lenins överenskommelse med Trotskij och utan antydan om detta utelämnande.

Läkarna krävde bestämt att Lenin skulle fara till Gorkij. Vägarna var emellertid igensnöade, ingen bil kunde komma fram. Familjen uteslöt användandet av en motorsläde som var både farlig och tröttsam.

Varje morgon kom chefen för livvakten Pakaln till våningen med Aida, Lenins hund. Lenin tyckte om att leka med det älskade djuret. Hans kropp och hans hjärna tycktes kämpa för att överleva. I flera dagar var han fullständigt sysslolös.

Stalin följde misstänksamt med utvecklingen. Han kunde med allt skäl ha dragit den slutsatsen att Lenin och Trotskij hade slutit förbund för att kväsa, kanske till och med tränga ut honom. Han hade hört av Dzerzjinskij, hur häftigt Lenin hade reagerat för Ordjonikidzes utbrott och Stalins ”autonomiserings”-plan, och han hade läst Lenins brev av den 16 december till centralkommittén: ”Jag har också fullbordat min överenskommelse med Trotskij om försvaret av mina synpunkter på utrikeshandelsmonopolet” mot Stalins åsikter. Som väntat röstade centralkommittén ner Stalin och antog Lenins förslag i den form det presenterades och understöddes av Trotskij.

Lenin triumferade. Den 21 december dikterade han ett brev till Trotskij, som Krupskaja skrev ut för hand (Trotskijarkivet, dokument T 770). Hon inledde det med en av henne själv författad ingress:

> ”Leo Davidovitj, i dag gav professor Foerster Vladimir Iljitj lov att diktera ett brev, och han dikterade följande brev till er för mig:
>
> 'Kamrat Trotskij, vi tycks ha intagit ställningen utan ett skott, genom en enkel manöver. Jag föreslår att vi inte hejdar oss utan fortsätter anfallet – – – N. Lenin.'
>
> V. I. föreslår också att ni telefonerar in ert svar. N. K. Uljanova.”

Den ”enkla manövern” var betonandet av enigheten mellan Lenin och Trotskij.

Fick Stalin genom någon ”läcka” reda på detta brev? Slutsatsen är ofrånkomlig, ty redan följande dag gick Stalin till motattack; han angrep Krupskaja. Förebärande oro för Lenins hälsa ringde han till henne, klandrade henne för att hon oroade sin man genom att informera honom om partiets angelägenheter, överöste henne med förebråelser och hotade att instämma henne för partiets disciplinära centrala kontrollkommission.

Man vet inte om Krupskaja berättade för Lenin om detta. Uttröttad av den långa vakan över den man som hon hade tjänat och älskat under hela sitt fullvuxna liv, sargade Stalins angrepp hennes ansträngda nerver. Eftersom hon ständigt uppehöll sig nära sin man kunde han knappast ha undgått att lägga märke till hennes oro.

Den natten förlamades Lenins högra arm och ben. Läkarna anlände strax efter gryningen. Lenin bad att få diktera fyra minuter varje dag. De gick med på det. Strax efter klockan 9 den 23 december kallade han sålunda på fröken M. Voloditjeva, en av Lenins maskinskriverskor, och sade: ”Jag vill diktera ett brev till [parti]kongressen för er. Skriv ner detta!” Därpå började han diktera sin berömda sista vilja och sitt testamente.

Enligt den allmänna uppfattningen innebar testamentet främst ett krav på att Stalin skulle avlägsnas från posten som partiets generalsekreterare, eftersom han hade samlat en alltför stor makt. Men dokumentet innehöll mycket mer än så. Lenin dikterade:

> ”Ett brev till kongressen.
>
> Jag vill på det allvarligaste råda kongressen att genomföra en rad ändringar i vårt politiska system. Jag vill med er dela vissa överväganden som jag anser viktiga. Framför allt anser jag att medlemsantalet i partiets centralkommitté bör ökas till flera tiotal, kanske till och med etthundra [På den tiden hade centralkommittén tjugosju medlemmar]. Jag tror, att om vi inte genomför denna

> reform skulle centralkommittén hotas av en stor fara, om händelseutvecklingen inte blir helt gynnsam för oss – – –
>
> Dessutom tror jag att kongressen borde överväga att ge gosplans beslut laga kraft, eller med andra ord att i detta avseende i en viss utsträckning och under vissa omständigheter gå kamrat Trotskij till mötes."

Utökandet av centralkommittén skulle stärka dess auktoritet och förbättra "apparatens" verksamhet samt också "bidra till att hindra att konflikter mellan smärre grupper inom centralkommittén får en överdriven betydelse för hela partiets öde".[1]

En kopia av detta brev skickades samma dag till Stalin.[2] Det måste ha stärkt hans uppfattning, att Lenin hade ingått en allians med Trotskij.

(Den följande, tolfte, partikongressen samlades i april 1923. Lenin var då redan mentalt hjälplös. Den följde hans råd såtillvida att centralkommitténs medlemsantal bestämdes till fyrtio. Trettonde kongressen ökade i maj 1924 medlemsantalet till sextitre, och sedan fortsatte centralkommittén att växa. Men dess auktoritet blev därför inte större, som Lenin hade trott. Ju större kommittén blev, desto mindre blev de enskilda medlemmarnas betydelse och desto lättare blev det för Stalin att överta kontrollen av det hela.)

Stalins telefonangrepp på Krupskaja bröt igenom hennes försvar. Hon förstod att hon behövde skydd mot honom. Samma dag Lenin dikterade sitt "brev till kongressen", skrev Krupskaja en kvalfylld biljett till Kamenjev, som i Lenins bortavaro var ordförande i politbyrån:

> "Lev Boritsovitj!
>
> Till följd av ett kort brev som Vladimir Iljitj med läkarnas medgivande dikterade för mig tillät sig Stalin i går ett osedvanligt häftigt, mot mig riktat utbrott. Detta är inte min första dag i partiet. Under alla dessa trettio år har jag inte hört ett ohyfsat ord från någon kamrat. Jag är lika intresserad som Stalin av partiets och Iljitjs angelägenheter. För ögonblicket måste jag uppbåda all min självbehärskning. Vad man kan och inte kan diskutera med Iljitj vet jag bättre än någon läkare, därför att jag vet vad som gör honom nervös och vad som inte gör det. I varje fall vet jag det bättre än Stalin. Jag vänder mig till er och till Grigorij [Zinovjev], som står V. I. så mycket närmare. Jag ber er skydda mig mot denna ohyfsade inblandning i mitt privatliv och mot lumpna invektiv och hotelser. Jag hyser inga tvivel om det centralkommitténs beslut med vilket Stalin anser det lämpligt att hota mig, men jag har varken krafter eller tid att slösa på detta enfaldiga gräl. Och jag är en levande människa och mina nerver är ansträngda till det yttersta. N. Krupskaja."[3]

På basis av tillgängliga upplysningar är det omöjligt att avgöra, om Lenin såg Krupskajas brev innan det avsändes eller om han på annat sätt fick reda på hennes bekymmer. Men dagen efter att hon hade skrivit det dikterade Lenin den del av sitt "brev till kongressen" som är känd i hela världen som hans sista testamente. Han påpekade flera gånger för fröken Voloditjeva, att detta brev måste förbli "absolut hemligt". Enligt hans instruktioner skrev hon ut fem kopior av allt han dikterade den månaden och senare en för honom själv, tre för Krupskaja och en som

---

[1] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 36, s. 543.

[2] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, 1963, not 102, s. 89.

[3] Krupskajas brev omnämndes för första gången i N. S. Chrusjtjovs hemliga tal till det sovjetiska kommunist-partiets tjugonde kongress på kvällen den 24 och under morgontimmarna den 25 februari 1956. Detta "avstaliniseringstal" har aldrig publicerats i Sovjetunionen, fastän det faktum att det hölls omnämnas i artikeln om Chrusjtjov i *Stora sovjetencyklopedin*, 2:a uppl., del 46, s. 391. När jag på sommaren 1956 frågade Anastas Mikojan, varför talet inte var publicerat i Ryssland, svarade han: "Det är för tidigt." (Louis Fischer, *Russia Revisited*, New York 1957, s. 70.) Av allt att döma är det fortfarande för tidigt. Talet publicerades emellertid av det amerikanska utrikesdepartementet i New York Times den 5 juni 1956 och i en av *New Leader* utgiven skrift med titeln *The Crimes of the Stalin Era*, *Special Report to the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union*, av Nikita Chrusjtjov, med noter speciellt för denna utgåva av Boris I. Nikolajevskij. [Talet finns nu publicerat även i Ryssland och det finns även i svensk översättning i Chrusjtjov-avdelningen]

placerades i ett med lack förseglat kuvert med påskriften: Får endast öppnas av Lenin eller efter hans död av Krupskaja. Kuvertet skulle låsas in i ett skåp med hemliga dokument. Krupskajas ursprungliga anteckningar brändes.[1]

Den del av Lenins testamente som skrevs den 24 december 1922 lyder:

> ”Fortsättning av anteckningar. Den 24 december 1922.
>
> Med centralkommitténs stabilitet, som jag har talat om ovan, menar jag åtgärder för att förekomma en splittring, i den mån sådana åtgärder över huvud taget kan vidtas – – –
>
> Vårt parti vilar på stödet från två klasser. Dess maktställning blir instabil och kommer oundvikligen att falla, om enighet inte kan nås mellan dessa två klasser. I så fall skulle det vara lönlöst att vidta några åtgärder eller att i allmänhet diskutera vår centralkommittés stabilitet. I så fall kan inga åtgärder förhindra en splittring. Men jag hoppas att en sådan framtid är så avlägsen och ifrågavarande händelser så osannolika att jag inte behöver tala om dem nu.
>
> Jag tänker på stabiliteten som en garanti mot en splittring inom den närmaste framtiden, och jag avser att här granska några överväganden av rent personlig karaktär.
>
> Jag tror att från den synpunkten sett den grundläggande faktorn i stabilitetsproblemet är sådana medlemmar av Centralkommittén som Stalin och Trotskij. Enligt min åsikt innebär förhållandet dem emellan huvuddelen av den fara för splittring som kunde ha undvikits och som enligt min åsikt kan undvikas, om centralkommitténs medlemsantal ökas till etthundra personer.
>
> Sedan kamrat Stalin blev generalsekreterare har han koncentrerat obegränsad makt i sina händer, och jag är inte säker på att han alltid använder denna makt med tillräckligt omdöme. Kamrat Trotskij å andra sidan kännetecknas, som hans kamp mot centralkommittén i samband med frågan om järnvägskommissariatet redan har visat, inte bara av flera högst märkliga egenskaper. Personligen är han, anser jag, den dugligaste av centralkommitténs nuvarande medlemmar. Han besitter också ett exceptionellt stort självförtroende och ett exceptionellt intresse för problemens rent administrativa sida.
>
> Dessa två egenskaper hos de två mest framträdande ledarna för den nuvarande centralkommittén kan genom ett förbiseende leda till en splittring. Om vårt parti inte vidtar åtgärder för att förhindra den, kan splittringen helt oväntat vara ett faktum.
>
> Jag skall inte fortsätta med att karaktärisera de andra medlemmarna av centralkommittén enligt deras personliga egenskaper. Jag vill bara nämna att händelsen med Zinovjev och Kamenjev i oktober [dessa två motsatte sig att bolsjevikrevolutionen inleddes i november 1917] naturligtvis inte var en tillfällighet. Men den kan inte räknas dem till nackdel mer än Trotskijs icke-bolsjevism.
>
> Beträffande centralkommitténs yngre medlemmar vill jag säga några ord om Bucharin och Pjatakov. De är enligt min åsikt de dugligaste (bland de yngre). Beträffande dem måste man hålla följande i minnet: Bucharin är inte bara partiets värdefullaste och mest framstående teoretiker, han betraktas också med rätta som hela partiets gunstling. Det är endast med största reservation som hans teoretiska synpunkter kan betraktas som fullt marxistiska. Det finns nämligen något skolastiskt hos honom (han har aldrig studerat dialektiken, och jag tror aldrig han har fullt förstått den).”

Här blev Lenin av allt att döma trött, eller också löpte den tid som läkarna hade beviljat honom ut. Men följande dag avslutade han anteckningarna med två stycken:

> ”Vad Pjatakov beträffar är han otvivelaktigt en människa med ovanlig viljekraft och förmåga. Men han lockas alltför starkt av auktoritära metoder och administrativa synpunkter för att vara pålitlig i allvarliga politiska frågor.

[1] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, s. 90.

> Naturligtvis kommer jag med dessa och andra anmärkningar med hänsyn till det rådande läget och under förutsättning att dessa två mycket lojala och dugliga partiarbetare skall finna tillfälle att utöka sina kunskaper och råda bot på sin ensidighet.
>
> Lenin. Den 25 december 1922.
> Upptecknat av M. V."[1]

Läkarna tillät nu Lenin att läsa böcker. "Romaner intresserade honom inte", skrev en av hans sekreterare i den dagbok som de hade hållit över både små och stora händelser i hans liv sedan november 1922.[2] Han började läsa III och IV delen av Nikolaj N. Himmers (N. Suchanovs) Zapiski o revolutsii (Anteckningar om revolutionen) i sju delar, utgiven på ryska i Berlin och Moskva. Suchanov var narodnik och hade en gång försökt förena narodnikerna med marxisterna. Efter att ha misslyckats blev han "socialdemokrat utan fraktionstillhörighet" – en enmans tredje kraft och till slut mensjevik. Ännu senare, på 1930-talet, arbetade han för sovjetregeringen och var medlem av Kommunistiska akademin. Hans memoarer utgör en initierad och detaljerad skildring av 1917 års två ryska revolutioner.[3]

Den 26 december dikterade Lenin för Lydia Fotieva ytterligare en sida av sitt sista testamente. Den behandlade återigen nödvändigheten av att öka centralkommitténs medlemsantal till femti eller etthundra för att förbättra "vår apparat" som "vi huvudsakligen har ärvt från den gamla regimen". Man kan inte ens vänta sig, sade han, att kommunisterna på fem år skulle ha kunnat omorganisera regeringsmaskineriet. "Det är tillräckligt att vi på fem år har grundat en ny typ av stat, i vilken arbetarna går i spetsen för bönderna mot bourgeoisin. I en fientlig internationell omgivning är detta en gigantisk prestation." Men hur som helst "får vi inte blunda för det faktum att vi huvudsakligen övertog den gamla apparaten från tsaren och bourgeoisin". Nu när freden hade blivit verklighet var det på tiden att förbättra den. Lenin ville att flera dussin arbetare skulle inväljas i partiets centralkommitté; de skulle bevittna politbyråns sammankomster och sålunda bidra till centralkommitténs "stabilitet".[4]

Detta var den gamle hammar-Lenin som om och om igen kom med samma argument, som underströk att organisation var vägen till framgång, som påpekade vådorna av byråkratism och hur de skulle förbättras med hjälp av en bättre personal, som bortsåg från orsakerna till den starka byråkratismen i en autokrati. Bolsjevismen hade i sanning ärvt den tsaristiska apparaten och genom nationaliseringen av en stor del av ekonomin hade denna vuxit till väldiga proportioner. Hundra medlemmar av centralkommittén kunde lika litet förändra denna situation som en fluga kan ändra riktningen på en flygplanspropeller.

Under de följande tre dagarna – den 27, 28 och 29 december – använde Lenin den tid som han hade fått för att diktera till att utlägga sitt förslag om att gosplan skulle tilldelas lagstiftande rättigheter. "Denna tanke framlades först av kamrat Trotskij, som det vill synas för rätt länge sedan. Jag angrep då förslaget – – – Efter en närmare granskning finner jag dock att tanken i det stora hela är sund." Gosplan bestod av experter som försåg regeringsdepartementen med material som gav dem möjlighet att fatta beslut om kommande planer och verksamhet. Lenin föreslog nu att gosplan skulle få större befogenheter, bl. a. rätten att fatta beslut för departementens räkning, och dess beslut skulle vara lag, underkastade endast VTSIK:s – formellt Rysslands lagstiftande organ – veto.[5]

---

[1] Lenin, a.a., 4:e uppl., del 36, s. 544-545
[2] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, s. 67-91.
[3] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917*, Eyewitness Account, 2 delar, utg., förkortad och översatt av Joel Carmichael, New York 1962.
[4] Lenin, a. a., 4:e uppl., del 36, s. 546-547.
[5] Ibid., s. 548-551.

I ingen av dessa tre delar av Lenins sista testamente kan man spåra någon försvagning av hans mentala förmåga. Han visade sin vanliga intellektuella kraft, sitt grepp om invecklade organisatoriska problem, uppriktighet och klarhet, övertygelseförmåga och skärpa i stilen.

Medan Lenin den 29 december dikterade sina sista anteckningar om gosplan, dikterade han också ytterligare en sida om centralkommitténs utvidgning, en åtgärd som enligt honom skulle ge kom-mittén möjlighet att inspektera och förbättra ”vår apparat som inte duger till någonting”. Han insåg nu hur klokt det skulle vara att förena centralkommitténs ansträngningar med rabkrins. Rabkrin skulle upplösas som separat kommissariat och bli en underavdelning av centralkommittén.[1]

Följande dag, den 30 december, fortsatte Lenin att diktera de korta kapitlen i sitt sista testamente. Den här gången tog han itu med den mest brännande nässlan: nationalitetsproblemet, den georgiska frågan och Stalins ”fatala” roll i dem båda. Lenin beklagade sig alltid för de sekreterare som skrev ner hans anteckningar, att det var svårt för honom att diktera, att han ville se framför sig det han redan hade sagt och sedan fortsätta. Produkten var inte desto mindre fast komponerad. Han sade:

> ”Det ser ut som om jag hade gjort Rysslands arbetare stor orätt genom att inte intervenera tillräckligt energiskt och fast i den ödesdigra frågan om autonomiseringen, officiellt känd, tror jag, som frågan om dc Socialistiska Sovjetrepublikernas Union.
>
> När denna fråga togs upp under sommaren var jag sjuk, och senare på hösten litade jag för mycket på att bli frisk och väntade att oktober- och decemberplena skulle ge mig tillfälle att ingripa i denna fråga. Jag kunde emellertid inte delta vare sig i oktobersessionen (i denna fråga) eller decembersessionen, och därför undgick frågan mig nästan helt och hållet.
>
> Jag kunde endast tala med kamrat Dzerzjinskij som kom från Kaukasien och meddelade mig hur saken stod i Georgien. Jag kunde också utväxla några ord med kamrat Zinovjev och för honom uttrycka mina farhågor beträffande denna fråga. Det jag hörde av kamrat Dzerzjinskij, som var ordförande i den kommission som centralkommittén hade tillsatt för att 'undersöka' den georgiska incidenten, endast ökade mina farhågor. Om det gick så långt, att Ordjonikidze förlorade självbehärskningen och tog sin tillflykt till fysiskt våld, och detta är vad kamrat Dzerzjinskij berättade för mig, kan man föreställa sig vilket moras vi har hamnat i. Detta visar att hela historien med 'autonomisering' från grunden är oriktig och olämplig.
>
> De säger att vi behöver en förenhetligad apparat. Varifrån kommer sådana påståenden? Inte från denna samma ryska apparat vilken, som jag i en tidigare paragraf av min dagbok redan har visat, endast är nödtorftigt smörjd med sovjetisk ritualolja?
>
> Vi borde utan tvivel ha uppskjutit denna åtgärd [grundandet av de Socialistiska Sovjetrepublikernas Union], tills vi kunde säga att vi kunde slå vakt om denna apparat som om den var vår egen. Men nu måste vi för att vara ärliga säga motsatsen: vi kallar en apparat vår egen som i själva verket fortfarande är oss fullständigt främmande och som representerar den borgerliga och tsaristiska mekanism som vi inte ha haft någon möjlighet att eliminera på fem år, så mycket mer som vi inte får någon hjälp från andra länder och i betraktande av att vi främst har måst syssla med militära angelägenheter och med kampen mot hungersnöden.
>
> Under sådana förhållanden är det helt naturligt att 'rätten att utträda ur Unionen', med vilken vi har rättfärdigat vår politik, har visat sig vara en betydelselös papperslapp, oförmögen att försvara de icke-ryska minoriteterna i Ryssland mot invasionen av den sanne ryssen, den storryske chauvinisten, som faktiskt är en skurk och en tyrann – den typiske ryske byråkraten. Det lider inget tvivel om att den obetydliga procenten av sovjetiska och sovjetiserade arbetare kommer att drunkna i detta hav av chauvinistiskt storryskt slödder som en fluga i mjölk – – –

[1] Ibid., s. 552.

> Jag tror att Stalins brådska och benägenhet för pappersadministration här har spelat en ödesdiger roll, liksom hans motvilja för såkallad 'socialnationalism'. I allmänhet spelar förutfattade meningar en oerhört skadlig roll inom politiken.
>
> Jag fruktar också att kamrat Dzerzjinskij, när han for till Kaukasien för att undersöka dessa 'socialnationalisters' brott, utmärkte sig genom sin rent ryska inställning (det är känt att en russifierad icke-ryss alltid häller för mycket salt i denna rent ryska känsla) och att hela kommissionens opartiskhet bäst framgår av Ordjonokidzes 'handpåläggning'. Jag tror att denna ryska användning av fysisk styrka inte kan rättfärdigas med någon provokation eller någon förolämpning och att kamrat Dzerzjinskij ohjälpligt har gjort sig skyldig till en lättsinnig inställning till detta bruk av fysiskt våld – – – Ordjonokidze har ingen rätt att vara så irriterad som han och Dzerzjinskij säger att han var – – –
>
> Här uppstår den viktiga principfrågan: hur skall man förstå internationalismen? [Lenin dikterade sedan ytterligare en mening:] Jag tror att våra kamrater inte rätt förstår denna viktiga principfråga. [Men han strök ut den.]”[1]

Lenin ville säga att den rätt till secession som garanterades av den sovjetiska författningen hade blivit en värdelös papperslapp, att de nationella minoriteternas krav på begränsad självstyrelse, på frihet från total underkastelse under Moskvas diktat, betecknades som ”social-nationalism” och att Budu Mdivani, en kommunistisk veteran och kollega till Lenin, hade fått en örfil av Ordjonikidze för att han förfäktade de små nationaliteternas rättigheter mot de storryska övergreppen. För att dölja sin antiminternationalism rentvådde polacken Dzerzjinskij Ordjonikidze och anklagade Mdivani för att ha retat honom att göra sig skyldig till det politiska ”brottet” socialnationalism. Lenin klandrade Stalin för denna förvrängning av internationalismen inom Sovjetunionen. Stalin blev faktiskt den ickeryss som sammankopplade sin permsonliga despotism med storrysk nationalism. Efter det andra världskriget uppslukade samma maktgalenskap, maskerad som proletär internationalism, också en rad länder utanför Sovjetunionens gränser.

Lenin kunde ingenting göra. Han kunde inte ha gjort någonting ens om klockan inte hade ringt för andra gången. Ty hur skulle minoritetsgrupper kunna åtnjuta frihet där individerna inte har någon? Lenin upprepade om och om igen att kommunisterna hade övertagit den tsaristiska typen av byråkrati. Men detta var ett formalistiskt betraktelsesätt. Byråkratin utformas av regeringen, som i själva verket var ännu mera centraliserad under bolsjevismen än den hade varit under tsartiden. Hur kunde i så fall de nationella minoriteterna vara självständiga?

Lenin avslutade sin diktamen den 30 december med en fråga: ”Hur skall internationalismen uppfattas?” Han besvarade den inte.

Secessions- och självbestämmanderätten var en papperslapp. Tvisten mellan Lenin och Stalin rörde sig om självstyrelsens omfattning i de republiker och områden som beboddes av nationella minoriteter. Stalins formel var: autonomi – lika med ingen självstyrelse. Lenins var: ”självständighet – lika med ett visst mått av självstyrelse”. I den del av testamentet som han dikterade den 30 december och i de två tillägg om nationalitetsproblemet som tillkom på årets sista dag kämpade han med frågan: ”Hur?” I det första stycke han dikterade den 31 december konstaterade han: ”Det finns ingenting som så fördröjer proletärklassens utveckling och stabilisering som nationalistisk orättvisa.” I det andra frågade han: ”Vilka praktiska åtgärder borde vidtas i det rådande läget?” Och han svarade: ”För det första bör de Socialistiska Sovjetrepublikernas Union bibehållas och förstärkas.” För det andra borde unionen bibehållas för utrikespolitiska ändamål. För det tredje borde Ordjonikidze straffas. Han skrev också: ”Stalin och Dzerzjinskij måste naturligtvis hållas politiskt ansvariga för hela denna verkligt

[1] Ibid., s. 553-550.

storryskt nationalistiska kampanj". Han nämnde inte vilket straff som skulle utmätas åt de tre syndarna. För det fjärde borde nationaliteterna uppmuntras att använda sina egna språk.

Lenin gick mycket längre: "Det lider inget tvivel om att många missbruk av rent rysk karaktär kommer att göra sig kännbara i detta land under hänvisning till behovet av en samordnad järnvägstjänst, till den fiskala enheten och så vidare." De behövde "en detaljerad lagkodex", sammanställd av medlemmar av de nationella minoriteterna. Det skulle kanske till och med bli nödvändigt att vid nästa sovjetkongress inskränka de Socialistiska Sovjetrepublikernas Unions verksamhet till militära och diplomatiska frågor samt att "i alla andra avseenden återställa de olika folkkommissariatens fulla självständighet" i unionens delrepubliker.

Det finns ingenstans antecknat, att dessa någonsin åtnjöt full självständighet. Men från politisk synpunkt sett var det bättre att säga "återställa" än "införa". Bortsett från detta propagandistiska uttryck var detta den första antydan – flera kom senare om att Lenin hade en oortodox inställning till sovjetsystemets fundamentala svagheter. Ty om, som han föreslog, unionsregeringen i Moskva hade fått syssla endast med militära och utrikespolitiska angelägenheter, medan de nationella republikerna i alla andra avseenden styrde sig själva, skulle Kreml ha blivit avväpnat och dess armar förkortade. Centraliseringen skulle ha ersatts av decentralisering. En sådan åtgärd skulle ha inneburit en helomvändning i den regeringsfilosofi som Lenin alltsedan sekelskiftet hade omfattat, en filosofi som fick sin näring från två källor: hans egen nervositet, som gjorde att han inte tolererade oliktänkande och favoriserade ett litet, underdånigt politiskt parti, samt, för det andra, den tsaristiska autokratin, som förvaltades av en monarkistisk oligarki och som tillgodosåg en liten social överklass behov. Sovjetsystemet vände ut och in på tsarismen men bibehöll dess utmärkande drag: autokratin, oligarkin, byråkratin och förklarade sig tjäna en liten social minoritet, proletariatet. I de ryska narodnikernas, Friedrich Engels' och vissa franska revolutionärers idéer fann Lenin stöd för idén att makten skulle gripas av en handfull aggressiva och viljestarka män, som av tvång måste härska genom centraliserat tyranni.

Nu, i slutet av december 1922, när Lenins sovjetstat var fem år gammal, upptäckte han plötsligt decentraliseringen. Det är lätt att som blotta ord avfärda hans förslag att den federala regeringen i Moskva endast skulle befatta sig med diplomatin och de väpnade styrkorna. Men Stalins manövrer och händelserna i Georgien var lika upprivande för Lenin som de värsta former av disciplinlöshet inom partiet. Ordjonikidze i Georgien hade inte bara gett Mdivani en örfil; den georgiska tjekan vägrade att låta sig omvandlas till GPU, och bönderna förtrycktes av stalinisterna, som var motståndare till NEP. Dessutom hade Lenin börjat inse vilken skada som kunde tillfogas revolutionen av "den typiske ryske byråkraten", som utökade papperskriget med storrysk chauvinism och blev såväl en "skurk" som en "tyrann". Vid kommunistiska partiets åttonde kongress den 19 mars 1919 hade Lenin sagt: "Skrapa på några kommunister, och ni finner en storrysk chauvinist." Då var det kritik. Nu hade en kris uppstått. Storryssarna och Stalin, som trodde på Moskvas autokrati, kunde förstöra revolutionen. Det fanns fullt upp med skäl för en ny bedömning av hela det sovjetiska läget. Detta var faktiskt vad Lenin försökte göra i sitt sista testamente och i ännu högre grad i de artiklar han skrev 1923.

Efter att ha omnämnt det eventuella behovet att inskränka centralregeringens befogenheter tog Lenin visserligen också upp frågan om den maktfördelning och den brist på koordinering med Moskva som kunde bli följden, om hans plan tillämpades. Därför tillfogade han, att splittringen "effektivt kunde paralyseras av kommunistpartiets auktoritet, om den tillämpades med större eller mindre vederbörlig varsamhet och opartiskhet". Med kännedom om Lenins inställning till partiet kunde denna mening betraktas som det väsentliga och pratet om decentralisering som kamouflage. Men meningen var inte slut med detta. Lenin fortsatte nämligen:

> ”Den skada som kan tillfogas vår stat genom avsaknaden av enighet mellan nationaliteternas regeringsapparater och den ryska regeringsapparaten skulle bli oerhört mycket mindre, oändligt mycket mindre än den skada som skulle tillfogas inte bara oss utan hela internationalen och de hundratals miljonerna människor i Asien som följer i våra spår och som i en nära framtid kommer att uppenbara sig på den historiska scenen – – – Behovet av sammanhållning mot de västerländska imperialisterna som försvarar den kapitalistiska världen är en sak. Här kan inget tvivel råda, och jag behöver inte ens säga, att jag ovillkorligen gillar dessa åtgärder. Det blir en helt annan sak när vi, även om det bara gäller småsaker, förfaller till en imperialistisk inställning till förtryckta nationaliteter och sålunda fullständigt underminerar uppriktigheten i våra principer, vårt försvar för principen av kamp mot imperialismen. Världshistoriens morgondag kommer att vara just en sådan dag då de folk som förtrycks av imperialismen vaknar, då den avgörande, långa och svåra kampen för deras befrielse börjar. Lenin.”[1]

Detta var vältalighet – och det kom från en hjärna som sju veckor senare förlorade förmågan att tänka och tala sammanhängande. Det klang uppriktigt. Lenin drev inte tanken tillräckligt långt. Enhetlig järnvägs- och flygtrafik, enhetligt skatteväsen, enhetlig planering i ett land där en stor del av industrin är statsägd måste leda till centralisering och inkräkta på de nationella republikernas rättigheter. Inte heller berörde Lenin decentraliseringens följder för en diktatur. Det finns inget stort land i världen som står inför samma dilemma som Ryssland, som är ungefär till hälften ryskt och till hälften ickeryskt. Ett rasproblem är ofta omöjligt att lösa, när minoriteten uppgår till blott 10 procent av befolkningen. Lösningen är möjlig, endast när obegränsad personlig frihet och fulla medborgerliga rättigheter ger underprivilegierade grupper möjlighet att försvara sig och skaffa sig gottgörelse för lidna oförrätten. Delstatliga rättigheter som i en federation begränsar de mänskliga rättigheterna är värdelösa. Lenin talade för de nationella republikernas rättigheter men inte för de enskilda medborgarnas. Vad skulle georgierna ha för nytta av att vara oberoende av Moskva men fortfarande ha kvar män som Ordjonikidze och Stalin? Regional, distrikts- och lokal självstyrelse måste bli baser för nationell självstyrelse och utesluter alltså diktatur. Det var för svårt och för tidigt för Lenin att dra alla de logiska slutsatserna av sitt krav på decentralisering. Men inte desto mindre hade han angripit ämnet. Kanske han började tvivla på sovjetismen. Kanske han också reagerade mot Stalin.

Även om man inte med säkerhet vet om Lenin vid det laget visste om Stalins telefonangrepp mot Krupskaja och om hennes brev till Kamenjev, kan man anta att han visste om det den 4 januari. Den dagen bad han nämligen att få se den del av testamentet han hade skrivit den 24 december. Han fogade nu till detta postskriptum:

> ”Stalin är för ohyfsad, och detta fel, som kan tolereras i sällskap med kommunister och bland oss, kan inte tolereras hos en man som upprätthåller befattningen som generalsekreterare. Jag föreslår därför kamraterna att fundera på ett sätt att avlägsna Stalin från denna post och utnämna någon annan som i alla avseenden är olik Stalin, framför allt tålmodigare, lojalare, hövligare och uppmärksammare mot kamraterna, mindre nyckfull och så vidare.[**] Detta kan synas vara en

[1] Ibid., s. 555-500.

[**] Stalinister har ofta kritiserat översättningar av detta avnitt. Det gäller t ex såväl Fischers version som motsvarande avsnitt i Moshe Lewins *Lenins sista strid* (finns i Lewins avd.). De har hävdat att författarna förvrängt vad Lenin verkligen sade. Om Lewin-versionen skrev t ex Sigge Åkervall [SÅ] i maoistiska *Gnistan* 10/69: **”Moshé Lewin citerar falskt**. Lenins Brev till kongressen … har alltid varit trotskijsternas favoritvapen. Men Lewin nöjer sig, i den ovannämnda boken, inte bara med att, som dessa herrar brukar, placera in det i ett totalt felaktigt sammanhang, utan citerar dessutom falskt ur det. Enligt Lewin skulle Lenin skrivit: ’Därför föreslår jag kamraterna att *finna* (vår kurs) ett sätt att förflytta Stalin från denna post och istället tillsätta någon annan man, som i alla avseenden skiljer sig från Stalin (vår kurs) – nämligen mer tålig, mer lojal, mer hövlig.’ Men i Lenins brev står det helt annorlunda: ’Därför föreslår jag kamraterna att *överväga* (vår kurs) ett sätt att förflytta Stalin från denna post och till den utse en annan person, *som är överlägsen kamrat Stalin bara i ett avseende*, (vår kurs) nämligen att han är tolerantare . . .’” [kursiveringarna är SÅ:s.]

småsak. Men jag tror att med tanke på undvikandet av en splittring och med tanke på förhållandet mellan Stalin och Trotskij som jag har behandlat ovan är det antingen ingen sak eller också en småsak som kan få avgörande betydelse.'" [1]

Den fick en avgörande betydelse i långt högre grad än Lenin eller någon annan hade kunnat ana. Den skakade Ryssland från Lenins död 1924 till 1940, då Trotskij dödades av en lönnmördare i Mexico. Moskvarättegångarna på 1930-talet, som kostade landet dess högsta ledare – Rykov, Bucharin, Zinovjev, Kamenjev, Pjatakov, Rakovskij, Rudzutak, Sokolnikov, Radek, Tomskij (som begick självmord, innan han blev arresterad och dömd), Krestinskij och tjogtals andra – var i själva verket rättegångar mot Trotskij; det var han som in absentia var den huvudåtalade. Stalin försökte bevisa att Trotskij var en de svarta dådens demon och han själv den bevingade ängeln, Lenins värdige efterträdare – ”våra dagars Lenin”, som Stalin kallar sig själv.[2] De blodiga utrensningarna av Rysslands högsta militära ledare 1937 och av tusentals av de bästa industriledarna, författarna, planerarna och administratörerna – många av dem har sedan dess rehabiliterats som oskyldiga, och ”rehabiliterings”-nekrologer publiceras fortfarande i de sovjetiska tidningarna och tidskrifterna – var också på sätt och vis en aspekt av Stalins vendetta mot Trotskij. Vad detta betydde för förlusterna under andra världskriget, i bakslag för industrin och jordbruket är omöjligt att beräkna, Sovjetunionen har ingen social bokföring, priset för segern och framstegen, räknat i människo-liv och -lemmar samt skaparförmåga har aldrig räknats ut. Inte heller har man tagit i betraktande effekten av Stalins psykotiska inverkan på politiken: på Kominterns politik som drev många utländska kommunister i döden, på den för tidiga och överdrivet snabba industrialiseringen och på den för tidiga kollektiviseringen med dess miljoner offer och hungersnöd och minskad jordbruksproduktion – båda inledda som ett svar på Trotskijs kritik av Stalin. Hela Sovjetunionens historia från 1924 till våra dagar kan i själva verket skrivas i tecknet av kampen mellan Stalin och Trotskij. Till dags dato har den befläckat alla sovjetiska historiska verk och biografier med lögner. Hela sovjetiska generationer har förvägrats kännedomen om det sovjetiska förflutna, därför att till och med de ledare som kastade ut Stalin från Leninmausoleet inte vill blotta hela sanningen om honom och därmed inte heller om Trotskij.

Om Lenin hade levat tio år till, skulle Stalin antingen ha varit tvungen att skjuta honom, politiskt en synnerligen svår uppgift, eller förblivit underställd honom utan möjlighet att plåga Ryssland som han gjorde. Fejden mellan Stalin och Trotskij skulle ha fortsatt inom de gränser där Lenin hade hållit den alltsedan den först bröt ut 1918. Det var Lenins sjukdom som kom den att blossa upp och hans död som utlöste katastrofen.

Varför avlägsnade inte Lenin själv Stalin från posten som partiets generalsekreterare, eftersom han ändå i sitt testamente bad kamraterna göra det? Han hade fortfarande det politiska inflytandet och den intellektuella kraft som behövdes. Gåtan är olöst. Trodde Lenin att han

---

Det kritikerna inte har begripit är att det inte alls handlar om någon förvränging från författarnas sida, utan om översättningsmissar. I såväl Fischers engelska som Lewins franska original är avsnittet OK. Hur kan då detta komma sig? Jo, t ex i Lenins *Collected Works* står det ”I suggest that the comrades think about a way of removing Stalin from that post and appointing another man in his stead *who in all other respects differs* from Comrade Stalin in having only one advantage, namely, that of being more tolerant, more loyal, more polite and more considerate to the comrades, less capricious, etc.” (min kursiv). I en annan engelsk översättning står det *”who in all respects differs from* Stalin only in superiority…” (återgiven i engelska översättningen av Trotskij-texten On the Suppressed Testament of Lenin – 1932). Båda översättningarna återger korrekt Lenins uppfattning. De svenska översättningsmissarna beror på att de svenska översättarna slarvat, dvs missuppfattat den kursiverade texten. Att beskylla *författarna* för att medvetet förvränga citat, när det rör sig om bristfälliga översättningar, det är inte särskilt snyggt.
Mer om den ovan nämnda *Gnistan*-artikeln, se K-Å Anderssons artikel KFML:s omvälvning av historien... , som publicerades i nr 1 av tidningen *Revolutionär information*.
[1] Ibid., s. 545-546.
[2] Chrusjtjovs hemliga tal, New Leaders utgåva, s. 54.

skulle tillfriskna så att han kunde delta i nästa partikongress i mars eller april 1923 och då förmå kamraterna att kasta ut Stalin? Den som skriver sitt testamente tror inte nödvändigtvis, att han skall dö mycket snart. Eller undervärderade Lenin Stalins förmåga som intrigör, samtidigt som han överdrev demokratin inom det parti han själv hade byggt upp? Utan Lenin var partiet maktlöst i Stalins järnhänder.

Lenin, och till sitt fördärv också Trotskij, undervärderade Stalin. Mer än tvåtusen år tidigare beskrev atenaren Thukydides i sin Peloponnesiska krigets historia en Stalin-Trotskij fejd:

> ”Underlägsna hjärnor var som regel mera framgångsrika; medvetna om sina brister, om sina motståndares intelligens och om att de var dem underlägsna i debatten – – – slog de till djärvt och utan tvekan. Deras fiender föraktade dem, de litade på att de skulle upptäcka deras intriger och ansåg det onödigt att med våld genomdriva vad de kunde åstadkomma med sina hjärnor, och så överrumlades de när de inte var på sin vakt och förintades.”

Stalin läste en del – men inte alla – Lenins skrifter. Men någon assistent kunde ha öppnat den tjocka 25:e delen av Lenins samlade verk (2:a upplagan), slagit upp sidan 441 och stannat vid ett stycke där Lenin efter att ha överöst mensjevikerna och kadetterna med vitriol och förakt förklarade vad en diktatur är: ”Det vetenskapliga begreppet diktatur innebär ingenting annat än en regering med obegränsad makt som inte hindras av några lagar eller några absoluta regler och som stöder sig direkt på styrkan. Ingenting annat än detta är innebörden i begreppet 'diktatur'.”

Den 17 maj 1922 skrev Lenin ett brev till justitiekommissarien Dmitrij Kurskij: ”Som tillägg till vårt samtal skickar jag er ett utkast till en tilläggsparagraf i strafflagen – – – Grundtanken är, hoppas jag, klar – – –: att öppet proklamera den såväl i princip som politiskt (och inte bara strängt juridiskt) riktiga idé som motiverar terrorns innersta mening, som rättfärdigar den och som klargör dess nödvändighet liksom dess begränsning. Domstolarna skall inte avskaffa terrorn; att lova detta skulle vara självbedrägeri eller bedrägeri.”[1]

Frågan är om Lenin under de sista tre månader hans hjärna ännu var vid liv hade fått en ny uppfattning om diktaturen och ter-torn. Någon gång i november eller december 1922 diskuterade Bucharin med Lenin frågan om ledarskapet. Lenin använde det ryska uttryckssättet ”ledarologi”. Han var bekymrad för successionen. Han var tolerantare beträffande kritik. Bucharin fann att Lenin höll på att läsa Plechanovs bok God na rodine (Ett år i hemlandet), där författaren behandlade sina intryck under det år han tillbragte i det revolutionära Ryssland strax före sin död. När Bucharin uttryckte sin förvåning över att Lenin intresserade sig för en antibolsjeviks synpunkter, sade Lenin: ”Det ligger mycken sanning i dem.”[2]

Lenins sjukdom gav honom något som alla statsmän behöver och få har: tillfälle till noggrann eftertanke. Några av dessa tankar framgår av det han skrev 1923.

43. Den olycklige Lenin

När Lenin hade avslutat och låst undan sitt sista testamente och överfört sina officiella plikter på sina tre viceordförande och partisekretariatet, återgick han med jublande glädje till en av sina roller från tiden före revolutionen: den politiske publicistens.

På femte årsdagen av Lenins död talade Bucharin på en minnesfestlighet. Efter att ha läst upp titlarna på de fem artiklar som Lenin skrev mellan januari och mars 1923 kallade han dem

---

[1] Lenin, a.a., 2:a uppl., del XXVII, s. 126.

[2] Bucharin besökte 1936 mensjeviken Boris Nikolajevskij i Paris på ett officiellt uppdrag, nämligen för att inköpa en del av Nikolajevskijs ovärderliga arkiv. Dessa två hade många uppriktiga politiska samtal. Under ett av dessa berättade Bucharin om sitt samtal med Lenin. Med anledning av ett uttalande av Bucharin sade Nikolajevskij: ”Ni tycks ha börjat tro på de tio budorden.” Till vilket Bucharin svarade: ”De är inte så tokiga.”

”Lenins politiska testamente”. ”Det viktigaste Lenin överlämnade åt oss”, sade Bucharin i sitt tal som upptog nästan en hel sida i *Pravda* den 24 januari 1929, ”innehålls i hans fem förträffliga och mycket djupsinniga artiklar.” Dessa artiklar, förklarade Bucharin, var inte ”osammanhängande stycken” utan snarare ”organiska delar av en stor enhet, av en stor plan för den leninistiska strategin och taktiken, utvecklade på grundvalen av en noga bestämd framtid” som Lenin ”förutsåg”.

Den första av dessa artiklar, som dikterades den 2 januari 1923 och publicerades två dagar senare i Lenins namn, hade rubriken ”Blad ur en dagbok”. Den handlade om kulturen under kommunismen. Med citat från statistiken – som Lenin älskade ända till slutet – om läskunnigheten i Ryssland, kom han till denna slutsats: ”Vi är fortfarande mycket efterblivna beträffande allmän läskunnighet och till och med jämförda med tsartiden (1897) har våra framsteg varit för långsamma. Detta bör tjäna som en allvarlig varning och ett klander till dem som svävar på den 'proletära kulturens' empiriska höjder. Det visar vilket nödvändigt grovarbete som ännu återstår oss, innan vi når upp till samma nivå som en vanlig civiliserad västeuropeisk stat.”

Praktisk som alltid sade Lenin: ”Vi får emellertid inte inskränka oss till detta ofrånkomliga men alltför teoretiska arbete.” Undervisningskommissariatets budget fick inte vara den första som inskränktes. I stället måste andra departement lida brist på pengar ”för att de sålunda frigjorda summorna skulle ställas till undervisningskommissariatets disposition. Vi får inte tveka att öka skollärarnas brödranson i år, eftersom vi är rätt väl försedda.” Gamla lärare borde tas i tjänst på nytt och ”intresseras för sådana problem som religionsproblemet”.

Men det viktigaste var byarna. ”Om vi över huvud taget skall kunna tala om någon kultur, vare sig en om proletär eller en borgerlig sådan”, måste byskollärarnas standard höjas. ”Vi måste minnas det semiasiatiska tillståndet av brist på kultur som vi ännu inte har lämnat.”

Inte oväntat underströk Lenin behovet av politisk organisation: ”Vi måste systematiskt utöka vårt arbete på att organisera byskollärarna för att förvandla dem från ett bålverk för det borgerliga systemet, vilket de fortfarande är i alla kapitalistiska länder utan undantag, till ett bålverk för sovjetsystemet, så att vi genom dem kan bryta böndernas förbund med bourgeoisin och locka dem att alliera sig med proletariatet.”

Här varnade han konservativt för alltför stor brådska: ”Under inga omständigheter skall detta fattas så att vi genast måste propagera för rent och strikt kommunistiska ideer på landsbygden. Så länge vår landsbygd saknar de materiella förutsättningarna för kommunismen skulle det vara skadligt, för att inte säga ödesdigert för kommunismen.”[1] Dessa uttalanden återspeglade Lenins politik gentemot bönderna som hade formulerats i slagorden: ”Hålla sig i linje med bönderna” eller ”Vi måste röra oss nerför backen, med bromsarna påslagna, mot muzjiken.” Detta är kärnan i den leninistiska strategin, baserad, som Bucharin uttryckte det, på Lenins vision om framtiden. Också Plechanov förutspådde svårigheter för en enpartidiktatur som endast eller huvudsakligen stöddes av arbetarklassen. I en artikel som publicerades tre dagar efter revolutionen den 7 november 1917 och återfinns i boken *God na rodine*, som Lenin läste, försäkrade Plechanov, den ryska marxismens fader och en gång Lenins mentor, att han, proletariatets gamle förkämpe, ”sörjde” över Kerenskij-regeringens störtande därför att ”*vår arbetarklass långt ifrån har förmågan att i sina händer ta hela den politiska makten till gagn för sig själv och landet*”. Ty i Ryssland ”utgör proletariatet en minoritet, inte en majoritet – – – Visserligen kan arbetarklassen räkna med stöd av bönderna, som tillsvidare utgör majoriteten av Rysslands befolkning. Men bonden behöver jord och har inget behov av att

[1] Lenin, *Selected Works*, del IX, London 1937, s. 486-490. Det ryska orginalet i *Sotjinenija*, 4:e uppl., s. 422-426.

byta ut det kapitalistiska systemet mot ett socialistiskt – – – Följaktligen är bönderna en mycket opålitlig bundsförvant till arbetarna, när det gäller att införa socialistiska produktionsmetoder". Dessutom förnekade Plechanov Lenins sats att tyskarna skulle avsluta det som ryssarna hade inlett. Inte heller, tillade han, skulle fransmännen, engelsmännen eller amerikanerna fullborda den ryska revolutionen med egna revolutioner. Därför kommer "det ryska proletariatet efter att för tidigt ha gripit den politiska makten inte att genomföra en social revolution utan endast framkalla ett inbördeskrig som till slut kommer att tvinga det till reträtt långt bakom de ställningar som erövrades i mars och april detta år" – 1917.[1]

Det var om dessa ord som Lenin, om han hade läst dem, kanske sade till Bucharin att det låg sanning i dem.

Händelserna hade utvecklats enligt Plechanovs profetia, och nu, efter inbördeskriget, efter att ha rört sig nerför backen med bromsarna påslagna mot bönderna genom att införa NEP, kunde Lenin efter att ha granskat sitt verk säga att proletariatet måste vinna över bönderna på sin sida – men långsamt. Och kommunismen borde inte predikas i byarna.

En ställning hade tillverkats åt Lenin på vilken han kunde placera böcker så att han inte behövde hålla dem i sin enda fungerande hand, den vänstra. Med dess hjälp fortsatte han att läsa Suchanovs *Anteckningar om revolutionen*. Han instruerade sin privata bibliotekarie fröken S. M. Manutjarjants att samla material om kooperationen åt honom. Han räknade speciellt upp en bok av Mesjtjerjakov, *Kooperation och socialism*, på ryska, en bok av doktor Franz Staudinger från Darmstadt, *Marxism och producentkooperativer*, på tyska, samt av samme författare Från Schultze-Delitzsch till Kreuznach, som behandlade dispyten mellan tyska kooperatörer om konsumentkooperativerna och producentkooperativerna borde slås ihop. Listan omfattade också verk om kooperationens teori och den kooperativa rörelsens historia i tsar-Ryssland.[2]

Efter att ha smält dessa mängder av tryckta data anslog Lenin två diktamensperioder, omkring femton minuter, den 4 och 6 januari till en artikel med namnet "Om kooperationen", som publicerades i *Pravda* den 26 och 27 maj 1923.[3]

I sina kommentarer till denna artikel i sitt minnestal 1929, citerade Bucharin en rad med feta versaler: "VI ÄR TVUNGNA ATT ERKÄNNA EN RADIKAL FÖRÄNDRING I HELA VÅR SYN PÅ SOCIALISMEN."

Lenins ord har ofta, både inom och utom Sovjetunionen, använts som sköldar för att avvärja hugg och som svärd för att sticka ner opponenter. 1929 kämpade Bucharin, en framstående medlem av politbyrån, för sitt politiska liv mot Stalins intriger. I juni det nämnda året började hans degradering, och under den tredje stora "rättegången" i Moskva 1938 dömdes han till döden. När Bucharin citerade Lenin 1929 visade han var hans egna sympatier låg; men han kunde också dokumentera Lenins, ty Lenin fortsatte med att förklara vad denna "radikala förändring i hela vår syn på socialismen" innebar: "Denna radikala förändring består i att vi tidigare lade och måste lägga huvudvikten på den politiska kampen, på revolutionen, på gripandet av makten osv. Men nu förändras huvudvikten i en sådan omfattning att den överflyttas på organisationernas 'kultur'-arbete."

Detta var Bucharins politik 1929. Han motsatte sig Stalins ödesdigra tvångskollektivisering av bönderna, som fick så förödande verkningar för miljoner människor och för den sovjetiska ekonomin. Bucharin ville fortsätta NEP utan att försöka "socialisera" byn. Det var också

[1] G. V. Plechanov, *God na Rodine* (Ett år i hemlandet). Fullständig samling av artiklar och tal 1917-1918 i två volymer, Paris 1921, del 2, s. 244-248.
[2] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, 1963, s. 90.
[3] Lenin, *Selected Works*, del IX, s. 402-409. Ryskt original i *Sotjinenija*, 4:e uppl., del 33, s. 427-435.

Lenins tanke när han 1923 i sin artikel ”Om kooperationen” sade att om det inte var för det internationella läget – om man ”bortsåg från det”, om man ”begränsade sig till de inhemska ekonomiska förhållandena – skulle vi i själva verket lägga huvudvikten av vårt arbete på det kulturella arbetet”.

Detta hänsyftade inte så mycket på undervisningen som på konsumentkooperationen. ”Det finns”, dikterade Lenin, ”mycket litet som vi ännu behöver göra från den 'civiliserade' (framför allt läskunnige) européns synpunkt för att bevaka alla att ta, inte en passiv utan en aktiv del i kooperationen. Med ett ord: det finns 'bara' en sak till som vi måste göra, och det är att göra vår befolkning så 'civiliserad' att den förstår fördelen med att hela befolkningen tar del i kooperativernas arbete, samt att organisera detta deltagande. 'Bara' detta. Något annat behöver vi inte för att kunna övergå till socialismen.”

Man skulle inte låta den ryske bonden som sysslar med privat handel tro att han har blivit en effektiv köpman, varnade Lenin.

> ”Han handlar, men det är långt från att besitta förmågan att vara en kultiverad handelsman. Han handlar nu på ett asiatiskt sätt, men för att bli köpman måste han handla på ett europeiskt sätt. Han står en hel epok från den förmågan.”

Här återupptog Lenin sin gamla diskussion om statskapitalismen och konstaterade att ”koncessioner [som beviljas utländska kapitalister] skulle ha varit en ren form av statskapitalism. Det är så jag fattar diskussionen om statskapitalism”. Kooperativerna, å andra sidan, ”överensstämmer” med socialismen.

”Jag tror”, försäkrade han, ”att man fäster alltför stor uppmärksamhet vid den kooperativa rörelsen.” Robert Owens och andra europeiska och ryska kooperatörers drömmar under tsartiden var ibland ”löjligt fantastiska”, därför att de trodde att kooperationen gradvis kunde förvandla kapitalismen till socialism med fredliga medel. Men nu, när ”den statliga makten ligger i händerna på arbetarklassen”, och ”eftersom denna statliga makt äger alla produktionsmedel, är den enda uppgift som egentligen återstår oss att organisera befolkningen i kooperativa föreningar”. När detta är gjort, ”har socialismen – – – automatiskt nått sina mål”.

NEP hade legaliserat den privata handeln, fortsatte Lenin, men ”det är just därför som kooperationen får en så enorm betydelse”. Han visste emellertid att det fanns människor ”som tänker raka motsatsen”. De ”ser med förakt” på de sovjetiska kooperativerna.

Lenin betraktade konsumentkooperativerna som en motvikt till den privata handeln som han en gång hade betraktat som ett ”brott”. Han skrev: ”Vi gick för långt när vi introducerade NEP, men inte genom att fästa för stort avseende vid principen med fri industri och handel. Vi gick för långt – – – genom att glömma att tänka på kooperationen.” Han ville svänga om denna inställning genom konkreta åtgärder: lån till kooperativerna från statliga banker till lägre ränta och i större utsträckning än till den privata handeln, ”också till dem som är verksamma inom den tunga industrin osv.” Dessutom borde staten bistå kooperativerna så att ”befolkningens stora massa verkligen deltar i dem”. De bönder som deltar i den kooperativa handeln borde få bonus. Och befolkningens deltagande borde inte vara fiktivt, bara på papperet.

”Ett system av civiliserade kooperatörer där samhället äger produktionsmedlen och proletariatet har hemfört klassegern över bourgeoisin, det är socialism.” Detta uttalande av Lenin har kondenserats i formeln: ”Kooperativer plus sovjeter är lika med socialism.”

I mitten av 1920-talet besökte jag Simferopol, en stad på norra Krim. När jag såg en stor skylt med texten ”Kooperativ affär” steg jag in, sökte upp föreståndaren och frågade vad för slags kooperativ detta var. Jag visste nämligen efter ett halvårs läsning om kooperativer på

stadsbiblioteket i New York att det fanns olika typer av konsumentkooperativer: några betalade ut utdelning i slutet av året, andra sålde åt medlemmarna till sänkta priser.

”Det här är en regeringskooperativ”, sade föreståndaren. Det var en terminologisk motsägelse. En kooperativ är en frivillig organisation av medlemmar som inte har något med regeringen att göra. ”Regeringskooperativen” var i själva verket en regeringsbutik, ingen kooperativ alls.

Sedan dess har man i Sovjetryssland avstått från fiktionen med konsumentkooperativer. Några sådana finns inte. Staten säljer både i parti och detalj, och bönderna utövar så mycket handel som regeringen tillåter.

Om sovjeter plus kooperativer är lika med socialism och det inte finns några kooperativer (inte heller några sovjeter utom till namnet) så kan någon ekvation inte heller finnas.

Vad hade Lenin i sinnet när han dikterade dessa rader: ”Hela befolkningens deltagande i kooperationen – – – att befolkningens stora massa verkligen deltar”? Hela befolkningen organiserad i kooperativer skulle ha haft en enorm ekonomisk betydelse och sålunda också politiskt inflytande. Under debatten om fackföreningarna motsatte sig Lenin uttryckligen och häftigt en koncentration av den ekonomiska makten som inte stod under kommunistpartiets kontroll. Ett i kooperativer organiserat folk som leddes av folket skulle ha varit detsamma som demokrati, demokrati i tävlan med partiets diktatur. Hade den döende hjärnan gett upphov till en ny människa?

När Bucharin i januari 1929 analyserade Lenins sista fem artiklar, sade han:

> ”Var och en som känner Lenins precision i uttryckssättet, som vet hur försiktig han var med att använda stora ord och som minns att detta var hans politiska *testamente*, måste ur dessa förslag utläsa hans djupa oro (den allvarlige tänkarens och den vise strategens oro) för hela det socialistiska systemets, hela revolutionens öde.”

Bucharin utkämpade sin egen kamp med Lenins ammunition. Ändå hade han i slutet av 1922 talat med Lenin och sett honom läsa Plechanovs bok med dess bistra profetia om bolsjevikiskt enpartivälde över motsträviga bönder, som ville ha kapitalism och kanske skulle vara illojala i händelse av krig. Lenins botemedel var kooperativer som skulle visa bönderna nackdelarna med semiasiatisk privat handel och förvandla dem från antisocialister till en avgörande faktor för det socialistiska Rysslands räddning. Var Lenin vid det laget beredd att uppmuntra ekonomisk demokrati och dess politiska följder? 1914 citerade han ur Goethes *Faust*:

> Grå, käre vän, är all teori,
> Men grönt är livets gyllene träd.

Lenins första princip var partiets diktatur. Han identifierade den upprepade gånger med staten och revolutionen. Men om alla dessa hotades av muzjikerna, som utgjorde befolkningens stora massa, tänkte han kanske att en demokratisk kooperation var att föredra framför bönders och NEP-mäns okontrollerbara privata handel, som kunde dränka det svaga sovjetsystemet.

Lenins tredje artikel var en kort recension av Suchanovs böcker om de två ryska revolutionerna 1917. Den dikterades den 16 och 17 januari och publicerades i *Pravda* den 20 maj 1923. Det var ett mästerstycke:

> ”Dessa dagar har jag bläddrat igenom Suchanovs anteckningar om revolutionen. Vad man fäster sig vid är alla våra småborgerliga demokraters liksom också andra internationalens hjältars pedanteri. För att inte tala om det faktum att de är utomordentligt fega, att till och med det bästa bland dem göder sig med reservationer, så snart det obetydligaste avsteg från den tyska modellen [för reformer hellre än revolution] tas upp till diskussion. Av de för alla småborgerliga demokrater utmärkande drag som i full utsträckning visades av dem under hela revolutionen, är det som främst faller i ögonen deras slaviska efterliknande av det förgångna.

De kallar sig själva marxister, men deras uppfattning om marxismen är otroligt pedantisk. De har absolut ingen förståelse för det avgörande draget hos marxismen, nämligen dess revolutionära dialektik – – – Hela deras uppförande avslöjar dem som fega reformister som är rädda för att överflyglar av bourgeoisin och ännu räddare för att bryta med den, samtidigt som de försöker dölja sin feghet bakom den mest obetänksamma fraseologi och skryt. Men vad som faller i ögonen är deras fullständiga oförmåga att ens teoretiskt fatta följande synpunkt på marxismen: de har hittills sett ett visst mönster i kapitalismens och den borgerliga demokratins utveckling i Västeuropa. Och därför kan de inte föreställa sig att detta mönster mutatis mutandis [Lenins latinska uttryck] kan betraktas som något annat än en modell med vissa förändringar (som från världshistorisk synpunkt saknar all betydelse). För det törsta var revolutionen [bolsjevikernas] sammankopplad med det första imperialistiska världskriget. I en sådan revolution måste nya drag och förändringar som uppkommer som en följd av detta krig komma till uttryck, eftersom ett sådant krig eller en sådan situation aldrig tidigare har förekommit – – –

För det andra – – – De kan inte ens tänka sig att Ryssland som står på gränsen mellan de civiliserade länderna och Orienten, de icke-europeiska länderna som för första gången drogs in i civilisationen genom detta krig, att Ryssland kunde och måste uppvisa vissa egendomligheter vilka, trots att de naturligtvis låg i linje med den allmänna utvecklingen i världen, inte desto mindre kom dess revolution att skilja sig från alla tidigare revolutioner i Västeuropa och introducerade vissa fraktionella nyheter när den rörde sig mot östligare länder.

De vidhåller till exempel den oändligt banala åsikten, som de lärde sig utantill under den europeiska socialdemokratins utvecklingsperiod och som hävdar att vi inte är tillräckligt fullvuxna för socialismen, att vi, som ett antal av deras 'akademiska' herrar uttrycker det, saknar de objektiva ekonomiska förutsättningarna för socialismen. Och ingen av dem kommer sig för att fråga sig: Kan inte ett folk som ställs inför en revolutionär situation lik den som påskyndades av det första imperialistiska kriget, kan det inte, under intryck av det hopplösa i sitt läge, kasta sig in i en kamp som ger det vissa möjligheter att för sig själv skapa de inte alltför vanliga förutsättningarna för en vidare utveckling av dess civilisation?

'Ryssland har inte nått den utvecklingsnivå för sina produktiva krafter som möjliggör en revolution.' Detta är det påstående som andra internationalens hjältar, och naturligtvis Suchanov bland dem, sysslar med som ett barn med en ny leksak – – – Om en viss kulturnivå är nödvändig för etablerandet av socialismen (även om ingen kan säga vilken denna bestämda 'kulturnivå' är), varför skulle vi då inte först, med hjälp av en revolution, börja skapa förutsättningarna för att nå denna bestämda nivå, och *när det är gjort*, på basis av en arbetar- och bonderegering och ett sovjetsystem, gå fram för att hinna ifatt och gå förbi de andra folken?

Ni säger: för att etablera socialismen måste man ha civilisation. Mycket bra. Nåväl, varför skulle vi inte först kunna skapa sådana förutsättningar för civilisationen i vårt land som avskaffandet av godsägarna och avskaffandet av kapitalisterna och sedan röra oss vidare mot socialismen? I vilka böcker har ni läst att en sådan förändring av den vanliga historiska ordningen är förbjuden eller omöjlig?

Jag minns att Napoleon sade: 'On s'engage et puis on voit.' Fritt översatt till ryska betyder det: 'först måste man kasta sig in i en allvarlig kamp, sedan får man se vad som händer.' ” Det var vad bolsjevikerna gjorde i november 1917 ”och där urskilde vi sådana detaljer i utvecklingen (detaljer, givetvis, från världshistorisk synpunkt sett) som Brest-Litovsk-freden, NEP och andra. Och i dag kan det inte lida något tvivel om att vi i det stora hela har varit segerrika.

Våra Suchanovar inser inte, för att inte tala om socialdemokraterna till höger om dem, att revolutionen inte kan göras på något annat sätt. Och våra europeiska medelklassmänniskor kan inte ens i sina drömmar föreställa sig att kommande revolutioner i östliga länder med oändligt mycket större befolkningar och oändligt mycket mera varierande sociala förhållanden utan tvivel kommer att uppvisa fler särpräglade drag än den ryska revolutionen.

Utan tvivel var denna i Kautskys anda skrivna lärobok mycket nyttig på sin tid. Det är emellertid hög tid att inse att denna lärobok inte kan ha förutsett alla former för världshistoriens utveckling. De som tror det kan i dag helt enkelt kallas idioter.”

Två slaganfall hade inte minskat Lenins debattlust eller förslöat eggen på hans debattsvärd. Bokrecensionen innehöll dessutom skapande tankar. Den dialektik som Lenin refererar till är bara ett annat sätt att säga: ”Omständigheterna förändrar saken.” Lenin hävdade att de speciella nationella omständigheterna i Ryssland – dess läge på gränsen mellan väst och öst och dess därav följande efterblivna civilisation – bestämde formen för dess revolution som längre öster ut skulle anta ännu mera häpnadsväckande former. (Var det på Kina han tänkte?) Detta innebar en avvikelse från den tidigare leninistiska tolkningen av den marxistiska universaliteten enligt vilken alla länder rättar sig efter samma mönster. Följden blir att vissa länder väster om Ryssland kan genomföra sina revolutioner med hjälp av fredliga reformer. Också östliga länder med annorlunda civilisationer kan göra detta.

Lenin hävdade fullt riktigt att man ger sig in i kampen och sedan ser man vad man kan göra. Han såg redan vad man inte kunde göra. Men är det riktigt att försäkra att dessa yttringar endast var en följd av Rysslands brist på civilisation? Lenins egen biografi visar att tsarismen behandlade sina fiender mera humant än bolsjevismen. Att det fanns kultur i Ryssland lika väl som brist på kultur demonstrerades under de åtta månader Kerenskijs regering satt vid makten och då Ryssland, som Lenin själv sade, var ”det friaste landet i världen”. Lenins påstående att Rysslands geografi skapade dess historia är delvis sant, delvis osant. Geografin blir avgörande endast om människorna hjälper till. Människorna har en viss frihet att själva bestämma. En Rykov eller en Kamenjev i stället för Lenin kunde ha skapat en arbetsduglig koalition med mensjevikerna och socialistrevolutionärerna i november 1917 och sålunda begränsat omfattningen av inbördeskriget och terrorn.

Den strävan att samla all makt hos Lenin som förhindrade denna förening smidde också de verktyg som möjliggjorde Stalin och hans kvartsekel av fasor. Lenins recension av Suchanovs minnen reflekterade en fatalism som böjer sig för ett dåligt nationellt förflutet.

Men Ryssland hade en Rasputin och en Tolstoj, en vidrig hemlig polis, ochranan, och en frihetsälskande intelligentsia, en autokratisk tsar och liberala lokala myndigheter, zemstvoerna, den stora massan av illiterata muzjiker och stora matematiker. Varför måste det europeiska i Ryssland dras ner av det asiatiska i Ryssland?

Man kan inte värja sig för en svag misstanke, inte att förväxla med önsketänkande, att Lenin dog vid fel tidpunkt och att, om han hade fått leva, till och med han skulle ha förändrats. Den sjukdom som tog hans liv isolerade honom också från rutinangelägenheterna och gav honom tid att tänka. I Lenins sista testamente och framför allt i hans uttalanden om nationalitetsfrågan och Georgien, liksom i hans artiklar om kooperationen och om Suchanov finns en trend som tycks leda till slutsatsen att han visste att någonting var på tok.

Lenin hade knappt dikterat recensionen av Suchanovs memoarer förrän han tog itu med sitt livs sista litterära uppgift. Den 19 januari 1923 dikterade han en halvtimme om rabkrin. Fröken M. A. Voloditjeva, som tog hans diktamen, skrev i den dagbok som fördes av Lenins sekreterare: ”Han sade att han ville ha det här utskrivet snabbt.” Följande dag läste Lenin utskriften till artikeln, gjorde ändringar och tillägg. Han bad Krupskaja och Fotieva skaffa en del statistik som han behövde för artikeln. Den 21 januari kallade Lenin inte till sig någon från sitt kontor. Den 22 fortsatte han att arbeta på artikeln och bad att få den slutliga utskriften på kvällen. Följande dag gick han hastigt igenom manuskriptet, gjorde några små ändringar, bad att ändringarna skulle föras in i hans kopia och arkivkopiorna samt instruerade fröken Voloditj eva att skicka en av de senare till hans syster Maria, som arbetade på *Pravda*. Artikeln som hette ”Hur vi bör reorganisera arbetarnas och böndernas inspektion. Ett förslag till tolfte partikongressen”, publicerades i *Pravda* den 25 januari 1923.

”Utan tvivel”, löd första meningen, ”erbjuder arbetarnas och böndernas inspektion väldiga svårigheter för oss, och dessa svårigheter har ännu inte fått någon lösning.” De som trodde att

rabkrin var onyttig och onödig hade fel. ”Samtidigt förnekar jag inte, att problemet med vår statsapparat och dess förbättrande är mycket svårt, att det inte på långt när är löst och att det är ytterst brådskande och viktigt”. Med undantag för Tjitjerins utrikeskommissariat ”är vår statsapparat i stor utsträckning en fortsättning av den gamla – – – Den är bara nödtorftigt ommålad på ytan, men i alla andra avseenden är den en typisk kvarleva av vår [Rysslands] gamla statsapparat”.

Lenin lade därpå fram sin plan för omorganisationen, inte bara av rabkrin, som var ett regeringskommissariat, utan också av den kommunistiska partiapparatens toppskikt. På Lenins tid samlades partikongressen en gång om året, en partikonferens med mindre betydelse en gång vart halvår, centralkommittén till plenarsession varannan månad; mellan dess sessioner ledde politbyrån partiets löpande angelägenheter. Dessutom fanns en ”central kontrollkommission”, som fungerade som inspektorat för partiapparaten. Lenin krävde i sin artikel att centralkommitténs plenarsessioner skulle förändras till en ”högsta partikonferens, som skall samlas varannan månad tillsammans med centrala kontrollkommissionen”. Han kom sedan med ett förslag till en drastisk reform: ”Centrala kontrollkommissionen borde sammanslås med huvuddelen av den reorganiserade rabkrin.”

Under de gångna åren hade det varit en grundläggande princip hos Lenin och hans närmaste medarbetare, att partiapparaten skulle vara skild från regeringsmaskineriet. Detta hade debatterats på partikongresserna och annorstädes, och beslutet hade ständigt fallit till förmån för skilsmässa. Nu föreslog Lenin en radikal förändring, en sammanslagning av parti- och regeringsapparaterna. Artikeln föreslog att partiets centrala kontrollkommission skulle utökas med mellan sjuttifem och hundra ”arbetare och bönder”, valda av partikongressen. Samtidigt skulle ”rabkrins personal reduceras till tre- eller fyrahundra”; kommissionen och inspektionen skulle slås samman. Denna omorganisation skulle enligt Lenin ge rabkrin ”stor prestige”.

Lenin förutsåg invändningar. För det första från de konservativas sida, som inte ville ha några förändringar. Andra skulle säga: ”Den förändring jag föreslår kommer att leda till kaos, centrala kontrollkommissions medlemmar kommer att vandra omkring på byråerna, de kommer inte att veta till vem de skall vända sig med sina frågor och kommer att förorsaka förvirring överallt, störa de anställda i deras dagliga arbete, etc., etc.”

Lenin kallade denna senare invändning ”illvillig”. Men säkert ”skulle folkkommissarien för rabkrin och hans kollegium (i tillämpliga fall också centralkommitténs sekretariat) behöva mer än ett års ihärdigt arbete för att organisera sitt kommissariat och dess arbete i samverkan med centrala kontrollkommissionen”.

Det just inledda året artade sig till att bli ett år av kaos. Men Lenin ställde sitt hopp till minskningen av rabkrins personal från flera tusen till tre- eller fyrahundra. Det sammanslagna ämbetsverket skulle, trodde han, ha bättre möjlighet än tidigare att leverera data för överläggningarna i politbyrån, vars sessioner dess högre tjänstemän skulle bevista.

Partiets centralkommitté, skrev Lenin, ”har utvecklats till en strängt centraliserad och synnerligen auktoritativ grupp; men denna grupps arbete utförs inte i förhållanden som motsvarar denna auktoritet. Den reform som jag föreslår skulle avlägsna denna brist”. Hur? Centrala kontrollkommissionen ”bör bilda en kompakt grupp som 'utan hänsyn till personerna' skall se till att ingen auktoritet får tjäna som hinder för att kommissionen lämnar in interpellationer, får se alla dokument och i allmänhet håller sig informerad om allt och ser till att arbetet sköts som det skall”.

Den med rabkrin sammanslagna centrala kontrollkommissionen skulle sålunda få till uppgift att övervaka centralkommittén, som mellan partikongresserna alltid hade varit den högsta

myndigheten i det kommunistiska Ryssland. Enligt Lenins plan skulle också centralkommittén underkastas en sträng kontroll.

Lenins tro på trollkraften i organisation och omorganisation förblev sålunda obruten ända till slutet.

I artikelns sista stycke gav Lenin en snabbskiss av sovjetrepublikernas sociala system. Det grundade sig på ”samarbetet mellan två klasser: arbetare och bönder, i vilket 'NEP-männen', det vill säga bourgeoisien, nu tillåts att delta på vissa villkor. Om allvarliga klassmotsättningar uppkommer mellan dessa klasser, blir en splittring oundviklig”. Allt berodde på om NEP-männen kunde ”driva in en kil” mellan bönderna och arbetarklassen och sålunda ”skilja dem från arbetarklassen”. Det var centralkommitténs och centrala kontrollkommissionens främsta uppgift, sade Lenin, att ”förebygga” denna fara. ”Ju klarare alla arbetare och bönder förstår detta, ju större möjlighet har vi att undvika en splittring som skulle bli ödesdiger för Sovjetrepubliken.”[1]

När Lenin i sin artikel skrev att centrala kontrollkommissionen borde ha tillgång till alla dokument och ”utan hänsyn till person” se till att ingen makthavande kunde hindra sina underlydande från att ställa besvärande frågor, talade han antingen om något som enligt vad han visste hade hänt under hans sjukdom eller något som enligt vad han fruktade kunde hända. För att förhindra sådana eventualiteter konstruerade han en pyramid av block: den breda basen eller partikongressen, den smalare partikonferensen och på följande nivå två block med lika befogenheter: centralkommittén och rabkrin, samt som pyramidens topp politbyrån. Det föll inte Lenin in att denna pyramid kunde vändas upp och ner, så att all kraft sögs ur blocken och rann ner i spetsen – enmansdiktatorn. Det var precis vad Stalin gjorde, och han höll kvar pyramiden i denna vanskliga position över tjugo år med hjälp av de metoder som uppenbarades av Chrusjtjov, metoder som innefattade avrättningen av de flesta av centralkommitténs och centrala kontrollkommissionens medlemmar samt många medlemmar av politbyrån. Vad kunde Lenins pyramid uträtta mot maktlystna män, försedda med diktaturens vapen? Lenins främsta bidrag till kommunismen var idén med enpartistaten som ensam utövade kontrollen. Men han lyckades inte immunisera partiet mot enmansväldet.

Den andra ingrediensen i kommunismen – viktigast näst efter partidiktaturen – är nationalismen. Denna var orsaken till Lenins oro för det problem som Sovjetunionens bildande innebar och för den georgiska frågan – en oro som förvärrade hans sjukdom. I slutet av december 1922 dikterade han en artikel om nationalitetsfrågan som han skickade till Trotskij – ”som Vladimir Iljitj instruerade att försvara hans synpunkt i frågan vid partikongressen, med hänvisning till deras överenskommelse i frågan”. Lenin tillät emellertid inte att artikeln publicerades, och den är fortfarande opublicerad, trots att Lenin ”tillmätte den stor betydelse”. Nationalitetsfrågan ”var en källa till stark oro” för Lenin, ”och han beredde sig att tala om den vid partikongressen”.[2] De socialistiska sovjetrepublikernas union hade visserligen formellt grundats av den första SSSR-kongressen den 30 december 1922. Men den federala regeringens och delrepublikens befogenheter var ännu inte fastställda, och det var detta som oroade Lenin. Han fortsatte därför att studera frågan. Den 24 januari 1923 bad han Lidia Fotieva att säga till Dzerzjinskij eller Stalin att skicka den georgiska kommissionens rapport, studera den och föredra den för honom. Han behövde den ”för partikongressen”, sade han. Ett dygn senare frågade Lenin, om hon hade fått materialet. Hon svarade att Dzerzjinskij var bortrest och skulle återvända till Moskva först lördagen den 29 januari. På lördagen ringde Fotieva till Dzerzjinskij, som sade att Stalin hade kommissionens arkiv. Men samma dag

[1] Lenin, *Selected Works*, del IX, s. 382-386. Ryskt original i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 402-405.
[2] Brev från Lydia Fotieva till Kamenjev, kopia till Trotskij, daterat den 16 april 1923, i Trotskijarkiven, dokument T 793.

ringde Stalin: ”Han kunde inte lämna ut papperen utan politbyråns tillstånd. Han frågade”, heter det i sekreterarens dagbok, ”om jag inte hade berättat för mycket för Vladimir Iljitj, och hur det kom sig att han var så väl informerad om de aktuella händelserna? Till exempel hans artikel om rabkrin [i *Pravda* den 25 januari] visade att vissa omständigheter var kända för honom. Jag svarade, att jag inte hade sagt något och att jag inte hade något skäl att tro att han var informerad. I dag [den 30 januari] uppmanade Vladimir Iljitj mig att införskaffa svaret och sade att han skulle kämpa för att få sig materialet förelagt.”

I sin dagbok för den 30 januari skrev Lidia Fotieva vidare: ”Vladimir Iljitj sade att läkaren i går på hans fråga om han kunde tala till partikongressen i mars hade svarat nekande men att han vid den tiden kunde lämna sängen och att han en månad senare skulle få läsa tidningarna.” Lenin återgick till den georgiska frågan och påpekade leende, fortsätter Lidia Fotieva: ”Men det här [kommissionens rapport] är ingen tidning, vilket betyder att jag får läsa den nu. – Tydligen är han inte illa till mods. Han har ingen kompress på huvudet.”

Detta är den första antydan om att Lenin var bunden vid sängen.

Den 1 februari kallade Lenin på fröken Fotieva klockan 18.30. Hon skrev i dagboken: ”Jag berättade att politbyrån hade gett sitt tillstånd att lämna honom materialet” om den georgiska frågan. Han bad sin personal studera rapporten, ett arbete som beräknades ta fyra veckor i anspråk. Lenin frågade därpå om viceordföranden ”Tsurupas och andras reaktion till hans artikel [i *Pravda*] om rabkrin och omorganisationen av partiet”. Hon svarade att biträdande kommissarien för rabkrin Sviderskij ”var helt ense”, medan Tsurupa betvivlade att tre- eller fyrahundra personer kunde klara rabkrins arbete. Lenin frågade också, om centralkommittén hade diskuterat artikeln, vilket Fotieva inte visste.

Den georgiska frågan hade för Lenin förvandlats till Stalin-frågan: hans meningsmotsättning med Stalin om maktfördelningen mellan den federala regeringen och de nationella minoriteterna. I händelse av krig kunde man frukta att de nationella minoriteterna, organiserade i republiker eller stater i rikets periferi, skulle avfalla. I fredstid kunde de sabotera, revoltera, släpa efter och sätta en käpp i hjulet för Moskvas avsikter. Frågan var nu hur mycket ”självständighet” som kunde tillfredsställa dem utan att göra intrång på Kremls monopol. Lenin var lika bestämt emot en förlust av sovjetiskt territorium som Stalin. Men Lenin hade – för sent – genomskådat Stalin, och han förstod att denne saknade urskillning att handha det ömtåliga förhållandet mellan centralmakten och delstaterna och att han, eftersom han uppträdde ohyfsat mot enskilda personer som Krupskaja, skulle behandla de känsliga etniska minoriteterna brutalt och skapa oro. Det plågade Lenin, att han inte kunde delta i partikongressen, angripa problemet och samtidigt rikta ett slag mot Stalin och avlägsna honom från generalsekreterarposten. Han hade ju krävt detta i sitt ”Brev till kongressen”, känt i historien som hans sista testamente.

”Brevet” var hemligt. Om Lenin offentligen angrep Stalin av personliga skäl eller i den explosiva minoritetsfrågan kunde det ge upphov till en splittring av partiet och landet. Besviken och bunden vid sängen fann Lenin tröst i att läsa och diktera. Den 2 februari bad han Krupskaja skaffa A. E. Hodorovs *Världsimperialismen och Kina*. En politisk-ekonomisk essä, utgiven i Shanghai 1922, och M. P. Pavlovitjs *Sovjetryssland och det imperialistiska Japan*. Han fick dem samma kväll. Tidigare på dagen hade Lenin tillkallat fröken Voloditjeva och börjat diktera en annan artikel, som i själva verket var andra delen av hans artikel om rabkrin. Han dikterade fyrtifem minuter.

Voloditjeva skrev i dagboken: ”Jag hade inte sett honom sedan den 23 januari. Han verkade mycket bättre, såg frisk och glad ut. Han dikterade mycket bra, som alltid, utan att avbryta sig. Han har sällan svårigheter med en mening, rättare sagt dikterar han inte utan talar och gestikulerar. Ingen kompress på huvudet.”

Följande dag talade Lenin några minuter med Fotieva. Hade hon tittat igenom det georgiska materialet? Hon sade, att hon hade gjort det och funnit det mera omfattande än väntat. ”Han frågade”, skrev hon, ”om politbyrån hade behandlat frågan. Jag svarade att jag inte hade rätt att tala om detta.”

Lenin: ”Är ni förbjuden att tala just om detta?”

Fotieva: ”Nej. Jag har i största allmänhet inte rätt att tala om aktuella frågor.”

Lenin: ”Det innebär, att det är en aktuell fråga?”

”Jag insåg att jag hade gjort ett oavsiktligt misstag”, skrev Fotieva i dagboken. Hon upprepade att hon inte hade rätt att tala om saken.

”Jag fick höra om den här affären av Dzerzjinskij redan före min sjukdom”, sade Lenin. ”Har kommissionen [Dzerzjinskijs] rapporterat för politbyrån?”

”Ja”, sade hon, ”och så vitt jag minns godkände politbyrån dess slutsatser.” (Slutsatserna ursäktade Ordjonikidze för att han hade givit ”självständighetsmannen” Budu Mdivani en örfil.)

”Bra”, sade Lenin, ”ni har tre veckor på er att göra sammandraget av rapporten. Sedan skall jag uppvakta dem med ett brev.”

Fotieva lämnade Lenin när läkarna kom. Det var den nyss från Tyskland anlände doktor Otfried Foerster, doktor Kosjevnikov och doktor Kramer. Lenin, skrev Fotieva i dagboken, ”var glad och pigg, kanske lite upprymd inför Foersters besök. Denne hade inte sett honom på länge”.

Följande dag, den 4 februari, fortsatte Lenin att diktera den andra artikeln om rabkrin som han kallade ”Bättre färre men bättre”. Krupskaja meddelade Voloditjeva, som tog diktamen, att Foerster hade gett Lenin tillstånd att promenera och att förlänga sin dagliga diktamen. ”Vladimir Iljitj var mycket belåten”, sade Krupskaja. Men när Voloditjeva återvände klockan 8 på kvällen med utskriften ”dikterade han långsammare än vanligt. Kompress på huvudet. Ansiktet blekt. Verkar trött.”

Den 5 februari var Fotieva sjuk, och Lenin talade därför tjugo minuter med en annan av sina sekreterare, Maria Ignatjevna Gljasser. Hon såg honom för första gången efter hans sjukdom och anförtrodde dagboken sina intryck: ”Jag trycker att han ser frisk och glad ut, endast lite blekare än förut. Han talar långsamt, gestikulerar med vänstra handen och rör fingrarna på den högra. Ingen kompress på huvudet.” De talade återigen om Dzerzjinskijkommissionens rapport. Lenin trodde att han kanske måste skicka den till Kaukasien för att få kompletterande data.

Problemet gav honom ingen ro. Det var tydligt att han tänkte utmana Stalin och hans allierade, ”uppvakta dem med ett brev”. Han frågade fröken Gljasser hur långt det var kvar till kongressen. ”En månad och tjugofem dagar”, svarade hon.

Han hoppades fortfarande kunna tala till kongressen.

Den 6 februari var Voloditjeva en och en halv timme hos Lenin. Han läste utskriften till den nya artikeln och bad att sekreterarna hädanefter skulle skriva om allt i sin helhet på maskin i stället för att rätta med bläck. Han dikterade i tjugofem minuter och avbröt sig av egen fri vilja. Han var på gott humör, beklagade sig endast över att han inte kunde skriva sin artikel för hand eller, som han hade gjort när han 1918 dikterade för Trotskijs stenograf, gå fram och tillbaka i rummet. Han fann det prövande att ligga passiv till sängs, när han var så oroad av sina tankar.

Den 7 februari kallade Lenin på Fotieva och ville ha resultaten av den senaste utredningen om statstjänstemännens antal. Hon sade att hon inte fick ge uppgifterna utan Stalins tillstånd. Alla Lenins sekreterare var lojala mot honom, men de var partimedlemmar och måste lyda generalsekreteraren. Sedan frågade han hur långt de hade kommit med den georgiska rapporten samt om rabkrins kollegium hade för avsikt att ”ta ett steg av betydelse för staten” i överensstämmelse med hans artikel i *Pravda* eller om de tänkte förhala tiden ända till kongressen.

”I dag”, står det i dagboken, ”sade doktor Kosjevnikov att Vladimir Iljitjs hälsa hade förbättrats avsevärt. Han kunde redan röra högra handen, och Lenin trodde själv att han snart skulle kunna använda den.” Men när Voloditjeva kom för att ta diktamen fann hon honom sämre. Krupskaja meddelade att han inte skulle diktera följande dag.

Den 9 februari kom Fotieva till Lenins rum. Han meddelade i bestämd ton att han tänkte ta upp frågan om rabkrin på den förestående partikongressen. Han berättade också att professor Foerster ville låta honom ta emot besökare men inte läsa tidningar. Fotieva påpekade att det från medicinsk synpunkt tycktes vara ett riktigt avvägande. Lenin funderade en stund och sade sedan, att han var av annan åsikt. Tryckt material läste man, och det var allt, medan personliga besök gav upphov till utbyte av åsikter.

Lenin visade med detta att han visste, att han hade motståndare och att de, om de besökte honom, skulle diskutera frågor som låg honom varmt om hjärtat och anspränga hans nerver.

Den morgonen dikterade han för Voloditjeva sin ”Bättre färre men bättre” en hel timme. Artikeln var nu nästan färdig och gillades av Lenin. Den 10 februari bad han Fotieva visa den för Tsurupa, förutsatt att han återställde den inom två dygn. Fotieva skrev i dagboken: ”Ser trött ut, talar med svårighet, tappar sammanhanget och förvränger orden. Kompress på huvudet.” Trots detta gav Lenin henne en lista på önskade böcker: en om den nya vetenskapen och marxismen, en annan om marxismen som studieobjekt, en tredje om Sovjets finanser under inbördeskriget och NEP-perioden, en samling artiklar om penningväsendets teori, L. Axelrods *Mot idealismen. Kritik av vissa idealistiska tendenser i det filosofiska tänkandet.* A. Drevs' *Kristusmyten*, P. G. Kurlovs *Den ryska tsarismens undergång*, I. A. Modzalevskijs *Proletär mytbildning (Om ideologiska avvikelser i samtida proletär diktning)* och flera andra volymer.

Den 12 februari konstaterar Fotieva en stark försämring av Lenins tillstånd:

> ”Vladimir Iljitj känner sig mycket sämre. Svår huvudvärk. Enligt Maria Iljinitjna (Lenins yngre syster) oroade läkarna honom, så att hans läppar darrade. I går kväll förbjöd Foerster kategoriskt tidningar, besökare och politiska nyheter. När Lenin frågade vad han menade med politiska nyheter, svarade Foerster: 'Ni är till exempel intresserad av uppgifterna om statstjänstemännens antal.' Vladimir Iljitj blev uppenbarligen förargad över att läkarna visste detta. Dessutom har han av allt att döma fått intrycket att det inte är läkarna som ger centralkommittén instruktioner utan tvärtom.”

Lenins slutsats var plausibel och troligen riktig; två dagar tidigare hade ju Foerster tillåtit besök. Hur som helst plågades han av tanken på att han kunde ha fiender i det kommunistiska partiets högsta kretsar. Och han hade inte så orätt. Det har till och med sagts att Stalin, som kände till Lenins nervösa läggning, medvetet förvärrade den och använde de ryska läkarna till att övertala Foerster att ändra sina föreskrifter och sålunda irritera Lenin.

Den i4 februari kallade Lenin på Fotieva klockan 13. Hon skrev i dagboken:

> ”Ingen huvudvärk. Han sade sig vara fullt frisk. Att hans sjukdom var nervös och sådan att han ibland var frisk, det vill säga att han var fullkomligt klar i huvudet, och att han ibland kände sig sämre. Därför måste vi snabbt utföra de uppgifter han har gett oss. Han vill nämligen slutgiltigt

> genomföra vissa saker före kongressen och hoppades att han kunde göra det. Men om vi sölar och därför omöjliggör saken skulle han bli mycket besviken. Läkarna kom och vi måste sluta.”

Den kvällen gick Fotieva till honom igen. Han verkade trött och talade otydligt om den fråga ”som oroar honom mer än alla andra, det vill säga den georgiska frågan. Han bad oss arbeta snabbt.” Fotieva gjorde ytterligare en anteckning i sekreterarnas dagbok: Någon borde antyda för A. A. Solts, en medlem av centralkommitténs presidium, att Lenin ”var på de kränktas sida. Det borde också några av de kränkta få veta. Tre punkter: i. Det fick inte bli någon strid. 2. Eftergifter måste göras. 3. Det är omöjligt att jämföra en stor stat med en liten. Visste Stalin? Varför reagerade han inte? Att kalla någon deviationist för en avvikelse mot chauvinism och mensjevism visar att förkämparna för stormakten gör sig skyldiga till just denna samma avvikelse. Samla tryckt material åt Vladimir Iljitj.”

Denna rätt kryptiska anteckning tycks reflektera Lenins önskan att låta representanterna för de nationella minoriteterna – ”de kränkta” – veta att han var deras förkämpe. En stor stat borde göra eftergifter åt en liten och undvika konflikter. Förkämparna för stormakten (Stalin, Dzerzjinskij och andra) beskyllde georgier som Mdivani för chauvinism och mensjevism, vilket faktiskt var deras egna synder.

Från den 15 februari till den 5 mars finns inga anteckningar i dagboken – åtminstone enligt en fotnot i *Voprosy istorii KPSS*, del 2, 1963. Om detta berodde på Lenins sjukdom eller att han arbetade med Krupskaja på artikeln vet man inte. Artikeln var färdig den 2 mars 1923 och publicerades i *Pravda* den 4 mars. Det var hans sista offentliga framträdande.

Artikeln ”Bättre färre men bättre” riktade uppmärksamheten på rabkrin men spann också över ett vidare fält:

> ”Hittills har vi kunnat fästa så föga uppmärksamhet vid kvaliteten på vår statsapparat att det skulle vara fullt försvarligt att ägna speciellt intresse åt dess organisation och att till rabkrin koncentrera mänskligt material av verkligt modern kvalitet, det vill säga en kvalitet som inte är sämre än de bästa västeuropeiska modeller. För en socialistisk republik är detta villkor givetvis för anspråkslöst, men de första fem åren har proppat våra huvuden fulla med tvivel och skepsis – – – Till att börja med skulle vi nöja oss med verklig borgerlig kultur, till att börja med skulle vi nöja oss med att kunna avlägsna de speciellt oslipade representanterna för den förborgerliga kulturen, det vill säga den byråkratiska eller livegna kulturen, etc. I fråga om kultur är fjäsk och slarv det värsta man kan tänka sig. Många av våra unga författare och kommunister borde tänka noga på detta.
>
> I fråga om statsapparaten bör vi sålunda inte av våra tidigare erfarenheter dra den slutsatsen att det vore bäst att gå långsammare till väga.
>
> Statsapparatens situation är så beklagansvärd, för att inte säga upprörande, att vi framför allt måste fundera mycket noga på hur vi skall eliminera dess brister. Vi bör därvid inte glömma att dess rötter ligger i det förgångna, som visserligen är störtat men ännu inte övervunnet – – –
>
> Vi måste i tid ta vårt förnuft till fånga. Vi måste vara mycket skeptiska mot alltför snabba framsteg, skrytsamhet, etc. Vi måste tänka på att pröva de steg framåt som vi oupphörligen förkunnar för världen, som vi oupphörligen tar, och som senare visar sig vara ogenomtänkta, ytliga och inte alltid rätt uppfattade. Det värsta vi kan göra är att fjäska. Det värsta av allt skulle vara att lita på att vi kan och vet allt, eller på att vi besitter en tillräcklig mängd av de element som behövs för att bygga upp en verkligt ny apparat som förtjänar namnet socialistisk, sovjetisk etc.”

Här kan man knappast låta bli en kommentar: Detta stycke skulle vara nyttig läsning i Sovjetunionen också i dag.

”Nej”, fortsatte Lenin,

> ”vi har ingen sådan apparat, och till och med mängden av i den ingående element som vi har är löjligt liten – – –

> Vilka element har vi för att bygga upp denna apparat? Endast två. För det första de arbetare som är upptagna av kampen för socialismen. Dessa element är inte tillräckligt skolade. De skulle gärna bygga upp en bättre apparat åt oss, men de vet inte hur det skall göras. De kan inte göra det. De har ännu inte utvecklat den kultur som behövs för detta, och det är just kultur som behövs – – – För det andra har vi ett element av kunskap, uppfostran och utbildning men i löjligt liten omfattning jämfört med andra länder.
>
> Inte heller här får vi glömma att vi är alltför benägna att kompensera (eller inbilla oss att vi kan kompensera) våra bristande kunskaper med nit, med att göra allt i största hast etc – – –
>
> De slutsatser som man måste dra av ovanstående är följande: vi måste göra rabkrin, som är det instrument som skall förbättra vår apparat, till en verkligt exemplarisk institution. För att den skall nå den nödiga nivån måste vi följa denna regel: 'Det är bättre att skaffa gott människomaterial på två, till och med på tre år, än att arbeta förhastat, utan hopp om att få något alls.' – – – Jag vet att den motsatta regeln kommer att tvinga sig fram genom tusen kryphål – – – Ändå är jag övertygad om att det bara är genom sådant arbete som vi kan nå vårt mål, och att det endast är genom att nå detta mål som vi kan skapa en republik som verkligen förtjänar namnet sovjetisk, socialistisk etc. – – – Låt oss säga rent ut att rabkrin inte åtnjuter minsta skymt av auktoritet. Alla vet att det inte finns en sämre organiserad institution.”

Därför föreslog Lenin att rabkrin skulle sammanslås med partiets centrala kontroll-kommission. Personalen till båda skulle väljas med största omsorg bland kommunister med administrativ erfarenhet och ”kunskaper om de teoretiska principerna för vår statsapparat”. Dessutom borde ”flera utbildade och samvetsgranna personer” skickas till Tyskland eller England, om de inte kunde besöka USA eller Canada, ”för att samla in litteratur och studera denna fråga”.

Men, frågade Lenin, ”ligger det ingenting olämpligt” i förslaget att sammanslå en partiinstitution med en regeringsinstitution? Hans svar var mycket enkelt och typiskt för den praktiske Lenin, som aldrig brydde sig om teori, principer, precedensfall eller tidigare förd politik. ”Men varför skulle vi inte sammanslå dem, om det är till fromma för vårt verk?” sade han. Var det inte partiets politbyrå som bestämde regeringens kurs både på utrikespolitikens fält och andra områden? ”Jag kan inte se något hinder. Ja, jag anser till och med att denna sammanslagning är den enda garantin för ett framgångsrikt arbete.”

Lenin visste hur konservativa byråkraterna, både kommunistiska och andra, kunde vara. ”I alla sociala, ekonomiska och politiska sammanhang är vi 'förskräckligt' revolutionära”, skrev han. ”Men när det är fråga om precedensfall, om att iaktta författningens former och riter, får vår revolutionära inställning ofta ge vika för den unknaste rutin. Här har vi vid mer än ett tillfälle bevittnat det mycket intressanta fenomenet att ett väldigt språng framåt i det sociala livet åtföljs av en monstruös tveksamhet inför de obetydligaste förändringar – – – Hos oss lever teoretisk djärvhet i det allmänna uppbyggnadsarbetet vid sidan av en häpnadsväckande försagdhet beträffande någon mycket obetydlig reform av kontorsrutinen.”

Lenin öppnade nu sin litterära lins, så att den tog in hela sovjetscenen: ”Det utmärkande draget för vårt nuvarande sociala liv är följande: vi har avskaffat den kapitalistiska industrin, och vi har i grund försökt rasera den medeltida godsägarinstitutionen; i stället för den har vi skapat en klass av små, mycket små bönder som följer proletariatets ledning, därför att de tror på resultaten av dess revolutionära verksamhet.” Därpå granskade han världsläget och tillade dystert: ”Det är emellertid inte lätt att enbart med hjälp av denna förtröstan hålla ut, tills den socialistiska revolutionen avgår med segern i de mera utvecklade länderna. De små och mycket små bönderna står nämligen speciellt under NEP av ekonomiskt tvång kvar på en ytterst låg produktionsnivå. Även den internationella situationen driver Ryssland tillbaka som helhet betraktat och tvingar folkets produktivitet långt under för-krigsnivån.”

Bortom Rysslands gränser såg Lenin ”ett antal länder – Orienten, Indien, Kina, etc.” som ”helt och hållet har spårat ur – – – Den allmänna jäsningen i Europa har börjat inverka på dem, och det står numera klart för hela världen, att de har dragits med i en utvecklingsprocess som endast kan leda till en kris för hela världskapitalismen.”

Därpå ställde Lenin frågan: ”Skall vi kunna hålla ut med vår obetydliga, mycket obetydliga jordbruksproduktion och i vårt nuvarande tillstånd av ruin, tills de västeuropeiska kapitalist-länderna fullbordar sin utveckling mot socialismen?” Hans svar präglades inte av optimism. De västeuropeiska kapitalistländerna utvecklas inte mot socialismen, skrev han, ”så som vi tidigare väntade oss. De gör det inte på det normala sättet, genom att socialismen 'mognar' utan genom att vissa länder exploateras av andra.” De ”vissa länderna” var de som hade besegrats i första världskriget samt kolonierna. Lenin hade emellertid inte förlorat allt hopp. ”Å andra sidan”, sade Lenin, ”och just som ett resultat av det första imperialistiska kriget, har hela Orienten dragits med i den revolutionära rörelsen – – – i den revolutionära världs-rörelsens allmänna malström.” (Men varken här eller i någon annan av Lenins omfattande skrifter har jag lyckats upptäcka de ord som ofta tillskrivs honom: ”Vägen till Paris går genom Peking.”)

Vad skulle sovjetstaten under sådana förhållanden göra? frågade Lenin. ”Uppenbarligen följande: Vi måste visa den största försiktighet för att kunna bevara vår arbetarregering och se till att bönderna förblir under dess auktoritet och ledarskap.” Å ena sidan ”har vi den fördelen, att hela världen nu håller på att gå över till en rörelse som måste ge upphov till en världsomfattande socialistisk revolution.” Å andra sidan ”försvårar det vårt arbete att imperialisterna har lyckats splittra världen i två läger. Denna splittring kompliceras ytterligare av att det är ytterst svårt för Tyskland, ett land med långt gången, kultiverad, kapitalistisk utveckling, att komma på fötter. Alla kapitalistiska krafter i den såkallade Västern hackar på Tyskland och hindrar det från att komma på fötter.” I Orienten har också de hundratals miljonerna ”av exploaterade arbetare – – – tryckts ner till sista stadiet av mänsklig uthållighet”. De var både fysiskt, materiellt och militärt mycket svagare än ”någon av de långt mindre västeuropeiska folken”.

Lenin begrundade frågan: ”Kan vi undgå den förestående konflikten med dessa kapitalistiska länder?” Skulle konflikter mellan dessa länder och inom dem ”ge oss en ny respit”?

Lenin var för klok för att besvara denna fråga. ”Jag tror att svaret på denna fråga bör vara, att det beror på alltför många omständigheter och att vi på det hela taget kan förutsäga utgången av kampen, endast så tillvida att kapitalismen, efter att allt är sagt och gjort, själv fostrar och utbildar den överväldigande majoriteten av jordens befolkning för denna kamp. Resultatet av kampen ”avgörs av den omständigheten att Ryssland, Indien, Kina etc. utgör den överväldigande majoriteten av befolkningen” på jorden och att denna majoritet hade dragits med i kampen för sin frigörelse så ”utomordentligt snabbt”, att ”det inte kan finnas skuggan av ett tvivel” om slutresultatet. ”Socialismens slutliga seger är till fullo och absolut tryggad”.

Här, nära slutet av den sista artikel han skrev, gjorde Lenin ett avslöjande uttalande: ”Men det som intresserar oss är inte socialismens slutliga seger utan den taktik som vi, det ryska kommunistpartiet, vi, den ryska sovjetregeringen, bör följa för att hindra de västeuropeiska kontrarevolutionära staterna från att krossa oss.” Det som intresserar honom mer än något annat var att hans nya ryska stat skulle överleva. Han skisserade strategin för framtiden: ”För att trygga vår existens till nästa militära konflikt mellan den kontrarevolutionära imperialistiska Västern och den revolutionära och nationalistiska Östern, mellan världens mest civiliserade länder och de orientaliska och efterblivna länderna som emellertid utgör majoriteten, måste denna majoritet bli civiliserad. Inte ens vi är tillräckligt civiliserade för att kunna övergå direkt till socialism, fastän vi har de politiska förutsättningarna för detta.”

Lenin föreslog följande politik:

För att bevara böndernas förtroende måste de arbetare som ledde dem iaktta ”största sparsamhet” och undvika varje spår av ”excesser”, överdriven skonsamhet och överdrifter ”i våra sociala förbindelser”. Allt överflödigt måste rensas bort från statsapparaten.

Skulle inte detta, frågade Lenin retoriskt, skapa ”ett kungarike av bondsk trångsynthet”? Han svarade nekande. Varje inbesparad kopek skulle användas till att skapa en maskinindustri i stor skala, till att påskynda elektrifieringen, till att bygga vattenkraftstationen vid Volchov, som hade påbörjats 1922 nära Petrograd, och till att modernisera torvupptagningen. ”I detta och allenast i detta ligger vårt hopp”, förklarade Lenin. ”Först när detta är gjort är vi bildligt talat färdiga att byta från musjikernas magra häst till den häst som proletariatet söker och måste söka – maskinindustrins, elektrifieringens, osv. häst.”

Det var därför, skrev Lenin som han ville företa en utrensning i regeringsapparaten. Det var därför han ville reorganisera rabkrin. ”Om vi gör det, kan vi hålla ut”, och överleva, inte i bondsk trångsynthet utan med en maskinindustri i stor skala. ”Dessa är de höga uppgifter som jag drömmer om för vår rabkrin. Det är därför jag planerar sammanslagningen av det mest auktoritativa partiorganet [centrala kontrollkommissionen] med ett 'vanligt' folkkommissariat.”[1]

Dessa var Lenins sista ord i tryck. Den som skrev de fem artiklarna var ingen lycklig människa. Han hade sjunkit ner i ett moras av problem som han inte kunde lösa. Han kände sig hjälplös.

Den 5 mars dikterade Lenin två brev, ett till Stalin, ett till Trotskij. Av Stalin krävde han en ursäkt till Krupskaja för förolämpningarna i telefon, annars skulle han avbryta förbindelserna med honom. Krupskaja bad att Voloditj eva som hade stenograferat enligt Lenins diktamen inte skulle skicka brevet, och det hölls kvar hela den 6 mars. Den 7 sade emellertid sekreteraren att hon måste utföra Lenins order. Krupskaja rådfrågade nu Kamenjev, som rådde henne att skicka av brevet med kopior till honom själv och Zinovjev. Voloditjeva överlämnade personligen brevet åt Stalin. Stalin dikterade därpå sitt svar till henne. Det var en ursäkt till Krupskaja. Lenin såg aldrig Stalins brev därför att han blev sjuk.[2]

Lenin hade av allt att döma funnit sig i att han inte kunde delta i partikongressen, årets största politiska händelse. I brevet till Trotskij av den 5 mars som lästes upp för Trotskij i telefon bad han därför denne åta sig försvaret av den georgiska frågan.[3] Trotskij återger texten:

> ”Käre kamrat Trotskij! Min högsta önskan är att ni åtar er försvaret av Georgiens sak i partiets centralkommitté. För ögonblicket har Stalin och Dzerzjinskij hand om den, och jag kan inte lita på deras opartiskhet. Tvärtom. Om ni går med på att åta er försvaret skulle jag bli lugn. Om ni av någon orsak inte kan göra det, ber jag er återställa hela dossiern till mig. Jag kommer att betrakta detta som en vägran. Med bästa kamratliga hälsningar. Lenin.”[4]

Följande dag, den 6 mars 1923, dikterade Lenin det sista brev man känner av honom. Det var adresserat till Stalins georgiska motståndare Mdivani, Filip Macharadze (Georgiens president) ”och andra” med kopior till Trotskij och Kamenjev. Det lyder: ”Respekterade kamrater! Jag följer ert fall av hela mitt hjärta. Jag är skakad av Ordjonikidzes brutalitet liksom av Stalins

[1] Lenin, *Selected Works*, del IX, s. 387-401. Ryskt original i Lenin, *Sotjinenija*, 2:a uppl., del XXVII, s. 406-418.
[2] *Voprosy istorii KPSS*, del 2, 1963, s. 84-85 och 91. Varken texten till Lenins två brev eller till Stalins svar är hittills publicerad. Detta är den sista anteckningen i sekreterarens dagbok.
[3] Ibid., s. 91 (fotnot).
[4] *My Life*, s. 483.

och Dzerzjinskijs efterlåtenhet. Jag förbereder en promemoria och ett tal för er. Vördsamt, Lenin.”[1]

Leo Trotskij hade varit sjuk en stor del av året 1922. Därför besökte han inte Gorkij, som Stalin och Kamenjev gjorde medan Lenin vistades där från maj till oktober. När Lenin återvände till Moskva och arbetet, var hans förhållande till Trotskij hjärtligt. Men som Trotskij säger i sin självbiografi: ”Lenin behövde praktiska, lydiga medhjälpare – – – Jag hade mina egna åsikter, mitt eget sätt att arbeta.” Detta var Trotskijs förklaring till att Rykov, Kamenjev och Tsurupa men inte han själv utnämndes till viceordförande.

Trotskijs sjukdom drog ut på tiden. Politbyrån sammanträdde därför ofta i hans våning i Kreml. Senare slog han sig för sin hälsas skull ner i Archangelskoje utanför Moskva. Läkarna rekommenderade en kur i Kaukasien, och Trotskij följde deras råd. På väg till Svartahavs-badorten Suchum fick han på stationen i Tiflis ett telegram: Lenin var död. Det kom från Stalin som sade att begravningen skulle bli på lördag, så tidigt att Trotskij inte skulle hinna tillbaka till Moskva. Begravningen ägde i själva verket rum på söndagen, och Trotskij hade kunnat delta.

Om Trotskij hade kommit till Moskva, hade han kunnat bli Lenins efterträdare, sägs det. Detta är en ytlig bedömning. Trotskij själv visar i sin självbiografi att Stalin, Zinovjev och Kamenjev redan med olika konstgrepp hade isolerat honom. Trotskijs sjukdom var dem till god hjälp. Tiden för begravningen var ingen avgörande faktor. Varför for Trotskij inte genast till Moskva, när han hörde om Lenins frånfälle? Han var chef för de väpnade styrkorna och medlem av politbyrån. Han kunde ha flugit i ett militärplan. Den långa ohälsan hade undergrävt hans beslutsamhet.

Det fanns annat som bidrog till hans nederlag. I *Mitt Liv* berättar Trotskij hur han försökte och misslyckades med att skilja sin svåger Kamenjev från det triumvirat (Stalin-Kamenjev-Zinovjev) som, medan Lenin låg paralyserad, träget arbetade på att efterträda honom. Trotskij skriver: ”Förnyelsen av krigskommissariatets personal hade sedan någon tid med full fart pågått bakom min rygg.” Triumviratet kontrollerade partiorganisationen i Trotskijs eget försvarskommissariat och hade redan beslutat att Michail Frunze skulle ersätta Trotskij.

Om Trotskij under sådana omständigheter hade fördömt Ordjonikidze och Stalin skulle han ha försett dem med ett användbart argument: han, den f. d. mensjeviken som i skrift hade försvarat terrorn i det mensjevikiska Georgien, motsatte sig nu sovjetisk terror mot mensjevikerna i det sovjetiska Georgien. Han kunde inte göra detta, därför att han var en anhängare av terror och alltid tänkte på sitt mensjevikiska förflutna.

För övrigt tycks Trotskij inte ha varit ämne till en högste ledare. Han var en stor man, svårt förfördelad av sina kamrater och av ödet, men han var stor under Lenin. Utan Lenin var han säkert ett lätt byte för det aggressiva triumviratet.

Allt detta hade sin del i Trotskijs svar på Lenins brev av den 5 mars, där han ombads försvara den georgiska saken mot Stalin i centralkommittén. Trotskij funderade och vägrade. Detta var förebudet till hans nederlag, deportering och till mordet på honom.

Den 9 mars 1923 drabbades Lenin av ett tredje slaganfall som förebådade slutet.

[1] Trotskijarkivet, T 788.

44. Slutet

Den politiske ledarens hjärna var död.

Det tredje slaganfallet den 9 mars oroade det lilla fåtal som visste om det. Doktor Vladimir N. Rozanov som tillkallades den II mars noterade hög temperatur, förlamning av högra armen och benet, afasi och avtrubbat medvetande. Behandlingen försvårades av patientens oförmåga att tala. Ibland yttrade Lenin ”Lloyd George”, ”konferentsija” (konferens), ”njevozmozjnost” (omöjlighet) och några andra ord. Han försökte förklara sitt tillstånd för läkarna med gester, och när de inte uppfattades blev de allt våldsammare. ”Speciellt under de tre eller fyra första månaderna gav de ibland upphov till raseriutbrott. Då jagade Vladimir Iljitj bort både läkare, sköterskor och ordonnanser”.

En specialupplaga av *Pravda* den 12 mars informerade allmänheten om Lenins allvarliga sjukdom. Regeringen utfärdade dagliga bulletiner som upplyste om temperatur, andhämtning och andra symptom. Specialister tillkallades från utlandet: från Sverige professorerna Salomon och Folke Henschen, från Leipzig professor Oswald Bunke, specialist på cirkulationsrubbningar samt neurologen professor Adolf von Strumpfell, och slutligen från Hamburg professor Zonne, också han neurolog.

Den officiella bulletinen för den 22 mars, undertecknad av ”Henschen, Strumpfell, Foerster, Vittke, Kramer, Konsjenikov, Semasjko” konstaterade att Lenins sjukdom ”hör till en kategori som medger en fullt återställd hälsa”.

Alltemellanåt gav matsmältningsbesvären, i april dessutom en katarr i vänstra lungan, upphov till temperaturstegring och högre puls. Miljoner följde utvecklingen som om den sjuke hade varit en nära släkting. Läkarna gjorde sina bulletiner så optimistiska som yrkesetiken – under politiskt tryck – tillät. Ledarskapet fruktade allmän panik.

I slutet av april hade den mesta snön smält på Moskvas gator och vägarna var farbara. Den 12 maj bars Lenin på bår från sin våning i Kreml ner till en väntande ambulans. Hans sekretera re, som gömde sig för att han inte skulle se dem, snyftade sakta när de såg honom försvinna. Han fördes till regeringens vilohem i Gorkij.

Här förbättrades hans tillstånd häpnadsväckande. En ordonnans rullade honom i en rullstol genom de täta lövsalarna, medan Krupskaja och Maria gick på vardera sidan. Snart kunde han gå utan hjälp. I början av augusti började han öva upp talförmågan. Lenin var så mycket bättre att Rozanov, som han skriver i sina memoarer, for på en månads semester.

Lenin vägrade nu att ta medicin, körde bort sköterskorna och vägrade att låta undersöka sig av läkarna. Till och med professor Foerster, vars sällskap han alltid hade uppskattat, måste diagnosticera och föreskriva på avstånd och på basis av familjemedlemmarnas iakttagelser.

I september försåg läkarna med skomakarnas hjälp Lenin med ortopediska skor, och han började gå omkring i sitt rum med en käpp som stöd. Följande månad inträdde nya förbättringar. Krupskaja försökte med oändligt tålamod lära honom några enkla ord. Han tittade på tidningarna och visade på de artiklar han ville att de skulle läsa för honom.

Läkarna betraktade av allt att döma politiken som en terapi. Följaktligen kom Osip Pjatnitskij, en hög funktionär i Komintern och Ivan I. Skvortsov-Stepanov, verksam i Moskva-sovjeten, i oktober till Gorkij. Medan Skvortsov-Stepanov redogjorde för valen till Moskva-sovjeten satt Lenin ouppmärksam och tittade på böcker på bordet. Men när besökaren nämnde att spårvägs-nätet hade byggts ut till de yttre arbetarkvarteren och att ölhallarna hade stängts ”började Lenin lyssna uppmärksamt” och yttrade ”det enda ord han behärskade väl: 'Vot, vot' ” – Se där, se där.

Pjatnitskij informerade i sin tur Lenin om utvecklingen inom det italienska kommunistpartiet och det kommunistiska deltagandet i de engelska valen. Dessa frågor kunde inte väcka Lenins intresse. Men när han hörde om den livliga kommunistiska verksamheten i Tyskland nickade han gillande och sade: ”Vot, vot.”

Nu kunde emellertid ingenting längre hindra den obönhörliga process som ägde rum i hans hjärna. I sin redogörelse för obduktionen i samlingsverket om Lenin säger hälsovårdskommissarien Semasjko, att medan de andra organen endast visade obetydlig skleros, ”hade sklerosen i blodkärlen i Vladimir Iljitjs hjärna gått så långt att dessa blodkärl var förkalkade. När man slog på dem med en tång lät de som sten. Väggarna på många blodkärl var så tjocka och blodkärlen så igenvuxna att inte ens ett hårstrå kunde föras in i öppningen. Sålunda var hela segment av hjärnan berövade tillförseln av friskt blod.”

Om detta stämmer var det som Lenin gjorde den 19 oktober 1923 så mycket mera anmärkningsvärt. Trots alla Krupskajas, Marias och läkarnas protester steg han i en bil i Gorkij och tecknade åt chauffören att köra till Moskva. Han gick till sin våning i Kreml, tittade sig omkring, gick till det angränsande kabinettsrummet, steg in på sitt kontor och tittade på alla de närvarande. Därpå, skriver Fotieva, gick han ner till bilen, körde till den permanenta utställningen för lantbruksmaskiner i den nuvarande kulturparken, varpå han återvände till Gorkij.

Samma månad började han med stor svårighet skriva med vänstra handen. Lunatjarskij minns förhoppningarna i regeringskretsar om att Lenin skulle återfå hälsan och återta ledningen. Även Trotskij säger: ”Vi hoppades alla på hans tillfrisknande.” I december 1923 klädde barnen i Gorkij, bland dem Viktor, familjen Uljanovs enda ättling, en julgran. Lenin deltog hela kvällen i julklappsutdelningen.

Den 19 januari 1924, skriver Krupskaja i sin *Memories of Lenin*, ”läste jag för honom på kvällen ett kapitel ur Jack Londons *Love of Life*. Boken ligger fortfarande på bordet i hans rum. Det är en vacker berättelse. I en vildmark av is där ingen människa har satt sin fot försöker en sjuk man, halvdöd av hunger, ta sig fram till en stor flod. Hans krafter sinar, han kan knappt gå. Bredvid honom stapplar en varg – också den döende av hunger. En kamp uppstår mellan dem, och mannen segrar. Halvdöd, halvt vansinnig når han sitt mål. Iljitj tyckte mycket om denna berättelse.” Kanske Krupskaja försökte stärka Lenins livsvilja.

”Följande dag”, fortsätter hon, ”bad han mig läsa mer av Jack London – – – Följande berättelse råkade vara av helt annan typ – fullspäckad med borgerlig moral. En kapten lovar ägaren av ett spannmålslastat skepp att sälja lasten med god förtjänst; han offrar sitt liv för att kunna hålla sitt ord. Iljitj log och avfärdade den med en handrörelse. Det var sista gången jag läste för honom.”

Klockan 18 följande dag, den 21 januari 1924, steg Lenins temperatur hastigt. Han drabbades av en svår attack, som sammanföll med häftiga muskelspasmer i hela kroppen, och förlorade medvetandet, som han aldrig återvann. Han dog klockan 18.30. Läkarna och sköterskorna stod storgråtande i ett hörn av rummet. Krupskaja satt på sängen och smekte hans hand.

Lenins kropp fördes till Moskva den 23. Den lades på lit-deparade i pelarsalen. I fyra dagar, medan staden drabbades av den värsta kylan på många år, köade hundratusentals kvinnor, barn och män natt och dag i timmar på de nedisade gatorna för att defilera förbi den öppna kistan. Moskva sörjde. I hela landet sörjde miljoner. Under tiden byggdes ett tillfälligt mausoleum av trä bakom ett plank på Röda torget nära Kremls mur. Dit bars Lenin den 27. Senare fördes han emellertid till ett laboratorium, inälvorna och kroppsvätskorna avlägsnades och konserverande vätskor tillfördes med hjälp av en invecklad, aldrig uppenbarad process som har bevarat honom sådan han såg ut i livet till dags dato. Envisa rykten berättar att

Krupskaja, som levde ända till 1939, motsatte sig mumifieringen, och det är inte svårt att förstå hennes emotionella skäl. Inte heller det politiska skälet är en hemlighet: hon var bolsjevik av den gamla skolan som avskydde personlig glorifiering, liksom hon också måste ha avskytt att se den revolutionära regimen efterlikna gammalryska kyrkliga bruk. Under sovjetregeringens ateistiska kampanj iscensattes regelbundet öppnandet av kistor med heliga män, som sades vara mirakulöst bevarade och därför besatt helbrägdagörande egenskaper. Det enda man fann i dem, meddelade de kommunistiska publikationerna, var ben och hår. Omedvetet, eller kanske helt medvetet och cyniskt, appellerade de marxistiska materialisterna i Moskva till ryssarnas religiositet. Kreml behövde Lenin. Och han behövs fortfarande, ty Sovjetunionen är en mäktig stat, behärskad av en allsmäktig kraftfull regering men med svagt stöd hos folket och de opålitliga nationella minoriteterna, bönderna, ungdomen och intelligentsian. Lenin står därför ständigt på post som den allvise, allgode, det ofelbara oraklet och det sammanbindande murbruket. Det ateistiska Kreml tvekar inte att i detta fall begagna sig av en omvänd antropomorfism. ”Lenin levde, Lenin lever, Lenin skall alltid leva”, lyder texten på en affisch som visar Lenins huvud. Framför denna affisch, som visades i *Pravda* den 6 november 1962, får en grupp pionjärer instruktioner av en ledare. ”Mera levande än alla de levande” lyder den tvåspaltiga rubriken till en bibliografisk notis om Lenin i Literaturnaja Gazeta den 17 oktober 1963. Andra årsdagen av antagandet av det sovjetiska kommunistiska partiets nya program firades den 14 oktober 1963. *Pravda* skrev: ”Världens arbetares stora lärare V. I. Lenins lysande snille lyser upp mänsklighetens väg till kommunismen. När programmet utarbetades tog vårt parti och dess centralkommitté ständigt råd av Lenin och deras utgångspunkt var hans lysande idéer beträffande socialismens och kommunismens uppbyggnad. Därför kan det sovjetiska kommunistpartiets program med all rätt kallas leninistiskt.”

”Lenin lever.” Sovjetledarna ”tog råd av Lenin.” Detta står på gränsen till gudsförklarande och återuppståndelse. Ett ledarskap som saknar förtröstan och nya idéer stöder sig på Lenins råd och dåd. Det är symboliskt att massorna ser sina ledare uppe på Leninmausoleets krön den 7 november, den i maj och vid andra högtidliga tillfällen. De håller fast vid Lenin. Inne i den pyramidformade graven av svartröd glänsande granit från Vinnitsa i Ukraina ligger den döde livslevande. Kreml är känsligt för äreröriga beskyllningar om balsameringen. På 1930-talet påstod utländska tidningar, att den bleka mumien var en vaxdocka. Då inbjöds en grupp utlänningar, till vilka jag hörde, att stiga ner i helgedomens djup där professor Boris Zbarskij som hade utfört balsameringen berättade om den hemliga mumifieringsprocessen och antydde att kroppen kunde bevaras ett sekel. Därpå öppnade han den hermetiskt tillslutna glaskistan, fattade tag i Lenins näsa och vände huvudet åt höger och vänster. Det var inte vax. Det var Lenin. Ikonoklasten, bildstormaren, har förvandlats till en modern rysk ikon, och miljoner köar och beskådar i förundran hur han har kroppsligen bevarats.

Tillägg. ”Förgiftade Stalin Lenin?”

”Finansiella svårigheter gav upphov till en egendomlig tvist mellan honom [Trotskij] och tidskriften *Life*”, skriver Isaac Deutscher i *The Prophet Outcast*, tredje volymen av hans Trotskijbiografi. ”I slutet av september 1939 kom på [James] Burnhams initiativ en av *Lifes* redaktörer till Coyoacán och gav Trotskij i uppdrag att skriva en karakteristik av Stalin och en artikel om Lenins död.” Den redaktör som reste till Mexico var Noel Busch, *Lifes* text-redaktör. Busch säger att han for dit för att läsa Trotskijs artikel och att han var mycket nöjd med den. Trotskij förklarade, att han också tyckte om artikeln, men att en sak var utelämnad: han hade inte nämnt något om att Stalin förgiftade Lenin. Spelöppningen gav resultat: Busch sade att han gärna skulle ta en artikel till – för 2 000 dollar, samma honorar som för den första.

När artikeln om hur Stalin förgiftade Lenin kom till New York, refuserades den emellertid av *Life*. Detta var ovanligt, Trotskij hade gott rykte och en lysande stil. Varje litterärt bidrag av honom bidrog till försäljningen. Men *Life* vägrade att trycka Trotskijs berättelse om Lenins död. Artikeln skickades i tur och ordning till *Saturday Evening Post* och till *Collier's* som båda refuserade den. Till slut publicerades den av *Liberty*, en av Hearsts tidskrifter, den 10 augusti 1940, tio dagar före mordet på Trotskij.

Artikeln gick under namnet ”Förgiftade Stalin Lenin?” [”Did Stalin Poison Lenin?”] Ingenstans i texten besvarar Trotskij frågan jakande. Han försöker inte ens framlägga bevis för att Stalin förgiftade Lenin.

Trotskij säger endast att Lenin ”i slutet av februari 1923” bad Stalin om gift för att kunna begå självmord, om han kände att ett nytt slaganfall var på väg som fullständigt skulle invalidisera honom. Stalin meddelade detta på ett politbyråmöte där Trotskij, Kamenev och Zinovjev var närvarande.

Trotskij är inte alls övertygad om att Lenin framställde denna begäran. ”Men bad Lenin verkligen Stalin om gift?” skriver Trotskij. Samtidigt säger han, att det är möjligt att Lenin gjorde det: ”Det är möjligt att Lenin ville pröva Stalin: hur ivrigt skulle Stalin begagna sig av detta tillfälle?”

Det finns inga anteckningar om ett möte mellan Lenin och Stalin i slutet av februari 1923. Trotskij har inga bevis på att ett sådant möte verkligen ägde rum. Lenin hade redan haft en häftig dispyt med Stalin och skrivit sitt sista testamente med dess den 4 januari 1923 daterade postskriptum där han yrkade på att Stalin skulle avsättas som partiets generalsekreterare. Lenin var förbittrad över Stalins arroganta och förolämpande behandling av Krupskaja. Varför skulle han ha sammanträffat med Stalin och bett just honom, av alla människor, om gift?

Förgiftade Stalin Lenin? Förgiftades Lenin på Stalins befallning av sin familj eller läkarna? Trotskij säger inte nej. Han konstaterar helt enkelt, att man vid Moskvarättegången 1937 och 1938 fick veta att den sovjetiska hemliga polisen innehade ett giftapotek. Han citerar också ett uttalande av Bucharin med innebörden att Stalin ”var kapabel till vad som helst”.

Det var han utan tvivel. Men ändå avstår Trotskij från att påstå att han förgiftade Lenin.

Trotskij berättar i artikeln, att Stalin telegrafiskt informerade honom om Lenins död och angav fel datum för begravningen. Den ägde rum på söndagen, inte på lördagen som Stalin hade telegraferat. ”Det var i alla avseenden säkrare att hålla sig borta, tills kroppen var balsamerad och inälvorna kremerade.” Men om Trotskij trodde på historien om att Lenin hade bett Stalin om gift, varför återvände han inte från Tiflis till Moskva på söndagen för att kräva en undersökning? Lenins kropp balsamerades först långt efter hans död.

Den verkliga frågan lyder: varför höll Trotskij detta hemligt ända tills han 1939 skrev artikeln för *Life*? Han utvisades från Sovjetunionen 1929. Under de följande tio åren skrev han flera böcker och otaliga artiklar. Stalin var hans politiske fiende. Många av de miljoner ord som han skrev ner i exilen var riktade mot Stalin. Den svåraste anklagelse han kunde ha riktat mot Stalin var att denne dödade Lenin. Men under ett helt årtionde avstod han från att antyda någonting om detta.

Den detaljerade beskrivningen av Lenins sjukdom före slutet av februari 1923, under mars 1923 och till slutet av januari 1924 erbjuder inget stöd för den sensationella misstanken att Stalin lät förgifta Lenin.